Національна академія наук України
Інститут української мови

На правах рукопису

ПОЗДРАНЬ ЮЛІЯ В’ЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 811.161.2:81’373

«РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК» ЗА РЕДАКЦІЄЮ А.Ю. КРИМСЬКОГО ТА С.О. ЄФРЕМОВА В ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, старший
науковий співробітник
Тищенко Оксана Миколаївна

Київ – 2017

ЗМІСТ

Вступ

Словники – це один із засобів нагромадження результатів пізнавальної діяльності людства, показник культури народу. У них зберігаються знання й досвід багатьох поколінь. Праця над укладанням словника вимагає глибоких знань і великих зусиль. Кожен успішно виконаний словник є не лише відображенням окремого етапу або періоду розвитку мови, а й своєрідним показником соціально-економічного, культурно-освітнього й науково-технічного рівня розвитку суспільства загалом і свідченням рівня розвитку мовознавства взагалі й лексикографії зокрема.

Початок XX ст. в Україні ознаменувався розширенням суспільних функцій української мови. На хвилі українізації в державних та культурних установах, навчальних закладах і пресі активно запроваджували українську мову, тому назріла гостра потреба в російсько-українському словнику. Над його укладанням почали працювати фахівці Всеукраїнської академії наук (далі – ВУАН). У той час у лексикографії панував етнографічний принцип, що передбачав надання переваги питомим українським словам та словотвірним моделям, пристосування слів і термінів чужомовного походження до моделей запозичування, притаманних українській мові.

«Російсько-український словник» 1924 – 1933 рр. (далі – РУС-1933) – фундаментальна багаторічна праця колективу лексикографів Інституту української наукової мови ВУАН на чолі з академіками А.Ю. Кримським та С.О. Єфремовим. Це була перша академічна лексикографічна праця в радянській Україні, в основу якої лягли матеріали, зібрані Комісією для складання словника української живої мови. Співробітники цієї академічної комісії детально опрацювали твори українських письменників, починаючи з 1870 р., етнографічні матеріали, наукові й публіцистичні праці, термінологічні збірники, розпочали систематичне дослідження лексики народної мови, що знайшло відображення в РУСі-1933.

У зв’язку зі зміною політичного курсу уряду УРСР у 30-ті рр. XX ст. цей словник на довгі роки було вилучено з мовного життя української спільноти:

перші три томи заборонено до вжитку, а четвертий том знищено в усіх варіантах. Протягом багатьох десятиріч РУС-1933 в колах української інтелігенції був більше міфом, ніж реальним фактом лексикографічної спадщини.

Мовознавці закономірно приділили значну увагу дослідженню РУСа-1933. На появу словника схвальні відгуки дали І.І. Огієнко [171], Ю.В. Шевельов [275, 276, 285], Є.К. Тимченко [246]. Словник високо оцінили С.І. Головащук у науковій розвідці «Кримський як лексикограф» [47], Л.С. Паламарчук у монографії, присвяченій дослідженню української радянської лексикографії [178]. Окремі аспекти РУСа-1933 теоретично осмислено у працях сучасних українських мовознавців. Зокрема, з’ясуванню історії укладання словника та його ролі в українському академічному словникарстві присвячені наукові розвідки І.С. Гнатюк [43] та В.Ф. Старка [228]; аналізу особливостей наукової лексики словника – Є.А. Карпіловської, О.Д. Кочерги та Є.В. Мейнаровича [105]; вивченню принципів лексикографічного опрацювання сталих висловів – О.І. Скопненка [225], дослідженню архівної картотеки як лексико-ілюстративної бази словника, а також установленню лексикографічного контексту знищеного IV тому – О.М. Тищенко [248; 249; 250]. Вагому роль словника у формуванні нової лексикографічної теорії та мовної норми відзначають Н.О. Данилюк [62], М.Х. Коцюбинська [109], Л.Т. Масенко [144].

Дотепер аналіз РУСа-1933 стосувався окремих аспектів, тому необхідним є ґрунтовне різнопланове вивчення цієї праці порівняно з попередніми та наступними словниками, зокрема перекладними, що уможливить з’ясування його ролі в історії української лексикографії.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що РУС-1933 ще не був предметом системного аналізу, який би посприяв об’єктивному з’ясуванню особливостей цієї праці як феномену української лінгвістики порівняно з попередніми та наступними перекладними словниками. Докладне вивчення комплексу питань, пов’язаних із дескриптивною та прекриптивною нормативністю РУСа-1933 насамперед у тому сегменті мовного матеріалу, який у 30-ті рр. XX ст. було оголошено «націоналістично шкідливим» і вилучено з

нормативного поля української літературної мови, а також ґрунтовний аналіз стилістично-жанрового потенціалу джерельної бази РУСа-1933 сприятимуть утвердженню його авторитету на сучасному етапі розвитку української перекладної лексикографії як найактуальнішого сьогодні у вітчизняному словникарстві. Пропоноване дослідження уможливить доцільну реактивацію національного мовного ресурсу в лексичному і словотвірному вимірах.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов’язана з плановою науковою темою Інституту української мови НАН України «Теоретичні засади формування джерельної бази тлумачної лексикографії сучасної української літературної мови» (номер державної реєстрації 0115U002258).

Тему дисертації затвердила вчена рада Інституту української мови НАН України (протокол № 1 від 7 лютого 2013 року).

Мета дослідження – розмежувати й послідовно проаналізувати лексичну та лексикографічну нормативність РУСа-1933 порівняно з попередніми та наступними перекладними словниками в дескриптивно-прескриптивному вимірі, з’ясувати роль словника в історії української лексикографії та розвитку літературної норми української мови.

Для досягнення мети визначено такі **завдання**:

– дослідити історію укладання й використання РУСа-1933;

– з’ясувати вплив соціально-політичних умов на формування статусу словника в мовній та лінгвістичній практиці XX – XXI ст.;

– визначити лексикографічну нормативність РУСа-1933, ступінь відповідності тогочасним традиціям та сучасним вимогам до лексикографічних видань такого типу на мега-, макро- й мікроструктурному рівнях;

– випрацювати методики встановлення лексичної нормативності словника, насамперед в елімінованому сегменті мовного матеріалу;

– виокремити дескриптивні та прескриптивні принципи формулювання й реалізації наукової лексикографічної концепції словника, установити їх співвідношення;

– проаналізувати внутрішній потенціал РУСа-1933 для відновлення матеріалів утраченого IV тому, створити модель реконструкції за відсильними ремарками;

– реконструювати список джерел РУСа-1933;

– схарактеризувати джерельну базу РУСа-1933 на мега- й мікроструктурному рівнях із формального та змістового поглядів для встановлення його дескриптивного потенціалу.

Об'єкт дослідження – «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова.

Предмет дослідження – лексична та лексикографічна нормативність РУСа-1933 в дескриптивно-прескриптивному вимірі, джерельна база словника.

Джерела дослідження: лексикографічні праці: «Російсько-український словник» 1924 – 1933 рр. за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова; «Малоруско-німецкий словар» 1886 р. (Укладачі: Є.І. Желехівський та С.І. Недільський); «Словарь російсько-український» 1893 – 1989 рр. (Зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка); «Словарь української мови» 1907 – 1909 рр. за редакцією Б.Д. Грінченка; «Російсько-український словник» 1937 р. за редакцією С.І. Василевського та П.С. Мустяци; «Російсько-український словник» 1948 р. за редакцією М.Я. Калиновича; «Російсько-український словник» 1969 р. за редакцією С.І. Головащука; «Російсько-український словник» 2011 – 2014 рр. (Укладачі: І.С. Гнатюк, С.І. Головащук, В.В. Жайворонок, І.О. Анніна, В.Л. Іващенко та ін.); теоретичні праці щодо РУСа-1933, які були об'єктом вивчення динаміки лексикографічної критики; Корпус текстів української мови http://www.mova.info; відкриті інтернетівські джерела.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань використано кілька методів. Основним був описовий метод, що дав змогу ґрунтовно проаналізувати історію укладання й використання РУСа-1933 в мовній та лінгвістичній практиці XX – XXI ст. Зіставний метод використано для з'ясування відповідності аналізованої праці вимогам лексичної й лексикографічної нормативності; метод аналізу – для детального дослідження

внутрішніх та зовнішніх ресурсів словника; метод суцільної вибірки – для виокремлення російських реєстрових слів на літери Р – Я, до яких зроблено відсилання ремарками *см.* (смотреть) і *срв.* (сравнить) у текстах I – III томів словника; метод реконструкції – для встановлення повного бібліографічного опису джерел словника відповідно до вимог паспортизації; метод кількісних підрахунків – для опису елімінованої лексики у словнику і простеження процесу її реактивації; статистичний метод – для виявлення динаміки використання різних груп джерел у РУСі-1933 загалом та в кожному томі зокрема; гіпотетичний метод – для формування ймовірного списку джерел РУСа-1933 та відновлення матеріалів, які могли ввійти до реєстру IV тому.

Наукова новизна результатів. У дисертації вперше в українському мовознавстві комплексно проаналізовано структуру РУСа-1933 на мега-, макро- й мікрорівнях крізь призму дескриптивно-прескриптивної нормативності порівняно з попередніми та наступними загальномовними перекладними словниками; запропоновано методики аналізу української частини елімінованого реєстру РУСа-1933, які уможливили встановлення його нормативності та є перспективними для подальших лексикологічних та лексикографічних студій; змодельовано реконструкцію IV тому за відсильними ремарками; випрацьовано методику встановлення джерельної бази словника, що дало змогу реконструювати ймовірний список джерел із поділом його на групи за стилістично-жанровою ознакою.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що аналіз РУСа-1933 доповнює й поглиблює загальну теорію лексикографії, теорію лексикографічної критики та історичного джерелознавства, сприяє обґрунтуванню засад кодифікації та формуванню мовної норми. Теоретичні узагальнення дисертаційної праці увиразнюють лінгвістичне трактування поняття «нормативність словника»; уможливлюють розмежування лексичної й лексикографічної нормативності за характером об’єкта внормування (лексема і словник), за характером подання мовного матеріалу у словнику – дескриптивна нормативність (описовий характер) і прескриптивна нормативність (приписовий).

Практичне значення праці полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані під час укладання сучасних нормативних словників; для уточнення та обґрунтування лексичних і словотвірних норм української літературної мови, дослідження історії української мовної норми й історії української лексикографії в цілому. Розроблені методики встановлення лексичної нормативності словника, реконструкції джерельної бази і словникових матеріалів слугуватимуть основою для аналізу інших словників (насамперед словників минулої епохи) у цьому аспекті. Матеріали дисертації будуть корисними для створення спецкурсів з історії української лексикографії, написання підручників та навчальних посібників для студентів вищих навчальних закладів, розроблення навчальних програм і методичних рекомендацій до базових дисциплін.

Особистий внесок здобувача полягає в комплексному дослідженні дескриптивно-прескриптивного потенціалу РУСа-1933, визначенні його ролі в історії української перекладної лексикографії. Основні теоретичні положення та узагальнення є результатом спостережень і напрацювань дисертанта. У статті, виконаній у співавторстві з О.М. Тищенко, дисертант розпрацювала дві третини методики, проаналізувала технічне оформлення списку джерел РУСа-1933 та покликань у словникових статтях I – III томів, виявила та розшифрувала скорочені назви праць, установила їхній імовірний бібліографічний опис (особистий внесок здобувача – 70 %) [192].

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження викладено на Всеукраїнській науковій конференції «Лексикографічний досвід Б.Д. Грінченка на загальнослов’янському тлі» до 150-річчя від дня народження Б.Д. Грінченка (Київ, 2013); XLII науково-технічній конференції професорсько-викладацького складу, співробітників та студентів Вінницького національного технічного університету за участю працівників науково-дослідних організацій та інженерно-технічних працівників підприємств міста Вінниці та області (Вінниця, 2013); VII Міжнародній науковій конференції «Слово, висловлювання, текст у когнітивному, прагматичному та культурологічному аспектах» (Челябінськ, Російська Федерація, 2014); IV Міжнародній науково-практичній заочній конференції «Лінгвокогнітивні та

соціокультурні аспекти комунікації» (Острог, 2015); II Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві» (Львів, 2015); Міжнародному науковому семінарі «Мови Європи в стані оновлення» (Київ, 2016); III Міжнародній науково-практичній конференції «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє» (Львів, 2016); XII Міжнародній науково-практичній конференції «Становлення сучасної науки – 2016» (Прага, Чеська Республіка, 2016).

Публікації. Основні результати дисертаційної праці викладено в 9 публікаціях (8 – одноосібних, 1 – у співавторстві), 6 із яких надруковані у фахових виданнях України, 2 – за кордоном, 1 – у збірнику матеріалів конференції.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (107 позицій), списку використаної літератури (315 позицій) та десяти додатків. Обсяг її основного тексту становить 216 сторінок. Повний обсяг праці – 430 сторінок.

Розділ 1. «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова в мовній та лінгвістичній практиці ХХ – ХХІ ст.

1. 1. Історико-політичні та лінгвістичні передумови створення РУСа-1933

Українська літературна мова в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. перебувала в досить складних соціально-політичних умовах. Адміністративна розчленованість української етномовної території, відсутність єдиного політичного, адміністративного й культурного центру не сприяли виробленню літературної мови, яка могла б охопити всю Україну.

Територія тогочасної України перебувала під владою Австро-Угорщини та Росії, і політична ситуація на цих землях визначила особливості процесів формування та функціонування української літературної мови. Ю.В. Шевельов зазначив, що «в найгіршому стані – і де юре, і де факто – перебувала українська мова на підросійській Україні (офіційно заборонена у громадському житті, шкільництві й літературі) та під Угорщиною (без правових гарантій, а в дійсності цілком усунена з громадського життя); у найкращому стані була вона в Галичині, де її вживано публічно»[1] [279: 44].

Починаючи з 60-х рр. ХІХ ст., посилюються культурні взаємовпливи між Наддніпрянською Україною й Галичиною. Це спричинило те, що Галичина частково засвоїла літературну мову Наддніпрянської України. Але з указом 1876 р. про повну заборону українського друкованого слова в Російській імперії ситуація відчутно змінилася на гірше, тому вся літературно-видавнича діяльність, а тим самим і відповідальність за розвиток української літератури, української культури й літературної мови була перенесена на Галичину [274: 15]. Це сприяло внесенню до сформованої на центральноукраїнській основі літературної мови галицьких мовних елементів, що згодом дало можливість говорити про східно-західну основу української літературної мови. Зауважимо, що в західноукраїнського варіанта літературної мови, порівняно зі східноукраїнським, був тісніший зв’язок із традиціями староукраїнської книжної мови, що було однією з причин неприйняття

[1] Тут і далі цитуємо за правописом оригіналу.

галицьких запозичень в українській мові. Тогочасну ситуацію обтяжували складні стосунки з мовами-посередниками запозичень, які у свідомості громадян асоціювалися зі знаряддям асиміляції і спричиняли взаємні звинувачення в надмірній полонізованості, з одного боку, і русифікованості, з другого. Усе це спричинило занепад староукраїнської писемної мови.

Водночас структурні відмінності обох варіантів мовно-літературної практики, обстоювання однієї з них супроти іншої створили передумови для мовної дискусії 90-х рр. ХХ ст., яка «виявила конфлікт між двома процесами творення літературної мови: на східно- й західноукраїнських землях» [279: 47]. Дискусію розпочав Б.Д. Грінченко, опублікувавши 1891 р. у львівській «Правді» критичну статтю «Галицькі вірші», де порушив важливу проблему розвитку української літературної мови. Обговорення набуло всеукраїнського масштабу, оскільки вчений «намагався залучити до дискусії передових діячів української культури, піддавши критиці мову творів галицьких письменників, що ніби навмисне засмічували її, аби таким способом ізолювати від загальноукраїнської літературної мови» [27: 28].

До обговорення поступово долучалися вчені й письменники, зокрема І.Я. Франко, який у статті «Говоримо на вовка – скажімо і за вовка» обґрунтував позицію черпати мову «з усіх джерел доступних: з ліпших писателів українських і з уст рідного народу» [262: 171, 174 – 175]. На думку Ю.В. Шевельова, І.Я. Франко обстоював не тільки діалектну многоосновність літературної мови, а й діалектну многоваріантність літературної мови [274: 44]. Тобто І.Я. Франко вважав, що для єдності літературної мови того часу ще не було передумов.

До дискусії долучилися М.С. Кононенко (під псевдонімом «М. Школиченко»), І.Ф. Кокорудз, Л.І. Глібов, Леся Українка, А.Ю. Кримський, І.Г. Верхратський. Варто зазначити, що А.Ю. Кримський у статті «Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихові» обороняв мову творів І.Я. Франка й відстоював водночас позиції Б.Д. Грінченка: «Як і Франко, Кримський усвідомлював, що українська мова не може розвиватися ізольовано від російської та польської, а тому не ігнорував місцеві мовні традиції, осуджуючи «пуристів і очистителів» мови» [27: 28]. Позиція

Б.Д. Грінченка в розпочатій ним дискусії на першому етапі була різко категоричною, що і спричинило відповідну реакцію.

Важливо, що у статті «Кілька слів про нашу літературну мову», опублікованій у 1892 р., Б.Д. Грінченко стверджував, що єдина літературна мова в Україні необхідна: у її основу має лягти східноукраїнський варіант, але з обов’язковим засвоєнням найкращих здобутків і західноукраїнського варіанта. Ю.В. Шевельов наголошував, що ця позиція була у Б.Д. Грінченка органічною, а не тільки декларованою або накинутою. Це доводить «склад словника, редагування й видання якого саме в цей час .. закінчував Б. Грінченко. Всупереч закидам акад. О. Шахматова .. в ньому широко використано галицьку лексику.. До цих нових поглядів Б. Грінченка змусив час, а головне, змусила його практична участь у пресі» [274: 59 – 60]. Тобто усвідомленню Б.Д. Грінченком того, що українська мова має ґрунтуватися не лише на одному наріччі, сприяли саме висловлені під час дискусії міркування.

У цьому контексті цілком справедливою є думка В.М. Русанівського про те, що «злити воєдино дві літературні традиції – східноукраїнську й західноукраїнську, – витворивши при цьому одну багатофункціональну літературну мову, – це було обопільне бажання східноукраїнських й західноукраїнських діячів культури» [209: 8 – 9]. Як показала мовна дискусія 90-х рр. ХІХ – поч. ХХ ст., обидві сторони багато чого в мовотворенні одна одної приймати не хотіли. М.М. Веркалець зауважив, що в умовах відсутності внормованої літературної мови майже всі учасники дискусії, поряд із цінними пропозиціями, висловлювали інколи суб’єктивні думки, але «це було щире й непідкупне бажання прислужитися рідній культурі з її героїчною тисячолітньою історією, яскравою самобутністю» [27: 30]. На думку М.А. Жовтобрюха, «корисною ця дискусія була вже тим, що вона привертала увагу всієї інтелігенції до проблем вироблення єдиних норм, консолідації українського простору. Редактори, дописувачі газет були єдині в тому, що підґрунтям літературної мови може бути лише народнорозмовна мова» [84: 19]. Переважно у 20-ті рр. ХХ ст. було закладено основу єдиної літературної мови зі спільною для обох її варіантів науковою термінологією.

Погоджуємося з Ю.В. Шевельовим, що сучасна українська літературна мова є мішаною щодо діалектної основи. На думку дослідника, «і схід, і захід України складали свої внески в літературну мову, не оглядаючися й не ощаджуючи. Ці внески так переплелися, що дуже часто найуважніший дослідник не може розплутати їхнього коріння» [274: 95].

Отже, українська літературна мова початку XX ст. вимушена була розвиватися в умовах іноземних окупацій, що унеможливлювало повноцінне виконання нею функції обслуговування різних сфер життєдіяльності суспільства й загрожувало загальною двомовністю в майбутньому. Дискусія 1891 – 1892 рр. засвідчила спробу підвищити рівень української літературної мови, забезпечити її єдність. Було актуалізовано проблему внормування лексичного складу мови й консолідації українського мовного простору, визначено пріоритет розвитку української літературної мови на східноукраїнській основі (середньонаддніпрянські і близькі до них слобожанські говори) з урахуванням здобутків західноукраїнського варіанта. Зауважимо, що на початковому етапі народно-розмовна основа суттєво обмежувала формування жанрового і стильового різноманіття, але завдяки зусиллям провідних українських письменників (Т.Г. Шевченка, І.Я. Франка, М.М. Коцюбинського, Лесі Українки та ін.) вдалося подолати цю обмеженість.

1. 2. Історія створення РУСа-1933

На початку XX ст. у бурхливому процесі національного самозбереження та самозахисту важливу роль в українській культурі відіграло українське словникарство. Найплідніішим та багатонадійним був період із 1921 до 1933 рр., який увійшов в історію як «золоте десятиліття». Як зауважила Т.М. Дячук, «це була доба українського відродження в різних царинах життєдіяльності українського соціуму, у тому числі і в словництві» [73: 87]. На жаль, це ще й доба «розстріляного відродження», оскільки понад 200 представників української інтелігенції[2] стали

---

[2] За оцінкою Об'єднання українських письменників «Слово» 1930 р. друкувалися 259 українських письменників, а вже після 1938 року – з них друкувалися лише 36 (13,9%). За даними організації, 192 зі «зниклих» 223-х письменників були репресованими (розстріляними чи засланими в табори), 16 – зникли безвісти, 8 – учинили самогубство. Ці дані узгоджуються з мартирологом українських письменників «Олтар скорботи» (чільний укладач – Олекса Мусієнко), який налічує 246 письменників-жертв сталінського терору [208].

жертвами тоталітарного сталінського режиму: зазнали репресій та постійних переслідувань, були страчені або померли в концтаборах.

Із часу заснування Української академії наук у 1918 р. розпочалася систематична робота з укладання та видання словників, яку проводили Постійна комісія для складання словника української живої мови (у складі А.Ю. Кримського, В.М. Ганцова, Г.К. Голоскевича, М.М. Грінченкової, А.В. Ніковського) та Постійна комісія для складання історичного словника української мови, яку очолював Є.К. Тимченко. Термінологічні словники укладало Товариство шкільної освіти в Києві (1917 р.), із 1918 р. – Термінологічна комісія Українського наукового товариства в Києві та Українська академія наук, на базі яких 1921 р. було створено Інститут української наукової мови ВУАН (із 1930 р. – Інститут мовознавства).

За несприятливих соціолінгвістичних умов було видано значну кількість словників, науковий рівень яких був неоднаковим. В.П. Кубайчук подав список словників, створених у цей період, який містить понад 200 позицій [129: 130]. З-поміж цих словників яскраво вирізняється «Російсько-український словник» Української академії наук за головною редакцією А.Ю. Кримського (І, ІІ томи) та С.О. Єфремова (ІІІ, IV томи), відомий як Академічний словник 1924 – 1933 рр., що його Ю.В. Шевельов назвав «одним з монументальних пам’ятників українського культурного відродження 20-х років» [275: 32].

Ідею створення російсько-українського словника А.Ю. Кримський виношував досить довго. Зокрема, у листі до І.Я. Франка від 13 жовтня 1891 р. мовознавець писав, що «дуже-дуже нам треба науково зложеного словаря російсько-вкраїнського» [126: 33] і пропонував план організації цієї роботи, очолити яку просив І.Я. Франка. Зі свого боку, він мав «пособляти якнайщиріше, якнайпильніше і ревно притягати до цієї діяльності інших» [126: 33]. У відповіді, датованій 4 листопада 1891 р., І.Я. Франко покритикував цей план, підкресливши, що «робота над словарем .. може і повинна бути тільки ділом одного-двох спеціалістів» [263: 303], а не гурту молоді, яка бажає живої справи. Письменник порадив А.Ю. Кримському долучитися до роботи одеських словникарів.

Деякими змінами у своєму задумові після виходу «Словаря російсько-українського» М. Уманця й А. Спілки (далі – СлУм-1898) А.Ю. Кримський ділиться з П.Г. Житецьким у листі від 18 листопада 1894 р.: «Буде тому два роки: скоро Комар заходився видавати свій словар, я надумав собі зложити невеличкий «русско-український словарь», основуючись на малоруській літературі XVII – XVIII вв.» [126: 159]. Там само А.Ю. Кримський цікавиться, чи не близький задум його «русско-українського словаря» до «Історичного словаря української мови» П.Г. Житецького. Згодом П.Г. Житецький, перед від'їздом А.Ю. Кримського у відрядження до Лівану, передав йому свої матеріали до словника [126: 246]. Про них А.Ю. Кримський пише 1 вересня 1900 р. у листі до Б.Д. Грінченка [126: 347]. Є повідомлення про роботу над словником у Лівані та після повернення на батьківщину. Однак «велика зайнятість сходознавчими дослідженнями, славістикою, власна літературна творчість, активна громадська діяльність, складні суспільні процеси, стан здоров'я, очевидно, не дали змоги здійснити велику лексикографічну роботу в дожовтневий час» [62: 71]. Таку можливість А.Ю. Кримський отримав лише після революції.

Л.С. Паламарчук у ґрунтовному дослідженні з історії української лексикографії зазначив, що у 20 – 30-х рр. ХХ ст. в Україні підготовка й видання словників різноманітного призначення «проходили паралельно із великою за обсягом і науковими масштабами роботою, що розгорнулася в Академії наук УРСР під керівництвом відомого вченого А.Ю. Кримського над академічним «Російсько-українським словником» у 4-х томах» [178: 70].

Словник створювали в перші роки українізації, коли в різні сфери суспільного життя активно впроваджували елементи української культури. Того часу чимало людей переходили з російської мови на українську, через що необхідно було задовольнити їхні потреби – створити перекладний двомовний словник відповідної якості. Ось чому цей словник вийшов як російсько-український, хоча, на думку Ю.В. Шевельова, це не відповідало його величезному матеріалові, дібраному з різних джерел [275: 32]. Та й у передмові до І тому редакція писала, що «попереду випадало-б зредагувати українсько-російський Словник, а вже тоді братися за

російсько-український» [РУС-1933, том I: X]. Ознайомившись із РУСом-1933, можна погодитися з думкою Є.К. Тимченка про те, що «словник у своїй істоті залишається українсько-російським, тільки слова в нім у зворотнім порядку: російські попереду, а за ними українські» [246: 129].

Словник укладали на пропозицію видавництва «Червоний Шлях», що звернулося до Постійної Комісії для складання словника живої української мови при Українській академії наук. Видавництво прагнуло отримати працю якомога швидше, тому її розмір мав бути обмежений – усього 40 друкованих аркушів. Однак у процесі роботи виявилося, що такий обсяг не дасть можливості цілком використати наявний у Комісії матеріал і це суттєво позначиться на якості й на суспільній та науковій цінності словника. Тому видавництво, розуміючи, що «словник, а надто практичний, тим більшу матиме вагу, чим більше він задовольнятиме потреби сьогочасного моменту в державному і культурному житті на Україні, дало свою принципову згоду на збільшення розміру початого вже словника» [РУС-1933, том I: V]. Для швидкого виходу його вирішено було поділити на чотири томи: I том (А – Ж), II том (З – Н), III том (О – П), IV том (Р – Я). Проте виготовити весь словник протягом запланованого часу виявилося неможливо, оскільки його обсяг за попередніми підрахунками мав становити «90 друкованих петитних аркушів (по 106.000 літер в аркуші), тоб-то по-над 250 звичайних друкарських аркушів» [РУС-1933, том I: V].

Редакційні сили комісії складалися з трьох постійних членів-редакторів (В.М. Ганцов, Г.К. Голоскевич, М.М. Грінченкова) та головного редактора – академіка А.Ю. Кримського. У листі до редакції газети «Вісті» від 2 квітня 1925 р. А.Ю. Кримський писав: «Зредагувати цей матеріял доручено тямущим філологам, що давно вже зробили своєю спеціяльністю практичне й наукове вивчення української мови, а головне редагування доручено мені що теж оддав понад 30 найкращих літ свого життя студіям українською мовою» [125: 7]. Кожен із членів редакційної комісії свого часу немало прислужився утвердженню українського мовознавства. Так, ще до початку роботи над РУСом-1933 В.М. Ганцов опублікував «Діалектологічну класифікацію українських говорів» 1923 р., де випрацював наукові засади діалектного членування української мови. Він брав активну участь у роботі

Харківської правописної комісії: саме йому належить розділ «Правопис незмінної частини слова» у виданні «Українського правопису» 1926 р. Не менші заслуги перед українською філологією мав і Г.К. Голоскевич, який у 1904 р. видав працю «Руська правопись зі словарцем», а пізніше здійснив фундаментальний опис-дослідження «Євсевієвого Євангелія» 1283 р. М.М. Грінченкова, окрім плідної лексикографічної роботи, займалася художніми перекладами творів Генріха Ібсена, Моріса Метерлінка, Германа Зудермана, Карло Гольдоні, Л.М. Толстого, М.С. Лєскова, Г.Х. Андерсена та ін.

А.Ю. Кримський усвідомлював усю складність та відповідальність лексикографічної праці, розумів, що створювати словники може далеко не кожен охочий. В одному з листів учений на прохання видавництва пришвидшити роботу над РУСом-1933 шляхом залучення нових платних працівників відповідає: «На превеликий жаль ніякі гроші тут допомогти не можуть, бо людей немає. Праця над укладанням словника способом розбору і зведення воєдино десятків (іноді сотень) карток для одного слова і постійна звірка зі словником Даля і Академічним Російським – це є така каторжна єгипетська робота, яка всіх відлякує. Наполегливо і самовіддано тягнуть цю лямку тільки ті.., які віддані самій ідеї Словника» [148: 80]. Сам А.Ю. Кримський, безперечно, належав до тих, хто був «відданий самій ідеї Словника». У листі до М.Л. Астермана від 6 лютого 1924 р. учений писав: «Я працюю зовсім не тому, що мені можуть заплатити, а виключно тому, що я звик напружено працювати; що наукова праця, у тому числі, звичайно, і над словником, приносить мені глибоке моральне задоволення і насолоду» [148: 85 – 86].

Процес роботи над укладанням РУСа-1933 був такий, що головний редактор діставав на перевірку, виправлення й апробацію вже готові аркуші, укладені колективом працівників Комісії для складання словника української живої мови під керівництвом В.М. Ганцова. Його запросили до цієї комісії ухвалою засідання Історично-філологічного відділу Академії Наук із 20 лютого 1919 р. одночасно з Г.К. Голоскевичем і слідом за А.В. Ніковським та М.М. Грінченковою. Попри досить молодий вік, із 26 травня 1920 р., після від’їзду А.В. Ніковського за кордон, В.М. Ганцов очолив комісію. Очевидно, це було спричинено тим, що він був єдиним

у комісії, хто мав досконалу закінчену освіту і кваліфікацію зі слов'янської філології й систематично працював у цій галузі. Із цього часу до самого його усунення від наукової і громадської праці В.М. Ганцов був формальним керівником і фактичним «spiritus movens» РУСа-1933 [275: 34]. Однак С.О. Єфремов згадує у своїх щоденникових записах, що В.М. Ганцов був уїдливим керівником: «Через нетактовність і автократизм Ганцова, його дурне й уперте самолюбство та дрібничковість хотіли кинути роботу А.В. Ніковський та Мар[ія] М[иколаївна] Грінченкова» [82: 359]. Завдяки зусиллям членів Комісії прикростей уникнули.

У лютому 1924 р. для прискорення процесу укладання словника (а саме для перегляду й використання карткового матеріалу і для початкового його оброблення) до співпраці було залучено додатково кілька працівників, серед яких найактивнішу участь узяли К.Т. Туркало, П.В. Шуба, Є.М. Марковський, С.О. Буда, Є.К. Волошин, В.П. Тутківський. А щоб полегшити працю головного редактора А.Ю. Кримського, для редагування III та IV томів у квітні 1924 р. було запрошено літературознавця, академіка С.О. Єфремова.

Варто зазначити, що С.О. Єфремов, дізнавшись про намір залучити його до укладання словника, неодноразово висловлював своє небажання займатися цією справою: «Комісія й видавці («Шлях освіти») тягнуть і мене до цієї справи. Огинаюся. Не хочеться совати пальці поміж двері» [82: 73], «тяжко мені, в цю справу плутатися не хочеться. Одно те, що маю й своєї роботи досить, по саме нікуди, – до того ж я не філолог, нічого в їхніх тонкощах не розбираю; Кримський виразно не хоче, щоб хто до цієї справи втручався.. Да мимойдеть мене чаша сія!» [82: 112 – 113]. Проте за рішенням Словникової комісії С.О. Єфремов став головним редактором III й IV томів РУСа-1933: «Було засідання Словникової комісії. Справу вирішено так, що мені треба буде редактувати другу половину, з О починаючи. От несподівано спобігла халепа!» [82: 117]. Попри власне незадоволення, С.О. Єфремов відповідально підійшов до справи й саме він із А.Ю. Кримським не просто впорядкували та систематизували доробок своїх колег, а й зробили безпосередній науковий внесок в укладання словника.

Протягом 1923 р., «вважаючи на негайну потребу в російсько-українському словникові і заасигновані від Словнаркому на підготовчу до видання роботу додаткові грошові засоби» [90: 303], основну увагу укладачі РУСа-1933 звертали на «упорядкування і редагування призбіраного матеріялу» [90: 306], а кількість нових карток із кожним роком зменшувалася (динаміку цього процесу відображено в Додатку А). А.Ю. Кримський зазначав: «Писання нових карток обмежилося у другому півріччі 1923 р. мало не самим перевертанням ще неперевернутих до того часу укр.-російських карток, після чого й припинилося, бо похоплива праця над укладанням рос.-українського словника не лишала часу на виписування нових слів, відірвавши співробітників до иншої праці – систематизації матеріялу, а постійних членів-редакторів примусивши ввесь свій час віддавати на редагування вже призбіраного передніше матеріялу, а не на перегляд нового» [90: 306 – 307].

Робота над підготовкою словника до друку відбувалася в дуже складних та несприятливих умовах. Про це А.Ю. Кримський писав у газеті «Більшовик» від 23 березня 1924 р.: «Працюючи 11 годин на добу, ніколи не лягаючи спати раніш 4 г. ранку, я проте встигаю здавати до друкарні тільки один аркуш на тиждень, рідко 1 ¼. І я не перестаю здобувати низку листів з Харкова від офіційних представників влади, які турбуються, чи не можна було б прискорити цю справу, і зазначають мені в своїх листах, що якнайшвидше надрукування Російсько-українського словника – це є діло височенної державної ваги» [цит. за 62: 72]. У передмові до І тому РУСа-1933 укладачі пояснювали, що в них не було можливості перевірити рукописний варіант словника в повному обсязі перед тим, як здавати його до друку: «Скоро-но якийсь складений аркуш бував зредагований, він негайно, з невисохлим чорнилом, ішов до друкарні та й друкувався, доки тим часом відбувалося редагування дальшого аркушу» [РУС-1933, том I: X].

Перший том словника, попри важкі матеріальні умови, політичну нестабільність післяреволюційних років, вийшов друком 1924 р., «далі перший запал прохолов, у Державному видавництві України .. не вистачило нібито грошей на це, друкування дальших томів зволікалося, йшло безконечно мляво» [275: 32]. Про справжні причини затягування виходу наступних томів дізнаємося зі щоденникових

записів С.О. Єфремова від 13 лютого 1924 р.: «Негаразд із Словником, що робить Комісія живої мови, а редактує Кримський. Щодня мені скаржаться – Комісія на Кримського, Кримський на Комісію. Ніби він затягає роботу й поводиться неколегіяльно («самодержавно»); ніби Комісія складає Словник тенденційно і не науково і тому доводиться багато виправляти і напереспір комісії» [82: 73]. Із часом ситуація дедалі погіршувалася. 4 квітня 1924 р. С.О. Єфремову «читали в комісії папера, з яким думають удатись до Відділу з скаргою на Кримського за те, що він вставляє непристойности («сракопад» і ін.); кує слова невідповідні духові мови і взагалі не хоче зважати на думку комісії та умови колективної роботи» [82: 103].

У Звідомленні про діяльність Історично-філологічного відділу за 1925 р. Комісія для складання словника української живої мови повідомляє про «прикрі фінансові обставини Держвидаву, що тяглися протягом цілого року, та дефекти друкарської техніки» [91: 599], які унеможливили видання II і III томів РУСа-1933 в запланований термін. 1926 р. було прийнято рішення видавати словник півтомами, оскільки «умови праці ані трохи не покращали – те-ж саме неуважне до справи відношення від Державного Видавництва, те-ж саме невпорядковане фінансування й довгі періоди повного безгрішшя» [92: 279]. Тому наступні томи РУСа-1933 виходили окремими випусками впродовж 1926 – 1929 рр.

2 липня 1927 р. між Державним видавництвом України та академіком А.Ю. Кримським було укладено договір, у якому передбачалося, що А.Ю. Кримський зобов'язується взяти на себе головну редакцію другого тому російсько-українського словника (літери З – Н), що його має видавати ДВУ, за окремим договором із Комісією живої мови ВУАН із 18 травня 1927 р. (текст договору подано в Додатку Б). Однак 1929 р. почалося переслідування А.Ю. Кримського у зв'язку зі справою Спілки визволення України (далі – СВУ), і вже в листопаді 1929 р. було призначено нових редакторів словника – М.Я. Калиновича та В.Г. Ярошенка.

Через згортання українізації та зміну політичного курсу уряду УРСР почалися утиски й переслідування старої редакційної комісії РУСа-1933, «що шкідницьку діяльність її проводирів згодом викрив процес СВУ» [РУС-1933, том II,

вип. III: 1052]. До укладання словника було висунуто нові вимоги, які відбилися на 1/5 частині надрукованого словника (II та III випуски II тому): «не допуститися в цій його частині шкідливих буржуазних і націоналістичних тенденцій попередніх випусків», критично підходити «до спадщини української дореволюційної мови», запозичувати з інших мов «у тих випадках, коли українській мові бракує певного слова або фразеологічного звороту», «подавати поширені міжнародні слова і терміни в їх інтернаціональній формі, не перекладаючи їх штучно, без потреби на українську мову» [РУС-1933, том II, вип. III: 1052 – 1054]. Як зазначено в «Післяслові» до II і III випусків II тому, «пильно прислухаючись до критичного і порадчого голосу радянської громадськості», бажаючи «оздоровити академічний словник», «зробити з його корисне знаряддя для будування української пролетарської культури» [РУС-1933, том II, вип. III: 1052 – 1054], редакція намагалася здійснити певні вдосконалення, а саме: повніше опрацьовувати лексичний матеріал, критично використовувати головні джерела словника, запровадити до реєстру російських слів лексичні новотвори, максимально скоротити в доборі реєстрових слів «дворянсько-поміщицькі та церковні елементи», у поданні українських лексичних і фразеологічних відповідників відкинути все застаріле й орієнтуватися на сучасну українську мову. Однак, попри всі спроби вдосконалити словник, вирок йому, як і багатьом укладачам і редакторам, уже було винесено.

Треба зазначити, що не всі «вдосконалення» були на користь: так, під маркою «дворянсько-поміщицьких та церковних елементів» могли вилучати питомі українські слова і фразеологізми, що не збігалися з російськими відповідниками й вирізняли своєрідність української мови. Адже словник має бути створений на «єдино-правильних діалектично-матеріалістичних методах», відбивати «масово-поширені язикові прикмети сучасної укр. мови на території УСРР в усіх її виявах (мова пролетарських і революційних письменників, мова політичних вождів, преси, наукової літератури, жива розмовна мова міського й сільського пролетаріату, як також критично використовувана мовна спадщина)», мав бути позбавлений «нацдемівських» рис [204: 151 – 152].

Укладачів РУСа-1933 звинуватили у «прокладанні шляху німецькій військовій інтервенції» [287]. Як учасників контрреволюційної організації СВУ заарештовано С.О. Єфремова, В.М. Ганцова, Г.К. Голоскевича та інших, у 1941 р. – А.Ю. Кримського, якому, поряд з іншими звинуваченнями, інкримінували те, що він «проводив націоналістичну діяльність при складанні російсько-українського словника (на відрив української мови від російської).., видав явно націоналістичний російсько-український словник» [93: 6].

Хоч у хроніці словникового відділу Науково-дослідчого інституту мовознавства було зазначено, що «протягом 1934 р. Інститут має здати до друку Російсько-український загальномовний словник, т. IV (від Р до Я) 100 арк.» [266: 143], останній том так і не було опубліковано. О.Є. Ільченко свого часу повідомляв, що IV том РУСа-1933 «вже надрукували, але не встигли зброшурувати, проте він був. Був!» [141: 3]. Письменник також стверджував, що йому з друзями за сприянння робітників-поліграфістів удалося винести кілька примірників IV тому словника за межі друкарні. Під час війни ці примірники були втрачені, хоча, як переконує О.Є. Ільченко, «один із урятованих примірників йому пощастило побачити в 50-х роках серед раритетів бібліотеки Британського музею в Лондоні» [141: 3]. 1 березня 2013 р. організатори сайту «Російсько-українські словники» видавництва «К.І.С.» («Київ-Інформ-Сервіс») http://r2u.org.ua/ надіслали запит до бібліотеки з проханням здійснити пошук утраченого тому, однак знайти його не вдалося. Очевидно, мав рацію Ю.В. Шевельов, який вважав, що IV том РУСа-1933 взагалі не міг бути виданий, бо він не відповідав русифікаційній політиці влади [285: 12], і тому його було знищено в усіх варіантах: набір, гранки, рукописи.

Видані три томи словника було заборонено до вживання й вилучено з обігу і з бібліотек [129: 74]. П.Й. Горецький це пояснював так: «Радянська громадськість засудила його [словник – Ю. П.], бо в ньому яскраво позначилися такі риси, як архаїзація української мови, наявність багатьох діалектизмів, і поряд з цим – уникання слів, спільних з російською мовою, а в цитатному матеріалі – речення шовіністичного і політичного ворожого змісту» [54: 177]. Таку позицію влади підтверджує і протокол допиту А.Ю. Кримського. На звинувачення слідчого, що

«виданий словник був вилучений з ужитку як явно націоналістичний», та запитання «яким же чином до словника входили слова з праць Єфремова та інших націоналістів?» А.Ю. Кримський стримано відповів, що «окремі слова черпалися редакторами з праць Єфремова, який вважався знавцем мови» [цит. за 180: 39]. Це свідчить про намагання влади дискредитувати РУС-1933 в очах громадськості й вилучити його з масового обігу. У журналі «Мовознавство» за 1934 р. зафіксовано, що з листопада поточного року відділ узявся за укладання нового російсько-українського словника, картотека якого була очищена «від націоналістичного мотлоху» [267: 165].

Отже, у 30-ті рр. XX ст. радянська влада розгорнула масштабну русифікаційну політику, спрямовану на виявлення і знищення освіченої верстви українського населення, яка спроможна була зберігати та розвивати українську літературну мову. До цієї верстви належали й укладачі РУСа-1933, які були носіями української національної ідеї, значну увагу приділяли дослідженню історії української мови й літератури, фольклору, етнографії та реалізували свої погляди у словнику, що перешкоджало максимальному уподібненню української мови до російської й могло призвести до утворення буржуазної Української держави. Утілення української національної ідеї в РУСі-1933 стало однією з основних причин визнання його «націоналістично шкідливим» словником, заборони використання I – III томів та знищення IV тому.

1. 3. Суспільно-політичне й наукове значення РУСа-1933

Загальномовні нормативні словники – це важливий націєтворчий чинник, оскільки вони подають лексикон мови, єдиний для всієї нації, а отже, виконують об’єднавчу роль. Саме тому словникарська робота завжди була під пильною увагою влади, що позначалося не лише на змісті словників, але й на ставленні до них із боку наукової спільноти та пересічних користувачів.

Протягом XX – XXI ст. ставлення до РУСа-1933 змінювалося від офіційно вкрай негативного (XX ст.) до визнання його авторитету серед інших словників української літературної мови (XXI ст.). Політична ситуація 30-х рр. XX ст. в Україні та насаджування псевдонаукових принципів у лексикографії, спрямованих

на максимальне зближення російської й української мов, призвели до того, що після виходу у світ перших трьох томів РУС-1933 було оцінено як непридатний для використання через «проявлені відверті буржуазно-націоналістичні тенденції». М.Я. Калинович у передмові до «Російсько-українського словника» 1948 р. (далі – РУС-1948) звинувачує укладачів РУСа-1933 в тому, що вони «намагалися створити штучні бар'єри між російською й українською мовами, всіляко силкувались відірвати розвиток української мови від мови російської і мов інших народів СРСР» [РУС-1948: XIII]. Проте РУС-1933, як зазначає А.А. Москаленко, «при всіх серйозних недоліках, все ж становив деяку наукову та практичну цінність» [158: 126]. Це був перший на той час загальномовний академічний словник.

Практично всі словники, опубліковані після РУСа-1933, були укладені під більшим чи меншим ідеологічним тиском. Їхньою основною метою було максимальне зближення української мови з російською, а відтак значну частину питомої української лексики, а також запозичень, що ввійшли до української мови поза посередництвом російської, вилучали з реєстрів або штучно обмежували через відповідне ремаркування слів у словниках: «рідко», «діалектне», «застаріле», «західне», або через трактування слова через описову формулу «те саме, що...».

Як зазначає Л.О. Ткач, «упереджено-негативне, згори нав'язане ставлення до мови української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. як до категорії ідеологічної, а не соціально-історичної, виявилося навіть у термінології: означення «галицький», «західний» вживалися переважно в лапках або ж часто мали при собі модальний компонент «так званий», що надавало зниженої оцінки цим поняттям і виводило їх поза коло вартісних для наукових досліджень та практичної перспективи мовних явищ» [251: 7 – 8]. Лексику, якою послуговувалися мовці і яку без обмежувальних ремарок фіксували лексикографічні праці 20 – 30-х років XX ст., зокрема РУС-1933, через ремарки у «словниках загальнонародної мови виводили на периферію лексичної системи з метою штучного зближення української мови з російською» [186]. Зі словників (та й мови) було вилучено не тільки слова, а й цілі словотвірні моделі.

На думку Л.С. Паламачука, «в історії розвитку української радянської лексикографії ця велика академічна праця була певним етапом на шляху постійних пошуків послідовно наукового добору й належного опрацювання лексичних багатств мови у словниках різного типу» [178: 72]. Погоджуємося з дослідником, що деякі теоретичні засади, розроблені для РУСа-1933, зокрема порядок розміщення синонімійних відповідників, подавання цитат-ілюстрацій, творчо використовують і розвивають сучасні лексикографи під час укладання двомовних словників. На ці риси словника вказував і М.Т. Рильський, підкреслюючи, що «багатотомний російсько-український словник, розпочатий Академією наук України в 1924 р., словник із широким ілюстративним матеріалом, не був доведений до кінця з цілого ряду причин» [206: 17]. Лексикографічні принципи, закладені в РУСі-1933, було теоретично поглиблено та використано під час укладання нового «Російсько-українського словника», який вийшов в Інституті української мови НАН України у 2011 – 2014 рр. (далі – РУС-2014), що засвідчує наукове значення РУСа-1933 та продовжує спадкоємність традицій в українській перекладній лексикографії.

Фахівці, які мали змогу тривалий час працювати з РУСом-1933, одностайно стверджують, що він має для них найвищий авторитет серед українських лексикографічних праць. Для них РУС-1933 – це «єдиний словник, який дає змогу відчути дух української мови, причому мови як на диво сучасної (незважаючи на вік словника), так і народної, наукової, офіційно-ділової і розмовної. У ньому практично немає штучно зросійщених слів, не властивих українській мові моделей та форм, натомість у ньому можна знайти те, що важко знайти в багатьох інших словниках, – незасмічену, розкуту, багату й поліфонічну українську мову» [228: 177]. На думку Ю.В. Шевельова, РУС-1933 став найповнішим кодексом тогочасної української літературної мови й навіть після Другої світової війни у вільному світі зберігав «значення авторитету і закону для української літературної мови» [285: 12]. Він став «найвищим авторитетом у справі норм української літературної мови» [285: 12]. Тож закономірно, що на сучасному етапі наукова й користувацька увага звернена саме до цього словника.

21 березня 2008 р. у київській книгарні «Є» відбулася презентація електронної версії РУСа-1933, яку оприлюднили на сайті http://r2u.org.ua/. Організувало цю роботу видавництво «К.І.С.», електронну версію трьох томів словника підготував О. Телемко, програмне забезпечення – А. Рисін. Електронні варіанти словника дійшли до читача за сприяння О.Д. Кочерги, В.П. Кубайчука, В.Ф. Старка. Видання електронної версії вможливлено завдяки фінансовій допомозі Наукового товариства ім. Т. Шевченка з Фонду імені Івана Романюка.

Творці електронної версії дещо відредагували старе видання – виправили технічні, граматичні та пунктуаційні помилки, удосконалили систему скорочень. Але суть РУСа-1933, звісно, залишилася незмінною. Оцифрування й оприлюднення словника в мережі Інтернет удоступнило його для всіх поціновувачів українського слова. Сьогодні користувачі часто звертаються саме до РУСа-1933 з метою розв'язання актуальних питань правильного слововживання. Про це свідчить значна кількість запитів на форумах, де РУС-1933 рекомендують як надійний словник. До прикладу, з'ясовуючи правильність написання титулу апостола Андрія, учасники форуму http://r2u.org.ua/forum/ переконливо доводять, що його необхідно писати з одним *-н-*, а не з двома *-нн-* й одним з аргументів наводять переклад саме з РУСа-1933: *первозванный – первозваний* (Андрій Первозваний).

У 2016 р. за фінансової підтримки Ротарі клубу перевидано І том РУСа-1933. Редакційна колегія ухвалила відтворити словник без втручань у первісну структуру, зберігши зміст та стиль презентації матеріалів оригіналу, що становить неабияку цінність для всіх сучасних дослідників РУСа-1933.

Отже, суспільно-політичне значення РУСа-1933 полягає в тому, що його укладачі, усвідомлюючи відповідальність перед суспільством, зуміли зафіксувати й донести до наступних поколінь розвинену українську літературну мову. Сьогодні саме РУС-1933 активно сприяє розвиткові й уніфікації національної термінології, поширенню українських ідей у світовому науковому та інформаційному просторі. Наукове значення РУСа-1933 засвідчене авторитетними науковцями й полягає у створенні наукової моделі подання української мови в перекладному словнику. Принципи його укладання (засади формування реєстру та добору ілюстративного

матеріалу, побудови дефініцій, ремаркування, структурування словникової статті й систематизації статей у корпусі словника) сформувалися в руслі традицій української перекладної лексикографії і продовжують поглиблювати теоретичні та практичні засади укладання російсько-українських словників.

1. 4. РУС-1933 як об'єкт лінгвістики

1. 4. 1. Основи лексикографічної критики

Словник, як зауважив І.О. Світличний, – це мовний кодекс, мовний закон, обов'язковий для всіх, хто користується мовою в суспільно-державних сферах, і всі його вартості, і всі його вади довгі роки будуть для широкого загалу нормою й законом, що формуватимуть мовну культуру народу [213: 462]. П.Ю. Гриценко переконаний: «За словниками нерідко оцінюють стан розвитку і мови, і мовознавства» [60: 238]. Це зумовлює необхідність лексикографічної оцінки кожного словника. На думку науковця, на сучасному етапі розвитку лексикографічна критика має отримати новий імпульс: «Якщо будемо глухими до тих словників, які виходять зараз, то будемо показувати їх непотрібність, зокрема консервувати ті недоліки, які в них є» [цит. за 292: 97]. Варто зауважити, що йдеться про загальномовні нормативні словники української мови.

Лексикографічна критика є галуззю мовознавчої критики, яка «аналізує .. тексти з погляду того, наскільки правильно їх написано, чи дотримано стильових норм, як ефективно ці тексти можуть вплинути на читача» [216: 70]. Основні завдання лексикографічної критики також полягають в «оцінці, аналізі словникової продукції, розробленні теоретичних засад укладання словників» [53: 67]. Ми вважаємо, що лексикографічна критика має займатися оцінкою та аналізом словників, а розробляти теоретичні засади укладання словників – це першочергове завдання теорії лексикографії. Однак лексикографічна критика через об'єктивні зауваження та виправдану прогресивність поглядів критиків може певною мірою впливати на розвиток теорії лексикографії, даючи їй змогу оперативно реагувати на зміну потреб сучасних користувачів. З іншого боку, необ'єктивна, заангажована критика на державному рівні, як це було на поч. ХХ ст., може загальмувати, спотворити науковий розвиток теорії лексикографії.

Деякі дослідники, зокрема В.В. Шаповал, стверджують, що критика словників є частиною критики джерел, звідси – багатозначність основних термінів джерелознавства: зовнішня і внутрішня критика, первинне і вторинне джерело [46: 234]. На нашу думку, лексикографічна критика поєднує в собі елементи і мовознавчої критики, і критики джерел, а також має власні специфічні риси.

Наукова лексикографічна критика – це наймолодша галузь словникарства в Україні, оскільки її започаткували в першій половині ХХ ст. П.Й. Горецький був одним із перших, хто наголошував на необхідності «оцінки кожної праці з української лексикографії» [54: 6], вважаючи, що словник є цінним із лексикографічного погляду, якщо у ньому автор застосовує «найважливіші прийоми справді наукової обробки лексичного матеріалу» [54: 28]. Л.А. Булаховський стверджував, що критика словника має бути «одвертою, компетентною й серйозною» і ґрунтуватися на досвіді користування словником у різноманітних галузях життєдіяльності людини [22: 8]. На думку Л.С. Паламарчука, критика словників має бути «науково-принциповою», тобто сприяти «просуванню лексикографічної справи вперед» [178: 77]. Ці твердження не втратили своєї актуальності і сьогодні. Як зауважує П.Ю. Гриценко, на сучасному етапі розвитку лексикографії загострюється проблема «відповідальності лексикографів за об’єктивне відображення лексикону мови, а за її допомогою – культури» [цит. за 46: 234]. Таким чином, сучасна лексикографічна критика покликана вирішити ряд важливих завдань, пов’язаних не лише з укладанням словників, а й із відображенням мовної картини світу в них.

Проблема встановлення аспектів лексикографічної критики потребує розуміння словника як особливого тексту. В.В. Шаповал відзначає формальну лінійність тексту словника і його єдність, які зумовлені авторськими уявленнями про цілісність і можливість виділення об’єкта опису. Водночас, на його думку, корпус словника має ознаки гіпертексту: а) самостійність і закінченість словникових статей; б) наявність внутрішніх відсилань між статтями; в) ізольованість і внутрішня самостійність підсистем фонетичних, граматичних і орфографічних даних, тлумачень, етимологічних довідок, ілюстративних прикладів [272: 233].

Варто зазначити, що встановлення якості словника, автентичності художнього тексту [202: 54] чи інформативної цінності історичного документа [61: 127], які є метою критики в інших галузях, не тотожні. Джерелознавство й текстологія мають багатий інструментарій критики історичних документів та художніх текстів, проте він не може бути автоматично перенесений на лексикографічні тексти й потребує відбору відповідно до аспектів критики словника.

Ґрунтовно проаналізував аспекти лексикографічної критики В.К. Щербін, досліджуючи словники білоруської мови. Учений розмежував теоретичні та практичні аспекти критики словників. До теоретичних аспектів, на його думку, належать питання: 1) про місце критики в системі наукової діяльності; 2) про місце лексикографічної критики у структурі сучасної металексикографії; 3) про виокремлення різних груп критиків словників (критики-лексикографи і критики-нелексикографи); 4) про різновиди лексикографічної критики (наукова критика, лексикографічна критика, компліментарна критика, політизована та публіцистична критика); 5) про основні критерії оцінки словників (критерій кількості інформації у словнику, критерій якості інформації, критерій ефективності подання інформації у словнику). До практичних аспектів лексикографічної критики варто, на думку В.К. Щербіна, зарахувати такі: 1) про джерела виявлення рецензій на словники; 2) про загальну статистику словникових рецензій (розподіл виявлених словникових рецензій за джерелами); 3) про класифікацію рецензій (монорецензії та рецензії-огляди, зовнішні рецензії та авторецензії, рецензії на вітчизняні словники й рецензії на зарубіжні словники, рецензії на філологічні словники та рецензії на фахові словники) [цит. за 46: 235 – 236].

Ураховуючи аспекти лексикографічної критики, необхідно з’ясувати критерії, за якими здійснюють оцінку словника. В англомовній теорії лексикографії окреслюють три критерії оцінки словника, які визначають «приціл» лексикографічної критики: *кількість інформації, якість інформації, ефективність представлення інформації у словнику*. У цілому погоджуючись із цим, М.І. Чернишова додає також *критерій оцінки концепції словника*, оскільки саме

недоліки недостатньо розробленої чи невдалої концепції, на її думку, можуть призвести до неможливості вирішення поставлених завдань [271: 8].

На важливості критерію кількості інформації свого часу акцентував і П.Й. Горецький [54: 114]. Його думку поділяв Л.С. Паламарчук, наголошуючи, що «оцінка наукових вартостей кожного філологічного словника майже завжди починається розглядом питання про те, чи повно він фіксує лексичний інвентар даної мови, засвідчений різноманітними лексичними джерелами в хронологічних межах охоплюваного цим словником періоду» [178: 158 – 159]. Але при цьому варто брати до уваги тип створюваного словника, що й визначає обсяг лексики та засади її опису. Окрім цього критерію, П.Й. Горецький, проаналізувавши «Лексикон Беринди», виокремив критерії встановлення наукової цінності перекладного словника, які не втратили своєї актуальності й тепер, зокрема такі: вдалі переклади, доповнені часто багатою синонімікою; наявність елементів фразеології; подавання джерел та ілюстрацій до слів; застосування стилістичної характеристики слів-відповідників [54: 30]. Однак під час аналізу РУСа-1933 П.Й. Горецький не взяв до уваги визначені критерії і як цінне у словнику відзначив лише те, що «в багатьох випадках до українських слів дано цитати-ілюстрації» [54: 177]. Причини такого ставлення до РУСа-1933 з’ясуємо далі.

Під якістю інформації у словнику зазвичай розуміють ступінь достовірності поданого матеріалу. Однак, на нашу думку, слушним є зауваження П.О. Селігея, що «вістря мовної критики в нас традиційно скеровують проти порушення літературних норм, спричинених асимілятивним впливом російської мови» [216: 71]. Тому вважаємо, що важливим сегментом критерію якості інформації є відповідність лексики, зафіксованої у словнику, нормам літературної мови.

Сучасні дослідники виокремлюють ще й інші додаткові критерії оцінки словника. П.Ю. Гриценко, зокрема, виділяє *критерій відповідності словника запитам користувачів*: «Словник як закрита інформаційна система .. може забезпечувати чи не забезпечувати користувачів пошукуваними елементами інформації; позитивний чи негативний результат пошуків формує, відповідно, його позитивну чи негативну оцінку» [60: 239]. І.С. Гнатюк виділяє *критерій*

спадкоємності лексикографічних традицій: кожен новий словник чи кожне нове видання російсько-українського словника потрібно створювати «з урахуванням критичних матеріалів, уміщених у наукових статтях, рецензіях, оглядах, спеціальних монографіях, у яких підсумовувався досвід роботи, містилася оцінка попередніх словників чи їхніх перевидань» [46: 234].

На основі визначених критеріїв за певним алгоритмом лексикографічні критики оцінюють кожен словник. Значну увагу виробленню алгоритму аналізу словників присвятили зарубіжні мовознавці. Зокрема, С. Нільсен вважає, що ключовим моментом у цьому алгоритмі є вивчення мегаструктури словника, яке дає змогу визначити функції словника, встановити цільову аудиторію і з'ясувати методологічну базу, на якій створено словник [311: 218]. Г. Берґенхольц і С. Тарп висувають гіпотезу, суть якої полягає в тому, що аналіз словника має містити об'єктивний опис його змісту, а також оцінку таких основних категорій, як група користувачів і функції словника, що має ґрунтуватися на інформації, поданій у передмові чи післямові [294: 235].

Російські лексикографи Л.П. Ступін [238] та О.М. Карпова [106; 107] розробили алгоритм аналізу довідкових видань, яким сьогодні активно послуговуються для написання рецензій на словники. Суть цього алгоритму полягає в поетапному аналізі, який розпочинається з визначення типу словника. Під час з'ясування типу враховують форму чи спосіб опису матеріалу, склад словника, форму словникової статті, спосіб розташування слів у реєстрі, призначення словника і його мету, відношення до часу та рівня розвитку мови. О.М. Карпова пропонує додатковий параметр класифікації – формат подання інформації у словнику, відповідно до якого всі словники поділяються на друковані й електронні [106: 9]. С.С. Будкова стверджує, що такі параметри вможливлюють визначення типу лексикографічного довідника [19: 176]. Однак тип словника і властиві йому параметри подання мовного матеріалу передусім обґрунтовують його укладачі в науковій лексикографічній концепції словника, а лексикографічні критики мають установити відповідність / невідповідність заявленого реальному.

Наступним етапом, на думку Л.П. Ступіна та О.М. Карпової, є аналіз джерел словника, значення якого незаперечне для відтворення повної картини предметної галузі, що досліджується, або певного мовного зрізу. На третьому етапі дослідники рекомендують здійснювати аналіз структури словника й розглядати окремо його мега-, макро- та мікроструктуру [107: 48 – 49]. Аналіз загальної структури організації компонентів здійснюють із метою визначення принципів побудови словника й ефективності організації його основних частин. Під час вивчення макроструктури основну увагу, на думку дослідників, варто звертати на форму подання реєстрових слів, принципи реєстрування у словнику різних граматичних категорій, власних назв, складних слів і словосполучень [107: 50]. Аналіз мікроструктури полягає у визначенні способу організації матеріалу в конкретних словникових статтях і є необхідним для виявлення особливостей слововживання, а також вибору відтінку семантико-функційної характеристики слів, а в перекладному словнику – еквівалентів до реєстрових слів.

У галузі лінгвістичного джерелознавства також розроблено алгоритм оцінки лінгвістичного джерела, який передбачає такі складові: 1) зовнішня критика джерела; 2) внутрішня критика джерела (витлумачення змісту джерела, встановлення його фактичної цінності); 3) визначення ступеня достовірності зібраного матеріалу; 4) виявлення ступеня інформативності джерела, його можливостей і меж [284: 11].

І.А. Казимирова, розмежовуючи «зовнішню» та «внутрішню» критику лінгвістичного джерела, вважає, що «зовнішня» критика покликана з’ясувати час і місце створення джерела, історико-культурну ситуацію в регіоні його створення; встановити автора джерела, його вік, освіту, світоглядні позиції тощо; проаналізувати мотиви та обставини створення джерела, а також розглянути праці, які лягли в його основу. «Внутрішня» критика, на думку дослідниці, має бути спрямована на визначення ступеня охоплення мовних ярусів; орієнтації автора на питому / запозичену лексику на позначення мовознавчих понять; ієрархічної організації лексем; особливостей уживання лексичних одиниць, їхньої парадигматики та синтагматики [98].

Теоретичні засади дослідження джерел, випрацьовані в галузі лінгвістичного джерелознавства, будуть використані під час аналізу джерельної бази РУСа-1933 для відновлення бібліографічного опису цитованих праць (установлення автора чи назви праці, з’ясування часу й місця її створення) із залученням внутрішніх і зовнішніх ресурсів словника.

Варто зазначити, що лексикографічна критика також може бути «внутрішньою» і «зовнішньою». Однак в основу такого розмежування покладено відмінний від лінгвістичного джерелознавства принцип, а саме принцип авторства рецензій на аналізований словник. У лексикографії «внутрішньою» є критика, яку здійснюють самі укладачі словника, а «зовнішньою» – критика словника з боку наукової спільноти та користувачів.

Отже, основними критеріями аналізу словника є: кількість та якість інформації, ефективність подання інформації у словнику, наявність науково обґрунтованої концепції словника, урахування запитів цільової аудиторії, функції словника, а також джерела, які були використані укладачами словника для формування його реєстру. Необхідним уважаємо також аналіз мега-, макро- й мікроструктури словника.

1. 4. 2. Визначальні риси внутрішньої лексикографічної критики РУСа-1933

Внутрішня лексикографічна критика – це критика, що розвивається всередині авторського колективу словника й невідома його користувачам та рецензентам. Така критика сприяє розвитку наукової лексикографічної концепції словника та його змістової частини. Як зауважує М.І. Чернишова, внутрішня лексикографічна критика може розвиватися під впливом зовнішньої, але може виникнути незалежно і здійснюватися самостійно під час реалізації багатотомного лексикографічного проекту, що демонструє творче устремління його укладачів і життєздатність самого проекту [271: 9].

Така критика була притаманна й РУСу-1933. Це підтверджує те, що у словникові яскраво проявилися дві тенденції: одна народницька, спрямована на творення культу національної своєрідності, а друга – європейська, зорієнтована на

міжмовні контакти. А.Ю. Кримський був прихильником принципу народності, суть якого він сформулював ще в 1901 р.: «А краще було, щоб і в науці писати зовсім так, як говорить народ!» [цит. за 45: 69]. Дослідник прагнув на різних структурних рівнях мови виявляти чужорідні елементи, а також з’ясовував національні особливості української мови. У процесі відбору мовних одиниць до реєстру РУСа-1933 А.Ю. Кримський зосереджував увагу на трьох основних тенденціях: відмежування від системи російської мови, використання власних народних ресурсів для називання нових понять та замінення іншомовних слів власне українськими відповідниками.

Водночас В.М. Ганцов був представником «європейської» школи й на відміну від А.Ю. Кримського стверджував, що українська мова має розвиватися, не відмежовуючись від європейських традицій. Представники такого напряму «обстоювали синкретизм народної і книжної мов з елементами селянськими та урбаністичними паралельно з усуненням російських слів та заміною їх українськими» [226: 25]. В.М. Ганцов вважав, що до словника необхідно вводити інтернаціональну лексику, що сприятиме розширенню міжмовних контактів. Однак усі іншомовні слова він поділяв на дві групи: 1) неусвідомлені запозичення, що суперечать системі української літературної мови – їх не можна вводити до реєстру словника; 2) свідомі запозичення, які входять до мови на позначення нових понять, явищ та процесів і мають бути зафіксовані у словнику.

Укладачі РУСа-1933 мали певні розбіжності в поглядах і щодо необхідності введення до реєстру ботанічної та зоологічної номенклатури, тому «спочатку була думка обмежити цей матеріял до minimum’у» [РУС-1933, том І: VIII], однак після тривалих обговорень вирішили використати більшу кількість таких термінів. А.Ю. Кримський виступав проти цього, тому застерігав користувачів словника: «Той, кому доведеться цим матеріялом користуватися, хай пам’ятає, що українська ботанічна та зоологічна номенклатура мало ще розроблена і встановлена і що в зіставленнях її з російською (теж не зовсім розробленою) номенклатурою може бути дуже багато непевного і навіть помилкового» [РУС-1933, том І: VIII].

На протилежні погляди укладачів РУСа-1933 звертав увагу й Л.А. Булаховський, наголошуючи, що видані томи словника «виразно відбивають не в усьому схожі лексикографічні тенденції своїх упорядників. Про боротьбу, що точилась між ними самими, можна було і чути, і здогадуватись на підставі матеріалу словника» [21: 76 – 77]. Однак укладачі РУСа-1933 завжди залишалися об’єктивними в оцінці власної праці, визнаючи, що у словнику міститься «ціла низка недоглядів» [РУС-1933, том І: VI], «в окремих своїх словах Словник буває часом не зовсім оброблений, нагадуючи більше «матеріали до словника» [РУС-1933, том І: ІХ] й «коли всі чотири томи нашого словника буде додруковано, то перед нами самими краще, ніж перед ким иншим, навіч станують усі ті формальні вади, які бувають неминучими наслідками кожної спішливо-напруженої роботи» [РУС-1933, том І: Х].

У передмові до І тому РУСа-1933, обґрунтовуючи порядок розміщення перекладних еквівалентів у словниковій статті, А.Ю. Кримський стверджував, що «після кожного російського слова подається попереду те українське слово, котре найбільше вживається в літературній українській мові і найближче віддає собою точний зміст російського слова .. часто слово українське, хоч воно етимологічно найтісніш буває звязане з російським, не займає в Словнику першого місця саме через те, що воно мало поширене буває в українській мові» [РУС-1933, том І: ІХ]. Цей факт свідчить про початкову органічність формування наукової концепції словника й відсутність впливу ідеологічно зумовленої зовнішньої критики.

Однак після виходу у світ І тому й І випуску ІІ тому РУСа-1933 ситуація кардильно змінилася: внутрішня критика зазнала суттєвого впливу зовнішньої неконструктивної критики. У післяслові до ІІ і ІІІ випусків ІІ тому укладачі зазначили, що «оздоровлення академічного словника» від «шкідливих буржуазних і націоналістичних тенденцій» «редакційна колегія могла здійснювати лише в останніх аркушах другого випуску і в третьому випускові, коло яких працювала пильно прислухаючись до критичного і порадчого голосу радянської громадськости» [РУС-1933, том ІІ, вип. ІІІ: 1052 – 1053]. Елементи внутрішньої критики були сформульовані як зміни в концепції словника, зокрема

такі: «критичний підхід до лексичної, семантичної і фразеологічної спадщини дореволюційної української мови», «широке критичне використовування термінологічних словників, надто російсько-українських, що з'явилися в УСРР і Західній Україні за останні дванадцять років», «намагання подавати поширені міжнародні слова і терміни в їх інтернаціональній формі, не перекладаючи їх штучно, без потреби на українську мову» [РУС-1933, том ІІ, вип. ІІІ: 1053 – 1054]. Вважаємо, що ці принципи формально були коректними, адже для забезпечення відповідності словника потребам користувачів його укладачі мали опрацьовувати нові джерела лексичного матеріалу, зокрема й термінологічні словники різних галузей знань, і орієнтуватися на сучасну мовну норму. Однак усі ці принципи мали ідеологічний підтекст – ішлося про штучне відмежування на «до-» й «післяреволюційні» джерела. До того ж під словом «критично» розумілося більше, ніж об'єктивно критично, це був натяк на переважну відмову від того матеріалу. Третій принцип був штучно нав'язаний укладачам РУСа-1933 й не відповідав їхнім істинним поглядам. Однак зауважимо, що не всі члени комісії з укладання словника сприймали народницькі настрої А.Ю. Кримського, тому не можемо стверджувати абсолютне ідеологічне забарвлення цього принципу.

Отже, внутрішня лексикографічна критика, яка виникла й почала активно розвиватися в колективі укладачів РУСа-1933, була конструктивною та об'єктивною, сприяла розвитку наукової концепції словника, удосконаленню не лише принципів його укладання, а й змісту в цілому. Згодом під зовнішнім ідеологічним тиском із боку влади на членів авторського колективу внутрішня лексикографічна критика зазнала суттєвих змін, що виявилися в низці принципів, штучно насаджуваних на етапі створення ІІ випуску ІІ тому РУСа-1933. Однак укладачам словника, попри всі заборони та ідеологічно зумовлені нововведення, вдалося використати найкращі лінгвістичні здобутки цього синхронного зрізу становлення української перекладної лексикографії й укласти словник, який не втрачає авторитету до сьогодні.

1. 4. 3. Зовнішня лексикографічна критика РУСа-1933: історична динаміка

1. 4. 3. 1. Критика РУСа-1933 початку і середини ХХ ст.

Зовнішня наукова лексикографічна критика – це критика словника з боку наукового співтовариства та суспільства в цілому. До такої критики належать: наукові обговорення й дискусії, зовнішні рецензії, опубліковані в наукових журналах академічного типу та рецензії, які мають характер коротких відгуків, їх можуть називати «короткими рецензіями-анотаціями» [271: 8]. Л.А. Булаховський також доводив, що наукове визнання словника неможливе без урахування широкого досвіду користування ним і без вдумливої критики з боку науковців. Учений наголошував, що лише внаслідок наукових обговорень думок і пропозицій практичного характеру можна дійти «висновків науково цінних і суспільнокорисних» [22: 9]. Усі види такої критики були властиві і для РУСа-1933.

Науково обґрунтованим є погляд П.Ю. Гриценка на те, що «словники завжди часово марковані, позначені добою їх створення», і тому «оцінювання словників у реаліях нової доби та зміненої мови як невідповідних цій новій дійсності щонайменше некоректне» [60: 238 – 239]. Історичний аспект лексикографічної критики стосується не лише історії лексикографії, а й теорії лексикографії. Теоретики лексикографії виокремлюють два критерії аналізу: 1) яким був погляд сучасників на аналізовану лексикографічну працю; 2) як оцінюють цю працю нащадки з погляду її місця й ролі в розвитку словникової справи [271: 9]. Сучасні дослідники, які мали справу з РУСом-1933, відзначили його переважно позитивні риси й довели, що цей словник є запитуваним та актуальним. Однак виникає необхідність простежити зміни, які відбувалися в поглядах науковців на словник від часу його створення до сьогодні.

Провідним мотивом лексикографічної критики І половини ХХ ст. – часу укладання РУСа-1933 – був «штучний відрив від спільної братньої українській мові – мови російського народу». Основними методологічними хибами словників того часу вважали: націоналістичну обмеженість, ігнорування інтернаціональних лексичних елементів і слів, спільних із російською мовою, або заміну тих та інших

штучно утвореними, вигаданими словами або діалектизмами чи архаїзмами [54: 171]. У 1933 р. радянська влада оприлюднила три Резолюції Комісії НКО, у яких, окрім основних питань, було визначено завдання тогочасної лексикографічної критики. У «Резолюції Комісії НКО у справі перевірки роботи на мовному фронті на доповідь тов. Хвилі «Націоналістична небезпека на мовному фронті й боротьба проти неї» окреслено програму дій, суть якої полягала в тому, щоб «скритикувати і вилучити шкідливу продукцію.., переглянути словники і виправити в дальших виданнях припущені в них хиби» [205: 142].

Таким чином, лексикографічна критика почала набувати ідеологічного забарвлення, що підсилилося «Резолюцією Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології», у якій містився вже конкретний план дій: «а) розгорнути .. гостру критику всіх словників, виданих колишнім Інститутом мовознавства; б) негайно переглянути всю словникову продукцію, що друкується .. з погляду повної і цілковитої ліквідації націоналістичної ідеології в термінології; в) організувати досконалий, з погляду ідеологічного насамперед, перегляд словників; г) дальші шляхи розвитку .. цілої словникової діяльності треба цілком побудувати на основі марксоленінської методології, на основі ленінської національної політики; д) категорично засудити дотеперішню практику укладання словників за принципом навмисного вигадування слів наццемівського типу для словника» [203: 146 – 147].

Окремої уваги в Резолюції надали російсько-українським словникам, оскільки саме вони покликані були максимально наблизити українську мову до російської. Влада виробила ряд принципів, за якими вони мали бути проаналізовані. Критики насамперед мали звертати увагу на те, щоб: в українській частині словника не було «ніяких штучних, вигаданих, наццемівського типу слів»; українська лексика була дібрана «під поглядом потреби її для культ- і соцбудівництва, отже відкидаючи зайві архаїзми, провінціалізми»; у перекладі слів і фразеологізмів не було «штучної відмежованості української мови від російської»; укладачі не оминали «спільних для обох мов елементів (слів), зокрема й слів інтернаціонального походження»; цитатний ілюстративний матеріал був дібраний із «радянського письменства» й не

було цитат, у яких «відбивається ворожа пролетаріатові психоідеологія» [203: 147]. Зауважимо, що перші два принципи зовні мають вигляд виправданих: лексика має бути природною, живою (без «кованих» слів) та актуальною. Однак за відомих обставин це було керівництвом до очищення словника від питомих елементів, які були на заваді зближенню української мови з російською.

Отже, основними завданнями тогочасної лексикографічної критики було виявлення й вилучення зі словників питомої української лексики, натомість наповнення реєстру словами, утвореними за словотвірними моделями російської мови, максимальне скорочення синонімійних рядів українських слів та свідоме руйнування авторитету словника, яке переважно закінчувалося його забороною й вилученням з обігу. Тогочасні критики РУСа-1933 з такими завданнями радянської влади повністю впоралися, знайшовши у ньому «ряд методологічних збочень.., які виявилися у штучному вигадуванні нацдемівського типу слів, у недосить критичному підході до термінологічних словників, у підбиранні політично шкідливого цитатного матеріалу» [203: 145].

Однією з перших критичних статей, опублікованих після виходу у світ І тому РУСа-1933, був «Лист до академіка Агатангела Кримського» від І. Вакуловича 1925 р. У цій статті основну увагу автор звертає на український переклад правничих термінів і наводить приклади, які, на його думку, свідчать про «юридичну безграмотність» А.Ю. Кримського, «про недосвідченість його в українській правничій термінології», «про відсутність критичного ока в обробці правничого матеріалу» [24]. І. Вакулович вважає, що для вдосконалення РУСа-1933 «в дальших томах словника слід згуртувати всіх, хто міг би бути дійсно корисним у цій справі, хто приніс би в роботу академіків спеціальний досвід, і живі струмки свіжого весняного повітря» [24].

На такі звинувачення А.Ю. Кримський відповідає ґрунтовною статтею, у якій, на нашу думку, переконливо доводить нормативність кожного українського відповідника до термінів, які критикував І. Вакулович, зокрема: *вірник, повірник* (до російського словосполучення *доверенное лицо*) та *угода* (до російського слова *соглашение*). Так, А.Ю. Кримський зазначив, що «т. Вакулович яскраво виявляє своє

незнаття мови», «належить до філологів-самогонщиків, яких чимало розплодилося останнім часом, відколи почалася українізація радянського апарату» [125: 7]. На думку А.Ю. Кримського, «справжнім філологам абсолютно нема ніякої спромоги й потреби рахуватися з такими самогонщиками», оскільки «не весняне повітря віє з його листу, а дхне звичайнісінький самогон» [125: 7].

Білоруські лексикографи після ознайомлення з І томом РУСа-1933 високо оцінили його. На Академічній конференції з реформи білоруського правопису та азбуки 1926 р. С.М. Некрашевич, обґрунтовуючи необхідність укладання російсько-білоруського словника, зауважив: «Цей словник мусить мати практичніше значення та нагадувати «Російсько-український словник» Української академії наук» [163: 61]. Прагнення білоруських лексикографів укладати перекладний словник на методологічних засадах, які розробив А.Ю. Кримський, свідчить про визнання авторитетності РУСа-1933 серед перекладних словників початку ХХ ст.

У статті «Язикознавство» 1928 р. Є.К. Тимченко вітає вихід ІІІ тому словника, однак відразу зазначає, що «словник цей уложено .. застарілою методою.., брак матеріялу на переклад де-яких слів Комісія надолужує власними новотворами, які не завжди бувають щасливі» [246: 129 – 130]. Зміст «застарілої методи» Є.К. Тимченко вбачає в тому, що «словник у своїй істоті залишається українсько-російським, тільки слова в нім у зворотнім порядку: російські попереду, а за ними українські, і вживання російських слів не пояснюється, як треба б, російськими фразами, а українських – українськими» [246: 129]. Дослідник обґрунтовано, на нашу думку, наголошує на тому, що, перекладаючи будь-яке слово, необхідно зважати на його оточення в рідній мові, тобто російсько-український словник має «служити на удання російських понять у формах українського язика» [246: 129]. За умов розвитку перекладної лексикографії, вільних від ідеологічного тиску, висловлений недолік міг бути вартим уваги. Однак не можемо забувати про цілеспрямовану політику уподібнення української мови до російської в час укладання РУСа-1933. Тому вважаємо виправданим орієнтування укладачів РУСа-1933 саме на українську мову, поділяємо їхнє намагання зберегти кожне українське слово, надавши йому відповідне місце в українській частині реєстру. Попри гостру критику,

Є.К. Тимченко визнає, що «можна тільки пожалкувати, що таким повільним темпом іде видання цього, без сумніву, цінного і великого матеріялу до колишнього справжнього російсько-українського словника» [246: 130].

Н. Каганович у розвідці «Кілька слів про словники» 1930 р. гостро критикує не лише змістове наповнення РУСа-1933, а й склад його авторського колективу. Він вважає РУС-1933 «найвиразнішим прикладом відштовхування від сучасності, від тих придбань, що має українська мова за часів революції» [97: 124]. Н. Каганович відзначає, що РУС-1933 «не погано відбиває лексику дореволюційного українського села». Однак, на його думку, відображення мови сучасності у словнику є незадовільним: «Коли простежити, на мову яких наших сучасників посилаються здебільшого складачі, то на першому місці будуть прізвища Єфремова, Ніковського і Кримського» [97: 125]. Таке звинувачення вважаємо необґрунтованим, оскільки за результатами нашого дослідження на цитування праць С.О. Єфремова в РУСі-1933 припадає 3,1 %, А.Ю. Кримського – 8,17 %, А.В. Ніковського – 0,32 %, що значно менше від інших авторів (див. Додаток Ж).

Н. Каганович стверджує, що у словниках за редакцією С.О. Єфремова є «намагання механічно заміняти слова, що вже твердо увійшли до сучасної української літературної мови псевдо-«народніми» сурогатами», що «академічний словник рівнявся тільки до мови Єфремова» [97: 124 – 125]. Автор статті резюмує, що за іншої редакції РУС-1933 «мав би інший характер, що більше відповідав би науковим вимогам» [97: 126]. На нашу думку, це свідчить про замовний характер статті й заздалегідь сплановане знищення не лише словника, а і його укладачів.

С.І. Василевський у статті з промовистою назвою «Добити ворога» 1934 р. засуджує А.Ю. Кримського та інших провідних українських мовознавців того часу, оскільки, за його словами, вони «сумлінно виконували замовлення свого умираючого класу – буржуазії. Вони вперто боролися своєю зброєю.., словник оздоблювався прикладами з літературних джерел давнього минулого, в багатьох випадках спеціально підібраними, сфальсифікованими» [25: 180]. Висловлений недолік вважаємо необґрунтованим, оскільки дослідження джерельної бази, яке ми

здійснили у III розділі, засвідчує наявність у списку джерел праць переважно XIX – початку XX ст.

Гостро критикував РУС-1933 і М.Я. Калинович у 1946 р., стверджуючи, що «архаїзація української літературної мови, обласництво, відштовхування від російської мови, а місцями і неприховане вороже ставлення до неї, шовіністичні і контрреволюційні випадки – такі головні хиби цього твору» [99: 19]. М.Т. Рильський, на відміну від М.Я. Калиновича, не був таким категоричним і наголошував, що «хоча має він [РУС-1933 – Ю. П.] багато істотних дефектів, у тому числі й дефектів ідейного, політичного порядку, у багатьох випадках він усе ж може бути – при вмілому критичному підході – дуже корисним» [206: 17].

Аналогічного погляду дотримувався й Л.А. Булаховський, який вважав, що не варто погоджуватися з усіма закидами щодо окремих перекладів російських слів у РУСі-1933, оскільки тепер ми можемо врахувати складні обставини формування літературної мови того часу. У 1957 р. дослідник слушно зауважує, що «ті томи академічного словника, що в зазначені роки вийшли в світ, ще виразно відбивають різні лексикографічні тенденції упорядників» [21: 76 – 77], однак він розуміє, що практика української літературної мови того часу ще не була досить усталеною й за таких умов укладачам словника було важко знайти правильний підхід до вибору слів для реєстру, передбачити, які слова виявлять справжню життєздатність у майбутньому. Л.А. Булаховський високо поцінував нелегку працю А.Ю. Кримського й С.О. Єфремова, визнавши, що «на свій час цей словник Академії становив плід великої праці серйозних знавців української мови і багато в чому міг придатися для створення на закладеній в ньому основі чогось кращого» [21: 76 – 77].

Пізніше, 1963 р., П.Й. Горецький назвав РУС-1933 «порочним у своїх ідейних настановах .. незадовільним і неприйнятним для користування» [54: 177]. Під час аналізу словника дослідник цілком керувався принципами, які виробила радянська влада, і тому виявив у РУСі-1933 «архаїзацію української мови, наявність багатьох діалектизмів, і поряд з цим – уникання слів, спільних з російською мовою, а в цитатному матеріалі – речення шовіністичного і політичного ворожого змісту» [54: 177]. Аналогічну позицію щодо РУСа-1933 займав і А.А. Москаленко, який

відзначав лише недоліки словника: існує «велика розбіжність між теоретичними настановами і практичною реалізацією цих настанов», словник «мав бути практичним нормативним словником української літературної мови», однак «з цим головним завданням упорядники словника і не впорались», «найбільшою хибою цього словника є те, що багатьох російських слів, передусім слів радянської епохи, не було подано і перекладено на українську мову», «українська частина словника опрацьована недостатньо» [158: 126].

Варто зазначити, що Л.С. Паламарчук, аналізуючи 1978 р. РУС-1933, висловив доречну критику, яка стосувалася наведення в перекладній частині словникової статті видових еквівалентів до вхідного родового поняття. Дослідник наводить приклад із РУСа-1933, де для перекладу слова ***гли́на*** подано «понад 30 лексем, які нібито виступають відповідниками до заголовного слова, а насправді є назвою найрізноманітніших сортів і різновидів глини (маслянка, вохра, ганчарка, горщівка, мищівка, сивуха, чорнуха, золотуха, каолін і т. д.)» [178: 85]. Укладачі РУСа-1933, як видно з передмови, визнавали цей недолік: «Доводилося иноді відступати від форми строго опрацьованого словника, суворо видержаного в своїй системі, та й подавати при словах широкого обсягу цілий ряд слів вужчого обсягу, підрядних йому логічно, хоч мабуть кожне з тих українських слів має відповідне собі змістом російське слово» [РУС-1933, том І: ІХ – Х]. Однак намагалися його виправдати: «Гадка була така, що в практичному словникові, а надто насамперед призначеному для людей територіяльно зв'язаних з Україною, які знають тільки саму-но літературну російську мову, може й ця «безсистемність» придатися. Вона може бути корисною і для упорядників дальших виданнів Словника, будь що будь полегшуючи иноді відшукування потрібного українського слова» [РУС-1933, том І: Х]. Вважаємо, що порушення гіперо-гіпонімійних відношень під час перекладу окремих понять не відповідає засадам лексикографічної нормативності і є неприпустимим для перекладного словника, тому зауваження Л.С. Паламарчука, на нашу думку, є об'єктивними.

Критики РУСа-1933 в радянський час намагалися виявити у словнику якомога більшу кількість помилок, щоб довести радянській владі ефективність своєї роботи.

Такий підхід різко нівелює початкову настанову лексикографічної критики на об’єктивність. Як слушно зауважує П.О. Селігей, об’єктивною критика буде за умови, «якщо критик озброєний лінгвістичними знаннями.., якщо він не підмінятиме досвід усього мовного колективу власним досвідом. Якщо ж для критика єдиний орієнтир – власні смаки та примхи, він ризикує скотитися в болото суб’єктивізму» [216: 71]. Дослідник також наголошує, що «критик не повинен бути лише «колекціонером помилок».., об’єктивна критика та справжній науковий підхід мають виявляти .. не тільки вади, а й переваги» [216: 71]. Варто зауважити, що не всі словники укладено бездоганно, оскільки досить часто укладачі несумлінно підходять до своєї праці, часом навіть удаючись до плагіату. Попри це лексикографічний критик, виявляючи відверті хиби словника, має подати доцільні засоби для їхнього усунення, продемонструвати своє бачення правильного вирішення проблеми.

Отже, лексикографічна критика РУСа-1933 радянського часу здебільшого була ідеологічно зумовленою й через це мала деструктивний характер. Критики прагнули показати вагомі недоліки концепції словника, які призвели до невиправних помилок, що, на їхню думку, не давало змоги науковому співтовариству користуватися цим словником як надійним джерелом. Деструктивна критика РУСа-1933 30 – 70-х рр. ХХ ст., на нашу думку, була почасти і причиною, і проміжною ланкою в історії заборони І – ІІІ томів словника і знищення IV тому. Долю словника було вирішено й без критики. Однак радянській владі був необхідний формальний привід для виправдання своїх дій у ході згорнення українізації. Тому, вважаємо, що ця критика була замовною і здійснювалася переважно не з власної ініціативи авторів рецензій, а відповідно до вказівок влади.

1. 4. 3. 2. Критика РУСа-1933 в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної та суспільної думки відзначається своєю прозорістю й об’єктивністю, прагненням здійснити дерусифікацію української мови на всіх структурних рівнях. Особлива роль у цьому процесі належить перекладним російсько-українським словникам. М.І. Чернишова переконує, що обговорення словників, які відбуваються на наукових з’їздах,

конференціях, симпозіумах, є необхідними та важливими для розвитку й удосконалення лексикографічних праць, оскільки проявляються у вигляді відгуків спеціалістів відповідної галузі знань (які не обов’язково мають бути лексикографами) або авторитетних дослідників суміжних галузей знань [271: 9].

Під час згаданої презентації електронної версії РУСа-1933 у книгарні «Є» (див. підрозділ 1. 2.) фахівці висловлювали свої погляди на місце словника в сучасній науці, давали йому свою оцінку. Мовознавці Є.А. Карпіловська та Л.Т. Масенко високо оцінили РУС-1933 як визначну лексикографічну працю. Зокрема, Є.А. Карпіловська відзначила, що завдяки зіставленню з російськими відповідниками РУС-1933 «виразно засвідчує самобутність українських моделей номінації та словотворення. На цьому тлі уважний читач легко унаявнить моделі, нав’язані українській мові в період її примусового «злиття» з російською» [109: 80]. Л.Т. Масенко наголосила, що «одним з актуальних завдань сучасної мовознавчої науки є порівняльний аналіз лексикону академічного словника 20-х років з реєстрами лексикографічних праць, виданих пізніше, що дасть можливість кодифікувати в сучасній українській мові безпідставно вилучену з неї лексику» [109: 80]. Літературознавець М.Х. Коцюбинська також дала високу оцінку РУСу-1933: «Це чи не єдиний словник, що дає змогу відчути дух української мови – як розмовної і діалектної, так і наукової та офіційно-ділової. У ньому немає штучно введених елементів, запозичених з російської мови, що стало нормою для всіх пізніших словників» [109: 80].

До участі в обговоренні, окрім лінгвістів та літературознавців, долучилися також фахівці інших галузей знань, зокрема природничих. Критичні зауваження, які вони висловлювали, зазвичай стосувалися окремих параметрів лексикографічної праці, які їм знадобилися у професійній діяльності. На особливу увагу заслуговує зауваження фахівця з фізико-математичних наук О.Д. Кочерги: «Ми з подивом і радістю побачили в ньому [у РУСі-1933 – Ю. П.] терміни та терміносполуки, що їх віднаходили після тривалих суперечок та пошуків, вважали своїми новотворами чи розмовною фаховою лексикою. Виявилося, що ці (такі потрібні сучасним природничим наукам) слова не просто існували, їх зафіксовано навіть в

загальномовному академічному Словнику!» [109: 80]. Таким чином, усі учасники обговорення дали схвальну оцінку РУСу-1933 як лексикографічній праці, яка й досі не втратила своєї актуальності й заслуговує на те, щоб нею активно послуговувалися сучасні користувачі.

Важливим проявом зовнішньої лексикографічної критики РУСа-1933 є наявність фахових рецензій із розгорнутою дослідницькою частиною. Критика, яку здійснює спеціаліст, – найважливіша, оскільки вона містить розгляд усіх параметрів лексикографічної діяльності, зокрема й аналіз концепції словника та порівняння з іншими словниками. Погоджуємося з Н.Г. Гордієнко, яка стверджує, що за допомогою написання рецензій відбувається «коригування діяльності лексикографів» [53: 71].

Аналізуючи рецензії на РУС-1933, звертаємо увагу на те, чи вони висвітлюють:

– історію укладання словника (культурно-історичні передумови створення словника, час і місце створення, склад авторського колективу);

– наукову концепцію словника;

– кількість інформації у словнику;

– якість інформації у словнику (відповідність лексики, зафіксованої у словнику, нормам української літературної мови);

– ефективність подання інформації у словнику (структуру словника на мега-, макро- й мікрорівні);

– джерельну базу словника;

– спадкоємність лексикографічних традицій (порівняння з іншими словниками);

– відповідність словника запитам користувачів.

З урахуванням цих критеріїв виявлено 4 дослідницькі рецензії на РУС-1933. Окрім джерела інформації, ці рецензії є предметом аналізу змісту й динаміки лексикографічної критики РУСа-1933. Розгляньмо їх за хронологічним принципом.

«А.Ю. Кримський і «Російсько-український словник» 1924 – 1933 рр.», Н.О. Данилюк, 1991 р. У вступній частині дослідниця відзначає внесок

А.Ю. Кримського в розвиток української лексикографії в цілому, аналізує його погляди на попередні російсько-українські словники й робить висновок, що лексикограф чітко розумів «завдання, побудову та опрацювання реєстру перекладних російсько-українських словників» [62: 70 – 71]. Основну частину статті дослідниця присвячує детальному розгляду історії укладання РУСа-1933 (від виникнення задуму укласти російсько-український словник і до його заборони та знищення IV тому), з'ясуванню авторського складу словника та внеску кожного з його членів у створення цієї лексикографічної праці, аналізу наукової концепції РУСа-1933 та його джерельної бази. Значну увагу у статті Н.О. Данилюк приділяє з'ясуванню лексикографічної нормативності словника: «до багатьох слів подаються лінгвістичні позначки: частина мови.., стан дієслів, незмінюваність, ступені порівняння і под., якщо потрібно – форми родового відмінка, жін. і сер. рід, перша і друга особа, дається наголос у відповідниках і цитатах.., деякі статті із заголовними словами-термінами розробляються досить детально, з використанням латинських відповідників» [62: 74]. Цінним із наукового погляду в рецензії є те, що вона містить обґрунтовані критичні зауваження: «власне українські відповідники не завжди вдалі», однак їх використання, на думку Н.О. Данилюк, зумовлювалося неусталеністю норми й потребою наблизити іншомовну лексику до широкого загалу [62: 74]. Як підсумок Н.О. Данилюк висловлює загальну позитивну оцінку РУСа-1933: «Редагований А.Ю. Кримським «Російсько-український словник» 1924 – 1933 рр., при всіх його недоліках, позначених часом, являє собою важливий етап у становленні і розвитку вітчизняної двомовної лексикографії» [62: 75]. Варто зазначити, що ця рецензія понад 15 років була єдиною критичною публікацією щодо РУСа-1933 і здійснила значний вплив на всі наступні його дослідження.

«А.Ю. Кримський – лексикограф», І.С. Гнатюк, 2006 р. У рецензії дослідниця з'ясовує внесок А.Ю. Кримського в українську перекладну лексикографію, описує процес роботи над укладанням словника, подає значну кількість уривків із листів А.Ю. Кримського на підтвердження історичних фактів, аналізує його наукову концепцію. Цінним у рецензії є те, що І.С. Гнатюк надає коментарі інших науковців про РУС-1933 й висловлює думку про необхідність його перевидання: «Російсько-

український словник» за редакцією академіка А.Ю. Кримського неодмінно треба перевидати як цінну лексикографічну пам'ятку» [43: 88]. Таке твердження свідчить про те, що РУС-1933 відповідає вимогам до перекладних словників і здатен задовольняти запити сучасних користувачів.

«Значення Академічного словника в становленні української лексикографії», Т.М. Дячук, 2007 р. Автор розпочинає статтю з обґрунтування актуальності проблеми видання перекладних словників в Україні. Основну частину праці присвячено аналізу передумов створення РУСа-1933 та історії його укладання, визначенню двох провідних тенденцій, які проявилися у словнику: «етнографічної», спрямованої на творення культу національної своєрідності.., та «європейської», зорієнтованої на міжмовні контакти» [73: 89]. Дослідниця коротко розглядає систему та порядок перекладів у словнику, особливості подання ілюстративного матеріалу і стверджує, що «упорядники уклали перший український синонімічний словник, тільки на перше місце поставили російське слово» [73: 90]. Цінним у рецензії є авторська оцінка аналізованого словника: «Російсько-український словник (Академічний словник) – надзвичайно багате зібрання українського лексичного матеріалу. Такого типу об'ємного словника не знала попередня лексикографія.., такий словник .. є стартом для подальшого розвитку літературної мови» [73: 91 – 92]. Як позитивне варто також відзначити висловлені в рецензії міркування щодо перспектив використання РУСа-1933: «Сучасне українське мовознавство повинне зберігати духовний контакт із поколіннями доби розстріляного відродження, використати кращі лінгвістичні здобутки цього синхронного зрізу становлення української лексикографії» [73: 92]. До кращих здобутків української перекладної лексикографії дослідниця зараховує й аналізований словник.

«Російсько-український словник» (1924 – 1933) та українське академічне словникарство», В.Ф. Старко, 2008 р. У вступній частині автор зазначає, що РУС-1933 «став одним із найвидатніших творів української лексикографії» [228: 174], розглядає історію його укладання та удоступнення для широкого кола користувачів у XXI ст. В основній частині дослідник відзначає, що науковість та авторитетність є основними особливостями словника, переконливо доводить, що РУС-1933 є

академічним словником. У висновках В.Ф. Старко дає схвальну оцінку словнику й обґрунтовує його значення для української лексикографії: «Це справді академічний словник, авторитетне джерело для розвитку української лексикографії, а також основа для системного очищення та оновлення української мови» [228: 180]. Продовжуючи традиції, закладені в попередніх рецензіях, дослідник також окреслює перспективи використання цього академічного словника в сучасній науці. На думку дослідника, РУС-1933 варто «якнайширше використовувати в укладанні нових словників і при розв'язанні спірних питань сучасної української мови» [228: 180]. Автор рецензії вважає словник авторитетною лексикографічною працею й не подає жодних критичних зауважень до неї.

Отже, у проаналізованих рецензіях дослідницького характеру міститься оцінка РУСа-1933 в цілому. Однак, окрім цих рецензій, існує значна кількість праць, присвячених аналізу окремих аспектів словника. На нашу думку, найцінніші критичні міркування й зауваження містяться в таких працях:

«Українська наукова мова в академічному «Російсько-українському словникові» за редакцією А. Кримського та С. Єфремова», Є.А. Карпіловська, О.Д. Кочерга, Є.В. Мейнарович, 2008 р. У вступній частині праці автори констатують, що РУС-1933 є «повним і вартим довіри словником». Основну частину статті присвячено встановленню внеску укладачів РУСа-1933 в розвиток наукової та технічної мови: «Словник є неоціненним джерелом наукової лексики, що нині є «напівзабутою» чи взагалі невідомою й не фігурує (чи фігурує з позначками «рідковживане», «місцеве» тощо) в сучасних словниках» [105: 110]. Автори відзначають низку переваг РУСа-1933 над іншими словниками, зокрема таких: багатство поданих у ньому похідників; послідовне наведення віддієслівних іменників, утворених від дієслів і доконаного, і недоконаного виду, тобто таких, що відповідають завершеній / незавершеній дії; розмаїття форм прикметників, утворюваних від того самого слова; мала кількість активних дієприкметників; багатство та розгалуженість поданих дериваційних ланцюжків [105: 111 – 113]. Автори статті роблять висновок, який містить загальну позитивну оцінку РУСа-1933 та вказує на перспективність цього словника: «Він не лише не застарів, а по

глибшому вивченні напевне постане як найповніше й найдокладніше сучасне лексикографічне джерело, що його значення для дальшого розвитку української мови важко перебільшити» [105: 115]. Дослідники рекомендують використовувати РУС-1933 як довідник із правильного слововжитку.

«Принципи лексикографічного опрацювання сталих висловів (на матеріалі «Російсько-українського словника» за редакцією А. Кримського й С. Єфремова та білоруських словників 20 – 30-х рр. ХХ ст.), О.І. Скопненко, 2008 р. Об’єктом уваги автора є сталі вислови, зафіксовані в РУСі-1933 та білоруських словниках початку ХХ ст. Дослідник подає порівняльну таблицю, у якій переконливо доводить, що РУС-1933 містить значно більшу кількість фразеологізмів, ніж аналізовані білоруські словники. О.І. Скопненко відзначає високий науковий рівень РУСа-1933 й дає йому схвальну оцінку: «За повнотою опису лексичного й фразеологічного матеріалів цей словник не має собі рівних у тогочасній українській лексикографії. Його статті побудовані таким чином, що можна простежити цілі синонімічні лексичні або фразеологічні ряди» [225: 32 – 33].

«Фіксація варіантності у «Російсько-українському словнику» (1924 – 1933 роки)», Т.П. Мельник, 2008 р. Авторка на основі лексикографічного реєстру РУСа-1933 виокремлює й аналізує домінантні типи варіантних реалізацій лексико-семантичної системи української мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. [155].

«Відображення словотвірно-стилістичного потенціалу української мови у словниках (на матеріалах «Російсько-українського словника» за редакцією А. Кримського та «Словника синонімів української мови») у 2 т.», Т.М. Пронь, 2010 р. Об’єктом аналізу є синонімійні ряди української частини реєстру РУСа-1933 та «Словника синонімів української мови» у граматичному та функціональному аспектах, а також особливості стилістичного маркування розмовної, діалектної й застарілої лексики. Дослідниця встановила, що у граматичному аспекті синоніми РУСа-1933 значно багатші від синонімів, які подає «Словник синонімів української мови» [201: 79]. Щодо стилістичного маркування лексики в аналізованих словниках дослідниця з’ясувала, що значну частину лексики, яку в РУСі-1933 подано без ремарок, у «Словнику синонімів» необґрунтовано обмежено ремарками. У статті

подано загальну оцінку РУСа-1933: «Словник є вартісним джерелом для української лексикографічної практики та актуалізації забутого потенціалу творення картини світу за допомогою власне українського мовомислення» [201: 80].

«Кореляція питомих і запозичених терміноелементів у «Російсько-українському словнику» 1924 – 33 рр.», А.О. Матанцева, 2010 р. У вступній частині дослідниця відзначає, що РУС-1933 є важливим здобутком лексикографії 20-х рр. XX ст., який «більшість сучасних українських лінгвістів визнають одним із найкращих словників XX ст.» [145: 37]. Основну увагу у статті дослідниця приділяє порівнянню кореляційних пар терміноелементів, зафіксованих у РУСі-1933, з їхніми відповідниками у словниках трьох основних періодів розвитку української лексикографії: кінець XIX – 20-ті рр. XX ст., 30-ті – 80-ті рр. XX ст., кінець XX – початок XXI ст. Результати аналізу засвідчили, що укладачі РУСа-1933 виразну перевагу надавали термінам з українськими основами, вважаючи, що термінологія має бути «орієнтована на внутрішньомовні ресурси зі збалансованим залученням міжнародних елементів» [145: 40]. Такі погляди дослідниця вважає актуальними для нашого часу і пропонує їх дотримуватися.

«Лексичні дублети у «Російсько-українському словнику» 1924 – 33 рр.», Т.П. Мельник, 2011 р. У статті автор зауважує, що в різні періоди розвитку української лексикографії не було єдиної думки щодо значення РУСа-1933, однак «ніхто не заперечував того, що в історії розвитку української лексикографії зазначена академічна праця стала важливим етапом на шляху належного опрацювання лексичного складу мови» [153: 117]. Дослідниця констатує, що «однією з виразних рис цієї лексикографічної праці є варіантна реалізація лексико-семантичної системи того періоду» [153: 117]. Загальної оцінки словнику Т.П. Мельник не дає, однак відзначає, що реєстр I – III томів репрезентує природний розвиток української мови з наявністю великої кількості варіантних реалізацій на позначення окремих понять.

«Особливості перекладу російських дієслів із префіксом от- українською мовою», А.О. Матанцева, 2011 р. У статті автор установлює адекватність українського перекладу російського дієслівного префікса ***от-*** зі значенням

завершеної дії в російсько-українських словниках 1924 – 1933 рр. (за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова), 1970 р. (за ред. С.І. Головащука) та 2003 р. (за ред. В.В. Жайворонка). Дослідниця з'ясовує, що в РУСі-1933 відповідниками до морфеми ***от-*** є здебільшого префікси ***ви-, по-***, словосполука зі словом ***скінчити (кінчити)***, а префікси ***від-, до-*** й ***з-*** у словнику майже не трапляються [146: 15], натомість у пізніших російсько-українських словниках «зростає кількість слів з префіксами ***від-, по-, з-***..; рідше натрапляємо на дієслова з морфемами ***ви-*** й сполуки зі словом ***скінчити (кінчити)***» [146: 16].

«Українознавчі й термінознавчі студії академіка А.Ю. Кримського», Л.О. Симоненко, 2013 р. У статті автор розглядає основні напрями роботи А.Ю. Кримського в галузі україністики, зокрема й лексикографії [219], описує історію укладання РУСа-1933, погляди деяких тогочасних науковців на роль цього словника в історії української лексикографії.

«Українська термінолексика в академічних російсько-українських словниках (20-рр. XX ст. – початок XXI ст.)», Л.Г. Боярова, 2013 р. Основним завданням статті є аналіз динаміки мовних норм в українській термінології на матеріалі російсько-українських словників, підготовлених лексикографічними колективами Академії наук України із 20-х рр. XX ст. до сьогодні. Базовим для порівняння автор обирає саме РУС-1933, оскільки він є першим академічним словником такого типу в радянській Україні. У статті проаналізовано основні види змін в імперативних та диспозитивних нормах, засвідчених в аналізованих словниках, і встановлено, що визначальною тенденцією динаміки мовних норм в українській термінології є замінення диспозитивних норм імперативними. Дослідниця виявляє «досить велику кількість диспозитивних норм у сучасних словниках замість зафіксованих імперативних норм у російсько-українському словнику за редакцією А. Кримського і С. Єфремова» [18: 140].

«Важливі вияви лексикографічного досвіду А. Кримського», Б.К. Галас, 2014 р. Наукова розвідка присвячена розгляду окремих аспектів джерельної бази РУСа-1933. Зокрема, у реєстрі українських слів I – III томів РУСа-1933 автор виявляє 1420 лексем, записаних на Звенигородщині [37], і відтак вважає, що одним із джерел

РУСа-1933 був «Українсько-російський словник, зібраний з народніх уст у Звиногородщині (Київщина)».

«Лексикографічний контекст четвертого тому Російсько-українського словника за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова: умовне відтворення реєстру», О.М. Тищенко, 2015 р. У статті шляхом суцільної вибірки складних слів із компонентом *равно-* створено зведений реєстр за словниками, що ймовірно могли стати основою реєстру РУСа-1933. Здійснено спробу відтворити фрагмент матеріалу, що міг бути в основі російського реєстру IV тому РУСа-1933: проаналізовано зовнішні чинники – реєстри вірогідно залучених лексикографічних джерел, та внутрішні – принципи, сформульовані авторським колективом словника. Цінним у статті є окреслення перспектив дослідження та визначення двох варіантів віртуального образу IV тому РУСа-1933: перший – бажаний, створений за настановами початкових томів, прийнятний для авторів і для сучасних користувачів і дослідників як джерело фіксації багатства української мови, другий – ідеологічно виважений, а отже, вихолощений [250: 98]. О.М. Тищенко вважає РУС-1933 вагомим здобутком української лексикографії.

«Архівна картотека як лексико-ілюстративна база «Російсько-українського словника» за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова», О.М. Тищенко, 2016 р. Автор на основі архівних матеріалів та наукових публікацій простежує історію формування Лексичної картотеки Інституту української мови НАН України [248]. О.М. Тищенко на основі конкретних прикладів доводить, що ця картотека мала безпосереднє відношення до створення РУСа-1933 й була об’єктом ідеологічної чистки. Цінним у статті є подана змістова, кількісна і хронологічна динаміка джерельної бази архівної картотеки, яка містить здебільшого ті самі прізвища, що й установлений нами список джерел РУСа-1933. О.М. Тищенко простежує взаємозалежність між політичними переслідуваннями авторів цитованих праць у 30-х рр. ХХ ст. та наявністю / відсутністю карток із їхніми іменами в архівній картотеці, і припускає, що ідеологічна «чистка» архівної картотеки «передбачала вилучення не певної лексики, а конкретних авторів – С.О. Єфремова, В.П. Підмогильного, М.Г. Хвильового, Г.М. Косинки, М.О. Скрипника та інших

незалежно від змісту та форми цитованого матеріалу» [248]. Дослідниця чітко окреслює перспективи дослідження, суть яких полягає у виокремленні ймовірної картотеки РУСа-1933 і створенні на її основі ймовірного реєстру IV тому РУСа-1933.

Отже, після паузи у 80-х рр., починаючи з 1991 р., РУС-1933 повертається до кола наукових зацікавлень фахівців. Зміст зовнішньої критики словника звільняється від ідеологічного забарвлення й набуває наукових рис. Сучасна наукова критика РУСа-1933 є багатоаспектною та конструктивною, оскільки фахівці у процесі аналізу словника влилися в дослідницьку роботу, що суттєво сприяло поновленню авторитету цієї лексикографічної праці. Під час дослідження РУСа-1933 науковці звертали основну увагу на: історію укладання словника та його місце в історії української лексикографії (Н.О. Данилюк, І.С. Гнатюк, В.Ф. Старко, Т.П. Дячук, Л.О. Симоненко); наукову мову й термінологічну лексику (Є.А. Карпіловська, О.Д. Кочерга, Є.В. Мейнарович, А.О. Матанцева, Л.Г. Боярова); сталі вислови (О.І. Скопненко); багатство синонімійних рядів (Т.М. Пронь); варіантну реалізацію лексико-семантичної системи (Т.М. Мельник); окремі аспекти джерельної бази словника (Б.К. Галас); лексикографічний контекст IV тому та лексико-ілюстративну базу всього словника (О.М. Тищенко).

1. 4. 3. 3. Суспільна критика РУСа-1933

Окрім рецензій, розглянутих вище, РУС-1933 обговорювали й на сторінках сучасної преси. Критика словника в періодичних виданнях поєднує мовознавчий та публіцистичний підходи, а тому досить часто наснажена емоційністю. До таких відгуків належить праця А. Лісової під промовистою назвою «Словник, политий кров'ю» 2008 р. Для характеристики РУСа-1933 автор використовує значну кількість зворотів із яскравим емоційно-експресивним забарвленням: «геніальний твір української філології», «фундаментальна мовознавча праця, якій судилося залишитися неперевершеною у своїй галузі», «титанічна праця» [137]. У рецензії міститься короткий огляд історії укладання словника, долі його авторів, які були «невтомними працівниками на ниві українського національного відродження» [137]. Автор зазначає, що всі укладачі РУСа-1933 стали жертвами сталінського режиму:

«Комуністичний молох намагався знищити і сам «Словник». Проте печальна доля спіткала лише його четвертий том» [137]. Автор дає позитивну оцінку РУСу-1933, стверджуючи, що українське слово, зафіксоване у ньому, «здатне протистояти навіть пекельному вогню, дивуючи світ своєю досконалістю та невмирущістю» [там само]. А. Лісова закликає активно використовувати словник у наш час: «Просто необхідно, щоб кожен українець хоча б краєм ока зазирнув під цю обпалену палітурку – нехай і віртуальну», вважає, що словник здатен навчити «зросійщені покоління говорити українською» [там само].

Окрім періодичних видань, починаючи з 2006 р., РУС-1933 активно обговорюють на форумах та сайтах, де йому присвячено окремі теми: «Словник Кримського онлайн» (http://forum.slovnyk.ua [далі – forum.slovnyk]); «Первозваний чи Первозванний?», «Українська мова в Twitter», «Бытовать» (http://r2u.org.ua/forum/ [далі – forum. r2u]); «Російсько-український словник Кримського онлайн!» (http://translate-ua.livejournal.com/20146.html [далі – livejournal]); «Російсько-український академічний словник (1924 – 1933)» (http://www.mathsociety.kiev.ua/forum/viewtopic.php?t=43&f=5#p113 [далі – mathsociety]); офіційна сторінка (https://www.facebook.com/r2u.org.ua/ [далі – facebook]).

Учасники обговорень переважно вважають РУС-1933 «легендарним» [mathsociety], «найкращим російсько-українським словником», «раритетним шедевром» [forum.slovnyk], «найдорожчим надбанням», «справжнім скарбом» [facebook] і відзначають, що початок процесу його оцифрування став важливим етапом розвитку української перекладної лексикографії. Із 2007 р. спостерігаємо зміну акцентів у публічних обговореннях – основну увагу скеровують на зміст словника, а не на процес його оцифрування. Однак у поглядах учасників обговорення на роль і місце РУСа-1933 в сучасній лексикографії фіксуємо розбіжності: дехто визнає його «одним з кращих російсько-українських словників», а інші стверджують, що «словник є тільки історичним джерелом, свідченням мовних експериментів доби.., сприймати його рекомендації некритично у наш час було б дуже дивно», оскільки «йому властиві всі вади перехідного періоду встановлення радянської влади, українізації та її розгрому» [livejournal]. До таких «вад»

зараховували «хитання між народницько-етнографічною та європеїзаторською тенденціями», «брак належних семантичних та стилістичних коментарів», те, що окремі випуски словника були редаговані різними людьми й «відображали їхні погляди, смаківщину» [livejournal].

Деякі учасники обговорення переконують, що цей словник укладений «самописно», тобто до його реєстру «входять слова, які ніколи в мові не вживалися і не вживатимуться», однак не аргументують цього: «Не можу зараз навести приклади, але такі надпуристичні вигадки у Кримського-Єфремова трапляються» [forum.r2u]. У відповідь інші учасники доводять, що не помітили у словнику «надмірного пуризму». Під час обговорення кожен з учасників є категоричним у своїх висловлюваннях щодо змісту словника, унаслідок чого не вдається досягнути консенсусу. Однак усі вони погоджуються з тим, що повернення РУСа-1933 до сучасного мовця є важливим як для історичної, так і для сучасної перекладної лексикографії.

Отже, критика РУСа-1933 в різні періоди розвитку української перекладної лексикографії відрізняється своїм змістовим наповненням та ідеологічним забарвленням. Критики, порівнюючи РУС-1933 з іншими словниками, визнали такі його переваги: питома українська лексика в перекладній частині, питомо українські моделі словотвору, термінологічна лексика з українськими основами, багатство та розгалуженість поданих у словнику дериваційних ланцюжків, значна кількість фразеологізмів, розширені синонімійні ряди, наявність лінгвістичних позначок. Однак варто зазначити, що словник містить і ряд об’єктивно встановлених недоліків, зокрема таких: українські відповідники до російських слів не завжди вдалі; наявність «кованих слів», які частково можуть бути виправдані народницькими поглядами А.Ю. Кримського; недостатнє розмежування семантичних і стилістичних відповідників; недоопрацьованість української частини словника, яку визнавали й самі укладачі; в окремих випадках порушення гіперо-гіпонімійних відношень під час наведення перекладних еквівалентів. Сьогодні РУС-1933 так само перебуває в колі наукових інтересів сучасних мовознавців та лексикографів, користувачів, його високо поціновують на сторінках збірників наукових праць та періодичних видань,

інтернет-форумах, що свідчить про поступове повернення цього словника до активного вжитку не лише науковою спільнотою, а й пересічними користувачами.

1. 5. РУС-1933 як джерело перекладних словників XX – XXI ст.: формальний статус

РУС-1933 – надзвичайно багате зібрання українського лексичного матеріалу XIX – XX ст. Як стверджував Ю.В. Шевельов, «такий словник – це рамки літературної мови даного часу і старт її дальшого розвитку» [275: 34]. Однак нормалізатори української мови XX ст. мали інший погляд на цю лексикографічну працю. 1934 р. було опубліковано «Резолюцію Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології», де низка пунктів стосувалася словників: «У цілому вся дотеперішня словникова продукція .. свідчить про несумісне з поглядами пролетаріяту методологічне настановлення деяких наукових робітників, в основі своїй буржуазно-націоналістичне» [203: 145].

Із цього часу й до 80-х років XX ст. словники стали одним із основних знарядь боротьби з самою мовою. Порівняно з попередніми періодами заборон та обмежень у розвитку української мови, це був період, коли радянська влада прагнула зруйнувати мовну систему зсередини: «саму структуру, основу безборонної літературної мови відкрито російським впливам і позикам, а її діялектну основу зрушено на схід» [279: 215]. Як стверджують Г. Шевчук та В. Нетай[3], «безсилі заборонити і скасувати ненависну їм українську мову, большевики почали русифікацію її зсередини.. Кожний недолугий газетний борзописець мав право черпати повними жменями російські слова і вирази і, переписавши їх через «і з крапкою», видавати за українські» [282]. У такий спосіб, на думку Ю.В. Шевельова, радянська система прагнула встановити «контроль над структурою української мови» [279: 267]. Були заборонені до вжитку не лише слова, а й синтаксичні конструкції, граматичні форми, орфографічні й орфоепічні правила, натомість активно пропагували ближчі до російських або й цілком перенесені з російської мови.

[3] Г. Шевчук – псевдонім Ю.В. Шевельова, В. Нетай – псевдонім В.Г. Цебенка.

Таке сплановане владою спрямовування української мови в бік російської мало на меті «перервати досягнуту в 20-х рр. цілісність української літературної мови, вилучити ті елементи, що ввійшли до неї із західноукраїнських діалектів і з галицько-буковинської літературної мови другої половини XIX – початку XX ст.» [144: 10]. Як бачимо, на початку XX ст. радянська система поглибила конфлікт між українською й російською мовами, використавши внутрішньомовні чинники.

У цей період, крім укладання РУСа-1933, А.Ю. Кримський займався остаточним редагуванням «Російсько-українського словника правничої мови», що був опублікований 1926 р. (далі – РУСПМ-1926). У передмові цього словника зазначено, що робота А.Ю. Кримського не обмежилася на суто філологічному обробленні матеріалу: «Він ще й од себе збагатив словник термінами, взятими з тих джерел, якими Комісія не встигла покористуватися» [РУСПМ-1926: 3]. Серед офіційних джерел РУСПМ-1926 не вказано РУС-1933, однак можемо припустити, що А.Ю. Кримський міг використовувати приступний йому лексичний матеріал РУСа-1933 в РУСПМ-1926.

Як уже було зазначено, працю мовознавців 20-х рр. було оголошено «шкідницькою й націоналістичною», «спрямованою на відрив української мови від російської» [265: 42 – 43]. За таких обставин РУС-1933, визнаний буржуазно-націоналістичним словником, не могли офіційно використовувати як джерело лексичного матеріалу для укладання наступних перекладних словників XX ст.

Це засвідчив «Російсько-український словник» за редакцією С.І. Василевського та П.С. Мустяци 1937 р. (далі – РУС-1937). Зважаючи на те, що цей словник був «очищений від непотрібної лексики і поповнений свіжим і актуальним матеріалом» [54: 197], РУС-1933 офіційно не ввійшов до його джерельної бази. Як зазначає Ю.В. Шевельов, укладачі РУСа-1937 «вибирали (або впроваджували) слова, близькі до російських, лишаючи поза межами словника ті синоніми, що могли б збити їх з накресленого шляху. Це було тим легше зробити, бо впорядники взагалі уникали синоніміки, щоб у споживача, боронь Боже, не творилося враження, що українська мова може бути багатшою на слова і семантичні відтінки, ніж російська» [277: 282] (детальніше про скорочення синонімійних рядів у

РУСі-1937 ідеться в підрозділі 2. 4.). Попри те, що реєстр РУСа-1937 був більше підлаштованим під тогочасні ідеологічні вимоги, він усе-таки потрапив під шквал негативної критики й також був визнаний буржуазно-націоналістичним словником.

Наступним етапом лексичного уподібнення української мови до російської став РУС-1948. А.А. Москаленко, проаналізувавши цей словник, відзначив такі його хиби: пропуск українських синонімів до окремих російських слів, неточні пояснення російських слів українською мовою, непослідовність указування на стилістичну функцію слова, суперечливість доданих до слів ремарок *уст.* (застаріле), *арх.* (архаїзм), *вульг.* (вульгарне), *простор.* (просторічне слово) [158: 132]. Варто зазначити, що обговорення І тому РУСа-1948 у 1940 р. викликало істотні зауваження щодо принципів його укладання. У зв’язку з цим у вересні 1940 р. було створено Урядову редакційну Комісію для редагування російсько-українського словника, до складу якої зарахували й А.Ю. Кримського. У процесі роботи Комісії було багато ускладнень. Зважаючи на суперечливість матеріалу словника, виникла потреба ґрунтовного перегляду всього реєстру російських слів і українських відповідників до них. Із цією метою Редакційна Комісія ухвалила рішення створити підкомісію у складі 5 членів: А.Ю. Кримського (голова підкомісії), М.Я. Калиновича, П.Г. Тичини, Ю.І. Яновського та М.К. Грунського.

У процесі роботи між А.Ю. Кримським та М.Я. Калиновичем, під керівництвом якого було укладено І том РУСа-1948, виникли категоричні розходження щодо основних методологічних засад побудови словника. У листі від 4 травня 1941 р. до Голови Урядової редакційної комісії Ф.А. Редька А.Ю. Кримський заявляє: «Я рішуче і безповоротно виходжу із складу комісії, бо не маю вже сил, фізичних навіть, виносити туюю шкоду, яку мені завдають тії засідання. Словник складено не попросту в обрусительному дусі (це було б ще півбіди): складено його із свідомим напрямом систематично покалічити нашу мову, спотворити й перекрутити її структуру. А в державній комісії калічники нашої мови, автори цього антинаукового й тенденційно шкідливого «російсько-російського» словника, засіли не на лаві підсудних у характері провинників, ба на лаві суддів, з правом вирішальних голосів.. Я рішуче бажаю бути непричетним до цього словника,

а тим самим і не відповідати морально за будь-які його лексичні і, надто, морфологічні факти» [116: 5].

За таких умов М.Я. Калинович не використав РУС-1933 як джерело лексичного матеріалу, а навпаки різко засудив його: «Видані шість випусків цього словника непридатні для користування, бо в них проявлені відверті буржуазно-націоналістичні тенденції. Укладачі і редактори цього словника, в більшості буржуазно-націоналістичні мовознавці, вороги українського народу, всіляко ігнорували спорідненість і взаємозв'язок російської та української мов» [РУС-1948: XIII]. На думку М.Я. Калиновича, буржуазно-націоналістичні хиби РУСа-1933 полягали в тому, що його укладачі з української частини «витравляли слова, тотожні з російськими, вводячи замість них спотворені терміни, архаїзми і вигадані, ніким не вживані слова, чужі живій мові українського народу, мові радянської преси і художньої літератури. В словник був зовсім закритий доступ новим словам, особливо соціально-економічній і політичній лексиці, що виникла в радянську епоху» [РУС-1948: XIII].

Укладачі РУСа-1948 стверджували, що «з твердим усвідомленням однакової згубності місцевого націоналізму і безрідного космополітизму ми доклали і докладаємо всіх зусиль, щоб остаточно викоренити всілякі рештки зловмисного засмічення української мови і штучного відриву її від братньої російської» [22: 8]. Однак, вважаємо, що під «зловмисним засміченням» розуміли ті особливості, що відрізняли українську мову від російської й перешкоджали їхньому зближенню. Тому РУС-1933 не ввійшов до списку джерел РУСа-1948.

Отже, радянська влада того часу активно пропагувала принципи, за яких не могло бути ніяких особливостей української мови: «кожному російському слову повинно відповідати українське слово – і тільки одне» [282]. Як зазначають Г. Шевчук та В. Нетай, «українську мову почали вкладати на прокрустове ложе російської мови», що призвело до таких наслідків: «якщо російська мова була деколи багатша на синоніми, то вони просто переносились живцем в українську.. З другого боку, якщо українська мова була багатша на синоніми або розгалуження слів, то всі «зайві» проти російської мови слова відкидались і практично

заборонялись» [282]. Тому російсько-українські словники 1937 р. і 1948 р., на думку Ю.В. Шевельова, «не мають жадної вартости, бо складені спеціяльно для русифікації української мови і не використовують багатства народних говірок і літературної мови, а натомість штучно підганяють українську мову до норм і звичок російської мови» [285: 69]. Однак РУС-1948 протягом тривалого часу був настільною книгою кожного літературного критика й редактора, оскільки мав настанови на сувору, однозначну нормативність, на встановлення в багатьох випадках єдино можливої норми [184: 20]. Він остаточно завершив справу, започатковану РУСом-1937 з «очищення лексичного складу української мови від різного роду перекручень і взагалі вигадок окремих осіб» [184: 228] та сприяв нівелюванню авторитету РУСа-1933 і його укладачів в очах пересічних користувачів – тавро буржуазно-націоналістичного словника, непридатного для використання, закріпилося за ним на довгі роки і призвело до витіснення його на периферію української лексикографії до 90-х рр. ХХ ст.

Наступним періодом у розвитку двомовної лексикографії став тритомний «Російсько-український словник» за редакцією С.І. Головащука 1969 р. (далі – РУС-1969), який, на думку дослідників, мав низку переваг порівняно з РУСом-1948. Зокрема, Л.С. Паламарчук відзначив, що укладачі РУСа-1969 уточнили переклад багатьох реєстрових слів за допомогою додавання нових відповідників і розширення синонімійних рядів, а також уважно підійшовши до порядку розміщення українських відповідників: «Зазвичай, у розгляданому словнику першим стоїть найуживаніший український еквівалент, а далі подаються рідше вживані відповідники, тобто слова, дещо віддалені семантично, або ж стилістично чи жанрово обмежені, лексеми-кальки й запозичення» [178: 85].

Укладачі РУСа-1969 змушені були під тиском зовнішніх обставин продовжувати традиційну на той час практику критикувати РУС-1933 й не використовувати його як офіційне джерело українського лексичного матеріалу: «Основною хибою цього словника було те, що в ньому бракувало багатьох російських слів, насамперед лексики радянського часу; крім того, для нього характерними були архаїзація української літературної мови, наявність багатьох

діалектизмів, недостатнє семантичне і стилістичне розмежування українських відповідників, наведених до російського слова, і т. ін.» [РУС-1969: XV].

Зауважимо, що укладачі РУСа-1969 намагалися побудувати словник на наукових засадах, розташовуючи перекладні еквіваленти у словниковій статті відповідно до традицій слововживання, як це було в РУСі-1933, а не вказівок влади, і поповнюючи синонімійні ряди відповідниками, що були зафіксовані в РУСі-1933 (див. пункт 2. 4.). Однак, попри це, повністю викоренити зі словника скалькована лексику не вдалося. На сторінках РУСа-1969 можна простежити протистояння української та російської мов, що іноді «увінчувалися почесною перемогою, а іноді – лише дипломатичним компромісом чи й зовсім невиправданою здачею позицій» [213: 472].

Отже, попри певні досягнення відродженого, однак зрадянізованого українського мовознавства після доби терору, ідеологічно незмінними зосталися три його постулати – «благотворний» вплив російської мови на українську; визначальна роль російської мови у процесах формування спільного лексичного фонду «братніх» мов народів СРСР; широке впровадження інтернаціоналізмів [143: 53], які більшою чи меншою мірою були зреалізовані в російсько-українських словниках 1937 р., 1948 р. й 1969 р. Офіційно укладачі цих словників не використали РУС-1933 як джерело української лексики, натомість активно критикували його, відзначаючи цілий ряд «націоналістичних» недоліків.

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. в Україні пожвавився розвиток перекладної лексикографії. У світ вийшла значна кількість російсько-українських словників різного обсягу, які почали орієнтуватися на актуалізацію питомих українських відповідників до російських слів, винесення їх на перше місце в перекладній частині словникової статті. Однак, проаналізувавши списки джерел «Російсько-українського і українсько-російського словника» Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, С.В. Шевчук 1995 р.; «Нового російсько-українського словника-довідника» С.Я. Єрмоленко, В.І. Єрмоленко, К.В. Ленець, Л.О. Пустовіт 1999 р.; «Практичного російсько-українського словника: найуживаніші слова і вислови» Ф.А. Непийводи 2000 р.; «Російсько-українського словника» О.І. Скопненка, Т.В. Цимбалюк 2002 р.;

«Російсько-українського словника» І.О. Анніної, Г.Н. Горюшиної, І.С. Гнатюк, В.В. Жайворонка та ін. 2003 р. (далі – РУС-2003); «Новітнього російсько-українського словника» Т.В. Ковальової, Л.П. Ковриги 2004 р.; «Сучасного російсько-українського, українсько-російського словника» М.Г. Зубкова 2005 р.; «Російсько-українського та українсько-російського словника в одному томі» за ред. В.Т. Бусела 2008 р., ми з'ясували, що РУС-1933 не був уведений до списку лексикографічних джерел цих словників [194: 285 – 286].

Офіційно як джерело лексичного матеріалу РУС-1933 використали І.С. Гнатюк, С.І. Головащук, В.В. Жайворонок, І.О. Анніна, В.Л. Іващенко та ін., вибудовуючи українську частину РУСа-2014: «Традицію, закладену в словнику А. Кримського і С. Єфремова, треба продовжувати. Цей словник дуже часто ставав нам у пригоді, ми взяли з нього багато відповідників. Наприклад, *единорог – однорожець, безбородый – безбородько, голобородько* та багато інших» [44]. Факт засвідчення використання РУСа-1933 в академічному РУСі-2014 свідчить про офіційну реабілітацію цього словника як джерела питомих українських відповідників до російських слів, про його актуальність та відповідність вимогам сучасної лексичної й лексикографічної нормативності.

Отже, із 12 проаналізованих словників лише в РУСі-2014 офіційно використано РУС-1933 як одне з лексикографічних джерел. Невикористання РУСа-1933 під час укладання словників періоду початку незалежності України спричинене здебільшого нівелюванням його авторитету, а також відсутністю можливості доступу до нього. Однак нове життя, надане цьому словнику як джерелу питомих українських відповідників до російських слів у РУСі-2014, свідчить про розвиток української перекладної лексикографії в напрямі реактивації не лише окремих лексичних одиниць, а й лексикографічних традицій. Варто зазначити, що з'ясування проблеми використання / невикористання РУСа-1933 як лексикографічного джерела для російсько-українських словників насамперед радянського часу не може обмежитися лише аналізом передмови та списку джерел цих словників, оскільки з політичних міркувань укладачі словників могли не вводити РУС-1933 до списку джерел, проте використати лексичний матеріал, уміщений у ньому. Це зумовлює

необхідність аналізу української частини реєстрів РУСа-1933 та інших російсько-українських словників, знакових у розвитку української перекладної лексикографії, щодо наявності спільних тенденцій у поданні питомих українських відповідників до російських слів, що здійснено в наступному розділі (див. пункт 2. 3. 2.).

Висновки до першого розділу

РУС-1933 – перший академічний словник, укладений фахівцями Інституту української наукової мови НАН України. Процес його укладання відбувався за несприятливих соціолінгвістичних умов, оскільки 30-ті рр. ХХ ст. ознаменувалися насадженням псевдонаукових принципів у лексикографії, суть яких полягала в максимальному зближенні української й російської мов.

Після виходу у світ І тому й І випуску ІІ тому РУС-1933 зазнав нищівної критики, яка загалом була ідеологічно зумовленою й через це мала переважно ненауковий характер. Критики прагнули показати вагомі недоліки концепції словника, які призвели до невиправних помилок, що, на їхню думку, не давало змоги науковому співтовариству користуватися цим словником як надійним джерелом. Саме того часу РУС-1933 отримав тавро буржуазно-націоналістичного словника, непридатного до використання. Наслідком цілеспрямованої деструктивної критики словника радянського часу стала заборона використання опублікованих томів і знищення IV тому. Це зумовило витіснення РУСа-1933 на периферію української перекладної лексикографії 30 – 90-х рр. ХХ ст. – з ідеологічних причин його не використали як джерело українського лексичного матеріалу для укладання пізніших російсько-українських словників.

Однак після тривалого забуття на початку ХХІ ст. РУС-1933 повернувся до кола наукових зацікавлень фахівців. Сучасна критика цього словника відзначається багатоаспектністю, об’єктивністю й конструктивністю. Критики визнали такі переваги РУСа-1933, порівняно з іншими словниками (часом такі переваги стають визначальними в некритичному використанні матеріалів РУСа-1933): відсутність мовних покручів у перекладній частині, наведення термінів з українськими основами, використання питомо українських моделей словотворення, багатство та

розгалуженість поданих у словнику дериваційних ланцюжків, значна кількість синонімів та фразеологізмів, наявність лінгвістичних позначок. Однак, варто зазначити, що словник містить і низку об’єктивно встановлених огріхів, зокрема таких: українські відповідники до російських слів не завжди вдалі; наявність «кованих» слів, яка частково може бути виправдана народницькими поглядами А.Ю. Кримського; недостатнє розмежування семантичних і стилістичних відповідників; в окремих випадках порушення гіперо-гіпонімійних відношень під час наведення перекладних еквівалентів (недоопрацьованість української частини словника визнавали й самі укладачі). Звинувачення РУСа-1933 у значній кількості «кованих» слів, вважаємо, варто вивчати у двох аспектах: по-перше, яку частку українського реєстру становлять «ковані» слова, чи справді це масове явище (див. пункт 2. 3. 2.), по-друге, чи дійсно це негативна риса, адже за умови вдалої репрезентації поняття чи передання внутрішньої форми слова, це може бути рушієм для розвитку лексичного складу мови.

Про реактивацію РУСа-1933 свідчить і використання його як одного із джерел питомих українських відповідників до російських слів під час укладання найновішого РУСа-2014. Сьогодні РУС-1933 так само перебуває в колі наукових зацікавлень мовознавців, лексикографів та користувачів, його високо поціновують на сторінках збірників наукових праць та періодичних видань, інтернет-форумах, що свідчить про поступове повернення цього словника до активного вжитку не лише науковою спільнотою, а й пересічними мовцями.

Розділ 2. «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова в дескриптивно-прескриптивному вимірі

2. 1. Норма як лінгвістичне поняття: динаміка та кодифікація.

Поняття «мовна норма» є засадничим для формування корпусу літературної мови. У сучасній лінгвістиці не існує єдиного підходу до трактування нормативності взагалі, й окремих конкретних норм літературної мови зокрема. Сучасне визначення терміна «норма» в науковій практиці неоднозначне. Розбіжності в його трактуванні зумовлені різними підходами до проблеми нормативності. Це стосується загальної теорії мови, культури мови, а також практичних міркувань мовної культури [232: 34]. Тому в поняття «норма» часто вкладають різний зміст.

Поняття «норма» є одним із основних у методології дослідження РУСа-1933, адже під час створення словника укладачі орієнтувалися на норму того часу (синхронний аспект), а на поч. XXI ст. після удоступнення словника широкому загалу постала проблема з'ясування його відповідності сучасним нормам (діахронний аспект). Актуальність дослідження динаміки поняття «норма» полягає в тому, що встановлення його обсягу поч. XX ст. (часу укладання РУСа-1933) дасть змогу виявити, як укладачі розуміли норму й що стало об'єктом кодифікування у словнику (спростування звинувачень в уведенні до реєстру застарілої, діалектної, «кованої» лексики), а простеження змін та уточнень у наукових дефініціях поняття «норма», що відбуваються сьогодні, уможливить виокремлення нових аспектів розуміння норми та сприятиме встановленню відповідності РУСа-1933 сучасним нормам. Такий аналіз дасть змогу простежити нормативність насамперед того сегмента мовного матеріалу, який у 30-ті рр. XX ст. було оголошено «буржуазно-націоналістичним», «штучним» і вилучено з нормативного поля української літературної мови, уможливить доцільну реактивацію національного мовного ресурсу в лексичному і словотвірному вимірах.

2. 1. 1. Динаміка поняття мовної норми в діахронії

Аналіз наукових досліджень і публікацій засвідчив, що в різні періоди розвитку літературної мови мовознавці приділили увагу дослідженню мовної норми, однак природа й обсяг поняття «норма» потребують подальшого детального

вивчення з урахуванням розвитку лінгвістичної теорії та практики. Теоретичні проблеми мовної норми досліджують мовознавці різних лінгвістичних центрів [1; 2; 5; 58; 95; 96; 111; 170; 174; 200; 222; 295; 297; 298; 303; 306; 308]. Теорія норми має багату традицію вивчення й в українському мовознавстві [42; 77; 78; 81; 85; 130; 151; 159; 184; 220; 230; 232; 233; 236; 237; 239; 240; 256; 264; 280; 290; 291 та ін.].

Підвалини сучасного розуміння процесів мовного нормування закладено у 30-ті рр. XX ст. представниками Празької лінгвістичної школи В. Матезіусом, Б. Гавранком, Й. Вахком, положення яких і сьогодні не втратили своєї актуальності. Зокрема, Б. Гавранек 1936 р. ставив питання, чи може бути норма, нормування літературної мови й мовна культура предметом лінгвістичних досліджень, і довів, що вивчення мовної норми належить до наукових лінгвістичних завдань.

Празькі мовознавці наголосили на свідомому «перетворенні мови як простого засобу, простого представника об’єктивного світу, в самостійний об’єкт наших роздумів, наших емоцій» [304: 2]. У їхніх розвідках, як доводить О.С. Клименко, поняття реальної норми звільняється від конотацій оцінки і припису та відокремлюється від кодифікації норм [111: 155]. Таке розуміння норми стало значним кроком уперед і сприяло переходу від фактуального й нормативного способів дослідження мови до порівняльно-історичного методу. Теза вчених Празької лінгвістичної школи про реальність існування мовної норми, за результатами спостереження О.С. Клименка, дала змогу вивчати реальну картину буття мови, не спотворюючи її упередженим розглядом у світлі ретроспективних, естетичних, суб’єктивно-оцінних категорій [111: 155].

Спостереження за зміненнями норми в часі й у її функціональній варіативності уможливило з’ясування її діалектичної сутності і власне мовної природи [232: 34]. У цілому заслугою представників Празької лінгвістичної школи є вивчення норми як «лінгвосоціологічного і конкретно-історичного феномена» [199] й визначення її як сукупності структурних засобів, які регулярно використовує мовний колектив.

Значно вплинула на формування сучасного розуміння поняття «норма» теорія Л. Єльмслева [89; 305] та Е. Косеріу [117; 296]. Для Л. Єльмслева мовна норма – фікція, штучна абстракція: нею, переконаний дослідник, замінюють факти узусу, а

це призводить до непотрібних ускладнень; із лінгвістики категорію норми можна вилучити, резюмує автор [74: 173]. Однак Г. Нельсон не погоджується з такою думкою: норму не можна вилучати з лінгвістики, оскільки мета нормотворчої діяльності полягає в розробленні й поширенні правил, яких мовці мають дотримуватися в мовленні [310: 463].

У 50-ті рр. XX ст. С.І. Ожегов сформулював широко відому дефініцію норми, на якій ґрунтувалися наступні наукові формулювання: «Норма – це сукупність найбільш придатних («правильних», «найкращих») для обслуговування суспільства засобів мови, які складаються як результат добору мовних елементів .. з наявних, утворюваних знову чи добутих із пасивного запасу минулого в процесі соціальної, в широкому розумінні, оцінки цих елементів» [173: 15].

Протягом 50 – 70-х рр. XX ст. у межах соціолінгвістики вперше здійснено спробу комплексного підходу до мовних проблем: починаючи від регулювання функціонального розподілу мов у складних мовних ситуаціях (мовної політики) до питань літературних стандартів (правописної та термінологічної кодифікації тощо) [291: 11]. Однак основну увагу дослідники зосереджують не на мовнонормативних завданнях, а на розробленні відповідних методів і прийомів (праці Е. Хаугена, Ч. Фергюсона, Дж. Фішмана та ін.).

Поняття «мовна норма» зазнає змін та уточнень у 80-х – середині 90-х рр. XX ст. у працях представників Московсько-Тартуської семіотичної школи Ю.М. Лотмана, Б.А. Успенського, В.М. Живова, які досліджували історію літературної норми з детальним урахуванням політичних та ідеологічних позицій учасників процесів мовного нормування, а також характеристик соціального та культурного процесів у певних історичних обставинах. Цей підхід сформувався в руслі загальної переорієнтації лінгвістики, яку тепер найчастіше позначають як перехід від системоцентризму до антропоцентризму [291: 12]. Антропоцентризм у лінгвістиці передбачає послідовне врахування «людського фактора» або «людської перспективи» у процесах мовного функціонування.

Вагомий внесок у дослідження поняття «норма» зробив Л.П. Крисін. Досліджуючи сучасну літературну норму, він відзначив, що в лінгвістиці термін

«норма» функціонує у двох значеннях – широкому й вузькому. Так, у широкому сенсі норма – це традиційно і стихійно сформовані засоби мовлення, які відрізняють даний мовний ідіом від інших мовних ідіомів. У вузькому ж розумінні нормою є результат цілеспрямованої кодифікації мови [128: 233]. Таке бачення норми нерозривно пов'язане з поняттям літературної мови, яку інакше називають нормованою, або кодифікованою. Сам же дослідник мовною нормою вважає «сукупність найбільш стійких мовних засобів та правил їх вживання, які є традиційними та прийнятними в певному суспільстві в певну епоху» [128: 233].

Л.А. Вербицька трактує норму як усвідомлення певних засобів мовного вираження правильними, зразковими та припис їхнього використання (кодифікація) [26: 12]. Тобто, на думку дослідниці, літературна мова не так утілює в собі ідеальні норми, як відображає загальномовну тенденцію до їх створення з точки зору оптимальності мовного вираження.

В українському мовознавстві питання норми було актуалізоване ще на початку 20-х років XX ст. – часу особливого розквіту українознавства. Це був період, за словами Т.П. Мельник, «усталення та наукової легітимації норм літературної мови» [154: 7]. На заваді виробленню мовних стандартів у цей період стала різноговіркова основа літературних праць, що були написані впродовж століття. Зважаючи на цю потужну традицію літературної мови, було б нерозумно, на думку Ю.В. Шевельова, відкидати ті її елементи, які вже прищепилися, навіть якщо вони не мають підґрунтя в жодній київській чи полтавській говірці [276: 13]. Для того, щоб обрати й закріпити в літературній мові найдоцільніший варіант мовознавці мали врахувати не лише традиційне (минуле), а й простежити тенденції розвитку мови в майбутньому, «знайти балянс між вірністю традиції й розумінням лінії розвитку» [276: 13]. Ці тенденції позначилися й на укладанні РУСа-1933, зокрема на формулюванні його наукової концепції. Між укладачами словника, як ми вже зазначали, не було одностайності у визначенні пріоритетів уведення тих чи тих слів до реєстру: А.Ю. Кримський наголошував орієнтуватися лише на питому українську лексику (вірність традиціям), а В.М. Ганцов пропонував ураховувати й ті

зміни, які відбуваються у світовому мовному просторі й залучати до реєстру поширені інтернаціоналізми (врахування розвитку об'єкта норми).

М.Ф. Сулима стверджував, що літературна норма – це «конче потрібна річ», оскільки вона «становить найпершу та найхарактернішу ознаку літературної мови» [240: 132]. С.П. Шевченко зазначає, що О.Н. Синявський та М.Ф. Сулима, критично підійшовши до надбань представників етнографічної школи в українському мовознавстві 20-х рр. XX ст., переглянули їх у контексті традиції та перспектив розвитку мови [281: 50]. Це стало можливим завдяки ретельному вивченню особливостей мови провідних письменників минулого й сучасності.

М.А. Жовтобрюх наголошував на важливому соціальному значенні мовної норми, адже «тільки єдиний правопис і стала вимова, обов'язкові для всіх правила відмінювання слів і синтаксичних зв'язків між словами, однакове розуміння змісту вживаних слів, єдиний наголос у словах по-справжньому створюють ті якості літературної мови, що потрібні їй як засобу спілкування між людьми, об'єднаними у великий колектив» [83: 4]. Погоджуючись із цим, Є.Д. Чак переконувала, що «для визначення нормативності мови треба дослідити не тільки правильність лексем, а й доречність вживання їх» [269: 4 – 5]. Це, на думку дослідниці, одне з найважчих і найважливіших завдань лінгвістики.

А.П. Коваль стверджувала, що норми літературної мови – це історично змінне явище. Середовищем, у якому вони творяться, є жива мовна практика, постійне спілкування людей у різних сферах діяльності. На думку дослідниці, причиною змінення норм найчастіше є змінення в житті суспільства, а також вплив внутрішніх законів мови [112: 3].

Попри певні розбіжності в поглядах як мовознавців, так і лінгвістичних шкіл (української, російської, чеської, польської та ін.), в усіх дефініціях норми наголошено на її суспільному характері. Працівники відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України під керівництвом С.Я. Єрмоленко сьогодні активно працюють над вивченням багатоплановості явища літературної норми, установленням критеріїв літературної норми та з'ясуванням відмінностей у змісті понять «мовна норма» й «літературна норма». Зокрема, С.Я. Єрмоленко

тлумачить норму як «сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства» [255: 438], як певний «конструкт, який витворюється в свідомості людей, належних до однієї комунікативної спільності» [81: 66]. Це свідчить про розуміння подвійної природи норми – як явища системного й суспільного, на що свого часу вказував і М.М. Пилинський [184: 94].

С.П. Бибик відзначає, що «саме поняття норми передбачає як співвідношення «правильне – неправильне», властиве літературній мові, так і стилістичну диференціацію одиниць мови, закріплених чи то за усною / писемною формою спілкування, чи то за певним функціональним стилем мови, чи то за конкретною стилістичною ситуацією» [15: 59]. Г.М. Сюта значну увагу приділяє з'ясуванню впливу індивідуальної мовотворчої практики письменників на становлення літературної мови й літературної норми, який визначає як «структурно-розширювальний або огранювальний, спрямований на удосконалення» [241: 54]. Дослідниця вважає, що в сучасній українській лінгвостилістиці норма – «активна метамовна одиниця досліджень, пов'язаних із визначенням дистрибутивних рис слововживання, образотворення, текстотворення в мові поезії та прози певних літературних епох чи течій, соціально й культурно значущих періодів, жанрових спрямувань тощо» [241: 56].

О.О. Селіванова визначає мовну норму як «обрані у процесі комунікативної взаємодії з числа варіантів мовної реалізації, уніфіковані, свідомо фіксовані й найбільш поширені традиційні зразки (стандарти) репрезентації системи мови (засоби мови і правила їхнього вживання)» [214: 346].

Найповніше, на нашу думку, літературну норму трактує М.М. Пилинський: «Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі й нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [184: 94]. На думку М.М. Пилинського, у мовній нормі суспільний характер проявляється ще сильніше,

ніж суспільний характер мови взагалі. Норма є об’єднувальним і зміцнювальним елементом літературної мови на всіх етапах її розвитку [121: 47]. Вироблення норм сприяє впорядкуванню мовної системи та консолідації національного простору.

Детальну історію розвитку поняття норми подає Н.М. Семенюк [217], уточнюючи тріаду Е. Косеріу «система – норма – мовлення» так: «структура – норма – узус». Розрізнення норми й узусу міститься ще в перших працях Б. Гавранка, згодом (хоча й у трохи різних формулюваннях) у студіях Н.М. Семенюк [217], С.В. Семчинського [218], О.О. Лаптєвої [133] та інших учених [309; 313]. Мовознавці по-різному тлумачать термін «узус». В одних випадках узус ототожнюють з індивідуальним мовленням, а в інших трактують як постійне пристосування мовної системи до потреб носіїв мови. До узусу зараховують мовні норми, які виходять за межі літературної мови, а також окремі нормативні підсистеми у складі літературної мови. Д.І. Ганич та І.С. Олійник у «Словнику лінгвістичних термінів» дають таку дефініцію: «Узус (лат. usus – звичай, правило) прийняте носіями певної мови вживання слів, словоформ, синтаксичних конструкцій тощо» [39: 316]. Російський «Лінгвістичний енциклопедичний словник» трактує узус як колективну мовну практику, застерігаючи, що індивідуальні утворення не є узуальними одиницями мови [136]. Отже, узус мови неоднорідний, оскільки залежить від територіального чинника й суспільного становища мовців. Це доводить і дослідження узусно реактивованої лексики РУСа-1933 (див. підпункт 2. 3. 2. 1.).

Окреслюючи поняття норми літературної мови, мовознавці Ю.А. Бєльчиков, С.П. Бибик, К.С. Горбачевич, С.Я. Єрмоленко, Г.П. Мацюк, О.Г. Муромцева, С.І. Ожегов, М.М. Пилинський, В.М. Русанівський, Л.В. Струганець, Г.М. Сюта, Н.В. Хруцька, Г.М. Яворська та ін. відзначають одну з найважливіших її рис – історичний характер. Уже у визначенні норми підкреслено її зв’язок із певним синхронним зрізом мови [160: 18]. Зміна норм літературної мови тісно пов’язана зі зміною епох, адже діяльність народу – носія мови – також розвивається. М.Д. Гладкий зазначав: «Нормальний хід розвитку кожної мови такий, що старі, давно вживані слова, звороти й конструкції відмирають не враз, а живуть часто сотні літ, помалу гублять своє первісне значення, відмінюють його й стають привичними

шаблонами, тими відомими з дитячих літ образами, що полегшують нам процес сприймання нового й заощаджують тим психічну енергію» [42: 70]. Вимога стабільності, як доводить Л.В. Струганець, узгоджується з природною мінливістю, яка властива мові як соціальному явищу історичного характеру [232: 37]. Цей процес мовознавці Празької лінгвістичної школи назвали «гнучкою стабільністю» [149: 381], а українські лінгвісти – С.Я. Єрмоленко [78: 227], О.О. Тараненко [243: 55], Л.В. Струганець [231: 12] та ін., – динамікою мовної норми. Як слушно зазначає Є.А. Карпіловська, мовна норма «змінюється разом із мовою відповідно до нових потреб суспільної практики» [103: 43].

У зв'язку з тим, що динамічна теорія норми пропонує враховувати й об'єктивні тенденцій розвитку мови, які не залежать від волі носіїв мови, і цінність успадкованих літературних традицій, вона стала загальнонауково визнаною порівняно недавно. Тривалий час серед мовознавців переважало догматичне уявлення про штучний характер літературних мов і вдавану непорушність їхніх норм [50: 78]. Це часто призводило до ототожнення понять «розвиток мови» і «псування мови». Будь-яке мовне новоутворення вважали того часу спотворенням мови, засуджували й забороняли. Однак погоджуємося з Є.А. Карпіловською в тому, що мова є стійкою й рухливою, і норма «не повинна ставати на заваді її розвитку, має змінюватися з часом, відповідати на нові пізнавальні й комунікативні потреби спільноти і задовольняти нові її смаки й уподобання» [103: 50].

Отже, рефлексії над поняттям мовної норми відбувалися досить активно і тривають сьогодні, оскільки функціонування норми пов'язане з категорією оцінки. За час свого існування поняття «норма» зазнало істотних змін і уточнень щодо змісту та обсягу.

У час укладання РУСа-1933 мовознавці наголошували на системному характері норми і трактували її як складну упорядковану структуру, верхів'я якої займає літературна мова. Цей аспект у розумінні поняття «норма» залишився непорушним до сьогодні. Однак сучасні дослідники визнають подвійну природу норми – як явища системного й суспільного водночас, і тлумачать її як найстійкіший

мовний факт, відібраний у процесі суспільної комунікації, який відповідає системі мови й отримав суспільне схвалення та визнання.

Зауважимо, що укладачі РУСа-1933, обговорюючи наповнення української частини реєстру словника, також дотримувалися розуміння норми як зразка суспільного спілкування, що передбачало уникання тих елементів, які суперечили цьому зразку, а саме мовних покручів, застарілої та діалектної лексики. Таким чином, від початку ХХ ст. до сьогодні основні положення в розумінні поняття «норма» зберегли свою стійкість, що, на нашу думку, уможливлює дослідження відповідності РУСа-1933 вимогам сучасної нормативності.

2. 1. 2. Кодифікація мовної норми

Сьогодні мовознавці погоджуються з тим, що прийняті норми через певні проміжки часу потребують перегляду й переоцінки. Ретроспективною, найбільш експліцитною й об'єктивною формою суспільного прийняття мовних норм, на думку Т.А. Коць, є кодифікація [121: 48]. Саме кодифікація відбиває ті явища, які усталилися у процесі мовної практики [231: 22; 255: 269]. Термін «кодифікація» запропонували мовознавці Празької лінгвістичної школи у 30-х рр. ХХ ст. Кодифікацією також називають систему обов'язкових правил для вживання літературної мови, усвідомлених та прийнятих у конкретний період усім мовним колективом [281: 49].

За визначенням Г.П. Мацюк, кодифікація – це «процес, сутність якого розкривається внаслідок мовознавчого пізнання норм літературної мови і практики їхньої реалізації, який у конкретні періоди розвитку літературної мови має теоретичний і практичний вияви й експлікується на описовому, регулятивному етапах та етапі реалізації» [151: 41]. С.Я. Єрмоленко також підкреслює, що кодифікація лексичної норми в нормативному словнику «відбиває характер сучасної мовної практики і не може охоплювати лексикон певних історичних зрізів української літературної мови» [79: 13]. Таким чином, кодифікація є результатом наукового пізнання закономірностей вияву норми на певному етапі розвитку мови.

С.П. Шевченко слушно зауважує, що норма й кодифікація не тотожні поняття: норма динамічна, змінювана категорія, а кодифікація – статична за своїм характером

[281: 51]. Вона зберігає та фіксує норму в певний період розвитку мови, сприяє забезпеченню більшої стійкості норм та запобігає напівстихійним і начебто неконтрольованим нею змінам [232: 41].

На відмінності норми й кодифікації акцентують і польські мовознавці, які трактують норму не як сукупність правил уживання мовних одиниць (історико-соціологічний аспект), а як один із рівнів внутрішньої структури мови (власне лінгвістичний аспект). Кодифікацію польські лінгвісти розуміють як зовнішній щодо мови факт [123: 162]. Мовознавець А. Марковський образно називає кодифікацію «фотографією» норми, зробленою на основі мовних текстів [312]. А.М. Кравчук, продовжуючи образний ряд, альбомами для таких фотокарток вважає граматики та словники, які фіксують норму [123: 162].

Як стверджує Л.В. Струганець, мовна норма і її кодифікація у граматиках і словниках перебувають у полярному взаємовідношенні, оскільки кодифікація норми залежить від реальної норми (що повніші знання про літературну норму, то точніша й кодифікація), і навпаки – кодифікована норма також впливає на реальну норму, поступово змінює її й часто досить ефективно [231]. Кодифікація здатна стабілізувати й регулювати функціонування та розвиток літературної норми. А. Єдлічка вважає, що метою кодифікації є розкриття та фіксація синхронної динаміки сучасної літературної норми й тим самим створення умов, за яких кодифікація не була б гальмом природного й суспільно зумовленого розвитку літературної норми [170: 38 – 134]. Я. Фіндра з цього приводу слушно зауважує, що кодифікація – не корсет, який мав би умертвити норму [302: 83]. Тому статичний характер кодифікації не перешкоджає їй регулювати вживання мовних засобів вираження і зумовлювати зміни в узусі та нормі.

Суперечність між динамікою норми і статичністю кодифікації намагався подолати М. Докуліл, вимагаючи, щоб кодифікація поряд зі своєю статичністю мала й певну перспективну глибину, тобто в момент свого виникнення вона має кодифікувати певні явища з урахуванням майбутнього розвитку [170]. Окрім того, кодифікація має бути адекватною сучасній для неї нормі. Це є основним принципом, що лежить в основі наукової кодифікації літературної мови. І тому небезпечнішою є

не передчасна кодифікація того, що ще не стало нормою, а відмова від визнання прав літературної норми за тими явищами, які фактично вже стали нормою, небезпечна орієнтація на стару норму [94: 28 – 30, 39]. Вважаємо, що з'ясування того, як цей принцип реалізовано під час укладання РУСа-1933, дасть змогу спростувати звинувачення укладачів в орієнтації на стару норму (введення до реєстру застарілої лексики) та кодифікації слів, які ще не стали нормативними («ковані» слова).

Твердження М.М. Пилинського щодо непослідовності розрізнення норми та кодифікації в українській науковій літературі не втратило своєї актуальності й сьогодні. На його думку, недостатньо вивченим є взаємовідношення цих двох явищ, зокрема вплив кодифікації на норму, умовно кажучи, сила, темпи й межі цього впливу [184: 67]. Погоджуємося з Т.П. Мельник, яка вважає, що нормування – це зведення до єдиної системи приписів, які регулюють використання мовних засобів на етапі становлення чи зміни мовних норм, а кодифікація – закріплення цих приписів у нормативних працях, що мають суспільне значення [154: 7]. Такими нормативними працями є, насамперед, словники. Слушною є думка Л.С. Паламарчука про те, що «словники – і загальномовні, і спеціальні різної спрямованості, – опрацьовані на засадах сучасної лексикографічної науки, є тим головним інструментом, що зміцнює й закріплює вироблену мовну норму, забезпечує необхідну для кожної мови кодифікацію лексичних засобів усіх категорій» [178: 170].

Отже, наслідком визнання мовної норми постає її кодифікація в авторитетних виданнях: граматиках, словниках тощо. Кодифікація має низку ознак: системність, об'єктивність, загальнообов'язковість, наддіалектність, перспективність. Кодифікація 20 – 30-х рр. ХХ ст., яка стала об'єктом нашої уваги, значно вплинула на подальший розвиток української літературної мови, визначила засади наукового опрацювання її лексичного складу. У цей період дослідники заперечували стихійні норми, а основну увагу зосередили на системних принципах унормування української літературної мови.

2. 2. Проблема дескриптивної та прескриптивної норм у сучасній лінгвістиці

Розвиток науки про мову у ХХ ст. частково зумовлений протиставленням дескриптивної та прескриптивної лінгвістики, яке відповідає двом різним поглядам на мову: об'єктивному та нормативному. У нашому дослідженні ми оперуємо термінами «дескриптивний» і «прескриптивний» у широкому розумінні. Дескриптивним вважаємо такий метод лінгвістичного опису, який реалізує об'єктивний, безоцінний погляд на мовні факти, а прескриптивним методом – зорієнтований на створення приписів та рекомендацій щодо вживання мовних одиниць.

Необхідність розрізнення дескриптивного та прескриптивного підходів у сучасній теоретичній лінгвістиці, на думку Г.М. Яворської, не викликає сумнівів, хоча оцінка прескриптивності і сьогодні коливається від цілковитого заперечення і проголошення несумісності ролі лінгвіста й мовного нормалізатора до визнання статусу нормативної лінгвістики й переконання, що саме лінгвіст може бути найкомпетентнішим і найефективнішим мовним нормалізатором [291: 17 – 18].

Б. Фаска дескриптивною називає норму, «абсолютно ідентичну можливостям, які надані системою мови» [цит. за 232: 37]. Така норма не вилучає жодного варіанта із суми всіх можливих. Як стверджує П.О. Селігей, «описувачі» вважають, що норма має ґрунтуватися винятково на узусі, а мовознавець – лише сторонній спостерігач, споглядальник. Його справа – збирати мовні факти й описувати їх у нейтральний, безоцінний спосіб [216: 68]. Дескриптивна норма відображає лексеми, словоформи, й мовні конструкції, які реально вживаються в мові. Вони не завжди відповідають установленим зразкам, адже на них позначаються і стилістичний потенціал, і екстралінгвальні чинники, і постійні внутрішньосистемні пошуки [121: 48]. Тобто всі можливості певної мовної системи, які прийняті й репродукуються лінгвосоціумом, становлять дескриптивну норму.

Л.В. Струганець виділяє такі ознаки дескриптивної норми: 1) вона детермінована лише системою мови і її внутрішніми закономірностями; 2) вона еволюціонує у процесі зміни й одночасно зі зміною в системі мови; 3) вона не

унеможливлює жодних реальних, реалізованих і тих, які реалізуються, перспектив мовної системи, тобто визначається варіантністю [232: 37].

Окрім дескриптивної норми мовознавці також виокремлюють прескриптивну норму, яка є ідеальною, але часто недосяжною. За лінгвістичним словником О.О. Селіванової, прескриптивне мовознавство – це «розділ мовознавства, що вивчає проблеми унормування (кодифікації) мовних форм, їхньої оцінки під кутом зору правильності, естетичності, раціональності тощо» [215: 487]. Є.А. Карпіловська також наголошує на прескриптивному характері мовної норми, стверджуючи, що вона «радить мовцям, як краще висловити свою думку, які засоби дібрати для кращого взаєморозуміння» [103: 44].

У мовознавстві прескриптивний підхід охоплює проблеми стандартизації вимови, синтаксису, коректного стилістичного використання лексичних засобів тощо. На думку Г.В. Гайович, «прескриптивісти пропагують те, що певні групи мовного колективу розглядають як добрий смак. Якщо ці смаки консервативні, прескриптивне мовознавство може нав’язувати суспільству незмінність мови, якщо радикальні – продукувати неологізми» [35: 40]. Таким чином, прескриптивний підхід до вивчення мовних явищ містить рекомендації щодо їх ефективного використання, а прескриптивна норма є сукупністю тенденцій відбору і правил використання мовних засобів [35: 42]. Стабільність прескриптивної норми залежить від культурно-історичної ситуації, мовної структури та особливостей генези її літературної форми [121: 48]. Якщо літературна традиція, освіта й соціальний статус такої норми у країні є сприятливими, то вона може бути доволі консервативною.

Специфіка прескриптивного лінгвістичного підходу як принципово позначеного оцінним ставленням до мови розкривається в його протиставленні дескриптивній лінгвістиці, зорієнтованій на безоцінну об’єктивність [35: 45]. Як стверджує О.М. Пешковський, лінгвіст виступає у двох ролях: спостерігача-науковця та учасника мовного процесу. При цьому лінгвіст «як учасник мовного процесу, як член цієї мовної спільноти розцінює мовні факти нарівні з усіма іншими освіченими людьми» [182: 298]. На думку Г.М. Яворської, із цього випливають два суттєвих моменти, хоча й не сформульовані експліцитно. По-перше, хоча в лінгвіста,

на відміну від нефахівця, набагато більше спеціальних знань, система норм і цінностей, якою він послуговується під час оцінювання мовних фактів (тобто в ролі нормативіста), є тією ж самою, що й у звичайного носія мови. По-друге, прескриптивний підхід, принаймні щодо літературної норми, реалізується через погляд на мову зсередини, з точки зору носія мови («учасника мовного процесу, члена мовної спільноти») [291: 21].

Аналіз дихотомії «прескрипція – дескрипція» підтверджує, що ці два мовні явища не лише конкурують між собою, але і взаємодоповнюють і взаємодіють одне з одним: дескриптивна лінгвістика робить спостереження й об'єктивний опис певного матеріалу, а прескриптивна лінгвістика на основі цього робить узагальнення й виводить правила [35: 42]. Підстав різко протиставляти ці явища або вивищувати одне за рахунок іншого немає. Як стверджує П.О. Селігей, «той, хто принципово не дає мовним явищам оцінок (там, де вони потрібні), схоже, прагне уникнути відповідальності за свою позицію» [216: 68]. Водночас дослідник наголошує, що кожен мовознавець має право обирати: чи просто описувати узус, фіксуючи закономірності й тенденції (мова якою вона є), чи, крім цього, ще й виробляти рекомендації з метою цей узус змінити (якою мова має бути).

Натомість Г.М. Яворська констатує, що під час опису літературної норми «дослідникові надзвичайно важко утриматися від оцінних суджень, зберегти об'єктивний погляд на речі, побудувати виклад за принципом sine ira et studio, без гніву та упередження», тому пропонує два виходи з такої ситуації. Суть першого, на її думку, полягає в утриманні від спроби об'єктивно проаналізувати сучасний стан речей, адже описувати результати певних процесів можна лише після того, як вони деякий час «відстояться». Другий вимагає не лише розгляду фактів, а й створення відповідної теоретичної моделі їхньої інтерпретації, для того «щоб за позірною сваволею проглянули певні закономірності» [291: 153 – 154].

Варто відзначити, що співвідношення дескриптивного та прескриптивного підходів до мови будується таким чином, що дескриптивність логічно не вимагає прескриптивності (вона може існувати окремо), натомість прескриптивність обов'язково передбачає процедуру опису – адже для того, щоб сформулювати

норму, потрібно уявити той стан речей, який підлягає нормативному регулюванню [35: 42]. Як зазначає Т.А. Коць, прескриптивна норма не завжди встигає відбивати тенденції дескриптивної норми, а дескриптивна норма не завжди відповідає ідеальній прескриптивній нормі [120: 190 – 194].

Погоджуємося з Г.М. Яворською, яка ґрунтовно аналізує поняття дескриптивна та прескриптивна лінгвістика і вважає, що для створення літературних норм важливим є об'єктивний опис мовного матеріалу, який здійснює дескриптивна лінгвістика, та втілення приписів і рекомендацій щодо його використання, що робить прескриптивна лінгвістика [291: 299]. Ці принципи реалізуються в нормативному словнику, адже дескриптивний підхід розглядає мову такою, яка вона є (реєстр словника, джерельна база), а прескриптивний – якою вона має бути (рекомендації щодо вживання мовного матеріалу, що реалізуються через систему обмежувальних ремарок у словнику) [291: 24]. Але й реєстр не є об'єктивною даністю: він формується залежно від спеціалізації словника, впливів часу, тиску ідеології, лінгвістичної думки та особистих уподобань укладача (укладачів) словника. Тому введення чи вилучення того чи того слова до реєстру теж є проявом формування прескриптивної норми.

Отже, розмежування дескриптивної та прескриптивної норм здійснюємо за такими критеріями:

1) ставлення до мови (оцінне / безоцінне);

2) опис / відбір мовного матеріалу;

3) наявність / відсутність рекомендацій щодо вживання мовного матеріалу.

З огляду на це дескриптивною нормою вважаємо систему різнорівневих одиниць, які реально функціонують у мові, а прескриптивною – регульовану за допомогою приписів та рекомендацій, переважно кодифіковану систему мовних одиниць.

2. 3. Нормативний підхід у лексикографії

2. 3. 1. Основні завдання нормативного словника

Достовірними фіксаторами змін у лексико-семантичній системі мови й кодифікаторами норм літературної мови є загальномовні лексикографічні праці,

оскільки саме в них віддзеркалюються рівень розвитку літературних норм, стан суспільної мовосвідомості етносу в той чи інший період. Загальномовні нормативні словники сприяють підвищенню культури особистості й водночас є засобом цілеспрямованої й науково обґрунтованої мовної політики. Користувачі загальномовних словників підвищують культуру власного мовлення, розвивають мовний смак і чуття слова.

В основі загальномовного нормативного словника лежить розуміння норми як способу мовного вираження, який, по-перше, відображає об'єктивні закономірності мовної системи, а по-друге, отримує суспільне схвалення, що підтверджує слововживання авторитетних письменників [50: 78]. Ураховуючи це, завдання нормативного словника полягає не тільки в максимально точному й повному тлумаченні значень і відтінків значень усіх слів, уведених до реєстру, але й в оцінці їхніх стилістичних, граматичних та акцентологічних особливостей, а в перекладному словнику – вдалості підібраних перекладних еквівалентів.

П.Й. Горецький стверджував, що «словник, фіксуючи певні слова й ілюструючи їх прикладами літературного вжитку, тим самим у великій мірі стає словником нормативним» [55: 11]. Г.М. Яворська зауважує, що нормативний словник «лише кодифікує наявну літературну норму, що усталилася в мовному вжитку, а не робить нормативним те чи інше конкретне слововживання» [291: 13]. Однак вважаємо, що це не завжди так, адже ввівши до реєстру словника діалектизм, вульгаризм, просторіччя тощо й не поставивши при ньому відповідної ремарки, слово буде сприйматися користувачами словника як нормативне.

Укладання словників, що є кодифікаторами мовної норми, – це важка й відповідальна праця, оскільки нормативність – явище відносне: літературна мова є динамічною системою, якій властиві механізми збагачення, поповнення, розвитку [270: 168]. Тому укладачі нормативного словника мають розробити чітку систему принципів, що будуть регулювати можливість уведення того чи того слова до реєстру. На цьому свого часу наголошував також Л.С. Паламарчук, вважаючи, що нормативний словник має бути укладений із «дотриманням наукових засад і виробленої для нього наукової концепції» [178: 16].

Нормативний словник, зберігаючи культурні мовні традиції, має водночас звільнитися від надуманих догм, які гальмують розвиток мови. На думку К.С. Горбачевича, він має проявляти розумну стриманість, виходити не зі «смакового» пуризму, а зі знання закономірностей розвитку мови, зі спостережень за матеріалами сучасного слововживання [50: 86].

Л.В. Струганець стверджує, що словник як кодифікаційна праця певною мірою «запрограмований» на неадекватне відображення реальних мовних норм. Це зумовлено комплексом зовнішніх та внутрішніх недоліків, властивих кодифікації. До зовнішніх недоліків дослідниця відносить типовий для багатьох нормативних описів ригоризм, відсутність вказівок на варіанти й на сфери функціонування варіантів у межах літературної мови, невідповідність кодифікації сучасній нормі, орієнтацію на стару норму, а до внутрішніх – сам факт існування кодифікації [231]. На думку Л.В. Струганець, кодифікаційні праці, насамперед словники, стають зразком для наступних нормативних праць і таким чином на багато років закріплюють функціонування вже неактуальної старої мовної норми. Польський лексикограф Я. Карлович писав, що словник має бути поза будь-якими граматичними чи пуристичними теоріями й об'єктивно представляти весь інвентар мови, на основі якого (але вже поза ним) мовознавці можуть давати свої оцінки щодо мови [307].

Подеколи термін «нормативний словник» ототожнюють із терміном «словник академічного типу» або «академічний словник». Зокрема, Л.В. Щерба під академічним словником розумів нормативний словник, оскільки, якщо б справа була у формальній назві чи виданні, то будь-який словник, виданий в Академії, вважався б академічним [289]. Д.М. Шмельов нормативним вважає словник, який «достатньо послідовно обмежує те, що реально існує в літературній мові певної епохи, й те, що лише спорадично проникає у неї (з діалектів, жаргонів, мови попередніх епох, відомої нам через книги та ін.) як самим реєстром, так і за допомогою відповідних ремарок» [286: 45]. Однак найповніше визначення академічного словника, на нашу думку, дає В.Ф. Старко: «Академічний словник – це словник 1) укладений відповідно до вимог науки; 2) який має статус традиційного / канонічного видання серед подібних; 3) що його підготував і видав відповідний відділ академії наук»

[228: 176]. Дослідник зауважує, що в разі недотримання першої вимоги, словник навряд чи може претендувати на статус канонічного. Якщо порушено лише другу вимогу, то це свідчить про те, що існує інший подібний словник, якому надають перевагу. Третя вимога є факультативною, оскільки словник може бути академічним, навіть якщо його уклали не в академії. Щодо досліджуваного нами РУСа-1933, О.Д. Кочерга стверджує, що це «справді академічний словник» [122].

Здійснюючи аналіз РУСа-1933 з погляду його нормативності, вважаємо за необхідне розмежувати поняття «лексична нормативність» і «лексикографічна нормативність» за характером об'єкта внормування (лексема і словник); «дескриптивна нормативність» і «прескриптивна нормативність» – за характером подання мовного матеріалу: описовий характер (дескриптивна) чи приписовий (прескриптивна), чи той і той у певних співвідношеннях.

Отже, необхідно з'ясувати, чи можна кваліфікувати РУС-1933 як нормативний словник, а саме: чи відповідає він вимогам лексичної й лексикографічної нормативності, у якому співвідношенні перебувають його дескриптивна і прескриптивна нормативність.

2. 3. 2. Лексична нормативність РУСа-1933

Лексична нормативність словника – це відповідність лексики, зафіксованої у ньому, мовній нормі тієї доби, у яку він був створений. Тобто в основі словника лежить принцип відбору: до реєстру вводять лише ті слова, які отримали статус літературної норми, а нелітературні елементи (діалекти, просторіччя, жаргонізми тощо) обов'язково марковані стилістичними ремарками [189: 29].

На різних етапах розвитку лінгвістики актуальними були різні критерії оцінки нормативності мовних одиниць відповідно до різного розуміння норми. На поч. XX ст. провідними критеріями були ступінь уживаності мовних одиниць за умови авторитетності джерел і традиційність. У 1928 р. М.Ф. Сулима висловив думку, що нормативність кожного лінгвістичного явища необхідно оцінювати за такими критеріями: «як-найширша вживаність і природність котрогось факту в народній мові, зручність котрогось факту з погляду мовного поступу (нюансація думки, економія енергії, а не «паперу»), поширеність і потрібність котрогось

мовного факту (коли він узгоджений із системою народньої мови) в мові письменницькій, науковій то-що» [240: 137]. Припускаємо, що саме на ці критерії орієнтувалися й укладачі РУСа-1933, формуючи українську частину реєстру.

Зауважимо, що у процесі розвитку лінгвістики виникали нові критерії, а раніше виокремлені поглиблювалися чи втрачали свою авторитетність. Виходячи з цього, виникає необхідність простеження динаміки в поглядах мовознавців на критерії оцінки нормативності мовних одиниць. Це дасть змогу встановити, які з критеріїв, що були провідними під час укладання РУСа-1933, залишилися актуальними сьогодні й у результаті цього випрацювати підходи до встановлення відповідності лексики, зафіксованої у словнику, нормам сучасної української літературної мови. Основну увагу звертаємо на лексику, яку у 30-ті рр. ХХ ст. було оголошено ненормативною та заборонено до вживання.

Більшість мовознавців наголошує, що під час нормативного відбору мовних засобів вирішальними є культурно-історичні чинники, а саме ступінь поширеності мовного явища та авторитетність джерела, що фіксує це явище. У 1951 р. Ю.В. Шевельов стверджував, що «норми літературної мови тим кращі, чим більше вони відповідають тенденціям розвитку даної мови й чим на більше число мовців вони спираються» [285: 9]. Аналогічну думку 1967 р. висловила Є.Ф. Петрищева, яка вважала, що всі критерії мають другорядне значення – окрім критерію міри поширеності оцінки у свідомості мовців [181]. В.О. Іцкович 1981 р. наголошував, що під час установлення нормативності мовного явища кодифікатор має опиратися на два основних критерії: відповідність моделям, які існують у мові, і вживаність (з урахуванням престижності джерела) [95: 26].

Однак сучасні науковці відзначають, що поширеність не може бути основним критерієм нормативності, оскільки, з одного боку, поширеною й часто повторюваною може бути помилка, а з іншого, у мові існує значна кількість малочастотних явищ, які можуть не ввійти навіть до значної за обсягом вибірки. Критерій авторитетності джерела також є суперечливим, оскільки в умовах засилля на літературному ринку масової літератури «престиж і авторитет перестали бути єдиними важелями живого мовлення» [6: 395]. Тому можна вважати, що критерії

міри поширеності явища й авторитетність джерел є недостатніми для встановлення норми навіть за умови їхнього одночасного використання.

Критерій літературності, запропонований Л.В. Щербою 1957 р., також не отримав наукового схвалення, оскільки був досить невизначеним і фактично зводився до традиційності [288: 126]. У 1966 р. В.Г. Костомаров та О.О. Леонтьєв найважливішим критерієм норми пропонували вважати функціонально-стилістичну доцільність [118: 5], оскільки нормативність явища може бути встановлена лише в контексті, а не в умовах ізоляції.

У 1976 р. М.М. Пилинський найчіткіше, на нашу думку, формулює критерії літературної норми і принципи їхнього застосування: 1) територіальний критерій (культурно-історичний), 2) критерій авторитетних письменників, 3) критерій визнаних зразків, 4) критерій мовної традиції, 5) критерій відповідності законам мови, системі, структурі мови, 6) критерій поширеності (статистичний), 7) національний критерій, 8) формально-логічний критерій, 9) естетичний критерій [184: 103]. Зауважимо, що ці критерії були провідними не лише в українському мовознавстві. Протягом 1950 – 1980-х рр. польський мовознавець В. Дорошевський визначив такі критерії «мовної правильності»: 1) формально-логічний, 2) національний, 3) естетичний, 4) географічний, 5) індивідуально-авторський, 6) історичний, 7) сценічний, 8) шкільний, 9) орфографічний [300; 301]. В. Ценьковський 1978 р. запропонував аналогічну систему критеріїв для оцінки мовних одиниць: 1) логічний, 2) функціональний, 3) національний, 4) літературний, 5) географічний, 6) історичний, 7) естетичний [295].

Вважаємо, що всі ці критерії під час кодифікування мовних явищ треба розглядати сукупно, проте вирішальним для відбору мовних засобів до реєстру нормативного словника, як слушно зауважував М.М. Пилинський, має бути «критерій відповідності системі в широкому розумінні» [184: 172]. У час укладання РУСа-1933 переважало розуміння норми саме як системного явища, тому невідповідність одиниці системним критеріям унеможливлювало її визнання нормативною і, відповідно, уведення до реєстру нормативного словника.

Сучасні українські мовознавці, зокрема С.С. Єрмоленко, Т.А. Харитонова, О.Б. Ткаченко, Г.М. Яворська, В.А. Ткаченко, А.М. Шамота, як один із важливих критеріїв нормативності, виокремлюють чинник лінгвістичної свідомості – три типи ставлення до норми української літературної мови: «романтичний», «європейський» та «елітарний». «Романтичний» тип розвинувся під впливом «етнографічного підходу» до літературного стандарту, за якого процеси нормування орієнтувалися на народнорозмовне мовлення. «Європейську» модель мовної свідомості простежують переважно у ставленні до запозичених слів. Для «елітарного» типу лінгвістичної свідомості реальні процеси мовного вжитку не вважаються остаточним критерієм норми, натомість пропонують форму, що є витвором фахівців, які оцінюють той чи інший варіант щодо його відповідності духові української мови [76: 8 – 10]. Перші два типи ставлення до норми були властиві і для укладачів РУСа-1933, про що свідчить внутрішня лексикографічна критика, а третій тип міг проявлятися під час уведення до реєстру «кованих» слів, що потребує детальнішого з’ясування.

Таким чином, критерії встановлення нормативності мовних одиниць, які були виокремлені на поч. ХХ ст., і якими, ймовірно, керувалися укладачі РУСа-1933, зберігають свою авторитетність до сьогодні. Провідними залишаються відповідність одиниці системі мови та частотність її використання в комунікативному процесі за умови авторитетності джерела [189: 31]. Це дає змогу аналізувати лексичну нормативність РУСа-1933 на сучасному етапі розвитку української літературної мови.

РУС-1933, на думку Ю.В. Шевельова, «має значення авторитету і закону для української літературної мови» [285: 12]. Проблемі нормативності лексики, зафіксованої у ньому, присвячені праці Є.А. Карпіловської, яка відзначила, що укладачі словника намагалися «усунути свідомі деформації» у складі українського лексикону, «вилучити моделі, не властиві українській мові, такі, які не відбивають її типологічні риси», послідовно ввівши до реєстру віддієслівні іменники-назви опредметнених дій із суфіксом ***-нн(я)*** замість нав’язаних українській мові моделей із суфіксом -***к(а)***; замінивши активні дієприкметники теперішнього часу із суфіксами ***-уч(ий) / -юч(ий), -ач(ий) / -яч(ий)*** віддієслівними прикметниками із суфіксами

-н(ий) / -льн(ий) [104]. А.О. Руссу проаналізувала проблему кореляції питомих і запозичених терміноелементів у РУСі-1933 (на прикладі термінів на літеру М) [145]; особливості перекладу російських дієслів із префіксом ***от-*** українською мовою [146]; префіксацію як засіб дієслівного термінотворення (на прикладі українських дієслів із префіксами ***ви-, на-, за-, від-***) [147; 210; 211]. Є.А. Карпіловська, О.Д. Кочерга, Є.В. Мейнарович стверджують, що РУС-1933 є неоціненним джерелом наукової лексики, що нині є «напівзабутою» чи взагалі невідомою й не фігурує (чи фігурує з позначками «рідковживане», «місцеве») в сучасних словниках [105: 110].

Отже, окремі аспекти лексичної нормативності РУСа-1933 були предметом аналізу в поодиноких працях українських лінгвістів, однак системного дослідження не було здійснено. Тому виникає необхідність розроблення методики встановлення синхронної та діахронної нормативності лексики, зафіксованої в РУСі-1933, й актуальності її на сучасному етапі розвитку української літературної мови. Пропонуємо 3 дослідницькі підходи, які можуть бути використані й під час дослідження інших словників у цьому аспекті:

1) виявлення реактивованої лексики РУСа-1933 на матеріалі довільно обраного суцільного фрагмента українського реєстру РУСа-1933 та корпусу словників кінця XIX – поч. XX ст.;

2) виявлення реактивованої лексики на матеріалі елімінованої з ідеологічних причин лексики та корпусу словників кінця XIX – поч. XX ст.;

3) дослідження особливостей функціонування елімінованих питомих українських словотвірних моделей та моделей, активно пропагованих за радянського часу, у РУСі-1933 та наступних російсько-українських словниках.

Перспективою дослідження є з’ясування узусної нормативності лексики РУСа-1933 на період поч. XX ст., для чого необхідно дослідити корпус тогочасних текстів (з урахуванням ідеологічних кренів у мовній політиці).

2. 3. 2. 1. Реактивована лексика РУСа-1933

У розвитку української літературної мови кінця XX – початку XXI ст. основною тенденцією є визначальний вплив суспільно-політичних чинників на

мовну систему, що виявляється в появі нових слів, зміні їхніх значень. Ретельного вивчення потребує процес повернення до мовної практики шару лексем, уживаних раніше, але витіснених із певних соціальних, ідеологічних причин. Однак це явище, як зазначає М.П. Дудик, ще не «лексикалізувалося в певному терміні чи терміносполуці» [72: 30]. Повернені до вжитку слова називають відродженими (Ю.В. Шевельов [278: 72 – 76]); реактивованими (Л.І. Мацько [150: 17], М.П. Дудик [72: 30 – 33]); інертними (В.В. Німчук [167: 355]); поверненими (О.В. Андрейченко [3: 4]); внутрішніми входженнями, або внутрішніми неологізмами (Д.В. Мазурик [139]); ревіталізованими (Т. Шіппан, А.В. Капуш [229: 88]), актуалізованими (Д.Х. Баранник [8], Г.М. Гайдученко [34: 58 – 61], О.А. Стишов [229: 88], О.Г. Тодор [253: 14], Л.В. Струганець [234: 53 – 57], О.С. Ковтунець [113: 120]); активізованими (О.Г. Муромцева [162]). Погоджуємося з М.П. Дудиком, вважаючи найбільш вдалим термін «реактивація», оскільки він «не тільки передає означуване поняття, але також є семантично прозорим, однозначним» [72: 30]. До того ж префікс латинського походження ***ре-*** вказує на повторюваність позначуваної дії, тобто, як слушно зауважує М.П. Дудик, «навіть на морфемному рівні виражає сутність позначуваного процесу – повернення в мовну практику призабутих слів, висловів, окремих значень, іноді навіть відродження певних граматичних форм, синтаксичних конструкцій» [72: 30]. Процес реактивації лексики сприяє розширенню словника української літературної мови власними надбаннями й засвідчує зростання інтересу до національної мови. Реактивованими можуть бути й запозичення чи слова з іншомовними основами, що за продуманої мовної політики також можуть сприяти розвитку мови.

Л.І. Мацько зазначає, що повернення до активного словника української мови «тих її елементів, які силоміць були вилучені з норми» допоможе «відтворити і поповнити національний образ нашої мови на всіх її структурних рівнях завдяки приведенню у відповідність з етнічною природою української мови її літературних норм» [150: 15]. За рахунок реактивації лексики, на нашу думку, відбувається оновлення (чи відновлення) словникового складу літературної мови, що уможливлює простеження динаміки лексичної норми.

Саме РУС-1933, як переконливо доводять Є.А. Карпіловська, Л.Т. Масенко, В.Ф. Старко та ін., є авторитетним джерелом для розвитку української лексикографії, а також основою для системного очищення та оновлення української мови. Тому дослідження процесів реактивації й актуалізації лексики, зафіксованої у цьому словнику, на сучасному етапі розвитку української літературної мови привернуло увагу науковців. Про це свідчить дослідження В.О. Балог, Н.Є. Лозової, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко, які виявили й опублікували 69 лексем, зафіксованих у РУСі-1933, деактивованих лексикографічно в середині XX ст., але які актуалізовано в текстах XXI ст., а саме: ***бджоля́рство, богонатхне́нний, вибра́ниця, ви́вищитися, вигна́нство, викрута́сно, виховни́к, забоя́тися, законослухня́ний, заналізува́ти, запере́заний, заплесну́тися, запози́чування, захла́нно, зма́литися, зрі́длий, індивідуалізува́льний, інди́говий, кава́рня, кажа́нячий, кандида́тство, кві́кнути, кля́ча, козакофі́л, ло́пання, мазю́ка, ма́ріти, марносло́вність, наванта́женість, нади́баний, накле́пний, настоя́телька, невиди́мець, невитра́вно, недо́пуск, недоста́та, нез'є́днаний, неочі́кувано, непитни́й, непоє́днаний, новонабу́тий, обія́сник, одноду́мка, опосіда́ти, вся́жний, папері́вка, парно́та, переби́вка, переда́ваний, пережиття́, перефастригува́ти, півтьма́, підпи́сувач, плящи́на, повихваля́тися, позверхо́вний, помі́чення, почи́тання, приязни́тися, просто́ювання, світотво́рення, скласифікува́ти, сльота́во, сміттяни́й, упо́єння, хитли́вість*** [169], ***богоо́браний, кавува́ти, поє́тка*** [247]. Цими лексемами активно послуговуються на сторінках своїх творів сучасні українські письменники, перекладачі й публіцисти, такі як Ю.І. Андрухович, Л.А. Дереш, І.М. Дзюба, О.С. Забужко, І.В. Каганець, І.І. Карпа, В.О. Шевчук. Це досить незначна кількість слів, ми переконані, що в РУСі-1933 їх набагато більше.

Пропонуємо методику виявлення реактивованих слів, що були зафіксовані в РУСі-1933 (зокрема й уперше), яка передбачає порівняльний аналіз фрагмента українського реєстру словника з фрагментом зведеного реєстру української лексики (далі – ЗР), укладеного в Інституті української мови НАН України на основі 20-ти загальномовних та енциклопедичних словників XIX – XXI ст. З огляду на специфіку

досліджуваного матеріалу до наявного ЗР залучено ще кілька російсько-українських словників.

Джерельна база дослідження – РУС-1933 з одного боку, з іншого боку – ЗР.

Мета дослідження – виявлення лексики, реактивованої узусно та лексикографічно (відносно періоду 1924 – 1933 рр. – часу виходу РУСа-1933), що, як свого часу зазначала Л.Т. Масенко, «дасть можливість кодифікувати в сучасній українській мові безпідставно вилучену з неї лексику» [109: 80]. Гадаємо, це сприятиме встановленню лексичної нормативності РУСа-1933 (у синхронії та діахронії).

Вважаємо за необхідне розмежувати *ранню* лексикографічну реактивацію лексики (від 30-х рр. до 1991 р.) та *пізню* (від 1991 р. – періоду Незалежності), що уможливить простеження тяглості лексикографічних традицій, закладених у РУСі-1933, чи зафіксує їхнє переривання у словниках радянського часу. Важливими є виявлення неосемантизмів, лексикографічних новотворів початку XX ст. (т. зв. «кованої» лексики) та лексики, уперше зафіксованої в РУСі-1933 як вторинному джерелі.

Принцип добору лексичного матеріалу – довільно обраний суцільний фрагмент українського реєстру РУСа-1933 (***приро́да – при́са***)[4].

Алгоритм виявлення реактивованої лексики:

1) виявлення слів, які є в українській (перекладній) частині РУСа-1933, але немає у ЗР (на основі фрагмента ***приро́да – при́са***). Для початку звернено увагу на зовнішню форму слова, без урахування синтагматики (обрано слова в початковій формі); семантичну відповідність установлено у процесі аналізу зовнішньої форми[5]. Усього проаналізовано 101 одиницю з РУСа-1933 та 106 одиниць зі ЗР. Так засвідчено *лексикографічну деактивацію* лексики РУСа-1933;

2) виявлення слів, які є в РУСі-1933 і які з’являються у словниках наприкінці XX ст. – на поч. XXI ст. (період становлення Незалежності) – це Орф-1994,

---

[4] Автор щиро вдячна Олександрові Телемку та Андрієві Рисіну за дозвіл скористатися частотним показником українських слів академічного словника // Режим доступу: http://www.r2u.org.ua/data/krymsky_word_list.txt.gz.

[5] Виявлення неосемантизмів та семантичної реактивації є перспективою наступних досліджень.

ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009, РУС-2003, РУС-2014. Таку лексику вважаємо *лексикографічно реактивованою*;

3) дослідження текстів: лексикографічно деактивоване чи реактивоване слово трапляється в мовній практиці наприкінці ХХ – на поч. XXI ст. – отже, це свідчить про *узусну реактивацію лексики*. Для цього залучено Корпус текстів української мови http://www.mova.info, лексичну картотеку Інституту української мови та результати пошуку в системах мережі Інтернет (Google, Яндекс). Звернено увагу на час написання твору, оскільки саме він є показником того, чи слово справді реактивоване (тобто його відновили у вжитку після паузи в текстах середини ХХ ст.), чи воно не виходило з ужитку увесь час протягом ХХ ст., а прогалина є лише в лексикографічній фіксації радянського періоду (фіксація слів тільки в УНС-1943 та УАС-1955[6] – діаспорних словниках – не є показником лексикографічного визнання того чи того слова в материковій Україні середини ХХ ст.);

4) аналіз стилістичного маркера вжитої лексеми: обмежувальні стилістичні ремарки у словниках (*діал.* (діалектне)*, рідко* (рідковживане)*, заст.* (застаріле) тощо) та стилістичне забарвлення тексту або функціональна роль ужитої лексеми (напр., цитування);

5) порівняння лексики РУСа-1933 з ранішими словниками виявляє: а) першу фіксацію вибраних нами слів за умови їхнього ранішого узусного вживання (за наявності цитати в РУСі-1933 та архівній картотеці Інституту української мови, дослідженням якої займається О.М. Тищенко [248; 249]); б) єдину фіксацію того чи того слова (що, зокрема, дає підстави для висновку про «кованість» слова чи форми слова, напр., видової пари).

Природно, що в аналізованому фрагменті (***приро́да – при́са***) містяться слова, які постійно перебували у вжитку, про що свідчить їхня наявність у переважній кількості словників, зокрема такі: ***приро́да, приро́джений, приро́дний, приро́дник, приро́щувати*** та ін. Ці слова, активні в діахронії, не є об’єктом нашого аналізу.

[6] З-поміж джерел УНС вагому роль відіграв словник Є.І. Желехівського та С.І. Недільського (СлЖН-1886), тому закономірною є тяглість фіксації певного шару лексики.

Принагідно може бути виявлене нове чи актуалізоване значення, що є предметом майбутніх досліджень.

Отже, виокремлено такі групи слів: слова, реактивовані і лексикографічно, й узусно; слова, реактивовані узусно; деактивовані слова. Принагідно виявлено ймовірно «ковані» слова та слова, уперше зафіксовані в РУСі-1933 як у вторинному джерелі, а також неосемантизми. Розгляньмо їх послідовно:

1. Слова, реактивовані і лексикографічно, й узусно: ***природжі́ння, природжі́ння, приро́щуватися, прирýбаний***.

Природжі́ння. *Пізня* лексикографічна реактивація: після тривалої перерви слово знову починають фіксувати у словниках, однак спостерігаємо такий варіант наголошування – ***приро́джіння***: *ім. с.* СлЖН-1886 (***природжі́нє***), СлГр-1909, УНС-1943, УАС-1955, ВТС-2007 (*діал.*). Узусна реактивація: виявлено контексти періоду 2005 – 2015 рр.; за виявленими цитатами перевірити наголошування наразі неможливо: *«Настав час, любі мої одномовці, поговорити про **природжіння** – дітородні органи людини»* (О.Є. Виженко, 2005); *«Пам'ятаю, як зв'язкового Антося совєти зловили, то так мучили, що язик одрізали і, як-то сказати, ну, **природжіння** його»* (Вісник+к, 2013); *«Новий узір для грошової одиниці 100-рубля, бо на теперішній видно **природжіння** (член) Аполлона з Большой-Театру»* (Українська правда, 2014); *«Суржик шкіри легко доходить до порозуміння з суржиком легеневим, мозковий суржик несилувано спілкується з суржиком **природжіння**»* (Бльоґ Сергія Саржевського, 2015). У ВТС-2007 це слово марковано як *діалектне,* що підтверджують і виявлені цитати – лексема поширена в узусі переважно західного регіону.

Приро́щуватися. До РУСа-1933 – не фіксоване. *Пізня* лексикографічна реактивація: РУС-2003, РУС-2014. Узусна реактивація: виявлено контексти періоду 1988 – 2015 рр.: *«Їх* [народи] *вибивали до ноги, як це сталося з літописними обрами, вони не встигали за часом і розчинялись у народі сильнішому; вони переставали **прирощуватися** і поступово розтавали, як дим у небі»* (В.О. Шевчук, 1989); *«У цьому випадку наявна величина потенціалу повинна **прирощуватися** на величину інноваційного й інвестиційного ресурсу»* (А.Р. Ванієва, 2013); *«На цій «території»*

прирощується *людський дух»* (Л.Б. Тарнашинська, 2015). Зазначимо, що В.О. Шевчук надзвичайно уважно ставиться до лексичного складу власних текстів, шанобливо добираючи загублені і призабуті перлини мови. Уживання цього слова саме В.О. Шевчуком ще в 1989 р., по-перше, засвідчує ще раз цю його властивість, по-друге, саме через це не є прикладом рядового узусного вжитку.

Прирýбаний. До РУСа-1933 – не фіксоване. *Пізня* лексикографічна реактивація: *дієприкм.* ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009, РУС-2003, РУС-2014. Узусна реактивація: виявлено контексти періоду 2006 – 2007 рр.: *«Готовий* ***прирубаний*** *шпон сушиться на сушильних агрегатах СРГ-25М при температурі 280 – 300°С»* (Фанплит, 2006); *«До неї* ***прирубаний*** *значно вужчий вівтар із склепінчастим перекриттям та стрімким дахом»* (Л.В. Прибєга, 2007).

2. <u>Слова, реактивовані узусно</u>: ***призрозумíтися, приросткóвий, прирубáння, прирýчуваний, приряджáння, прирядження, прирóдній***.

Призрозумíтися. До РУСа-1933 – не фіксоване. У сучасних словниках міститься лише слово ***призрозумíти***, однак в узусі виявлено цитату зі словом ***призрозумíтися***: *«Він* [священик] *став обох їх просити і умовляти, щоб вони поїхали з ним до його села і там запаслися всім потрібним, а потім уже можна буде вирішити, чи їм шукати дона Фернанда, чи Доротею до батька-матері одвезти, чи як там уже краще* ***призрозуміється****»* (М.О. Лукаш, 1995).

Приросткóвий. До РУСа-1933 – не фіксоване. У РУСі-1933 це граматичний термін: стосується приростка (приставки). У сучасному узусі слово вживають із цим самим значенням: *«Гадаю, що* ***приростковий*** *спосіб творення слів має використовуватися лише після вичерпання можливостей наросткового»* (Запис від 28. 09. 2015). Однак лексема ***приросткóвий*** набуває ще одного значення – «додатковий»: *«До валових інвестицій належать як заміщувальні інвестиції, так і* ***приросткові*** *інвестиції»* (Запис від 22. 09. 2014); *«Термін «граничний» означає «додатковий», або* ***приростковий****»* (Запис від 28. 05. 2015).

Прирубáння. До РУСа-1933: «Російсько-український словник технічної термінології» І.М. Шелудька, Т.Ф. Садовського 1928 р. (далі – РУСТТ-1928); (випуск РУСа-1933 зі статтею ***Нарýбка*** вийшов 1933 р). Узусна реактивація:

*«Лопаті гідротурбін – **прирубання** за діаметральним поясом під шаблон»* (Довідник, 2008).

Приру́чуваний. До РУСа-1933 – не фіксоване. У РУСі-1933 це слово вживається паралельно з ***припору́чуваний*** як переклад у статті ***Поруча́ть, поручи́ть*** (***припору́чуваний*** міститься в РУСі-2014). Узусна реактивація засвідчує це слово тільки з другим значенням: *«Ґаура – короткорога, могутня, люта на вигляд тварина, іноді зображувана перед коритом чи яслами з кормом для вмиротворення її. Це дикий бик, тур, важко **приручуваний»*** (С.І. Наливайко, 2004). А от ***приру́чувати*** в РУСі-1933 вжито тільки у значенні «доручити» паралельно з ***припору́чувати*** (***припору́чувати*** міститься в РУСі-2014). Сьогодні ж це слово вжито у значенні «освоювати», «одомашнювати» (в РУСі-1933 це – ***прируча́ти***): *«Відучити себе **приручувати** людей як диких звірів готових на що завгодно лише б не жити»* (Віктор Шупер, 2016). Отже, слово ***приру́чуваний*** реактивоване узусно лише у значенні «той, якого приручують».

Приряджа́ння. До РУСа-1933 – не фіксоване. Узусна реактивація: *«Елеонора Рундурін-Піго, Досконала махакамська кухарка, вичерпна наука способівваріння і **приряджання** страв з м'яса, риби і ярини»* (Анджей Сапковський, 2013). Сучасний текст засвідчує вживання цього слова зі значенням «прикрашання» (від ***приряджа́ти*** – *діал.* ***наряджа́ти*** (СУМ-1980), тоді як у РУСі-1933 це – ***відряджа́ння*** у статті ***Прикомандиро́вывание***.

Приря́дження. До РУСа-1933 – не фіксоване. Сучасний узус засвідчує це слово у стилістично забарвленому тексті, а отже, з певною виражальною функцією: *«Замислила* [Ольга], *згідно до **приряджения** Божого, до Царгорода їхати, що і вчинила року 955-го, за царювання Константина»* (О.В. Ковалевський, 2006). У РУСі-1933 це – ***відря́дження*** у статті ***Прикомандиро́вывание***, отже, значення збігається.

Окремо згадаємо лексему ***приро́дній*** (фонетичний варіант до ***приро́дний***). О.Д. Пономарів заперечує існування цього слова: «Щодо пари слів «природний» і «природній», то слова «природній» у сучасній українській літературній мові нема.

Отже, нема й прислівника «природньо». Є прикметник «природний» та похідний від нього прислівник «природно» [197].

Словники – джерела ЗР фіксують лише слово ***приро́дний*** – *прикм.* СлЖН-1886, СлГр-1909, ПСГол-1930, УНС-1943 (*разом з* ***приро́дній***), УРС-1953, УАС-1955, Орф-1975, СУМ-1980, УРЕ-1985, УРЕС-1986, Орф-1994, ОЕ-2001, ВЗОС-2003, РУС-2003, ВТС-2007, Орф-2009. Тоді як низка словників початку ХХ ст., а також СлУм-1898 фіксують тільки ***приро́дній***.

Така форма слова ***приро́дній*** зберігає свою узусну поширеність до сьогодні. Про це свідчить наявність численних цитат із цим словом, зокрема й у Корпусі текстів української мови http://www.mova.info: *«Стара ліска, оплівшись гіллям, зробила ніби* ***природній*** *високий курінь»* (І.С. Нечуй-Левицький, 1869); *«Пояснюю, дістали мертвих і мені закортіло лягти слідом, а вдруге полоснули свинцем ексгумованих офіцериків і нормально, – запанував* ***природній*** *баланс»* (Є.В. Пашковський, 1993); *«****Природній*** *приріст населення у цьому списку обчислений як сумарний коефіцієнт народжуваності мінус сумарний коефіцієнт смертності»* (Вікіпедія, 2013). Імовірно, це слово, хоч і суперечливе з погляду норми, не виходило з ужитку, а тому говорити про його реактивацію, певно, не зовсім коректно.

3. <u>Деактивовані слова</u>, тобто слова, які раніше перебували у вжитку, однак поступово були витіснені на периферію лексичної системи материкової України середини ХХ ст. і сьогодні незатребувані. Висновок про вживаність слів у попередні періоди розвитку української літературної мови зроблено на основі їх виявлення у словниках кінця ХІХ – поч. ХХ ст. та ілюстративному матеріалі. Зокрема, це такі слова:

приро́дження **–** окрім РУСа-1933 зафіксоване в РУСПМ-1926; «Словнику українсько-російському» А.В. Ніковського 1927 р. (далі – УРСНік-1927); «Російсько-українському словнику військової термінології» С. та О. Якубських 1928 р. (далі – РУСВТ-1928); ПСГол-1930; УНС-1943. У значенні «статеві, дітородні органи» функціонувало як синонім до ***природжи́ння***. Пошук виявив уживання цього слова тільки в Олекси Слісаренка: *«Чорні двері землянки видавалися* [пустельникові]

жіночим ***природженням**.. Пустельник у хвилини лютого болю відтяв своє* ***природження*** *дроворубною сокирою і помер .. у муках.. Бог прийняв кастровану душу»* (О.А. Слісаренко, 1929);

прироща́ти – до РУСа-1933 зафіксоване у СлУм-1898. У РУСі-1933 це слово вживається паралельно з ***приро́щувати*** і є видовою парою до дієслова ***прирости́ти***;

приру́ченість **–** РУС-1933 ілюструє слово цитатою з твору П.О. Куліша: *«Дурний той, що довіряє вовчій прирученості»* (Куліш);

приру́чний **–** СлЖН-1886, УНС-1943 (словник діаспори);

прирядкува́ння **–** РУСТТ-1928.

Щодо слова ***при́с*** (насос), то в РУСі-1933 до нього наведено цитату, записану на Сквирщині, однак відсутність інших необхідних даних у паспортизації цієї цитати не дає змоги перевірити її авторитетність.

4. Окрім цього, у проаналізованому фрагменті виявлено слова, яких немає в тогочасних та сучасних словниках, немає в узусному вжитку, а є тільки в РУСі-1933. Укладачі РУСа-1933 наводять ці слова без цитат, що унеможливлює звернення до першоджерел, тому припускаємо, що це так звані «ковані» слова, зокрема такі: ***пророша́тися, прирум'я́нений, прирум'я́нити, прирум'я́нювати, приручі́ння, приручні́ти, приря́ддя, при́с***. Проблему «кованих» слів порушили учасники мовної дискусії кінця XIX ст. Зокрема, І.Я. Франко назвав такі слова «кованими» й переконував Б.Д. Грінченка в доцільності їхнього існування за умови вживання в авторитетних текстах українських поетів та прозаїків [262: 175]. О.Г. Муромцева, з'ясовуючи місце лексичних новотворів в українській літературній мові кінця XIX ст., слушно зауважує: «Позиція І. Франка в цьому питанні була ясна і недвозначна: кожен справжній письменник, пишучи загальнонародною мовою, разом з тим привносить у неї щось своє, неповторне, індивідуальне. Нові слова, що спочатку вражають, навіть викликають заперечення і осуд, можуть згодом набрати прав громадянства» [161: 11]. Новотвори, що стали важливим засобом збагачення словникового складу мови в XIX ст., були результатом творчого використання письменниками відомих словотвірних моделей, хоча подеколи могли творитися за

моделями, відсутніми в тодішній українській мові, тому й дістали назву «кованих» слів.

Це визначення вживали переважно з негативним конотативним значенням. П.Й. Горецький щодо цього зазначав: «Коли при укладанні двомовного перекладного словника в другій його мові ми не маємо рівнозначного відповідника (однослівного чи двослівного) до реєстрового слова першої мови, то автор словника ні в якому разі не має права «творити» (вигадувати) «відповідник», видаючи його за реальну мовну дійсність і тим спотворюючи і викривляючи саму мову, а повинен значення реєстрового слова передати наявними засобами мови: короткими поясненнями, приблизним перекладом і т. п.» [55: 19]. Однак Є.С. Регушевський, даючи визначення «кованим» словам, підкреслює, що вони «творилися діячами української культури кінця XIX – початку XX ст. на позначення нових понять» [255: 258]. Тобто, якщо виникає нове поняття, то воно потребує відповідного слова для свого найменування. Таке слово не може виникнути в мові саме по собі – воно має бути кимось створене. Тому, на нашу думку, доцільність «кування» слів частково визначається потребами забезпечення життєдіяльності суспільства, однак лише за умови, якщо вони не порушують закономірностей словотворення української мови і, пройшовши перевірку часом, входять до основного словникового фонду. Вважаємо, що виявлені слова ***прирошáтися, прирум'я́нений, прирум'я́нити, прирум'я́нювати, приручі́ння, приручні́ти, приря́ддя, при́с*** попри те, що не ввійшли до активного вжитку, не порушують словотвірних норм, тому мали право на існування на певному етапі розвитку української мови. А отже, ці слова є перспективними і їм варто дати шанс на життя, уводячи до сучасних контекстів. Звісно, лише мовна практика дасть відповідь, чи життєспроможні ці одиниці.

5. <u>Слова, зафіксовані в РУСі-1933 вперше</u>: ***прирозумі́тися, приростко́вий, прирошáтися, приро́щуватися, прирýбаний, прирум'я́нений, прирум'я́нити, прирум'я́нювати, приручі́ння, приручні́ти, прирýчуваний, приря́ддя, приряджáння, приря́дження, при́с***.

6. Неосемантизми. Окремо зупинимося на слові ***природни́к***, якого немає ні у ЗР, ні в інших приступних словниках. У РУСі-1933 слова ***приро́дник*** і ***природни́к*** – це відповідники, які наводять до слів ***есте́ственник*** (І том) та ***природове́д*** (ІІІ том). Зазначимо, що ці томи укладали різні автори, а редагували різні редактори: А.Ю. Кримський (І том) та С.О. Єфремов (ІІІ том), тому, можливо, що в РУСі-1933 слова ***приро́дник*** і ***природни́к*** є випадковими акцентуаційними варіантами. Усі проаналізовані словники подають лише варіант ***приро́дник***: СлЖН-1886, ПСГол-1930, УНС-1943, УРС-1953, СУМ-1980, УАС-1990, Орф-1975, Орф-1994, ОЕ-2001, ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009.

Варто зазначити, що в РУСі-1933 це слово вживається лише зі значенням «природознавець», а в сучасному узусі функціонує з двома значеннями:

– природознавець: *«Одним із найвідоміших репрезентантів української романтичної історіографії був **природник** та гуманітарій Михайло Максимович»* (В.А. Смолій, 2014);

– відпочинок на природі (синонім до англіцизму *пікнік*): *«Молодіжна мистецька студія «Простір» проводить літературно-музичний **природник** «Літні мотиви. Бабине літо» у Дніпропетровську»* (Дніпропетровськ, 2012); *«База відпочинку «Абрикос» запрошує на **природник** з Сергієм Бабкіним 6 липня 2013»* (20minut, 2013).

Перевірити наголос у наведених цитатах неможливо, тому не можемо впевнено стверджувати про узусну реактивацію слова ***природни́к*** у тому значенні, яке воно має в РУСі-1933. Воно, на нашу думку, є або випадковим, або просто непоцінованим словом.

Щодо слова ***прироша́ти***, то в СУМі-1980 міститься дієслово ***приросі́ти*** (дієслово доконаного виду), однак цитат із цим словом виявити не вдалося. Вважаємо дієслово ***прироша́ти*** видовою парою до дієслова ***приросі́ти***, яке заповнює лакуну у видовій парадигмі.

Отже, на прикладі проаналізованого фрагмента українського реєстру РУСа-1933 виявлено певну кількість реактивованої лексики, яка поступово повертається до узусного вжитку, однак висновок про узусну реактивацію можна робити лише за

сукупністю джерел пошуку, тобто за наявністю і в корпусі текстів, і в пошукових системах мережі Інтернет. Водночас маємо визнати, що такі висновки однозначно зробити неможливо, оскільки ідіолекти окремих авторів, публікації в сучасних періодичних виданнях не завжди можуть слугувати зразком мовного вжитку й часто суперечать нормам літературної мови. Попри це, вважаємо, що повернення в узус лексики сприяє відродженню духовних та культурних цінностей і з часом, імовірно, така лексика зможе повернутися й до лексикографічних праць.

2. 3. 2. 2. Слова в РУСі-1933, елміновані з ідеологічних причин

У 2005 р. О.М. Демська-Кульчицька опублікувала реєстр загальновживаної та термінологічної лексики, яка зазнавала повної або часткової заміни (напр. модифіковано префікс або / і суфікс) чи була усунена взагалі [63: 355]. Подібні реєстри укладали С.Й. Караванський, Ю.В. Антонів, Л.О. Ткач, однак ми обрали для порівняння реєстр О.М. Демської-Кульчицької, тому що вона документально підтверджує причини вилучення або заміни того чи того слова в українській мові. За спостереженнями дослідниці, причинами такого директивного «унормування» української мови стали однотипні звинувачення: «діалектизм, штучне слово, архаїзм, полонізм, застаріле, не властиве мовленню мас тощо» [63: 356]. О.М. Демська-Кульчицька називає таку лексику «репресованою», однак у нашому дослідженні ми оперуємо терміном «елімінована лексика», тобто вилучена з активного вживання з певних причин. Оскільки реєстр елімінованих слів засвідчує наявність у слова того чи того ярлика, а укладачів РУСа-1933 неодноразово звинувачували в наповненні словника саме такими «націоналістично ворожими» словами, вважаємо за необхідне простежити, які з цих слів були зафіксовані в РУСі-1933, і таким чином довести чи спростувати звинувачення.

Джерельна база дослідження – РУС-1933 з одного боку, з іншого боку – ЗР; попередні та наступні словники, узяті додатково; словники 1926 – 1930 рр., розміщені на сайті http://r2u.org.ua/.

Мета дослідження – встановлення нормативності елімінованих слів, що ввійшли до реєстру РУСа-1933, способом простеження їхньої реактивації в сучасній

українській літературній мові; спростування звинувачень у їх кованості та штучному характері.

Принцип добору лексичного матеріалу – наскрізна вибірка слів, що входять до реєстру елімінованої лексики, упорядкованого О.М. Демською-Кульчицькою, у І – ІІІ томах РУСа-1933.

Алгоритм з’ясування нормативності елімінованої лексики:

1) виявлення слів, що містяться в реєстрі елімінованої лексики й увійшли до української (перекладної) частини реєстру РУСа-1933 як «джерела з першою фіксацією слова» і «джерела з непершою фіксацією». За результатами підрахунків згаданий реєстр містить 679 слів, із них – 275 слів виявлено в РУСі-1933 (див. Додаток В): 213 слів у РУСі-1933 як джерелі з непершою фіксацією та 62 слова в РУСі-1933 як джерелі з першою фіксацією. До слів, зафіксованих у РУСі-1933 як джерелі з непершою фіксацією, належать ті, що містяться в попередніх словниках. Такими словниками для всіх випадків є СлУм-1898, СлГр-1909, «Словник геологичної термінології (проєкт)» В.А. Тутковського 1923 р. (далі – СлГТ-1923), словник «Московсько-українська термінологія елементарної математики» М.М. Хведорова 1919 р. (далі – МУТЕМ-1919) і, залежно від року публікації тому РУСа-1933 з відповідним словом, РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, «Російсько-український фразеологічний словник» В.П. Підмогильного і Є.П. Плужника 1928 р. (далі – РУФС-1928). Вважаємо, що виявлення таврованих слів, зафіксованих не лише в РУСі-1933, а й у попередніх словниках, є доказом вибірковості звинувачень радянської влади. Обґрунтуванням заборони й вилучення РУСа-1933 з обігу стало саме змістове наповнення української частини реєстру «штучними, кованими, застарілими» словами. Однак за результатами наших досліджень понад 75 % таврованих слів, які є в РУСі-1933, містяться й у СлУм-1898 та СлГр-1909, що не зазнали націоналістичних переслідувань.

Зауважимо, що, з одного боку, у 20 – 30-х рр. ХХ ст. СлУм-1898 і СлГр-1909 не позиціонувалися як сучасні словники. Вони не були нормативними на той час, їхня роль визначалася як словників «історичних», етапних, але таких, що вже в минулому, тому їх не таврували. А от РУС-1933 як сучасний словник,

репрезентуючи їхню лексику, дійсно виглядав вороже, виклично, суперечливо на фоні русифікації. З іншого боку, однією з причин заборони РУСа-1933 є склад авторського колективу, який своєю громадянською позицією не задовольняв радянську владу і став жертвою сфабрикованої справи СВУ;

2) простеження використання слів, зафіксованих у РУСі-1933 як джерелі з першою фіксацією, у словниках 1926 – 1930 рр. (укладених і опублікованих майже того ж часу, що й РУС-1933, з використанням, імовірно, елементів, спільних для лексичної картотеки РУСа-1933 та інших термінологічних картотек). На нашу думку, наявність слова не лише в РУСі-1933, а й у цих словниках, свідчить про його реальне функціонування в мові того часу. Хоча, не виключаємо й можливості «кування» цих слів, однак беззаперечного авторства не можемо приписувати саме укладачам РУСа-1933, оскільки слова до лексичної картотеки, якою користувалися для укладання переважної більшості тогочасних словників, уводили, зокрема, і після спільних обговорень [248].

За результатами нашого дослідження в РУСі-1933 як джерелі з першою фіксацією міститься 62 слова. Однак, здійснивши пошук цих слів у словниках 1926 – 1930 рр., розміщених на сайті http://r2u.org.ua/, зокрема таких: РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУФС-1928, РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, ПСГол-1930, «Російсько-українському словнику» О.П. Ізюмова 1930 р. (далі – РУС-1930), «Російсько-українському словнику ділової мови» М.Ю. Дорошенка, М.О. Станиславського, В.М. Страшкевича 1930 р. (далі – РУСДМ-1930), встановлено, що 36 слів із 62 містяться й у цих словниках (такі слова в Додатку В виділено курсивом);

3) виокремлення слів, що не ввійшли до попередніх словників та словників 1926 – 1930 рр. і містяться лише в РУСі-1933;

4) простеження використання виокремлених слів у словниках кінця XX – поч. XXI ст. (*лексикографічно реактивована лексика*) та мовній практиці аналогічного періоду (*узусно реактивована лексика*). Лексику, зафіксовану лише в діаспорних словниках та / або текстах періоду укладання РУСа-1933, яка не ввійшла до сучасних словників та узусу вважаємо *деактивованою*. Виявлення фіксації слова в РУСі-1933 як у єдиному джерелі дає підстави стверджувати його «кований» характер.

Отже, виявлено 26 слів, які не ввійшли до попередніх словників та словників 1926 – 1930 рр. і містяться лише в РУСі-1933, що зумовлює необхідність їхнього детального аналізу. Як і в попередньому підпункті, виокремлено слова реактивовані і лексикографічно, й узусно; реактивовані узусно; деактивовані слова й вірогідно «ковані» слова.

1. Слова реактивовані і лексикографічно, й узусно: ***ви́мочка, відпиха́ння, двочле́н, залю́блений, зелени́на, наближа́ння, нара́зі, озлидні́ння, притлу́млювати, причанда́лля, свято́чний, спри́тник, укі́сний***.

Ви́мочка (рекомендована радянською владою заміна – ***папі́р промока́льний***). *Рання* лексикографічна реактивація: УРС-1953, УАС-1955 (разом із ***ви́мочок***), Орф-1975, СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: ОЕ-2001, ВЗОС-2003, *шкільн., розм.* ВТС-2007, Орф-2009. Узусна реактивація: *«Тіло, як **вимочка**, просякало чорнобильським чорнилом»* (Є.В. Пашковський, 1999).

Відпиха́ння (рекомендована заміна – ***відштовхування***). *Рання* лексикографічна реактивація: УРС-1953, Орф-1975, СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: Орф-1994, ОЕ-2001, РУС-2003, ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009. Узусна реактивація: «*Політика чемного **відпихання** України безпеки Європі не гарантує*» (А.А. Марциновський, 2009); *«Складені терміни, утворені за моделлю іменник у Н. в. + іменник у Р. в.: арґумент широти, бігун екліптики.., **сила відпихання**»* (О.М. Богуш, 2013).

Двочле́н (рекомендована заміна – ***біном***). Тавроване як «вигадане слово, провінціалізм». *Рання* лексикографічна реактивація: УРС-1953, Орф-1975, *ім. ч.* СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: Орф-1994, ОЕ-2001, ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009. Узусна реактивація: *«Проблему непримітивності полінома автори алгоритму Rijndael вирішили простою заміною одночлена x **двочленом** x+1»* (А.Я. Білецький, 2012); *«Пропонується піднести до квадрата **двочлен** m+n»* (Т.Р. Форсюк, 2014).

Залю́блений. Тавроване як «штучне, застаріле» слово. *Рання* лексикографічна реактивація: СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: ВТС-2007. Узусна реактивація: *«**Залюблений** у свою математику»* (Вісті, 2010); *«**Залюблений** у слово і*

життя» (Ю.І. Калашник, 2011); *«**Залюбений** в море та херсонські простори»* (Запис від 12. 10. 2015).

Зеленúна. Заборонене до вжитку, оскільки його «не фіксують українські джерела». С.Я. Єрмоленко та В.М. Русанівський стверджують, що слово ***zelenina*** є в чеській мові й означає те саме, що в нас ***городина***. Тому, на їхню думку, вживання цього слова в українській мові на позначення ранньої зелені є недоречним [80: 294]. Однак слово ***зеленúна*** реактивоване саме зі значенням «зелень». *Рання* лексикографічна реактивація: УНС-1943 (разом із ***зеленúти***), УРС-1953 (*діал., рідко*), УАС-1955 (при ***зелéний***), СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: ВЗОС-2003, *(збірн., діал.)* ВТС-2007. Узусна реактивація: *«Ми б охоче вирощували не тільки **зеленину**, а й помідори та огірки»* (Панорама Мукачева, 2011); *«Не давайте ранні огірки, редиску, капусту, **зеленину** дітям (до 1-річного віку – категорична заборона), а також людям похилого віку та тим, у кого анемія»* (Експрес, 2016).

Наближáння (рекомендована заміна – ***наближення***). *Рання* лексикографічна реактивація: УРС-1953, Орф-1975, СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: Орф-1994, ОЕ-2001, РУС-2003, ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009. Узусна реактивація: *«Вихідним положенням християнського вчення є **наближання** Царства Божого»* (О.М. Макаренко, 2013); *«Міністр підтвердив відданість курсу реформ та **наближання** до світових стандартів у екологічній політиці»* (Menr.gov.ua, 2016); *«Вже є розроблений проект закону, йде зараз активний процес **наближання** до ратифікації»* (Hromadskeradio, 2016). Слова ***наближáння*** і ***наблúження*** мають різне значення фази дії, успадковане від твірних дієслів, а отже, заміна неправомірна (*наближати* й *наблизити*).

Нарáзі. Тавроване як «штучне утворення». Зауважимо, що в РУСі-1933 це слово написане окремо ***на рá зі*** і проілюстроване цитатою з твору І.Я. Франка: *«Погоня була вже в лісі; правда, **на разі** не було безпосередньої небезпеки (Франко)».* Саме на такому правописі цього слова наголошує і Б.П. Рогоза, пояснюючи: «На разі (вислів польський, до речі, його треба окремо писати) у перекладі українською означає «поки що», а не «зараз», як вважають деякі автори газетних публікацій, теле- і радіопередач» [207]. У РУСі-1933 це слово є перекладним еквівалентом до

російського словосполучення ***в да́ нный моме́ нт***, тобто має значення «зараз». Натомість О.О. Бузина стверджує, що прислівник ***нара́зі*** нічого не означає і є словом-паразитом. Дослідник наголошує, що не варто вживати слово ***нара́зі*** в сучасній українській мові, тому що воно «символізує спотворення української мови на Галичині під польським гнітом» [20]. Ми не погоджуємося з такою точкою зору, оскільки це слово є лексикографічно й узусно реактивованим. Лексикографічна реактивація засвідчує кілька фонетичних варіантів цього слова: 1) ***нара́зі*** Орф-1994, ОЕ-2001, РУС-2003, ВЗОС-2003, Орф-2009; 2) ***нара́зі́*** УРС-1953 (*діал.*), СУМ-1980 (*діал.*), ВТС-2007 (*тс*); 3) ***наразі́*** УНС-1943, УАС-1955; 4) ***на-разі́*** СлЖН-1886 (*при* ***на-ра́з***). Сучасний узус фіксує це слово лише у значенні «зараз»: *«Жодної кримінальної справи проти високопосадовців чи народних депутатів, а також проти екс-чиновників режиму Януковича для передачі у суд* ***наразі*** *немає»* (Unian, 2016); *«В Україні вирішили* ***наразі*** *не підвищувати пенсійний вік»* (Tyzhden, 2016).

Озлидні́ння (рекомендована заміна – ***зубожіння***). *Рання* лексикографічна реактивація: УРС-1953, Орф-1975, СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: Орф-1994, ОЕ-2001, РУС-2003, ВЗОС-2003, ВТС-2007. Узусна реактивація: *«Росло безробіття,* ***озлиднення*** *трудящих мас»* (С.П. Щерба, 2007); *«****Озлиднення*** *населення не є наслідком незалежности, а навпаки – відхиленням від його ідеалів»* (BBC Ukrainian, 2009); *«Ви вже висловлюєте свій протест системі, котра за чверть століття (усього за 25 років) перетворила нашу державу із однієї з найуспішніших у Європі на чи найпершу в світі за рівнем корупції, кримінальної злочинності, рівнем* ***озлиднення*** *населення»* (Tribunapraci, 2016).

Притлу́млювати (рекомендована заміна – ***приглушувати***). *Рання* лексикографічна реактивація: СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: РУС-2003, ВТС-2007. Узусна реактивація: *«Якщо емоції постійно* ***притлумлювати,*** *то рано чи пізно почуття, які дитина довго стримувала, вона вихлюпує на когось або на саму себе»* (Т.В. Кульбачка, 2006); *«Щоб хоч якось* ***притлумлювати*** *нестерпний біль, лікарі готували своєрідний коктейль з медпрепаратів для ін’єкцій»* (Л.М. Суржик, 2012).

Причанда́лля. Тавроване як «архаїзм і діалектизм». *Рання* лексикографічна реактивація: УНС-1943 (при ***причанда́ли***), УРС-1953 (при ***причанда́ли***), Орф-1975, СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: Орф-1994, ОЕ-2001, РУС-2003, ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009. Узусна реактивація: *«Сотні тисяч гривень заклади для безробітних витрачали на нікому непотрібне **причандалля»*** (Чернівці, 2012); *«Судячи з того, що на фотографіях Гаррі голісінький і прикриває долонями **причандалля**, гравець із нього не надто вправний»* (Pravda, 2012). Спостерігаємо функціонування цього слова в сучасному узусі з двома значеннями: «приладдя» і «статеві органи», тоді як у РУСі-1933 – це лише «приладдя», оскільки жаргонізми не входили до його реєстру.

Свято́чний (рекомендована заміна – ***святковий***). *Рання* лексикографічна реактивація: Орф-1975, СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: Орф-1994, ОЕ-2001, РУС-2003, ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009. Узусна реактивація*:* *«Європейська традиція **святочних** історій поступово повертається в українську літературу»* (Sumno, 2010); *«**Святочний** Базар напередодні Великодня, в аудиторії парафії св. Володимира і Ольги»* (Uapost, 2016).

Спри́тник. Тавроване як «вигадка перекладачів / письменників». С.Я. Єрмоленко та В.М. Русанівський 1970 р. стверджували, що це слово «хоч і потрапило до РУСа-1969, є насправді невдалим новотвором» [80: 294]. Однак, на нашу думку, входження цього слова до реєстрів навіть словників радянського часу засвідчує його нормативний характер, а поширеність в узусі підтверджує його життєздатність. *Рання* лексикографічна реактивація: УРС-1953, СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: Орф-1994, ОЕ-2001, РУС-2003, ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009. Узусна реактивація: *«На Волині неповнолітній **спритник** «обчистив» односельчанку»* (ВолиньPost, 2015); *«На Львівщині **спритник** «легалізував» нерозмитнення авто»* (Львівський портал, 2016).

Укі́сний (рекомендована заміна – ***косий***). *Рання* лексикографічна реактивація: СУМ-1980. *Пізня* лексикографічна реактивація: ВТС-2007. Узусна реактивація: *«**Укісні** дренажі призначаються для попередження вимивання часток підземними*

водами, які виходять на схилі» (Запис від 07. 10. 2015); *«**Укісні** шахтні копри є найбільш відповідальними спорудами шахтної поверхні»* (В.М. Кущенко, 2015).

2. Слова реактивовані узусно: ***бічни́ця, географі́чне стано́вище, добі́р, напу́шисто, по-дурня́чому, простоку́тниц середи́нний, справу́ночок***.

Бічни́ця (рекомендована заміна – ***бічна поверхня***). Термін ***бічни́ця*** є питомим українським словом, яке мовознавці рекомендують повернути до активного вжитку. Зокрема, О. Лутчин вважає, що в сучасній науці можна впевнено використовувати цей елімінований термін [138]. Натомість Г.П. Бевз переконаний, що повернення до вжитку «старих» термінів «вносить різнобій і нерозбериху в нашу математичну термінологію» [10]. Це слово виявлено лише в діаспорному словнику УАС-1955, що не дає можливості вважати його лексикографічно реактивованим у материковій Україні.

Узусна реактивація: пошук цитатного матеріалу в пошукових системах мережі Інтернет виявив це слово в контекстах 1927 та 2013 рр.: *«І вмить безшумно відчинилася **бічниця** грубого стовпа, на якому спочивало синьо-золоте склепіння церкви»* (Юліан Опільський, 1927); *«Інколи до назви, що відображає належність до певного класу понять, додається окремий скорочений термін (це морфолого-синтаксична синонімія): бозе-частинка – бозон, оператор Лапласа – лапласіан, посудина Дьюара – дьюар; бокова поверхня – **бічниця**»* (М.О. Вакуленко, 2013). Виявлені контексти засвідчили прогалину у вживанні цього слова в узусі середини XX ст., однак на сьогодні воно реактивоване в наукових текстах.

Географі́чне стано́вище (рекомендована заміна – ***положення географічне***). Узусна реактивація: *«Своє **географічне становище** Шацький район використовує та буде використовувати і далі в інтересах громади»* (В.С. Найда, 2013); *«За згасання активності на торгових маршрутах Україна, незважаючи на своє винятково вигідне **географічне становище**, досить швидко перетворювалася на пересічну європейську околицю»* (Запис від 01. 11. 2012). Вважаємо, що реактивація словосполучення ***географічне становище*** є невиправданою, адже лексеми *становище* й *положення* мають різні значення, суто фізичне значення закріпилося саме за словом *положення*.

Добі́р (рекомендована заміна – ***комплект***). У значенні «сукупність однорідних предметів, які разом становлять щось ціле» лексикографічно нереактивоване. Узусна реактивація: *«Більшість стрільців збирає інструменти власноруч, і часто на це витрачаються роки. А можна купити все і відразу. У такий **добір** обов'язково повинен входити «безпечний» молоток з латунною або пластмасовою голівкою, ювелірне ковадло, а також вибивачка»* (Zbroya, 2015).

Напу́шисто. Тавроване як «новотвір». Узусна реактивація: *«Бо «як живописати квіти», чи й навіть «як писати квіти» аж надто високомовно, навіть художник в такому контексті слова писати гадаю не використає, занадто **напушисто**»* (Tereveni, 2012).

По-дурня́чому. Тавроване як «вигадка перекладачів / письменників». Узусна реактивація: *«Не можна замовчувати і той факт, що українці поводилися погано та **по-дурнячому**»* (Ернст Рахаров, 2009).

Простоку́тний (рекомендована заміна – ***прямокутний***). Тавроване як «новотвір». Виявлене лише в діаспорних словниках УНС-1943 та УАС-1955 (при ***простоку́тній***). Пошук цитатного матеріалу в системах мережі Інтернет виявив це слово в повісті О.Ю. Кобилянської «Царівна» 1895 р.: *«Коли чоловік є лиш «рівний, як лінія», **«простокутний»**, тоді подобає якраз на сонячний промінь, котрий озолочує все, на що лиш упаде»*. Це свідчить про наявність слова ***простоку́тний*** в узусі кінця XIX ст., що спростовує звинувачення в його кованості. Виявляємо це слово в повісті В.О. Шевчука «Мор» 1983 р., що засвідчує його реактивацію: *«Двір був **простокутний**, вгорі лежав квадрат неба, і йому здалося, що те небо вже так набубнявіло, що зараз таки піде дощ»* (В.О. Шевчук, 1983). Старе значення основи *прост-* «прямий», тому творення нового слова на питомій основі свідчить про його природність у мові й доводить неправомірність заміни.

Середи́нний (рекомендована заміна – ***внутрішній***). Тавроване як «штучна розбіжність між російською і українською мовами», «націоналістична тенденція». Зі значенням «який міститься всередині» лексикографічно не реактивоване. Узусна реактивація: *«Суть **серединного** пілінгу полягає у впливі на шкіру різними*

косметичними засобами, діючими речовинами в яких є кислоти» (Запис від 25. 02. 2015).

Справу́ночок. Тавроване як «архаїзм і діалектизм». У словниках міститься лише слово ***справу́нок***, оскільки словники не завжди фіксують демінутиви: Орф-1975, *(розм.)* СУМ-1980, Орф-1994, ОЕ-2001, ВЗОС-2003, ВТС-2007, Орф-2009. Однак пошук у мережі Інтернет виявив цитату зі словом ***справуночок*** в емоційно-забарвленому тексті з певною виражальною функцією: *«Коли ми цей* ***справуночок*** *залагодимо, Біле, поїдеш зі мною на Схід»* (Є.О. Попович, 1972). Вважаємо це слово зменшувальною формою до слова ***справунок***, що не суперечить нормам української літературної мови.

3. <u>Деактивовані слова</u>: ***многокра́ть, поду́жник***

Многокра́ть (рекомендована заміна – ***кратне***). Цитат ні в тогочасному, ні в сучасному узусі виявити не вдалося. Зафіксоване лише в діаспорних словниках УНС-1943 (при ***много***) та УАС-1955 (при ***многобі́чний***), що уможливлює ствердження його деактивації.

Поду́жник Заборонене, оскільки його «не фіксують українські джерела». С.Я. Єрмоленко та В.М. Русанівський переконують, що це слово утворене перекладачами й викликає сумніви щодо свого значення: «переможець» чи «споборник» [80: 294]. У РУСі-1933 наведено цитату: *«Не так гукають подужники і не так подужані (Св. Письмо)»*, що засвідчує використання цього слова зі значенням «переможець». Скорочення *Св. Письмо*, як встановлено у ІІІ розділі, укладачі РУСа-1933 використали для паспортизування цитат із «Біблії» в перекладі П.О. Куліша, І.П. Пулюя, І.С. Нечуя-Левицького 1901 р., що дає підстави стверджувати реальність функціонування слова ***поду́жник*** у мовній практиці того часу, однак у процесі розвитку мови воно вийшло з активного вжитку.

4. <u>Вірогідно «ковані» слова</u>: ***ви́ник, ко́лесо, одностру́н***. Зауважимо, що віднесення цих слів до групи «кованих» є технічним, адже не виявлено випадків їхнього вживання. Лише докладний об’єктивний аналіз мовної ситуації дасть змогу перевірити реальність функціонування цих слів у мові.

Ви́ник (рекомендована заміна – ***виникнення***). Тавроване як «штучна розбіжність між російською і українською мовами», вигаданий «український відповідник», «націоналістичний неологізм». Це слово активно функціонує в сучасній польській літературній мові, тому, на нашу думку, його можна вважати запозиченням, яке ввійшло до західноукраїнського варіанта літературної мови й могло бути поширеним в узусі західного регіону.

Ко́лесо (рекомендована заміна – ***круг***). У реєстрі О.М. Демської-Кульчицької не вказано причину таврування цього слова. Припускаємо, що слово ***колесо*** зі значенням «коло» функціонувало як неосемантизм, однак задля уникнення омонімії його вилучили з мовної практики.

Одностру́н (рекомендована заміна – ***монохорд***). Тавроване як «штучна розбіжність між російською і українською мовами», «націоналістична тенденція».

Отже, за результатами досліджень із 679 елімінованих слів у реєстрі РУСа-1933 виявлено 275. Із них 213 слів містяться в попередніх словниках, що не зазнали націоналістичних переслідувань; 36 слів – у тогочасних словниках, що також були заборонені до вжитку; 26 слів – лише в РУСі-1933. Зі слів, зафіксованих лише в РУСі-1933, 13 реактивовані і лексикографічно, й узусно; 8 – реактивовані узусно; 2 – деактивовані; 3 слова, ймовірно, є «кованими», оскільки жодного випадку вживання окрім РУСа-1933 виявити не вдалося. Однак відсутність цитат на цьому етапі дослідження не може переконливо засвідчити штучний характер цих слів, адже не були опрацьовані всі корпуси тогочасних та сучасних текстів. Це дає підстави стверджувати, що досліджуваний сегмент мовного матеріалу, попри ідеологічне таврування, у цілому відповідає вимогам лексичної нормативності як початку XX ст., так і нашого часу.

2. 3. 2. 3. Функціонування питомих українських словотвірних моделей у РУСі-1933

Основну увагу під час аналізу звернено на відображення у словнику словотвірних норм, оскільки саме за допомогою словотворчих афіксів за наявними в мові словотвірними моделями утворюються нові слова, які поповнюють словник. Словотвірна модель, як зазначає Н.Ф. Клименко, це «схема творення слів у межах

того самого словотвірного типу, яка не впливає на їхню словотвірну семантику, але відрізняється морфонологічними ознаками» [255: 642]. В.О. Горпинич стверджує, що «словотворення за моделлю – це утворення за правилами» [57: 145]. Є.А. Карпіловська наголошує, що словотвірна модель є динамічною, оскільки вона «унаявнює процеси виведення одних мовних об’єктів з інших» [102: 32].

Однак словотвірне правило тісно пов’язане з установленням взаємозалежності афікса від твірної основи та основи від афікса. На думку О.Н. Синявського, усі афікси «на своєму місці будуть добрі, а не на своєму шкодитимуть силі виразу або порушуватимуть естетичний бік мови, як невдало підібране й припасоване до себе вбрання чи хоч тільки кольори, бо хоч які вони гарні й чисті нарізно, вони тільки в певній гармонії справляють належне приємне враження» [220: 114].

Словотвірна структура мови має системний характер, який «виявляється у способах і принципах творення слів, тобто визначається власне словотвірними критеріями» [86: 13]. Кожна мова має специфічні словотвірні особливості, тобто характерні для неї риси, ознаки і властивості в межах різних частин мови. Ураховуючи це, словотвірні норми, які втілюються через словотворчі засоби, стають «показником і виразником напряму культурного розвитку суспільства: самодостатнього, наслідувального, гібридного, засимільованого тощо» [260: 57]. Словотвірні норми, на думку Л.П. Кислюк, є «мовними, системними, прескриптивними» [110: 53].

Система словотворчих афіксів, зафіксована в перекладних словниках XX – XXI ст., уможливлює простеження тенденцій розвитку української літературної мови і з’ясування впливу на неї російської мови. Як стверджує І.Д. Фаріон, «творення нового слова – це не лише знання чи пошук суфіксів, префіксів, це відчуття матриці власної мови, втіленої в корені» [260: 57]. Тому зближення української мови з російською в ділянці словотвору становить значну загрозу для майбутнього розвитку української мови, оскільки «поціляє в саму серцевину живої мови як незалежного утворення, здатного до самооновлення й самовідтворення» [144: 14]. Натомість І.К. Білодід вважав, що копіювання словотворчих моделей російської мови сприяло «активізації творчих лексико- і фразеологоутворювальних

та структурно-компонентних засобів української мови» [16: 21], «(шляхом прямих запозичень, словотвору тощо) збагачувалась і збагачується термінологія сучасної української літературної мови» [12: 66]. Таку думку вважаємо хибною, адже копіювання моделей з інших мов, зокрема з російської, є згубним не лише для української мови (питому лексику замінюють запозиченою), а й для свідомості українського народу (разом зі словами переноситься й чужий спосіб мислення та сприйняття явищ дійсності).

У Хроніці Науково-дослідчого інституту мовознавства за 1933 – 1934 рр. із відділу української літературної мови окремий документ присвячено проблемам словотвору, оскільки під час перегляду словникової продукції «виявилось велике націоналістичне шкідництво в питаннях словотвору української мови» [268: 152]. Щоб зупинити це «шкідництво», «протягом другої половини 1933 року відділ розглянув понад 15 питань українського словотвору, з приводу яких були прочитані доповіді робітниками інституту» [268: 153]. Таким чином, якщо російську мову в партійних настановах 1933 р. було оголошено «братньою» й мовознавців зобов’язували добирати у словниках усіх типів в українській частині слова «однозвучні» й «рівнозначні» з російськими, то всю самобутню українську лексику кваліфікували як штучно створену і взоровану на польську мову: «самобутність, під маскою якої спотворювалась українська мова на ділянці термінологічній, спрямовувала розвиток української мови на буржуазні полоністичні шляхи» [69: 231]. Це стосувалося не лише словотвору, а й орфографії. Як слушно зазначає В.В. Німчук, «реформа 1933 р. зачепила не просто написання, а віковічні традиції орфографії і, головне, оригінальність системи української мови» [168: 24].

Значна кількість питомих моделей українського словотвору була заборонена резолюціями радянської влади, оскільки перешкоджала зближенню української й російської мов. Лексику, утворену за такими «націоналістичними» моделями, було виявлено в РУСі-1933, що й призвело до його заборони і знищення. Як стверджує М.Х. Коцюбинська, РУС-1933 «містить лексику, що вже на зламі 20 – 30-х рр. потрапила під заборону, як «буржуазно націоналістична» і не ввійшла до пізніших, санкціонованих владою словників. Причому йдеться не тільки про лексику, а й про

питомо українські моделі словотвору» [109: 80]. Дослідження елімінованої лексики ми здійснили раніше – з погляду її лексичної нормативності в синхронії та діахронії. Тепер же звернімося до елімінованих словотвірних моделей.

Сучасні науковці проаналізували особливості розпрацювання окремих словотвірних моделей у РУСі-1933. Зокрема, А.О. Руссу простежила активне насаджування в українській мові у 30 – 80-ті рр. XX ст. терміноелемента ***много-*** для перекладу аналогічних російських слів і встановила, що укладачі РУСа-1933 в таких випадках послідовно використали терміноелемент ***багато-***. Елемент ***много-***, за результатами її дослідження, у словнику зафіксовано лише у словах *многочле́н*, *многолі́тня* та *многóлітствувати* Дослідниця стверджує, що укладачі РУСа-1933 «на відміну від інших тогочасних лексикографів відмовилися від термінів зі староукраїнською основою ***много-*** й, підтримуючи нові тенденції в мові, надають перевагу основі ***багато-***» [145: 39], а укладачі наступних російсько-українських словників використувовували переважно терміни з компонентом ***много-***, відмовившись від лінгвістичних орієнтирів РУСа-1933 й таким чином наближували українську мову до російської. За спостереженнями А.О. Руссу, у сучасних російсько-українських словниках, зокрема в РУСі-2003, укладачі надають перевагу терміноелементам з основою ***багато-***. Погоджуємося з дослідницею, що це «шлях до зменшення кількості кальок з російської мови та створення термінологічної макросистеми на основі внутрішньомовних ресурсів» [145: 39]. Отже, повернення словотвірної моделі багато- + N + нульова флексія або суфікс, яку використовували укладачі РУСа-1933, до сучасних перекладних словників засвідчує її нормативний характер.

Особливу увагу радянська влада звертала на значне впровадження до реєстрів перекладних словників активних дієприкметників. У «Резолюції Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній» їх невикористання було потрактоване як прояв націоналізму [204: 150]. О.Б. Курило свого часу стверджувала, що «українська мова не знає активних дієприкметників на -***чий, -вший,*** ані пасивних на -***мий***» [131: 18]. Зауважимо, що йдеться про народну мову, адже для книжної староукраїнської мови такі дієприкметники були властивими.

М.М. Пилинський поділяв таку думку: «Спорадичне вживання форм на ***-чий*** як дієприкметників слід віднести до явищ норми (традиції), що зв'язана з колишньою, а не сучасною системою» [184: 151]. Сучасні науковці наголошують на невластивості активних дієприкметників для української мови: «Лексико-граматичною особливістю сучасної української мови є майже повна відсутність у ній активних дієприкметників теперішнього часу» [41: 39]. І.Р. Вихованець трактує ці утворення як суржик і неприродні явища в нашій мові [30: 112; 31: 102]. На нашу думку, проблема активних дієприкметників в українській мові потребує об'єктивного і всебічного аналізу із залученням широкого масиву текстів, що дасть змогу стверджувати наявність / відсутність цієї граматичної категорії.

М.Т. Рильський, Б.Д. Антоненко-Давидович, С.Й. Караванський пропонували значну кількість варіантів для перекладу активних дієприкметників. Вони наголошували на необхідності висловлювати поняття засобами рідної мови замість зукраїнення російських активних дієприкметників [110: 60]. На думку Г.Г. Голосовської, найскладнішим завданням сучасної лінгвістики є вилучення конструкцій дієприкметникового типу з термінології [49: 63 – 71].

Проблема використання активних дієприкметників у РУСі-1933 стала об'єктом уваги В.Ф. Старка. За допомогою повнотекстового пошуку в онлайновій версії словника дослідник виявив лише 26 слів на ***-а(я)ючий*** / ***-у(ю)ючий*** / ***-и(і)ючий***. Із них «4 подано як фактично безальтернативні відповідники до російських слів і 14 як основні (перші) відповідники» [228: 179]. Натомість у СУМі-1980, за результатами порівняльного дослідження науковця, міститься вже 452 слова на ***-а(я)ючий*** / ***-у(ю)ючий*** / ***-и(і)ючий***, що доводить факт їхнього послідовного й систематичного насаджування в українській мові. Отже, незначна кількість активних дієприкметників у РУСі-1933, порівняно з СУМом-1980, засвідчує позицію укладачів щодо трактування цієї норми.

Однак поза увагою науковців залишилася проблема розпрацювання елімінованих словотвірних моделей та питома вага штучно насаджуваних словотвірних моделей за радянського часу в РУСі-1933.

Джерельна база дослідження – І том РУСа-1933 з одного боку, оскільки саме у ньому радянські критики виявили найбільшу кількість націоналістичних перекручень, під якими розуміємо питомі моделі словотвору, а з іншого боку – російсько-українські словники 1937 р., 1948 р., 1969 р., 2003 р. та 2014 р.

Мета дослідження – встановлення відповідності української лексики, зафіксованої в РУСі-1933, вимогам лексичної нормативності української літературної мови на основі порівняльного аналізу функціонування питомих українських словотвірних моделей у знакових російсько-українських словниках XX – XXI ст. Принагідно такий аналіз дасть можливість припустити, які з цих словників реально використали РУС-1933 як лексикографічне джерело і простежити, як у них відображено зміни, що їх зазнавала українська літературна мова протягом XX – початку XXI ст.

Принцип добору лексичного матеріалу – наскрізна вибірка елімінованих словотвірних моделей (іменників на ***-івник*** та прикметників на ***-овий***) і штучно насаджуваних словотвірних моделей за радянського часу в РУСі-1933 (іменників жіночого роду на ***-ка, -ча*** зі значеням процесу; прикметників на ***-видний, -подібний***; дієслів на ***-и(і)рувати***; іменників-назв діячів на ***-чик, -щик***; прикметників на ***-очний***, що походять від іменників жіночого роду на ***-ка***) в І томі РУСа-1933.

Алгоритм дослідження елімінованих словотвірних моделей:

1) виявлення слова з відповідним суфіксом в українській частині реєстру І тому РУСа-1933, з'ясування, у якій російській словниковій статті його наведено;

2) дослідження аналогічних російських словникових статей в аналізованих словниках: виявлення українських еквівалентів з відповідним суфіксом;

3) фіксування тяглості використання окремих слів із відповідними суфіксами в аналізованих словниках, їхнього уникання або лексикографічної реактивації;

4) установлення кількісної динаміки використання відповідних слів в аналізованих словниках.

За такою методикою неможливо виявити всі слова з відповідними суфіксами в наступних російсько-українських словниках, адже до їхніх реєстрів можуть бути введені нові російські словникові статті, у яких буде подано український еквівалент

із відповідним суфіксом. Однак українські відповідники, що містяться в реєстрах російсько-українських словників, але не були зафіксовані в РУСі-1933, не є об'єктом нашого аналізу.

Розгляньмо еліміновані словотвірні моделі послідовно:

1. Українські іменники на ***-івник***. Радянська влада дорікала укладачам словників, що вони активно пропагують іменники з цим суфіксом, «часто навіть супроти популярніших іменників на ***-альник*** та інших» [268: 158]. У І томі РУСа-1933 міститься 17 іменників на ***-івник***: 7 як відповідники до російських іменників на ***-чик, -щик*** і 10 як відповідники до інших іменників (див. Додаток Г, таблиця 1). Із них до РУСа-1937 увійшли 5, до РУСа-1948 – 4, до РУСа-1969 – 8, до РУСа-2003 – 8, до РУСа-2014 – 8. Наприклад, розгляньмо такі словникові статті:

	Браковщи́к	***Дари́тель***
РУС-1933	бракі́вни́к	дарівни́к, -ни́ця, нада́вець (*р.* -вця), нада́виця, дарода́вець (*р.* -вця), дарода́виця; (*шутл.*) подару́йко, подару́нько.
РУС-1937	бракі́вни́к, -ка́.	дарува́льник, -ка.
РУС-1948	бракува́льник.	*юр.* дари́тель, -ля.
РУС-1969	бракува́льник, бракі́вни́к, -а́.	*книжн.* дарува́льник, дарівни́к, -а́, дарода́вець, -вця.
РУС-2003	бракува́льник, бракі́вни́к, -а́.	*книжн.* дарува́льник, дарівни́к, -а́, дарода́вець, -вця, *высок.* дари́тель.
РУС-2014	бракува́льник, бракі́вни́к, -а́.	*книжн., юр.* дарува́льник, дарівни́к, -а́, дарода́вець, -вця, *высок.* дари́тель; *реже* подару́йко (*м.*).

За результатами порівняльного аналізу процес використання іменників на ***-івник*** був перерваний після РУСа-1933, однак починаючи з ІІ пол. ХХ ст., зафіксовано їхнє поступове повернення до перекладних словників. Тому вважаємо, що іменники на ***-івник*** відповідають словотвірним нормам української літературної мови як періоду укладання РУСа-1933, так і нашого часу.

2. Українські прикметники на ***-овий***. Цей суфікс, властивий відносним прикметникам, у радянських «реформаторів» 30-х рр. ХХ ст. викликав політичну підозру, а насамперед у тих прикметниках, що паралельно існують із суфіксом ***-н(ий)***: «Таким штучним протаскуванням прикметників на ***-овий*** (при наявності прикметників на ***-ний***) і наголосом на ***о, -овий***, націоналістичні елементи намагалися в словниковій роботі провести шкідливу тенденцію – відривати українську

літературну мову від мови працюючих, орієнтувати її в напрямку до полонізації» [268: 153]. Однак насправді це українську мову відривали від неї самої, зближуючи з російською. У І томі РУСа-1933 міститься 173 прикметники на ***-овий*** (див. Додаток Г, таблиця 2). Із них до РУСа-1937 увійшли лише 34, а до РУСа-1948 – 41, що свідчить про свідоме уникання цієї словотвірної моделі. Однак О.О. Тараненко відзначає активізацію вживання і творення прикметників на ***-овий*** на сучасному етапі розвитку української літературної мови [242: 156]. Ми також простежуємо тенденцію до збільшення з 1969 р. кількості українських прикметників на ***-овий*** у російсько-українських словниках: у РУСі-1969 – 65, у РУСі-2003 – 61, у РУСі-2014 – 70. Наприклад:

	Беспринци́пный	***Диско́нтный***
РУС-1933	безпринципо́вий, безпринци́пний	дисконто́вий
РУС-1937	безпринци́пний, -а, -е.	диско́нтний, -а, -е.
РУС-1948	безпринци́пний	*фин.* диско́нтний, диско́нтовий
РУС-1969	безпринци́пний	*фин.* диско́нтний, дисконто́вий
РУС-2003	безпринци́пний.	*фин.* диско́нтний, дисконто́вий
РУС-2014	безпринципо́вий, безпринци́пний	*фин.* диско́нтний, дисконто́вий

Порівняльний аналіз доводить, що прикметники на ***-овий*** відповідають словотвірним нормам української літературної мови, завдяки чому повертаються до реєстрів сучасних російсько-українських словників.

Алгоритм дослідження штучно насаджуваних словотвірних моделей за радянського часу в І томі РУСа-1933:

1) виявлення російських реєстрових слів, які влада рекомендувала перекладати за допомогою словотвірних моделей, узятих із російської мови, тобто калькованих;

2) з’ясування, які з виявлених російських реєстрових слів укладачі РУСа-1933 перекладають питомими українськими відповідниками, а які – утвореними за зразком російської мови;

3) дослідження, якими відповідниками перекладено аналогічні російські реєстрові слова в наступних російсько-українських словниках;

4) установлення кількісної динаміки використання питомих українських відповідників до виявлених російських реєстрових слів та відповідників, утворених за допомогою російських словотвірних моделей в аналізованих словниках.

Розгляньмо словотвірні моделі послідовно:

1. Іменники жіночого роду на ***-ка, -ча*** зі значенням процесу. Такі іменники невластиві для української мови, вони «історично є новацією російської мови серед інших слов'янських мов, для яких не властива подібна висока активність цих форм» [9: 58]. Л.М. Колібаба доводить, що іменники, утворені від дієслів недоконаного виду, треба вживати з суфіксом ***-анн-***, який передає значення протяжної, тривалої, розгорнутої в часі дії, а іменники, утворені від дієслів доконаного виду – з нульовим суфіксом як ознакою результативності [114]. Однак радянська влада вважала, що «боротьба проти слів на ***-ка, -ча*** жіночого роду зі значенням процесу становить собою фальшування української мови і націоналістичне відкидання тих явищ її, що фактично є в ній і були» [268: 153]. Укладачі РУСа-1933 усвідомлювали невідповідність іменників на ***-ка, -ча*** жіночого роду зі значенням процесу нормам української літературної мови, що засвідчує перекладна частина реєстру І тому словника. Зокрема, у І томі міститься 109 російських іменників на ***-ка, -ча*** (див. Додаток Ґ, таблиця 1): 97 із них перекладені питомими українськими відповідниками, а 12 – відповідниками на ***-ка, -ча***:

вы́броска – викида́ння, ви́кидка; ***вы́дача*** – видава́ння, ви́дача; ***вы́делка*** – виро́блювання, ви́роблення, *(производство)* ви́робка, ви́роб, виробни́цтво, ро́бливо;

вы́кидка – викида́ння, ви́кидка;

вы́правка – 1) виправля́ння, ви́правка; 2) *военная* ***вы́правка*** військова́ ви́правка, військова́ поста́ва, військове́ ви́муштрування, військова́ вимуштрі́вля;

вы́садка – 1) виса́джування, ви́сад; 2) висіда́ння (напр. з ваго́ну), ви́сад (на ста́нції), ви́сідка; 3) *(место* ***высадки*** *из лодки)* ви́лазка;

вы́сидка – ви́сідка, виси́джування;

вы́учка – 1) *см.* **Выу́чивание**; 2) нау́ка, ви́учка;

вы́чинка – гарбува́ння, ви́чинка, чиньба́;

вы́щипка – вищи́пування, *сов.* ви́щипання; вищи́кування; *(о волосах, перьях)* виску́бування, вискуба́ння, ску́бка, *сов.* ви́скубання;

доде́лка – дорobля́ння, *сов.* доробі́ння, доро́бка;

доста́вка – 1) дові́з (*р.* -во́зу), приві́з (*р.* -во́зу), приста́ва, приста́вка, приставля́ння; 2) (*поставка*) постача́ння, достача́ння чого́ кому.

Зауважимо, що в 11 наведених словникових статтях перекладний еквівалент на ***-ка*** розташований після питомих українських відповідників, і лише в 1 словниковій статті посідає перше місце. Це, на нашу думку, свідчить про намагання укладачів РУСа-1933 побудувати словник на задекларованих у передмові наукових засадах і водночас уникнути негативної критики за допомогою введення до реєстру незначної кількості рекомендованих владою відповідників. Укладачі словника розташовують ці відповідники наприкінці синонімійного ряду з метою підкреслення їхньої незначної поширеності в українській літературній мові того часу, а на першу позицію ставлять питомі українські відповідники на ***-ння, -ття*** [193: 50]. Натомість у наступних російсько-українських словниках фіксуємо збільшення відповідників на ***-ка, -ча*** в перекладних частинах реєстрів. Зокрема, РУС-1937 містить 18 таких відповідників, а РУС-1948 – уже 58. На нашу думку, це свідчить про штучний характер цих слів і їхню невідповідність словотвірним нормам української мови. Наприклад, розгляньмо такі словникові статті:

	Вы́плавка	***Вы́травка***
РУС-1933	вито́плювання, *сов.* ви́топлення.	витра́влювання, *сов.* ви́травлення, випа́сування, *сов.* випасі́ння, витоло́чування, *сов.* ви́толочення; витру́ювання, *сов.* ви́труєння; (*плода*) зігна́ння пло́ду.
РУС-1937	1) вито́плювання, -ння; 2) витоп, -пу.	витра́влювання, ви́травлення, -ння.
РУС-1948	*мет.* ви́плавка; (*неоконч. действие – обычно*) виплавля́ння.	ви́травка.
РУС-1969	*мет.* ви́плавка, ви́топ, -у, ви́топлення; (*неоконч. д. – обычно*) виплавля́ння, вито́плювання.	ви́травлення, (*неоконч. д. – ещё*) витравля́ння, витра́влювання.
РУС-2003	(*действие*) ви́топлення.	ви́травлення, ви́труєння.
РУС-2014	*мет.* ви́плавка, ви́топ, -у, *с.* ви́топлення; (*неоконч. д. – обычно*) виплавля́ння, вито́плювання.	ви́травлення, (*неоконч. д. – ещё*) витравля́ння, витра́влювання.

Засвідчено зменшення кількості відповідників на ***-ка, -ча*** в перекладних частинах реєстрів словників кінця XX – поч. XXI ст.: у РУСі-1969 – 28, у РУСі-2003 – 20, у РУСі-2014 – 21 та, починаючи з РУСа-1969, поступове повернення

відповідників, які були зафіксовані в РУСі-1933 (у додатку такі відповідники виділено напівжирним курсивом).

2. Прикметники на ***-видний***, ***-подібний***. У 30-х рр. XX ст. відбувалося зумисне творення однакових словотвірних моделей в українській та російській мовах, зокрема в термінологічній лексиці, унаслідок чого українську мову заполонили відповідники на ***-видний, -подібний***, що закріплено рішенням відділу української літературної мови Науково-дослідчого інституту мовознавства 1933 – 1934 рр.: «Відділ ухвалив не обминати в українській мові слів із складником ***-подібний***.., ліквідувати надмірне поширення суфікса ***-уватий***, залишивши його як основний відповідник до російського суфікса ***-оватий***» [268: 156]. До цього рішення в українській науці керувалися приписом, який сформулювала О.Б. Курило: на означення подібності використовувати суфікси ***-уватий, -истий, -астий, (-ястий)***, а в тих випадках, коли неможливо утворити прикметники із зазначеними суфіксами, «можна дати описовий зворот: на взір чого, взором чого, нагадуючи собою що» [131: 148], що, за результатами наших досліджень, послідовно зреалізовано укладачами РУСа-1933 [193: 51].

У реєстрі І тому словника міститься 41 російський прикметник зі складниками ***-подобный, -образный, -видный*** (див. Додаток Ґ, таблиця 2). Із них: 36 перекладені питомими українськими відповідниками на ***-уватий (-юватий), -истий, -астий, (-ястий)*** та описовими конструкціями, і лише 5 – відповідниками зі складниками ***-вид(н)ий, -подібний***:

богови́дный – богови́д(н)ий;

богоподо́бный – богоподі́бний, богови́д(н)ий;

венцеви́дный – вінцеви́дий;

волнообра́зный **–** хвили́стий, хвилюва́тий, хвилеви́дий;

женообра́зный, женоподо́бний – жонови́дий, поді́бний до жінки , жінкуватий.

Натомість у РУСі-1937 міститься 24 українських відповідники зі складниками ***-вид(н)ий, -подібний***; у РУСі-1948 – 25; у РУСі-1969 – 30; у РУСі-2003 – 26; у РУСі-2014 – 27. Наприклад, розгляньмо словникові статті:

	Вилообра́зний	*Дискообра́зний*
РУС-1933	вилкува́тий, вилка́стий, розсохува́тий	кружалува́тий
РУС-1937	вилоподі́бний, вилкува́тий.	дископоді́бний, -а, -е.
РУС-1948	вилоподі́бний	дископоді́бний
РУС-1969	вилоподі́бний, вилка́стий.	дископоді́бний
РУС-2003	вилоподі́бний, вил[к]ува́тий, вилка́стий, розсохува́тий, розсоха́тий.	дископоді́бний
РУС-2014	вилоподі́бний, вилка́стий, вилкува́тий, розсохува́тий, розсоха́тий.	дискува́тий, дископоді́бний, кружалува́тий

Порівняльний аналіз особливостей перекладу російських прикметників зі складниками ***-подобный, -образный, -видный*** продемонстрував, що в РУСі-1933, на відміну від наступних російсько-українських словників радянського часу, найповніше збережено питомі нормативні українські відповідники на ***-уватий (-юватий), -истий, -астий, (-ястий)***, які поступово повертаються до реєстрів словників кінця XX – XXI ст. – фіксуємо збільшення їхньої кількості в РУСі-1969, РУСі-2003 та РУСі-2014 (у додатку такі відповідники виділено напівжирним курсивом). На думку О.О. Тараненка, тенденція до усунення прикметників на ***-видний*** зумовлена тим, що в сучасній українській мові, на відміну від російської, іменник ***вид*** у значенні «вигляд – сукупність зовнішніх ознак кого-, чого-небудь» уже не належить до стилістично нейтральної лексики [242: 169]. Зауважимо, що в науковій мові та термінології композит ***-подібний*** зберігає свою стійкість, адже дає змогу уникнути багатозначності простого суфіксального прикметника (прикметники з суфіксом ***-уватий*** можуть означати «покритий тим, що означає перша основа» і «зроблений з того, що означає перша основа»).

3. Дієслова на ***-и(і)рувати***. В «Українському правописі» 1926 р. зазначено: «У дієсловах чужомовного походження, зокрема з німецької мови на ***-iren***, перед наростком ***-ува-***, ***-юва- (-ова-)*** майже ніколи не буває чужомовного наростка ***-ір- (-ир-)***» [258: 28 – 29]. Натомість сталінсько-радянський правопис 1946 р. дає іншу настанову: «У ряді слів, особливо таких, які без ***-ір- (-ир-)***, звучали б як омоніми до дієслів з іншим значенням, суфікс ***-ір- (-ир-)*** залишається» [257: 25], яку не можна цілком відкидати.

У монографії про структуру дієслова Т.М. Возний стверджує, що використання дієслів на ***-ірувати*** в українській та білоруській мовах підтримане

продуктивністю аналогічних дієслів у сучасній російській мові, де зазначений тип, зумовлений впливом німецьких дієслів на ***-ieren-*** (франц. ***-ir-*** < лат. ***-ire-***), удвічі перевищує деривати на ***-ова*** [32: 42]. Уникання суфікса ***-іруa-*** в українській мові, окрім форм, які функціонують із метою уникнення омонімії, зумовлене ще й тим, що він не вносить у дієслівне значення чогось відмінного від суфікса ***-ува- (-юва-)***.

У І томі РУСа-1933 міститься 104 російських дієслова на ***-ировать*** (див. Додаток Ґ, таблиця 3). Із них: 97 одиниць укладачі словника перекладають відповідниками з суфіксом ***-ува- (-юва-)***, описовими конструкціями або лексичними відповідниками з іншими суфіксами, а 7 – відповідниками на ***-и(і)рувати***:

буксирова́ть – буксирува́ти;

вы́буксировать – ви́буксирувати, ви́тягти при́чалом;

вы́гравировать – ви́гравірува́ти, ви́різьбити;

вы́полировать – ви́полірувати, ви́лощити, ви́лоснити;

гравирова́ть, вы́гравировать, награвирова́ть – ритува́ти, ви́ритувати, наритува́ти, гравірува́ти, ви́гравірувати, ви́рити;

декати́ровать – декатирува́ти, промо́чувати (сукно́, щоб не збіга́лося);

дирижи́ровать – диригува́ти, дирижирува́ти, ору́дувати.

У 6 наведених словникових статтях, окрім відповідників на ***-и(і)рувати***, містяться питомі українські лексичні відповідники та описові конструкції, які в наступних російсько-українських словниках здебільшого були витіснені відповідниками на ***-и(і)рувати***. Простежено тенденцію до збільшення кількості відповідників на ***-и(і)рувати***: у РУСі-1937 – 8, у РУСі-1948 – 14, у РУСі-1969 – 14, у РУСі-2003 – 14, у РУСі-2014 – 12. Наприклад, розгляньмо такі словникові статті:

	Брави́ровать	***Граси́ровать***
РУС-1933	бравува́ти.	гарка́вити, вимовля́ти по-гарка́вому.
РУС-1937	бравува́ти, -ву́ю, -ву́єш.	-
РУС-1948	браві́рувати, -рую, -руєш.	граси́рувати, -рую, -руєш.
РУС-1969	бравува́ти (браву́ю, браву́єш).	граси́рувати, -рую, -руєш; (*картавить*) гарка́вити, -влю, -виш.
РУС-2003	бравува́ти, -ву́ю, -ву́єш, козиря́ти, хизува́тися, -у́юся, -у́єшся.	граси́рувати, -ую, -уєш; (*картавить*) гарка́вити, -влю, -виш.
РУС-2014	бравува́ти, -у́ю, -у́єш.	граси́рувати, -ую, -уєш; (*картавить*) гарка́вити, -влю, -виш.

Відзначаємо поступове повернення до реєстрів російсько-українських словників кінця XX – поч. XXI ст. зафіксованих у РУСі-1933 відповідників до російських дієслів на ***-ировать***, що свідчить про посилення цієї норми та підвищення її ваги (у додатку такі відповідники виділено напівжирним курсивом).

4. Іменники-назви діячів на ***-чик, -щик***. У радянський час відбувалося активне заохочення вживати в українській мові словотвірний тип іменників-назв діячів із суфіксом ***-чик, -щик*** і, натомість, таврування інших типів із такою аргументацією: «Заперечення і заборона слів із суфіксами ***-чик, -щик*** (коли такі слова існують у мові) було продиктоване націоналістичним відмежуванням української мови від російської і становить перекручення існуючих фактів української мови» [268: 154]. За результатами дослідження В.П. Токар, цей суфікс виник унаслідок поєднання двох суфіксів: прикметникового ***-ск-*** та іменникового ***-ик-*** у північно-східних говорах Київської Русі [254: 81 – 83]. Із них згодом, об'єднавшись із фіно-угорською й татарською основами, виростала російська мова [260: 65]. В українську мову цей суфікс проник у XVI ст. під безпосереднім впливом російської, проте значно поширився за радянських часів.

Як зазначив 1936 р. Є.М. Грицак, «поширилися в нас, неначе справжня пошесть, слова з російськими наростками ***-щик, -чик***, що їх варто б обминати.., при творенні слів, що означають зайняття або працю людей, треба вживати наростків ***-ик-, -ець-, -ар-, -ач-*** й інших» [цит. за 140: 300]. Невластивість суфікса ***-щик*** для української мови відзначають і сучасні мовознавці: «Російську мову відрізняє від української продуктивність моделей на ***-тель***, а також активність утворень на ***-чик, -щик***; для української ж, у свою чергу, характерна продуктивність суфіксів ***-ець, -ник***» [9: 42]. О.К. Безпояско також наголошує, що суфікс ***-чик, -щик*** «не належить до словотворчих засобів власне української мови, а запозичений з російської» [11: 13]. Як слушно зауважує К.Г. Городенська, у сучасному українському лексиконі спостерігається тенденція дерусифікації словотвірної категорії назв особи, про що свідчить «поява таких найменувань із суфіксом ***-ник***, які приходять на зміну назвам осіб із суфіксами ***-чик / -щик*** або конкурують із ними» [56: 3]. Порівняльний аналіз

функціонування цієї словотвірної моделі в російсько-українських словниках також доводить її непродуктивність в українській мові.

У I томі РУСа-1933 міститься 105 російських іменників на ***-чик, -щик*** (див. Додаток Ґ, таблиця 4). Для їхнього перекладу укладачі словника використали відповідники із суфіксами ***-чик, -щик*** у 13 випадках, тоді як у РУСі-1937 у 7 випадках, у РУСі-1948 – у 9, у РУСі-1969 – у 9, у РУСі-2003 – у 2, у РУСі-2014 – у 6. Порівняльний аналіз українських відповідників до російських іменників на ***-чик, -щик*** уможливив виділення таких процесів:

а) відповідник на ***-чик, -щик*** був у РУСі-1933 і зберіг тяглість свого використання до нашого часу як назва історичної реалії. У I томі РУСа-1933 це єдиний іменник ***денщи́к***:

РУС-1933	(*у запорожцев*) джу́ра́, (*в русском войске*) офіце́рів слуга́, деньщи́к.
РУС-1937	денщи́к, -ка́.
РУС-1948	*дорев.* денщи́к, -ка́.
РУС-1969	*дорев.* денщи́к, -а́.
РУС-2003	*ист.* денщи́к, -а́, джу́ра.
РУС-2014	*ист.* денщи́к, -а́, джу́ра, слуга́.

б) відповідник був зафіксований у РУСі-1933, однак у процесі розвитку мови вийшов з ужитку, наприклад, це іменники ***бараба́нщик, доно́щик***:

РУС-1933	бараба́нчик, -нщик.	доно́щик, -щиця, (*предательский*) вика́зчик, -чиця, дока́зчик, -чиця, (*клеветнический*) покле́пник, -ниця.
РУС-1937	бараба́нщик, -ка.	доно́щик, -ка.
РУС-1948	бараба́нщик.	доно́щик.
РУС-1969	бараба́нщик.	доно́щик; *разг.* вика́зувач, вика́жчик.
РУС-2003	бараба́нник.	дока́зувач, вика́зувач.
РУС-2014	бараба́нник.	доно́сник, дока́зувач, вика́зувач, вика́жчик, дока́жчик, доно́щик, стука́ч, -а́.

в) відповідника не було в РУСі-1933 й немає в сучасних словниках, його фіксують лише словники радянського часу. Наприклад, іменники ***выдумщи́к, газе́тчик***:

РУС-1933	вига́дько, вига́дник, вимисли́вник (М. Вовч.); (*проказник*) чмут, чму́тник.	газетя́р, газе́тник, дневника́р (*р.* -ря́).
РУС-1937	вига́дник, -ка.	газетя́р, -ра́.
РУС-1948	вига́дн[ч]ик.	газе́тчик, газетя́р, -ра́.
РУС-1969	*разг.* вига́дник, *разг.* вига́дько.	газетя́р, -а́, газе́тник.

РУС-2003	*разг.* вигáдник, *разг.* вигáдько.	газетя́р, -á, *реже* газéтник.
РУС-2014	*разг.* вигáдник, *разг.* вигáдько.	газетя́р, -á, *реже* газéтник.

У І томі РУСа-1933 міститься більша кількість іменників на ***-чик, -щик***, ніж в аналогічних словникових статтях наступних російсько-українських словників. Це *єдиний* випадок, коли неприродний для української мови словотворчий засіб переважає саме в РУСі-1933. Принагідно фіксуємо повернення до реєстрів словників після паузи в середині ХХ ст. відповідників, що були зафіксовані в РУСі-1933 (у додатку такі відповідники виділено напівжирним курсивом).

5. Прикметники на ***-очний,*** що походить від іменників жіночого роду на ***-ка***. У приписах Хроніки Науково-дослідчого інституту мовознавства 1933 – 1934 рр. зазначено, що «обминання прикметників із суфіксом ***-очний*** становлять по суті націоналістичне перекручення української мови» [268: 157]. У І томі РУСа-1933 міститься 35 російських прикметників на ***-очный*** (див. Додаток Ґ, таблиця 5). Із них лише 2 перекладено українськими відповідниками на ***-очний,*** а 33 – питомими українськими відповідниками на ***-ний, -овий, -льний*** та ін. [193: 50]:

бýлочный – бýлочний, паляни́чний;

вы́емочный – 1) ви́їмочний; 2) ви́йнятий, ви́браний, ви́копаний.

У наступних російсько-українських словниках виявлено збільшення кількості українських відповідників на ***-очний***: у РУСі-1937 – 3, у РУСі-1948 – 10, у РУСі-1969 – 10, у РУСі-2003 – 6, у РУСі-2014 – 8. Наприклад, розгляньмо такі словникові статті:

	Булáвочный	***Верёвочный***
РУС-1933	шпилькóвий.	швóрковий, мотузкóвий, шнурови́й, вері́вчáний, вері́вчатий, вірьóвчатий, верев'я́ний.
РУС-1937	шпилькóвий, -а, -е.	мотузя́ний; вірьóвочний, верівчáний, -а, -е.
РУС-1948	булáвочний, шпилькови́й.	мотузкóвий, вірьóвочний; (*из верёвки – ещё*) мотузя́ний.
РУС-1969	шпилькови́й.	мотузя́ний, мотузкóвий, вірьóвочний; швóрковий.
РУС-2003	шпилькови́й.	мотузя́ний, мотузкóвий, *разг.* вірьовчáний; швóрковий.
РУС-2014	шпилькови́й.	мотузя́ний, мотузкóвий, вірьóвочний, *разг.* вірьовчáний; швóрковий.

Порівняно зі словниками XX ст. РУС-1933 містить найменшу кількість скалькованих відповідників до російських прикметників на ***-очний***, що засвідчує посилення питомих українських словотвірних традицій. Питомі українські відповідники, що були зафіксовані в РУСі-1933, поступово повертаються до української частини реєстрів РУСа-2003 й РУСа-2014 (у додатку такі відповідники виділено напівжирним курсивом).

Отже, порівняльний аналіз українських словотвірних моделей у знакових російсько-українських словниках ще раз довів, що кожна розвинена мова має власні словотворчі засоби, причому засоби української мови істотно відрізняються від звичних засобів російської мови. Проаналізувавши І том РУСа-1933, можемо стверджувати, що у ньому запропоновано питомі українські відповідники до російських слів, реалізовано чітку систему словотвірних правил, виведених із традицій української мови, завдяки чому автори намагалися уникнути мовних конструкцій, не притаманних українській мові, досягти точності й однозначності відповідників до російських слів. Однак не можемо стверджувати абсолютну відповідність зафіксованої в І томі РУСа-1933 лексики словотвірним нормам української літературної мови, оскільки у процесі порівняльного аналізу виявлено незначну кількість зросійщених елементів. Попри це, значна кількість питомих українських відповідників, які були зафіксовані у проаналізованих словникових статтях І тому РУСа-1933, повернулися до реєстрів РУСа-1969, РУСа-2003 й РУСа-2014. Найбільше зросійщеним порівняно з іншими аналізованими словниками виявився РУС-1948: у ньому використано найменшу кількість тих питомих українських відповідників, які були зафіксовані в РУСі-1933, та значно збільшено кількість калькованих елементів. Простежено таку динаміку: із 1108 українських слів, зафіксованих у І томі РУСа-1933, до РУСа-1937 увійшли 282 слова, до РУСа-1948 – 247, до РУСа-1969 – 356, до РУСа-2003 – 357, до РУСа-2014 – 392. Це дає підстави говорити про використання РУСа-1933 як джерела лексичного матеріалу для РУСа-1969 і РУСа-2003 попри те, що офіційно РУС-1933 не зазначений як джерело цих словників.

2. 3. 3. Лексикографічна нормативність РУСа-1933 на мега-, макро- й мікроструктурному рівнях

Під лексикографічною нормативністю розуміємо лексикографічну традицію побудови словників певного типу, яка склалася в українській лексикографії. У час укладання РУСа-1933 не було випрацьовано чітких рекомендацій та інструкцій до укладання того чи того типу словника, тому укладачі орієнтувалися на традицію. Сьогодні, коли в теорії лексикографії розроблено чітку систему вимог до словника (введення до реєстру тих чи тих категорій лексики, система ремаркування, принципи побудови словникової статті залежно від типу словника тощо), можемо трактувати його відповідність цим вимогам як лексикографічну нормативність. На нашу думку, лексикографічна нормативність, як і лексична, має дескриптивний та прескриптивний виміри. Польський лексикограф В. Дорошевський щодо цього зауважував: «Очевидним є те, що словник повинен служити чомусь більшому, ніж «чистому мовознавству», словник не може бути тільки механічним реєстром слів, форм, зворотів, порівнянь, не пропущених крізь фільтр жодної оцінки і непідданих свідомому відбору, що опирався б на якісь критерії» [299: XVI]. Тому словник має не лише репрезентувати об’єктивний стан мови та лексикографічної традиції свого часу (дескриптивність), а й рекомендувати, пропонувати стандарт уживання слова, впливати на лексичну та лексикографічну норму наступних років (прескриптивність).

Л.В. Щерба також наголошував на дескриптивно-прескриптивній нормативності словника, яка проявляється в «підтриманні всіх живих норм мови, особливо стилістичних (без цих останніх літературна мова стає шарманкою, неспроможною виражати будь-які відтінки думки).., в поваленні традиції там, де вона заважає новій ідеології.., у підтриманні нових визрілих норм там, де виявленню їх заважає безглузда косність» [54: 6]. М. Банько, розмірковуючи над тим, яким має бути нормативний словник, дійшов висновку, що необхідно брати до уваги і «традицію, яку підтримує авторитет експертів», і «загальний мовний звичай» [293: 48]. Тобто, на його думку, словник має бути дескриптивно-прескриптивним.

Г.В. Гайович окреслює проблеми, пов’язані з утвердженням прескриптивності в мові, однак, вважаємо, що їх можна розглянути через реалізацію у словнику:

– перевагу часто надають мові певного регіону чи соціального класу, що знижує розмаїття, збіднює мову (у словнику довести чи спростувати такий факт може джерельна база, яка містить польові записи, зібрані на різних територіях);

– прескрипцію можуть використовувати як політичний засіб (у словнику це проявляється через уведення до реєстру ідеологічно маркованої лексики, та, як у випадку РУСа-1933, вилучення «націоналістично ворожої» лексики);

– визначення критеріїв правильності (укладачі словника, формулюючи його наукову концепцію, мають робити чіткі пояснення стосовно відбору слів до реєстру, способів перекладу їхніх значень, надання переваги тим чи тим джерелам, тобто критерії правильності обґрунтовуються в передмові словника);

– необґрунтований догматизм – логічна прескриптивна порада щодо обережного використання певної форми як нестандартної в певному контексті може перерости завдяки частому повторенню у правило (прескриптивні поради у словнику можуть бути подані обмежувальними ремарками, розгорнутими нормативними коментарями, а також можуть випливати з контекстів в ілюстративній частині словника) [35: 45 – 46].

Вважаємо, що процес укладання словника має ґрунтуватися не на суб’єктивних поглядах укладачів, а на основі уніфікованих теоретичних принципів, тобто відповідати вимогам лексикографічної нормативності. Ознаки лексикографічної нормативності словника проявляються на мега-, макро- й мікроструктурному рівнях, що зумовлює необхідність їхнього аналізу. Проблему будови словників різних типів досліджували В.П. Берков [13], В.Г. Гак [36], О.С. Герд [40], Н.Г. Гордієнко [51; 52], С.В. Гриньов [59], О.М. Демська [64], П.М. Денисов [65], В.А. Драбовська [68], В.В. Дубічинський [70; 71], Ю.М. Караулов [101], Х. Касарес [108], В.В. Морковкін [157], М.М. Пещак [259], Л.В. Попова [198], Л.М. Полюга [196], І.Г. Скиба [223], М.С. Ссоріна [227], О.О. Тараненко [244], Н.Ю. Шведова [273] та ін. Розгляньмо мега-, макро- й мікроструктуру РУСа-1933 послідовно.

2. 3. 3. 1. Мегаструктура РУСа-1933

Під мегаструктурою словника розуміємо його загальну будову, що передбачає наявність таких основних частин: вступу або передмови; правил користування словником; списку скорочень, що використовуються у словнику; реєстру словника; списку лексикографічних джерел і додатків. Порядок розміщення й кількість цих елементів можуть варіюватися залежно від позиції укладачів словника [156: 81]. Мегаструктура словника, на думку Л.О. Кремпової [124] та В.Ю. Єремути [75], може бути повною чи усіченою. Повна передбачає наявність усіх елементів, перерахованих вище. Натомість усічена виявляє неповний набір структурних частин.

Із погляду сучасних вимог мегаструктура РУСа-1933 є усіченою, однак, відповідно до лексикографічних традицій поч. XX ст., вона була повною. Того часу обов'язковими елементами мегаструктури словника були передмова, пояснення скорочень, список джерел та реєстр. Аналізуємо: а) навність / відсутність певного компонента мегаструктури; б) його якість і повноту, науковість, доступність тощо.

Передмова. С.І. Недільський у передмові до СлЖН-1886 обґрунтовує необхідність подавати в перекладному словнику «обширне передне слово і обяснити уклад і засади словара» [СлЖН-1886, том І: І]. Таку вимогу послідовно зреалізовано в наступних словниках, зокрема СлУм-1898, СлГр-1909 і РУСі-1933. У результаті порівняння «Переднього слова» РУСа-1933 з передмовами до попередніх словників, виявлено такі його особливості: укладачі не подають історію розвитку української лексикографії попереднього періоду, як це було у СлГр-1909; коротко описують процес укладання словника та склад авторського колективу; основну увагу звертають на проблему формування реєстру словника, обґрунтовуючи доцільність уведення тих чи тих слів, чого немає в передмові до СлЖН-1886; як і у СлГр-1909 характеризують джерела, із яких був виписаний картковий матеріал; визнають об'єктивні недоліки своєї праці й висловлюють подяку всім, хто долучився до її укладання, що було традиційним для всіх проаналізованих попередніх словників. Якщо не зважати на ідеологічне нашарування, що було обов'язковим для російсько-українських словників середини XX ст., то передмови наступних перекладних словників, зокрема РУСа-1937, РУСа-1948, РУСа-1969, РУСа-2003 й РУСа-2014,

мають ті ж визначальні риси, що й «Переднє слово» РУСа-1933. Однак передмова РУСа-1933 є неповною: немає послідовного пояснення щодо будови словника та словникової статті, щодо лексикографічного подання частин мови, синонімів, антонімів тощо, що було традиційним для словників того часу. На нашу думку, це є порушенням вимог щодо повноти та науковості компонента мегаструктури словника. З огляду на це вважаємо, що «Переднє слово» РУСа-1933 лише частково відповідає вимогам лексикографічної нормативності поч. XX ст.

Список умовних скорочень – це перелік скорочених форм запису найчастіше вживаних у словнику понять (метамова). Він є важливим елементом мегаструктури словника, який зазвичай розміщують перед реєстром. У багатьох словниках основні скорочення наводять, як стверджує О.І. Панченко, у спеціальному розділі, який переважно має назву «Перелік основних скорочень» або «Скорочення та символи» [179: 170]. С.І. Недільський свого часу також наголошував, що у словнику обов'язково мав бути «именно повний спис скорочень, при чім особливо належалоби при кождім авторі подати докладно всї твори автора, з котрих винято слова до словара» [СлЖН-1886, том I: I]. Із наведеної цитати випливає, що під «повним списом скорочень» автор розуміє список скорочень джерел, а не власне список скорочень елементів метамови.

Список джерел. Вважаємо, що список джерел у словнику необхідно чітко відрізняти від списку умовних скорочень [192: 96]. Традиційно список джерел має складатися з алфавітно впорядкованих скорочених назв джерел та їх повного бібліографічного опису. Скорочення назви джерела – це його скорочений запис, який може утворюватися способом усічення прізвища автора, назви праці чи абревіацією. Бібліографічний опис – це сукупність бібліографічних відомостей про друковану працю, наведених за чинними правилами епохи, у яку вона була написана і призначених для її ідентифікації. Наприклад: у СлЖН-1886 чітко розмежовано ці два списки: «Обяснене скорочень і знаків» [СлЖН-1886, том I: III] й «Обяснене скорочень имен авторів і творів з котрих увійшли слова до словара» [СлЖН-1886, том I: III – VI]; у СлУм-1898 список джерел входить до узагальненого списку «Пояснення скорочень, ужитих в словарі, і список друкованих джерел, якими ми

користувались» [СлУм-1898, том I: IX – XII]; у СлГр-1909 розмежовано «Списокъ источниковъ, которыми пользовались при составлении словаря» [СлГр-1909: 30 – 39] і «Списокъ сокращеній» [СлГр-1909: 40 – 42]; у СлДубр-1918 списки скорочень і джеред відсутні.

У РУСі-1933 подано основний узагальнений список «Пояснііння скорочень» із поділом на «І. Автори, джерела й місцевості; ІІ. Терміни і вислови; ІІІ. Знаки» [РУС-1933, том I: XI – XIV] та «Додатковий список скорочень» [РУС-1933, том II, вип. III: 1048 – 1050]. Зазначимо, що в РУСі-1937, РУСі-1948, РУСі-1969 і РУСі-2014 списку джерел взагалі немає, вірогідно, через те, що немає й ілюстрацій (однак які були джерела власне лексичного матеріалу, окрім вторинних джерел – словників, – невідомо), а в РУСі-2003 міститься список лише лексикографічних джерел, тоді як списки умовних скорочень є в усіх проаналізованих словниках.

У СУМі-1980, який є взірцем для сучасних лексикографів у способі оформлення джерел, подано «Список скорочень літературних джерел словника» з поділом на політичну, художню, перекладну літературу, народну творчість і збірки літературного походження, наукову й науково-популярну літературу, літературну критику, мистецтво, посібники й підручники, довідники, мемуари, газети та журнали [СУМ-1980, том I: XII – XXVII] і «Список основних умовних скорочень у словнику» (скорочення одиниць метамови словника) [СУМ-1980, том I: XXVIII]. Такий спосіб представлення джерельної бази в мегаструктурі словника вважаємо найоптимальнішим.

Спосіб подання й розшифрування джерел у кожному з цих словників відрізняється. Наприклад, у списках джерел твори Т.Г. Шевченка подано так:

Словник	Скорочення	Пояснення
СлЖН-1886	Ш.	Шевченко Тарас, «Кобзар», Прага 1876.
СлУм-1898	К. Ш.	Кобзарь Т. Шевченка. Спб. 1884.
СлГр-1909	Шевч.	Кобзарь Тараса Шевченка. (Типомъ четвертимъ). Коштомъ Д.Е. Кожанчикова. Спб. 1867.
	Шевч. II	Т.Г. Шевченко. Кобзарь з додатком споминок про Шевченка Костомарова і Микѣшина. У Празі, 1876.
РУС-1933	Шевч., Шевчен.	Шевченко.
СУМ-1980	Шевч.	Шевченко Т.Г.: I, II, 1963 – Повне зібрання творів в

		шести томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. I, II, 1963; I.,1951, II, 1953, VI, 1957 – Повне зібрання творів в десяти томах, Вид-во АН УРСР, К., тт. I, 1951, II, 1953, VI, 1957.

Як бачимо, у всіх словниках, окрім РУСа-1933, у списку джерел подано прізвище автора, назву праці, місце й рік видання (в СУМі-1980 ще й назву видавництва). Список, поданий у РУСі-1933, переважно містить лише скорочення та його розшифрування. Однак, варто зазначити, що пояснення у списку РУСа-1933 мають різну змістову «вагу». Розгляньмо такі групи скорочень і пояснення до них:

– *Безвірник 1930* – «Безвірник», 1930 р.; *Основа 1861, 1862* – «Основа», 1861, 1862 р. – таке пояснення скорочення не дає нічого нового про джерело ні формально, ні суттєво;

– *Бібл.* – Біблія, *Вес. пісня* – весільна пісня, *Мед. слов.* – медичний словник – пояснення формально розшифровує скорочені слова, але ширшої інформації про джерело не дає;

– *Гнатюк* – В. Гнатюк «Галицько-руські народні легенди», *Дещо* – «Де-що про світ Божій», 4-те вид., 1882 р., *Н. Громада* – «Нова Громада», 1906 р. – такі пояснення можна назвати максимально наближеним розтлумаченням (і розшифрування скорочення, і наведення бібліографічної інформації) джерела у списку скорочень, оскільки воно дає найбільше інформації про використану працю порівняно з попередніми прикладами [192: 97].

Скорочення третьої групи та їх розтлумачення в РУСі-1933 подано в незначній кількості, їхній бібліографічний опис не відповідає тогочасним вимогам паспортизації джерел, оскільки у ньому подані не всі необхідні поля (прізвище автора, назва праці, місце й рік видання), тому не можемо вважати цей список повноцінним списком джерел РУСа-1933. А отже, немає можливості звернутися до ширшого контексту цитованого уривку. З огляду на це виникає необхідність установлення списку використаних джерел РУСа-1933.

Реєстр словника. Найважливішим структурним елементом будь-якого словника є реєстр. Як слушно зауважує П.Ю. Гриценко, параметр повноти реєстру «залишається провідним у характерології лексикографічного твору» [60: 239]. На

нашу думку, проблема реєстру словника перебуває на перетині лексичної й лексикографічної нормативності, оскільки принципи формування реєстру визначаються традиціями, що є провідними в лексикографії того часу (лексикографічна нормативність), а наповнення реєстру – відповідність / невідповідність лексики нормі – є проявом лексичної нормативності словника. Лексичну нормативність українського реєстру РУСа-1933 ми проаналізували в попередньому пункті, а тут розглянемо лише лексикографічну нормативність російської частини.

Г.В. Воронка наголошує, що в перекладному словнику реєстр є важливим, «по-перше, для зближення двох мов і культур, а по-друге, чутливим до змін у кожній з двох представлених мов та в спільному для них інформаційному просторі» [33: 8]. Тому укладачі перекладного словника мають випрацювати низку продуманих та науково обґрунтованих принципів добору слів до реєстру, особливу увагу звернути на проблему місця й обсягу діалектизмів, архаїзмів, неологізмів, термінів тощо у словнику, чітко визначити надійні та авторитетні джерела лексичного матеріалу.

На думку С.І. Головащука, складність формування реєстру словника спричинена також тим, що «навіть великий обсягом двомовний чи одномовний словник неспроможний охопити всього багатства й різноманітності лексичного складу тієї або іншої розвиненої сучасної літературної мови» [48: 41]. Традиційно основу реєстру перекладного словника має становити загальновживана лексика з виправданою стилістичною різноманітністю та історичною перспективою. Уведення до реєстру діалектної та просторічної лексики допускається лише за умови її поширеності та вживаності в літературній мові. РУС-1933 таку вимогу задовольняє: російський реєстр І – ІІІ томів словника нараховує 64426 одиниць, а реєстр слів, які могли ввійти до IV тому – 1100 одиниць (докладніше див. пункт 2. 5. 2.). До реєстру РУСа-1933 ввійшла переважно загальновживана лексика; термінологічна, стилістично та емоційно забарвлена лексика подана з відповідними ремарками; «вузьких провінціялізмів до словника не заводжено, а коли часом і роблено винятки, то всі такі слова позначено скороченням «пров.», «диал.» («провинциализм», «диалектизм») [РУС-1933, том І: VIII]. Погоджуємося з С.І. Ожеговим, який

наголошував, що вирішальним критерієм добору термінологічної лексики до реєстру словника має бути не важливість терміна в системі понять певної науки, а його суспільна роль і значення як засобу спілкування [172: 100]. Укладачі РУСа-1933 цей принцип реалізували: «Словник більш-менш обмежується термінами ширшого – загальноосвітнього – значіння» [РУС-1933, том І: VIII]. Отже, вважаємо, що принципи формування російського реєстру РУСа-1933 відповідають вимогам лексикографічної нормативності.

Додатки. Щодо додатків, «велику потребу» яких визнавали укладачі СлЖН-1886 [СлЖН-1886, том І: ІІ], А.Ю. Кримський у «Передньому слові» РУСа-1933 зазначав, що «всі недогляди, наскільки вони виявляться тепер-таки, будуть виправлені в додатках у кінці ІІ-го та IV-го томів» [РУС-1933, том І: VI]. Під час аналізу мегаструктури словника виявлено, що «Додатки та поправки» містяться в кінці ІІІ випуску ІІ тому [РУС-1933, том ІІ, вип. ІІІ: 1052 – 1054] і ІІ випуску ІІІ тому [РУС-1933, том ІІІ, вип. ІІ: 653 – 655], що дає підстави припустити наявність аналогічних додатків у знищеному IV томі.

Післямова. Мегаструктура словників того часу не передбачала обов'язкової наявності післямови. Наприклад: у СлЖН-1886 та СлГр-1909 її немає, а у СлУм-1898 у кінці кожного тому є звернення до користувачів, у якому укладачі просять вибачення за наявність друкарських помилок і зауважують, що розглядають свою працю як «пробу улаштовання більш або менш значної частини словарного материялу, сподіваючись, що й така праця може бути хоч трохи пожиточна для наших письменників, а може стане в якій пригоді і будущим трудівникам на полі української лексикографії» [СлУм-1898, том IV: 240]. Однак ці звернення не мають назви, традиційної для такого елемента мегаструктури словника.

У кінці ІІІ випуску ІІ тому РУСа-1933 міститься ґрунтовне «Післяслово» [РУС-1933, том ІІ, вип. ІІІ: 1052 – 1054], обов'язковість якого була продиктована вимогами доби. Нова редакційна колегія у складі М.Я. Калиновича та В.Г. Ярошенка покритикувала роботу попередньої редакційної колегії, виявила низку націоналістичних перекручень у попередніх випусках та запровадила значну кількість «удосконалень і новозаведень». Також у «Післяслові» міститься

зауваження, яке, на нашу думку, свідчить про тогочасне таврування РУСа-1933 як ненормативного словника: «Редакційна колегія і видавництво все ж видають ці далекі від ідеалу його випуски, сподіваючися, що вони хоч до деякої міри стануть у пригоді українській радянській громадськості» [РУС-1933, том II, вип. III: 1054]. Після прочитання такого зауваження в користувачів словника закономірно мали виникнути сумніви щодо доцільності його використання. Вважаємо, що це було цілеспрямоване втручання в наукову концепцію РУСа-1933, спрямоване на нівелювання його авторитетності серед інших тогочасних словників.

«Знаки». У мегаструктурі РУСа-1933 міститься новаторський елемент «Знаки», якого немає ні в попередніх, ні в наступних проаналізованих словниках. Лише у СлЖН-1886 є параграф «Обясненє скороченъ і знаків», який містить лише 3 знаки: «§ = вираженє тривіяльне, † = слово застаріле, * = óбразово (переносно)» [СлЖН-1886, том I: III], тоді як укладачі РУСа-1933 обґрунтовують використання дефіса, круглих та ламаних дужок у мікроструктурі словника [РУС-1933, том I: XIII – XIV].

2. 3. 3. 2. Макроструктура РУСа-1933

Поняття структури словника пов'язане передусім із розумінням його корпусу як особливої системи. Макроструктура – це спосіб пов'язання одиниць опису (реєстрових одиниць) у словнику як цілому. Такий підхід пропагували свого часу М.М.Пещак, Н.Ф. Клименко, І.Ф. Савченко, Г.М. Ярун у монографіях «Формалізовані основи семантичної класифікації лексики» [261] та «Лексична семантика в системі «людина-машина» [135]. У цьому полягає сенс розрізнення макро- й мікроструктури корпусу словника як моделі лексичної системи мови. Як слушно зауважував П. Жмігродський, у зрілих лексикографічних проектах «і макро-, і мікроструктура словника мають бути визначені вже на підготовчому етапі й далі подані редакторам у формі інструкцій» [315].

Макроструктуру словника розглядаємо як модель корпусу мови, її лексикону, граматичного ладу, функціонально-стильового та оцінно-стилістичного потенціалу. Ю.М. Караулов розробив концепцію параметризації лексикографічної інформації у словнику [100: 74 – 108], а до системи української мови її адаптувала В.О. Балог

[7: 30 – 39]. Під час аналізу РУСа-1933 додатково виявлено параметри істоти / неістоти, теперішнього часу, кратності, синтаксичної функції, що зумовило необхідність їх уведення до параметричної системи (у Додатку З нововведені параметри позначено *). Параметрична система, яку ми отримали, містить 68 параметрів, 6 із яких характеризують словник у цілому, а 62 – окремі групи лексики (параметри мікроструктури словника). Проаналізуймо вираження параметрів макроструктури в РУСі-1933:

Параметри	Вираження у словнику
Мова (мови)	Російська, українська
Спосіб розташування слів у реєстрі	Прямий алфавітний
Хронологічний параметр	Використано джерела лексичного матеріалу від 1798 р. (найдавніше встановлене джерело) до 1933 р. (найновіше встановлене джерело)
Кількісний параметр (кількість слів у словнику)	64426 російських реєстрових слів на літери А – П та 1100 – на літери Р – Я; 211986 українських відповідників (відповідники, які повторюються в кількох словникових статтях, враховано 1 раз)
Спосіб подання реєстрових одиниць	Побуквено
Відображення / невідображення варіантів слова	Подано фонетичні варіанти українських відповідників, що вживаються паралельно. До фонетичних варіантів російських реєстрових слів зроблено відсилання за допомогою ремарок *см.* (смотреть) і *срв.* (сравнить)

Ці параметри, за винятком відображення / невідображення варіантів слова, є в усіх лінгвістичних словниках. Зі структурою словникової статті пов’язаний лише параметр способу розташування слів у реєстрі, решта параметрів не визначають структури і змісту словникових статей.

2. 3. 3. 3. Мікроструктура РУСа-1933

Мікроструктура словника – це внутрішня будова лексикографічного опису реєстрових одиниць. Л.П. Ступін визначає мікроструктуру як «відносно автономний розділ словника, в якому міститься різнобічна характеристика слова чи іншої мовної одиниці» [238: 47].

Особливості мікроструктури залежать від типу словника, однак протягом тривалого часу дослідники намагаються виділити базові елементи, що будуть

спільними для мікроструктур словників різних типів. Зокрема, Л.П. Ступін до таких елементів зараховує: реєстрове слово, опис семантико-стилістичних та граматико-функціональних особливостей слова, документальне підтвердження існування слова в мові шляхом наведення ілюстративних цитат [238: 48]. Л. Згуста вважає базовими такі елементи: лексикографічне визначення, місце в системі синонімів, ілюстрацію прикладами вживання того чи того слова в мові та ремарки [314: 252]. На думку В.П. Беркова, мікроструктуру формують реєстрове слово, зона фонетичної інформації, зона граматичної інформації, зона еквівалентів та зона відсилань [13: 88]. П.М. Денисов переконаний, що універсальна мікроструктура має містити реєстрове слово, його формальні характеристики, семантизацію, вибірки з текстів, які ілюструють певну формальну або семантичну особливість реєстрового слова, вказівки на «сусідів» реєстрового слова в лексичній системі мови, відсилання та довідки [66: 217]. Н.Г. Гордієнко вважає, що мікроструктуру словника треба аналізувати за такими параметрами: граматичний, акцентуаційний, ремарки, етимологічний, ілюстративний, паспортизаційний [52: 75]. Найвдалішою, на нашу думку, є система елементів мікроструктури словника, запропована Л.О. Кремповою: реєстрове слово, граматична інформація, переклад, приклади, паспортизація прикладового матеріалу, фраземіка та стилістична характеристика, що може містити інформацію про функціонально-стильову, емоційно-експресивну, нормативну специфіку реєстрового слова [124].

Укладачі РУСа-1933 в «Передньому слові» окреслили такі основні риси його мікроструктури: у зоні перекладних еквівалентів на першому місці розташовано найточніший відповідник; значення багатозначних слів подано під окремими номерами; біля перекладного еквівалента вказано конструкцію, якої він вимагає, особливо в тих випадках, коли ця конструкція відмінна від російської [РУС-1933, том I: IX].

Під час аналізу мікроструктури РУСа-1933 Н.О. Данилюк звернула увагу на те, що «до багатьох слів подаються лінгвістичні позначки: частина мови (іменник, прикметник, займенник, дієслово, прислівник, дієприкметник, частка), стан дієслів, незмінюваність, ступені порівняння і под., якщо потрібно – форма родового

відмінка, жіночий і середній рід, перша і друга особа, дається наголос у відповідниках і цитатах.., деякі статті із заголовними словами-термінами розробляються досить детально, з використанням латинських відповідників» [62: 74]. Ці особливості мікроструктури, на нашу думку, є важливим показником лексикографічної нормативності словника, однак потребують детального вивчення за допомогою аналізу параметричної системи словника. Перелік параметрів, за якими описують реєстрову одиницю, на думку В.О. Балог, є головним показником типу словника, його мети, визначає обсяг словника [7: 29].

Дослідження мікроструктури РУСа-1933 передбачало структуризацію параметрів, визначення способів їхнього вираження, глибини та компілятивності порівняно зі СлГр-1909 (порівняння з попереднім перекладно-тлумачним словником для засвідчення дескриптивного характеру РУСа-1933), СУМом-1980 (найповніший загальномовний нормативний словник XX ст. тлумачного типу) та РУСом-2014 (найновіший російсько-український нормативний словник) для простеження динаміки лексикографічної традиції опису лексичних одиниць у словниках різних типів (результат дослідження подано в Додатку З). Аналіз параметричної системи РУСа-1933 уможливив такі висновки:

1) опис лексичної одиниці здійснено за 54 параметрами із 68, із них 26 є обов’язковими, решта мають факультативний характер. Для порівняння: загальна кількість параметрів у СлГр-1909 – 38, у СУМі-1980 – 53, у РУСі-2014 – 50. Це, на нашу думку, доводить прескриптивний вплив РУСа-1933 на розвиток української лексикографії наступних років;

2) параметри 1 – 5, 7 є загальними, властивими будь-якій лексичній одиниці, уведеній до реєстру РУСа-1933, а параметри 10 – 13, 15, 20, 22, 24 – 25, 28, 31, 38 – 39, 45 – 46, 49 – 51, 54, 59 характеризують лексеми з відповідними даними;

3) значна частина параметрів перебуває у структурній взаємодії між собою, тобто мають компілятивний характер. Такі параметри є різними компонентами однієї характеристики:

- фонетичні параметри (7, 8);

- граматичні параметри (10 – 20, 22 – 25, 27 – 29, 31 – 35);

- семантичні параметри (38 – 40, 43, 52, 54, 56, 58);

- синтаксичні параметри (44, 63 – 64);

- словотвірні параметри (36);

- історичні параметри (49 – 51, 60);

- стилістичні параметри (41, 45 – 48, 59);

- довідково-бібліографічні параметри (61, 62);

4) виражальні засоби:

а) відсутність спеціальних знаків (1 – 5, 8, 15 – 18, 24, 28 – 29, 39, 43 – 44, 49, 52, 56, 58, 61, 62);

б) використання ремарок:

- для граматичної характеристики (10 – 14, 20, 22, 25, 27, 31 – 35);

- для стилістичної та функціонально-стильової характеристики (38, 40 – 41, 45 – 48, 50 – 51, 59 – 60);

- для словотвірної характеристики (19, 36);

- для синтаксичної характеристики (64);

в) типографська розмітка: спеціальні символи або шрифт (7, 23, 54, 63).

Зауважимо, що всі параметри, які були реалізовані у СлГр-1909, окрім картинного, виявлено в РУСі-1933. Категоріальний, семантичний, стилістичний, емоційно-оцінний та термінологічний параметри розпрацьовано ретельніше. Нові параметри, які ввели укладачі РУСа-1933, зокрема стан дієслова, наказовий спосіб, форми теперішнього, минулого та майбутнього часу, кратність дієслова, синтаксична функція, нормативний, статистичний, етимологічний та лінгво-історичний параметри, послідовно реалізовано в СУМі-1980 та РУСі-2014, що засвідчує прескриптивний характер РУСа-1933. Можна твердити якщо не про прямий вплив на наступні лексикографічні праці (що неможливо довести чи спростувати через негласну заборону словника), то про передвісництво РУСа-1933, екстраполяцію в майбутнє лексикографії на нових кількісних і якісних засадах.

О.В. Зайцева, дослідивши історію ремаркування у словниках української мови з кінця XVIII до початку XXI ст., відзначила, що РУС-1933 відіграв «вагому роль у

формуванні системи стилістичних ремарок» [88: 38]. За підрахунками дослідниці в РУСі-1933 використано усього 23 ремарки, які уможливлюють правильне визначення доцільності використання конкретного слова в різних комунікативних ситуаціях. Така кількість ремарок була найбільшою порівняно з перекладними словниками початку XX ст., що свідчить про прогресивний характер РУСа-1933 та його значний вплив на наступні словники, оскільки всі ці ремарки ввійшли до сучасних словників, окрім ремарки *неол.* (неологізм). Однак маємо визнати деякі огріхи в системі ремаркування РУСа-1933. У процесі аналізу списку скорочень РУСа-1933 встановлено часткову неуніфікованість ремарок – на позначення того самого поняття використано декілька ремарок. Наприклад: *ариф., арифм.* (арифметический термин); *дет., детс., детск.* (детское слово); *несов., несов. в.* (несовершенный вид); *об. р., общ., общ. р.* (общего рода); *опис., описат.* (описательно) та ін. [РУС-1933, том I: XII]. За вимогами лексикографічної нормативності у словнику не допускається варіантність ремарок. Окрім того, під час аналізу відсильних ремарок *см.* (смотреть) і *ср.* (сравнить) виявлено непослідовність їхнього використання (детальніше про це див. у пункті 2. 5. 2.), що теж є неприпустимим у нормативному словнику. Імовірно, це спричинено тим, що над укладанням різних томів працювали різні науковці під керівництвом різних редакторів і за браком часу не встигли перевірити всі випадки використання тих чи тих ремарок і уніфікувати їх у єдину систему.

Особливої уваги потребує також проблема паспортизування ілюстративного матеріалу, яке здійснювали за допомогою покликань. Покликання – це вказівка на джерело, із якого взято цитату з обов’язковим зазначенням відповідної сторінки. На необхідності покликань «съ точной ссылкой съ указаніемъ автора, сочиненія, тома и страницы или же мѣстности, гдѣ было записано отъ народа слово» наголошував свого часу ще Б.Д. Грінченко [СлГр-1909: 24]. Пізніше П.Й. Горецький, аналізуючи словники різних авторів, неодноразово вказував на необхідність «оформлення прикладів до слів із точним зазначенням джерела» [54: 60], обов’язковість «посилання (навіть із зазначенням сторінок) на використані джерела» [54: 56]. Л.С. Паламарчук також наголошував на важливості паспортизації цитат для

нормативного словника. На його думку, укладачі словника обов’язково мають подати «паспорт» до кожної використаної цитати, тобто вказати прізвище автора, назву твору або том зібрання творів, рік видання і сторінку, що уможливить звернення до першоджерел у разі потреби переглянути ширший контекст витлумачуваного слова [178: 136 – 137].

Така традиція оформлення покликань збереглася й на сьогодні. Зокрема, С.В. Шевчук й І.В. Клименко також підкреслюють обов’язковість назви джерела і вказівки на сторінку [283: 548], Л.О. Кремпова доводить, що «ілюстрація не може / не повинна залишатися без вказівки на текстове джерело, з якого вона походить, чи бути непаспортизованою.., брак паспортизації ілюстративного матеріалу знижує довіру до словника, оскільки не гарантує реального функціонування лексикографованої одиниці в реальних текстах, тобто вона не гарантує емпіричності» [124]. С.П. Бибик виділяє «лексикографічну нормалізацію з документуванням з літературних джерел» [15: 63]. Взірцем паспортизування ілюстративного матеріалу вважаємо СУМ-1980.

Покликання у словнику відіграють важливу роль, оскільки «дають змогу перевірити, чи добре наведено цитати.., вдавшися до першоджерел.., глибше й ширше збагнути значення слова і способи, як його вживати: зібраний таким робом і перевірений матеріал залишиться назавжди міцною підвалиною для наукового словаря» [54: 143]. Із цього приводу П. Жмігродський робить слушне зауваження: «Повна ілюстрація разом з локалізацією джерел – це стовідсотково засадниче завдання й наукових словників, й інших, які в металексикографії називають документаційними» [315]. Однак спосіб оформлення покликань у РУСі-1933 та попередніх і наступних словниках відрізняється [192: 97 – 98]. Наприклад:

Словник	Спосіб оформлення покликань
СлЖН-1886	скорочений запис назви праці, сторінка
СлУм-1898	скорочений запис назви праці
СлГр-1909	скорочений запис назви праці, рік видання, сторінка
РУС-1933	скорочений запис назви праці
СУМ-1980	скорочений запис назви праці, рік видання, сторінка

Як засвідчує порівняльна таблиця, спосіб оформлення покликань у РУСі-1933 не відповідає тому рівню паспортизування ілюстративного матеріалу, якого вже

було досягнуто в попередніх словниках, що є порушенням лексикографічної нормативності словника на мікрорівні

Отже, аналіз РУСа-1933 на мега-, макро- й мікроструктурних рівнях засвідчив у цілому його відповідність дескриптивним і прескриптивним вимогам нормативної лексикографії початку XX ст. Укладачам вдалося випрацювати раціональні принципи побудови словника, опираючись на багаті традиції української теоретичної та практичної лексикографії (дескриптивна лексикографічна нормативність), і вплинути на розвиток перекладної лексикографії наступних років (прескриптивна лексикографічна нормативність). Прескриптивний вплив РУСа-1933 на наступні словники виявився в тому, що ретельно розпрацьовані у ньому параметри опису лексикографічної інформації продовжують послідовно реалізовувати укладачі наступних словників. Однак не можемо стверджувати абсолютну лексикографічну нормативність РУСа-1933, оскільки його мега-, макро- й мікроструктура мають суттєві недоліки, зокрема такі: передмова словника є неповною; список джерел не відповідає тогочасним вимогам, оскільки в бібліографічному описі праць подані не всі необхідні поля; спосіб оформлення покликань на джерела унеможливлює звернення до ширшого контексту цитованого уривку тексту; неповна уніфікованість та непослідовність використання ремарок. Причинами цього були складні умови роботи над укладанням словника, обмеження в часі та людському ресурсі. Це викликає необхідність ґрунтовного аналізу наукової концепції словника та його джерельної бази, що дасть змогу остаточно встановити, якою мірою РУС-1933 можна вважати нормативним словником.

2. 4. Дескриптивно-прескриптивний характер наукової концепції РУСа-1933

Основою словника є його наукова лексикографічна концепція, яка визначає мету і зміст проекту, а також принципи написання словникових статей і правила користування словником. На важливості формулювання лексикографічної концепції словника свого часу наголошували О.М. Демська [64], А.Я. Мартинюк [142], О.О. Тараненко [244], В.В. Тарасова [245] та ін. Зокрема, О.М. Демська вважає, що концепція словника – це «система поглядів на статус, тип, призначення, обсяг,

структуру, принципи відбору описуваних одиниць і, що найважливіше, засади їх словникового опису» [64: 28]. А.Я. Мартинюк також наголошує, що будь-який словник характеризується визначеною концепцією, яка стосується типу, обсягу словника й розроблення у ньому різних лексикографічних параметрів. Дослідник зауважує, що концепція словника або міститься в самій структурі словника, або пояснюється у вступній частині до нього [142: 106]. Розроблення наукової концепції словника – це досить трудомісткий процес, оскільки необхідно ознайомитися з науковими поглядами передових лексикографів, вивчити та проаналізувати особливості укладання словників відповідного типу, простежити зміни лексикографічних традицій та відобразити у створюваному словнику лише концептуальні наукові засади. Тому концепцію зазвичай формулюють до початку практичного укладання словникової праці й подають у вступній частині.

Лексикографічна концепція, попри свою типовість, має індивідуальні особливості в кожному конкретному словнику, оскільки кожен автор вдається до власних розв'язків тієї чи тієї лексикографічної проблеми. О.О. Тараненко рекомендує під час формулювання концепції тлумачного словника продумати принципи добору матеріалу та його інтерпретації, способи подання мовного матеріалу, особливості побудови словникової статті [244: 3]. В.В. Тарасова, розробляючи лексикографічну концепцію двомовного термінологічного тезауруса фахової мови психології, виділяє такі принципи організації лексичного матеріалу у словнику: принцип системності, принцип варіативності та принцип перетинання [245: 25]. Усі визначені принципи пов'язані з нормативністю лексикографічної концепції словника, проте більшість науковців подають їх без розмежування на дескриптивні та прескриптивні.

Аналізуючи лексикографічну концепцію РУСа-1933, вважаємо за необхідне розмежувати принципи, що лежать у її основі, на дескриптивні та прескриптивні. Для цього основну увагу звертаємо на лексикографічні погляди А.Ю. Кримського, оскільки саме він був головним редактором, коли розпочалася робота над укладанням словника: він розробив наукову концепцію, обґрунтував теоретичні та практичні засади формування й опрацювання реєстру, залучив до співпраці

В.М. Ганцова, Г.К. Голоскевича, О.Т. Андрієвську, М.М. Грінченкову. С.О. Єфремов приєднався до укладання РУСа-1933 лише у квітні 1924 р., коли основні лексикографічні принципи були вже сформовані.

Вважаємо, що дескриптивна нормативність лексикографічної концепції РУСа-1933 виявляється через реалізацію під час його укладання таких принципів: урахування досягнень теоретичної та практичної перекладної лексикографії попередніх років; інтегральність і відповідність загальним лінгвістичним принципам; опора на лексикографічні й літературні джерела (перевірюваність даних). Натомість прескриптивна нормативність лексикографічної концепції РУСа-1933 передбачає орієнтацію укладачів словника на такі принципи: науковість і системність опису лексичного матеріалу; обґрунтований реєстр словника.

Розгляньмо послідовно дескриптивні принципи лексикографічної концепції РУСа-1933:

1. *Урахування досягнень теоретичної та практичної перекладної лексикографії попередніх років*

Знаковими в історії розвитку перекладної лексикографії в Україні в кінці XIX – на поч. XX ст. стали СлЖН-1886, СлУм-1898 та СлГр-1909. Традиції, закладені в цих словниках, більшою чи меншою мірою були зреалізовані під час укладання РУСа-1933, про що свідчить наявність згаданих словників у списку джерел РУСа-1933. Однак найбільший вплив на РУС-1933 справив СлГр-1909.

У «Передньому слові» РУСа-1933 А.Ю. Кримський називає Б.Д. Грінченка «пильним і заслуженим працівником на полі української лексикографії» [РУС-1933, том I: VII]. На нашу думку, це зумовлено тим, що Б.Д. Грінченко, здійснивши критичний огляд словників попередніх років, узагальнив досвід і традиції словникарства в Україні та започаткував наукові засади укладання словників. Він уклав перший ґрунтовний словник української мови, який і досі посідає гідне місце серед відомих лексикографічних праць XIX – поч. XX ст. СлГр-1909 був завершенням попереднього періоду розвитку української лексикографії. Закладені у ньому лексикографічні традиції та принципи творчо використовують сучасні мовознавці, плідно розвиваючи їх під час укладання словників. Велика кількість

поданого у СлГр-1909 лексичного матеріалу, зібраного за півстоліття з найрізноманітніших джерел і з усіх частин української території, принцип документування слів та їхнє ілюстрування прикладами з літературної або живої народної мови, критичне ставлення до джерел, зокрема до попередніх словників, – усі ці риси відбилися в РУСі-1933. Це дає змогу з'ясувати, яким чином лексикографічні погляди Б.Д. Грінченка вплинули на А.Ю. Кримського та як відбилися в досліджуваному словнику.

В.І. Сімович ще 1910 р. писав про СлГр-1909: «Се праця капітальна. На ній будуть опиратися всі дослідники мови, нею будуть користуватися всі ті, хто схотять укладати словник» [221: 14], а сучасники вважають, що СлГр-1909 був одним із перших словників, який мав виразну наукову концепцію [212: 101 – 106].

Наступником традицій Б.Д. Грінченка став А.Ю. Кримський, який у передмові до РУСа-1933 чітко обґрунтував наукову концепцію словника, згідно з якою основне призначення праці – дати відповідний потребам часу реєстр російської лексики та вичерпати якомога глибше багаті й малодосліджені лексичні скарби української мови [РУС-1933, том І: VI]. Такий підхід цілком прийнятний як із наукового, так і практичного погляду. С.І. Головащук стверджує: «Щодо загальних принципів, щодо тих засад, які лягли в основу побудови цього словника, то вони в основному відповідали тогочасним лексикографічним вимогам до видань такого типу і багато в чому збігаються з настановами сучасної двомовної лексикографії, зокрема, в питанні про перекладні словники великого обсягу» [47: 56]. Тому, вважаємо, що А.Ю. Кримському вдалося врахувати досягнення теоретичної та практичної перекладної лексикографії попередніх років під час формулювання наукової концепції РУСа-1933 та її практичної реалізації.

2. *Інтегральність і відповідність загальним лінгвістичним принципам*

Інтегральність РУСа-1933 виявляється у здатності його укладачів майстерно поєднати під однією палітуркою декілька видів традиційних словників, а саме: перекладний, фразеологічний, синонімійний, орфоепічний, правописний, граматичний (керування), деякою мірою семантичний, тлумачний (відповідники до різних значень слова, отже, здійснено семантизацію багатозначних слів), словник

сполучуваності (сполуки з прикметниками). Мовознавці неодноразово наголошували на тому, що питання про використання синонімійних відповідників для «передачі значень слів однієї мови засобами іншої є дуже важливим для теорії й практики двомовної лексикографії» [165: 98]. Таку вимогу РУС-1933 задовольняє цілком, оскільки в «Передньому слові» укладачі наголошують, що «російське слово здебільшого перекладається не одним-однісіньким словом, а цілою низкою слів українських, котрі почасти становлять точні його переклади, а почасти з'являються близькими синонімами» [РУС-1933, том I: IX].

Добір синонімійних відповідників або, за П.М. Денисовим, «сусідів» реєстрового слова [66: 217] має вагоме значення для перекладного словника, оскільки «поглиблює розуміння значення слова (або лексико-семантичного варіанта), вказує на його місце у лексичній системі, збагачує можливості створення власного контексту користувачем» [152: 153]. У РУСі-1933, порівняно з попередніми та наступними перекладними словниками, подано найширші синонімійні ряди. Наприклад:

	Краса́вец	***Курьёзный***
СлУм-1898	красю́к, красень.	куме́дний, чудни́й, чудасі́йний.
СлГр-1909	гарню́к, -ка, кра́сень, -ня, красю́к, -ка́, милови́д?, -да, урода́й, -дая, уро́дник, -ка, хороше́нь, -ня.	-
СлДубр-1918	уродник, -ця, уродай, красень, красуня, красюк, подобень, хорошень, красуха.	кумедний, чудний, чудасійний.
РУС-1933	кра́сень (-сня *и* -сеня), красу́нь (-ня́), вродли́вець (-вця), хорошу́н (-на́), хо́роше́нь (-ше́ня), вро́дник, (*реже*) красю́к (-ка́), гарню́к, врода́й (-ая́), милови́д (-да), *ласк.* красу́нчик, вродли́вчик, хорошу́нчик, красючо́к (-чка́).	курйо́зний, куме́дний, сміхови́нний, чудасі́йний.
РУС-1937	красу́нь, -ня́, кра́сень, -сеня *и* -сня.	курйо́зний, -а, -е.
РУС-1948	красу́нь, -ня́.	курйо́зний.
РУС-1969	кра́сень, -сеня *и* -сня, красу́нь, -я́, вродли́вець, -вця, *разг.* хорошу́н, -а́, *обл.* гарню́к, -а́.	курйо́зний, сміхови́нний; *разг.* куме́дний.
РУС-2003	кра́сень, -сеня *и* -сня, красу́нь, -я́, вродли́вець, -вця, *разг.* хорошу́н, -а́, *диал.* гарню́к, -а́ *и* красю́к, -а́.	курйо́зний, сміхови́нний, куме́дний.

РУС-2014	*ласк.* кра́сень, -сеня *и* -сня, красу́нь, -ня́, *разг.* красу́нчик, хорошу́нчик.	курйо́зний, сміхови́нний; *разг.* куме́дний.

Порівняльна таблиця демонструє найбільше скорочення синонімійних рядів у РУСі-1937 та РУСі-1948, яке відбувалося з метою максимального уподібнення української мови до російської, однак, починаючи з РУСа-1969, спостерігаємо їхнє розширення за рахунок саме тих відповідників, які були зафіксовані в РУСі-1933 й вилучені з ужитку за рядянського часу. Тому погоджуємося з Т.М. Дячук, яка кваліфікує РУС-1933 «першим словником синонімів української мови» [73: 91], і вважаємо його актуальним джерелом синонімійних відповідників для наступних словників.

Значну увагу укладачів РУСа-1933 до фразеологічного багатства мови можна пояснити тим, що фразеологізм як найскладніша номінативна одиниця передає поняття через його прикметні ознаки або метафору, додає образності, оцінності. Означаючи предмет або особу, ознаку, дію, спосіб дії тощо, фразеологізм здебільшого дає ще додаткову інформацію про них [164]. Окрім того, фразеологічне вираження, порівняно з лексичним, набагато експресивніше, оскільки має образний або порівняльний характер.

Щодо подання фразеологічного багатства української мови в РУСі-1933 укладачі зазначають: «Фразеології українській в зіставленні з російською віддавано особливо багато уваги, і використана вона в Словникові в тій повній мірі, на яку тільки давали спромогу картковий матеріял Комісії та попередні словники» [РУС-1933, том І: IX]. Дослідники РУСа-1933 це підтверджують, відзначаючи, що словник є своєрідною збіркою «лексичного і фразеологічного матеріалу української мови» [54: 177]. Однак ґрунтовного порівняльного дослідження фразеологічних відповідників, зафіксованих у РУСі-1933 та інших попередніх і наступних перекладних словниках, не було здійснено. Такий порівняльний аналіз, на нашу думку, уможливить простеження тенденцій функціонування фразеологізмів у мові та їхню фіксацію в російсько-українських словниках кінця XIX – поч. XXI ст., засвідчить зміну їхнього кількісного та якісного складу. Наприклад, розгляньмо, які

фразеологізми наводять укладачі попередніх і наступних словників у словниковій статті ***Карма́н:***

	Карма́н
СлУм-1898	**У него́ карма́нъ жи́докъ, пустъ, тонокъ** = у його в кише́ні пу́сто, ві́тер гуде́. **У него́ тугъ карма́нъ** = у його міцна́ кише́ня (багатий та скупий). **Держи́ карма́нъ!** = наставля́й кише́ню! овва!, не ді́ждеш! чо́рта з два́! **У него́ то́лстъ, густъ карма́нъ** = у його по́вна кише́ня. **Наби́ть карма́нъ** = напха́ти кише́ню, забагаті́ти. **Не по карма́ну** = не по гро́шах, не вистача́є гро́шей. **Это вско́ чить въ карма́ нъ** = се влї́зе в копі́ йку (дорого обійдеться).
СлГр-1909	Спасибі в кишеню не ховають; в кишені гуде.
СлДубр-1918	-
РУС-1933	*Бить по* **-ма́ну** – би́ти по гаманцю́ . *Бить по* **-ма́нам** *кого* – кеше́ні труси́ти кому́. *Держи* **-ма́н** *шире*! – підставля́й по́ли! наставля́й кеше́ню! взавтра, з мішко́м! дам, дам – коли́ б лиш здоро́в зноси́в! ді́дька ли́сого! **-ма́н** *дыряв* – кеше́ня гро́ші сі́є. *Дружба дружбой, а в* **-ма́н** *не лезь* – дружо́к, дружо́к, та не твій пиріжо́ к. **-ма́н** *жидок* (*тонок, пуст*) – в кеше́ні гуде́, в кеше́ні ві́тер гуде́ (сви́ще). *Иметь кого в* **-ма́не** – ма́ти (трима́ти) кого́ в жме́ні. *За словом в* **-ма́н** *не лезет* – за сло́вом до ба́тька не бі́гає; по сло́во до кеше́ні не хо́дить. *Набить* **-ма́н** (*на чём*) – напха́ти кеше́ню, нагрі́ти ру́ки (коло чо́го, на чо́му). *Не по* **-ма́ну** *нам* – не з на́шою кеше́нею; не з на́ шими гро́шиками (доста́тками); не по на́ ших гро́шах; купи́ло притупи́ло. *Невзначай рука в чужой* **-ма́н** *попала* – до своє́ї то́рби ліз, а з дя́дькової ви́тяг; гу́манський ду́рень з чужо́го во́за брав, а на свій хова́в. *Обработал* **-ма́ны** *публике* – почи́стив до́брим лю́дям кеше́ні. **-ма́н** *трещит* – на гро́ші утра́тно, на кеше́ню ва́жко. *Тугой, толстый* **-ма́н** – по́вна кали́ тка.*Ударить по* **-ма́ну** – ви́трусити кеше́ ню. *По чужим* **-ма́нам** *не ищи* – лю́дям у ру́ки не загляда́й. *Из чужого* **-ма́на** *платить легко* – за чужу́ кали́тку хап, а за свою́ лап. *Широкий* **-ма́н** – попі́вська кеше́ня.
РУС-1937	-
РУС-1948	наби́ть **~н** *разг.* наби́ти кише́ню, держи́ **~н** ши́ре *разг.* наставля́й кише́ню, не лезть за сло́вом в **~н** не лі́зти за сло́вом у кише́ню
РУС-1969	**не по ~ну кому́** купи́ла нема́є (нема́) в ко́го, не по кише́ні кому́; **то́лстый (туго́й, по́лный) ~н** *перен.* товста́ (по́вна) кише́ня; **то́щий (пусто́й) ~н** *перен.* поро́жня (бі́дна) кише́ня; **класть, положи́ть [себе́] в ~н** кла́сти, покла́сти [собі́] в кише́ню.
РУС-2003	**бить по ~ну** би́ти (ударя́ти) по кише́ ні (гаманце́ві), труси́ти (витру́шувати) кише́ні; **госуда́рственный к.** держа́вна кише́ня; **держи́ к. [ши́ре]** наставля́й [ши́рше] кише́ню; **класть себе́ в к.** кла́сти собі́ в

	кишéню; **не лезть за слóвом в к.** не лíзти за слóвом у кишéню; **не по ~ну** *кому* не для кишéні *чиєї,* не по зубáх *чиїх,* кусáється *що,* [купи́в би, та] купи́ло притупи́ло; **тóлстый (тугóй, пóлный) к.** *перен.* товстá (пóвна) кишéня.
РУС-2014	**бить по ~ну** *перен., разг.* би́ти по кишéні (гаманцéві); труси́ти (витрýшувати) кишéні *кому;* **класть себé в к.** *также перен.* клáсти собí в кишéню, (*перен. – ещё*) привлáснювати, -юю, -юєш; **не по ~ну** *кому перен., разг.* купи́ла немáє (немá) *в кого,* не по кишéні *чиїй,* не по зубáх *чиїх,* не з нáшими грóшиками (достáтками), не з нáшою кишéнею, кусáється *що;* **по ~нам** по кишéнях; **тóлстый (тугóй, пóлный) к.** *перен., разг.* товстá (пóвна) кишéня (кали́тка); **тóнкий (пустóй) к.** *перен., разг.* порóжня (бíдна) кишéня; **держи́ к. [ши́ре]** *разг.* наставля́й [ши́рше] кишéню; узáвтра з ли́шком; не дíждеш, чóрта з два! **дрýжба дрýжбой, а в к. не лезь** *посл.* дружóк, дружóк, та не твій пиріжóк; **не лезть за слóвом в к.** *разг.* не лíзти за слóвом в кишéню.

Відзначимо, що в українській частині РУСа-1933 фразеологізми дібрано насамперед за значенням у вхідній мові – російській, тому вони не завжди містять саме те слово, до якого подано російські фразеологізми – ***карма́н***. Це ще раз засвідчує відповідність РУСа-1933 вимогам лексичної нормативності, адже українські фразеологічні відповідники дібрано за внутрішньою формою, а не перекладено механічно.

Із наведеної таблиці чітко видно, що в РУСі-1933, порівняно з іншими словниками, міститься найбільша кількість фразеологізмів – 32. На другому місці перебуває найновіший РУС-2014 (22 фразеологізми), тоді як інші словники містять значно меншу кількість фразеологізмів (від 2 до 16) або взагалі їх не фіксують (СлДубр-1918, РУС-1937). Принагідно простежено зміни не тільки в кількісному, а й у якісному складі українських фразеологічних відповідників до російських зі словом ***карма́н***. Виділено фразеологізми, які: 1) функціонують без змін протягом проаналізованого періоду (*наставляй кишеню, в кишені гуде, не по наших грошах* та ін.); 2) зазнають змін після РУСа-1933 (*напхати кишеню* трансформують у *набити кишеню*); 3) після паузи в середині ХХ ст. повертаються до словників у тому самому оформленні, яке мали в РУСі-1933 (*бити (ударити) по кишені*); 4) з’являються у словниках XXI ст. на позначення нових реалій дійсності (*державна кишеня*).

Тому погоджуємося з Ю.В. Шевельовим, який наголошував, що укладачі РУСа-1933 «не тільки впровадили багатющий фразеологічний матеріал і ілюстрації з

українських текстів – в обсягу, не знаному перед тим ні після того в українському словництві, вони надали словникові також характеру синонімічного словника», «фактично вони дали, особливо в другому й третьому томі, український синонімічно-фразеологічний словник, тільки що впровідне слово було російське» [275: 33]. Кожен український відповідник до російського реєстрового слова в РУСі-1933 укладачі подають із наголосом, що дає змогу кваліфікувати його ще й частково як орфоепічний словник.

Отже, РУС-1933, порівняно з попередніми перекладними словниками, наводить ширші синонімійні ряди, до складу яких входить значна кількість фразеологізмів. Однак після РУСа-1933 укладачі перекладних словників скорочують синонімійні ряди до мінімуму або й узагалі уникають їх; фразеологізми вводять до реєстру в меншій кількості. Частково це виправдано тенденцією до економії місця у словнику, однак, на нашу думку, основною причиною був зовнішній ідеологічний тиск на укладачів, тобто змінилася початкова настанова на об’єктивне відображення рівня розвитку української літературної мови. Фразеологічні засоби української мови, зафіксовані в РУСі-1933 максимально відродилися, за нашими спостереженнями, лише в найновішому РУСі-2014, що переконливо, на нашу думку, засвідчує їхній нормативний характер та відповідність духові української мови.

3. *Опора на лексикографічні й літературні джерела (перевірюваність даних)*

Об’єктивність добору лексичних одиниць для словника й наукове розроблення словникових статей значною мірою залежать від фундаментальності картотеки, від її спроможності відбивати не тільки стан, а й тенденції розвитку літературної мови на відповідному етапі її функціонування. У розпорядженні укладачів РУСа-1933 була зібрана ними ж картотека українських слів, якої не мав «жаден ще словник, чи то українсько-російський, чи то російсько-український» – близько 400 тисяч російсько-українських карток [РУС-1933, том І: VII]. Під час укладання РУСа-1933 як основні джерела використовували дані попередніх словників та корпуси реальних текстів. Наявність слова в мові має підтверджуватися хоча б одним із таких джерел (тобто слово має функціонувати в одному або декількох авторитетних словниках, або траплятися в конкретних корпусах текстів). У випадку наявності розбіжностей щодо

перекладу окремих лексичних одиниць пріоритет (із погляду доказовості) варто надавати корпусним джерелам.

Отже, РУС-1933 зберігає тісний зв’язок зі словниками попередніх років, оскільки спирається на концептуальні принципи й технологічні засади побудови двомовних словників. Однак, продовжуючи традиції, що склалися в українській перекладній лексикографії упродовж багатьох десятиліть, укладачі РУСа-1933 не могли не враховувати розвитку як самого об’єкта опису, так і лінгвістичної теорії та лексикографічної практики. Тому виявляємо, що в РУСі-1933 послідовно зреалізовано принципи, які завдяки своєму прескриптивному характеру справили значний вплив на розвиток перекладної лексикографії наступних років і продовжують активно впроваджуватися в наш час. Розгляньмо їх послідовно.

1. *Науковість і системність опису лексичного матеріалу*

Принцип науковості й системності опису лексичного матеріалу означає, що у структурі та оформленні всіх статей, а також у методах опису мовних одиниць необхідно дотримуватися тих самих правил, що уможливлюють послідовне використання словника як джерела лексикографічної інформації.

В.Ф. Старко вважає, що науковість словника залежить від «кваліфікації укладачів, дотримання лексикографічних принципів, обсягу та якості залученого фактичного матеріалу» [228: 177]. За цими критеріями РУС-1933 має перевагу над словниками подібного типу, виданими в УРСР.

Кваліфікація головних редакторів словника є незаперечною, адже С.О. Єфремов був «глибоким знавцем мови, професійно цікавився мовознавством» [60: 242], А.Ю. Кримський також «був на рівні тогочасних вимог розвиненої літературної мови» [132: 292]. Фактично лише п’яту частину РУСа-1933 (ІІ і ІІІ випуски ІІ тому) не можна вважати цілком вільною від ідеологічних настанов, проте навіть у цій частині вони ще мали незначний вплив порівняно з пізніше виданими словниками. Укладачі російсько-українських словників середини ХХ ст. упереджено підходили до вибору цитатного матеріалу. Як слушно зауважує В.Ф. Старко, у них є «з одного боку, розлоге цитування перекладів марксо-ленінських творів, а з іншого, ігнорування заборонених, опальних та діаспорних авторів» [228: 177]. У такому разі

порушено принцип науковості, за якого до реєстру словника необхідно вводити всі слова, що існують у мові, за умови їхньої відповідності науково обґрунтованим критеріям залежно від типу і призначення словника. РУС-1933 таку вимогу задовольняє (у межах тодішніх технічних можливостей і за відсутності штучних обмежень), а пізніші словники – ні, зокрема, з огляду на те, що на час їх видання не втратили свою силу офіційні заборони та псевдонаукова «теорія злиття мов» [144].

Під час укладання РУСа-1933 автори звертали увагу як на відбір слів до реєстру, їхнє семантичне розроблення та стилістичну оцінку, так і на вибір оптимальних еквівалентів. Цю проблему розв'язували у словнику на основі досягнень двомовної лексикографії з урахуванням багатого досвіду Б.Д. Грінченка, Є.І. Желехівського та С.І. Недільського [190: 40]. У РУСі-1933 подано докладно опрацьовані словникові статті, у яких застосовано систему граматичних, стилістичних та інших позначок, пояснено семантичні відтінки та нюанси вживання українських відповідників, наведено щедрий ілюстративний матеріал. Ю.В. Шевельов зазначав, що вершинним досягненням української лексикографії дореволюційного часу були СлЖН-1886 і СлГр-1909 р., але «першим науково опрацьованим словником широкого засягу з іншої мови на українську став тільки вже пореволюційний «Російсько-український словник» Української Академії Наук» [277: 280]. Сам А.Ю. Кримський із цього приводу зауважував: «Велика заслуга Академії Наук полягає в тому, що вона будує словник української мови сутонауковим методом, черпаючи матеріял із народньої мови та путящих письменників, за допомогою спеціялістів-філологів, і тим підкопує грунт під ногами усяких охочекомонників з їхніми домислами» [125: 7]. Тож можемо вважати, що принцип науковості, закладений у попередніх словниках, у РУСі-1933 поглибився, набув теоретичного обґрунтування, його творчо використовують і розвивають у сучасній перекладній лексикографії.

2. *Обґрунтований реєстр словника*

Проблема реєстру, як зазначено в попередньому пункті, є багатоаспектною, оскільки стосується лексичної й лексикографічної нормативності словника. Лексичну нормативність української частини реєстру РУСа-1933 й російський

реєстр як елемент мегаструктури ми розглянули вище. Тут зупинимося детальніше на обґрунтуванні принципів формування української частини реєстру в науковій концепції словника.

Для лексикографів формування реєстру словника завжди було найскладнішим завданням. На думку П.Ю. Гриценка, це зумовлено тим, що «картотеки – традиційні чи нові електронні, укладені на базі корпусів текстів, – не завжди з належною повнотою охоплюють тексти, які вже усталилися в сучасному культурному дискурсі, не встигають відтворювати зміни лексикону на підставі текстів сучасних авторів чи видань давніших» [60: 239]. Укладачі РУСа-1933 уважно ставилися до кожного слова, ретельно обґрунтовуючи його доцільність у реєстрі, значення ілюстрували прикладами з багатої лексичної картотеки, яку збирали впродовж десятиліть і постійно поповнювали [190: 42]. А.Ю. Кримський переконливо доводив: «Ведемо ми свою працю цілком науковим способом себ-то не видумуємо слів із своєї голови, а використовуємо той рясний, надзвичайно багатий матеріял, який має в своєму розпорядженні Комісія. Коли ми подаємо в нашому практичному Російсько-Українському Словнику переклад якогось слова на українську мову, то ми спираємося в нашому перекладі на дуже багато прикладів, що повиписувані у нас на картках» [125: 7]. За результатами дослідження український реєстр І – ІІІ томів РУСа-1933 містить 211986 слів. Зауважимо, що українські відповідники, які повторюються в кількох словникових статтях, враховано 1 раз.

Однак, на думку Л.С. Паламарчука, під час укладання РУСа-1933 не було чітких методологічних настанов «щодо всіх головних аспектів добору й опрацювання лексичного матеріалу обох мов» [178: 70]. Не можемо погодитися з такою думкою, оскільки укладачі РУСа-1933, як свідчить «Переднє слово», продемонстрували серйозний підхід під час добору російських слів до реєстру словника, детально опрацювали попередні словники російської мови, значну увагу приділили вивченню джерел українського лексичного матеріалу, підтвердивши прикладами реальність функціонування переважної кількості слів в українській частині реєстру.

Слушною є думка С.І. Головащука: «Хиби цього словника зумовлені не неправильними методологічними настановами всього видання, як писали деякі мовознавці, а насамперед неусталеністю норм літературних української та російської мов» [47: 59]. Учений наголосив, що II і III випуски II тому «як добором російської і української лексики, фразеології та ілюстративного матеріалу, так і перекладом та стилістичною характеристикою слів цілком відповідають тим завданням, що стояли перед словником, і стали зразком для пізніших лексикографів при створенні інших аналогічних праць» [47: 59]. Тому, очевидно, словник не можна оцінювати в цілому, необхідно враховувати зміни, зроблені у другому томі авторським колективом на чолі з А.Ю. Кримським.

Принцип повноти й точності відтворення лексикону епохи розглянуто окремо. За умов розвитку української літературної мови, вільних від ідеологічного тиску та асимілятивної мовної політики, спрямованої на максимальне уподібнення української мови до російської, цей принцип належав би до дескриптивних. Основним завданням укладачів словника за таких умов було б максимально повне врахування функціональної і стильової диференціації лексикону, актуальної для аналізованого періоду розвитку мови. Однак через обставини, у яких укладали РУС-1933, цей принцип набуває прескриптивних рис. Тобто під час аналізу РУСа-1933 необхідно розмежувати прескриптивність, зумовлену типом і призначенням словника (властива всім нормативним словникам) і прескриптивність як наслідок ідеологічного тиску.

Найбільшу перевагу цього словника порівняно зі словниками своїх попередників укладачі бачили в тому, що словник «живовидячки відбиває той великий поступ, що зробила українська літературна мова протягом останніх десятиліттів, а надто останніх років, коли вона сталася органом широкого культурного і державного вжитку» [РУС-1933, том I: VIII]. Тобто, за словами укладачів, РУС-1933 репрезентує вже розвинену поліфункціональну літературну мову.

Проте А.А. Москаленко стверджує, що «найбільшою хибою цього словника є те, що багатьох російських слів, передусім слів радянської епохи, не було подано і

перекладено на українську мову» [158: 126 – 127]. Цю критику вважаємо виправданою, оскільки лексикон того часу був ідеологічно зумовленим й укладачі РУСа-1933 свідомо не вводили до реєстру словника таких російських слів, що стрімко ввійшли в мову й так само швидко зникли, за що й зазнали репресій. Однак за сучасних умов розвитку української літературної мови та перекладної лексикографії це звинувачення сприймається не як недолік РУСа-1933, а як значна його перевага порівняно з наступними російсько-українськими словниками. Своєю позицією укладачі РУСа-1933 засвідчили прескриптивний підхід до відтворення лексикону епохи в російській частині реєстру словника.

Отже, наукова концепція РУСа-1933 відповідає вимогам лексикографічної нормативності словника, оскільки всі принципи, на яких вона ґрунтується, зреалізовано в цілому повно та послідовно. Дескриптивні і прескриптивні принципи формулювання й реалізації наукової концепції словника збалансовані, що дає змогу кваліфікувати РУС-1933 як дескриптивно-прескриптивний словник.

2. 5. Перспективи часткового відновлення матеріалів IV тому РУСа-1933

2. 5. 1. Зовнішні та внутрішні ресурси відновлення матеріалів

IV том РУСа-1933, знищений за вказівкою радянської влади, є загадковою сторінкою в історії української перекладної лексикографії. Як стверджує О.М. Тищенко, віртуальний образ IV тому має два варіанти: «перший – бажаний, створений за настановами початкових томів, прийнятний для його авторів і цінний для нас, сучасних користувачів і дослідників, як джерело фіксації неймовірного багатства української мови; другий – ідеологічно виважений» [250: 98]. Оскільки цей том був знищений, погоджуємося з дослідницею, що це був переважно перший варіант.

Дослідників до сьогодні не покидає надія віднайти IV том РУСа-1933 й заповнити прогалину в лексиконі української мови питомими словами на літери Р – Я. Жодних слідів утраченого тому досі виявити не вдалося, однак, вважаємо, що частково відновити матеріали, які, ймовірно, могли лягти в його основу, на сьогодні можливо. Виокремлюємо 2 принципи відновлення таких матеріалів: 1) через зовнішні ресурси; 2) через внутрішні ресурси I – III томів.

О.М. Тищенко пропонує методику формування реєстру, що міг лягти в основу російської частини IV тому РУСа-1933 через залучення зовнішнього ресурсу – лексикографічних передумов та настанов авторів щодо словника, опублікованих у передмові до I тому та післяслові до II тому, а також ідеологічного контексту [250: 91]. Шляхом суцільної вибірки складних слів із компонентом ***равно-*** дослідниця створила зведений реєстр за словниками, що, ймовірно, стали основою реєстру РУСа-1933. Укладений реєстр містить 142 слова, однак не всі вони однаково подані в попередніх та тогочасних словниках, що не дає можливості однозначно стверджувати їхнє входження до реєстру РУСа-1933. Наприклад, О.М. Тищенко зауважує, що слова ***равноангелен, равновес, равновечный, равновидность, равновидный, равновозрастный, равноглазый, равногодка, равнодушествовать, равножелательный, равнозоркий, равнолетки, равнонощие, равнопрестольность, равносилки, равностенный*** маловірогідно ввійшли б до реєстру РУСа-1933, оскільки зафіксовані лише у словнику В.І. Даля. Натомість слова ***равнобе́дренный, равнове́сие, равноду́шно, равноме́рный, равнопра́вие*** та інші мали більше шансів увійти до реєстру РУСа-1933, адже зафіксовані в переважній кількості попередніх та тогочасних словників. Окрім того, на думку О.М. Тищенко, важливе практичне значення у формуванні корпусу ймовірно використаних матеріалів IV тому РУСа-1933 має архівна картотека Інституту української мови НАН України [249].

Відновлення матеріалів, що, ймовірно, могли лягти в основу IV тому РУСа-1933, можна здійснювати через внутрішні ресурси словника, а саме через аналіз опублікованих I – III томів. На думку Є.А. Карпіловської, О.Д. Кочерги та Є.В. Мейнаровича, за матеріалами перших трьох томів «можна відтворити дериваційні ланцюжки слів із четвертого тому згідно з моделями, очевидними з матеріялу перших трьох томів», «до складання українського реєстру можуть стати в пригоді й дієслова доконаного виду (та відповідні віддієслівні іменники), утворені додаванням префіксів, а також іменники, що фігурують у сполуках чи ілюстраціях у непрямому відмінку (інколи у кількох)» [105: 115]. Ідеться, насамперед, про

відновлення матеріалів, що, ймовірно, могли ввійти до IV тому РУСа-1933, через внутрішні ресурси словника.

Ми пропонуємо ще один підхід для відновлення змісту IV тому РУСа-1933 за внутрішніми ресурсами. У процесі аналізу словникових статей на літери А – П виявлено випадки покликань на реєстрові одиниці на літери Р – Я через ремарки *см.* (смотреть) і *срв.* (сравнить). Тому вважаємо, що ґрунтовне дослідження таких випадків частково уможливить відновлення російської частини реєстру РУСа-1933.

2. 5. 2. Відновлення матеріалів російського реєстру IV тому РУСа-1933 через систему відсильних ремарок

Упровадження ремарок у лексикографічну практику було свого часу значним кроком уперед і відіграло суттєву роль у розвитку словникарської справи. Через систему ремарок словника можна з'ясувати, які категорії лексики укладачі залучили до його реєстру, адже ремарки можуть указувати на сферу функціонування слова, його експресивне чи експресивно-емоційне забарвлення або інші особливості: територіальну, соціальну, хронологічну обмеженість, граматичні ознаки тощо.

Проблему використання ремарок у лексикографії досліджували В.П. Берков [13], С.П. Бибик [14], А.А. Бурячок [23], С.І. Головащук [48], Н.Я. Дзюбишина-Мельник [67], В.В. Дубічинський [70], О.В. Зайцева [87; 88], Л.А. Коробчинська [115], С.П. Левченко [134], Г.М. Скляревська [224], Л.В. Струганець [235], О.О. Тараненко [244], В.Р. Товстенко [252] та ін. Значну увагу дослідники приділили вивченню системи ремарок у словниках, непослідовному використанню тих чи тих ремарок у системі одного словника, невідповідності ремарок реальному стильовому або стилістичному статусу слова в мові на певному синхронному зрізі, розбіжностям у маркуванні слів у різних словниках.

Ремарка – це «експлікований у вступній частині словника власне лексикографічний засіб (зазвичай у формі скороченого слова чи словосполучення), за допомогою якого користувачеві повідомляється, що відповідна мовна одиниця (чи мовне явище) належить до певної сукупності однорідних в певному відношенні одиниць чи явищ» [157: 110]. Серед ремарок, які використовують у сучасній лексикографії, В.В. Дубічинський виділяє такі: граматичні, лексичні, семантичні,

функціонально-стилістичні (в тому числі термінологічні), стилістичні, емоційно-експресивні, хронологічні, статистичні, заборонені, обмежувальні [70: 59 – 60]. В.П. Берков пропонує виділяти граматичні, стилістичні, оцінні, частотні, ареальні, галузеві, міри відповідності еквівалента, міри охоплення значень, відсильні ремарки [13: 172]. Основну увагу в нашому дослідженні звертаємо на відсильні ремарки, оскільки саме вони дають можливість віднайти російські реєстрові слова з утраченого IV тому РУСа-1933.

Відсильними вважаємо ремарки, які повідомляють користувачеві, до яких словникових статей йому доцільно звернутися для того, щоб отримати додаткову інформацію про реєстрову одиницю. Наприклад, В.П. Берков виділяє такі види відсилань у двомовних словниках: Δ – відсилання вказує на словникові статті, у яких містяться словосполучення з певним словом; => – відсилання вказує на словникові статті з конструкціями, у яких також може використовуватися ця реєстрова одиниця; відсилання *см. также* повідомляє користувачеві, що у статтях, які перераховуються за відсильним позначенням, міститься корисна інформація для повнішого з'ясування значення і / або використання слова, яке розглядається [13: 80 – 81].

Розгляньмо методику встановлення матеріалів російського реєстру, які, ймовірно, могли ввійти до IV тому РУСа-1933.

Джерельна база дослідження – РУС-1933.

Мета дослідження – виявлення російських реєстрових слів на літери Р – Я через систему відсильних ремарок.

Принцип добору лексичного матеріалу – наскрізна вибірка словникових статей у I – III томах РУСа-1933, що містять відсилання до російських реєстрових слів на літери Р – Я.

Алгоритм дослідження:

1) виявлення в тексті I – III томів РУСа-1933 словникових статей, що містять відсилання до російських реєстрових слів на літери Р – Я через ремарки *см.* (смотреть) та *срв.* (варіанти *ср.* та *срвн.*) (сравнить);

2) здійснення кількісних підрахунків виявлених російських реєстрових слів на кожну літеру від Р до Я, з'ясування обсягу віднайдених матеріалів;

3) встановлення випадків використання ремарок *см.* (смотреть) та *срв.* (сравнить), простеження послідовності їх застосування;

4) відновлення ймовірної української частини окремих словникових статей на літери Р – Я.

Під час аналізу словникових статей РУСа-1933 на літери А – П виявлено 1100 реєстрових одиниць російською мовою з ремарками *см.* (смотреть) та *срв.* (сравнить) на літери Р – Я. Вважаємо, що ці слова мали ввійти до IV тому РУСа-1933. Розгляньмо кілька прикладів: *«**Заухáбистый** – .. 2) см. **Разухáбистый**, **Разбитнóй**; 3) (дерзкий) зухвáлий; см. **Нахáльный**»* [РУС-1933, том II, вип. I: 101]. У межах однієї словникової статті містяться покликання на три реєстрових одиниці: ***разухáбистый***, ***разбитнóй*** і ***нахáльный***. Словникова стаття ***Нахáльный*** міститься у III випуску II тому РУСа-1933 (с. 828), а словникові статті ***Разухáбистый*** і ***Разбитнóй*** мали міститися в IV томі словника. У словниковій статті *«**Грабúтель** – 1) грабíжник, грабівнúк; срвн. **Разбóйник**; 2) дерíй, дерýн, дерúлюд, здúрщик, здúрця (р. -ці), дряпíжник, дряпíка, лупíй (р. лупія́). См. **Обирáло**, **Взя́точник**»* [РУС-1933, том I: 305] виявлено покликання на 3 реєстрових одиниці: ***разбóйник***, ***обирáло***, ***взя́точник***. Словникова стаття ***Взя́точник*** міститься в I томі РУСа-1933 (с. 125), словникова стаття ***Обирáло*** міститься в I випуску III тому РУСа-1933 (с. 12). З огляду на це припускаємо, що словникова стаття ***Разбóйник*** мала ввійти до IV тому словника.

У словникових статтях на літери А – П способом наскрізної вибірки виявлено 273 реєстрових одиниці на літеру «Р», 348 – на літеру «С», 100 – на літеру «Т», 206 – на літеру «У», 14 – на літеру «Ф», 42 – на літеру «Х», 11 – на літеру «Ц», 50 – на літеру «Ч», 26 – на літеру «Ш», 9 – на літеру «Щ», 8 – на літеру «Э», 1 – на літеру «Ю», 12 – на літеру «Я» (повний список виявлених слів подано в Додатку Д). Вважаємо, що виявлені реєстрові одиниці дійсно мали ввійти до IV тому РУСа-1933, оскільки всі інші випадки покликання через ремарки *см.* і *срв.* на реєстрові одиниці на літери А – П підтвердилися.

Найпродуктивнішим щодо наявності посилань на реєстр IV тому є III том РУСа-1933. Порівняймо: у I томі міститься 60 реєстрових одиниць, у II томі – 313 (у

I випуску – 156, у II випуску – 84, у III випуску – 73), а у III томі – 542 (у I випуску – 119, у II випуску – 423). Вірогідність 185 реєстрових одиниць підтвердилася кількома випадками вживання в різних випусках одного тому або в різних томах. Це зумовлено кількома чинниками, зокрема обсягом самого III тому, який, на відміну від I, вийшов у двох випусках. Проте очевиднішою причиною є утворення дієслів із певними відтінками у значенні або дієслів доконаного виду від дієслів на літеру «Р» за допомогою префікса ***по-***. Такі словникові статті є дуже стислими й містять лише реєстрову одиницю, ремарку *см.* і лексичну одиницю на літеру «Р», яка мала міститися в IV томі. Наприклад: *«**Поразбогате́ть**, см. **Разбогате́ть**»*, *«**Поразболта́ть**, см. **Разболта́ть**»*, *«**Поразбрани́ть**, см. **Разбрани́ть**»*, *«**Поразброса́ть, -ся**, см. **Разброса́ть, -ся**»*, *«**Поразбе́гаться**, см. **Разбе́гаться**»*. В.П. Берков вважає такі словникові статті «чисто відсильними» [13: 80 – 81]. Такий спосіб відсилань застосовують переважно тоді, коли слова відрізняються відтінками в лексичному значенні.

Для тлумачення наведених лексичних одиниць упорядники використовують ремарку *см.* Це відбувається в таких випадках [195: 246]:

1) відсилання до основної розробленої словникової статті відповідно до традицій подання видових корелятів. Наприклад, у словниковій статті ***Попари́ть*** укладачі використовують ремарку *см.*: *«**Попари́ть** – побу́яти, пошири́ти, пошуга́ти, покружля́ти (де́який час); см. **Пари́ть**»*. У словниковій статті ***Пари́ть*** виявлено, що для перекладу укладачі використали безпрефіксні твірні основи: *«**Пари́ть** (о птицах, мыслях) – бу́яти, ширя́ти, шуга́ти, кружля́ти, (витать) вита́ти в чо́му»*. Зважаючи на це, припускаємо, що й у IV томі у словникових статтях на позначення видових корелятів використовувалися твірні основи відповідних українських дієслів I – III томів, утворених префіксальним способом. Розглянувши словникову статтю *«**Похрома́ть** – покульга́ти, пошкутильга́ти, покуля́ти, покривуля́ти (які́йсь час). См. **Хрома́ть**»*, припускаємо, що словникова стаття ***Хрома́ть*** могла мати такий вигляд: *«**Хрома́ть** – кульга́ти, шкутильга́ти, куля́ти, кривуля́ти»*;

2) фіксування фонетичних варіантів, наприклад: *«**Вдо́д**, см. **Удо́д**»*, *«**Ега́-ба́ба**, см. **Яга́-ба́ба**»*, *«**Ерлы́к**, см. **Ярлы́к**»*;

3) наведення російських прикметників із префіксом ***пре-***, що має значення перебільшення, вищого вияву ознаки і властивий для якісних прикметників, прислівників; під час перекладу може реалізуватися через префікс ***пре-***, суфікс ***-енн-***, прислівник ***дуже*** або словом з іншою основою. Наприклад: *«**Презло́й** – ду́же злий (лихи́й, лю́тий), презли́й, прелихи́й, прелю́тий; см. **Злой»***. У словниковій статті ***Злой*** виявлено, що для перекладу укладачі використали як безпрефіксні твірні основи вже згаданих прикметників: *лихи́й, злий, лю́тий,* так і інші лексичні синоніми: *недо́брий, кля́тий, злісни́й, злі[о]сли́вий*. Розглянувши словникову статтю *«**Преси́льный** – ду́же си́льний, силе́нний, преси́льний, ду́же міцни́й, ду́же поту́жний; см. **Си́льный»***, припускаємо, що словникова стаття ***Си́льный*** частково могла мати такий вигляд: *«**Си́льный** – си́льний, міцни́й, поту́жний»*;

4) наведення стрижневого слова певного синонімійного ряду. Наприклад, у словниковій статті ***Го́ре*** укладачі використали ремарку *см.*: *«**Го́ре** – 1) (сущ.) го́ре, (ум. Го́ренько, го́речко), ли́хо, біда́. См. ещё **Печа́ль, Тоска́, Бе́дствие, Несча́стье»***. Під час аналізу словникових статей ***Печа́ль, Бе́дствие, Несча́стье*** виявлено, що спільними для двох із них є перекладні еквіваленти: *лихо, біда, недоля*. Тому припускаємо, що у словниковій статті ***Тоска́*** для перекладу також могли були використані такі одиниці;

5) фіксування повних синонімів, наприклад: *«**Овра́жка**, зоол. см. **Су́слик»***, *«**Гонорре́я**, см. **Три́ппер»***.

У випадку відсилання від одного слова до іншого – повного чи дуже близького синоніма, як стверджує В.П. Берков, необхідно уникати повторення у двох статтях однакових перекладних еквівалентів, оскільки через таке відсилання користувачеві повідомляється, який із синонімів уживаніший [13: 80 – 81]. Тому вважаємо, що слово, до якого зроблено відсилання ремаркою *см.*, визначено авторами РУСа-1933 як заголовне – поширеніше, усталеніше, стрижневе слово синонімійного ряду, що є ознакою прескриптивного підходу до розбудови структури словникової статті.

У передмові до РУСа-1969 використання ремарки *ср*. розтлумачено так: «При похідних реєстрових словах пояснювальні позначки (якщо значення і стилістична характеристика цих слів збігаються із значенням і стилістичною характеристикою

основного слова) не подаються, а робиться посилання на основну форму позначкою *ср.* – порівняй. Позначка *ср.* (з малої літери) стосується тільки розділу складної словникової статті, після якого вона вміщена.. Позначка *Ср.* (з великої літери) стосується всієї статті (поділеної чи не поділеної на розділи) або всіх попередніх розділів» [РУС-1969: XIX – XX]. У процесі порівняння випадків використання ремарки *ср.* із РУСом-1933 виявлено, що його укладачі при похідних реєстрових словах в аналогічному випадку роблять посилання на основну форму за допомогою ремарки *см.*, а ремарку *срв.* (та її варіанти *ср.* і *срвн.*) використовують як факультативний елемент тлумачення, тоді, коли хочуть:

1) поглибити розуміння антонімійних лексичних одиниць. Наприклад, у словниковій статті *«**Нему́дрый** – 1) нему́дрий, нерозу́мний; (глуповатый) недоу́мкуватий; срв. **Му́дрый**»* укладачі використали ремарку *срв.* Під час аналізу словникової статті *«**Му́дрый** – му́дрий, розу́мний, (фамил.) мудря́чий, (только насмешл., полон.) мо́ндрий»* виявлено, що для перекладу укладачі використали еквіваленти-антоніми без префікса ***не-***. Вважаємо, що в IV томі укладачі РУСа-1933 працювали за тим самим принципом. Розглянувши словникову статтю *«**Нераскры́тый** – нерозкри́тий; неви́критий; нерозго́рнений; нерозчи́нений и т. п.; срв. **Раскры́тый** (под **Раскрыва́ть**)»*, припускаємо, що словникова стаття ***Раскры́тый*** частково могла мати такий вигляд: *«**Раскры́тый** – розкри́тий; ви́критий; розго́рнений; розчи́нений»*;

2) продемонструвати спільність, наближеність відтінків значень лексичних одиниць, які можуть бути синонімами лише в певних контекстах. Наприклад: *«**Поте́ха** – заба́ва, за́бавка, розва́га, уті́ха, (і)гри́ще, умо́ра; срв. **Заба́ва, Развлече́ние**».* У СУМі-1980 так розтлумачено значення іменника ***заба́ва*** – «1. Заняття з метою розважитися, повеселитися; розвага, гра. 2. Те, що дає розвагу, втіху. 3. *розм.* Зібрання, на якому розважаються, веселяться» [СУМ-1980, том III: 13]. Під час аналізу словникової статті *«**Заба́ва** – 1) см. **Забавле́ние**; 2) (развлечение) заба́ва, за́бавка, розва́га, уті́ха, ум. уті́шка..; 3) (мешканье) ба́влення, ба́віння, барі́ння; 4) см. **Заба́вка**»* в РУСі-1933 виявлено, що іменник ***заба́ва*** може вживатися в чотирьох значеннях, друге з яких містить уточнення

«развлечение» і є спільним з іменником ***потéха*** й тому перекладається спільними еквівалентами *забáва, зáбавка, розвáга, утíха*.

Іменник ***развлечéние***, до якого спрямовують нас укладачі РУСа-1933 за допомогою ремарки *срв.*, у СУМі-1980 розтлумачено так: *«**Розвага*** – 1. Те, що розвеселяє, розважає людину. 2. Те, що заспокоює, утішає кого-небудь у горі, нещасті і т. ін.; утіха. 3. Дія за знач. ***розважáти***» [СУМ-1980, том VII: 621]. Припускаємо, що ***потéха, забáва, развлечéние*** у випадку, коли вони мають значення «те, що розвеселяє, розважає людину» (СУМ-1980) є синонімами і для їх перекладу укладачі мали використати спільні еквіваленти. Так, у РУСі-1930: *«**Развлечение** – 1) (действие) розважáння; 2) розвáга, -ги, зáбав(к)а, -ки».* У СлУм-1898: *«**Развлечéніе** = розвáга (С. Л. Жел.), розважáння, розрúвка, бáвлення, потïха, втïшка».* Ці словники могли бути використані укладачами РУСа-1933 як джерела IV тому, оскільки вони були надруковані раніше й А.Ю. Кримський та С.О. Єфремов використовували їх під час укладання I – III томів.

Отже, встановлено, що іменники ***потéха, забáва, развлечéние*** можуть вступати в синонімійні відношення лише в певних контекстах, зокрема, якщо іменник ***забáва*** вживається з другим значенням, зафіксованим у самому РУСі-1933, а іменник ***развлечéние*** – зі значеннями 1 – 2, зафіксованими пізніше в СУМі-1980. У такому разі вони могли перекладатися спільними еквівалентами *забáва, зáбавка, розвáга, утíха.* Уживаючись з іншими значеннями, вони не могли вступати в синонімійні відношення, тому укладачі у словниковій статті ***Потéха*** використали ремарку *срв.* [195: 247].

Особливу цінність становлять ті виявлені лексичні одиниці, посилання на які містяться у двох і більше словникових статтях. Зокрема, 138 реєстрових слів вивлено у двох словникових статтях; 40 – у трьох; 4 – у 4 чотирьох; 2 – у п’яти та 1 – у восьми словникових статтях. Такі реєстрові одиниці можуть міститися як у межах одного випуску одного тому, так і в різних випусках одного тому або в різних томах.

Розгляньмо реєстрові одиниці, які трапляються в різних томах, зокрема в I та III, та у II та III. Так, прикметник ***скупóй*** міститься у словникових статтях *«**Крохобóрный** – 1) окрýшний; 2) см. **Скупóй**»* [РУС-1933, том II, вип. I:1025] та

*«**Прескупо́й** – прескупи́й, скупе́зний, ду́же скупи́й, прескна́рий, скнарю́чий, ду́же скна́рий .. см. **Скупо́й**»* [РУС-1933, том ІІІ, вип. ІІ: 2777], укладачами яких були різні люди. Зокрема, редактором ІІ тому був А.Ю. Кримський, а ІІІ тому – С.О. Єфремов. І той факт, що вони обидва для паспортизації використали ремарки *см.* свідчить, що під час побудови словникових статей і перекладу реєстрових слів вони користувалися спільно виробленими принципами.

Дієслово ***смея́ться*** міститься у словникових статтях «***Осме́ивать, осмея́ть*** *– о(б)смі́ювати, о(б)смія́ти, висмі́ювати и висміва́ти, ви́сміяти кого́ , що; пересміха́ти, бра́ти на сміх, на по́сміх, на глум, на глу́зи. Срв.* ***Смея́ться*** *над кем,* ***Насмеха́ться***» (том ІІІ, вип. І), «***Посме́иваться*** *– посміха́тися, посмі́хуватися* ***-ся*** *над кем – смія́тися, посміха́ти(ся), надсміха́тися, глузува́ти (і́ноді) з ко́го, на сміх кого́ бра́ти ; срв.* ***Смея́ться***» (том ІІІ, вип. ІІ), «***Посмея́ться*** *– 1) посмія́тися, порегота́ти(ся) и пореготі́ти, (усилит.) попосмія́тися, попорегота́ти и попореготі́ти.; 2) кому и над кем – посмія́тися, насмія́тися, поглузува́ти, поглумува́ти, покепкува́ти, покпи́ти з ко́го , сміх собі́ зроби́ти з ко́го . Срв.* ***Смея́ться***» (том ІІІ, вип. ІІ) і «***Потеша́ться, поте́шиться*** *– ті́шитися, потіша́тися, поті́шитися, ба́витися, поба́витися чим ..* ***-ться*** *над кем, над чем – роби́ти, зроби́ти собі́ сміх з ко́го, з чо́го; см.* ***Смея́ться*** *(над кем)]*» (том ІІІ, вип. ІІ).

У словниковій статті ***Потеша́ться*** укладачі використали ремарку *см.*, а у словникових статтях ***Осме́ивать, Посме́иваться, Посмея́ться*** **–** ремарку *срв.* У СУМі-1980 так розтлумачено дієслово ***смія́тися*** **–** «1) Видавати сміх від веселощів, радості, нервового збудження і т. ін.; 2) Насміхатися, глузувати з кого-, чого-небудь, висміювати чиїсь дії, вчинки і т. ін.» [СУМ-1980, том IX: 413]. У СлУм-1898 читаємо: «***Смѣя́ться, засмѣя́тѣся, разсмѣя́ться*** *= 1. сьмія́ти ся, за(роз)сьмія́ти ся, дуже – регота́ти ся , за(роз)регота́ти ся , потихенько — хихи́кати. 2. д. Издѣва́ться*». З огляду на вищезазначене припускаємо, що в РУСі-1933 реєстрова одиниця ***смея́ться*** також мала виступати з двома значеннями й залежно від цього перекладатися різними еквівалентами. У всіх слів – ***осме́ивать, осмея́ть, потеша́ться, поте́шиться, посме́иваться, посмея́ться*** – є спільне значення – друге (за винятком слів ***осме́ивать, осмея́ть***, де воно єдине) – «насміхатися,

глузувати з кого-, чого-небудь, висміювати чиїсь дії, вчинки». І це саме значення (теж друге) є у слова ***смеяться***, але з керуванням *над кем,* про що системно пишуть автори. І саме з цим значенням слова ***смеяться*** автори пропонують порівняти всі названі слова в певному значенні, яке вони конкретизують керуванням *над кем*, *над чем.* Тому нам здається, що тут є недогляд авторів – у статті ***Потешáться, потéшиться*** мала бути використана ремарка *срв.,* а не *см.* У використанні ремарок *см*. і *срв*. у РУСі-1933 вбачаємо певні закономірності, хоча є й певні порушення.

Отже, за матеріалами, виявленими в перших трьох томах РУСа-1933, можемо судити про вміст реєстру IV тому та в деяких випадках відновити українські відповідники до віднайдених 1100 реєстрових одиниць. Це має вагоме практичне значення на сучасному етапі розвитку української перекладної лексикографії, оскільки навіть часткове відновлення матеріалів IV тому РУСа-1933 заповнить прогалину в лексичному складі української літературної мови й уможливить повернення до словників питомої української лексики.

Висновки до другого розділу

Отже, досліджуючи проблему нормативності РУСа-1933, ми з’ясували, що його укладачі розуміли норму переважно як системне явище, що отримало суспільне схвалення та визнання. Таке розуміння поняття «норма» є актуальним і на сучасному етапі розвитку лінгвістики, що дає змогу аналізувати відповідність РУСа-1933 вимогам нормативності не лише початку ХХ ст., а й сучасності.

У процесі дослідження розмежовано поняття «лексична нормативність» і «лексикографічна нормативність» за характером об’єкта внормування (лексема і словник); за характером подання мовного матеріалу у словнику – «дескриптивна нормативність» (описовий характер) і «прескриптивна нормативність» (приписовий). Лексичною нормативністю словника вважаємо відповідність лексики, зафіксованої у ньому, мовній нормі тієї доби, у яку він був створений. Тобто в основі словника лежить принцип відбору: до реєстру вводять лише ті слова, які отримали статус літературної норми, а нелітературні елементи (діалекти, просторіччя, жаргонізми тощо) обов’язково марковані стилістичними ремарками. Основними

критеріями оцінки нормативності мовних одиниць на початку XX ст. були їхня відповідність системі мови та частотність використання в комунікативному процесі за умови авторитетності джерел. Ці критерії є провідними в доборі слів до реєстрів і сучасних нормативних словників.

Ураховуючи з’ясовані критерії, для встановлення нормативності лексики, зафіксованої в РУСі-1933, та її актуальності на сучасному етапі розвитку української літературної мови використано три методики дослідження, апробовані на різних ділянках словника (насамперед елімінованих складниках) і можливі для такого дослідження інших словників:

1) виявлення реактивованої лексики РУСа-1933 на матеріалі довільно обраного суцільного фрагмента українського реєстру та корпусу словників кінця XIX – поч. XXI ст.;

2) виявлення реактивованої лексики на матеріалі елімінованої лексики та корпусу словників кінця XIX – поч. XXI ст.;

3) дослідження особливостей функціонування елімінованих питомих українських словотвірних моделей та моделей, активно пропагованих за радянського часу, у РУСі-1933 та наступних російсько-українських словниках.

Виявлено значну кількість реактивованої лексики, яка після паузи в середині XX ст. поступово повертається до узусного вжитку, що засвідчує її відповідність нормам сучасної української літературної мови; простежено чітку систему словотвірних правил, виведених із традицій української мови; з’ясовано тенденцію націоналізації (автохтонізації) в сучасному українському словотворенні, яка проявляється в поверненні до перекладних словників українських відповідників, утворених за питомими словотвірними моделями, що були зафіксовані саме в РУСі-1933. Це дає підстави стверджувати, що українська частина реєстру РУСа-1933 (насамперед той сегмент мовного матеріалу, який у 30-ті рр. XX ст. був оголошений ненормативним), попри ідеологічне таврування, відповідає вимогам лексичної нормативності як початку XX ст., так і нашого часу. Однак не можемо стверджувати абсолютну лексичну нормативність, оскільки у процесі дослідження виявлено незначну кількість зросійщених елементів та вірогідно «кованих» слів.

Лексикографічною нормативністю вважаємо відповідність принципів побудови словника традиціям, що склалися в лексикографії на час його укладання. Аналіз РУСа-1933 на мега-, макро- й мікроструктурних рівнях засвідчив використання під час його укладання теоретичних та практичних напрацювань попереднього періоду розвитку української перекладної лексикографії (дескриптивна нормативність) та визначив особливості впливу на процес укладання наступних російсько-українських словників (прескриптивна нормативність), зокрема через систему параметрів опису лексикографічної інформації. Простежено таку динаміку в українських загальномовних словниках: у СлГр-1909 опис лексичного матеріалу здійснено за 38 параметрами, у РУСі-1933 – за 54, у СУМі-1980 – за 53, у РУСі-2014 – за 50. Дескриптивні та прескриптивні принципи формулювання й реалізації наукової концепції словника збалансовані, що дає змогу кваліфікувати РУС-1933 як зважений дескриптивно-прескриптивний словник. Однак не можемо стверджувати цілковиту лексикографічну нормативність РУСа-1933, оскільки передмова словника є неповною (навіть щодо вимог того часу), подання джерельної бази на мега- й мікроструктурному рівнях словника не відповідає тогочасним вимогам, а також спостерігаємо неповну уніфікованість та непослідовність використання ремарок.

У контексті встановлення нормативності РУСа-1933 актуальною залишається проблема пошуку втраченого IV тому. Пошук рукопису із залученням зовнішніх ресурсів не дав результатів, тому єдиною можливістю з'ясувати вміст IV тому залишаються внутрішні ресурси опублікованих томів та зовнішні ресурси – лексикографічний контекст та архівна картотека. Випрацьовано методику відновлення матеріалів російського реєстру IV тому РУСа-1933 через систему відсильних ремарок у I – III томах. Таким чином виявлено 1100 російських реєстрових одиниць, які, ймовірно, могли ввійти до IV тому словника, і в окремих випадках відновлено українські відповідники до них, що уможливлює в майбутньому заповнення прогалин у лексичному складі української літературної мови на літери Р – Я питомою українською лексикою.

Розділ 3. Джерельна база «Російсько-українського словника» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова

3. 1. Теоретичні аспекти дослідження джерельної бази словника

Якість, повнота й об'єктивність перекладного двомовного словника залежать від якості наукового опрацювання його джерельної бази, яку формують лінгвістичні джерела. Науковою дисципліною, що вивчає прийоми виявлення лінгвістичних джерел, їх вивчення та використання в мовознавчому дослідженні, є лінгвістичне джерелознавство [17: 85]. Відзначимо ще недостатню теоретичну розробленість цього наукового напряму в українському мовознавстві, зокрема і його термінологічного тлумачення в лінгвістичних словниках та енциклопедіях.

За визначенням російського мовознавця С.І. Коткова, якого вважають засновником лінгвістичного джерелознавства, «лінгвістичне джерело – це одиниця безпосереднього (інструментально-фізичного) чи опосередкованого (графічного) засвідчення мови чи її елементів, обсяг і зміст якої визначено, з одного боку, можливостями та потребами спілкування, з іншого, – способом зафіксованого» [119: 5]. О.Й. Блінова вважає, що лінгвістичне джерело – це результат фіксації одного чи сукупності мовних фактів [17: 85]. Отже, джерельною базою словника вважаємо сукупність праць, які укладачі використали для формування реєстру і встановлення семантичної структури слова. Питання вибору джерел для кожного окремого словника має свою специфіку.

Б.Д. Грінченко вважав, що лише ґрунтовна джерельна база, яка репрезентує всіх безумовно значних за своїм громадським впливом авторів, може стати запорукою успіху словника [СлГр-1909: 20]. А.Ю. Кримський, погоджуючись із Б.Д. Грінченком, водночас наголошував на тому, що джерельна база словника має відбивати характер змін словникового складу мови й не обмежуватися лише класичними авторами. Необхідно залучати до словника лексичний матеріал із тих джерел, які правильно відображають сучасний стан української літературної мови в усному та письмовому різновидах її функціонування. А це можливо здійснити лише за тієї умови, коли у словниковій картотеці будуть зафіксовані численні виписки з авторитетних джерел писемної літератури різних видів і жанрів, а також із кращих

зразків усної народної творчості [РУС-1933, том I: VII]. Окрім того, укладачі РУСа-1933 в передмові задекларували намір відобразити мову широкого культурного й державного вжитку, що передбачало значне використання матеріалів тогочасної преси, однак реалізувати його цілком не вдалося (див. пункт 3. 4. 6.). Надійність джерельної бази (кількісна і якісна характеристика джерел, зокрема їхня авторитетність із погляду мовного оформлення) свідчить про обсяг і якість дескриптивного потенціалу словника, тобто повноту чи обмеженість опису реальної мовної ситуації.

На важливості вивчення джерельної бази словника наголошували Б.К. Галас [37; 38], С.І. Головащук [47], П.Й. Горецький [54], І.А. Казимирова [98], А.А. Москаленко [158], Л.С. Паламарчук [178], М.М. Пилинський [183], Л.М. Полюга [196] та ін. Зокрема, П.Й. Горецький аргументував необхідність опирання словника на надійні джерела, до яких зараховував літературні твори та лексикографічні праці [54]. М.М. Пилинський акцентував на вагомому практичному й методологічному значенні вибору джерел для словника, адже від цього залежить, чи потраплять до нього не тільки окремі слова, а й цілі категорії слів; від характеру й обсягу джерел та їх використання залежить характер і обсяг самої лексикографічної праці [183]. Л.С. Паламарчук стверджував, що з джерельною базою тісно пов’язані повнота реєстру словника, вичерпність семантичного опрацювання слів, надійність ілюстративно-документаційного матеріалу, а також глибина та правильність граматичного розроблення слів і їхньої стилістичної кваліфікації [178]. Л.М. Полюга відзначає, що під час укладання різних типів словників необхідно орієнтуватися на відповідні специфічні джерела [196]. Б.К. Галас та І.А. Казимирова подають деякі методичні рекомендації щодо опрацювання лінгвістичних джерел. Зокрема, І.А. Казимирова пропонує під час аналізу лінгвістичного джерела орієнтуватися на його «зовнішню» і «внутрішню» критику [98]. Натомість Б.К. Галас, аналізуючи джерела різних словників, звертає увагу на листування, коментарі укладачів самого словника, критичні зауваження рецензентів щодо наповнення джерельної бази словника [37; 38].

До ключових проблем лінгвістичного джерелознавства належить проблема класифікації джерел. С.І. Котков поділяє їх на такі різновиди: 1) первинні, які об’єктивно склалися (газети, літописи, дані діалекту, художні твори, фольклорний матеріал тощо); у первинних джерелах матеріал закріплений первинно; 2) вторинні, які фіксують дослідники (енциклопедії, словники тощо); вторинні джерела утворено внаслідок селекції з первинних джерел тих чи тих лінгвістичних даних відповідно до мети дослідження [119: 5]. Відзначимо, що джерельну базу РУСа-1933 становлять як первинні, так і вторинні джерела.

Л.С. Паламарчук виокремлює два види джерел: «По-перше, попередні словники цього ж або близького типу і, по-друге, лексична картотека, тобто приклади вживання того чи іншого слова з художньо-літературних творів найрізноманітніших жанрів, із наукової літератури різного призначення, із періодичних видань, записів народної творчості, усного літературного мовлення тощо» [178: 150]. Використання перерахованих видів джерел у словнику переконливо засвідчує список джерел.

Зауважимо, що джерельну базу в РУСі-1933 подано відразу на двох структурних рівнях: на мегаструктурному рівні – це список джерел; на мікроструктурному рівні (як елемент структури словникової статті) – це покликання на джерела.

На мега- й мікроструктурному рівні інформація про джерела, що лягли в основу української частини РУСа-1933 й, відповідно, ілюстративного матеріалу, подана неповно (докладніше див. пункт 2. 3. 3.). Поза увагою науковців залишилася проблема дескриптивної та прескриптивної нормативності джерельної бази РУСа-1933, яка проявляється через залучення джерел різних стилів і жанрів до словника, надання переваги тим чи тим джерелам.

Отже, визначення кола джерел, які формують джерельну базу словника, є одним із найосновніших показників його дескриптивної нормативності. Тому на сьогодні постає проблема кількісного та якісного дослідження джерельної бази РУСа-1933, з’ясування особливостей репрезентації джерел словника на мега- й мікроструктурному рівні. Це уможливить створення гіпотетичного списку джерел,

який містив би всі необхідні поля в бібліографічному описі й оформлення покликань на джерела відповідно до сучасних вимог паспортизації ілюстративного матеріалу.

3. 2. Методика встановлення джерел РУСа-1933

Створення гіпотетичного списку джерел РУСа-1933 на основі реально вжитих покликань у тексті унаочнить повну картину кодифікування дескриптивної норми у словнику, а також полегшить користувачам пошук та витлумачення того чи того скороченого покликання.

Для створення списку джерел застосовано такі методи: *описовий метод* – для планомірної інвентаризації скорочень, їхньої систематизації та ґрунтовного пояснення; *порівняльний метод* – для з’ясування особливостей подання джерел у мега- й мікроструктурі РУСа-1933, виявлення всіх елементів бібліографічного опису цитованої праці на основі порівняння з попередніми словниками; *метод аналізу* – для детального дослідження списку скорочень, словникових статей, внутрішніх та зовнішніх ресурсів словника з метою з’ясування максимальної кількості інформації про його джерельну базу; *метод реконструкції* – для встановлення повного бібліографічного опису праці відповідно до вимог паспортизації джерел; *гіпотетичний метод* – для формування списку джерел.

Проаналізовано основний і додатковий списки скорочень (мегаструктурний рівень) та всі покликання у словникових статтях у тексті I – III томів РУСа-1933 (мікроструктурний рівень) із формального погляду й виявлено таке:

1. Деякі скорочення у списках не збігаються зі скороченнями в покликаннях, наприклад:

Скорочення у списку РУСа-1933	Реально виявлено в тексті
Гатцук	*Гатц.*
Мат. Укр. Етн.	*МУЕ*
Закр.	*Сл. Закр.*
Київщ.	*Київ., Київ. п., Київ. пов., Київськ. п., Київщина*

тощо[7].

2. Певні джерела продубльовано у списках різними скороченнями (див. *Київщ.* вище).

[7] Повний список див. у Додатку Ж.

3. Частина джерел не ввійшла до жодного списку: наприклад, це твори С.Ф. Русової, Т.Г. Бордуляка, О.М. Бодянського, П.І. Ніщинського, Є.Х. Чикаленка, Ю.І. Яновського, Марка Черемшини, Юрія Клена та ін. (усього 90 джерел не ввійшло до списку, тобто 25,5 % – див. Додаток Е). Припускаємо, що це спричинено складними умовами роботи над словником, насамперед обмеженнями в часі та людському ресурсі. Укладання словника йшло важко, швидкими темпами, не все спромоглися охопити, урахувати, доопрацювати. З'являлися нові джерела, що їх автори не встигали вносити до списків і, можливо, планували ввести до остаточного списку, який мав бути поданий у IV томі.

4. Частина скорочень виявилися «порожніми», оскільки жодного покликання на них не виявлено (або було вилучено цитований матеріал із тексту словника, або не було внесено покликання до слова, словосполучення чи речення):

Скорочення у списку РУСа-1933	Пояснення у списку РУСа-1933
Аф.-Чужб.-Шевч.	А. Афанасьевъ (Чужбинскій) «Воспоминания о Шевченкѣ»
Балк.	Балківщина
Білоцерк.	Білоцерківщина
Кирил., Кириленко	Ів. Кириленко
Корост.	Коростенщина
Павл.	Павловський О.
Сл. Йог.	М. Йогансен, М. Наконечний, К. Німчинов, Б. Ткаченко «Практичний російсько-український словник»
Ст. Савч.	Ст. Савченко
Тульч., Тульчинщ.	Тульчинщина

5. Відомості про джерела у витлумаченнях подано неповно, наприклад, тільки ініціал та прізвище, інколи неповна назва видання тощо:

Скорочення у списку РУСа-1933	Пояснення у списку РУСа-1933
Бажан	М. Бажан
Віннич.	Вінниччина
Ґерин.	Б. Ґеринович «Фізична географія»;
Діло	«Діло», 1929 р.

тощо.

6. Деякі цитати в тексті словника подано без паспортизації. Припускаємо, що це могли бути цитати з праць, які задекларовані у списку скорочень РУСа-1933, однак не виявлені в тексті.

7. Деякі скорочення не вдалося розтлумачити повно й однозначно: *Алекс., Афіша, Богусл., Бриж., Василь., Вахн., Галуз., Гриб., Дим., Залюб., Звіш., Кал., Капельг., Кирил., Кіноафіша, Кн., Кор., Крем., Криж., Крий., Крик., Крил., Крич., Крон., Круш., Мазепа, Мінц., Ним., Орищин, Орлик, Ставн., Трипілля, Федор., Цег., Шоня, Як. Марк*.

Проведений аналіз свідчить, що дійсна джерельна база РУСа-1933 охоплює більшу кількість джерел, ніж задекларовано у списку скорочень, тому виникає необхідність у його поповненні виявленими працями. Методику встановлення списку джерел словника випрацьовано на основі реально вжитих покликань у тексті I – III томів.

Створення списку джерел передбачає: а) створення повного списку використаних матеріалів (із поповненням наявних списків незадекларованими джерелами з реальних покликань); б) максимальне розшифрування скорочень; в) відновлення ймовірного бібліографічного опису джерела [192: 98].

Вважаємо, що встановлення бібліографічного опису джерела має відбуватися у два етапи: I етап – через залучення внутрішніх ресурсів словника (передмова, післямова, коментарі укладачів; список джерел); II етап – через залучення зовнішніх ресурсів (попередні словники, якими користувалися укладачі; бібліографічні покажчики книг; пошук джерела за цитатним матеріалом у пошукових системах мережі Інтернет, «архівна» картотека Інституту української мови та ін.).

Унаслідок відновлення бібліографічного опису на цих двох етапах отримано такий дослідницький список джерел РУСа-1933 (див. Додаток Е):

– джерела скласифіковано за стилістично-жанровою ознакою: художня й публіцистична література (твори поетів, прозаїків, літературознавців), матеріали польових записів, етнографічні матеріали (матеріали збірок), фольклорні матеріали, лексикографічні матеріали, періодика (матеріали альманахів, газет і журналів), наукова та офіційно-ділова література, релігійна література, історичні джерела (матеріали грамот, літописів і статутів). Таку класифікацію джерел здійснено внаслідок повного аналізу виявлених покликань (усього 35112);

– усередині кожної групи подано скорочення (напівжирним шрифтом – задеклароване у списку, звичайним шрифтом – реально виявлене в тексті словника) та повний бібліографічний опис джерела уніфіковано для всіх праць за вимогами до всіх видів видань, який удалося встановити на сьогодні:

а) для художніх, наукових, публіцистичних праць, збірок етнографічних матеріалів та словників: автор, назва праці, місце й рік видання, видавництво, том (для багатотомних видань);

б) для періодичних видань: назва видання, рік випуску;

в) для матеріалів польових записів: територія, на якій був записаний матеріал, прізвище особи, що здійснила записи (по можливості).

Важливо акцентувати, що спочатку ми встановили задекларовані у списку джерела, а потім – незадекларовані.

3. 2. 1. Встановлення бібліографічного опису задекларованих у списку джерел

Встановлення бібліографічного опису задекларованих у списку джерел здійснено двома шляхами, залежно від того, чи подано у списку скорочень назву праці:

1) якщо назва праці відома, але інші поля в бібліографічному описі не вказано, то для їх встановлення використано:

а) ***попередні словники***, зокрема СлЖН-1886, СлУм-1898, СлГр-1909. Наприклад:

Скорочення у списку РУСа-1933	Пояснення у списку РУСа-1933	Імовірна назва джерела
АД, Ант.-Драг.	Б. Антоновичъ и М. Драгомановъ, «Историческая пѣсня малорусскаго народа», тт. 1 – 2.	Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Томы I и II (1-й вып.). К. 1874, 1875. [СлГр-1909: 30].
Гнатюк	В. Гнатюк, «Галицько-руські народні легенди».	Галицько-руські народні легенди. Зібрав Володимир Гнатюк. Тт. І и ІІ. Л. 1902. (XII и XIII томъ «Етнографічного збірника» «Наук. Товар. ім. Шевч.») [СлГр-1909: 31].

Стат. Лит., Ст. Лит.	Статут Литовський	Статутъ великого князства Литовского (Пысля видання 1599 року). Москва. 1858 [СлУм-1898, том I: XI].

Окрім встановленого бібліографічного опису, виявлено спільні для цих словників джерела, а отже, можна констатувати тяглість лексикографічної традиції добору джерел;

б) ***бібліографічні покажчики*** (здійснено пошук переважно першого видання твору, щоб виявити межу появи картки з виписаною ілюстративною цитатою – «не раніше»):

– «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1798 – 1923» (далі – УК). Наприклад:

Скорочення у списку РУСа-1933	Пояснення у списку РУСа-1933	Імовірна назва джерела (за бібліографічним покажчиком)
Азб. комун.	Азбука комунізма	Бухарін М.І., Преображенський Є.О. Азбука комунізму: Популярний виклад Програми Російської Коммуністичної Партії Більшовиків / Н. Бухарин і Е. Преображенський; Переклав Евг[ен] Касяненко. – К.: Всеукр. Держ. Вид-во. 2-а Рад. друк., 1920. – 412, [2] с. [УК, том II: 425].
Бонд. виробн.	Свирський та Турченко-Тур. «Бондарне виробництво	Свірський В. Бондарне виробництво: Кустарне і ремісниче / Склали В. Свірський та Н. Турченко-Тур. – [К.]: Вид. Київ. Губсоюзу – б[увш.] Дніпросоюзу. Друк. Київ. Губсоюзу, 1922. – 42 с.: мал., табл. [УК, том II: 555].
Герин.	Б. Ґеринович, «Фізична географія»	Геринович В.О. Фізична географія: Для ужитку 12 кляси. – Кам’янець на Поділлю: Видавн. Т-во «Дністер». Друк. Т-ва «Дністер», 1920. – 82, [1] с. [УК, том II: 430].

Деякі вже встановлені за попередніми словниками джерела в бібліографічному покажчику УК подано з точнішим бібліографічним описом. Наприклад:

Скорочення у списку РУСа-1933	Пояснення у списку РУСа-1933	Імовірна назва джерела за попередніми словниками	Імовірна назва джерела (за бібліографічним покажчиком)
Лавр.	Д. Лавренко, «Пісні українського люду»	Пісні українського люду. Пісні про кохання. Видавъ Д. Лавренко. К. 1864. [СлГр-1909: 34].	Пісні украінського люду: Пісні про кохання / Видав [уклад.] Д. Лавренко. – К.: Друк. Хведорова, 1864. – IV, 168 с. [УК, том I: 52].

– «Книга в Україні, 1861 – 1917: Матеріали до репертуару Української книги» (далі – КУ):

Скорочення у списку РУСа-1933	Пояснення у списку РУСа-1933	Імовірна назва джерела (за бібліографічним покажчиком)
Ніс	Ст. Носъ «О народной медицинѣ южноросовъ»	Нос С.Д. У всякого народа своя природа: (Путешествия к родному пепелищу): [О нар. Медицине] / Степан Данилов[ич] Нос, врач. – Чернигов: Тип. Губерн. Правления, 1888. – 31, [1] с. [КУ, вип. XI: 176].

в) ***пошук за назвою в пошукових системах мережі Інтернет***. Наприклад:

Скорочення у списку РУСа-1933	Пояснення у списку РУСа-1933	Імовірна назва джерела (за інформацією пошукових систем мережі Інтернет)
Едґ. По	Едґ. По, «Вибрані твори», переклад М. Йогансена та Б. Ткаченка	Е. По. Вибрані твори / Пер. М.Г. Йогансена, Б.Д. Ткаченка. – Харків, 1928.
Потеб., Потебня, Пот. Одис.	Потебня Одиссея	Потебня А.А. Отрывки изъ перевода Одиссеи / А.А. Потебня // Изъ записокъ по теоріи словесности. – Харьковъ, 1905. – Приложенія. – С. 538–583.

2) якщо прізвище автора задекларування у списку, а назва праці невідома, то її встановлено через:

а) ***коментарі укладачів РУСа-1933*** в документах, що стосуються процесу роботи над укладанням словника. У Звідомленні Першого (Історично-Філологічного) Відділу за 1923 р. ідеться про те, що для укладання РУСа-1933 було використано «з наукових і публіцистичних творів – .. Єфремов («Коротка історія українського письменства», «Українознавство», «Гармонійний талант»), Кримський («Украинская грамматика», «Деякі непевні критерії»).. З етнографічних видань – «Укр. Етноґраф. Збірник Київського Наукового Товариства», т. I, «Етноґраф. Збірник Наукового Товариства імени Шевченка», т. т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII, «Збірник Фільологічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка», т. XV, Верхратський, Говір Батюків (та инш. д.).., продовжувано використання творів .. Чернявського («Зорі»)» [90: 303 – 304]. Після цього з’ясовано бібліографічний опис

установлених праць через бібліографічні покажчики (усі встановлені праці подано в Додатку Е).

Пошук назви праці через внутрішні ресурси словника виявився особливо корисним під час розшифрування релігійних джерел РУСа-1933, зокрема для встановлення, чиїм перекладом Євангелія користувалися укладачі словника. Як відомо, на той час були вже три повних переклади Євангелія новоукраїнською мовою: «Біблія» П.О. Куліша, І.П. Пулюя, І.С. Нечуя-Левицького 1901 р.; рукопис Євангелія М.Ф. Лободовського, надісланий ним до Св. Синоду 1903 р.; рукопис перекладу Євангелія П.С. Морачевського, який передали на зберігання до Бібліотеки Імператорської Академії наук у Петербурзі його спадкоємці в 1902 р. [4: 213].

У списку скорочень РУСа-1933 задекларовано й пояснено такі скорочення: *Бібл.* – Біблія, *Єванг.* – Євангеліє, *Єв. Луки* – Євангеліє Луки, *Єв. Морач., Морач.* – Євангеліє в перекладі П.С. Морачевського 1906 р., *Св. П., Св. Пис.* – Святе Письмо. Такі пояснення уможливлюють установлення лише однієї праці: «Євангеліє» в перекладі П.С. Морачевського, а інші потребують подальшого розшифрування. Окрім того, у процесі технічного аналізу тексту РУСа-1933 виявлено ряд незадекларованих скорочень: *Єв., Єв. І., Єван., Єв. Л., Єв. Мт., Єв. Мат., Євангеліє.* Це зумовлює необхідність пошуку детальної інформації про ці джерела насамперед через внутрішні ресурси словника. У передмові до РУСа-1933 укладачі зазначають, що для розписування його картотеки було використано «головні твори класиків.., а з давніших – «Святе Письмо» в перекладі П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та І. Пулюя» [РУС-1933, том І: VII]. Тому припускаємо, що скорочення *Бібл., Єв., Єв. Луки, Єв. І., Єв. Л., Єв. Мт., Єв. Мат., Єван., Єванг., Євангеліє, Св. П., Св. Пис.* укладачі РУСа-1933 використали для паспортизування цитат із «Біблії» в перекладі П.О. Куліша, І.П. Пулюя, І.С. Нечуя-Левицького 1901 р.;

б) ***пошук назви праці за цитатним матеріалом у пошукових системах мережі Інтернет і подальше з'ясування бібліографічного опису через бібліографічні покажчики***. Наприклад, розгляньмо процес установлення назв деяких творів Б.Д. Грінченка за цитатами та їх бібліографічного опису:

Цитатний матеріал у РУСі-1933	Установлений твір	Імовірна назва джерела
1) Ніяк мені тебе взяти.	«Батько та дочка»	Грінченко Б.Д. Батько та дочка: Оповидання про те, як чоловикови пид землею в шахти прыгода трапылася / Напысав В. Чайченко [псевд.]. – Чернигов: Друк. Губерн. Правл., 1894. – 36 с. [УК, том І: 232].
1) Тепер тая мука, сльозами вибухнула.	«Без хліба»	Грінченко Б.Д. Без хлиба: Оповидання В. Чайченка. – К.: Вид. кныгарни С. И. Гомолинського. Друк. б[ывшая] Федор[ова], ар[енд]. Л. И. Блехманом, 1890. – 32 с. [УК, том І: 193].
1) Порожня була й одежна шахва з вирваними дверками.	«Брат на брата»	Грінченко Б.Д. Брат на брата: Оповідання. – [Львів]: Накладом авт. [Друк. І. Айхельбергера, 1910]. – 66 с. [УК, том І: 663].
1) У землю ту, мов величезний клин, вганялося далеко синє море.	«Смілива дівчина»	Грінченко Б.Д. Смилыва дивчына: Казка / Написав Б. Гринченко. – [Чернигів]: Видав Б. Грінченко. [Друк. Губ[ерн]. Земства, 1899]. – 22 с [УК, том І: 310].

Окрім наведених творів Б.Д. Грінченка, таким способом установлено праці М.П. Бажана, П.П. Білецького-Носенка, Л.І. Боровиковського, С.В. Васильченка, М.А. Вербицького, В.К. Винниченка, О.Ф. Влизька, С.І. Воробкевича, М.К. Вороного, Л.І. Глібова, А.В. Головка, Є.П. Гребінки, Грицька Григоренка, П.П. Гулака-Артемовського та ін. (повний список подано в Додатку Е).

Варто зазначити, що в окремих випадках пошук назви праці за цитатою в пошукових системах мережі Інтернет виявив аналогічні цитати у СлГр-1909. Припускаємо, що укладачі РУСа-1933 могли використати ці цитати шляхом їх безпосередньої селекції зі СлГр-1909, тому відновлення бібліографічного опису праць, із яких узято виявлені цитати, здійснено через список джерел СлГр-1909:

Скорочення в РУСі-1933	Пояснення в РУСі-1933	Цитата	Імовірна назва джерела
Г. Барв.	Ганна Барвінок	Яке моє життя буде та й її, як я візьму на неї ненависть? [СлГр-1909, том ІІ: 551].	Ганна Барвинокъ (О.М. Кулишева). Оповидання зъ народнихъ устъ. Зъ портретомъ авторкы и зъ передмовою
		Усупротивитися проти	

		чорних очей [СлГр-1909, том IV: 544].	Б. Гринченка. К. 1902 [СлГр-1909: 31].
		Живе вона сама собі вдовуючи [СлГр-1909, том IV: 320].	
Мир., Мирн., Мирний	П. Мирний	Христі, мов живе, усе те стало в-очевидячки [СлГр-1909, том III: 81].	Повія. Романъ въ трехъ частинахъ. І. Мирного. Чч. І и ІІ (Рада, альманахъ, двѣ части, К. 1883, 1884) [СлГр-1909: 35].
		Мов ніж угородив у серце [СлГр-1909, том IV: 315].	Хиба ревуть воли, jак jасла повні? Роман з народнього житьтьа П. Мирного та І. Білика. Ж. 1880 Спб. 1862 [СлГр-1909: 36].

У деяких випадках не вдалося встановити назву твору за цитатою, тому залучено СлГр-1909, де під аналогічними скороченнями виявлено такі праці:

Скорочення в РУСі-1933	Пояснення в РУСі-1933	Скорочення у СлГр-1909	Імовірна назва джерела
Браун.	Браунер А.	*Браун.*	А. Браунеръ. Замѣтки о рыболовствѣ на р. Днѣстрѣ и Днѣстровскомъ лиманѣ въ предѣлахъ Одесскаго у. Оттискъ изъ «Сборника Херс. Земства» [СлГр-1909: 30].
Макс., Максим.	Максимович М.	*Макс.*	1) Украинскіе народныя пѣсни, изданныя Михаиломъ Максимовичемъ. Часть первая. М. 1834. [СлГр-1909: 35]. 2) Сборникъ украинскихъ пѣсенъ, издаваемый Михаиломъ Максимовичемъ. Часть первая. К. 1849. [СлГр-1909: 35].
Мил., Милор., Милорад.	В. Милорадович	*Мил.*	В.П. Милорадовичъ. Народные обряды и пѣсни Лубенскаго уѣзда, Полтавской губ., записанные въ 1888 – 1895 г. (Х-й т. «Сборника Харьк. Ист.-фил. О-ва», 1897) [СлГр-1909: 35].
Мет., Метл.	Метлинський А.	*Мет.*	Народныя южнорусскія пѣсни. Изданіе Амвросія Метлинскаго. К. 1854 [СлГр-1909: 35].

Огон.	О. Огоновський	*Ogon.*	Studien auf dem Gebiete der Ruthenischen Sprahe von Dr. Emil Ogonowski. Lemb. 1880 [СлГр-1909: 37].

Оскільки СлГр-1909 як одне з головних лексикографічних джерел української частини РУСа-1933 було розписано на картки й використано під час його укладання, то найвірогідніше А.Ю. Кримський та С.О. Єфремов і використали матеріали цих видань опосередковано, через СлГр-1909. Проте не виключаємо, що могли бути використані й інші праці цих авторів, тому подальші підрахунки проведено за прізвищем автора, а не за назвою праці.

Отже, розшифрування задекларованих у списку РУСа-1933 скорочень та встановлення бібліографічного опису праць здійснено способом порівняння з аналогічними списками попередніх словників, що їх використали укладачі РУСа-1933 під час формування реєстру словника, а також через пошук у бібліографічних покажчиках та пошукових системах мережі Інтернет.

3. 2. 2. Встановлення джерел за незадекларованими скороченнями

Для розшифрування скорочень, виявлених у словникових статтях РУСа-1933, але не задекларованих у списку, залучено, насамперед, внутрішні ресурси словника: аналіз передмови й післямови з метою виявлення інформації про джерело. Такий спосіб вважаємо основним і найдостовірнішим, оскільки лише укладачі словника точно можуть повідомити, якими джерелами вони скористалися для його укладання [192: 98].

На цьому етапі можливо лише розшифрувати виявлені скорочення. Наприклад: *Анн.* – обґрунтовуючи доцільність уведенння до реєстру РУСа-1933 ботанічної номенклатури, укладачі в передмові згадують про праці Анненкова: «Наскільки цей матеріял увійшов уже до попередніх словників Уманця і Грінченка, що скористували відповідні праці Анненкова, Роговича та инш., настільки подано їх і в нашому Словникові» [РУС-1933, том I: VIII]. З огляду на це припускаємо, що скорочення *Анн.* розшифровується як *Анненков.* Щоб установити ймовірну назву праці цього автора, використано СлГр-1909, де у списку джерел під аналогічним скороченням подано працю «Ботаническій словарь .. Составилъ Н. Анненковъ.

Новое испр., пополн. и разшир. изданіе. Спб. 1878» [СлГр-1909: 30]. Тому вважаємо, що скороченням *Анн.* укладачі РУСа-1933 також паспортизують цитати, узяті з «Ботанічного словника».

Укр. Правопис – виявлено у III випуску II тому РУСа-1933, у післяслові до якого укладачі зазначають, що другий і третій випуски були надруковані «за старим правописом .. влітку 1929 року, за кілька місяців до опублікування нового державного правопису» [РУС-1933, том II, вип. III: 1052]. Припускаємо, що так укладачі РУСа-1933 паспортизували цитати з «Українського правопису» 1928 р. (опубліковано як «Український правопис». – Харків : Державне вид-во України, 1929. – Вид. 1).

Башт., Баштов. – у Звідомленні Першого (Історично-Філологічного) Відділу за 1923 р. укладачі РУСа-1933 стверджують, що для його укладання вони використали «з наукових і публіцистичних творів – Баштовий («Українство на літературних позвах з Московщиною»)» [90: 303]. Зважаючи на це, скорочення *Башт., Баштов.* розшифровано як *І. Баштовий «Українство на літературних позвах з Московщиною».* Як відомо, Іван Баштовий – це псевдонім І.С. Нечуя-Левицького, тому подальші підрахунки здійснено за основним прізвищем автора. Додатковим доказом того, що ця праця була використана укладачами РУСа-1933 як джерело лексичного матеріалу є той факт, що, здійснюючи пошук назви праці за цитатою *«З вікон вагона ми заглядали її в Псковській губернії»* з паспортизацією *Н.-Лев.*, установлено, що ця цитата походить із тексту праці «Українство на літературних позвах з Московщиною». Бібліографічний опис установленої праці зроблено через бібліографічний покажчик:

Скорочення в РУСі-1933	Імовірний бібліографічний опис праці
Башт., Баштов.	Нечуй-Левицький І.С. Украинство на літературных позвах з Московщиною / Написав И. Баштовый [псевд.]. – Львів: Друк. Т-ва им. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1891. – 214 с. [УК, том I: 208].

Сл. Дубр. – у передмові укладачі РУСа-1933 згадують, що «для реєстру російських слів використані були цілком «Русско-французский словарь» Макарова, «Полный словарь русскаго и польского языка» Дубровського» [РУС-1933,

том I: VIII]. Однак, розглянувши цитату *Клупп – наворотич (Сл. Дубр) (заст.)* [РУС-1933, том II, вип. I: 273], ми з’ясували, що паспортизовано навіть не цитату, а саме слово в українській частині. У «Словнику московсько-українському» В.Г. Дубровського 1918 р. у реєстрі немає слова *клупп,* тому найвірогідніше це посилання на «Словник українсько-російський» В.Г. Дубровського [187: 55]. Бібліографічний опис установлено за бібліографічним покажчиком:

Скорочення в РУСі-1933	Імовірний бібліографічний опис праці
Сл. Дубр.	Дубровський В.Г. Українсько-російський словник / Редакція І. Стешенка; [Передм. Вид-ва]. – К.: Час. [Друк. 1-ої Київ. Артілі Друк. Справи, 1909]. – [3], 318, [1] с. [УК, том II: 631].

Якщо розшифрувати скорочення через внутрішні ресурси РУСа-1933 неможливо, то залучено зовнішні ресурси, зокрема:

а) ***списки джерел попередніх словників***: СлЖН-1886, СлУм-1898, СлГр-1909, оскільки укладачі РУСа-1933 використовували їх як джерела для пошуку матеріалу до української частини реєстру й там можуть міститися аналогічні скорочення назв праць чи їхніх авторів та їх розшифрування. Варто зауважити, що на цьому етапі одночасно відбувається розшифрування скорочень і встановлення ймовірного бібліографічного опису джерела. Таким способом установлено такі джерела:

Скорочення в РУСі-1933	Скорочення в попередніх словниках	Імовірна назва джерела
Иванов	*Ив.*	«Игры крестьянскихъ дѣтей вх Купянскомъ уѣздѣ» Собралъ П. Ивановъ (Съ предисл. Проф. Н.Ѳ. Сумцова). Х. 1889 [СлГр-1909: 32].
К. Кр.	*К. Кр.*	П.А. Куліш «Крашанка русинам и полякам на великденъ 1882 року видана типом другим з додатком послісловъя». Л. 1882 [СлГр-1909: 32].
Лис.	*Лис.*	«Збірникъ українськихъ пісень». Зібравъ й у ноти завівъ М. Лисенко. К. Шесть выпусковъ [СлГр-1909: 34].
К. ЦН	*К. ЦН*	Кулишъ П.О. Драмована трылогія. Царь Налывай. Староруська драма. Х. 1900 [СлГр-1909: 33].
Літ. Величка	*Л. В.*	Лѣтопись событій въ Югозападной Россіи въ XVII в. Составиль С. Величко. К. 1884 [СлУм-1898, том I: X].
Могил.	*Мог.*	«Думки и пѣсни та шче де-шчо Амвросія Могилы». Х. 1839 [СлГр-1909: 36].

Рук. Левиц.	*Рк. Левиц.*	Рукопис Левицкаго – записи народныхъ словъ, разсказовъ и пр.., сделанныя И.С. Левицкимъ въ Кіевской губ. [СлГр-1909: 37].
Самовид.	*Л. С.*	ЛѢтопись Самовидца о войнахъ Богдана Хмельницкаго и о междоусобіяхъ, бывшихъ въ Малой Россіи по єго смерти. М. 1846 [СлУм-1898, том I: X].
Правда	*«Пр.»*	«Правда», письмо наукове, літературне і політичне, Львів 1867 – 1880 [СлЖН-1886, том I: V].

У деяких випадках через список джерел СлГр-1909 удалося встановити бібліографічний опис джерел, який містить поля: автор, назва праці, місце й рік видання. Такий бібліографічний опис для реалізації нашої мети вважаємо достатнім. Однак не для всіх джерел удалося з’ясувати рік видання, тому виникла необхідність пошуку в пошукових системах мережі Інтернет. Такий спосіб дав змогу встановити, що перший випуск «Збірника українськихъ пісень» М.В. Лисенка був надрукований у Києві у видавництві «У Болеслава Корейво» 1868 р. і мав обсяг 95 с., інші виходили друком до 1911 р.;

б) ***бібліографічні покажчики***, якщо виявлене скорочення містить орієнтовну назву праці. Припускаємо, що скороченням *Вергарн, перекл. М. Терещ.* укладачі словника позначають твори Еміля Вергарна в перекладі українською мовою М.І. Терещенка. Традиційно укладачі РУСа-1933 скорочення *Сл.* + [*скорочений запис прізвища автора*] пояснюють як *Словник* відповідного автора, тому припускаємо, що скороченнями *Геол. Сл., Сл. Кміцикевича* позначені також словники. *Рус. Дн.* розшифровано як альманах «Русалка Дністрова». Так установлено праці:

Скорочення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела
Геол. Сл.	Тутковський П.А. Словник геологичної термінології: (Проєкт). – К.: [Вид. Всеукр. Акад. Наук]: Держ. Вид-во України, 1923. – X, 202 с. [УК, том II: 623].
Вергарн, перекл. М. Терещ.	Верхарн Е. Поезії / [Пер. М.І. Терещенка; Худож. Ш. Верн’є]. – К.: Спілка, 1922. – 60, [4] с. [КУ, том II: 527].
Рус. Дн.	Русалка Дністровая: [Альманах]. – Будим: Письмом Корол. Всеучилища Пештанского, 1837. – 133 с. [УК, том I: 9].
Сл. Кміцикевича	Німецько-український Словар / Зладили В. Кміцикевич і В. Спілка [колект. Псевд.]; [Передм. В.Ф. Кміцикевича]. – Чернівці: Накладом «Укр. Накладні». [Друк. Т-ва «Руська Рада»], 1912. – 672 с. [УК, том II: 28].

в) пошук назви праці ***за цитатним матеріалом у пошукових системах мережі Інтернет*** і подальше встановлення ймовірного бібліографічного опису за допомогою бібліографічних покажчиків. Наприклад:

Скорочення в РУСі-1933	Цитатний матеріал у РУСі-1933	Імовірна назва джерела
Грушев.	1) Ви не князі́ , ані кня́жого ро́ ду (Грушев.); 2) Я князь , і мені́ нале́жить кня́жити (Грушев.); 3) Зе́млі Ки́ївської держа́ви зно́ву збира́лися в рука́х найбі́льш щасли́вого кня́жича(Грушев.); 4) З стари́х ки́ївських князі́в чи ватажкі́в пам ’ята́ли в Ки́їві Аско́льда, Ди́ра, Оле́га (Грушев.).	Грушевський М.С. Ілюстрована історія України / Написав Михайло Грушевський. – Львів; К.: [Друк. С.В. Кульженко], 1912. – 556 с. [УК, том ІІ: 10 – 11].
Шарко	1) Мі́ри рідко́го (теку́чого, лійко́го) (Шарко); 2) Мі́ряння величи́н(Шарко).	Шарко В.В. Арихметика: Систематичний курс. – К.: Вид. Т-ва шк. освіти. Друк. Акц[іонер.] Т-ва «П. Барський», 1917. Ч. 1: (Цілі числа) – 76 с.: мал., табл. [УК, том ІІ: 219].

г) для встановлення назв місцевостей збору польових записів використано ***список скорочень СлГр-1909*** та паралельно здійснено запити в пошукових системах мережі Інтернет. Таким способом установлено такі назви місцевостей [191: 38 – 39]:

Скорочення в РУСі-1933	Скорочення у СлГр-1909	Імовірна територія збору записів
Галич., Галичина	*Галиц.* (Галиція)	Галичина
Дінщина	*Донск. об.* (Донская область)	Дінщина
Павлогр., Павл. п., Павлогр. п.	*Павлогр. у.* (Павлоградскій уѣздъ)	Павлоградщина
Угор.	*Угор.* (Угорщина)	Угорщина

д) ***власні припущення***. Цей спосіб використано в тому випадку, коли розшифрування не становить значних труднощів, і коли не можна застосувати будь-який із вище перерахованих методів. Таким способом було розшифровано фольклорні матеріали:

Скорочення в РУСі-1933	Імовірна назва фольклорних матеріалів
Велик. вірша	Великодня вірша
Гал. пісня	Галицька пісня
Іст. пісня	Історична пісня

Жарт. лайка	Жартівлива лайка
Нар. пісня	Народна пісня
Погов.	Поговірка
Присл., Прислів'я	Прислів'я
Солд. пісня	Солдатська пісня
Чум. пісня	Чумацька пісня

В окремих випадках за цитатою можливо встановити назви пісень, однак виявити назви збірок, у яких вони були опубліковані, наразі не вдалося. Вважаємо, що детальне опрацювання етнографічних збірників того часу уможливить з'ясування повного бібліографічного опису ще не встановлених фольклорних матеріалів. Це є перспективою наступного дослідження.

Додатковим доказом входження встановлених нами праць до джерельної бази РУСа-1933 є дослідження О.М. Тищенко. Опрацювавши 2940 архівних карток, дослідниця уклала список джерел РУСа-1933, до якого ввійшли твори М.П. Бажана, Ганни Барвінок, П.П. Білецького-Носенка, Л.І. Боровиковського, С.В. Васильченка, Марка Вовчка, Л.І. Глібова, А.В. Головка, Є.П. Гребінки, Б.Д. Грінченка, П.П. Гулака-Артемовського, Дніпрової Чайки, В.М. Доманицького та ще 53 авторів [249: 66 – 70]. Твори, з'ясовані О.М. Тищенко під час опрацювання архівної картотеки, ми виявили за допомогою випрацьованої методики встановлення джерел РУСа-1933 через внутрішні й зовнішні ресурси.

Отже, процес установлення джерел РУСа-1933 здійснено різними методами в кілька етапів: через застосування внутрішніх та зовнішніх ресурсів словника. Вибір методів зумовлений змістовими особливостями джерела, можливістю швидкого пошуку праці за допомогою пошукових систем у мережі Інтернет чи бібліографічних покажчиках. Однак у процесі дослідження не вдалося встановити походження всіх цитат РУСа-1933, тому укладений імовірний список джерел залишається неповним.

3. 3. Вплив соціально-політичних умов на формування джерельної бази РУСа-1933

Формування джерельної бази РУСа-1933 розпочалося в контексті роботи Комісії для складання словника живої української мови й на початковому етапі відбувалося у звичних для такого процесу умовах – систематизування наявного

лексико-ілюстративного матеріалу та добирання нового відповідно до вимог часу. Зокрема, для реєстру російських слів «використані були цілком «Русско-французский словарь» Макарова, «Полный словарь русскаго и польскаго языка» Дубровського і «Словарь росийсько-український» М. Уманця і А. Спілки..; систематично бралися до уваги «Словарь» Даля і «Словарь русскаго языка» Рос. Акад. Наук» [РУС-1933, том I: VI]. Укладачі РУСа-1933 визнавали застарілість цих словників, тому заздалегідь усвідомлювали, що словник міститиме певну кількість недоглядів.

Щодо джерел українського лексичного матеріалу відомо, що твори класиків до 1870 р. були розписані на картки для СлГр-1909, тому укладачі РУСа-1933 основну увагу звертали на опрацювання художніх творів останніх 50 – 55 років, зокрема, використали головні твори Б.Д. Грінченка, О.О. Кониського, М.М. Коцюбинського, А.Ю. Кримського, В.І. Самійленка, В.С. Стефаника, Лесі Українки, І.Я. Франка; продовжували використовувати твори Марка Вовчка, Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, П.О. Куліша, І.С. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, А.П. Свидницького, Т.Г. Шевченка та інших; опрацьовували низку перекладів на українську мову, термінологічні словники та спеціальні видання [РУС-1933, том I: VII – VIII]. Зауважимо, що до джерельної бази РУСа-1933 ввійшло 116 джерел із тих, які були використані у СлГр-1909, тобто 32,5 % від усіх джерел РУСа-1933, а 241 джерело було новим.

Після виходу у світ І тому й І випуску ІІ тому джерельна база РУСа-1933 зазнала суттєвих змін, оскільки словник розкритикували за наявність «шкідливих буржуазних і націоналістичних тенденцій» [РУС-1933, том II, вип. III: 1052 – 1053]. Редакція змушена була прислухатися до «критичного і порадчого голосу радянської громадськості» й «обмежити цитати з дореволюційного письменства на користь ширше запровадженої цитації з української радянської преси і пролетарських та попутницьких письменників УСРР» [РУС-1933, том II, вип. III: 1052 – 1053].

Так джерельна база РУСа-1933 поповнилася працями К.Й. Каутського «Економічна наука К. Маркса», С.А. Оранського «Основні питання марксистської соціології» (т. 1, пер. І.І. Ширенка), В.І. Леніна (т. 1, пер. Є.І. Касяненка),

матеріалами збірників, журналів, газет, таких як «Безвірник» (1930 р.), «Комуніст» (1930 р.), «Критика» (1930 р.), «Україна» (1928 – 1930 рр.) та іншими.

Однак можемо стверджувати, що це було зроблено лише формально, для відведення від словника шквалу ідеологічно зумовленої негативної критики й забезпечення можливості продовжувати роботу над його укладанням. Це доводить той факт, що всі ці праці було внесено до списку джерел, але реальних покликань на них у тексті самого словника виявлено досить незначну кількість: К.Й. Каутський «Економічна наука К. Маркса» – 11 покликань, С.А. Оранський «Основні питання марксистської соціології» (т. 1, пер. І.І. Ширенка) – 1 покликання, В.І. Ленін (т. 1, пер. Є.І. Касяненка) – 2 покликання, «Безвірник» (1930 р.) – 3 покликання, «Комуніст» (1930 р.) – 7 покликань, «Критика» (1930 р.) – 1 покликання, «Україна» (1928 – 1930 рр.) – 6 покликань. Для порівняння: у РУСі-1933 виявлено 2499 покликань на твори Б.Д. Грінченка, 2028 покликань на твори П.О. Куліша, 1378 покликань на твори Лесі Українки та ін. [188: 82].

Заслуговує на увагу те, що зовнішній ідеологічний тиск на укладачів словника проявився не лише в уведенні до джерельної бази ідеологічно правильних творів, але й в обмеженні цитування творів М.К. Зерова, С.О. Єфремова, Г.М. Косинки, В.П. Підмогильного, М.О. Скрипника та ін., які не влаштовували тогочасну владу своєю громадянською позицією. О.М. Тищенко простежує чітку взаємозалежність між політичними переслідуваннями автора у 30-х рр. ХХ ст. та наявністю / відсутністю карток із його іменем в архівній картотеці, яку «чистили від націоналістичного мотлоху» в 1933 р. після зміни політичного курсу й початку репресій [249: 72], а за нашими спостереженнями – і у списку джерел того чи того тому РУСа-1933 (динаміку використання творів див. у підрозділі 3. 5.).

Отже, після початкового органічного формування джерельна база РУСа-1933 в 1929 – 1933 рр. зазнає суттєвих змін під зовнішнім ідеологічним тиском, які проявилися насамперед в уведенні до списку джерел «ідеологічно правильних» праць. Однак це введення було лише декларативним, а реальна частка згаданих праць у джерельній базі словника є незначною. Тому припускаємо, що такий факт «порушення» принципів роботи над словником, ігнорування настанов,

задекларованих у післяслові до II і III випусків II тому РУСа-1933, міг стати однією з причин знищення IV тому й заборони попередніх томів.

3. 4. Стилістично-жанрова класифікація джерел РУСа-1933

Використання під час укладання загальномовного словника лексичного матеріалу з найрізноманітніших джерел, на думку М.М. Пилинського, «є закономірним, доцільним і виправданим для лексикографій усіх мов, навіть лексично найбагатших і найрозвиненіших» [185]. Тобто укладачі словника під час добору джерел маютьураховувати їхню стилістичну належність та жанрову різноманітність задля об'єктивного відображення рівня розвитку літературної мови. Установлення кількісного співвідношення праць різних стилів і жанрів, на які орієнтувалися укладачі РУСа-1933 під час добору слів до української частини реєстру, є показником опирання словника на дескриптивну норму, тобто на фактичне вживання мови в первинних джерелах.

Загальна оцінка критиків щодо джерел РУСа-1933 зводиться до думки, що джерельна база словника, хоч і не зовсім повна та досконала, проте досить широка. Значна кількість документованого цитатами українського лексичного матеріалу – це безперечна цінність словника. Л.С. Паламарчук [178] та П.Й. Горецький [54] відзначили, що для укладання української частини реєстру словника найповніше було зібрано й використано «величезний і здебільшого документований матеріал з української класичної літератури та фольклорно-етнографічних джерел» [178: 72]. Б.К. Галас проаналізував записи, зроблені А.Ю. Кримським на Звенигородщині, як одне з основних джерел РУСа-1933 [37].

У передмові до словника укладачі зазначають, що «матеріяли для «Російсько-українського словника» Комісії складалися, як уже згадано, мало не з 400.000 карток» [РУС-1933, том I: VII]. Це свідчить про обсяжність охопленого мовного матеріалу та різноманітність його джерел, які самі укладачі скласифікували за такими напрямками: «а) лексика художньої літератури української за останні 50 – 55 років; б) етнографічні видання; в) твори наукові, критичні та публіцистичні переважно найближчих двох десятиліттів.. Чимало матеріялу дали й записи нових слів з народніх уст (по-над 12.000 карток), із сучасної преси, художньої літератури та

живої мови української інтелігенції» [РУС-1933, том I: VII]. У Звідомленні Першого (Історично-Філологічного) Відділу за 1923 р. також ідеться про те, що для РУСа-1933 «слова визбірувано: а) з красного письменства..; б) з наукових і публіцистичних творів..; в) з «Святого Письма»; г) з етнографічних виданнів.., із шкільних підручників і сучасної оригінальної і перекладної літератури із різних галузів знання (термінологічний матеріял)» [90: 303 – 304]. Загалом картотека РУСа-1933 складалася із близько 350000 українсько-російських та близько 400000 російсько-українських карток [РУС-1933, том I: VII].

П.Й. Горецький зазначає, що «літературна українська мова кінця XIX – початку XX ст. досягла високого рівня розвитку не тільки в художніх творах видатних передових письменників цього часу, але – хоч і в меншій мірі – у творах наукових, науково-популярних, літературно-критичних, у практиці перекладів .. художньої і наукової літератури» [54: 67]. Саме така українська мова, зафіксована у значній кількості праць із різних галузей знань, лягла в основу української частини реєстру РУСа-1933.

У трьох томах виявлено 357 джерел та 35112 покликань на них. Із-поміж цитованих у словнику позицій за стилістично-жанровою ознакою виокремлено такі групи джерел (порядок джерел визначено за кількістю цитувань; статистичні дані див. у Додатку Є, рисунок 1): художня й публіцистична література (твори поетів, прозаїків, літературознавців), матеріали польових записів, етнографічні матеріали (матеріали збірок), фольклорні матеріали, лексикографічні матеріали, періодика (матеріали альманахів, газет і журналів), наукова та офіційно-ділова література, релігійна література, історичні джерела (матеріали грамот, літописів і статутів). Проаналізуймо їх послідовно.

3. 4. 1. Художня й публіцистична література

Виявлено, що серед джерел лексичного матеріалу за кількістю покликань превалюють твори письменників (поетів і прозаїків) та літературознавців. На них припадає 66,5 % (23346 покликань). Усі ці твори об’єднано в одну групу, оскільки в багатьох випадках, той самий письменник був автором художніх, літературознавчих

та публіцистичних творів і не вдалося з'ясувати, які саме його твори було обрано для цитування в РУСі-1933.

Значна перевага художньої й публіцистичної літератури в РУСі-1933, ймовірно, була зумовлена необхідністю «наблизити українську мову до мови класиків українського слова» [131: 16], щоб очистити її від чужомовних нашарувань. О.Б. Курило рекомендувала «уважно читати українських класиків слова, вважати на їх мову, відзначити в ній своє, українське, найбільше синтаксичні та фразеологічні явища в мові» [131: 15]. Укладачі РУСа-1933 дотримувалися аналогічного погляду на важливість творів письменників та літературознавців у розвитку української літературної мови, оскільки «використано було для словника за цей час мало не всі визначніші твори художнього українського письменства після 1870 року, а з давніших творів ті, що мало або й зовсім не були скористовані в Словнику Б. Грінченка (з особливою увагою ставилася Комісія до творів письменників-класиків – М. Вовчка, Б. Грінченка, Гр. Квітки, О. Кониського, М. Коцюбинського, А. Кримського, П. Куліша, Ів. Нечуя-Левицького, П. Мирного, А. Свидницького, В. Стефаника, Л. Українки, Ів. Франка, Т. Шевченка та инших)» [90: 305].

Розглядаючи джерельну базу РУСа-1933, П.Й. Горецький зазначив, що «для цього словника було зібрано багато українського лексичного матеріалу, правда, переважно з дореволюційних письменників і з етнографічних джерел, але мало була використана лексика нових письменників (І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського та ін.)» [54: 177]. Такий погляд вважаємо ідеологічно зумовленим, оскільки за даними наших досліджень та інформацією укладачів РУСа-1933 праці згаданих авторів були одними з основних.

Для цитування в РУСі-1933 було обрано твори таких авторів:

1) Грінченко Б.Д. (2499 покликань – 10,7 % від загальної кількості): «Батько та дочка», «Без хліба», «Брат на брата», «На розпутті», «Під тихими вербами», «Серед бурі», «Сестриця Галя», «Смілива дівчина», «Сонячний промінь» та ін.;

2) Куліш П.О. (2028 – 8,68 %): «Дівоче серце», «Драмована трилогія», «Чорна Рада», «Маруся Богуславка», «Макбет» та ін.;

3) Кримський А.Ю. (1908 – 8,17 %): «Андрій Лаговський», «Батьківське право», «Пальмове гілля» та ін.;

4) Леся Українка (1378 – 5,9 %): «В катакомбах», «Думи і мрії», «Лісова пісня», «Роберт Брюс король шотландський», «Бояриня», «Давня казка» та ін.;

5) Франко І.Я. (1283 – 5,49 %): «Іван Вишенський», «Boa constrictor», «В поті чола», «Мойсей», «Коваль Бассім» та ін.;

6) Нечуй-Левицький І.С. (1282 – 5,49 %): «Кайдашева сім’я», «Маруся Богуславка», «Над Чорним морем», «Старосвітські батюшки й матушки» та ін.;

7) Шевченко Т.Г. (1267 – 5,42 %): «Гайдамаки», «І мертвим, і живим...», «Катерина», «Княжна», «Назар Стодоля», «Причинна», «Сон», «Утоплена» та ін.

8) Коцюбинський М.М. (1244 – 5,32 %): «В путах Шайтана», «Хо», «Fata Morgana», «Persona grata», «Intermezzo» та ін.;

9) Марко Вовчок (985 – 4,21 %): «Народні оповідання», «Інститутка» та ін.;

10) Кониський О.О. (888 – 3,8 %): «Дід Євмен: Спомини баби Уляни Красючки», «Баба Явдоха», «Конокрад Іван Дранка» та ін. (тут подано 10 найцитованіших авторів; повний алфавітний список див. у Додатку Ж, таблиця 1).

Отже, художня й публіцистична література в РУСі-1933 репрезентована творами письменників-класиків, як це було у СлГр-1909, та творами письменників нового покоління (тобто опублікованими після 1870 р.), що свідчить про орієнтування А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова як на відображення тогочасного рівня розвитку української літературної мови, так і фіксування суспільно-політичної громадської думки. Така позиція укладачів словника суперечила мовній політиці того часу й викликала ряд звинувачень у націоналізмі.

3. 4. 2. Матеріали польових записів

На другому місці за кількістю цитування перебувають матеріали польових записів – 15,15 % (5319 покликань). Таку тенденцію спостерігаємо й у СлГр-1909, оскільки Б.Д. Грінченко вважав, що слова, записані «від народу», також дуже цінні, але вони посідають друге місце після лексики з друкованих видань, адже дають лише один випадок уживання слова й не можуть бути перевірені чи доповнені іншими джерелами, також можливо, що збирач народних висловів зрозумів не

основне значення слова, а побіжне [СлГр-1909: 22]. А.Ю. Кримський, будучи послідовником лексикографічних традицій Б.Д. Грінченка, стверджував: «За принцип я собі поставив: користуватися самісінькою простонародною мовою, себто мовою селян. Тямущі люди знають, що простонародня селянська вкраїнська мова аж напрочуд багата: всякі тонкі одтінки, всякі абстрактні поняття зовсім легко передаються щирими народніми словами або зворотами – треба тільки тії слова та звороти одшукати та знати» [127: 26].

Припускаємо, що під польовими записами укладачі РУСа-1933 розуміли не фіксацію діалектного мовлення (традиційне розуміння польових записів у діалектології), а перевірку реального функціонування мовних одиниць у живій українській літературній мові шляхом опитування переважно сільської інтелігенції, оскільки українська мова сільської верстви населення виявилася найстійкішою у протистоянні чужомовним впливам.

На початку ХХ ст. активно побутувала практика залучення широкого загалу до призбирування лексичного матеріалу до словників, однак у зв'язку зі згорненням процесу українізації її було зупинено, а лексикографів звинувачено в тенденційності, суб'єктивності під час визначення кола інтерв'юантів, маніпулюванні задля накопичення «застарілого», «націоналістичного», «шкідницького» мовного матеріалу [248]. У 1967 р., під час добирання лексичного матеріалу до СУМа-1980, цю практику було поновлено. Так, Л.С. Паламарчук розробив анкети для дослідження розвитку норм української літературної мови і спрямовування його відповідно до тогочасної мовної практики [175]. Учасникам опитування було запропоновано відповісти на питання, які спричиняли різнобій в усній і писемній формах мови. При цьому враховували вік, стать, місце народження й місце проживання, освіту, фах і місце роботи реципієнтів. На думку Л.С. Паламарчука, «сумлінно перевірені дані усного літературного мовлення нерідко можуть стати надійним критерієм не тільки при самій інтерпретації того або іншого слова, але й при вирішенні питання про те, чи варто вносити це слово у словник, чи ліпше залишити його поза межами реєстру» [176: 88].

Окрім цього, укладачі РУСа-1933 в передмові зазначили, що «вузьких провінціялізмів до Словника не заводжено, а коли часом і роблено винятки, то всі такі слова позначено скороченням «пров.», «диал.» («провинциализм», «диалектизм)» [РУС-1933, том I: VIII]. З огляду на це, вважаємо, що введення діалектної лексики до словника регламентувалося приступним на той час матеріалом лексичної картотеки. Як слушно зауважив Л.С. Паламарчук, у картотеку, а отже, й у словник потрапляла та частина діалектної лексики, яка «ввійшла в систему загальнонародної мови і без якої вже не можна оперувати багатьма поняттями, хоч і відомими лише на певних територіях на позначення місцевих реалій» [177: 10].

І.Г. Верхратський, аналізуючи словник О.Й. Партицького, вказував на потребу обов’язково паспортизувати подані у словнику слова: «Коли ж слово записане з народної мови, то треба точно подати місцевість, де те слово вживається» [29]. Такої вимоги укладачі РУСа-1933 дотрималися. За даними наших досліджень та інформацією списку скорочень авторів, джерел та місцевостей РУСа-1933, матеріали польових записів були зібрані на таких територіях: Звенигородщина (1413 покликань – 26,56 %), Київщина (1012 – 19,02 %), Борзенщина (205 – 3,85 %), Брацлавщина (198 – 3,72 %), Богодухівщина (193 – 3,62 %), Липовеччина (175 – 3,29 %), Полтавщина (163 – 3,06 %) та інших (тут порядок джерел подано за кількістю цитувань; повний алфавітний список див. у Додатку Ж, таблиця 2).

Під час детального розгляду польових записів, зроблених на різних територіях, виявлено, що найбільшу кількість лексичного матеріалу було зібрано на території Звенигородщини – 1413 покликань [191: 39]. Укладачі РУСа-1933 в передмові відзначають, що «з народніх записів на першому місці треба згадати збірку Голови Комісії акад. А.Е. Кримського з словами, протягом багатьох років записуваними в Шевченківському повіті на Звиногородщині» [РУС-1933, том I: VII]. Як стверджує Б.К. Галас, зміст «Українсько-російського словника, зібраного з народніх уст у Звиногородщині (Київщина)» А.Ю. Кримським, представлений у РУСі-1933 на 35,5 % [37: 31]. Однак саму процедуру введення матеріалів зі Звенигородщини до РУСа-1933 забезпечував не А.Ю. Кримський, а В.М. Ганцов [275: 32 – 34], котрому, як і іншим членам редколегії, доводилося враховувати нові

тенденції нормалізації української літературної мови. Як стверджує Б.К. Галас, користь словникових матеріалів, зафіксованих А.Ю. Кримським на Звенигородщині, для укладання РУСа-1933 є незаперечною [37: 31]. Цінність цього матеріалу відзначав свого часу й А.В. Ніковський у «Вступному слові» до доповненого перевидання СлГр-1909: «Найщасливішим придбанням для себе редакція вважає збірку записів акад. А. Кримського, ведених на Звинагородщині, себ-то на батьківщині Т. Шевченка, себ-то в околиці, що найглибшим чином залягла в основу нашої літературної мови і скількома нападами в мові пізніших письменників (Нечуя-Левицького, Кримського) додавала нові багацтва з своїх невсихущих джерел, зміцняючи своє право на честь зватися основою нашої літературної мови» [166: 13].

Укладачі дуже ретельно ставилися до відбору лексики для української частини реєстру й залучили матеріал, зібраний на території сучасних Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей, на окремих територіях сучасної Російської Федерації, Білорусі та Угорщини [191: 39], які вважаються етнічними українськими землями й на початку XX ст. входили до складу України, а саме «до складу 9 губерній: Волинської, Катеринославської, Київської, Подільської, Полтавської, Таврійської, Харківської, Херсонської, Чернігівської, а також, частково, до Бессарабської, Воронезької, Курської, Мінської, Холмської губерній та Кубанської області і Області Війська Донського» [28].

За інформацією передмови «чимало таких записів, пороблених в різних місцях України, подали до Комісії її співробітники-кореспонденти, а також сами члени і постійні співробітники Комісії, що робили їх підчас своїх літніх командируваннів» [РУС-1933, том I: VII]. Такий матеріал подали: «Є. Волошин (Київщина), Вс. Ганцов (Козельський повіт), академик А. Кримський (м. Київ і Звиногородщина), І. Оппоків (Липовецький повіт), В.П. Тутківський (Лубенський повіт), Шемет (Полтавщина), а з матеріялів, що поступили до Комісії давніше, скористовано лексичні записи Б. Кристаловського (Кролевецький повіт)» [90: 304]. Також було використано записи

співробітників «О. Андрієвської.., П. Гладкого, акад. С. Єфремова, П. Луценка.., М. Грінченкової і багато инших. Надсилали матеріял і сторонні Комісії люди з провінції» [90: 305].

У передмові до СлГр-1909 Б.Д. Грінченко зазначає, що матеріали польових записів із різних територій надали А.П. Грищенко (Кролевецький повіт), П.В. Данилов (Ніжинський повіт), В.В. Дорошенко (Лохвицький повіт, Гуцульщина), К.В. Квітка (Київська губернія), І.С. Левицький (Київ), В.І. Леонтович (Лубенський повіт), Г.А. Залюбовський (Новомосковський повіт), С.І. Маслов (Чернігівська й Полтавська губернії), Г.Я. Стрижевський (Таврійська губернія), Д.П. Теремець (Чернігівський повіт), Д.І. Еварницький (Харківська, Полтавська та Катеринославська губернії), В.А. Яблоновський (Херсонська губернія, Хотинський і Богодухівський повіти), Б.Д. Грінченко та М.М. Грінченко (Зміївський, Сумський, Богодухівський, Харківський, Константиноградський, Пирятинський, Слов'яносербський, Чернігівський, Київський і Васильківський повіти) [СлГр-1909: 20]. Припускаємо, що укладачі РУСа-1933 могли скористатися записами цих авторів як безпосередньо, так і опосередковано через СлГр-1909. Деякі матеріали СлГр-1909 могли бути влитими до архівної картотеки – лексико-ілюстративної бази РУСа-1933 [249].

О.Б. Курило у звіті про свою діяльність за 1923 р. зазначила, що протягом цього року здійснила дві екскурсії на Чернігівщину та одну екскурсію на Полтавщину. Під час першої екскурсії на Чернігівщину зібрала діалектологічний та фольклорний матеріал, «включаючи складню та лексику» в с. Хоробричі Городнянського повіту. Під час другої екскурсії в Пирятинський повіт на Полтавщині діялектологічно дослідила с. Гречану Греблю та Переводський хутір («паралельні головніші діялектичні форми зібрала також у поблизьких селах: у Попівці, Жоравці та Годунівці»). Під час третьої екскурсії на Чернігівщину дослідила м. Остер та села Старогородка, Виповдів, Лутава Остерського повіту; м. Березне Чернігівського повіту; міста Сосницю, Мену, Нові Млини та села Бабу, В'юнище, Заріччя, Козилівку, Змітнів, Шабелинів Сосницького повіту» [90: 334 –

335]. Припускаємо, що матеріали, зібрані О.Б. Курило на згаданих територіях, могли бути використані й під час укладання РУСа-1933.

Отже, укладачі РУСа-1933 були послідовними у своїх поглядах на шляхи розвитку української літературної мови, залучаючи до української частини реєстру словника лексичний матеріал із території всієї України, не обмежуючись лише певними конкретними регіонами. Саме в матеріалах польових записів відображено повноцінне функціонування живої української літературної мови, що уможливлює встановлення дескриптивного характеру джерельної бази словника.

3. 4. 3. Етнографічні матеріали (матеріали збірок).

Важливість матеріалів етнографічних збірок для укладання словника відзначав свого часу Б.Д. Грінченко. Він вважав, що такі матеріали є найдостовірнішими, оскільки реальність існування кожного слова можна довести багатьма випадками вживання [СлГр-1909: 22]. Саме тому етнографічні матеріали є основним джерелом СлГр-1909. Натомість у РУСі-1933 матеріали етнографічних збірок становлять третю групу за кількістю покликань – 7,78 % (2733 покликання).

Укладачі РУСа-1933 продовжили використовувати матеріали збірок, на які опирався Б.Д. Грінченко, зокрема таких: «Українські приказки, прислівъя и таке инше» М.Т. Номиса (1051 – 38,45 %); «Матеріалы и изслѣдованія» П.П. Чубинського (351 – 12,84 %); «Народныя южнорусскія сказки» І.Я. Рудченка (345 – 12,62 %); «Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣдних съ ней губерніяхъ» Б.Д. Грінченка (160 – 5,85 %); «Народныя южнорусскія пѣсни» А.Л. Метлинського (149 – 5,45 %), у тому числі «Думкы и пѣсни та шче де-шчо», видана під псевдонімом Амвросій Могила; «Сказки, пословицы и т.п., записанныя въ Екатеринославской и Харьковской губ.» І.І. Манжури (111 – 4,06 %); «Народныя песни галицкой и угорской Руси» Я.Ф. Головацького (86 – 3,14 %); «Записки о южной Руси» І – ІІ томи П.О. Куліша (65 – 2,37 %); «Малорусскія народныя преданія и разсказы» М.П. Драгоманова (52 – 1,9 %); «Историческія песни малорусскаго народа» В.Б. Антоновича та М.П. Драгоманова (49 – 1,79 %); «Украинскіе народныя пѣсни» та «Сборникъ украинскихъ пѣсень» М.О. Максимовича (44 – 1,6 %); «Народныя обряды и пѣсни Лубенскаго уѣзда, Полтавской губ., записанные въ

1888 – 1895 г.» В.П. Милорадовича (42 – 1,53 %); «Гуцульщина» В.О. Шухевича (31 – 1,13 %); «Галицько-руські народні легенди» В.М. Гнатюка (21 – 0,76 %); «Етнографічний Збірник» т. І, ІІІ, IV, VI (18 – 0,65 %); «Этнографическіе матеріалы, собранные по Полтавской губ.» В.І. Василенка (16 – 0,58 %); «Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и песни» П.А. Лукашевича (12 – 0,43 %); «Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссіян» М.А. Маркевича (9 – 0,32 %); «Матеріали до української етнольогії» (5 – 0,18 %); «Пісні українського люду. Пісні про кохання» Д.К. Лавренка (5 – 0,18 %); «Pokucie» О.Г. Кольберга (3 – 0,1 %); «Збірникъ українскихъ пісень» М.В. Лисенка (1 – 0,03 %); «Игры крестьянскихъ дѣтей въ Купянскомъ уѣздѣ» П.В. Іванова (1 – 0,03 %); «Крашанка русинам и полякам на Великдень» П.О. Куліша (1 – 0,03 %).

Однак залучено й інші збірники для повнішого відображення рівня розвитку тогочасної української літературної мови: «Українські записи» П.Д. Мартиновича (50 – 1,82 %); «Матеріалы по народной словесности Полтавской губерніи, Роменскій уезд» П.О. Гнідича (32 – 1,17 %); «Памятники галицко-русской народной словесности» Ю.А. Яворського (11 – 0,4 %); «Збирнычокъ украинськыхъ писень» А. Хведоровича (6 – 0,21 %); «У всякого народа своя природа: (Путешествия к родному пепелищу): [О народной медицине]» С.Т. Носа (3 – 0,1 %); «Страви й напитки на Україні» З. Клиновецької (2 – 0,07 %); етнографічні праці В.Ю. Охримовича (1 – 0,03 %).

Отже, використання етнографічних праць, на які опирався Б.Д. Грінченко, та залучення нових праць до джерельної бази РУСа-1933 свідчить про врахування спадкоємності лексикографічних традицій та тих змін, яких зазнала українська літературна мова протягом останніх років свого розвитку.

3. 4. 4. Фольклорні матеріали

Наявність фольклорних матеріалів у джерельній базі РУСа-1933 унаочнює її дескриптивний характер. Фольклорні матеріали, як і матеріали польових записів, фіксують поширення лексичних одиниць на певних територіях, водночас вони претендують на нормативніший характер порівняно з польовими записами, оскільки їм властива більша поширеність серед значної кількості мовців. Ця ознака зближує

їх з етнографічними матеріалами, однак етнографічні матеріали, на відміну від фольклорних, зафіксовані в певному друкованому джерелі. З огляду на це фольклорні матеріали розглянуто окремо. Розмежування здійснено за способом паспортизування матеріалу: цитатний матеріал із етнографічних збірників укладачі РУСа-1933 паспортизуть за прізвищем автора або назвою праці, цитатний матеріал польових записів – за територією збирання, а цитатний матеріал із фольклорних творів – за жанром твору.

Фольклорні матеріали становлять 3,63 % від усіх джерел РУСа-1933 (1274 покликання). Серед них виявлено: великодня вірша (2 – 0,15 %), весільна пісня (4 – 0,31 %), веснянка (1 – 0,07 %), вірша (2 – 0,15 %), вірша XVIII в. (2 – 0,15 %), вірша 1791 р. (1 – 0,07 %), галицька пісня (1 – 0,07 %), голосіння (1 – 0,07 %), дитяча гра (1 – 0,07 %), дитяча пісня (1 – 0,07 %), дума (56 – 4,39 %), жартівлива лайка (1 – 0,07 %), жартівлива пісня (1 – 0,07 %), загадка (5 – 0,39 %), історична пісня (1 – 0,07 %), казка (36 – 2,82 %), колядка (9 – 0,7 %), купалова пісня (2 – 0,15 %), народна пісня (1 – 0,07 %), народнє повір’я (1 – 0,07 %), пісня (606 – 47,56 %), поговірка (2 – 0,15 %), пословиця (1 – 0,07 %), приказка (524 – 41,13 %), примовка (2 – 0,15 %), приповідка (1 – 0,07 %), прислів’я (4 – 0,31 %), солдатська пісня (1 – 0,07 %), чумацька пісня (2 – 0,15 %), щедрівка (2 – 0,15 %).

Вважаємо, що використання фольклорних матеріалів у реєстрі словника для ілюстрування вживаності того чи того слова передбачає їхню паспортизацію за назвою території, де вони були записані (за умови усної поширеності), або назвою збірника, у якому були опубліковані. Така паспортизація забезпечить міцні підвалини наукової цінності словника і сприятиме підтвердженню його нормативного характеру. Тому перспективою наступного дослідження є встановлення бібліографічного опису цитованих фольклорних матеріалів у РУСі-1933.

3. 4. 5. Лексикографічні матеріали

Лексикографічні матеріали (тексти попередніх словників) є одним із основних джерел словників будь-якого типу. Однак, як зазначав Б.Д. Грінченко, такими матеріалами необхідно користуватися з особливою уважністю, оскільки укладачі

попередніх словників могли вводити до реєстрів своїх словників значну кількість неологізмів та застарілих слів, які або не «набули прав громадянства» в сучасній українській літературній мові, або вже вийшли з ужитку. Тому під час формування реєстру словника можна використовувати лише ті слова з попередніх словників, в існуванні яких укладач упевнений особисто й може підтвердити реальність їхнього функціонування ілюстративними прикладами з інших джерел [СлГр-1909: 22 – 23].

У джерельній базі РУСа-1933 лексикографічні матеріали займають 3,13 % від усіх джерел. Виявлено 1099 покликань на матеріали попередніх словників. Для укладання РУСа-1933 традиційно було використано загальномовні та перекладні словники, зокрема такі: «Словарь української мови» Б.Д. Грінченка (625 – 56,86 %), «Словарь російсько-український» М. Уманця й А. Спілки (336 – 30,57 %), «Малорусско-німецкий словар» Є.І. Желехівського й С.І. Недільського (19 – 1,72 %), «Опыть русско-украинскаго словаря» М. Левченка (18 – 1,63 %), «Опыт южнорусскаго словаря» К.В. Шейковського (12 – 1,09 %), «Словарь малорусскаго нарѣчія» О.С. Афанасьєва (7 – 0,63 %), «Словарь Малороссійскихъ идіомовъ» М.В. Закревського (6 – 0,54 %); «Словник українсько-московський» В.Г. Дубровського (1 – 0,09 %), «Німецько-український словник» В.Ф. Кміцикевича 1912 р. (1 – 0,09 %) та інші (повний алфавітний список подано в Додатку Ж, таблиця 5).

Окрім того, у джерельній базі РУСа-1933 містяться термінологічні словники різних галузей знань, що свідчить про намагання укладачів зафіксувати не лише загальновживану, а й найпоширенішу власне українську термінологічну лексику і є показником опирання словника на дескриптивну норму. Серед лексикографічних матеріалів у джерельній базі РУСа-1933 виявлено такі термінологічні словники: «Український словничок медичної термінології» О.Б. Курило (9 – 0,81 %), «Ботаническій словарь» М. Анненкова (2 – 0,18 %), «Словник математичної термінології» Ф. Калиновича (2 – 0,18 %), «Словник хемічної термінології» О.Б. Курило (1 – 0,09 %), «Словник геологічної термінології» П.А. Тутківського 1923 р. (1 – 0,09 %). Однак радянська влада звинуватила укладачів РУСа-1933 в «недосить критичному підході до термінологічних словників» [203: 145], суть якого

полягала у використанні словників за редакцією тих авторів, які були звинувачені в націоналізмі. Серед заборонених владою термінологічних словників у списку джерел РУСа-1933 містяться словники О.Б. Курило, Ф. Калиновича, П.А. Тутківського, що і спричинило гостру критику словника.

Отже, використання попередніх загальномовних, перекладних, термінологічних словників під час укладання РУСа-1933 є свідченням продуманого добирання джерел для реаліації принципів укладання словника, що лягли в основу його наукової концепції, а саме забезпечення інтегрального характеру РУСа-1933. Судячи з кількості покликань, словники становлять далеко не найбільшу частину джерельної бази РУСа-1933. Але оскільки суттєву кількість цитат використано опосередковано (напр., через СлГр-1909), майже весь реєстр укладено за попередніми російсько-іншомовними словниками, то реально частка словників як джерел РУСа-1933 є, імовірно, більшою. До того ж не всі використані зі словників матеріали (окремі лексеми, словосполучення) паспортизувалися.

3. 4. 6. Періодика (матеріали альманахів, газет і журналів).

Матеріали періодики (альманахів, газет і журналів) належать до тих джерел, які найоперативніше реагують на будь-які зміни в лексичній системі мови – фіксують входження нових слів до активного словника мови, відображають зміни їхніх форм та значень. У тексті РУСа-1933 такі матеріали становлять 1,95 % (виявлено 686 покликань).

У передмові укладачі РУСа-1933 зазначають, що використали публіцистичні твори «переважно найближчих двох десятиліттів» [РУС-1933, том I: VII], тобто, починаючи з 1900-х рр. У тексті РУСа-1933 виявлено покликання на такі періодичні видання цього періоду: «Рада» 1908 – 1914 рр. (163 – 23,76 %), «Пролетарська Правда» 1928 – 1931 рр. (91 – 13,26 %), «Нова Рада» 1918 р. (82 – 11,95 %), «Рідний Край» 1905 р. (51 – 7,43 %), «Нова Громада» 1906 р. (28 – 4,08 %), «Громадська Думка» 1906 р. (17 – 2,47 %), «Комуніст» 1930 р. (7 – 1,02 %), «Україна» 1928 – 1930 рр. (7 – 1,02 %), «Вісті» 1930 – 1932 рр. (6 – 0,87 %), «Діло» 1929 р. (5 – 0,72 %), «Безвірник» 1930 р. (3 – 0,43 %), «Життя й революція» 1929 – 1930 рр. (3 – 0,43 %), «Глобус» 1930 р. (2 – 0,29 %), «Критика» 1930 р. (1 – 0,14 %). Однак за результами

дослідження, укладачі РУСа-1933 використали також матеріали періодичних видань до 1900-х рр., що становлять понад 30 % від усіх матеріалів цієї групи. Це такі видання: «Основа» 1861 – 1863 рр., 1915 р. (168 – 24,48 %), «Киевская Старина» 1882 – 1906 рр. (25 – 3,64 %), «Хата» 1860 р. (8 – 1,16 %), «Сніп» 1841 р. (5 – 0,72 %), «Харьковскій Сборникъ» 1887 – 1893 рр. (5 – 0,72 %), «Зеркало» 1892 р. (3 – 0,43 %), «Малорусскій литературный сборникъ» 1859 р. (3 – 0,43 %), «Буковина» 1892 – 1894 рр. (1 – 0,14 %), «Русалка Дністрова» 1837 р. (1 – 0,14 %), «Правда» 1867 – 1880 рр. (1 – 0,14 %).

Отже, проведений аналіз уможливив простеження певних тенденцій у використанні матеріалів альманахів, газет і журналів у РУСі-1933. Задекларовані в передмові наміри відобразити мову широкого культурного й державного вжитку не були реалізовані цілком. У словнику використано незначну кількість періодичних видань, порівняно з іншими групами джерел. Вважаємо, що для такого типу словника ця кількість мала б бути більшою, адже саме періодичні видання найоперативніше реагують на будь-які зміни в культурному та громадському житті суспільства. На нашу думку, незначне використання періодичних видань зумовлено тим, що вони значною мірою були зрусифіковані й відображали ідеологічні настанови радянської влади. Як стверджує О.Б. Курило, у тогочасних популярних виданнях українська мова була «неприродня й штучна», оскільки видавці намагалися максимально наблизити її до російської, унаслідок чого українська мова «набігає чужої собі тропи, що нею йде російська літературна мова» й «перестає бути українською мовою» [131: 12]. Припускаємо, що саме це спонукало укладачів РУСа-1933 звернутися до періодичних видань попередніх років, позбавлених ідеологічних нашарувань. Якщо у СлГр-1909 було використано лише 7 періодичних видань («Кіевская Старина», «Малорусскій литературный сборникъ», «Основа», «Правда», «Русалка Днѣстровая», «Сніпъ», «Хата»), то в РУСі-1933 – 24 видання, що засвідчує розширення його дескриптивного потенціалу порівняно з попередніми словниками. Фіксуємо збільшення кількості газет та журналів також у СУМі-1980: виявлено 35 найменувань, що становить 6,82 % від усіх джерел.

3. 4. 7. Наукова та офіційно-ділова література.

Різноділянкова наукова література в РУСі-1933 серед інших джерел займає 0,99 % (349 покликань). Як повідомляють самі укладачі словника, «термінологічні збірники і матеріали .. використовувалися з великою критичністю» [90: 305]. Це було зумовлено тим, що більшість наукових праць того часу містила термінологічну лексику, утворену за словотвірними моделями російської мови, що суперечило поглядам укладачів РУСа-1933. О.Б. Курило щодо цього зауважує, що українська мова початку XX ст. «в багатьох спеціяльно-наукових та популярно-наукових виданнях, підручниках .. може почасти спричинитися до того, до чого – в більшій, розуміється, мірі – спричинилася російська школа на Україні» [131: 13], тобто до витіснення української мови з повсякденного вжитку й поступового її знищення. Це, вочевидь, і зумовило таку незначну кількість цитувань наукової літератури в РУСі-1933. Натомість у СУМі-1980 виявлено значне збільшення кількості наукових та науково-популярних видань – 217 найменувань, що становить 42,3% від загальної кількості джерел цього словника.

У процесі дослідження джерельної бази РУСа-1933 встановлено, що серед наукової літератури містяться праці з *філології*: «Нариси з історії української мови» О.О. Шахматова й А.Ю. Кримського (5 – 1,43 %); «Українська абетка» М.О. Гатцука (2 – 0,57 %), «Український правопис» (2 – 0,57 %), праці В.М. Ганцова (2 – 0,57 %), В.І. Сімовича (2 – 0,57 %), «Studien auf dem Gebieteder Ruthenischen Sprache von» О.М. Огоновського (1 – 0,28 %); *філософії*: «Азбука комунізму» М.І. Бухаріна та Є.О. Преображенского (81 – 23,2 %), «Мораль» Г. Наша (56 – 16,04 %), «Економічна наука К. Маркса» К. Каутського (11 – 3,15 %); «Твори» В.І. Леніна (2 – 0,57 %), «Основні питання марксистської соціології» С.А. Оранського (1 – 0,28 %); *природничих наук*: праці І.І. Трояновського (49 – 14,04 %), «Географія для середніх шкіл» О. Калитовського (30 – 8,59 %), праці П.А. Тутківського (26 – 7,44 %), «Фізична географія» В.О. Гериновича (15 – 4,29 %), «Скотолічебник» В.В. Короліва-Старого (15 – 4,29 %), «Атлас малюнків з анатомії та біології цукрового буряка: систематизований звід малюнків з праць різних авторів» О.О. Табенцького (3 – 0,85 %), «Замѣтки о рыболовствѣ на р. Днѣстрѣ и Днѣстровскомъ лиманѣ въ

предѣлахъ Одесскаго у. Оттискъ изъ «Сборника Херс. Земства» А. Браунера (1 – 0,28 %); *історії України*: «Ілюстрована історія України» (4 – 1,14 %) та «Історія України-Руси» М.С. Грушевського (1 – 0,28 %), праці І.І. Кревецького (1 – 0,28 %); *математики*: «Арихметика» В.В. Шарка (2 – 0,57 %); *економіки*: праці В.М. Навроцького (1 – 0,28 %); *прикладних наук*: «Урядження лабораторії для виробу селекційних буряків» Ю. Любченка (2 – 0,57 %), «Бондарне виробництво: Кустарне і ремісниче» В. Свірського та Н.В. Турченка-Тура (8 – 2,29 %), «Охорона робітників од каліцтва по цукроварнях та прицукроварницьких господарствах» Н.В. Турченка-Тура (6 – 1,71 %). Офіційно-ділову літературу в РУСі-1933 представлено Статутом Української Академії Наук (20 – 5,73 %).

Отже, наукова та офіційно-ділова література у джерельній базі РУСа-1933, попри свою незначну кількість, увиразнює картину відображення дескриптивної норми у ньому завдяки галузевій різноспрямованості використаних праць.

3. 4. 8. Релігійна література

У зв'язку з особливо негативним ставленням радянської влади до церкви використання праць релігійного змісту у словниках того часу було неприпустимим. Л.С. Паламарчук стверджував, що в РУСі-1933 «досить щедро популяризується й ілюструється відповідними цитатами в українській частині лексика святого письма, біблії та інших подібних джерел» [178: 155]. Маємо визнати, що релігійна лексика дійсно ввійшла до української частини реєстру РУСа-1933, особливо І тому, що зумовлено значною кількістю такої лексики саме на початкові літери українського алфавіту. Однак звинувачення в щедрому ілюструванні цитатами релігійного змісту вважаємо ідеологічно зумовленим, оскільки за результатами нашого дослідження джерела релігійного змісту в РУСі-1933 займають лише 0,83 % – виявлено 294 покликання на релігійну літературу (у І томі, який зазнав найбільшої кількості звинувачень, міститься лише 10 цитат релігійного змісту, динаміку використання подано в Додатку Ж, таблиця 8).

Укладачі РУСа-1933 для цитування обрали такі праці релігійного змісту: «Біблія» в перекладі П.О. Куліша, І.П. Пулюя, І.С. Нечуя-Левицького (239 – 81,29 %), «Екклезіяст» (20 – 6,8 %), «Євангеліє» в перекладі П.С. Морачевського

(16 – 5,44 %), «Де-що про світ Божій» (6 – 2,04 %), «Іов» у переспіві П.О. Куліша (6 – 2,04 %), «Оповідання з святого писання» С.І. Опатовича (1 – 0,34 %), «Пісня Пісень» (3 – 1,02 %), «Псалтир або книга хвали Божої» в переспіві П.О. Куліша (2 – 0,68 %), молитва (1 – 0,34 %).

Отже, дотримуючись наукових принципів укладання словника, що передбачали відображення лексики всіх сфер уживання в реєстрі, укладачі РУСа-1933 закономірно використовували релігійні джерела для ілюстрування реального функціонування слів відповідної сфери в українській літературній мові. Такою була початкова настанова у використанні цієї групи джерел, хоча згодом укладачі змушені були нівелювати її під ідеологічним тиском.

3. 4. 9. Історичні джерела (матеріали грамот, літописів і статутів).

Матеріали грамот, літописів і статутів є показником розвитку української літературної мови в історичній перспективі, тому є важливими джерелами для лексикографічних праць усіх типів. Історичні джерела в РУСі-1933 за кількістю покликань займають 0,03 %. У тексті словника виявлено 12 покликань на такі історичні джерела: Статут Литовський (6 – 50 %), Іпатіївський літопис (2 – 16,66 %), «Літопис Величка» (1 – 8,33 %), «Літопис Самовидця» (1 – 8,33 %), Галицька грамота 1359 р. (1 – 8,33 %) та Грамота XV в. (1 – 8,33 %). Незначна кількість покликань на ці джерела є цілком виправданою, оскільки РУС-1933 було задумано як нормативний прескриптивний словник того часу, а не суто дескриптивний історичний.

Отже, під час укладання РУСа-1933 використали художню, публіцистичну та релігійну літературу, матеріали польових записів, етнографічних збірок, попередніх словників, альманахів, газет і журналів, фольклорні матеріали, наукову й офіційно-ділову літературу, історичні джерела, що належним чином відобразили розвиток усіх функціональних стилів української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. У джерельній базі РУСа-1933 також подана перекладна література. Ми не виокремили її з масиву художньої та наукової літератури, щоб не порушувати стилістично-жанрової класифікації, однак установили, що за кількістю покликань перекладна література в РУСі-1933 становить 1,25 %. Така стилістично та жанрово

розгалужена джерельна база словника уможливила кодифікування дескриптивної мовної норми у ньому на належному рівні і стала міцною підвалиною для доведення реального функціонування значної кількості слів у мові того часу.

3. 5. Динаміка співвідношення груп джерел у словнику: лінгвістичний та ідеологічний контекст

У кожному окремому томі РУСа-1933 виявлено певні відмінності в кількісному співвідношенні джерел різних груп (див. Додаток Є). Варто зазначити, що художня й публіцистична література превалює в усіх томах, але змінюється її якісний склад. Після шквалу негативної ідеологічно зумовленої критики I тому РУСа-1933 укладачі, починаючи з II тому, залучають до джерельної бази твори пролетарських радянських письменників, зокрема Івана Ле, І.Ю. Кулика, Я.Г. Савченка, В.М. Сосюри, М.І. Терещенка та, починаючи з останнього випуску II тому, зменшують цитування письменників, оголошених «неблагонадійними»: О.Ф. Влизька, М.К. Вороного, Ґео Шкурупія, Г.Д. Епіка, С.О. Єфремова, М.К. Зерова, М.С. Івченка, Г.М. Косинки, І.К. Микитенка, Миколи Хвильового, В.П. Підмогильного, М.В. Семенка, Л.М. Старицької-Черняхівської, М.Г. Філянського, Г.А. Чупринки та інших.

До авторів, чиї твори більшою чи меншою мірою цитують у всіх томах РУСа-1933, належать здебільшого класики української літератури, зокрема: П.П. Білецький-Носенко, Л.І. Боровиковський, С.В. Васильченко, В.К. Винниченко, Ганна Барвінок, Л.І. Глібов, Є.П. Гребінка, Грицько Григоренко, Б.Д. Грінченко, П.П. Гулак-Артемовський, Данило Млака, Дніпрова Чайка, В.М. Доманицький, Д.І. Еварницький, С.О. Єфремов, М.М. Загірня, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко, М.Ф. Комаров, О.О. Кониський, І.П. Котляревський, М.М. Коцюбинський, А.Ю. Кримський, М.П. Левицький, О.І. Левицький, В.М. Леонтович, Леся Українка, М.М. Макаровський, Марко Вовчок, В.С. Мова, Д.Л. Мордовцев, І.С. Нечуй-Левицький, А.В. Ніковський, Олександр Олесь, Олена Пчілка, М.І. Павлик, Панас Мирний, В.М. Пачовський, М.С. Проскурівна, С.В. Руданський, В.І. Самійленко, А.П. Свидницький, Л.М. Старицька-Черняхівська, П.Я. Стебницький,

В.С. Стефаник, О.П. Стороженко, А.Ю. Тесленко, І.К. Тобілевич, О.А. Федькович, І.Я. Франко, С.Ф. Черкасенко, М.Ф. Чернявський, Т.Г. Шевченко, Я.І. Щоголів.

Твори всіх інших авторів залучали або вилучали зі списку джерел РУСа-1933 під впливом зовнішнього ідеологічного тиску на його укладачів (абсолютну та відносну кількість праць кожного автора в І – ІІІ томах РУСа-1933 див. у Додатку Ж, таблиця 1).

У другому і третьому томах РУСа-1933 виявлено збільшення кількості покликань на матеріали польових записів. Вважаємо, що таким чином укладачі словника намагалися спростувати звинувачення у «придумуванні слів», у введенні до української частини реєстру значної кількості застарілої лексики (застарілою на той час вважали питому українську лексику, яка перешкоджала зближенню російської та української мов) і продемонстрували повноцінне функціонування живої української мови на території всієї сучасної України [188: 87]. Окрім того, як стверджує Ю.В. Шевельов, «Інститут наукової мови заохочував своїх співробітників вивчати український фольклор і матеріали діалектологічних та етнографічних збірок, щоб учені брали їх за основу української термінологічної лексики» [279: 174], що, ймовірно, послугувало одним із чинників збільшення таких джерел у джерельній базі РУСа-1933.

Починаючи з ІІ тому, збільшено кількість цитувань матеріалів альманахів, газет та журналів, що засвідчило намагання укладачів РУСа-1933 відобразити нові тенденції в розвитку української літературної мови того часу, однак через обмеження в часі й нестачу людських ресурсів це намагання, вважаємо не вдалося реалізувати сповна, періодичні видання цитовано в РУСі-1933 недостатньо.

Виявлено поступове зменшення кількості цитувань наукової літератури (з 1,36 % в І томі до 0,29 % у ІІІ томі), що, на нашу думку, було результатом небажання укладачів РУСа-1933 використовувати наукові праці, укладені під значним ідеологічним тиском і вводити до реєстру наукову лексику, яка була майже повністю уподібнена до російської. Усвідомлюючи згубність фіксації в загальномовному академічному словнику калькованої з російської мови термінологічної лексики та її поширення в науковому середовищі, укладачі РУСа-1933 обрали єдино можливу того

часу позицію для забезпечення виходу словника у світ – зменшити цитування наукової літератури загалом на користь праць інших груп.

Натомість у II і III томах збільшено кількість цитувань лексикографічних матеріалів, зокрема термінологічних словників різних галузей знань, де була зафіксована українська наукова термінологія, побудована на власне українських словотвірних традиціях, що відповідало поглядам укладачів РУСа-1933 на шляхи розвитку української літературної мови на власне українській основі.

Отже, простеження динаміки використання різних груп джерел у РУСі-1933 уможливило встановлення превалювання художньої та публіцистичної літератури в усіх томах, простеження суттєвого збільшення матеріалів польових записів у II і III томах словника, поступового зменшення цитувань наукової літератури на користь цитування матеріалів словників різних галузей знань. Етнографічні та фольклорні матеріали, релігійна література та історичні джерела зазнають незначних змін, зумовлених обсягом проаналізованих томів словника. Тенденції збільшення та зменшення тих чи тих груп джерел РУСа-1933 були результатом ідеологічного тиску на його укладачів і переконливо спростували звинувачення у придумуванні слів та залученні до реєстру значної кількості застарілої лексики. Об’єктивні лінгвістичні чинники, що вплинули на кількість цитувань тих чи тих джерел – це результат зовнішньої та внутрішньої критики, зокрема доопрацювання, вдосконалення або ідеологічного коригування наукової лексикографічної концепції словника.

Висновки до третього розділу

Отже, аналіз технічного оформлення джерел РУСа-1933 засвідчив, що дійсна джерельна база словника охоплює більшу кількість джерел, ніж задекларовано у списку скорочень. Випрацювання методики встановлення джерел із залученням внутрішніх ресурсів (передмова, післямова, коментарі укладачів) та зовнішніх ресурсів словника (списки джерел попередніх словників, бібліографічні покажчики, архівна картотека, пошукові системи мережі Інтернет тощо) уможливило уточнення й систематизацію наявних скорочень з урахуванням тих, які реально виявлено в покликаннях, установлення бібліографічного опису використаних праць у джерельній

базі РУСа-1933 та створення гіпотетичного списку джерел словника. Значення відновленого списку джерел полягає в тому, що за його допомогою можна встановити не лише часові межі та стильову диференціацію охопленої української літературної мови, а й унаочнити опирання словника на дескриптивну норму.

Аналіз джерельної бази за стилістично-жанровою ознакою продемонстрував, що основними джерелами РУСа-1933 були твори поетів та прозаїків старшого (більшою мірою) й нового покоління, народна мова, відтворена в рукописних і друкованих записах, попередні словники української мови. Меншою мірою (як і належить загальномовному словникові, суголосному часові) залучено різноділянкову наукову й офіційно-ділову літературу, матеріали грамот, літописів, статутів, періодичних видань різного змісту. Оскільки словник покликаний був засвідчити сучасний стан розвитку літературної мови, то, на нашу думку, до джерельної бази необхідно було б залучити більшу кількість періодичних видань, але критично, ураховуючи їхню мовну якість.

Збільшення кількості покликань на матеріали польових записів у ІІ і ІІІ томах свідчить про те, що до української частини реєстру словника була залучена жива лексика української літературної мови, яка реально функціонувала на території всієї сучасної України. Переорієнтувавши свою увагу на матеріали польових записів, укладачі РУСа-1933 продемонстрували повноцінне функціонування живої української літературної мови і спростували таким чином звинувачення у придумуванні слів та архаїзації української лексики.

Залучення до джерельної бази авторитетних праць різних жанрів і стилів, які демонструють розвиток української літературної мови від 1798 р. (найдавніше встановлене джерело) до 1933 р. (найновіше встановлене джерело), незначна кількість покликань на ідеологічно марковані праці, спрямовані на зближення української й російської мов, свідчить про науковість і об’єктивність укладачів у доборі лексики до української частини реєстру РУСа-1933 і є одним із найважливіших показників його дескриптивної нормативності. Така джерельна база засвідчує інтеграційний характер цієї праці, що робить її особливо цінним джерелом дослідження живої, питомої лексики української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Висновки

Дослідження РУСа-1933 в історико-лінгвістичному контексті вможливило зробити такі висновки:

1. Історія побутування РУСа-1933 в науковому середовищі початку ХХ ст. позначена ідеологічним впливом. Перші три томи було вилучено з наукового обігу на довгі роки, тобто знищено морально, а четвертий том знищили фізично – жодного його сліду не виявлено. Укладачі словника зазнали кримінального, морального переслідування в період згорнення українізації. Це було спричинено національною спрямованістю словника, відбиттям самобутності української мови в багатому лексичному та ілюстративному матеріалі, дібраному з різножанрових, різностильових авторитетних джерел.

2. РУС-1933 зберігає тісний зв’язок зі словниками попередніх років, оскільки спирається на концептуальні принципи й технологічні засади побудови двомовних словників. У ньому простежено тяглість традицій, що склалися в українській перекладній лексикографії упродовж багатьох десятиліть, з урахуванням розвитку як самого об’єкта опису, так і лінгвістичної теорії та лексикографічної практики. Однак протягом ХХ – ХХІ ст. ставлення до цього словника в історії української лексикографії змінювалося від офіційно вкрай негативного (І пол. ХХ ст.) до поступового визнання його авторитету серед інших російсько-українських словників (ХХІ ст.). Ідеологічно мотивована негативна критика, якої зазнав РУС-1933 після виходу у світ І тому й І випуску ІІ тому, зумовила витіснення словника на периферію української перекладної лексикографії – офіційно його не використали як джерело лексичного матеріалу укладачі РУСа-1937, РУСа-1948, РУСа-1969 та РУСа-2003.

3. Критика РУСа-1933 радянського часу була почасти і причиною, і проміжною ланкою в історії заборони І – ІІІ томів словника і знищення IV тому. Долю словника було вирішено й без критики, однак радянській владі був необхідний формальний привід для виправдання своїх дій під час згорнення українізації, зокрема у справі СВУ. Тому тогочасні критики мали на меті показати переважно націоналістичні недоліки, які унеможливили використання словника як надійного джерела лексичного матеріалу. Однак, починаючи з кінця ХХ ст., РУС-1933

поступово повертається до кола наукових зацікавлень мовознавців, адже відбиває реальний, ще не русифікований стан української літературної мови початку XX ст. Сучасна критика РУСа-1933 є багатоаспектною і спрямована переважно на спростування звинувачень радянського часу та виявлення його переваг порівняно з пізнішими російсько-українськими словниками (часом такі переваги стають визначальними в некритичному використанні матеріалів РУСа-1933). Загальновизнаними є такі переваги РУСа-1933: відсутність мовних покручів у перекладній частині, наведення термінів з українськими основами, використання питомо українських моделей словотворення, багатство та розгалуженість поданих у словнику дериваційних ланцюжків, значна кількість синонімів та фразеологізмів, наявність лінгвістичних позначок.

Попри це, словник містить і низку об’єктивно встановлених огріхів, зокрема таких: українські відповідники до російських слів не завжди вдалі; наявність «кованих» слів, що частково може бути виправдана народницькими поглядами А.Ю. Кримського (однак вважаємо, що «ковані» слова, кальки за умови вдалої репрезентації поняття чи передання внутрішньої форми слова можуть бути рушієм для розвитку лексичного складу мови); недостатнє розмежування семантичних і стилістичних відповідників; подеколи порушення гіперо-гіпонімійних відношень під час наведення перекладних еквівалентів (недоопрацьованість української частини словника визнавали й самі укладачі).

Переваги РУСа-1933 є вагомішими, ніж його недоліки, що сприяє зростанню частотності звернень до словника не лише мовознавців та лексикогафів, але й пересічних користувачів. Про це свідчить активне суспільне обговорення РУСа-1933, зокрема на мовознавчих інтернетівських сторінках, у періодиці. Про реактивацію словника свідчить й офіційне використання його як одного з джерел питомих українських відповідників до російських слів під час укладання найновішого РУСа-2014.

4. В історії української мови РУС-1933 як кодифікаційна праця 20 – 30-х рр. XX ст. відіграв важливу роль у процесі внормування української літературної мови, оскільки його укладачі випрацювали раціональну систему добору слів до реєстру,

заперечували стихійні норми, зосередивши основну увагу на системних принципах опрацювання лексичного складу мови. Основні аспекти у змісті поняття «норма» та критерії оцінювання нормативності мовних одиниць, на які опиралися укладачі РУСа-1933 під час формування реєстру, є актуальними, що уможливило дослідження відповідності словника вимогам тогочасної та сучасної нормативності. Для цього в дисертації розмежовано поняття «лексична нормативність» і «лексикографічна нормативність» за характером об'єкта внормування (лексема і словник); за характером подання мовного матеріалу у словнику – «дескриптивна нормативність» (описовий характер) і «прескриптивна нормативність» (приписовий).

5. Лексична нормативність словника – це відповідність лексики, зафіксованої у ньому, мовній нормі тієї доби, у яку він був створений. Для встановлення нормативності лексики, зафіксованої в РУСі-1933, та її актуальності на сучасному етапі розвитку української літературної мови використано три методики дослідження, апробовані на різних ділянках РУСа-1933 (насамперед елімінованих складниках) і в перспективі доцільні для такого дослідження інших словників:

а) виявлення реактивованої лексики РУСа-1933 на матеріалі довільно обраного суцільного фрагмента українського реєстру та корпусу словників кінця XIX – поч. XXI ст. Під час зіставлення фрагменту українського реєстру РУСа-1933 ***природа – прúса*** (101 лексична одиниця) із фрагментом ЗР (108 лексичних одиниць) виявлено 3 слова, реактивованих лексикографічно й узусно; 7 слів, реактивованих узусно; 5 деактивованих слів; 8 слів, яких немає в тогочасних та сучасних словниках, немає в узусному вжитку, їх фіксує тільки РУС-1933 (імовірно, це так звані «ковані» слова, які, однак, відповідають словотвірним нормам української літературної мови, а отже, їхнє узусне вживання буде правомірним);

б) виявлення реактивованої лексики на матеріалі елімінованої лексики та корпусу словників кінця XIX – поч. XXI ст. способом наскрізної суцільної вибірки. Із 679 офіційно заборонених слів до реєстру РУСа-1933 ввійшли 275. Із них 213 слів містилися в попередніх словниках, 36 слів – у тогочасних словниках, що також були заборонені до вжитку, 26 слів – лише в РУСі-1933. Зі слів, зафіксованих лише в

РУСі-1933, 13 реактивовані і лексикографічно, й узусно; 8 – реактивовані узусно; 2 – деактивовані; 3 – імовірно, є «кованими»;

в) дослідження особливостей функціонування елімінованих питомих українських словотвірних моделей (іменників на ***-івник*** і прикметників на -***овий***) та моделей, активно пропагованих за радянського часу (іменників жіночого роду на -***ка, -ча*** зі значенням процесу; прикметників на ***-видний, -подібний***; дієслів на ***-и(і)рувати***; іменників-назв діячів на ***-чик, -щик***; прикметників на ***-очний***, що походять від іменників жіночого роду на ***-ка***), у І томі РУСа-1933 та наступних російсько-українських словниках способом суцільної вибірки. Із 1108 проаналізованих слів, зафіксованих у І томі РУСа-1933, до РУСа-1937 увійшли 282, до РУСа-1948 – 247, до РУСа-1969 – 356, до РУСа-2003 – 357, до РУСа-2014 – 392 слова. Це свідчить про ймовірне використання матеріалів РУСа-1933 під час укладання насамперед РУСа-1969, хоча й не задекларoване офіційно з ідеологічних причин. Отже, кількість таких слів у наступних РУСах поступово зростала, за винятком РУСа-1948, що виявився біднішим навіть за критикований і нерекомендований у 30-х рр. РУС-1937.

Попри ідеологічне таврування, РУС-1933, насамперед той сегмент мовного матеріалу, який у 30-х рр. ХХ ст. був оголошений «буржуазно-націоналістичним» і вилучений із нормативного поля української літературної мови, є актуальним у контексті лексичної нормативності і ХХ, і ХХІ ст. Лексика РУСа-1933, з одного боку, поступово входить до сучасного узусу, відповідаючи питомим українським лексичним та словотвірним традиціям, з іншого – впливає на норми сучасної української літературної мови. У РУСі-1933 виявлено тенденцію до наведення найбільшої кількості питомих українських відповідників до російських слів; простежено чітку систему словотвірних правил, виведених із традицій української мови; зафіксовано поступове повернення до перекладних словників українських відповідників, утворених за питомими словотвірними моделями, що були зафіксовані саме в РУСі-1933. Проте діахронна лексична нормативність РУСа-1933 не є цілковитою, оскільки він містить незначну кількість зросійщених елементів

(насамперед словотвірних) та, ймовірно, «кованих» слів, що, однак, не виходять за межі словотвірних та інших норм української мови.

6. Лексикографічна нормативність словника – це відповідність принципів його укладання традиціям, що склалися в лексикографії. Під час укладання РУСа-1933 було використано теоретичні та практичні напрацювання попереднього періоду розвитку української перекладної лексикографії (дескриптивна нормативність), а також визначено особливості впливу на процес укладання наступних російсько-українських словників (прескриптивна нормативність), зокрема через систему параметрів опису лексикографічної інформації. У СлГр-1909 опис лексичного матеріалу здіснено за 38 параметрами, у РУСі-1933 – за 54, у РУСі-2014 – за 50; загальномовний тлумачний СУМ-1980 містить 53 параметри, отже, РУС-1933 здійснив якісний прорив у теорії та практиці української лексикографії (і не лише перекладної). Дескриптивні та прескриптивні принципи формулювання й реалізації наукової концепції словника збалансовані, що дає змогу кваліфікувати РУС-1933 як дескриптивно-прескриптивний словник. Однак не можна стверджувати цілковиту лексикографічну нормативність РУСа-1933, оскільки в передмові немає детального опису лексикографічного подання частин мови, синонімів, антонімів, словосполучень тощо; формальне представлення джерельної бази на мега- й мікроструктурному рівнях словника не відповідає тогочасним вимогам; неповно уніфіковано та подеколи непослідовно використано ремарки у формальному та змістовому планах.

7. Дослідження нормативності РУСа-1933 є об’єктивно неповним, оскільки не віднайдено втрачений IV том. Аналіз внутрішнього потенціалу I – III томів РУСа-1933 уможливив створення моделі реконструкції фрагмента російського реєстру IV тому РУСа-1933 через систему відсильних ремарок *см.* (смотреть) та *срв.* (сравнить) у I – III томах. Виявлено 1100 російських реєстрових одиниць, які, ймовірно, мали увійти до IV тому РУСа-1933, і подекуди встановлено українські відповідники до них. Підхід потребує наступного розпрацювання з використанням інших методів та способів відновлення втрачених матеріалів й уможливить заповнення прогалин у

лексичному складі української літературної мови на літери Р – Я питомою українською лексикою.

8. Дескриптивна нормативність словника залежить від кореляції одиниць, зафіксованих у ньому, з мовною нормою тієї доби, у яку він був створений. А мовна норма культивується й набуває масового усвідомлення в авторитетних працях різних стилів і жанрів, які формують джерельну базу будь-якого словника. Тому джерельна база є найважливішим показником дескриптивної нормативності словника.

Реальна джерельна база РУСа-1933 охоплює більшу кількість джерел, ніж задекларовано у списку скорочень. Методика встановлення джерел словника із залученням внутрішніх ресурсів (передмова, післямова, коментарі укладачів) та зовнішніх ресурсів (списки джерел попередніх словників, бібліографічні покажчики, архівна картотека, пошукові системи мережі Інтернет тощо) уможливила уточнення й систематизацію наявних скорочень з урахуванням тих, які реально є в покликаннях, установлення бібліографічного опису використаних праць у джерельній базі РУСа-1933 та реконструкцію ймовірного списку джерел словника.

9. Джерельна база РУСа-1933 за стилістично-жанровою ознакою диференційована на такі групи: художня й публіцистична література (66,5 %), матеріали польових записів (15,15 %), етнографічні матеріали (7,78 %), фольклорні матеріали (3,63 %), лексикографічні матеріали (3,13 %), періодика (1,95 %), наукова та офіційно-ділова література (0,99 %), релігійна література (0,83 %), історичні джерела (0,03 %). Під впливом зовнішнього ідеологічного тиску укладачі РУСа-1933 виявили прескриптивний підхід у залученні або ігноруванні тих чи тих джерел у межах окремих томів словника. Є такі тенденції використання джерел певних груп у словнику: 1) стабільне використання впродовж усіх томів ідеологічно нейтральних (умовно) матеріалів (творів класиків української художньої літератури, фольклорних та етнографічних матеріалів, історичних джерел); 2) свідоме використання творів тих авторів, які зазнали ідеологічних переслідувань, оскільки лексика їхніх праць відображала самобутній потенціал української літературної мови того часу; 3) цитування рекомендованих владою творів для забезпечення виходу словника у світ, яке укладачі здійснили в незначній кількості. Це, ймовірно, спричинило

звинувачення А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова в реалізації націоналістичних тенденцій під час укладання словника та його заборону.

РУС-1933 виявляє тенденцію до нормативності на лексичному та словотвірному рівнях; засвідчує дескриптивно-прескриптивний характер у поданні лексичного матеріалу та добиранні джерел; заслуговує на використання його як надійного джерела питомої української лексики та вдалих запозичень і новотворів як науковою спільнотою, так і пересічними мовцями, однак із критичним підходом з огляду на сучасний стан мови.

Перспективи дослідження: детальний аналіз лексикографічної нормативності РУСа-1933 на макроструктурному рівні, що вможливить виокремлення тематичних та граматичних груп лексики, систематизацію синонімійних відповідників та фразеологізмів у перекладній частині реєстру словника; відновлення українських відповідників до виявлених російських реєстрових слів на літери Р – Я, які, ймовірно, могли ввійти до IV тому РУСа-1933; продовження встановлення джерельної бази словника. Найактуальнішим завданням є аналіз українського реєстру словника з погляду доцільності зовнішньої та внутрішньої форм слова в сучасному контексті.

Література

1. Абрэмбска-Яблонска А. Да гісторыі нармалізацыі беларускай літературнай мовы [Текст] / А. Абрэмбска-Яблонска // Беларускае і славянскае мовазнавство (До 75-годзя акад. АН БССР К.К. Крапівы). – Мінск : Навука і тэхніка, 1972. – С. 21 – 26.

2. Алексеев П.М. Квантитативные аспекты речевой деятельности [Текст] // Языковая норма и статистика / Ред. кол. Р.Г. Пиотровский, Л.К. Граудина, В.А. Ицкович. – М. : Наука, 1977. – С. 43 – 58.

3. Андрейченко Е.В. Возвращенная лексика русского языка XX века: лингвистический статус, социокультурная детерминированность, функционирование [Текст] : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов Российской Федерации» / Е.В. Андрейченко. – Алматы, 2007. – 27 с.

4. Арполенко Г.П. П. Морачевський і перший повний переклад Св. Євангелія новоукраїнською мовою [Текст] / Г.П. Арполенко // Волинь – Житомирщина. – 2003. – № 10. – С. 212 – 220.

5. Бактеев К.Б. Норма – ситуация – текст и лингвостатические прийомы их исследования [Текст] // Языковая норма и статистика / Ред. кол.: Р.Г. Пиотровский, Л.К. Граудина, В.А. Ицкович. – М. : Наука, 1977. – С. 5 – 42.

6. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка [Текст] / Ш. Балли. – М. : Наука, 1955. – 401 с.

7. Балог В.О. Параметрична система тлумачних словників української мови та її використання в комп'ютерній лексикографії [Текст] / В.О. Балог // Лексикографічний бюлетень. – 2004. – Вип. 10. – С. 25 – 40.

8. Баранник Д.Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови (на захист розмовного стилю) [Текст] / Д.Х. Баранник // Мовознавство. – 2008. – № 4 – 5. – С. 31.

9. Басова Г.Д. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков [Текст] / Г.Д. Басова, А.В. Качура, А.В. Кихно и др. – К. : Наукова думка, 2003. – 534 с.

10. Бевз Г.П. Дбаймо про мову науки [Електронний ресурс] / Г.П. Бевз. – Режим доступу: http://archive.is/oQrNG#selection-1675.25-1675.87.

11. Безпояско О.К. Суфікс -щик (-чик) у сучасній українській мові [Текст] / О.К. Безпояско // Культура слова. – 1987. – Вип. 32. – С. 13 – 18.

12. Белодед И.К. Всяк сущий в ней язык [Текст] / И.К. Белодед. – К. : Радянська школа, 1981. – 248 с.

13. Берков В.П. Двуязычная лексикография [Текст] : учебник / В.П. Берков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ООО «Издательство Астрель» : ООО «Издательство АСТ» : ООО «Транзиткнига», 2004. – 236 с.

14. Бибик С.П. Стилістична ремарка: дозвіл чи заборона? [Текст] / С.П. Бибик // Культура слова. – 2000. – Вип. 55 – 56. – С. 52 – 59.

15. Бибик С.П. Стильова розмовна норма та розмовна лексика [Текст] / С.П. Бибик // Культура слова. – 2011. – № 74. – С. 59 – 65.

16. Білодід І.К. Російська мова – мова міжнаціонального спілкування народів СРСР [Текст] / І.К. Білодід. – К. : АН УРСР, 1962. – 32 с.

17. Блинова О.И. О предмете лингвистического источниковедения [Текст] / О.И. Блинова // Языки и топонимия Алтая. – Барнаул, 1981. – С. 83 – 89.

18. Боярова Л.Г. Українська термінолексика в академічних російсько-українських словниках (20-рр. XX ст. – початок XXI ст.) [Текст] / Л.Г. Боярова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Філологія. – 2013. – № 1048. – Вип. 67. – С. 136 – 140.

19. Будкова С.С. Структурные параметры словарей, включающих термины подъязыка «Радиационные и плазменные технологии» [Текст] / С.С. Будкова // Ярославский педагогический вестник. Серия : Гуманитарные науки. – 2012. – № 1. – Том 1. – С. 175 – 179.

20. Бузина О.А. Блог Олеся Бузины: Зараза «наразі» [Электронный ресурс] / О.А. Бузина. – Режим доступа: http://www.segodnya.ua/blogs/olesbuzinablog/Blog-Olesya-Buziny-Zaraza-naraz.html.

21. Булаховський Л.А. Мовознавство в АН УРСУ за час Радянської влади [Текст] // Розвиток науки в УРСР за 40 років / Гол. ред. О.В. Палладін. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 76 – 77.

22. Булаховський Л.А. Питання удосконалення «Російсько-українського словника» 1948 р. [Текст] / Л.А. Булаховський // Лексикографічний бюлетень. – 1953. – Вип. ІІІ. – С. 7 – 9.

23. Бурячок А.А. Функціонально-стильова оцінка слів у Словнику української мови [Текст] / А.А. Бурячок // Лексикологія та лексикографія. – 1969. – Вип. ІІІ. – С. 106 – 113.

24. Вакулович І. Лист до академіка Агатангела Кримського [Текст] / І. Вакулович // Вісти ВУЦВК. Культура і побут. – 20 березня 1925 р.

25. Василевський С.І. Добити ворога [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / за ред. Л.Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 163 – 181.

26. Вербицкая Л.А. Давайте говорить правильно [Текст] : учеб. пособие для студентов вузов] / Л.А. Вербицкая. – М. : Высшая школа, 2003. – 239 с.

27. Веркалець М.М. А.Ю. Кримський у колі своїх сучасників [Текст] / М.М. Веркалець. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.

28. Верменич Я.В. Адміністративно-територіальний устрій українських земель [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1 : А – В / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К. : «Наукова думка», 2003. – 688 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Administratyvny_podil.

29. Верхратський І.Г. Кілька слів о словарі О. Партицького [Текст] / І.Г. Верхратський. – Львів : Друк. Т-ва им. Шевченка, 1875. – 22 с.

30. Вихованець І.Р. Мовна мозаїка. Бажаючий, керуючий, початкуючий, працюючий, співаючий [Текст] / І.Р. Вихованець // Українська мова. – 2006. – № 1. – С. 112.

31. Вихованець І.Р. Мовна мозаїка. Хай буде панівне, а не пануюче [Текст] / І.Р. Вихованець // Українська мова. – 2005. – № 2. – С. 102.

32. Возний Т.М. Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською [Текст] / Т.М. Возний. – Львів : Вища школа, 1981. – 187 с.

33. Воронка Г.В. Формування реєстру загального перекладного словника [Текст] / Г. Воронка // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 2. – С. 8 – 10.

34. Гайдученко Г.М. Актуалізація лексичних одиниць української мови кінця XX – початку XXI століття [Текст] / Г.М. Гайдученко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика. – 2015. – Вип. 22. – С. 58 – 61.

35. Гайович Г.В. Прескриптивний підхід до вивчення мовних явищ: зміст, значення, проблеми [Текст] / Г.В. Гайович // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – 2012. – № 26. – С. 39 – 47.

36. Гак В.Г. О разных типах двуязычных словарей [Текст] / В.Г. Гак // Тетради переводчика. – 1964. – Вып. 1. – С. 71 – 78.

37. Галас Б.К. Важливі вияви лексикографічного досвіду А. Кримського [Текст] / Б.К. Галас // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2014. – Вип. 19. – С. 28 – 35.

38. Галас Б.К. До характеристики джерел рукописного українсько-російського словника М.О. Руберовського [Текст] / Б.К. Галас // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2008. – Вип. 12. – С. 112 – 115.

39. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.

40. Герд А.С. Из размышлений на пути к новому академическому словарю современного русского языка [Текст] / А.С. Герд // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – М. : Институт русского языка РАН, 1985. – С. 72 – 79.

41. Гінзбург М.Д. Система правил українського ділового та наукового стилю [Текст] / М.Д. Гінзбург // Українська мова. – 2006. – № 2. – С. 30 – 43.

42. Гладкий М.Д. Стабілізація української мови [Текст] / М.Д. Гладкий // Життя й революція. – 1927. – № 4. – С. 60 – 78.

43. Гнатюк І.С. А.Ю. Кримський – лексикограф [Текст] / І.С. Гнатюк // Волинь філологічна: текст і контекст. Агатангел Кримський у контексті української та світової культури : зб. наук. праць. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2006. – С. 86 – 89.

44. Гнатюк І.С. Люди все одно будуть говорити самоволка, а не самохід, і беспредел, а не сваволя [Електронний ресурс] / І.С. Гнатюк. – Режим доступу: http://redactor.in.ua/ru/language/6591.Irina_Gnatyuk_Lyudi_vse_odno_budut_govoriti_samovolka_a_ne_samohid_i_bespredel_a_ne_svavillya.

45. Гнатюк І.С. Микола Гладкий про лінгвістичні принципи популяризації наукових знань [Текст] / І.С. Гнатюк // Лексикографічний бюлетень. – 2005. – Вип. 12. – С. 67 – 73.

46. Гнатюк І.С. Пріоритетні напрями досліджень з лексикології та лексикографії в сучасній славістиці [Текст] / І.С. Гнатюк // Лексикографічний бюлетень. – 2010. – Вип. 19. – С. 232 – 238.

47. Головащук С.І. А.Ю. Кримський як лексикограф [Текст] / С.І. Головащук // А.Ю. Кримський – україніст і орієнталіст. – К. : Наукова думка, 1974. – 175 с.

48. Головащук С.І. Перекладні словники і принципи їх укладання (на лексичному матеріалі російської та української мов) [Текст] / С.І. Головащук. – К. : Видавництво «Наукова думка», 1976. – 248 с.

49. Голосовська Г.Г. Активні дієприкметники в українській літературній мові: уживати чи ні? [Текст] / Г.Г. Голосовська // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 63 – 71.

50. Горбачевич К.С. Современная нормативная лексикография [Текст] / К.С. Горбачевич // Вестник АН СССР. – 1982. – № 1. – С. 77 – 86.

51. Гордієнко Н.Г. Мікроструктурні параметри в словниках жаргонної лексики [Текст] / Н.Г. Гордієнко // Лінгвістичні дослідження. – 2011. – Вип. 32. – С. 3 – 7.

52. Гордієнко Н.Г. Особливості мікроструктури сучасних словників антропонімів [Текст] / Н.Г. Гордієнко // Лексикографічний бюлетень. – 2011. – Вип. 20. – С. 75 – 81.

53. Гордієнко Н.Г. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики [Текст] / Н.Г. Гордієнко // Українська мова. – 2011. – № 3. – С. 67 – 73.

54. Горецький П.Й. Історія української лексикографії [Текст] / П.Й. Горецький. – К. : Видавництво академії наук Української РСР, 1963. – 243 с.

55. Горецький П.Й. Методологічні принципи складання загальних двомовних перекладних словників [Текст] / П.Й. Горецький // Лексикографічний бюлетень. – 1951. – Вип. 1. – С. 5 – 21.

56. Городенська К.Г. Словотвірна варіантність і процеси унормування сучасної української термінології [Текст] / К.Г. Городенська // Українська термінологія і сучасність. – 2003. – Вип. V. – С. 3.

57. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія [Текст] / В.О. Горпинич. – К. : Вища школа, 1999. – 207 с.

58. Граудина Л.К. Колебание нормы в современном литературном языке: реальность и прогнозы [Текст] / Л.К. Граудина, Б.С. Шварцкопф // Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики. – Часть 1. – М. : Ин-т рус. языка АН СССР, 1991. – 344 с.

59. Гринев С.В. Введение в терминологическую лексикографию[Текст] : учеб. пособие / С.В. Гринев. – М : МГУ, 1986. – 102 с.

60. Гриценко П.Ю. «Слово поза словником»: реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії [Текст] // Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія / Відпов. ред. к. філол. н. І.С. Гнатюк. – К., 2011. – С. 238 – 250.

61. Данилевский И.Н. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории [Текст] : учеб. пособие / И.Н. Данилевский, В.В. Кабанов, О.М. Медушевская, М.Ф. Румянцева. – М. : Российск. гос. гуманит. университет, 1998. – 702 с.

62. Данилюк Н.О. А.Ю. Кримський і «Російсько-український словник» 1924 – 1933 рр. [Текст] / Н.О. Данилюк // Мовознавство. – 1991. – № 5. – С. 70 – 75.

63. Демська-Кульчицька О.М. Реєстр репресованих слів [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: документи і матеріали / Упоряд.: Л.Т. Масенко та ін. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 354 – 399.

64. Демська О.М. Вступ до лексикографії [Текст] / О.М. Демська. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 266 с.

65. Денисов П.Н. Единицы словаря [Текст] // Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре / Отв. ред. Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 48 – 52.

66. Денисов П.Н. Лексика русского языка и принципы её описания [Текст] / П.Н. Денисов. – М. : Русский язык, 1980. – 253 с.

67. Дзюбишина-Мельник Н.Я. Відображення мовної картини світу в сучасному словнику [Текст] / Н.Я. Дзюбишина-Мельник // Українське мовознавство. – 2008. – Вип. 38. – С. 70 – 84.

68. Драбовська В.А. Макроструктура сучасних американських навчальних тлумачних словників [Текст] / В. А. Драбовська // Актуальні питання філології. – К. : КиМУ, 2011. – Вип 2. – С. 181 – 188.

69. Дрінов Д. Проти націоналізму в математичній термінології [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / за ред. Л.Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 219 – 234.

70. Дубичинский В.В. Лексикография русского язика [Текст] : учеб. пособие / В.В. Дубичинский. – М. : Издательство «Флинта», Издательство «Наука», 2008. – 432 с.

71. Дубічинський В.В. Лексикографія [Текст] : навчально-методичний посібник / В.В. Дубічинський. – Харків : НТУ «ХПІ», 2011. – 66 с.

72. Дудик М.П. Активізація – актуалізація – реактивація (лексики) [Текст] / М.П. Дудик // Культура слова. – 2003. – № 62. – С. 30 – 33.

73. Дячук Т.М. Значення академічного словника в становленні української лексикографії [Текст] / Т.М. Дячук // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – 2007. – Вип. 14. – С. 87 – 93.

74. Ельмслев Л. Пролегомены к теории языка [Текст] / Л. Ельмслев; пер. с англ. – М. : КомКнига, 2006. – 248 с.

75. Єремута В.Ю. Основні елементи макро- та мікроструктури лінгвістичного словника [Текст] / В.Ю. Єремута // Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки. – 2012. – Вип. 2. – С. 44 – 50.

76. Єрмоленко С.С. Мова в культурі народу (план-проспект) [Текст] / С.С. Єрмоленко, Т.А. Харитонова, О.Б. Ткаченко та ін. // Мовознавство. – 1998. – № 4 – 5. – С. 3 – 17.

77. Єрмоленко С.Я. Аспекти дослідження літературної мови [Текст] / С.Я. Єрмоленко // Мова і культура нації : тези доповідей регіональної науково-практичної конференції. – Львів : ЛДУ, 1990. – С. 4 – 5.

78. Єрмоленко С.Я. Динаміка літературних норм [Текст] // Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова / Red. nauk. S. Jermolenko. – Opole : Un-t Opolski, 1999. – S. 221 – 227.

79. Єрмоленко С.Я. Диференційні ознаки літературної мови [Текст] // Літературна норма і мовна практика : монографія / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К. [б.в.], 2013. – С. 6 – 20.

80. Єрмоленко С.Я. Літературна мова і художній переклад [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциту / Упоряд. Л.Т. Масенко та ін. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 283 – 300.

81. Єрмоленко С.Я. Просторова і часова глибина літературної норми [Текст] // Літературна норма і мовна практика : монографія / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К. [б.в.], 2013. – С. 65 – 73.

82. Єфремов С.О. Щоденники, 1923 – 1929 [Текст] / С.О. Єфремов. – К. : ЗАТ «Газета «РАДА», 1997. – 848 с.

83. Жовтобрюх М.А. Курс сучасної української літературної мови : підручник для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів [Текст] / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – Частина І. – Видання третє. – К. : Радянська школа, 1965. – 423 с.

84. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) [Текст] / М.А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1970. – 302 с.

85. Жовтобрюх М.А. Норма в літературному побутовому мовленні [Текст] / М.А. Жовтобрюх // Республіканська наукова конференція, присвячена вивченню українського усного літературного побутового мовлення : тези доповідей. – К. : Рад. школа, 1968. – С. 79 – 83.

86. Жовтобрюх М.А. Словотвір сучасної української літературної мови [Текст] / М.А. Жовтобрюх. – К. : «Наукова думка», 1979. – 407 с.

87. Зайцева О.В. Історія формуваня системи ремарок у словниках нової української мови [Текст] / О.В. Зайцева // Українська мова у XXI столітті: традиції і новаторство : тези доповідей II Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених. – К. [б.в.], 2012. – С. 283 – 286.

88. Зайцева О.В. Історія формуваня системи ремарок у словниках української мови [Текст] / О.В. Зайцева // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. – 2012. – Вип. 183. – Том 195. – С. 36 – 39.

89. Звегинцев В.А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях [Текст] / В.А. Звегинцев.– М. : Учпедгиз, 1960. – Ч. II. – 331 с.

90. Звідомлення Першого (Історично-Філологічного) Відділу за 1923-й рік [Текст] // Записки історично-філологічного відділу / За головним редагуванням Голови Відділу акад. Агатангела Кримського. – К. : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1924. – Книга IV. – С. 294 – 353.

91. Звідомлення Відділу за 1925 р. [Текст] // Записки історично-філологічного відділу / За головним редагуванням голови Відділу акад. Агатангела Кримського. – К. : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1926. – Книга VII – VIII. – С. 599 – 607.

92. Звідомлення Відділу за 1926 р. [Текст] // Записки історично-філологічного відділу / За головним редагуванням голови Відділу акад. Агатангела Кримського. – К. : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1927. – Книга XV. – С. 278 – 290.

93. Ільєнко І. Хватальна евакуація (за слідчою справою А. Кримського) [Текст] / І. Ільєнко // Літературна Україна. – 1990. – 25 жовтня. – С. 6.

94. Ицкович В.А. Норма и ее кодификация [Текст] / В.А. Ицкович // Актуальные проблемы культуры речи : сборник статей. – М. : Наука, 1970. – С. 9 – 39.

95. Ицкович В.А. Языковая норма и проблемы кодификации современного русского языка [Текст] : дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В.А. Ицкович. – М., 1981. – 306 с.

96. Ицкович В.А. Языковая норма [Текст] / В.А. Ицкович. – М. : Просвещение, 1968. – 93 с.

97. Каганович Н. Кілька слів про словники [Текст] / Н. Каганович // Прапор марксизму. – 1930. – № 3. – С. 123 – 126.

98. Казимирова І.А. Історична термінографія в контексті лінгвістичного джерелознавства [Текст] / І.А. Казимирова // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. II (170). – С. 265 – 272.

99. Калинович М.Я. Новий російсько-український словник АН УРСР [Текст] / М.Я. Калинович // Наукові записки Інституту мовознавства АН УРСР. – 1946. – Т. II – III. – С. 18 – 27.

100. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка [Текст] // Ю.Н. Караулов. – М. : «Наука», 1981. – 367 с.

101. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография [Текст] / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 356 с.

102. Карпіловська Є.А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика [Текст] : підручник / Є.А. Карпіловська. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 188 с.

103. Карпіловська Є.А. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність [Текст] / Є.А. Карпіловська // Культура слова. – 2011. – № 74. – С. 43 – 51.

104. Карпіловська Є.А. Соціальні чинники динаміки норм в українській мові кінця XX – початку XXI ст.: система та узус [Текст] // Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym / pod. red. Haliny Kurek. – Kraków : Księgarnia Akademicka. – 2012. – t. 15. – S. 47 – 58.

105. Карпіловська Є.А. Українська наукова мова в академічному «Російсько-українському словникові» за радекцією А. Кримського та С. Єфремова [Текст] / Є.А. Карпіловська, О.Д. Кочерга, Є.В. Мейнарович // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. – 2008. – № 620. – С. 110 – 115.

106. Карпова О.М. Английская лексикография [Текст] : учеб. пособие для студентов филологических факультетов высших учебных заведений / О.М. Карпова. – М. : Академия, 2010. – 176 с.

107. Карпова О.М. Языки для специальных целей и их лексикографическое описание [Текст] : метод. рекомендации к спецкурсу для студентов IV курса английского отделения факультета РГФ / О.М. Карпова. – Иваново : Иван. гос. ун-т, 2003. – 75 с.

108. Касарес Х. Введение в современную лексикографию [Текст] / Перевод с испанского Н.Д. Арутюновой, ред., предисл. и примеч. Г.В. Степанова. – М. : Издательство иностранной литературі, 1958. – 354 с.

109. Кислюк Л.П. Нове життя репресованих словників [Текст] / Л.П. Кислюк // Світогляд. – 2008. – № 2. – С. 80.

110. Кислюк Л.П. Сучасна словотвірна норма української мови: мовна практика та кодифікація [Текст] / Л.П. Кислюк // Українська мова. – 2012. – № 1. – С. 52 – 66.

111. Клименко О.С. Сучасна теорія норми і нормалізації і французька прескриптивна лінгвістика [Текст] / О.С. Клименко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2010. – Вип. 18. – С. 154 – 164.

112. Коваль А.П. Слово про слово [Текст] / А.П. Коваль. – К. : Радянська школа, 1986. – 384 с.

113. Ковтунець О.С. Явище актуалізації лексики в сучасній українській мові (стан і перспективи дослідження) [Текст] / О.С. Ковтунець // Лексикографічний бюлетень. – 2010. – Вип. 19. – С. 114 – 122.

114. Колібаба Л.М. Браковка чи бракування [Текст] / Л.М. Колібаба // Культура слова. – 2003. – № 62. – С. 81 – 86.

115. Коробчинська Л.А. Розмовна і просторічна лексика української мови та її ремаркування в словниках [Текст] / Л.А. Коробчинська // Лексикографічний бюлетень. – 1963. – Вип. 9. – С. 41 – 55.

116. Корогородський Р.М. Документи з фонду обмеженого користування. «Запротоколюйте мою заяву...» [Текст] / Р.М. Корогородський // Літературна Україна. – 11 січня 1990 р. – С. 5.

117. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история. Проблемы языкового изменения [Текст] / Э. Косериу // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1963. – Вып. 3. – С. 171 – 192.

118. Костомаров В.Г. Некоторые теоретические вопросы культуры речи [Текст] / В.Г. Костомаров, А.А. Леонтьев // Вопросы языкознания. – 1966. – № 5. – С. 3 – 6.

119. Котков С.И. О предмете лингвистического источниковедения [Текст] / С.И. Котков // Источниковедение и история русского языка. – М. : Наука, 1964. – С. 3 – 13.

120. Коць Т.А. Динаміка граматичної норми [Текст] // Літературна норма і мовна практика : монографія / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К. [б.в.], 2013. – С. 137 – 210.

121. Коць Т.А. Про прескриптивну і дескриптивну норму в граматиці [Текст] / Т.А. Коць // Культура слова. – 2010. – № 72. – С. 47 – 55.

122. Кочерга О.Д. Мовознавчі репресії 1933 року – джерело теперішніх мовних проблем [Електронний ресурс] // Журнал «Ї». – 2004. – Число 35. – Режим доступу: www.ji.lviv.ua/n35texts/kocherha.htm.

123. Кравчук А.М. Мовна норма в польських словниках [Текст] / А.М. Кравчук // Проблеми слов’янознавства. – 2008. – Вип. 57. – С. 161 – 173.

124. Кремпова Л.О. Вимоги до редагування лінгвістичних словників з погляду їх будови [Текст] / Л.О. Кремпова // Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки. – 2011. – Вип. 4. – С. 141 – 146.

125. Кримський А.Ю. Лист до редакції [Текст] / А.Ю. Кримський // «Вісти ВУЦВК» Культура і побут. – 2 квітня 1925 р. – № 13. – С. 7.

126. Кримський А.Ю. Твори : У 5-ти т. [Текст] / А.Ю. Кримський. – Т. 5. – Кн. 1. – К. : Наукова думка, 1973. – 554 с.

127. Кримський А.Ю. Украинская грамматика для учениковъ і высшихъ классов гімназій и семінарій Приднѣпровья [Текст] / А.Ю. Кримський. – Вып. 1. – Т. 1. – М. [б/в], 1907. – 545 с.

128. Крысин Л.П. Современная литературная норма и ее кодификация [Текст] / Л.П. Крысин // Русский язык в школе. – 2002. – № 1. – С. 82 – 87.

129. Кубайчук В.П. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови [Текст] / В.П. Кубайчук. – К. : К.І.С., 2004. – 176 с.

130. Культура української мови [Текст] : довідник / С.Я. Єрмоленко, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, К.В. Ленець та ін.; За ред. В.М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 304 с.

131. Курило О.Б. Уваги до сучасної української літературної мови [Текст] / О.Б. Курило. – 2-ге вид. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. – 303 с.

132. Курс історії української літературної мови [Текст] / За заг. ред. І.К. Білодіда. – Т. 1. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 593 с.

133. Лаптева О.А. Стратификация литературной нормы [Текст] / О.А. Лаптева // Stylistyka. – 1994. – Вып. 3. – С. 154 – 164.

134. Левченко С.П. Ще раз про ремарку «просторічне» [Текст] / С. П. Левченко // Лексикологія та лексикографія. – 1966. – Вип. 2. – С. 159 – 164.

135. Лексична семантика в системі «людина-машина» [Текст] / М.М. Пещак, Н.Ф. Клименко, Г.М. Ярун; Відп. ред. Л.С. Паламарчук. – К. : Наукова думка, 1986. – 278 с.

136. Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / Главный редактор В.Н. Ярцева. – Москва : «Советская энциклопедия», 1990. – Режим доступа: tapemark.narod.ru/les/532c.html.

137. Лісова А. Словник, политий кров’ю [Текст] / Анастасія Лісова // Народне слово. Загальнополітичний тижневик Української народної партії. – 15 травня 2008 р.

138. Лутчин О. Збагачуємо мову прадавніми словами [Електронний ресурс] / Оксана Лутчин. – Режим доступу: http://ar25.org/article/zbagachuyemo-movu-pradavnimy-slovamy.html.

139. Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д.В. Мазурик. – Львів, 2002. – 21 с.

140. Мазурик Д.В. Продуктивність суфіксального творення неологізмів – іменників у сучасній українській мові [Текст] / Д.В. Мазурик // Актуальні проблеми українського словотвору : зб. статей. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – С. 292 – 302.

141. Малаш М.І. Із любові та світлої мрії. 4 червня – 100 років від дня народження українського письменника Олександра Ільченка [Текст] / М.І. Малаш // Сільські вісті. – 4 червня 2009 р. – С. 3.

142. Мартынюк А.Я. Лексикографическая традиция и типология словарей [Текст] / А.Я. Мартынюк // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 69. – С. 105 – 107.

143. Масенко Л.Т. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір [Текст] / Л.Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 164 с.

144. Масенко Л.Т. Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / За ред. Л.Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 399 с.

145. Матанцева А.О. Кореляція питомих і запозичених терміноелементів у «Російсько-українському словнику» 1924 – 33 рр. [Текст] / А.О. Матанцева // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 676. – С. 37 – 40.

146. Матанцева А.О. Особливості перекладу російських дієслів із префіксом от- українською мовою [Текст] / А.О. Матанцева // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 709. – С. 14 – 18.

147. Матанцева А.О. Особливості функціювання префікса *за-* як засобу дієслівного термінотворення в «Російсько-українському словнику» (1924 – 33)

[Текст] / А.О. Матанцева // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 733. – С. 75 – 80.

148. Матвєєва Л.В. А.Ю. Кримський – неодмінний секретар Всеукраїнської Академії наук : Вибране листування [Текст] / Л.В. Матвєєва, Є.Г. Циганкова. – К. : АТ «Обереги», 1997. – 171 с.

149. Матезиус В. О необходимости стабильности литературного языка [Текст] / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок. – М. : Наука, 1967. – С. 361 – 386.

150. Мацько Л.І. Українська мова в кінці ХХ ст. [Текст] / Л.І. Мацько // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 15 – 20.

151. Мацюк Г.П. Прескриптивне мовознавство в Галичині (перша половина ХІХ ст.) [Текст] / Г.П. Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 373 с.

152. Мейзерська І.В. Лексикографічна параметризація: структурний та функціональний аспекти (на прикладі Великого тлумачного словника сучасної української мови) [Текст] / І.В. Мейзерська // Вісник СумДУ. Серія : Філологія. – 2007. – № 1. – Том 1. – С. 151 – 155.

153. Мельник Т.П. Лексичні дублети у «Російсько-українському словнику» 1924 – 33 рр. [Текст] / Т.П. Мельник // Культура слова. – 2011. – № 74. – С. 115 – 119.

154. Мельник Т.П. Процеси унормування лексики української мови у 20-30 рр. ХХ століття [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Украънська мова» / Т.П. Мельник. – Київ, 2010. – 21 с.

155. Мельник Т.П. Фіксація варіантності у «Російсько-українському слвонику» (1924 – 1933 роки) [Текст] / Т.П. Мельник // Наукові записки. Серія : Філологія. – 2008. – Вип. 10. – Том 2. – С. 41 – 44.

156. Моисеев М.В. Лексикография английского языка [Текст] : учебно-методическое пособие для студентов языковых специальностей / М.В. Моисеев. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2006. – 92 с.

157. Морковкин В.В. О базовом лексикографическом знании [Текст] / В.В. Морковкин // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному. – М. : Русский язык, 1986. – С. 102 – 117.

158. Москаленко А.А. Нарис історії української лексикографії [Текст] / А.А. Москаленко. – К. : Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», 1961. – 162 с.

159. Москаленко А.А. Нормалізація української літературної мови [Текст] : бібліографічний покажчик, матеріали на допомогу науковій та навчальній роботі / А.А. Москаленко. – Одеса : Вид-во ОДУ, 1974. – 86 с.

160. Муромцева О.Г. Культура мови вчителя [Текст] : курс лекцій для студ. вищ. пед. закл. освіти / О.Г. Муромцева, В.Ф. Жовтобрюх. – Х. : Гриф, 1998. – 206 с.

161. Муромцева О.Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. [Текст] / О. Г. Муромцева. – Харків : Вища школа, 1985. – 170 с.

162. Муромцева О.Г. Тенденції розвитку словникового складу української літературної мови (кінець 80-х – 90-і рр.) [Текст] / О.Г. Муромцева // IV Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство. Доповіді та повідомлення. – К. : Університетське вид-во «Пульсари», 2002. – С. 22 – 25.

163. Некрашэвіч С.М. Сучасны стан вывучэння беларуская мовы [Текст] / С.М. Некрашэвіч // Працы Акадэмічнае конфэрэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі. – Мн. : Інбелкульт, 1927. – С. 48 – 70.

164. Неровня Н.М. Фразеологізм, його синоніми і варіанти [Текст] / Н.М. Неровня // Культура слова. – 1985. – Вип. 28. – С. 45 – 47.

165. Нечитайло О.І. Синоніми в лексикографії [Текст] / О.І. Нечитайло. – К. : Наук. думка, 1987. – 130 с.

166. Ніковський А.В. Вступне слово [Текст] // Словник української мови / Зібрала редакція журнала «Киевская Старина». Упорядкував з додатком власного матеріялу Борис Грінченко. – 3-є видання, виправлене й доповнене, за редакцією акад. Сергія Єфремова та Андрія Ніковського. – Т. 1 : А – Ґ. – К. : В-во «Горно», 1927. – С. V – XV.

167. Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови [Текст] / відп. ред. С.П. Бевзенко. – К. : Наук. думка, 1992. – 416 с.

168. Німчук В.В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. [Текст] / В.В. Німчук. – Кам'янець-Подільський : К-ПДПУ, 2002. – 116 с.

169. Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали (2002 – 2010) [Текст] / Кер. проекту і відп. ред. О.М. Тищенко, авт. колектив: В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 280 с.

170. Новое в зарубежной лингвистике [Текст] // Теория литературного языка в работах ученых ЧССР : сборник / Состав. и ред. Н.А. Кондрашов. – Вып. 20. – М. : Прогресс, 1988. – 320 с.

171. Огієнко І.І. Історія української літературної мови [Текст] / І.І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.

172. Ожегов С.И. О трех типах толковых словарей современного русского языка [Текст] / С.И. Ожегов // Вопросы языкознания. – 1952. – № 2. – С. 85 – 103.

173. Ожегов С.И. Очередные вопросы культуры речи [Текст] / С.И. Ожегов // Вопросы культуры речи. – 1955. – Вып. 1. – С. 5 – 34.

174. Падлужны А.І. Нормы беларускаго лытературнаго вимовлення [Текст] / А.І. Падлужны // Сучасная беларуская мова (Питанні культуры мовы). – Мінск : Навука і тэхніка, 1973. – С. 5 – 32.

175. Паламарчук Л.С. Анкета [Текст] / Л.С. Паламарчук // Мовознавство. – 1967. – № 2. – С. 81; № 4. – С. 87.

176. Паламарчук Л.С. Відбиття фактів усного мовлення сучасною лексикографією [Текст] / Л.С. Паламарчук // Українське усне літературне мовлення. – К. : Наукова думка, 1967. – С. 84 – 93.

177. Паламарчук Л.С. Про принципи добору лексичного інвентаря для загальномовного словника [Текст] / Л.С. Паламарчук // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 3 – 11.

178. Паламарчук Л.С. Українська радянська лексикографія: Питання історії, теорії та практики [Текст] / Л.С. Паламарчук. – К. : «Наукова думка», 1978. – 203 с.

179. Панченко О.І. Словникова стаття як елемент навчання філологів іноземної мови [Текст] / О.І. Панченко // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – 2011. – Вип. 18. – С. 167 – 174.

180. Пасховер О. Агатангел Кримський: шлях у безсмертя [Текст] / Олександр Пасховер // Політика і культура. – 19 – 25 червня 2001 р. – № 22 (105). – С. 38 – 39.

181. Петрищева Е.Ф. К вопросу о критериях нормативности [Текст] / Е.Ф. Петрищева // Вопросы культуры речи. – М. : Наука, 1967. – Вып. 8. – С. 34 – 40.

182. Пешковский А.М. Объективная и нормативная точка зрения на язык [Текст] // История языкознания XIX – XX вв. в очерках и извлечениях / В.А. Звегинцев. – Т. 2. – М. : Просвещение, 1965. – С. 288 – 299.

183. Пилинський М.М. З історії розвитку української лексикографії (Деякі уваги щодо джерел і реєстру «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка) [Текст] / М.М. Пилинський // Дослідження з мовознавства. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1962. – С. 3 – 30.

184. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль [Текст] / М.М. Пилинський. – К. : Наук. думка, 1976. – 288 с.

185. Пилинський М.М. Словник і культура нашої мови (до виходу першого тому Словника української мови АН УРСР) [Текст] / М.М. Пилинський // Мовознавство. – 1971. – № 5. – С. 75 – 87.

186. Підкуймуха Л.М. Специфіка лексикографічної практики радянської доби щодо західноукраїнської лексики [Текст] / Л.М. Підкуймуха // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2013. – Вип. 14. – С. 87 – 94.

187. Поздрань Ю.В. Джерела «Російсько-українського словника» за редакцією А.Ю. Кримського, С.О. Єфремова у контексті його дескриптивності [Текст] / Ю.В. Поздрань // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика. – 2015. – Вип. 24. – С. 50 – 57.

188. Поздрань Ю.В. Джерельна база «Російсько-українського словника» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова в контексті лінгвістичного

джерелознавства [Текст] / Ю.В. Поздрань // Українська мова. – 2016. – № 3 (59). – С. 79 – 89.

189. Поздрань Ю.В. Динаміка критеріїв оцінювання нормативності мовних одиниць у контексті дослідження «Російсько-українського словника» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова [Текст] / Ю.В. Поздрань // Materiály XII Mezinárodni vědecko-praktická conference «Zprávy vědecké ideje – 2016», 27 října – 05 listopadu 2016. – Praha : Publishing House «Education and Science», 2016. – Dil 6 : Filologie. Psychologie a sociologie. Tělesné kultury a sport Philosophy. – P. 28 – 32.

190. Поздрань Ю.В. Лексикографічні традиції Б.Д. Грінченка в «Російсько-українському словнику» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова [Текст] / Ю.В. Поздрань // Лексикографічний бюлетень. – 2013. – Вип. 22. – С. 37 – 45.

191. Поздрань Ю.В. Матеріали польових записів як одне з джерел «Російсько-українського словника» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова [Текст] / Ю.В. Поздрань // Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 30 – 31 жовтня 2015 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 37 – 41.

192. Поздрань Ю.В. Методика встановлення джерел «Російсько-українського словника» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова [Текст] / Ю.В. Поздрань, О.М. Тищенко // Альманах Полтавського національного педагогічного університету «Рідний край». – 2015. – № 2 (33). – С. 95 – 102.

193. Поздрань Ю.В. Особенности перевода терминологической лексики (на материале «Русско-украинского словаря» 1924 – 1933 гг.) [Текст] / Ю.В. Поздрань // Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах : материалы VII Международной научной конференции, Челябинск, 21 – 23 мая 2014 г. – Челябинск : Энциклопедия, 2014. – С. 48 – 51.

194. Поздрань Ю.В. «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова як джерело перекладних словників XX – XXI ст.: офіційний статус та лексикографічна критика [Текст] / Ю.В. Поздрань //

Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць. – Хмельницький : ФОП Бідюк Є.І., 2016. – Вип. 10. – Том 2 (К – П). – С. 281 – 287.

195. Поздрань Ю.В. У пошуках утраченого тому «Російсько-українського словника» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова [Текст] / Ю.В. Поздрань // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : зб. наук. праць. Серія : Філологічна. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 56. – С. 245 – 248.

196. Полюга Л.М. Структура і функції словникових статей у лексиконах різних типів [Текст] / Л.М. Полюга // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 3. – С. 16 – 23.

197. Пономарів О.Д. Слова «природній» у літературній мові немає [Електронний ресурс] / О.Д. Пономарів. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomariv/2010/12/post-36.html.

198. Попова Л.В. Словарная статья в условиях современной лексикографии [Текст] / Л.В. Попова // Вестник Челябинского государственного университета. Серия : Филология. Искуствоведение. – 2011. – № 33 (248). – Вып. 60. – С. 204 – 206.

199. Пражский лингвистический кружок [Текст] / Под ред. Н.А. Кондрашова. – М. : Наука, 1967. – 417 с.

200. Проблемы нормы в славянских литературных языках в синхронном и диахронном аспектах : Доклад на IV заседании Международной комиссии по славянских литературных языках 22 – 25 октября 1974 г. [Текст] / Под. ред. Ф.П. Филина и А.И. Горшкова. – М. : Наука, 1976. – 204 с.

201. Пронь Т.М. Відображення словотвірно-стилістичного потенціалу української мови у словниках (на матеріалах «Російсько-українського словника» за редакцією А. Кримського та «Словника синонімів української мови» у 2 т. [Текст] / Т.М. Пронь // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. – 2010. – Том 111. – С. 72 – 80.

202. Прохоров Е.И. Текстология: (принципы издания классической литературы) [Текст] : учеб. пособие / Е.И. Прохоров. – М. : Высшая школа, 1966. – 224 с.

203. Резолюція Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / за ред. Л.Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 143 – 148.

204. Резолюція Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / за ред. Л.Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 148 – 152.

205. Резолюція Комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті на доповідь тов. Хвилі «Націоналістична небезпека на мовному фронті й боротьба проти неї» [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / за ред. Л.Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 140 – 143.

206. Рильський М.Т. Ясна зброя [Текст] : статті / М.Т. Рильський. – К. : Радянський письменник, 1971. – 284 с.

207. Рогоза Б.П. Який зміст передають лексеми наразі й відтак, що їх дуже уподобали наші журналісти? [Електронний ресурс] / Б.П. Рогоза. – Режим доступу: http://mova.kreschatic.kiev.ua/253.htm.

208. Розстріляне відродження [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека України. – Режим доступу: http://uateka.com/uk/article/culture/literature_journ/1236.

209. Русанівський В.М. Історія української літературної мови [Текст] : підручник для студ. гуманітарних спец. вищих навч. закладів / В.М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.

210. Руссу А. Особливості утворення дієслів зі значенням завершеної результативної дії в «Російсько-українському словнику» (1924 – 33) [Текст] / Анна Руссу // Лінгвістичні студії. – 2013. – Вип. 27. – С. 32 – 36.

211. Руссу А. Семантичний опис префікса від- як засобу дієслівного термінотворення (на матеріалі «Російсько-українського словника» (1924 – 33)) [Текст] / Анна Руссу // Наукові записки : зб. наук. праць. Серія : Філологічні науки. –

Ніжин : Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя, 2013. – Кн. 2. – С. 230 – 235.

212. Самойлова І.А. Наукова конференція «Словникова справа в Україні: минуле, сучасне, майбутнє» (до 100-річчя публікації «Словаря української мови» за ред. Бориса Грінченка) [Текст] / І.А. Самойлова // Лексикографічний бюлетень. – 2007. – Вип. 16. – С. 101 – 106.

213. Світличний І.О. Новий словник. Який він? [Текст] / І.О. Світличний // Серце для куль і для рим. – К. : Радянський письменник, 1990. – С. 430 – 484.

214. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми [Текст] : підручник / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2008. – 712 с.

215. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика [Текст] : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.

216. Селігей П.О. Нормативний підхід у мовознавстві й мовна критика [Текст] / П.О. Селігей // Стиль і текст. – 2012. – Вип. 13. – С. 66 – 72.

217. Семенюк Н.Н. Норма [Текст] / Н.Н. Семенюк // Общее языкознание. – М. : Просвещение, 1970. – С. 524 – 571.

218. Семчинський С.В. Загальне мовознавство [Текст] / С.В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1988. – 328 с.

219. Симоненко Л.О. Українознавчі й термінознавчі студії академіка А.Ю. Кримського [Текст] / Л.О. Симоненко // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2. – С. 72 – 84.

220. Синявський О.Н. Норми української літературної мови [Текст] / О.Н. Синявський. – Х. – К., 1931. – 376 с.

221. Сімович В.І. На могилу Бориса Грінченка [Текст] : промова, виголошена на жалібній академії дня 22 мая 1910 р. в Чернівцях / В.І. Сімович. – Чернівці, 1910.

222. Скворцов Л.И. Теоретические основы культуры речи [Текст] / Л.И. Скворцов. – М. : Наука, 1980. – 352 с.

223. Скиба І.Є. Зіставна характеристика мікроструктурного рівня інтегральних лексикографічних праць кінця ХІХ – поч. ХХ ст. [Текст] / І.Є. Скиба // Лінгвістика. – 2011. – № 1 (22). – С. 28 – 34.

224. Скляревська Т.Н. Новый академический словарь: объект, типологические признаки, место в системе русской лексикографии [Текст] / Т.Н. Скляревська // Очередные задачи русской академической лексикографии. – СПб. : Институт лингвистических исследований РАН, 1995. – С. 15 – 23.

225. Скопненко О.І. Принципи лексикографічного опрацювання сталих висловів (на матеріалі «Російсько-українського словника» за редакцією А. Кримського й С. Єфремова та білоруських словників) [Текст] / О.І. Скопненко // Лексикографічний бюлетень. – 2008. – Вип. 17. – С. 31 – 39.

226. Солодкіна Т.В. Лексикографічна практика 20 – 30 рр. ХХ ст. і діяльність Інституту української наукової мови [Текст] / Т.В. Солодкіна // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2000. – С. 20 – 33.

227. Ссорина М.С. Словарь как мультиструктурная огранизация [Текст] / М.С. Ссорина // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 1. – Том 1 (Гуманитарные науки). – С. 142 – 146.

228. Старко В.Ф. «Російсько-український словник» (1924 – 1933) та українське академічне словникарство [Текст] / В.Ф. Старко // Українське мовознавство. – 2008. – Вип. 38. – С. 174 – 180.

229. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів масової інформації) [Текст] / О.А. Стишов. – 2-ге вид., переробл. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.

230. Струганец Л.В. Релевантные признаки нормы литературного языка [Текст] / Л.В. Струганец // Научни трудове на русенския университет. – 2012. – Том 51. – Серия 6. 3. – С. 101 – 106.

231. Струганець Л.В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.В. Струганець. – К., 2002. – 32 с.

232. Струганець Л.В. Диференційні ознаки норми літературної мови [Текст] / Л.В. Струганець // Культура слова. – 2011. – № 74. – С. 34 – 43.

233. Струганець Л.В. Мовна норма і кодифікація: теоретичний ракурс [Текст] // Система і структура східнослов'янських мов : До 200-річчя з дня народження В.І. Даля : зб. наук. праць. – К. : Товариство «Знання» України, 2001. – С. 203 – 214.

234. Струганець Л.В. Процеси актуалізації та пасивізації лексико-семантичних засобів в українській літературній мові кінця ХХ століття [Текст] // Слово. Стиль. Норма : зб. наук. праць. – К., 2002. – С. 53 – 57.

235. Струганець Л.В. Стилістична транспозиція лексичних одиниць сучасної української літературної мови [Текст] / Л.В. Струганець // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наук. праць. Серія № 8. : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 1. – Книга 1. – С. 57 – 62.

236. Струганець Л.В. Теоретичне підґрунтя нормування лексики української літературної мови періоду українізації (20-ті – поч. 30-х рр. ХХ ст.) [Текст] / Л.В. Струганець // Мандрівець. – 2000. – № 1–2. – С. 25 – 30.

237. Струганець Л.В. Теоретичні основи культури мови [Текст] : навч. посіб. для студ. філол. фак. вузів України / Л.В. Струганець. – Тернопіль [б.в.], 1997. – 96 с.

238. Ступин Л.П. Лексикография английского языка [Текст] / Л.П. Ступин. – М. : Высшая школа, 1985. – 168 с.

239. Сулима М.Ф. Дещо про нормативно-мовну справу (Вимова, наголос, синтакса) [Текст] / М.Ф. Сулима // Радянська освіта. – 1928. – № 1. – С. 15 – 18.

240. Сулима М.Ф. Проблема літературної норми в українській мові [Текст] / М.Ф. Сулима // Шлях освіти. – 1928. – № 4. – С. 132 – 141.

241. Сюта Г.М. Художній стиль – складник національної лінгвокультури [Текст] // Літературна норма і мовна практика : монографія / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К. [б.в.], 2013. – С. 41 – 64.

242. Тараненко О.О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – ХХІ ст.) : монографія [Текст] / О.О. Тараненко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 248 с.

243. Тараненко О.О. Дієслово в контексті сучасних тенденцій до перегляду нормативних засад української літературної мови [Текст] / О.О. Тараненко // Мовознавство. – 2006. – № 2 – 3. – С. 55 – 78.

244. Тараненко О.О. Новий словник української мови (концепція і принципи укладання словника) [Текст] / О.О. Тараненко. – Київ – Кам’янець-Подільський [б.в.], 1996. – 171 с.

245. Тарасова В.В. Лексикографічна концепція двомовного термінологічного тезауруса фахової мови психології [Текст] / В.В. Тарасова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки. – 2013. – Том 186. – № 2. – С. 23 – 30.

246. Тимченко Є.К. Язикознавство [Текст] / Є.К. Тимченко // Україна. – 1928. – № 3. – С. 128 – 134.

247. Тищенко О.М. Актуалізовані та нові слова й значення (матеріали до словника) [Текст] / О.М. Тищенко // Лексикографічний бюлетень. – 2011. – Вип. 20. – С. 233 – 243.

248. Тищенко О.М. Архівна картотека як лексико-ілюстративна база «Російсько-українського словника» за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова. І. Лексична картотека: історія створенн та репресій [Текст] / О.М. Тищенко // Українська мова. – 2016. – № 2. – С. 44 – 71.

249. Тищенко О.М. Архівна картотека як лексико-ілюстративна база «Російсько-українського словника» за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова [Текст] / О.М. Тищенко // Українська мова. – 2016. – № 3 (59). – С. 57 – 78.

250. Тищенко О.М. Лексикографічний контекст четвертого тому Російсько-українського словника за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова: умовне відтворення реєстру [Текст] / О.М. Тищенко // Українська мова.– 2015. – № 4. – С. 89 – 100.

251. Ткач Л.О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Ч. 1 : Матеріали до словника [Текст] / Л.О. Ткач. – Чернівці : Рута, 2000. – 408 с.

252. Товстенко В.Р. Просторіччя як структурно-функціональне явище [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Р. Товстенко. – К. : Київський національний університет ім. М.П. Драгоманова, 2000. – 19 с.

253. Тодор О.Г. Явища семантичної трансформації та стилістичної транспозиції в українській мові 90-х рр. ХХ століття [Текст] / О.Г. Тодор // Наукові записки. Серія : Філологія. – 2003. – Т. 22. – Ч. 1. – С. 13 – 16.

254. Токар В.П. Із історії суфікса -щик (-чик) в українській мові [Текст] / В.П. Токар // Наукові записки Дніпропетровського університету : зб. праць історико-філологічного факультету. – 1958. – Т. 64. – Вип. 15.

255. Українська мова. Енциклопедія [Текст] / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. – 856 с.

256. Українська мова як державна в Україні : зб. матеріалів Всеукраїнської конференції [Текст]. – К. : Довіра, 1999. – 99 с.

257. Український правопис [Текст]. – К. : Українське державне видавництво, 1946.

258. Український правопис (проєкт). – Харків : ДВУ, 1926. – 122 с.

259. Украинский семантический словар. Проспект (машинный формат базы данных и принципы его автоматизированного составления) [Текст] / М.М. Пещак, Н.Ф. Клименко, Е.А. Карпиловская, В.А. Шкуров. – К. : Наукова думка, 1990. – 263 с.

260. Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (Науково-навчальне видання) : монографія [Текст] / І.Д. Фаріон. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 328 с.

261. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики [Текст] / Н.Ф. Клименко, М.М. Пещак, І.Ф. Савченко. – К. : Наукова думка, 1982. – 250 с.

262. Франко І.Я. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка [Текст] / І.Я. Франко // Зібр. творів : у 50-ти т. – Т. 28. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 167 – 175.

263. Франко І.Я. Твори : У 50-ти т. [Текст] / І.Я. Франко. – Т. 49. – К. : Наукова думка, 1986. – 811 с.

264. Франко З.Т. Нормалізація української мови [Текст] / З.Т. Франко // Культура слова : Респ. міжвід. зб. – Вип. 20. – К. : Наук. думка, 1981. – С. 12 – 17.

265. Хвиля А.А. Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті [Текст] / А.А. Хвиля // Більшовик України. – 1933. – № 7 – 8. – С. 42 – 43.

266. Хроніка словникового відділу Науково-дослідного інституту мовознавства [Текст] // Мовознавство. – 1934. – № 1. – С. 143.

267. Хроніка словникового відділу Науково-дослідного інституту мовознавства [Текст] // Мовознавство. – 1934. – № 2. – С. 165.

268. Хроніка НДІМ 1933 – 1934 рр. [Текст] // Українська мова у ХХ сторіччі : історія лінгвоциду / за ред. Л.Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 152 – 163.

269. Чак Є.Д. Складні випадки українського слововживання [Текст] / Є.Д. Чак. – Видання друге, доповнене. – К. : Радянська школа, 1969. – 219 с.

270. Черемська О.С. Історичний характер мовної норми [Текст] / О.С. Черемська // Українська мова у XXI столітті: традиції і новаторство : тези доповідей ІІ Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених. – К. [б.в.], 2012. – С. 167 – 170.

271. Чернышева М.И. Параметры лексикографической критики [Текст] / М.И. Чернышева // Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium : сб. науч. трудов по лексикографии. – 2011. – Вып. 12. – С. 7 – 10.

272. Шаповал В.В. Словарь как гипертекст и аспекты лексикографической критики [Текст] / В.В. Шаповал // Филологические традиции в современном литературном и лингвистическом образовании. – 2009. – Вып. 8. – Т. 1. – С. 233 – 237.

273. Шведова Н.Ю. Парадоксы словарной статьи [Текст] / Н.Ю. Шведова // Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре. – М. : Наука, 1988. – С. 6 – 11.

274. Шевельов Ю.В. Внесок Галичини у формування української літературної мови [Текст] / Ю.В. Шевельов. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 160 с.

275. Шевельов Ю.В. Всеволод Ганцов [Текст] // Портрети українських мовознавців / Ю.В. Шевельов. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – С. 32 – 56.

276. Шевельов Ю.В. Покоління двадцятих років в українському мовознавстві [Текст] // Портрети українських мовознавців / Ю.В. Шевельов. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – С. 8 – 30.

277. Шевельов Ю.В. Так нас навчали правильних проізношеній [Текст] / Вибрані праці : У 2 кн. Кн. І. Мовознавство / Упоряд. Л.Т. Масенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 280 – 283.

278. Шевельов Ю.В. У довгій черзі: проблема реабілітації [Текст] / Ю.В. Шевельов // Київ. – 1991. – № 12. – С. 72 – 76.

279. Шевельов Ю.В. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): стан і статус [Текст] // Вибрані праці : У 2 кн. Кн. І. Мовознавство / Упоряд. Л.Т. Масенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 26 – 279.

280. Шевченко А.М. Проблема норми у сучасному мовознавстві [Текст] / А.М. Шевченко // Історичні регіони України: минуле та сучасність : матеріали Всеукр. наук. конф., 28 листопада 2013 р. – Харків : Харківський національний автомобільно-дорожній університет, 2013. – С. 137 – 140.

281. Шевченко С.П. Спроба кодифікації морфологічних норм укрїнської літературної мови в праці М. Сулими «Дещо про зниклі дієприкметники» [Текст] / С.П. Шевченко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія : Філологічні науки. – 2011. – Кн. 1. – С. 49 – 51.

282. Шевчук Г. Уярмлена мова [Текст] / Г. Шевчук, В. Нетай // Нова Украъна. – 1941. – № 3 (11 грудня). – С. 2 – 3.

283. Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник [Текст] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 696 с.

284. Шелепова Л.И. Лингвистическое источниковедение и история русского слова [Текст] : дис. в виде научного доклада на соискание уч. ст. докт. филол. наук / Л.И. Шелепова. – Барнаул, 1999. – 67 с.

285. Шерех Ю.В. Нарис сучасної української літературної мови [Текст] / Ю.В. Шерех. – Мюнхен : Молоде життя, 1951. – 404 с.

286. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика [Текст] / Д.Н. Шмелев. – М. : Просвещение, 1977. – 335 с.

287. Шульженко С. Мовна політика в Україні (1917 – 1940) [Текст] / Світлана Шульженко // Вісник Книжкової палати. – 2008. – № 11. – С. 40 – 42.

288. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку [Текст] / Л.В. Щерба. – М. : Учпедгиз, 1957. – 188 с.

289. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность [Текст] / Л.В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

290. Яворська Г.М. Генеза сучасних проблем нормалізації та кодифікації [Текст] // Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова / Red. nauk. S. Jermolenko. – Opole : Un-t Opolski, 1999. – S. 201 – 221.

291. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада [Текст] / Г.М. Яворська. – К. : Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 288 с.

292. Яценко Н.О. Пленум Наукової ради «Українська мова»: Українська лексикографія та лексикологія: проблеми, завдання [Текст] / Н.О. Яценко // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 96 – 106.

293. Bańko M. Studia o słowniku jednojęzycznym [Текст] / M. Bańko. – Warszawa : Wydział Polonistyki UW, 2001. – S. 48.

294. Bergenholts H. Manual of Specialised Lexicography. The Preparation of Specialised Dictionaries [Текст] / H. Bergenholts, S. Tarp. – Amsterdam, 1995. – 254 p.

295. Cienkowski W. Język dla wszystkich [Текст] / W. Cienkowski. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1978. – 366 s.

296. Coseriu E. Sincronia, diacronia a historia. Et problema del cambi lingüistiko [Текст] / E. Coseriu. – Montevideo, 1958. – 62 p.

297. Dokulil M. Zur Norm der Literaturspache und inder Kodifizierung [Текст] / M. Dokulil, J. Kuchař // Grundlagen der Sprachkultur. Beiträge der Prager Linguistik zur Spreachtheorie und Sprachpflego. – Berlin, 1982. – № 2. – S. 39 – 56.

298. Dolník J. Jazykový systém a kodifikácia [Текст] / J. Dolník // Slovenská reč. – 1999. – № 64. – S. 106 – 113.

299. Doroszewski W. Geneza i character słownika [Текст] // Słownik języka polskiego / Red. W. Doroszewski. – Warszawa, 1958 – 1969. – T. 1. – S. XVI.

300. Doroszewski W. Kryteria poprawności językowej [Текст] / W. Doroszewski. – Warszawa, 1950. – 87 s.

301. Doroszewski W. O popravnosci jezykowej bledach jezykowych i kryteriach oceny tych pojec [Текст] // Slownik poprawnej polszczyzny / Red. W. Doroszewski. – Warshawa, 1980. – S. VII – XII.

302. Findra J. Jazyk, reč, človek [Текст] / J. Findra. – Bratislava : Vydavatel'stvo Q 111, 1998. – 111 s.

303. Findra J. Norma, úzus, jazyková prax [Текст] / J. Findra // Jazyková politika a jazyková kultúra. – Bratislava : Jazykovedný ústav SAV, 1986. – S. 236 – 244.

304. Havránek B. Úvodem [Текст] / B. Havránek // Slovo o slovesnost, 1935. – № 1. – Č. 1. – 38 s.

305. Hjelmslev L. Langue et parole [Текст] / L. Hjelmslev // Cahiers F. de Saussure. – 1942. – V. II. – P. 48 – 63.

306. Kačala J. Kodifikačný postoj a jazykova kultúra [Текст] / J. Kačala // Slovenská reč. – 2000. – № 65. – S. 11 – 21.

307. Karłowicz J. Przyczynki do projektu wielkiego słownika języka polskiego [Текст] / J. Karłowicz // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności. – 1876. – T. 4. – S. XIX.

308. Kočiš F. Pojem jazykovej normy a normovanosti [Текст] // Z teórie jazykovej kultúry / Red. J. Kačala. – Bratislava : Vydavatel'stvo SAV, 1979. – S. 32 – 42.

309. Levin S.R. Langue et parole in American linguistics [Текст] / S.R. Levin // Foundations of Language. – 1965. – № 1. – P. 83 – 94.

310. Nelson G. Description and Prescription [Текст] // The Encyclopedia of Language and Linguistics / ed. K. Brown. – [2-nd ed.] – Oxford : Elsevier, 2006. – V. 3. – P. 463.

311. Nielsen S. The evaluation of the Outside Matter in Dictionary [Текст] / Review Nielsen S. – 2009. – Lexicos, 19. – P. 207 – 224.

312. Nowy słownik poprawnej polszczyzny [Текст] / Red. A. Markowski. – Warszawa, 1999. – S. 1663.

313. Parret H. Language and Discourse [Текст] / H. Parret // Janua Linguarum. – The Hague – Paris, Mouton, 1971. – Series minor, 119. – P. 111 – 124.

314. Zgusta L. Manual of Lexicography (Janua Linguarum. Series maior 39) [Текст] / L. Zgusta. – Prague : Academia / The Hague, Paris : Mouton, 1971. – 243 p.

315. Źmigrodzki P. Wprowadzenie do leksykografii polskiej [Текст] / P. Źmigrodzki. – Katowice : Wywo Uniwersytetu Ślaskiego, 2005. – 284 s.

Список джерел

А. Первинні джерела

А.А. Марциновський, 2009 – Марциновський А.А. Політика чемного відпихання України безпеки Європі не гарантує [Електронний ресурс] / А.А. Марциновський – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_politika-chemnogo-vidpihannya-ukrayini-bezpeki-evropi-ne-garantuye/320949.

Анджей Сапковський, 2013 – Анджей Сапковський. Сезон гроз [Електронний ресурс] /Анджей Сапковський. – Режим доступу: http://www.divczata.org/sezon-groz-13-rozdil-13.html.

А.Р. Ванієва, 2013 – Ванієва А.Р. Показники та критерії ефективності використання ресурсного потенціалу [Електронний ресурс] / А.Р. Ванієва. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_NPN_2013/Economics/ 13_138338.doc.htm.

А.Я. Білецький, 2012 – Білецький А.Я. Синтез і аналіз узагальнених примітивних поліномів [Текст] / А.Я. Білецький // Наукоємні технології. – 2012. – № 1 (13). – С. 35 – 38.

Бльоґ Сергія Саржевського, 2015 – Бльоґ Сергія Саржевського. Дух загубний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ssarzhevsky.blogspot.com/ 2015/08/blog-post_26.html.

В.А. Смолій, 2014 – Ясь Олексій. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.) : Монографія : У 2 ч. [Електронний ресурс] / за ред. В.А. Смолія. – Режим доступу: http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/History/HistorianAndStyle/3/1.html.

Вікіпедія, 2013 – Список країн за природнім приростом населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/ Список_країн_за_ природнім_приростом_населення.

Віктор Шупер, 2016 – Шупер В. Приручувати людей як диких звірів [Електронний ресурс] / Віктор Шупер. – Режим доступу: http://www.poetryclub.com.ua/printpoem.php?id=656991.

Вісник+к, 2013 – 85-річна Стефанія Новацька до кожного Дня незалежності вишиває собі новий костюм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.visnyk.lutsk.ua/2013/11/14/85-richna-stefaniya-novatska-do-kozhnoho-dnya-nezalezhnosti-vyshyvaje-sobi-novyj-kostyum/.

Вісті, 2010 – Залюблений у свою математику [Текст] // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випус. – 2010. – № 41 (957). – С. 1 – 5.

В.М. Кущенко, 2015 – Кущенко В.М. Методика розрахунку на місцеву міцність вузлів опирання направляючих шківів шахтних підйомних установок [Текст] / В.М. Кущенко, О.Є. Нечитайло // Матеріали конференції «Перспективи розвитку будівельних технологій». – Дніпропетровськ, 2015. – С. 141 – 146.

ВолиньPost, 2015 – На Волині неповнолітній спритник «обчистив» односельчанку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volynpost.com/news/62480-na-volyni-nepovnolitnij-sprytnyk-obchystyv-odnoselchanku.

В.О. Шевчук, 1983 – Шевчук В.О. Мор [Електронний ресурс] / В.О. Шевчук. – Режим доступу: http://m.tululu.org/bread_29036_166.xhtml.

В.О. Шевчук, 1989 – Шевчук В.О. Загадкова дорога історії [Електронний ресурс] / В.О. Шевчук // Дванадцять місяців. 1989. Настільна книга-календар. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Dvanadtsiat_misiatsiv/1989.pdf.

В.С. Найда, 2013 – Найда В.С. Своє географічне становище Шацький район використовує та буде використовувати і далі в інтересах громади [Електронний ресурс] / С.В. Найда. – Режим доступу: http://shackijkraj.com/intervu/vladimir-najda-svoe-geograficheskoe-polozhenie-sha.html.

Дніпропетровськ, 2012 – Мистецький природник «Літні мотиви. Бабине літо» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gorod.dp.ua/afisha/event/20951/.

Довідник, 2008 – Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 42. Оброблення металу. Частина 1. Керівники, професіонали, фахівці, технічні службовці. Частина 2. Робітники. Книга 1. «Металеве лиття», «зварювання металу». Текст правового акту із змінами та доповненнями на лютий

2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lawua.info/bdata1/ukr1/pg-44.htm.

Договір – Договір між Державним Видавництвом України і академіком Кримським А.Ю. про редагування ІІ-го тому російсько-українського словника 2 липня 1927 року, Київ // ІРНБУВ. – Фонд 1. – Од. зб. 26794. – 1 арк

Експрес, 2016 – 5 правил безпечного вживання свіжих овочів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://expres.ua/main/2016/04/23/183894-5-pravyl-bezpechnogo-vzhyvannya-svizhyh-ovochiv.

Ернст Рахаров, 2009 – Оповіді небайдужого українця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.raxarov.net/2009/01/la-guerre-comme-la-guerre.html.

Є.В. Пашковський, 1993 – Пашковський Є.В. Осінь для ангела [Електронний ресурс] / Є.В. Пашковський. – Режим доступу: http://www.mova.info/corpus2.aspx?tid=17839.

Є.В. Пашковський, 1999 – Пашковський Є.В. Щоденний жезл [Електронний ресурс] / Є.В. Пашковський. – Режим доступу: http://on2.docdat.com/docs/57/index-17554.html?page=3.

Є.О. Попович, 1972 – Бенно Фелькнер. Долина гнівного потоку [Електронний ресурс] / пер. з нім. Є.О. Попович. – Режим доступу: http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fshron.chtyvo.org.ua%2FBenno_Voelkner%2FDolyna_Hnivnoho_potoku.doc.

Запис від 01. 11. 2012 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://notatka.com.ua/publ/konspekti_urokiv_geografiji_9_klas/urok_3_ekonomiko_geografichne_polozhennja_ukrajini_chastina_2/67-1-0-1120.

Запис від 22. 09. 2014 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: freeref.ru/wievjob.php?id=331602.

Запис від 25. 02. 2015 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jazdorov.com.ua/narodna-medytsyna/oblychchya/s.

Запис від 28. 05. 2015 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://helpiks.org/3-63975.html.

Запис від 28. 09. 2015 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slovotvir.org.ua/words/supermarket.

Запис від 07. 10. 2015 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lektsiopedia.org/other/lek-12217.html.

Запис від 12. 10. 2015 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://krai.lib.kherson.ua/news_11_10_2015.htm.

І.С. Нечуй-Левицький, 1869 – Нечуй-Левицький І.С. Причепа [Електронний ресурс] / І.С. Нечуй-Левицький. – Режим доступу: http://www.mova.info/corpus2.aspx?tid=21739.

Л.Б. Тарнашинська, 2015 – Тарнашинська Л.Б. Майстерність «підбирати й виготовляти ключі» [Електронний ресурс] / Л.Б. Тарнашинська. – Режим доступу: http://litgazeta.com.ua/articles/majsternist-vygotovlyaty-j-pidbyraty-klyuchi-2/.

Л.В. Прибєга, 2007 – Прибєга Л.В. Дерев’яні храми Українських Карпат [Електронний ресурс] / Л.В. Прибєга. – Режим доступу: http://carpathians.eu/?id=1327.

Л.М. Суржик, 2012 – Суржик Л.М. Між двома світами [Електронний ресурс] / Л.М. Суржик. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/HEALTH/mizh_dvoma_svitami2.html.

Львівський портал, 2016 – На Львівщині спритник «легалізував» нерозмитнення авто [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.lviv.ua/news/2016/01/04/na-lvivshhini-spritnik-legalizuvav-nerozmitnennya-avto.

М.О. Вакуленко, 2013 – Вакуленко М.О. Основные лексико-семантические отношения в украинской и русской научно-технической терминологии (полисемия, омонимия, паронимия, синонимия) [Электронный ресурс] / М.О. Вакуленко. – Режим доступа: http://megaling.ulif.org.ua/tezi-2013-rik/vakulenko-maksim-olegovich-osnovnyie-leksiko-semanticheskie-otnosheniya-v-ukrainskoy-i-russkoy-nauchno-tehnicheskoy-terminologii-polisemiya-omonimiya-paronimiya-sinonimiya.html.

М.О. Лукаш, 1995 – Мігель де Сервантес. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі [Електронний ресурс] / переклад М.О. Лукаша. – Режим доступу:

http://www.ukrcenter.com/Література/Мігель-де-Сервантес/55357-30/Премудрий-гідальго-Дон-Кіхот-з-Ламанчі-Частина-1.

О.А. Слісаренко, 1929 – Слісаренко О.А. Чорний ангел (1929) / О.А. Слісаренко // Бунт. – 1965. – С. 99 [Матеріали лексичної картотеки Інституту української мови НАНУ].

О.В. Ковалевський, 2006 – Ковалевський О.В. Українські традиції [Електронний ресурс] / О.В. Ковалевський. – Режим доступу: http://iknigi.net/avtor-o-kovalevskiy/83906-ukrayinsk-tradicyi-o-kovalevskiy/read/page-21.html.

О.Є. Виженко, 2005 – Виженко О.Є. Україна Кохання. Фольклорне дослідження [Електронний ресурс] / О.Є. Виженко. – Режим доступу: http://dotyk.in.ua/ualove15.html.

О.М. Богуш, 2013 – Богуш О.М. Аналітичні терміни у складі української астрономічної термінології [Текст] / О.М. Богуш // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. – 2013. – № 765. – С. 25 – 28.

О.М. Макаренко, 2013 – Макаренко О.М. Теологічні засади розбудови державності в Україні [Електронний ресурс] / О.М. Макаренко. – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/1/07.pdf.

Панорама Мукачева, 2011 – На Закарпатті у теплицях селян уже дозріли свіжі прянощі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakarpattya.net.ua/News/81268-Na-Zakarpatti-u-teplytsiakh-selian-uzhe-dozrily-svizhi-prianoshchi.

С.І. Наливайко, 2004 – Наливайко С.І. Індоарійські таємниці України [Електронний ресурс] / С.І. Наливайко. – Режим доступу: http://www.rulit.me/books/indoarijski-taemnici-ukraini-read-178747-7.html.

С.П. Щерба, 2007 – Щерба С.П. Філософія [Текст] / С.П. Щерба. – К. : Кондор, 2007. – 452 с.

Т.В. Кульбачка, 2006 – Кульбачка Т.В. Дитина без комплексів [Електронний ресурс] / Т.В. Кульбачка. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/ditina_bez_kompleksiv.html.

Т.Р. Форсюк, 2014 – Форсюк Т.Р. Піднесення до квадрата суми та різниці двох виразів [Електронний ресурс] / Т.Р. Форсюк. – Режим доступу: http://navigator.rv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4898:2014-05-19-15-35-31&catid=43.

Українська правда, 2014 – Уже німці пишуть, що Росія зійшла з глузду! (здійснили крок без повороту до душманства) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=790619.0.

Фанплит, 2006 – Основні властивості фанери клеєної марки ФК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fanplit.com.ua/old/fanera.html.

Чернівці, 2012 – Сотні тисяч гривень заклади для безробітних витрачали на нікому непотрібне причандалля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gorod.cn.ua/news/foto-i-video/32991-sotni-tisjach-griven-zakladi-dlja-bezrobitnih-vitrachali-na-nikomu-nepotribne-prichandallja-video.html.

Ю.І. Калашник, 2011 – Калашник Ю.І. Залюблений у слово і життя (до ювілею професора В.С. Калашника) [Текст] / Ю.І. Калашник, Л.Г. Савченко // Українська мова. – 2011. – № 2. – С. 138 – 140.

Юліан Опільський, 1927 – Юліан Опільський. Ідоли падуть [Електронний ресурс] / Юліан Опільський. – Режим доступу: http://www.rulit.me/books/idoli-padut-read-374358-19.html.

BBC Ukrainian, 2009 – 20-річчя «Балтійського шляху» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/story/ 2009/08/ printable/090821_1939_lithuania_is.shtml.

Facebook – Персональна сторінка r2u [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/r2u.org.ua/.

Forum.slovnyk – Словник Кримського онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forum.slovnyk.ua/index.php?showtopic=611&st=0.

Forum.r2u – Бытовать [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/forum/.

Hromadskeradio, 2016 – Гендерна рівність історично починалася з законів про працю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hromadskeradio.org/

programs/hromadska-hvylya/genderna-rivnist-istorychno-pochynalasya-z-zakoniv-pro-pracyu-l-kobelyanska.

Livejournal – Російсько-український словник Кримського онлайн! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://translate-ua.livejournal.com/20146.html.

Mathsociety – Російсько-український академічний словник (1924 – 1933) / Форум Київського математичного товариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mathsociety.kiev.ua/forum/viewtopic.php?t=43&f=5#p113.

Menr.gov.ua, 2016 – Міністр екології та природних ресурсів Остап Семерак: США підтримують прозору екологічну політику та готові надавати технічну допомогу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/4782-ministr-ekolohii-ta-pryrodnykh-resursiv-ostap-semerak-ssha-pidtrymuiut-prozoru-ekolohichnu-polityku-ta-hotovi-nadavaty-tekhnichnu-dopomohu.

Mova.info – Лінгвістичний портал MOVA.info [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mova.info.

Pravda, 2012 – Принц Гаррі засвітив голого зада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tabloid.pravda.com.ua/news/50348526f2aa0/.

Sumno, 2010 – Не бійтеся потрапити в країну Ніландію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sumno.com/literature-review/ne-bijtesya-potrapyty-v-krajinu-nilandiyu/.

Tereveni, 2012 – Рисувати чи малювати? Уточнення значень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tereveni.org/topic/28171/page__st__40.

Tribunapraci, 2016 – За Європу в Україні! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tribunapraci.com.ua/publikatcii/51825-za-vropu-v-ukran-.html.

Tyzhden, 2016 – В Україні вирішили наразі не підвищувати пенсійний вік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tyzhden.ua/News/165819.

Uapost, 2016 – Святочний Базар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uapost.us/events/spring-bazaar-svyatochnyy-bazar/.

Unian, 2016 – Луценко: жодної готової справи проти чиновників Януковича для передачі у суд наразі немає [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.unian.ua/politics/1352567-lutsenko-jodnoji-gotovoji-spravi-proti-chinovnikiv-yanukovicha-dlya-peredachi-u-sud-narazi-nemae.html.

Zbroya, 2015 – 8 речей, які повинен мати у себе кожен зброяр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zbroya.info/uk/blog/7159_8-rechei-iaki-povinen-mati-u-sebe-kozhen-zbroiar/.

20minut, 2013 – База відпочинку «Абрикос» запрошує на природник з Сергієм Бабкіним 6 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vn.20minut.ua/Kontserty/baza-vidpochinku-abrikos-zaproshue-na-prirodnik-z-sergiem-babkinim-6-l-10282530.html.

Б. Вторинні джерела

БН-1996 – Білецький-Носенко П.П. Словник української мови [Текст] / П.П. Білецький-Носенко. – Київ : Наук. думка, 1966. – 419 с.

ВЗОС-2003 – Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики [Текст] / уклад., гол. ред В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2003. – 888 с.

ВТС-2007 – Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.

ЗР – Зведений реєстр лексики української мови кінця XVIII – поч. XXI ст. (фрагмент) [рукопис] / Відділ лексикології та лексикографії, Інститут української мови НАН України. – 2016.

КУ – Книга в Україні, 1861 – 1917: матеріали до репертуару української книги [Текст] : бібліогр. покажчик / В. о. НАН України, Нац. Б-ка України ім. В.І. Вернадського. – Вип. 11 «Н». – К., 2008. – 340 с.

МУТЕМ-1919 – Хведорів М.М. Московсько-українська термінологія елементарної математики [Текст] / М.М. Хведорів. – Кам’янець-Подільський, 1919. – 37 с.

ОЕ-2001 – Орфоепічний словник української мови : В 2-х т. [Текст] / Уклад. М.М. Пещак, В.М. Русанівський, Н.М. Сологуб, В.В. Чумак, Г.М. Ярун. – К. : Довіра, 2001. – 955 с.

Орф-1975 – Орфографічний словник української мови [Текст] / Уклад. С.І. Головащук, Т.В. Зайцева, І.С. Назарова, М.М. Пещак, В.М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1975. – 856 с.

Орф-1994 – Орфографічний словник української мови [Текст] / Уклад. С.І. Головащук, М.М. Пещак, В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. – К. : Вид-во «Довіра», 1994. – 864 с.

Орф-2009 – Український орфографічний словник [Текст] / Уклад. В.В. Чумак, І.В. Шевченко, Л.Л. Шевченко, Г.М. Ярун. – Вид. 9-е., переробл. і доповн. – К. : Дніпро, 2009. – 1011 с.

ПСГол-1930 – Голоскевич Г.К. Правописний словник [Текст] / Г.К. Голоскевич. – К., 1930. – 454 с.

РУС-1930 – Ізюмов О.П. Російсько-український словник [Електронний ресурс] / О.П. Ізюмов. – вид. 4-е доп. і виправлене за новим правописом. – Харків – Київ : ДВУ, 1930. – 901 с. – Режим доступу: r2u.org.ua/html/ isum_pered.html.

РУС-1933 – Російсько-український словник. – Т. I : А – Ж [Текст] / Ред: В.М. Ганцов, Г.К. Голоскевич, М.М. Грінченкова; голов. ред.: акад. А.Ю. Кримський. – К. : Червоний шлях, 1924. – 290 с.; Т. II : З – Н, вип. 1. З – К / Ред. В. Ганцов, Г. Голоскевич, М. Грінченкова, М. Калинович, А. Ніковський, В. Ярошенко: голов. ред.: акад. А. Кримський. – К. : Державне видавництво України, 1929. – 392 с.; Т. II : З – Н, вип. 2. : Л – Наплеснелый / Упоряд.-ред.: М. Калинович і В. Ярошенко; голов. ред.: акад. А. Кримський. – Харків : Українська радянська енциклопедія, 1932. – С. 393 – 744; Т. II : З – Н, вип. 3 : Намыл – Нять / Упоряд.-ред.: М. Калинович і В. Ярошенко; голов. ред.: акад. А. Кримський. – Харків : Українська радянська енциклопедія, 1933. – С. 729 – 1056; Т. III : О – П, вип. 1 : О – Поле / Ред.: В. Ганцов, Г. Голоскевич, М. Грінченкова, А. Ніковський; голов. ред.: акад. С. Єфремов. – К. : Державне видавництво України, 1927. – 336 с.; Т. III : О – П, вип. 2 : Поле – Пячение / Ред.: В. Ганцов, Г. Голоскевич, М. Грінченкова, А. Ніковський; голов. ред.: акад. С. Єфремов. – К. : Державне видавництво України, 1928. – С. 337 – 654.

РУС-1937 – Російсько-український словник [Текст] / За ред. С.І. Василевського та П.С. Мустяци. – К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1937. – 890 с.

РУС-1948 – Російсько-український словник [Текст] / За ред. М.Я. Калиновича. – Москва : Державне вид-во іншомовних і національних словників, 1948. – 803 с.

РУС-1969 – Російсько-український словник [Текст] / За ред. С.І. Головащука. – Т. 1 – 3. – К. : Наукова думка, 1969.

РУС-2003 – Російсько-український словник [Текст] / За ред. В.В. Жайворонка. – К. : Абрис, 2003. – 1424 с.

РУС-2014 – Російсько-український словник : у 4-х тт. [Текст] / Укл. І.С. Гнатюк, С.І. Головащук, В.В. Жайворонок, І.О. Анніна, В.Л. Іващенко та ін. – К. : Знання, 2011 – 2014.

РУСВТ-1928 – Російсько-український словник військової термінології [Електронний ресурс] / Упорядкували С. та О. Якубські. – К. : Державне видавництво України, 1928. – Фотопередрук. – Мюнхен, 1993. – 216 с. – Режим доступу: r2u.org.ua/html/vijskovy_pro.html.

РУСДМ-1930 – Дорошенко М.Ю. Російсько-український словник ділової мови [Електронний ресурс] / М.Ю. Дорошенко, М.О. Станиславський, В.М. Страшкевич. – Харків – Київ : Державне видавництво України, 1930. – 254 с. – Режим доступу: r2u.org.ua/html/dorosh_pered.html.

РУСПМ-1926 – Російсько-український словник правничої мови [Електронний ресурс] / В.І. Войткевич-Павлович, Г.Д. Вовкушівський та ін. – К., 1926. – 228 с. – Режим доступу: http://www.ex.ua/78703021.

РУСТТ-1928 – Шелудько І.М. Російсько-український словник технічної термінології [Електронний ресурс] / І.М. Шелудько, Т.Ф. Садовський. – К. : Державне видавництво України, 1928. – 438 с. – Режим доступу: r2u.org.ua/html/shel_pered.html.

РУФС-1928 – Підмогильний В.П. Російсько-український фразеологічний словник [Електронний ресурс] / В.П. Підмогильний, Є.П. Плужник. – К., 1928. – Режим доступу: r2u.org.ua/html/pidmohyl_pered.html.

СІС-1986 – Словник іншомовних слів [Текст] / За ред. О.С. Мельничука. – 2-е видання, випр. і доп. – К. : Українська радянська енциклопедія, 1985. – 966 с.

СлГр-1909 – Словарь української мови [Електронний ресурс] / Зібрала редакція журнала «Кіевская Старина». Упорядкував, з додатком власного матеріялу, Борис Грінченко : У 4-х т. – К., 1907 – 1909. – Режим доступу: r2u.org.ua/html/hrinchenco_pro.html/.

СлГТ-1923 – Словник геологичної термінології (проєкт) [Електронний ресурс] / В.А. Тутковський. – К. : Державне видавництво України, 1923. – Режим доступу: https://issuu.com/iend/docs/slovnyk_geologichnuj.

СлДубр-1918 – Словник московсько-український [Текст] / В.Г. Дубровський. – К. : «Рідна мова», 1918. – 548 с.

СлЖН-1886 – Малорусько-німецький словар : У 2-х т. [Текст] / Є.І. Желеховський, С.І. Недільський. – Т. І : А – О. – Львів, 1886. – 590 с.; Т. ІІ : П – Я. – Львів, 1886. – 632 с.

СлУм-1898 - Словарь российсько-український / Зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка [колект. псевдонім] : У 4-х т. – Львів : Друк. Т-ва ім. Шевченка, 1893 – 1898.

ССІС-2006 – Сучасний словник іншомовних слів [Текст] / Уклад. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К. : «Довіра», 2006. – 789 с.

СУМ-1980 – Словник української мови : В 11-и т. [Електронний ресурс] / К., 1970 – 1980. – Режим доступу: sum.in.ua/.

УАС-1955 – Українсько-англійський словник [Текст] / Уклад. К.Г. Андрусишин і Я.Н. Кретт. – Саскатун (Канада), 1955. – 1163 с.

УК – Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1798 – 1923 [Текст] : Бібліогр. покажч. / Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського; Редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.; Авт. кол.: М.Д. Бойченко та ін. – Т. 1 : 1798 – 1911. – К., 2003. – 673 с.; Т. 2 : 1912 – 1923. – К., 2003. – 689 с.

УНС-1943 – Українсько-німецький словник [Текст] / Уклад. З.Ф. Кузеля і Я.А. Рудницький. – Лейпциг, 1943. – 1494 с.

УРЕ-1985 – Українська радянська енциклопедія : У 12-и т. [Текст] / за ред. М.П. Бажана. – 2-ге вид. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974 – 1985.

УРЕС-1986 – Український радянський енциклопедичний словник : У 3-х т. [Текст]. – К. : Українська Радянська Енциклопедія, 1986.

УРС-1953 – Українсько-російський словник : У 6-и т. [Текст] / гол. редактор І.М. Кириченко. – К. : Вид. АН УРСР, 1953 – 1963.

УРСНік-1927 – Ніковський А.В. Словник українсько-російський [Текст] / А.В. Ніковський. – 2-е вид. – К. : Горно, 1927. – 864 с.

Додаток А

Динаміка опрацювання карткового матеріалу членами Комісії для складання словника української живої мови

Виписано карток	**1919 р.**	**1920 р.**	**1921 р.**	**1922 р.**	**1923 р.**	**За 5 років разом**
Для укр.-рос. сл.						
З нових джерел	55406	43251	53399	36241	29222	217719
З Словн. Б. Грінч.	61409	41853	5688	-	-	108950
З Словн. Д. Еварн.	-	-	1438	2364	-	3802
Разом	116815	85104	60725	38605	29222	330471

Перевернуто карток	**1919 р.**	**1920 р.**	**1921 р.**	**1922 р.**	**1923 р.**	**За 5 років разом**
Для рос.-укр. сл.						
З нових джерел	53479	49121	31634	51940	39734	225908
З Словн. Б. Грінч.	60879	69126	19121	-	-	149126
З Словн. Д. Еварн.	-	-	1501	3255	-	4756
Разом	114358	118247	52256	55195	39734	379790
Всього	231173	203351	112981	93800	68956	710251

Статистичні дані наведено відповідно до Звідомлення Першого (Історично-Філологічного) Відділу за 1923 рік [90: 306].

О.М. Тищенко виявила технічний огріх у наведеній таблиці і підрахувала, що дійсна кількість карток у лексичній картотеці Комісії для складання словника живої української мови становить 710261 [248].

Додаток Б

Договір між Державним видавництвом України й академіком А.Ю. Кримським

Договір

м. Київ. Тисяча дев'ятсот двадцять сьомого року. Липня 2 дня.

Державне видавництво України /ДВУ/ з одного боку й акад. Кримський А.Ю. з другого склали такий договір:

1. Акад. Кримський А.Ю. зобов'язується взяти на себе головну редакцію другого тому / літери «З – Н» / російсько-українського словника що його має видавати ДВУ, за окремим договором з Комісією Живої Мови ВУАН з 18-го Травня 1927 р.

2. Розмір II-го тому словника, що його редагує акад. Кримський має бути не більше 42-х друкованих аркушів.

ПРИМІТКА: Під друкованим аркушем треба розуміти друкований аркуш в 16 сторінок формату й складні 1-го тому того ж словника в 106.000 літер або 2½ звичайних друкованих аркуші на 40.000 літер.

3. Акад. Кримський А.Ю. зобов'язується що-місяця проредагувати не менше двох або в погодженні з ДВУ 3-х друкованих аркушів рукопису словника.

4. Акад. Кримський має читати дві коректи словника: одну в гранках другу заверстану.

5. ДВУ зобов'язується заплатити акад. Кримському А.Ю. за редагування рукопису II-го тому словника по 50 крб. за друкований аркуш в 40.000 літер або відповідно 125 крб. за аркуш в 106.000 літер.

6. ДВУ має виплачувати акад. Кримському А.Ю. що-місяця авансом в рахунок належного гонорару та в міру здачі зазначеної в п. 3 кількости аркушів належну за них суму, але не пізніше як через два тижні після здачі.

ПРИМІТКА: Всі одержані до цього часу акад. Кримським суми в рахунок гонорару за редагування II-го тому зараховується як вже виданий за наступні місяці роботи аванс і черговий місячний аванс зазначений в цьому пункті ДВУ виплачує після покриття авансу поданням відповідної кількости аркушів.

7. Всі непорозуміння з приводу порушення цієї умови розглядаються в судових установах м. Київа.

8. Оригінал цього договору залишається в ДВУ, а підписана копія видається акад. Кримському А.Ю.

9. Юридична адреса сторін:

ДВУ – Київ, вул. Маркса №2, акад. Кримського – Акад. Наук.

Договір між Державним Видавництвом України й академіком Кримським А.Ю. про редагування II-го тому російсько-українського словника 2 липня 1927 року, Київ // ІРНБУВ. – Фонд 1. – Од. зб. 26794. – 1 арк.

Додаток В

Еліміновані слова в РУСі-1933 як джерелі «з першою фіксацією слова» і джерелі «з непершою фіксацією»

Курсивом виділено слова, що містяться в РУСі-1933 та інших словниках 1926 – 1930 рр.

Фіксація слова в РУСі-1933	Фіксація у словниках XIX – XX ст.
Аналіза	РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, РУС-1930, РУСДМ-1930, ПСГол-1930
аркуш	СлУм-1898, СлГр-1909
багатство	СлУм-1898, СлГр-1909
багацько	СлГр-1909
багно	СлУм-1898, СлГр-1909
база	РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, РУС-1930, РУСДМ-1930, ПСГол-1930
байдужий	СлГр-1909
безмаль	СлУм-1898
безнастанний	УРСНік-1927, РУСВТ-1928
бережина	СлУм-1898
бігме	СлУм-1898, СлГр-1909
бігун	СлУм-1898, СлГр-1909
бігуновий	СлУм-1898
білявка	СлУм-1898, СлГр-1909
бічниця	-
бляск	СлУм-1898, СлГр-1909
болото	СлГр-1909
вагало	РУСПМ-1926, УРСНік-1927
вал	СлГр-1909
валок	УРСНік-1927
вальниця	СлГр-1909, УРСНік-1927
величінь	СлУм-1898, СлГр-1909
вертепа	СлГр-1909
верхняк	СлУм-1898, СлГр-1909
вивітрюватися	СлУм-1898, СлГр-1909
вивласнення	РУСПМ-1926
вигин	УРСНік-1927, РУСВТ-1928, РУСТТ-1928
вигляд	СлУм-1898, СлГр-1909
виїмок	СлУм-1898, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
виміна	СлГр-1909
вимочка	-
виник	-
виплатити	СлУм-1898, СлГр-1909
висилений	СлУм-1898
високість	СлУм-1898, СлГр-1909
відбивач	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, РУС-1930

віддатися	СлГр-1909
від'ємний	УРСНік-1927, РУСТТ-1928, РУСВТ-1928
відліч	СлГр-1909
віднога	СлГр-1909
відпихання	-
відсоток	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
відтак	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927
відчикрижити	СлГр-1909
вогкість	СлУм-1898
водозбір	СлУм-1898
водойма	СлУм-1898
водоспад	СлУм-1898, СлГр-1909
впоперек	СлУм-1898
враз	СлУм-1898, СлГр-1909
всенький	УРСНік-1927, ПСГол-1930
второпати	СлУм-1898, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
гайнути	СлГр-1909, УРСНік-1927
галузь	СлУм-1898
гамувати	СлУм-1898, СлГр-1909
гарячий	СлУм-1898
географічне становище	-
гніт	СлУм-1898
гнобити	СлУм-1898, СлГр-1909
гойдання	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928
горбовина	СлГр-1909
гордівниця	СлУм-1898, СлГр-1909
горішній	СлУм-1898, СлГр-1909
граняк	СлГр-1909, УРСНік-1927
грільня	УРСНік-1927, РУС-1930
громада	РУСПМ-1926, РУСДМ-1930
ґрунт	СлУм-1898
гурт	СлУм-1898
гуртовий	СлУм-1898
гурток	РУСПМ-1926, РУС-1930, РУСДМ-1930
гуртування	УРСНік-1927, РУС-1930
далебі	СлУм-1898, СлГр-1909
двигіт	СлГр-1909
двигтіння	СлГр-1909
двочлен	-
дзиґарі	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927
дибати	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927
діягоналя	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, ПСГол-1930, РУС-1930
добір	-
добродій	СлУм-1898, СлГр-1909
довжина	СлУм-1898
долішній	СлГр-1909
допіру	СлГр-1909
доплив	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУСТТ-1928
достеменно	СлУм-1898

достоту	СлУм-1898, СлГр-1909
дотик	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928
дурнячий	РУС-1930
жмут	СлУм-1898
жмуток	СлУм-1898
загодя	СлУм-1898, СлГр-1909
зазнайомитися	СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
зайвина	СлГр-1909
заказати	СлУм-1898, СлГр-1909
закріплювання	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928
залюблений	-
заповзятися	РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУФС-1928
запосісти	СлГр-1909, УРСНік-1927
затоплювання	РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУСТТ-1928
звинний	ПСГол-1930
згук	СлГр-1909, УРСНік-1927
здибати	СлУм-1898, СлГр-1909
здорожитися	СлГр-1909
здужати	СлУм-1898, СлГр-1909
зеленина	-
зеро	УРСНік-1927, РУСДМ-1930, ПСГол-1930
зірка	СлУм-1898, СлГр-1909
зокільний	РУСДМ-1930
зубоження	РУСПМ-1926
зужити	РУФС-1928, ПСГол-1930
кавчуковий	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, РУС-1930
капеля	РУС-1930, РУСДМ-1930, ПСГол-1930
картати	СлУм-1898, СлГр-1909
квас	СлУм-1898, РУСПМ-1926
кінь механічний	РУСТТ-1928
кляса	СлУм-1898
колесо	-
комизитися	СлГр-1909
корба	УРСНік-1927, РУСТТ-1928
користати	РУСПМ-1926
косина	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, РУС-1930
краватка	УРСНік-1927, РУС-1930, ПСГол-1930
краля	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927
крамар	СлУм-1898
кружало	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, РУС-1930
кружіль	СлУм-1898
курдупель	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927
кучугура	СлУм-1898
либонь	СлУм-1898, СлГр-1909
лицедій	СлУм-1898
ліс глицевий	УРСНік-1927, РУСТТ-1928, РУСВТ-1928
лук	РУСТТ-1928, РУС-1930
люстро	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927, РУСТТ-1928, РУСВТ-1928
лютувати	СлУм-1898, СлГр-1909
мапа	СлУм-1898, СлГр-1909

мастиво	РУСТТ-1928
миршавець	СлУм-1898, РУС-1930
мірило	РУСПМ-1926, РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, РУС-1930, РУСДМ-1930
многократь	-
мосяж	СлУм-1898, СлГр-1909
наближанні	-
наближування	РУСТТ-1928
навдивовижу	СлУм-1898, СлГр-1909
навзаєм	СлГр-1909
навзаході	РУФС-1928
на взір	СлУм-1898
нагрівник	УРСНік-1927, РУСТТ-1928
надвиробництво	РУСТТ-1928, РУСДМ-1930
надма	РУСТТ-1928, РУС-1930
наметень	РУСТТ-1928, РУС-1930
на позір	СлУм-1898, СлГр-1909
напуст	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927
напушисто	-
нараз	СлГр-1909
наразі	-
насмоковувати	РУСТТ-1928
нахилий	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУСТТ-1928, ПСГол-1930
на штиб	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУСТТ-1928, ПСГол-1930, РУС-1930
неактивний	РУСПМ-1926
небавом	СлУм-1898, СлГр-1909
незгірше	СлГр-1909, УРСНік-1927
нормаля	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928
нутряний	СлУм-1898, СлГр-1909
обміна	СлУм-1898
обрій	СлУм-1898, СлГр-1909
обрус	СлУм-1898, СлГр-1909
обстанова	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, РУС-1930, РУСДМ-1930
обсяг	СлУм-1898, СлГр-1909
однострун	-
озлидніння	-
окільний	СлГТ-1923
околишній	СлУм-1898, СлГр-1909
опасуватися	СлГр-1909, РУСПМ-1926
осоння	СлУм-1898, СлГр-1909
офірувати	СлУм-1898, СлГр-1909
очевидячки	СлУм-1898, СлГр-1909
пан	СлГр-1909, РУСПМ-1926
панщина	СлУм-1898, СлГр-1909
паралакса	РУСТТ-1928, ПСГол-1930
паралеля	РУСПМ-1926
партика	СлГр-1909, УРСНік-1927
пасивний	РУСПМ-1926
пасмо	СлГр-1909

перевіряння	РУСДМ-1930
перекутня	МУТЕМ-1919
переміщування	СлУм-1898, РУСПМ-1926
переточувати	СлУм-1898, СлГр-1909
південник	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927, РУСТТ-1928, ПСГол-1930
підозріливий	РУСПМ-1926
підсоння	РУСПМ-1926, УРСНік-1927
підстава	РУСПМ-1926
піхотою	СлУм-1898, СлГр-1909
площа	СлУм-1898
погуторити	СлГр-1909
поділ	СлУм-1898, СлГр-1909
подужник	-
по-дурнячому	-
поземний	СлГр-1909
понурий	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУС-1930
попри	СлГр-1909, ПСГол-1930
постерегти	СлУм-1898, СлГр-1909
потрус	РУСТТ-1928
потульний	СлУм-1898
потурати	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
похилистий	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
похит	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927, РУСТТ-1928
походеньки	СлУм-1898, СлГр-1909УРСНік-1927
предметовий	СлУм-1898
прибавити	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926
припис	РУФС-1928
притлумлювати	-
прихистити	СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
причандалля	-
пролетаріят	РУСПМ-1926
промокальниця	РУФС-1928
простовисний	СлГр-1909
простокутний	-
простопад	РУС-1930
просякати	РУСТТ-1928
прохідка	СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
пустеля	СлУм-1898, СлГр-1909, УРСНік-1927
рівнолежник	СлУм-1898, РУСПМ-1926
рільництво	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
рішенець	СлУм-1898, РУСПМ-1926
робітнича сила	СлУм-1898, РУСПМ-1926
робітня	СлУм-1898, СлГр-1909
родимець	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926
розбір	СлУм-1898
розчин водяний	СлГр-1909
святочний	-
серединний	-
середовий	СлГр-1909
сила обсягова	РУСТТ-1928

скоїтись	СлГр-1909, РУСПМ-1926
сливе	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
сочка	СлУм-1898, РУСТТ-1928, РУС-1930
спадистий	СлУм-1898, РУСПМ-1926
спадомір	РУСТТ-1928
спозирання	РУСПМ-1926, УРСНік-1927
справуночок	-
спрацьований капітал	СлУм-1898
сприкритися	СлГр-1909, УРСНік-1927
спритник	-
сталий	СлУм-1898, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
стіжок	СлУм-1898, РУСПМ-1926
струшування	РУСТТ-1928, РУС-1930
ступінь	СлУм-1898
суходіл	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927, РУСТТ-1928
тамувати	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926
текучий	СлУм-1898
течиво	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928, РУС-1930
тільки-но	РУСПМ-1926, РУФС-1928
толок	УРСНік-1927, РУСТТ-1928, РУСВТ-1928
тямити	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
узгір'я	СлУм-1898
укісний	-
улоговина	СлГр-1909
унутрішній	РУСВТ-1928, ПСГол-1930
утяжливий	СлУм-1898, РУСПМ-1926
філіжанка	СлУм-1898
хитання	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, РУСТТ-1928
хлипак	РУСТТ-1928, РУСВТ-1928
хліборобство	СлУм-1898, СлГр-1909, РУСПМ-1926, УРСНік-1927
цаль	СлУм-1898, СлГр-1909
цебро	СлУм-1898
часопис	СлУм-1898, СлГр-1909
чинш	СлУм-1898, СлГр-1909
чорнявець	СлУм-1898
чота	РУСВТ-1928, РУС-1930, ПСГол-1930
чудуватися	СлГр-1909
шанець	СлУм-1898, СлГр-1909
шарварок	СлУм-1898, СлГр-1909
шарлатовий	СлГр-1909, УРСНік-1927
шпиталь	СлУм-1898, СлГр-1909
шруб	СлУм-1898, СлГр-1909

Додаток Г

Порівняльний аналіз функціонування питомих українських словотвірних моделей у РУСі-1933 та наступних російсько-українських словниках

Таблиця 1. Українські іменники на *-івник*

РУС-1933	РУС-1937	РУС-1948	РУС-1969	РУС-2003	РУС-2014
Браковщи́к – ***браківни́к***.	***браківни́к***, -ка́.	бракува́льник.	бракува́льник, ***браківни́к***, -а́.	бракува́льник, ***браківни́к***, -а́.	бракува́льник, ***браківни́к***, -а́.
Бронзовщи́к – бро́нзови́к (*делающ. бронзу*), ***бронзівни́к*** (*бронзирующий*).	-	*мет.* ***бронзівни́к***, -ка́.	*спец.* бронзува́льник.	бронзува́льник.	*спец.* бронзува́льник.
Бунтовщи́к – ***бунтівни́к***, бунта́р (*р.* -ря́).	***бунтівни́к***, -ка́, бунта́р, -ря́.	***бунтівни́к***, -ка́.	***бунтівни́к***, -ка́, бунта́р, -я́.	***бунтівни́к***, -а́, бунта́р, -я́, підбу́рювач, баламу́та.	***бунтівни́к***, -а́, бунта́р, -я́.
Волочи́льщик – дрота́р (*р.* -ря́), ***дротівни́к***.	-	-	*спец.* волочи́льник.	*спец.* волочи́льник.	*спец.* волочи́льник.
Вы́грузчик – вила́дувач, ***виладівни́к***, виванта́жник, розванта́жник, вино́щик (*мн.* -ки́) (Звин.).	виванта́жник, -ка, виванта́жувач, -ча.	виванта́жувач, виванта́жник.	виванта́жувач, виванта́жник.	виванта́жувач, виванта́жник.	виванта́жувач, виванта́жник.
Вы́кладчик – 1) *см.* **Вы́грузчик**; 2) ***вирахівни́к***.	-	-	-	-	-
Гарцо́вник – ***гарцівни́к***.	-	-	-	-	-

Гвозди́льщик – цвяха́р (*р.* -ря́), ***цвяхівни́к***, гвіздя́р (*р.* -ра́).	цвяха́р, -ря́.	*спец.* цвяха́р, -ря́.	*спец.* цвяха́р, -я́, ***цвяхівни́к***, -а́.	цвяха́р, -я́, ***цвяхівни́к***, -а́.	*спец.* цвяха́р, -я́, ***цвяхівни́к***, -а́.
Бары́шник – бари́шник, ***бариші́вник***, гендля́р, фари́нник; (*лошадьми*) ливера́нт, менджу́н; (*волами*) волові́д (*р.* -во́да), волови́к.	бари́шник, -ка.	1) бари́шник; 2) (*торговец лошадьми*) лівера́нт.	*уст.* бари́шник; *уст.* гендля́р, -ра́; (*торговец лошадьми уст. – ещё*) менджу́н, -а́, лівера́нт.	бари́шник; гендля́р, -а́; (*торговец лошадьми – ещё*) *уст.* менджу́н, -а́, лівера́нт.	*разг.* 1. (*перекупщик*) бари́шник, гендля́р, -а́, менджу́н, -а́, лівера́нт; 2. (*торговец.*) *уст.* бари́шник.
Ва́хтер – вахте́р, вахта́р (*р.* -ря́), ***вартівни́к***.	ва́хтер, -ра, ***вартівни́к***, -ка́.	*уст.* ва́хтер, -тера.	ва́хтер *и* вахте́р, ***вартівни́к***, -а́.	ва́хте́р, ***вартівни́к***, -а́.	ва́хте́р, ***вартівни́к***, -а́.
Вещу́н – 1) віщу́н, ***віщівни́к***, віщува́тий (*р.* -того); 2) (*переносно*) во́рон, крук.	віщу́н, -на́.	*поэз.* віщу́н, -на́.	*уст.* віщу́н, -на́.	*уст., прост.* віщу́н, -а́.	*уст., прост.* віщу́н, -а́.
Волхова́тель – чаклу́н, ***чарівни́к***, чароді́й, чароді́йник, ворожби́т.	-	-	-	-	-
Волше́бник – ***чарівни́к***.	***чарівни́к***, -ка́, ворожбит, -та.	***чарівни́к***, -ка́.	***чарівни́к***, -а́, чароді́й, -ді́я, чароді́йник; (*колдун*) чаклу́н, -а́, характе́рник.	***чарівни́к***, -а́, чароді́й[ник], (*колдун*) чаклу́н, -а́, характе́рник.	***чарівни́к***, -а́, чароді́й, чароді́йник; (*колдун*) чаклу́н, -а́, характе́рник.
Гарцо́вник – ***гарцівни́к***.	-	-	-	-	-
Горде́ц – ***гордівни́к***, горду́н, горді́й, пиша́к.	горду́н, -на́.	горді́й, -дія́, ***гордівни́к***, -ка́.	горді́й, -дія́, ***гордівни́к***, -а́, горду́н, -а́.	горді́й, -дія́, ***гордівни́к***, -а́, горду́н, -а́.	горді́й, -ія́, ***гордівни́к***, -а́, горд́як, -а́, горду́н, -а́.

Дари́тель, -льница – ***дарівни́к***, -ни́ця, нада́вець (*р.* -вця), нада́виця, дарода́вець (*р.* -вця), дарода́виця; (*шутл.*) подару́йко, подару́нько.	дарува́льник, -ка.	*юр.* дари́тель, -ля.	*книжн.* дарува́льник, ***дарівни́к***, -á, дарода́вець, -вця.	*книжн.* дарува́льник, ***дарівни́к***, -á, дарода́вець, -вця, *высок.* дари́тель.	*книжн., юр.* дарува́льник; ***дарівни́к***, -á, дарода́вець, -вця, *высок.* дари́тель; *реже* подару́йко (*м.*).
Дéлатель – дія́ч, ***працівни́к***.	***працівни́к***, -ká.	-	*книжн.* ***працівни́к***, -á, дія́ч, -á.	*книжн., уст.* ***працівни́к***, -á, дія́ч, -á.	*книжн., уст.* ***працівни́к***, -á, дія́ч, -á.

Таблиця 2. Українські прикметники на *-овий*

РУС-1933	РУС-1937	РУС-1948	РУС-1969	РУС-2003	РУС-2014
А́дресный – ***адресо́вий***.	а́дресний, -а, -е	1) адрéсний; 2) а́дресний.	1) адрéсний; 2) а́дресний.	адрéсний.	1. адрéсний; 2. (*относящийся к письменному приветствию*) а́дресний.
А́збучный – ***азбуко́вий, абетко́вий***.	а́збучний, ***абетко́вий***.	а́збучний, ***абетко́вий***.	а́збучний, ***абетко́вий***, *реже* абéтний.	а́збучний, ***абетко́вий***, *реже* абéтний.	***абетко́вий***, а́збучний, алфаві́тний.
Азо́тный – ***азо́товий***.	азо́тний, -а, -е.	*хим.* азо́тний.	*хим.* азо́тний.	*хим.* азо́тний.	азо́тний.
Алма́зный – алма́зний, ***дія́ма́нтовий***.	алма́зний, -а, -е.	алма́зний.	алма́зний, ***діама́нтовий***.	алма́зний, ***діама́нтовий***.	1. алма́зний; ***діама́нтовий***; 2. алма́зний.
Алфави́тный – альфабéтний, ***абетко́вий***.	алфа́вітний, -а, -е.	алфа́вітний.	алфа́вітний *и* алфаві́тний, ***абетко́вий***.	***абетко́вий***, поа́збучний, алфа́вітний.	алфаві́тний, ***абетко́вий***.
Амальга́мный – ***амальга́мовий***.	-	-	***амальга́мовий***, амальга́мний.	***амальга́мовий***, амальга́мний.	амальга́мний, ***амальга́мовий***.
Аммиа́чный – ***амоніяко́вий***.	***амоніа́ковий***, -а, -е.	*хим.* аміа́чний, аміако́вий.	*хим.* аміако́вий, аміа́чний,	*хим.* аміако́вий, аміа́чний,	*хим.* аміа́ковий, аміа́чний,

			амоніако́вий.	***амоніако́вий***.	***амоні́аковий***.
Амфитеатра́льный – амфітеатра́льний, ***амфітеа́тровий***.	-	-	-	-	-
Анана́сный, -на́совый – ***анана́совий***.	анана́сний, -а, -е.	анана́сний, ***анана́совий***.	***анана́совий***, анана́сний.	***анана́совий***, анана́сний.	анана́сний, ***анана́совий***.
Анапе́сти́ческий – ***анапе́стовий***, анапести́чний.	-	*поэт.* анапести́чний.	*поэт.* анапести́чний.	*поэт.* анапести́чний.	*поэт.* анапести́чний.
Арбу́зный – ***кавуно́вий***, кавуня́чий.	-	***кавуно́вий***.	***кавуно́вий***, кавуня́чий.	***кавуно́вий***, кавуня́чий.	***кавуно́вий***, каву́нячий.
Армя́жный – ***свитко́вий***.	-	-	-	-	-
Арши́нный – ***аршино́вий***.	-	*уст.* арши́нний.	*уст.* арши́нний.	*уст.* арши́нний.	*уст.* арши́нний.
Арьерга́рдный – ***арієргардо́вий***.	ар'єрга́рдний, -а, -е.	*воен.* ар'єрга́рдний	*воен.* ар'єрга́рдний	*воен.* ар'єрга́рдний	*воен.* ар'єрга́рдний
Асфа́льтовый – ***асфа́льтовий***.	***асфа́льтовий***, -а, -е.	***асфа́льтовий***.	***асфа́льтовий***, асфа́льтний.	***асфа́льтовий***, асфа́льтний.	***асфа́льтовий***, асфа́льтний.
Атла́сный – 1) ***отла́совий***, ***сає́товий***; 2) гладе́нький.	отла́сний, -а, -е.	атла́сний.	*текст., перен.* атла́сний, ***атла́совий***, єдва́бний.	а́тласний.	1. *текст.* атла́сний, ***атла́совий***, єдва́бний, *диал.* ***сає́товий***; 2. *перен.* гладе́нький.
Атмосфе́рный *и* **-ри́ческий** – ***атмосферо́вий***, атмосфери́чний.	атмосфе́рний, -а, -е.	атмосфе́рний.	атмосфе́рний.	атмосфе́рний, *уст.* атмосфери́чний.	атмосфе́рний.
Бага́жный – ***багажо́вий***, ***пакунко́вий***.	бага́жний, -а, -е.	бага́жний.	бага́жний.	бага́жний.	бага́жний, ***пакунко́вий***.
Багря́ный –	багря́ний, -а, -е.	багря́ний.	ба́гря́ний, ***багро́вий***,	ба́гря́ний, ***багро́вий***,	багря́ний, яскра́во-

ба́гря́ний, жовто-гаря́чий, ***багро́вий***.			крива́во-черво́ний; *разг.* буряко́вий, бурячко́вий.	крива́во-черво́ний; *разг.* буря[ч]ко́вий.	черво́ний, червоногаря́чий.
База́рный – база́рний, ***базаро́вий***, ***базарко́вий, торго́вий***.	база́рний, -а, -е.	база́рний.	база́рний.	база́рний.	база́рний, торгове́льний, ***торго́вий***; (*перен. – ещё*) гру́бий, вульга́рний.
Байба́чий – ***бабако́вий***.	-	-	*зоол.* ***бабако́вий***.	*зоол.* ***бабако́вий***.	*зоол.* ***бабако́вий***.
Бакчево́й – башта́нний, ***башта́новий***.	-	-	-	-	-
Бале́тный – ***бале́товий***, бале́тний.	бале́тний, -а, -е.	бале́тний.	бале́тний.	бале́тний.	1. *прил.* бале́тний; 2. (*артист балета*) *сущ., проф.* бале́тний, ого; *ж.* бале́тна, ої.
Ба́льный – 1) ***бальови́й***; 2) ***балови́й*** (*система*).	ба́льний, -а, -е.	ба́льний.	ба́льний; *уст.* ***бальови́й*** *и* бальо́вий.	ба́льний, *уст.* ***бальо́ви́й***.	ба́льний, *уст.* ***бальо́ви́й***.
Ба́ночный – ***сло́їковий***.	-	ба́нковий, ***сло́їковий***.	1. ба́нковий, ***сло́їковий***; 2. ба́нковий.	ба́ночний; ***сло́їковий***.	(*предназначенный для хранения, продажи в банках*) ба́нковий; ***сло́їковий***;
Басо́нный – ***гало́новий, брузуме́нтовий***.	-	*текст.* басо́нний, басо́новий.	*текст.* басо́нний, басо́новий.	*текст.* басо́нний.	*иск., текст., техн.* басо́новий, басо́нний.
Батальо́ннный – ***батальйо́новий***.	батальйо́нний, -а, -е.	*воен.* 1) *прил.* батальйо́нний; 2) *сущ.* батальйо́нний, -ного.	*воен.* 1) *прил.* батальйо́нний; 2) *в знач. сущ.* батальйо́нний, -ого.	*воен.* батальйо́нний, курінни́й; батальйо́нний, -ого, курінни́й, -о́го.	*воен.* 1. *прил.* батальйо́нний; курінни́й; 2. *сущ.* батальйо́нний, -ого;

					курінни́й, -óго.
Бахрóмный, -óмочный – ***торочкóвий***, бахрімни́й.	-	-	-	***торочкóвий***, бахрóмний.	***торочкóвий***, бахрóмний.
Бáшенный – ***баштóви́й, вежóви́й***.	***баштóви́й, вежóви́й***.	***баштóви́й***.	***вéжовий, бáштовий***.	***вéжовий, бáштовий.***	***вéжовий, бáштовий.***
Бездоходный – ***безприбутковий***, бездохідний.	***безприбуткóвий***.	бездохóдний.	недохóдний, бездохóдний; (*бесприбыльный*) неприбуткóвий, ***безприбуткóвий***.	не(без)дохíдний; (*бесприбыльный*) не***(без) прибуткóвий***.	бездохíдний, недохíдний; (*бесприбыльный*) ***безприбуткóвий***, неприбуткóвий.
Безоши́бочный – нехи́бний, непохи́бний, несхи́бний, непоми́льний, ***безпомилкóвий***, безпоми́лешний, непоми́лешний.	***безпомилкóвий***, -а, -е.	***безпомилкóвий***, непохи́бний, непоми́льний.	***безпомилкóвий***, непоми́льний, безпоми́льний, непохи́бний, несхи́бний, нехи́бний.	***безпомилкóвий***, не (без)поми́льний, непохи́бний, не(с)хи́бний,	***безпомилкóвий***, непоми́льний, *реже* безпоми́льний; несхи́бний, нехи́бний, *реже* непохи́бний.
Безýгольный – ***безвугльови́й***.	-	-	-	-	-
Белокáменный – біломýрий, ***біломýровий***.	білокам'яни́й, -а, -е.	бíлокáмінний, білокáм'яний.	*фольк.* бíлокáмінний, білокáм'яний.	*фольк.* бíлокамíнний, (~кам'яни́й); (*о Москве*) *сущ. ж.* білокам'янá, -óї.	1. *прил., фольк.* бíлокамíнний, білокáм'яни́й; біломýрий, ***біломýровий***; 2. (*Б прописная – о Москве*) *сущ., ж.* Білокáм'яна, -оï.
Белýжий – ***білýговий***.	білýжий, -а, -е.	білýжачий, ***білýговий***.	білýжачий, ***білýговий***.	білýжачий, ***білýговий***.	білýжачий, ***білýговий***.
Бергамóтный – ***бергамóтовий***.	***бергамóтовий***, -а, -е.	бергамóтний, ***бергамóтовий***.	*сад.* ***бергамóтовий***, бергамóтний.	*сад.* ***бергамóтовий***, бергамóтний.	*сад.* ***бергамóтовий***, бергамóтний.

Беспа́лубный – ***безчардако́вий***.	безпа́лубний, -а, -е.	безпа́лубний.	безпа́лубний.	-	безпа́лубний, *уст.* ***безчардако́вий***.
Беспате́нтный – ***безпатенто́вий***.	безпате́нтний, -а, -е.	безпате́нтний.	безпате́нтний.	безпате́нтний.	безпате́нтний.
Беспредме́тный – ***безпредмето́вий***.	безпре́дметний.	безпре́дметний.	безпре́дметний.	безпре́дметний.	безпре́дметний, без об'є́кта, без предме́та.
Бесприбыльный – ***безприбутко́вий***, незиско́вний, небаришови́тий.	***безприбутко́вий***, -а, -е.	***безприбутко́вий***.	неприбутко́вий, ***безприбутко́вий***.	не***(без)прибутко́вий***	*экон.* неприбутко́вий, ***безприбутко́вий***.
Беспринци́пный – ***безпринципо́вий***, безпринци́пний.	безпринци́пний, -а, -е.	безпринци́пний.	безпринци́пний.	безпринци́пний.	***безпринципо́вий***, безпринци́пний.
Беспричи́нный – безосно́вний, безпричи́нний, ***безпричи́новий***.	безпричи́нний, -а, -е.	безпричи́нний.	безпричи́нний.	безпричи́нний.	безпричи́нний.
Беспро́волочный – ***бездрото́вий***.	***бездрото́вий***, -а, -е.	***бездрото́вий***.	***бездрото́вий***.	***бездротови́й***.	***бездрото́вий***.
Бессвя́зный – нескла́дний, ***беззвязко́вий***, незвя́заний.	нескла́дний, -а, -е.	незв'я́зний; (*о речи, изложении – обычно*) нескла́дний, безла́дний, недола́дний.	незв'я́зний; (*о речи, изложении – обычно*) нескла́дний, безла́дний, недола́дний.	незв'я́зний; (*о речи, изложении – обычно*) нескла́дний, без(недо)ла́дний.	незв'я́зний; (*о речи, изложении – обычно*) нескла́дний, безла́дний, недола́дний.
Бессеме́йный – ***безсімйови́й***, несеме́йний, безроди́нний.	безсіме́йний, -а, -е.	безсіме́йний.	безроди́нний, без роди́ни, несіме́йний, безсіме́йний, без сім'ї; (*одинокий*) одино́кий.	безроди́нний, без роди́ни, не(без)сіме́йний, без сім'ї; (*одинокий*) одино́кий; *сущ.* не(без)сіме́йний, -ого.	безроди́нний, без роди́ни, несіме́йний, безсіме́йний, без сім'ї; (*одинокий*) одино́кий.
Бессне́жный – ***безсні́говий***,	безсні́жний, -а, -е.	безсні́жний.	безсні́жний.	безсні́жний.	безсні́жний.

неснíжний, безснíжний.					
Бетóнный, *техн.* – ***бетóновий***.	бетóнний, -а, -е.	бетóнний, ***бетóновий***.	бетóнний, ***бетóновий***.	***бетóновий***, бетóнний.	***бетóновий***, бетóнний.
Бечёвочный – мотýзя́ний, ***мотузкóвий***.	мотузя́ний, ***мотузкóвий***, -а, -е.	***мотузкóвий***; (*из бечёвки – ещё*) мотузя́ний.	***мотузкóвий***; (*из бечёвки – ещё*) мотузя́ний.	***мотузкóвий***; (*из бечёвки – ещё*) мотузя́ний.	***мотузкóвий***; (*из бечёвки – обычно*) мотузя́ний.
Бивáчный – ***таборóвий***.	бівáчний, -а, -е.	бівáчний.	бівуáчний, бівáчний.	бів[у]áчний.	бів[у]áчний.
Бильярдный – ***більярдóвий***.	більярдний, -а, -е.	більярдний.	більярдний, ***більярдовий***.	більярдний.	більярдний, *реже* ***більярдовий***.
Богослужéбный – ***богослужбóвий***, богослужéбний.	-	*церк.* ***богослужбóвий***, богослужéбний.	*церк.* ***богослужбóвий***, богослужéбний.	***богослужбóвий***, богослужéбний.	*церк.* ***богослужбóвий***, богослужéбний.
Бóрный – ***бóровий***, бóрний.	-	*хим.* бóрний.	*хим.* бóрний.	*хим.* бóрний.	*хим.* бóрний.
Бостóнный – ***бостóновий***.	-	-	*карт.* бостóнний.	*текст.* ***бостóновий***.	*текст., разг.* ***бостóновий***.
Бóчечный – ***бочковúй***.	-	-	***бочковúй***.	***бочковúй***.	***бочковúй***.
Бронхиáльный, *мед.* – бронхія́льний, ***дишковúй***.	бронхіáльний, -а, -е.	*анат.* бронхіáльний.	*анат.* бронхіáльний.	*анат.* бронхіáльний.	*анат.* бронхіáльний.
Брошю́рный – ***брошурóвий, метéликовий***.	брошýрний, -а, -е.	-	брошýрний.	брошýрний.	брошýрний.
Будуáрный – ***будуáровий.***	будуáрний, -а, -е.	будуáрний.	будуáрний.	будуáрний.	будуáрний.
Булáвочный – ***шпилькóвий***.	***шпилькóвий***-а, -е.	булáвочний, ***шпильковúй***.	***шпильковúй***.	***шпильковúй***.	***шпильковúй***.
Булáтный – булáтний, ***булáтовий***.	-	*уст.* булáтний.	*уст.* булáтний, ***булáтовий***.	*уст.* булáтний, ***булáтовий***.	*уст.* булáтний, ***булáтовий***.
Бумазéйный –	бумазéйний, -а, -е.	бумазéйний.	бумазéйний.	бумазéйний.	бумазéйний.

барханóвий.					
Бунчýжный – ***бунчукóвий***.	-	-	*ист.* бунчýжний, ***бунчукóвий***.	*ист.* бунчýжний, (***-укóвий***).	*ист.* бунчýжний, ***бунчукóвий***.
Буты́лочный – ***пляшкóвий***, плящáний, ***бутелькóвий***.	***пляшкови́й,*** -а, -е.	***пляшкóви́й***.	пляшкови́й *и* ***пляшкóвий***; *разг.* ***бутéльковий***.	***пляшкóвий***; *разг.* ***бутéльковий***.	***пляшкóви́й***; *разг.* ***бутéльковий***; **б. цвет** тéмно-зелéний кóлір, *уст.* плящáний (темноолúвний) кóлір.
Бюджéтный – ***бюджетóвий***.	бюджéтний, -а, -е.	бюджéтний.	бюджéтний.	бюджéтний.	бюджéтний.
Вагóнный – ***вагóновий***.	вагóнний, -а, -е.	вагóнний.	вагóнний.	вагóнний.	вагóнний.
Вани́льный – ***вані́льовий***.	вані́льний, -а, -е.	вані́льний, вані́левий.	вані́льний, вані́левий.	вані́льний, вані́левий.	вані́льний, вані́левий.
Вáнный – вáнний, ***вáнновий***.	вáнний, -а, -е.	вáнний.	вáнний.	вáнний.	вáнний.
Вáхтенный – ***вахтови́й*** (*р.* -вого).	***вахтови́й***, -вóго.	*мор., перен.* 1) *прил.* ***вахтови́й***; 2) *сущ.* вахтови́й, -вóго.	*мор.* 1) *прил.* ***вахтови́й***; 2) *в знач. сущ.* вахтови́й.	***вáхтовий***.	*мор.* 1. *прил.* ***вахтови́й***; 2. *сущ., м.* вахтовий, -ого.
Велосипéдный – 1) велосипéдний, 2) ***велосипéдовий***.	велосипéдний, -а, -е.	велосипéдний.	велосипéдний.	велосипéдний.	велосипéдний.
Вéничный – ***ві́никовий***.	-	-	-	***ві́никовий***.	***ві́никовий***.
Верёвочный – ***швóрковий***, ***мотузкóвий***, ***шнурови́й***, вері́вчáний, вері́вчатий, вірьóвчатий, верев'я́ний.	мотузя́ний; вірьóвочний, верівчáний, -а, -е.	***мотузкóвий***, вірьóвочний; (*из верёвки – ещё*) мотузя́ний.	мотузя́ний, ***мотузкóвий***, вірьóвочний; ***швóрковий***.	мотузя́ний, ***мотузкóвий***, *разг.* вірьовчáний; ***швóрковий***.	мотузя́ний, ***мотузкóвий***, вірьóвочний, *разг.* вірьовчáний; ***швóрковий***.

Вермише́льный – ***верміче́льовий, верміше́льовий***.	-	-	верміше́льний.	верміше́льний.	верміше́льний.
Весе́льный – ***весло́вий***.	-	***весловúй***.	***весловúй***.	***весловúй***.	***весловúй***.
Ве́треный – 1) ві́тряний, ***вітровúй***. 2) легкова́жний, пустотли́вий, вітрого́н, (*ветреного поведения*) пові́йний, ле́гкий.	1) (*день, погода*) ві́тряний: 2) (*о человеке*) легкова́жний, пустотли́вий, -а, -е.	1) ві́тряний, 2) *перен.* *(шаловливый)* пустотли́вий; *(легкомысленный)* легкова́жний.	1. ві́тряний, ***вітровúй***; 2. *перен.* легкова́жний; (*шаловливый*) пустотли́вий; (*несолидный*) нестате́чний.	вітряни́й.	1. (*сопровождае-мый ветром*) ві́тряний, ***вітровúй***, вітри́стий, вітрого́нний; 2. (*перен., легкомысленный*) *разг.* легкова́жний, вытрува́тий; (*шаловливый*) пустотли́вий; (*несолидный*) нестате́чний.
Визи́тный – ***візито́вий***.	візи́тний, -а, -е.	візи́тний.	візи́тний.	візи́тний.	візи́тний.
Ви́лочный – ***виде́лковий***.	-	1) ***виде́лковий***; 2) *тех.* ви́лочний.	1) ***виде́лковий***; 2) ви́лочний.	***виде́лковий***; ви́лковий.	1. ***виде́лковий***; 2. ви́лковий.
Ви́нный – ***вино́вий***, ви́нний.	ви́нний, ***вино́вий***, -а, -е.	ви́нний.	ви́нний.	ви́нний.	ви́нний.
Виногра́дный – виногра́дний, ***виногра́довий***, ви́нний, ***вино́вий***.	виногра́дний, -а, -е.	виногра́дний.	виногра́дний, *реже* ***виногра́довий***.	виногра́дний.	виногра́дний.
Виноно́сный – ***вино́вий***.	-	-	-	-	-
Водяно́й, *прил.* – водяни́й, во́дний, ***водовúй***.	1) *прил.* водяни́й, -а́, -е́; 2) *миф.* водяни́к, -ка́.	*прил.* водяни́й.	водяни́й, *реже* во́дний.	водяни́й, *реже* во́дний.	водяни́й, *реже* во́дний.

Воздвиза́льный – ***здвигови́й***.	-	-	-	-	-
Воздухо(о)чисти́-тельный – ***прові́тро́вий***.	повітроочи́сний, -а, -е.	*тех.* повітроочисни́й, повітроочи́щувальний	*тех.* повітроочи́сний *и* повітроочисни́й, повітроочи́щуваль-ний.	повітроочи́сни́й (-очи́щувальний).	*тех.* повітроочисни́й, повітроочи́щуваль-ний.
Вои́нствующий – ***войови́й***.	войовничий, -а, -е.	войовни́чий.	войовни́чий.	войовни́чий.	войовни́чий.
Вою́ющий – ***войови́й***.	вою́ючий, -а, -е.	1) *прил.* яки́й (що) вою́є, вою́ючий; 2) *сущ.* вою́ючий, -чого	яки́й (що) вою́є, вою́ючий.	*прич.* яки́й (що) вою́є; *прил.* войовни́чий, у ста́ні війни́.	1. яки́й (що) вою́є, *прич.* вою́ючий; 2. *прил.* войовни́чий.
Впускно́й – ***входови́й***.	впускни́й, -а, -е.	впускни́й.	впускни́й.	впускни́й.	впускни́й.
В’е́зжий – в’їзни́й, ***в’їздо́вий***.	в’їзни́й, -а, -е.	*уст.* в’ї́жджий.	в’їзни́й.	заїжджий.	в’їзни́й.
Вы́борный – ви́борний, ***виборо́вий***.	ви́борний, -а, -е.	ви́борний.	1. ви́борний; 2. *в знач. сущ* ви́борний, -ного.	ви́борний; *сущ ист.* ви́борний, -ного.	1. ви́борний; 2. *сущ., ист.* ви́борний, -ого.
Вы́весочный – ***ви́вісковий***, що на ви́вісках, ***табличко́вий***.	-	ви́вісочний, ***ви́вісковий***.	***ви́вісковий***, ви́вісочний,	***вивіско́вий***.	***ви́вісковий***, ви́вісочний,
Выпускно́й – 1) випускни́й; 2) ***випуско́вий***, емісі́йний.	випускни́й, -а, -е.	випускни́й.	випускни́й.	випускни́й.	1. *прил.* випускни́й; 2. (*бал*) *сущ., разг.* випускни́й, -о́го.
Вы́садочный – ***висадко́вий***.	***висадко́вий***, -а, -е.	*с.-х., мор.* ви́садочний.	*сад. с.-х. и пр.* ***висадко́вий***, ви́садочний	***висадко́вий***.	*в разн. знач.* ***висадко́вий***.
Вы́ставочный – ***виставо́вий***.	виставочний, -а, -е.	ви́ставочний.	ви́ставочний, виставко́вий.	виставко́вий.	виставко́вий, ви́ставочний.
Вы́стилочный – 1) ***устілко́вий,***	-	-	-	підстилко́вий, підстильни́й.	підстилко́вий, підстильни́й.

вистілко́вий; 2) брукува́льний.					
Вью́чный – в'ючни́й, ***в'юко́вий, батови́й***.	в'ю́чний, -а, -е.	в'ючни́й.	в'ючни́й.	-	в'ючни́й.
Га́ечный – ***гайкови́й***.	***гайкови́й***, -а, -е.	*тех.* ***гайкови́й***.	***гайкови́й***.	***га́йковий***, му́тровий.	***гайкови́й***, му́тровий.
Газе́льный – 1) ***газе́льовий***, з газе́лі; 2) газе́льний.	-	-	-	-	-
Га́лстучный – ***га́лстуховий, краватко́вий***.	-	***га́лстуко́вий, крава́тко́вий***.	***га́лстуковий*** *и* галстуко́вий, крава́тковий *и* ***краватко́вий***.	***крава́тковий, га́лстуковий***.	***крава́тковий***, *реже* ***га́лстуковий***.
Гвозди́чный – гвозди́чний, ***гвозди́ковий***.	***гвозди́ковий***, гвозди́чний, -а, -е.	***гвозди́ковий***, гвозди́чний.	гвозди́чний, ***гвозди́ковий***.	гвозди́чний, ***гвозди́ковий***.	гвозди́чний, ***гвозди́ковий***.
Гвоздяно́й – ***цвяхови́й, звіздко́вий***.	***цвяхови́й***, -а, -е.	***цвяхови́й***, (*редко*) гвоздяни́й.	*прост.* ***цвяхови́й***.	***цвяхови́й***.	***цвяхови́й***.
Гли́стный – ***глисто́вий***.	глистяни́й, -а, -е.	-	***глисто́вий***, глистяни́й.	***глистови́й***, глистяни́й.	***глистови́й***, глистяни́й.
Гло́точный – ***горля́нковий***, (*неточно*) ***горлови́й***.	гло́тковий, ***горля́нковий***, -а, -е.	гло́ткови́й.	гло́тковий *и* глоткови́й.	гло́тковий.	гло́тковий
Гонора́рный – ***гонора́ровий***.	гонора́рний, -а, -е.	гонора́рний.	гонора́рний.	гонора́рний.	гонора́рний.
Горни́льный – горе́нний, ***горнови́й***.	***горнови́й***, -а, -е.	-	-	-	-
Горше́чный – 1) (*отн. к горшку*) ***горшкови́й***;	***горшкови́й***, -а, -е.	1) ***горшкови́й***; 2) (*гончарный*) гонча́рний.	***горшкови́й***, горше́чковий; (*гончарный*)	***горшкови́й***, горше́чковий; (*гончарный*)	***горшкови́й***, горше́чковий; (*гончарный*)

2) (*относящийся к ремеслу*) ганча́рний, ганча́рський, ганча́рницький.			гонча́рний.	гонча́рний.	гонча́рний.
Грабе́жный – ***грабунко́вий***; награбо́ваний.	-	-	-	грабі́жницький, зди́рницький.	грабі́жницький, грабі́жний.
Грани́тный – ***грані́товий***.	грані́тний, -а, -е.	грані́тний.	грані́тний.	грані́тний.	грані́тний.
Грибно́й – ***грибови́й***.	грибни́й, -а, -е.	грибни́й.	грибни́й.	грибни́й.	грибни́й.
Гри́венный – ***гри́вньовий***, гриве́нний.	-	-	-	гри́вневий.	гри́вневий.
Гри́фельный – ***гри́фльовий***.	гри́фельний, -а, -е.	гри́фельний.	гри́фельний.	гри́фельний.	гри́фельний.
Грядно́й – ***грядкови́й***.	-	-	-	***грядкови́й***.	-
Гуммо́зный – ***гу́мовий*** (*пластырь*), гумо́зний (*сыпь*).	-	*мед., фарм.* гумо́зний.	*мед.* гумо́зний.	гумо́зний.	*вет., мед.* гумо́зний.
Дво́рный – ***дворо́вий***, дві́рський.	***дворо́вий***, -а, -е.	-	-	-	-
Двубо́ртный – ***двохборто́вий***.	двобо́ртний, -а, -е.	*портн.* двобо́ртний.	*портн.* двобо́ртний.	*портн.* двобо́ртний.	*портн.* двобо́ртний.
Двукла́ссный – ***двохкласо́вий***.	-	*уст.* двокла́сний.	двокла́сний.	двокла́сний.	двокла́сний.
Дегтя́рный – ***дьогтьови́й***, дігтеви́й, дігтяни́й; дігтя́рний.	-	дігтя́рний, ***дьогтьови́й***.	дігтя́рний, ***дьогтьови́й***.	дігтя́рний.	дігтя́рний, ***дьогтьови́й***.
Демисезо́нный –	демісезо́нний, -а, -е.	демісезо́нний.	демісезо́нний.	демісезо́нний.	демісезо́нний.

демісезóновий.					
Депози́тный – ***депози́товий***, депози́тний.	депози́тний, -а, -е.	*фин.* депози́тний.	*фин.* депози́тний.	*фин.* депози́тний.	*фин.* депози́тний.
Десéртный – ***десéртовий***, десéртний.	десéртний, -а, -е.	десéртний.	десéртний.	десéртний.	десéртний.
Дивидéндный – дивідéндний, ***дивідéндовий***.	дивідендний, -а, -е.	*эк.* дивідéндний.	*эк.* дивідéндний.	*фин.* дивідéндний.	*фин., экон.* дивідéндний.
Дивизиóнный – 1) ***дивізióновий***; 2) дивізі́йний.	дивізі́йний, -а, -е.	*воен.* 1) (*от «дивизия»*) дивізі́йний; 2) (*от «дивизион»*) дивізióнний.	*воен.* 1. (*от «дивизион»*) дивізióнний; 2. (*от «дивизия»*) дивізі́йний.	(*от «дивизия»*) дивізі́йний; (*от «дивизион»*) дивізióнний.	*воен.* 1. (*от «дивизион»*) дивізióнний; 2. (*от «дивизия»*) дивізі́йний.
Динами́тный – ***динамі́товий***.	динамі́тний, -а, -е.	динамі́тний, ***динамі́товий***.	динамі́тний, ***динамі́товий***.	динамі́тний, ***динамі́товий***.	динамі́тний, ***динамі́товий***.
Диплóмный – ***диплóмовий***, диплóмний.	диплóмний, -а, -е.	диплóмний.	диплóмний.	диплóмний.	диплóмний.
Дискóнтный – ***дисконтóвий***.	дискóнтний, -а, -е.	*фин.* дискóнтний, ***дискóнтовий***.	*фин.* дискóнтний, ***дисконтóвий***.	*фин.* дискóнтний, ***дисконтóвий***.	*фин.* дискóнтний, ***дисконтóвий***.
Дифтери́тный – ***обкладкóвий, дифтери́товий***.	-	*мед.* дифтери́тний.	*мед. разг.* дифтери́тний.	*мед.* дифтери́тний.	*мед. разг.* дифтери́тний.
Дифтонги́ческий – ***дифтóнгóвий***.	-	*лингв.* дифтонгі́чний.	*лингв.* дифтонгі́чний.	*лингв.* дифтонгі́чний.	*лингв.* дифтонгі́чний.
Днепрóвский – ***дніпрóвий***, дніпря́нський.	дніпрóвський, -а, -е.	дніпрóвський; (*реже*) дніпря́нський; (*преим. фольк.*) ***дніпрóвий***.	дніпрóвський, ***дніпрóвий*** *и* дніпрови́й, дніпря́нський.	дніпрóв[ськ]ий; дніпря́нський.	дніпрóвський, ***дніпрóвúй***, дніпря́нський.
Днестрóвский – ***дністрóвий***, дністря́нський.	-	дністрóвський; (*реже*) дністря́нський; (*преим. фольк.*)	дністрóвський, ***дністрóвий*** *и* дністрови́й, дністря́нський.	дністрóвський, ***дністрóвúй***, дністря́нський.	дністрóвський, ***дністрóвúй***, дністря́нський.

		дністрóвий.			
Добáвочный – ***додаткóвий***.	***додаткóвий***, -а, -е.	***додаткóвий***.	***додаткóвий***.	***додаткóвий***.	***додаткóвий***.
Довóдный – ***доводóвий***.	-	-	-	-	-
Договóрный – договíрний, ***договóровий***, умóвлений, ря́дний, ***пактови́й, контрактóвий***.	договíрний, -а, -е; (*условленный*) умóвлений, -а, -е.	договíрний.	договíрний; умóвлений.	договíрний; умóвлений.	договíрний; умóвлений.
Доказáтельный – ***доказóвий***, доказни́й, (*убедительный*) довóдливий, довідни́й, слушни́й.	довідни́й, -á, -é, ***доказóвий***, -а, -е.	***доказóвий***, довідни́й, довóдливий; (*основательный*) слýшний.	***доказóвий***, довідни́й, *реже* довóдливий; (*основательный*) слýшний.	***доказóвий***, довідни́й, *реже* довóдливий; (*основательный*) слýшний.	***доказóвий***, довідни́й, *реже* довíдливий; (*основательный*) слýшний.
Документáльный – документáльний, ***документóвий***.	документáльний, -а, -е.	документáльний.	документáльний.	документáльний.	документáльний.
Домáшний – 1) ***домóвий***, хáтній, домáшній. 2) **домáшние** (*о членах семьи*) – сем'я́ни, домáшні, хáтні, домóві, своí, нáші; (*о домочадцах*) чéлядь	1) хáтній, домáшній, -я, -є. 2) (*о животных*) свíйський, -а, -е.	1) домáшній; (*находящийся, работающий в доме – ещё*) хáтній; 2) (*о животных*) свíйський, домáшній.	1. домáшній; (*находящийся, работающий в доме – ещё*) хáтній; 2. (*о животных*) свíйський, домашній.	домáшній; (*находящийся, работающий в доме – ещё*) хáтній; (*о животных*) свíйський, домашній.	1. домáшній; (*находящийся, работающий в доме – ещё*) хáтній; 2. (*о животных, птицах*) свíйський, домашній; 3. *сущ., мн.* домáшні, -іх, *ж.* роди́на.
Дýдочный – ***дýдкóвий, сопíлковий***, дýдний, дудáрський.	***дýдковий, сопíлковий***.	***дудкóви́й***.	***дýдковий***, дýдочний; ***сопíлковий***.	***дýдковий***, дýдочний; ***сопíлковий***.	***дýдковий***, дýдочний; ***сопíлковий***.
Дýльный –	***дýловий***, -а, -е.	дýльний.	дýльний.	дýльний, ***дулови́й***.	дýльний, ***дулови́й***,

дулови́й.					жерлови́й.
Духо́вный – 1) (*бестелесный, душевный*) ***ду́хо́вий***, духо́вний. 2) (*относящийся к духовенству*) духо́вний, духі[о]вни́цький.	духо́вний, -а, -е.	духо́вний.	духо́вний.	духо́вний.	духо́вний.
Дуэ́тный – ***дуе́товий***, двоспі́вний.	дуе́тний, -а, -е.	дуе́тний.	дуе́тний.	дуе́тний.	дуе́тний.
Ды́нный – ди́нячий, ***диньови́й***.	ди́нячий, -а, -е.	ди́нний, ***ди́ньовий***.	ди́нячий, ***ди́ньовий***, ди́нний.	ди́нячий, ди́невий, ди́нний.	ди́нячий, ди́невий, ди́нний.
Ды́шельный, дышлово́й – ***ди́шльови́й***, ди́шельний.	ди́шельний, -а, -е.	-	ди́шельний, ***дишлови́й***.	ди́шельний, ***дишлови́й***.	-
Дю́нный – ***дю́новий***, на́дмовий, надму́ханий.	дю́нний, -а, -е.	дю́нний.	дю́нний.	дю́нний.	дю́нний.
Евра́шечий – ***(х)оврашко́вий***.	-	-	-	-	-
Ежеви́чный – ***ожи́новий***, (*реже*) ожи́нний.	***ожи́новий***, ожи́нний, -а, -е.	***ожи́новий***, ожи́нний.	***ожи́новий***, ожи́нний.	***ожи́новий***, ожи́нний.	***ожи́новий***, ожи́нний.
Ежемгнове́нный – ***щомоменто́вий***, кожномоме́нтний.	-	-	-	-	-
Ёлочный – 1) *см.* **Ело́вый**; 2) ***ялі́нко́вий***, гі́льцевий.	***ялі́нковий***, -а, -е.	***ялі́нковий***.	***ялі́нковий***.	***ялі́нко́вий***.	***ялі́нко́вий***.
Жа́льный (*прил.*	-	-	-	жа́льний.	-

от **Жáло**) – 1) ***жаловúй***, жальцéвий; 2) жáляний.					
Жаргóнный – ***жаргонóвий***.	жаргóнний, -а, -е.	жаргóнний.	жаргóнний.	жаргóнний.	жаргóнний.
Жасмúнный, **-úновый** – ***ясминóвий***, жасмúнний, ***жасминóвий***.	жасмúнний, ***жасмúновий***, -а, -е.	жасмúнний, ***жасмúновий***.	***жасмúновий***, жасмúнний; *уст.* ***ясмúновий***.	***жасмúновий***, жасмúнний, ***ясмúновий***.	***жасмúновий***, жасмúнний; *уст.* ***ясмúновий***.
Жáтвенный – жнúвнúй, ***живóвий***, жнив'яний, жнивáрський; (*об инструменте*) жáтний.	жнúвний, ***жнивóвий***, жнивáрський, -а, -е.	*с.-х.* 1) жнúвний; 2) (*об инструменте, машине*) жáтний, жнивáрський.	*с.-х.* жнúвний, ***жнивóвий***; (*предназначенный для жатвы*) жнивáрський, *редко* жáтний.	*с.-х.* жнúвний, жнив'яний; (*предназначенный для жатвы*) жнивáрський.	*с.-х.* жнúвний, жнив'яний; (*предназначенный для жатвы*) жнивáрський.
Жестяночный – ***блашанкóвий***.	жерстянковий, ***бляшáнковий***, -а, -е.	жерстянковий, ***бляшáнковий***.	жерстянковий, ***бляшáнковий***.	***бляшáнковий***, жерстянковий.	***бляшáнковий***, жерстянковий.
Жúмолостный – ***жúмолостьовий***.	-	-	жúмолостевий.	жúмолостевий.	жúмолостевий.
Житéйский – ***життьовúй***, світовúй, (*возвыш.*) житéйський.	життєвий, -а, -е, ***життьовúй***, -а, -е.	***життьовúй***, життєвий.	життєвий, ***життьовúй***, *редко* житéйський, світовúй; *обл.* житéчний.	-	життєвий, *реже* ***життьовúй***, житéйський.

Дотаток Ґ

Порівняльний аналіз функціонування штучно насаджуваних словотвірних моделей у РУСі-1933 та наступних російсько-українських словниках

Таблиця 1. Іменники жіночого роду на *-ка, -ча* зі значенням процесу

РУС-1933	РУС-1937	РУС-1948	РУС-1969	РУС-2003	РУС-2014
Абони́рование, -ро́вка – передпла́чування.	-	-	-	-	-
Аранжи́ро́вка – аранжува́ння.	аранжиро́вка, -ки; (*действие*) ***аранжува́ння***, -ння.	*муз.* аранжиро́вка; (*неоконч. действие – обычно*) ***аранжува́ння***.	*муз.* ***аранжува́ння***.	*муз.* ***аранжува́ння***.	*муз.* ***аранжува́ння*** (*с.*).
Ассигно́вка – асигна́та, асигнува́ння.	-	асигно́вка; (*действие – обычно*) ***асигнува́ння***.	1. (*о документе*) *фин.* асигно́вка; 2. (*действие*) ***асигнува́ння***.	(*документ*) *уст.* [грошо́вий] о́рдер; (*действие*) *разг.* ***асигнува́ння***; (*средства*) асигно́вання.	1. (*документ*) *уст.* [грошо́вий] о́рдер; 2. (*действие*) ***асигнува́ння*** (*с.*); 3. (*средства*) асигну́вання.
Баллотирова́ние, -тиро́вка – голосува́ння, балотува́ння.	***балотува́ння***, -ння.	***балотува́ння***.	***балотува́ння***.	***балотува́ння***.	*разг.* ***балотува́ння*** (*с.*).
Бальзами́рование, -ро́вка – бальзамува́ння.	***бальзамува́ння***, -ння.	***бальзамува́ння***.	***бальзамува́ння***.	***бальзамува́ння***.	*разг.* ***бальзамува́ння*** (*с.*).
Брако́вка – 1) бракува́ння, сортува́ння; 2) ґан(ьд)жува́ння, ґанчува́ння.	***бракува́ння***.	брако́вка; (*неоконч. действие – обычно*) ***бракува́ння***.	***бракува́ння***.	***бракува́ння***.	***бракува́ння*** (с.).

Бронзирова́ние, -ро́вка – бронзува́ння.	-	***бронзува́ння***.	***бронзува́ння***.	***бронзува́ння***.	***бронзува́ння*** (с.).
Брошированиe, -ро́вка – брошурува́ння.	-	брошуро́вка; (*неоконч. действие – обычно*) ***брошурува́ння***.	***брошурува́ння***.	*разг.* ***брошурува́ння***.	*разг.* ***брошурува́ння*** (*с.*).
Буксирова́ние *и* **-ро́вка** – буксирува́ння.	***буксирува́ння***.	буксиро́вка; (*неоконч. действие – обычно*) ***буксирува́ння***.	***буксирува́ння*** *и* букси́рування.	***букси́рува́ння***.	***буксирува́ння*** (с.).
Ва́рка – варі́ння, (*стряпание*) готува́ння, варня́, перева́ри, ва́риво.	***варі́ння***, -ння.	ва́рка; (*неоконч. действие – обычно*) ***варі́ння***, ва́рення.	***ва́риво***; (*неоконч. д. – обычно*) ***варі́ння***, ва́рення; (*стряпанье*) ***готува́ння***.	(*действие*) ***варі́ння***, ва́рення; (*стряпанье*) ***готува́ння***.	***ва́риво*** (*с.*); (*неоконч. д. – обычно*) *с.* ***варі́ння***, ва́рення; (*стряпанье*) ***готува́ння***.
Вве́ртка – вкру́чування, вві́рчування, вверта́ння, *сов.* ввертíння, вшрубува́ння.	***вкру́чування, вві́рчування***, -ння.	-	-	***укру́чування, уві́рчування***.	-
Вви́вка – вплі́тання, вплеті́ння.	***вплі́тання***, -ння.	-	-	-	-
Вво́зка – ввозі́ння, привозі́ння, ввезе́ння, привезе́ння.	-	-	-	(*действие*) увіз (*род.* уво́зу), ***уве́зення***, дові́з (*род.* дово́зу); (*импорт*) у(при)ві́з; і́мпорт, -у, до́віз.	1. (*действие*) увіз (*род.* уво́зу), *с.* ***уве́зення***; до́ві́з (-возу *и* -во́зу); 2. (*импорт*) і́мпорт, -у, уві́з, дові́з, приві́з.
Вго́нка, *см.* **Вгон. Вгон** – 1) (*скота, клина и т. п.*)	-	-	-	-	-

заганя́ння; 2) (*вбивка*) забива́ння, вбива́ння, вганя́ння.					
Вде́лка, вде́лывание *и* **-лание** – впра́влювання, -влення, вро́блювання, -блення, (*в каменной стене*) вмуро́вування, вмурува́ння.	1) ***впра́влення, вро́блення***, -ння; 2) (*в каменной или кирпичной стене*) ***вмурува́ння***, -ння.	вправля́ння, ***впра́влення***, вробля́ння, ***вро́блення; вмуро́вування, вмурува́ння***.	1. (*действие*) ***впра́влення***, (*неоконч. – ещё*) вправля́ння, уставля́ння, уробля́ння; ***умурува́ння***, (*неоконч. – ещё*) ***умуро́вування***; 2. (*то, что вделано*) впра́вка, уста́вка.	(*действие*) ***впра́влення***, (*неоконч. – ещё*) вправля́ння, уставля́ння, уробля́ння; ***умурува́ння***, (*неоконч. – ещё*) ***умуро́вування***; (*то, что вделано*) впра́вка, уста́вка.	1. (*действие*) ***впра́влення***, (*неоконч. – ещё*) вправля́ння, уставля́ння, уробля́ння (*с.*); ***умурува́ння***, (*неоконч. – ещё*) ***умуро́вування***; 2. (*то, что вделано*) впра́вка, уста́вка.
Вербова́ние, -вка – вербува́ння, вербу́нок, за́тяг.	***вербува́ння***, -ння, ***вербу́нок***, -нку.	вербо́вка; (*неоконч. действие – обычно*) ***вербува́ння***.	***вербува́ння***, *реже* ***вербу́нок***, -нку, вербу́нка.	***вербува́ння, вербу́нок***, -нку,	***вербува́ння*** (с.), *реже* ***вербу́нок***, -нку, (*м.*) вербу́нка.
Взну́здка – зану́зд, загну́здування, (*сов.*) загнузда́ння.	-	-	-	-	-
Взре́зка – розрі́зування.	-	-	-	-	-
Вка́тка *и* **вка́тывание** – вко́чування, зако́чування.	-	-	***уко́чування***.	-	***уко́чування*** (с.).
Вки́дка, вки́дывание – вкида́ння.	-	-	-	-	-
Вкла́дка – вклада́ння, вкла́дування.	***вклада́ння***, -ння.	вкла́дка; (*неоконч. действие – обычно*) ***вклада́ння***.	1. (*действие*) укла́дення, (*неоконч. – ещё*) ***укладання***; 2. (*дополнительный*	(*действие*) укла́дення, (*неоконч. – ещё*) ***уклада́ння***; (*в книге и т. п.*) укла́дка.	1. (*действие*) укла́дення, (*неоконч. – ещё*) ***уклада́ння*** (*с.*); 2. (*дополнительный*

			лист в книге и т. п.) укла́дка.		*лист в книге и т. п.*) укла́дка.
Вкле́йка – вкле́ювання, (*сов.*) вклеї́ння, влі́плювання.	вкле́йка, -ки.	вкле́йка; (*неоконч. действие – обычно*) ***вкле́ювання***.	укле́йка; (*неоконч. д. – обычно*) ***укле́ювання, улі́плювання***.	***укле́ювання, улі́плювання***.	(*предмет*) укле́йка; (*неоконч. д. – обычно*) *с.* ***укле́ювання, улі́плювання***.
Вко́пка – уко́пування, зако́пування.	-	-	-		-
Вма́зка – вма́зування, вма́зання. **Вма́зка** *в стену*, *напр. котла и т. д.* – вмуро́вування, (*сов.*) вмурува́ння.	-	вма́зка, (*неоконч. действие – обычно*) ***вма́зування, вмуро́вування, вмурува́ння***.	*разг.* ***ума́зання***, (*неоконч. д. – обычно*) ***ума́зування; умурува́ння***, (*неоконч. д. – ещё*) ***умуро́вування***.	***ума́з[ув]ання; умуро́вування, умурува́ння***.	*разг.* ***ума́зання***, (*неоконч. д. – ещё*) ***ума́зування*** (*с.*)***;*** ***умурува́ння***, (*неоконч. д. – ещё*) ***умуро́вування***.
Во́зка – возі́ння, во́ження.	***возі́ння***, -ння.	***возі́ння***, во́зка.	***возі́ння***, во́зка.	***возі́ння***.	***возі́ння*** (*с.*), во́зка.
Впа́йка – влюто́вування, влютува́ння.	впа́йка, -ки, впа́ювання, -ння.	впа́йка; (*неоконч. действие – обычно*) впа́ювання.	упа́йка; (*неоконч. д. – обычно*) упа́ювання.	(*действие*) упа́ювання; (*предмет*) впа́йка.	(*предмет*) впа́йка, упа́йка; (*неоконч. д. – обычно*) *с.* упа́ювання.
Впра́вка, вправле́ние – заправля́ння, запра́влення, вставля́ння, вста́влення.	вправля́ння, впра́влення, ***заправля́ння, запра́влення***, -ння.	впра́вка; (*неоконч. действие – обычно*) вправля́ння, впра́влення.	впра́влення, вправля́ння, ***запра́влення, заправля́ння***.	впра́влення, вправля́ння; ***запра́влення***, ***заправля́ння***.	впра́влення, вправля́ння (*с.*); запра́влення, ***заправля́ння***.
Вру́бка – заруба́ння, вруба́ння.	-	*тех.* вру́бка; (*неоконч. действие – обычно*) вру́бування.	1. (*действие*) уру́бування; 2. *стол.* вру́бка.	(*действие*) уру́бування; (*предмет*) вру́бка.	1. (*действие*) уру́бування (*с.*); 2. *стол.* вру́бка.
Всыпа́ние, всы́пка – всипа́ння,	-	-	***усипа́ння***.	***у(за)сипа́ння***.	*разг.* ***усипа́ння*** (*с.*).

засипа́ння, (*сов.*) в[за]си́пання.					
Вта́чка – вшива́ння, *сов.* вшиття́, уштуко́вування, приштуко́вуваання, *сов.* уштукува́ння, приштукува́ння.	-	*портн., сапожн.* ***вшиття́***; (*неоконч. действие – ещё*) ***вшива́ння***.	*портн., сапожн.* уши́вка; (*действие*) ***ушиття́***; (*неоконч. – ещё*) ***ушива́ння***.	(*действие*) ***ушиття́***; (*неоконч. – ещё*) ***ушива́ння***; (*предмет*) уши́вка, уши́те, -того.	*портн., сапожн.* уши́вка; (*действие*) *с.* ***ушиття́***; (*неоконч. – ещё*) ***ушива́ння***.
Вши́вка – 1) вшива́ння, *сов.* вшиття́; 2) вши́та ла́тка.	-	1) (*действие*) ***вшиття́***, вши́вка (*неоконч. – обычно*) ***вшива́ння***; 2) *см.* вшивок.	*разг.* 1. (*действие*) ***ушиття́***, (*неоконч. – обычно*) ***ушива́ння***; 2. (*вставка*) уши́вка, уши́вок, -вка.	(*действие*) ***ушиття́***, (*неоконч. – обычно*) ***ушива́ння***.	*разг.* 1. (*действие*) ***ушиття́***, (*неоконч. – обычно*) ***ушива́ння*** (*с.*); 2. (*вставка*) уши́вка, *м.* уши́вок, -вка.
Вибива́ние, вы́бивка – вибива́ння; (*дверей*) вива́жування, виса́джування; (*травы*) витоло́чування.	-	*тех.* ви́бивка; (*неоконч. действие – обычно*) ***вибива́ння***.	*спец.* ***вибива́ння***.	***вибива́ння***.	*спец.* ***вибива́ння*** (*с.*).
Вы́броска – викида́ння, ви́кидка.	***викида́ння***, -ння.	-	ви́кид, -у, (*неоконч. д. – обычно*) ***викида́ння***.	ви́кид, -у, (*неоконч. д. – ещё*) ***викида́ння***.	ви́кид, -у (*м.*), (*неоконч. д. – обычно*) *с.* ***викида́ння***.
Вы́варка – 1) ви́варення; 2) ви́варка (вели́кий бляша́ний самова́р); 3) ви́варки.	1) ви́варка, -ки; (*действие*) вива́рювання, ***ви́варення***, -ння.	ви́варка; (*неоконч. действие – обычно*) вива́рювання.	1. (*дествие*) ***ви́варення***, (*неоконч. –ещё*) вива́рювання; 2. (*посуда*) *прост.* ви́варка.	(*дествие*) ***ви́варення***, (*неоконч. –ещё*) вива́рювання; (*посуда*) *прост.* ви́варка.	1. (*дествие*) ***ви́варення***, (*неоконч. –ещё*) вива́рювання (*с.*); 2. (*посуда*) *прост.* ви́варка.
Вы́верка – вивіря́ння, переві́р (*р.* -ві́ру).	ви́вірка, -ки, ***вивіря́ння***.	ви́вірення, ви́вірка; (*неоконч. действие –ещё*) ***вивіря́ння***.	*разг.* ви́вірка, ви́вірення, (*неоконч. д. – ещё*) ***вивіря́ння***.	*разг.* ви́вірка, ви́вірення, (*неоконч. д. – ещё*) ***вивіря́ння***.	*разг.* ви́вірення, (*неоконч. д. – ещё*) ***вивіря́ння*** (*с.*).

Вы́грузка – вивантáжування, розвантáжування, виладувáння, *сов.* ви́вантаження, розвантáження, ви́ладування.	***вивантáжування***, -ння.	***ви́вантаження;*** (*неоконч. действие –ещё*) ***вивантáжування***.	***ви́вантаження***; (*неоконч. д. – ещё*) ***вивантáжування***; ***розвантáження***, (*неоконч. д. – ещё*) ***розвантáжування***.	***ви́вантаження***; (*неоконч. д. – ещё*) ***вивантáжування***; ***розвантáження***, (*неоконч. д. – ещё*) ***розвантáжування***.	***ви́вантаження***, (*неоконч. д. – ещё*) ***вивантáжування*** (*с.*); ***розвантáження***, (*неоконч. д. – ещё*) ***розвантáжування***.
Вы́дача – видавáння, ви́дача. **В.** *денег* – ви́плáта.	***видавáння***, -ння, ви́дача, -чі; (*денег – ещё*) ***ви́плата***, -ти.	ви́дача; (*неоконч. действие – обычно*) ***видавáння***.	1. (*действие*) ви́дача, (*неоконч. – обычно*) ***видавáння***; ви́каз, -у, ви́казання, (*неоконч. – ещё*) викáзування; 2. (*то, что выдано*) ви́дача.	(*действие; то, что выдано*) ви́дача, (*неоконч. – обычно*) ***видавáння***; ви́каз, -у, ви́казання, (*неоконч. – ещё*) викáзування; (*денег*) ***ви́плата***.	1. (*действие*) ви́дача, (*неоконч. – обычно*) *с.* ***видавáння***; ви́каз, -у, (*м.*), ви́казання, (*неоконч. – ещё*) викáзування; 2. (*то, что выдано*) ви́дача.
Вы́делка, выдéлывание – виро́блювання, ви́роблення, (*производство*) ви́робка, ви́роб (*р.* -робу), виробни́цтво, ро́бливо (*срв.* **Издéлие**).	ви́робка, -ки, ***виро́блювання, ви́роблення***, -ння.	1) ***ви́роблення***, ви́робка; (*неоконч. действие –ещё*) виробля́ння, ***виро́блювання***; 2) (*кожи*) ви́чинка; (*неоконч. действие – обычно*) вичи́нювання.	1) (*действие*) ***ви́роблення***, (*неоконч. – ещё*) виробля́ння, ***виро́блювання***; (*кожи*) ви́чинка, чи́нення; (*неоконч. – ещё*) вичи́нювання, *разг.* чиньбá; 2. (*качество, обработка*) ви́робка, обро́бка; (*отделка*) оздо́блення.	(*действие*) ***ви́роблення***, (*неоконч. – ещё*) виробля́ння, ***виро́блювання***; (*кожи*) ви́чинка, чи́нення; (*неоконч. – ещё*) вичи́нювання, *разг.* чиньбá; (*качество, обработка*) обро́б[к]а; (*отделка*) оздо́блення.	1. (*действие*) ***ви́роблення***, (*неоконч. – ещё*) виробля́ння, ***виро́блювання*** (*с.*); (*кожи*) ви́чинка, чи́нення, (*неоконч. – ещё*) вичи́нювання, *разг.* чиньбá; 2. (*качество, обработка*) ви́робка, обро́бка; (*отделка*) *с.* оздо́блення.
Вы́емка *и* **вы́ем** – 1) виймáння; 2) (*в одежде*) ви́кот; 3) (*при обыске*) ви́їмка;	***виймáння***, -ння; (*углубление*) ви́їмка, -ки.	ви́їмка; (*неоконч. действие – обычно*) ***виймáння***.	ви́їмка; (*неоконч. д. – обычно*) ***виймáння***.	ви́їмка; (*углубление – ещё*) паз, гніздо́, загли́блення; (*небольшое*) ***виймáння***.	1. ви́їмка, (*неоконч. д. – обычно*) *с.* ***виймáння***; 2. (*углубление*) ви́їмка, гніздо́,

4) *архит.* – рівчачо́к, жолобо́к; 5) (*в земле*) ви́їмка, вріз.					загли́блення (*с.*), паз; (*небольшая*) щерби́на.
Вы́жимка, выжима́ние – вида́влювання, виду́шування, витиска́ння, вича́влювання, вигні́чування.	***вида́влювання***, -ння; (*о белье*) віджима́ння, -ння.	ви́жимка; (*неоконч. действие – обычно*) ***вича́влювання***, вижима́ння; ***вида́влювання, виду́шування***; (*белья*) віджима́ння, викру́чування.	1. ***вича́влювання***, вижима́ння; ***вида́влювання, виду́шування; вигні́чування***; викру́чування, віджима́ння; 2. ***витиска́ння***, вити́скування; випиха́ння.	***вича́влювання***, ча́влення, вижима́ння, ***вида́влювання***, ви́ду́шення; ***вигні́чування***; викру́чування, віджима́ння; ***витиска́ння***, вити́скування; випиха́ння.	1. ***вича́влювання***, ча́влення, вижима́ння (*с.*); ***вида́влювання***, ***виду́шування; вигні́чування***; викру́чування, віджима́ння; 2. ***витиска́ння***, вити́скування; випиха́ння.
Вы́калка – гартува́ння.	***гартува́ння***, -ння.	1) (*действие*) вигарто́вування, ви́гартування; вижа́рювання, ви́жарення; 2) (*результат*) га́рт, -ту; ви́жарення.	-	ви́жарення, (*неоконч. д. – ещё*) вижа́рювання, ви́палення (*неоконч. д. – ещё*) випа́лювання; *мет.* ви́гартування, (*неоконч. д. – ещё*) вигарто́вування.	вико́лювання, виштри́кування.
Вы́кидка, выки́дывание – викида́ння, ви́кидка.	***викида́ння***, -ння, ви́кид, -ду.	*разг.* ви́кидка.	*разг.* ***ви́кидання***.	***ви́кидання***.	*разг.* ***ви́кидання*** (*с.*).
Вы́кладка – 1) викладання, виладо́вування (*напр. груза*); 2) обкладання, обмурува́ння (*стены и т. п.*); 3) облямува́ння (*одежды*);	***викладання***, -ння.	1) ви́кладка; (*неоконч. действие – обычно*) ***викладання***; 2) *мат.* ви́кладка; (*вычисление - ещё*) ***вирахо́вування***, ви́рахування.	1. (*действие*) ви́кладення, (*неоконч. – ещё*) ***викладання***; ***облямува́ння***, (*неоконч. – ещё*) облямо́вування, обшива́ння; ви́кладення,	*в разн. знач.* ***викладання***, ви́кладення; ***обкладання***, обкла́дення; облямо́вування, ***облямува́ння***, обшивання; обчи́слювання,	1 (*действие*) ви́кладення, (*неоконч. д. – ещё*) ***викладання*** (*с.*); ***облямува́ння***, (*неоконч. – ещё*) облямо́вування, обшива́ння; ви́кладення,

4) *см.* **Вало́шение**; 5) вирахо́вування; вимірко́вування, розмірко́вування.			(*неоконч. – ещё*) виклада́ння; обкла́дення, (*неоконч. – ещё*) ***обклада́ння***; ви́рахування, (*неоконч. – ещё*) ***вирахо́вування***, обчи́слювання, обчисля́ння; 2. ~**ки** (*мн.: расчёты*) ви́кладки, -док; (*вычисления*) обчи́слення, ви́рахування; 3. *воен.* ви́кладка; 4. (*накладной узор*) *уст.* візеру́нок, -нка.	обчисля́ння, ***вираховування***, вилічування.	(*неоконч. – ещё*) виклада́ння; обкла́дення, (*неоконч. – ещё*) ***обклада́ння***; ви́рахування, (*неоконч. – ещё*) ***вирахо́вування***, обчи́слювання, обчисля́ння; 2. ~**ки** *мн.* (*расчёты*) ви́кладки, -док; *фин.* обраху́нки, -ів; (*вычисления*) обчи́слення, -ень, ви́рахування, -ань; 3. *воен.* ви́кладка; 4. (*накладной узор*) *уст.* візеру́нок, -нка (*м.*).
Вы́клейка, выкле́ивание – викле́ювання, обкле́ювання, *сов.* ви́клеїння, обкле́їння.	***викле́ювання, обкле́ювання***, -ння.	ви́клейка; (*неоконч. действие – обычно*) ***викле́ювання***.	*разг.* ***викле́ювання***.	***викле́ювання***; (*узор – ещё*) *спец.* ви́клейка.	1. ***викле́ювання*** (*с.*); 2. (*узор*) викле́ювання, *спец.* ви́клейка.
Вы́кличка – виклика́ння, *сов.* ви́award кликання.	-	-	-	-	-
Вы́ковка – ви́ков, вико́вування, *сов.* ви́кування, викуття́.	***ви́ков***, -ву, ***вико́вування***, -ння.	*спец.* ***викуття́***, ви́ковка; (*неоконч. действие – обычно*) ***вико́вування***.	ви́ковка; (*неоконч. д. – обычно*) ***вико́вування***, ско́вування.	ви́кув, -у.	***вико́вування*** (с.), ско́вування.
Вы́колка –	-	-	-	***вико́лювання,***	-

вико́лювання, виштри́кування; (*льда*) вируба́ння (льо́ду).				***виштри́кування***.	
Ви́корм, ви́кормка – годі́вля, годува́ння, (*воспитание*) хов.	***годі́вля***, -лі, ***годува́ння***, -ння.	-	ви́годування, (*неоконч. д. – ещё*) вигодо́вування; ***годі́вля, годува́ння***.	ви́годування.	ви́годування, (*неоконч. д. – ещё*) вигодо́вування (*с.*); ***годі́вля, годува́ння***.
Выкорчёвывание, ви́корчевка – корчува́ння, кичува́ння, витере́блювання.	***корчува́ння***, -ння.	викорчо́вування, ви́корчування.	ви́корчування, (*неоконч. д. – ещё*) викорчо́вування, ***корчува́ння***.	ви́корчування.	ви́корчування, (*неоконч. д. – ещё*) викорчо́вування, ***корчува́ння*** (*с.*).
Ви́краска – помалюва́ння.	фарбува́ння, пофарбува́ння, -ння.	*спец.* фарбува́ння, пофарбува́ння, викра́шування, ви́крашення.	фарбува́ння, пофарбува́ння, викра́шування, ви́крашення.	[по]фарбува́ння, викра́шування, ви́крашення.	фарбува́ння, пофарбува́ння.
Ви́купка – ви́куп, викупа́ння, викупі́вля (*ж. р.*), ви́куплення.	***ви́куп***, -пу, викупля́ння, -ння.	-	-	-	-
Ви́ломка – 1) ви́ламання; 2) ви́лім (*р.* -лому).	-	*спец.* вила́мування, ***ви́ламання***, вило́млювання, ви́ломлення.	1. (*действие*) ***ви́ламання***, ви́ломлення, (*неоконч. – ещё*) вила́мування, вило́млювання; 2. (*пролом*) ви́лом, -у.	(*действие*) ***ви́ламання***, ви́ломлення, (*неоконч. – ещё*) вила́мування, вило́млювання; (*пролом*) ви́лом, -у.	1. (*действие*) ***ви́ламання***, ви́ломлення, (*неоконч. – ещё*) вила́мування, вило́млювання (*с.*); 2. (*пролом*) ви́лом, -у.
Ви́марка – ви́креслення, ви́мазання.	-	-	***ви́креслення***, (*неоконч. д. – ещё*) викре́слювання.	викре́слювання, ***ви́креслення***.	1. ***ви́креслення***, (*неоконч. д. – ещё*) викре́слювання (*с.*); 2. (*вычеркнутое место*) ви́креслене, -ого (*сущ., с.*).

Вы́молотка – вимоло́чування.	***вимоло́чування***, -ння.	ви́молочення, ви́молотка; (*неоконч. действие – ещё*) ***вимоло́чування***.	*с.-х.* 1. (*действие*) ви́молот, -у, ви́молочення, (*неоконч. – ещё*) ***вимоло́чування***; 2. (*умолот*) ви́молот, умоло́т, -у.	(*действие*) ви́молот, -у, ви́молочення, (*неоконч. – ещё*) ***вимоло́чування***; (*умолот – ещё*) ви́молот, умоло́т, -у.	*с.-х.* 1. (*действие*) ви́молот, -у, ви́молочення, (*неоконч. – ещё*) ***вимоло́чування***; 2. (*умолот*) ви́молот, умоло́т, -у.
Вы́мочка – вимо́чування, *сов.* ви́мочення.	***вимо́чування***, -ння.	ви́мочка; (*неоконч. действие – обычно*) ***вимо́чування***.	1. (*действие*) ви́мочка, ***ви́мочення***, (*неоконч. – ещё*) ***вимо́чування***; 2. (*состояние*) *обл.* вимока́ння; 3. (*на посевах*) *обл.* ви́мок, -у.	*разг.* ви́мочка, ***ви́мочення***, вимока́ння.	1. (*действие*) ***ви́мочення***, (*неоконч. – ещё*) ***вимо́чування*** (*с.*); 2. (*состояние*) *разг.* вимока́ння; 3. (*на посевах*) *диал.* ви́мок, -у (*м.*) ви́мочка.
Вы́носка – 1) ви́нос (*р.* -су), вино́сіння, *сов.* ви́несення; 2) ви́носка, нота́тка, при́мі́тка.	1) ***ви́нос***, -су, ***ви́несення***, -ння; 2) (*подстрочное примечание*) ви́носка, нота́тка, при́мі́тка.	1) (*действие*) ***ви́несення***; 2) (*о примечании*) ви́носка.	1. (*действие*) *разг.* ***ви́несення***; 2. (*примечание*) ви́носка, примі́тка.	(*действие*) *разг.* ***ви́несення***; *охотн.* вино́шування; (*примечание*) *уст.* ви́носка, примі́тка.	1. (*действие*) *разг.* ***ви́несення*** (*с.*); *охотн.* вино́шування; 2. (*примечание*) *уст.* ви́носка, примі́тка.
Вы́плавка – вито́плювання, *сов.* ви́топлення.	1) ***вито́плювання***, -ння; 2) витоп, -пу.	*мет.* ви́плавка; (*неоконч. действие – обычно*) виплавля́ння.	*мет.* ви́плавка, ви́топ, -у, ***ви́топлення***; (*неоконч. д. – обычно*) виплавля́ння, ***вито́плювання***.	(*действие*) ***ви́топлення***.	*мет.* ви́плавка, ви́топ, -у, *с.* ***ви́топлення***; (*неоконч. д. – обычно*) виплавля́ння, ***вито́плювання***.
Вы́правка – 1) виправля́ння, ви́правка; 2) *военная* **вы́правка** – військова́ ви́правка,	1) ***виправля́ння***, -ння; 2) (*стройность*) ви́правка, -ки.	1) (*действие*) ви́правлення, ви́правка; (*неоконч. действие – ещё*) ***виправля́ння***; 2) (*осанка*)	1. (*действие*) *прост.* ви́правлення; (*неоконч. – ещё*) ***виправля́ння***; ви́рівняння, (*неоконч. – ещё*)	(*действие*) ви́правлення, (*неоконч. – ещё*) ***виправля́ння***; ви́рівняння, (*неоконч. – ещё*)	1. (*действие*) *прост.* ви́правлення, (*неоконч. д. – ещё*) ***виправля́ння*** (*с.*); ви́рівняння, (*неоконч. – ещё*)

військова́ поста́ва, військове́ ви́муштрування, військова́ вимуштрі́вля (*р.* -лі).		ви́правка.	вирі́внювання; 2. (*осанка*) ви́правка, поста́ва.	вирі́внювання; (*осанка*) ви́правка, поста́ва; (*строевое обучение*) *уст.* ви́шкіл, -колу.	вирі́внювання; 2. (*осанка*) ви́правка, поста́ва; (*строевое обучение*) *м., уст.* ви́шкіл, -школу.
Вы́прядка – випряда́ння, *сов.* ви́прядіння.	-	-	-	***випряда́ння***; (*то, что выпрядено*) *разг.* ви́прядка, випрядене, -ого (*сущ.*)	1. *уст.* (*действие*) ***випряда́ння*** (*с.*); 2. *разг.* ви́прядене, -ого (*сущ., с.*).
Вы́пряжка – ви́пряг.	-	-	-	випряга́ння, розпряга́ння.	*разг.* випряга́ння (*с.*).
Вы́садка – 1) виса́джування, ви́сад; 2) висіда́ння (напр. з ваго́ну), ви́сад (на ста́нції), ви́сідка; 3) (*место* **вы́садки** *из лодки*) ви́лазка.	1) ви́садка, -ки; 2) *(действие)* ***висіда́ння***, -ння; 3) (*о растениях*) ***виса́джування***, -ння.	ви́садка, ви́садження; (*неоконч. действие – обычно*) ***виса́джування***.	1 (*действие*) ви́садка, ви́садження, (*неоконч. – ещё*) ***виса́джування***; зса́джування; 2. *см.* **вы́садки.**	ви́садка, ви́садження.	1. (*действие*) ви́садка, *с.* ви́садження, (*неоконч. – ещё*) ***виса́джування***; зса́джування; 2. *см.* **вы́садки.**
Вы́сворка – ви́муштрування (хорта́).	-	-	-	-	-
Вы́севка – висіва́ння, ви́сів.	***ви́сів***, -ву; (*действие – ещё*) ***висіва́ння***, -ння.	*с.-х* ***ви́сів***, -ву; (*неоконч. действие – обычно*) ***висіва́ння***.	*с.-х и пр.* ***ви́сів***, -у; (*неоконч. д. – обычно*) ***висіва́ння***, висі́ювання.	***висіва́ння***, висі́ювання.	*в разн. знач.* ***ви́сів***, -у; (*неоконч. д. – обычно*) *с.* ***висіва́ння***, висі́ювання.
Вы́сечка – 1) висіка́ння; 2) зубцюва́ння.	-	ви́січка; (*действие – ещё*) ***висіка́ння***, ви́січення.	1. ви́січка, ви́січення, (*неоконч. д. – ещё*) ***висіка́ння***; ви́різьблення, (*неоконч. д. – ещё*) вирі́зьблювання;	висічення; ви́різьблення; креса́ння, викре́шування.	1. ви́січка, *с.* ви́січення, (*неоконч. д. – ещё*) ***висіка́ння***; ви́різьблення, (*неоконч. д. – ещё*) вирі́зьблювання;

			2. креса́ння, викре́шування.		2. креса́ння, викре́шування.
Вы́сидка – 1) ви́сідка, виси́джування; 2 – 3) *см.* **Выси́живание.**	-	-	*разг.* ***виси́джування***; вилу́плювання.	(*о тюремном заключении*) *прост.* відсидка; (*действие*) ***виси́джування***; вилу́плювання.	*разг.* ***виси́джування*** (*с.*); вилу́плювання.
Вы́стройка – будува́ння, збудува́ння, вибудо́ва.	-	-	-	*уст.* будівни́цтво.	-
Вы́ступка, вы́ступь – виступа́ння, ходá, постáва.	-	-	-	*уст., прост.* ***ходá***, по́ступ, -у.	*уст. см.* **похо́дка.**
Вы́сылка – 1) *см.* **Высыла́ние**; 2) ви́слання, банітува́ння, засла́ння. **Высыла́ние** – висила́ння, виправля́ння, *сов.* ви́слання.	1) ви́силка, -ки; (*действие*) ***висила́ння***; (*отправление – ещё*) виряджа́ння, -ння; 2) надсила́ння, -ння.	ви́силка; (*неоконч. действие – обычно*) ***висила́ння***; (*присылка*) надсила́ння, надісла́ння.	ви́силка, (*неоконч. д. – обычно*) ***висила́ння***; надсила́ння, надісла́ння.	*юр.* ви́силка.	ви́силка, (*неоконч. д. – обычно*) ***висила́ння***; надсила́ння, надісла́ння.
Высыпка – 1) *(от «сыпать»)* висипа́ння; *сов.* ви́сипання; 2) спання́, ви́спання.	***висипа́ння***, -ння.	ви́сипка; (*неоконч. действие – обычно*) ***висипа́ння***.	*разг.* ви́сипка; (*неоконч. д. – обычно*) ***висипа́ння***.	*в разн. знач.* ви́сипка; (*неоконч. д. – обычно*) ***висипа́ння***.	*разг.* ви́сипка; (*неоконч. д. – обычно*) *с.* ***висипа́ння***.
Вы́течка – 1) витіка́ння; (*то, что вытекло*) ви́тічка; 2) ви́хід, вилiза́ння (звірини́ з лі́гва).	-	-	-	-	-
Вы́тирка –	-	-	-	-	-

витира́ння, *сов.* витертя́.					
Вы́топка – 1) опа́лення, огріття́ (ха́ти); 2) **вы́топки** *жира* – шква́рки, ви́шкварки.	ви́топка, -ки; (*жира – ещё*) вишква́рювання, -ння.	ви́топка; (*неоконч. действие – обычно*) вито́плювання, вишква́рювання.	ви́топлення, ви́топка, (*неоконч. д. – ещё*) вито́плювання; вишква́рювання.	ви́топлення, ви́топка.	*разг.* ви́топлення (*с.*), ви́топка, (*неоконч. д. – ещё*) вито́плювання; вишква́рювання.
Вы́торжка – ви́торгування, вторгува́ння.	-	-	-	-	-
Вы́точка – вито́чування, обто́чування, *сов.* ви́точення.	ви́точка, -ки; (*действие – ещё*) ***вито́чування, ви́точення***; виго́стрювання, ви́гострення, -ння.	ви́точка; (*действие – обычно*) ***вито́чування, ви́точення***; виго́стрювання, ви́гострення.	1. ***ви́точення***, ви́точка, (*неоконч. д. – обычно*) ***вито́чування***; ви́гострення, (*неоконч. д. – обычно*) виго́стрювання; 2. (*червоточина*) *прост.* червото́чина.	***ви́точення***, ви́точка.	-
Вытравле́ние, вы́травка – витра́влювання, *сов.* ви́травлення, випа́сування, *сов.* випасі́ння, витоло́чування, *сов.* ви́толочення; витру́ювання, *сов.* ви́труєння; (*плода*) зігна́ння пло́ду.	***витра́влювання, ви́травлення***, -ння.	ви́травка.	***ви́травлення***, (*неоконч. д. – ещё*) витравля́ння, ***витра́влювання***.	***ви́травлення, ви́труєння***.	***ви́травлення***, (*неоконч. д. – ещё*) витравля́ння, ***витра́влювання***.
Вы́тяжка – 1) витяга́ння, *сов.* ви́тягнення;	1) ви́тяжка, -ки; (*действие*) ***витяга́ння***,	ви́тяжка; (*неоконч. действие – обычно*) ***витяга́ння***,	1. (*действие*) ***ви́тягання***, витя́гування;	*в разн. знач.* ви́тяжка.	1. (*действие*) ***ви́тягання***, витя́гування;

ви́пнутість (*р.* -тости); 2) *хим.* – ви́тяжка, екстра́кт; 3) **вы́тяжки** *сапожные* – переди́; 4) витяжни́й душни́к, ви́тяжка.	витя́гування, -ння.	витя́гування.	2. (*экстракт*) ви́тяжка.		2. (*экстракт*) ви́тяжка; 3. (*прилад*) ви́тяжка.
Вы́учка – 1) *см.* **Выу́чивание**; 2) нау́ка, ви́учка. **Выу́чивание** – вивча́ння, навча́ння, завча́ння; *сов.* ви́вчення, навчі́ння, (*диал.*) навчиття́.	ви́учка, нау́ка, -ки.	ви́учка; (*наука*) нау́ка.	ви́учка; умі́ння, до́свід, -у; (*наука*) нау́ка.	*разг.* ви́шкіл, -колу; умі́ння, до́свід, -у; (*наука*) нау́ка.	*разг.* ви́шкіл, -колу (*м.*), ви́учка; *с.* умі́ння, *м.* до́свід, -у; (*наука*) нау́ка.
Вы́ческа – 1) вичі́сування, ви́чесання; 2) **вы́чески** – па́чіски, па́чоси, кло́ччя.	***вичі́сування***, -ння.	ви́чіска; (*неоконч. действие – обычно*) ***вичі́сування***.	ви́чіска, ви́чіс, -у, (*неоконч. д. – обычно*) ***вичі́сування***.	*разг.* ви́чіска, ви́чіс, -у,	ви́чіска, *м.* ви́чіс, -чосу, (*неоконч. д. – обычно*) *с.* ***вичі́сування***.
Вы́чинка – гарбува́ння, ви́чинка, чиньба́; *срв.* **Вы́делка.**	ви́чинка, -ки, ***чиньба́***, -бі́, чи́нка, -ки.	-	-	ла́годження, лата́ння.	*разг., уст.* ла́годження, лата́ння (*с.*).
Вы́чистка – 1) вичища́ння, чи́щення, *сов.* ви́чищення; 2) *мед.* – вис[ш]кріба́ння.	ви́чистка, -ки, ***вичищання, ви́чищення***, -ння.	ви́чистка; (*неоконч. действие – обычно*) ***вичища́ння***.	***ви́чищення***, ви́чистка, (*неоконч. д. – ещё*) ***вичища́ння***.	ви́чистка.	*разг.* ***ви́чищення*** (*с.*), ви́чистка, (*неоконч. д. – ещё*) ***вичища́ння***.
Вы́шибка – вибива́ння, *сов.* вибиття́, ви́бій	-	-	-	***вибива́ння***; вигання́ння, випира́ння;	-

(*р.* -бою).				викида́ння.	
Выщи́пывание, вы́щипка – вищи́пування, *сов.* ви́щипання; вищи́кування; (*о волосах, перьях*) виску́бування, вискуба́ння, ску́бка, *сов.* ви́скубання.	-	-	-	***вищи́пування, виску́бування***.	***вищи́пування, виску́бування***.
Глазирова́ние, глазиро́вка – 1) глазурува́ння, глянсува́ння; 2) (*посуды*) полива́ння.	1) ***глазурува́ння, полива́ння***, -ння 2) (*о бумаге*) глазурува́ння, ***глянсува́ння***, -ння.	1) (*действие*) глазуро́вка, ***глазурува́ння***; ***полива́ння***, полиття́; 2) (*украшение из глазури*) глазуро́вка, глазу́р, -рі.	1) (*действие*) ***глазурува́ння; полива́ння, глянсува́ння***; 2) (*украшение из глазури*) глазу́р, -і, глазуро́вка,.	***глазурува́ння; полива́ння, глянсува́ння***; (*украшение из глазури*) глянсо́вання, глазу́р, -і, поли́ва.	1. (*действие*) ***глазурува́ння*** (*с.*); ***полива́ння, глянсува́ння***; 2) (*украшение из глазури*) глазу́р, -і.
Гравиро́вка, *см.* **Гравирова́ние. Гравирова́ние** – 1) ритува́ння, гравірува́ння; 2) ритовни́цтво, гравірува́льне майсте́рство.	гравірува́ння, -ння; (*по дереву – ещё*) ***ритува́ння***, -ння.	гравіро́вка; (*неоконч. действие – обычно*) гравірува́ння.	гравірува́ння, гравіюва́ння.	гравію(ру)ва́ння.	гравіюва́ння (*с.*).
Гримиро́вка, *см.* **Гримирова́ние. Гримирова́ние** – гримува́ння.	***гримува́ння***, -ння.	1) (*действие*) ***гримува́ння***; 2) (*грим*) грим, -му, гриміро́вка.	***гримува́ння***.	***гримува́ння***.	***гримува́ння*** (*с.*).
Грунто́вка, *см.* **Грунтова́ние. Грунтова́ние** – (*у красильщиков и художников*) ґрунтува́ння, *сов.*	грунтува́ння, -ння.	*жив., тех.* грунто́вка; (*неоконч. действие – обычно*) грунтува́ння.	*спец.* грунто́вка; (*неоконч. д. – обычно*) грунтува́ння.	(*действие*) ***ґрунтува́ння***; (*следствие*) ґрунто́вання.	*спец.* ґрунто́вання, (*неоконч. д. – обычно*) ***ґрунтува́ння*** (*с.*).

поґрунтува́ння, заґрунтува́ння.					
Группиро́вка, *см.* **Группирова́ние. Группирова́ние** – гуртува́ння, ку́пчення, групува́ння, *сов.* угрупува́ння.	1) ***групува́ння, гуртува́ння, ку́пчення***, -ння; 2) (*группа*) угрупо́вання, -ння.	1) (*действие*) ***групува́ння***; 2) (*о группе*) угрупо́вання.	1) (*действие*) ***групува́ння***, згурто́вування, ***гуртува́ння***; 2) (*группа*) угрупо́вання.	***групува́ння***; згурто́вування, ***гуртува́ння***; (*группировка – ещё*) угрупо́вання.	1. (*действие*) ***групува́ння*** (*с.*); згурто́вування, ***гуртува́ння***; 2) (*группа*) угрупо́вання.
Да́вка – тиск, стиск, ти́скнява, ти́снява.	***тиск***, -ку, ***ти́снява***, -ви.	***тиск***, -ку, ***ти́снява***, да́вка.	*разг.* ***тиск***, -у, ***ти́снява***, да́вка, давкотня́ (*усилит.*), товчія́.	*разг.* ***тиск***, -у, ***ти́снява***, да́вка, товчія́, *усилит.* давкотня́.	*разг.* ***тиск***, -у (*м.*), ***ти́снява***, да́вка, товчія́, *усилит.* давкотня́, -ні́.
Джигито́вка, -ова́ние – гарцюва́ння, джиґітува́ння.	***джигітування***, -ння.	джигіто́вка; (*действие – обычно*) ***джигітува́ння***.	джигіто́вка; (*действие – обычно*) ***джигітува́ння***.	джигі́тівка; (*действие – обычно*) ***джигітува́ння***.	(*действие*) ***джигітува́ння*** (*с.*); (*способ*) джигіто́вання, *менее реком.* джигіто́(і)вка.
Диктова́ние *и* **Дикто́вка** – диктува́ння, прока́зування.	1) (*действие*) ***диктува́ння***, -ння; 2) дикто́вка, -ки, дикта́нт, -ту.	1) дикто́вка; (*неоконч. действие – обычно*) ***диктува́ння***; 2) *пед.* дикто́вка, дикта́нт, -ту.	1. ***диктува́ння***; 2. (*диктант*) *разг.* дикто́вка; дикта́нт, -у.	***диктува́ння***; (*диктант*) дикта́нт, -у, *разг.* дикто́вка.	1. ***диктува́ння*** (*с.*); 2. (*диктант*) дикта́нт, -у, *разг.* дикто́вка.
Днёвка – днюва́ння.	***днюва́ння***, -ння.	дньо́вка.	дні́вка, ***днюва́ння***.	дні́вка, ***днюва́ння***.	дні́вка, *с.* ***днюва́ння***.
Доде́лка, доде́л, доде́лывание – доробля́ння, *сов.* доробі́ння, доро́бка.	***доробля́ння***, доро́блення, -ння.	доро́блення, доро́бка; (*неоконч. действие – ещё*) ***доробля́ння***, доро́блювання.	доро́блення, доро́бка; (*неоконч. д. – ещё*) ***доробля́ння***, доро́блювання.	доро́блення, доро́бка; (*неоконч. д. – ещё*) ***доробля́ння***, доро́блювання.	доро́блення, (*неоконч. д. – ещё*) ***доробля́ння***, доро́блювання (*с.*); (*следствие*) доро́бок, -бку (*м.*), доро́бка.
До́йка – доі́ння.	***доі́ння***, -ння.	*с.-х.* ***доі́ння***.	***доі́ння***.	***доі́ння***.	***доі́ння***.
Докле́йка, *см.*	-	-	-	-	***докле́ювання*** (*с.*).

Доклéивание. Доклéивание – долíплювання, *сов.* долíплення, доклéювання, *сов.* доклеї́ння. **Д.** *Столярным клеем* – докарýчувания, докарýчення.					
Докрáска, *см.* **Докрáшивание. Докрáшиванье** – дофарбóвування, докрáсювання, *сов.* дофарбувáння, докрасíння.	-	***дофарбóвування, дофарбувáння***, докрáшування, докрáшення.	***дофарбóвування, дофарбувáння***, докрáшування, докрáшення.	***дофарбóвування***.	***дофарбувáння***, *разг.* докрáшення, (*неоконч. д. – ещё*) ***дофарбóвування,*** докрáшування.
Докýпка – докупóвування, докуплЯ́ння, *сов.* докупíння, дóкуп (*р.* -пу).	***докупóвування***, докýплення, -ння.	докýплення, докýпка; (*неоконч. действие – обычно*) ***докупóвування***.	*прост.* ***докупóвування***.	*прост.* ***до***(при)***купóвування***.	*прост.* ***докупóвування***, прикупóвування (*с.*).
Доли́вка, *см.* **Доли́в. Доли́в, доливáние** – доливáння, *сов.* доллЯ́ння, долиттЯ́.	***доливáння***, -ння, ***долиттЯ́***, -ттЯ́.	доли́вка; (*неоконч. действие – обычно*) ***доливáння***.	***долиттЯ́***, (*неоконч. д. – ещё*) ***доливáння***.	***долиттЯ́***, (*неоконч. д. – ещё*) ***доливáння***.	***долиттЯ́*** (*с.*), доли́в, -у (*м.*) (*неоконч. д. – ещё*) ***доливáння***.
Допи́ска (*действие*) – дописáння, (*то, что дописано*) дóписка.	(*действие*) допи́сування ***дописáння***, -ння.	допи́ска; (*неоконч. действие – обычно*) допи́сування.	*прост.* допи́ска; ***дописáння***, (*неоконч. д. – ещё*) допи́сування.	*прост.* допи́ска; ***дописáння***, (*неоконч. д. – ещё*) допи́сування.	*прост.* допи́ска, *с.* ***дописáння***, (*неоконч. д. – ещё*) допи́сування.
Дополýчка, -чение – діймáння, добирáння, *сов.* добраннЯ́.	доодéржування, доодéржання, -ння.	1) (*действие*) доодéржування, доодéржання; 2) (*дополученное*) додéржана сýма,	*прост.* 1. *см.* **дополучéние;** 2. (*дополученное*) доодéржане, -ого; (*о деньгах – обычно*)	*прост.* доодéржання, доодéржана, (*неоконч. д. – ещё*) доодéржування,	доодéржання, (*неоконч. д. – ещё*) доодéржування, доотри́мування; (*дополученное –*

		доодéржані грóші, -шей *и т.п.*	додéржана сýма, доодéржані грóші, (-шей).	доотри́мування; (*дополученное – ещё*) *прост.* доодéржане, -ого (*с.*) *и* доодéржана (доотри́мана) сýма, доодéржані (доотримáні) грóші (-ей) (*мн.*).	*ещё*) *прост.* доодéржане, -ого (*сущ., с.*), доодéржана (доотри́мана) сýма, доодéржані (доотримáні) грóші (-шей).
Дóпытка – 1) допи́тування, дóпит, випи́тування; 2) вимýчування.	-	-	-	-	-
Досáдка – досáджування, (*то, что досажено*) дóсадка.	-	-	-	-	-
Достáвка, доставлéние – 1) дові́з (*р.* -вóзу), приві́з (*р.* -возу), пристáва, пристáвка, приставля́ння; 2) (*поставка*) постачáння, достачáння чогó комý.	пристáвка, -ки, ***приставля́ння***, -ння, достáвка, доставля́ння.	достáвка; (*неоконч. действие – обычно*) доставля́ння.	достáвка, пристáвка, (*неоконч. д. – обычно*) доставля́ння, ***приставля́ння; достачáння***.	до(при)стáвка, достáва, (*неоконч. д. – ещё*) до***(при)ставля́ння, достачáння***, припровáджування.	достáвка, пристáвка, достáва, *с.* достáвлення, пристáвлення, (*неоконч. д. – ещё*) доставля́ння, ***приставля́ння, достачáння***, припровáджування.
Дострóйка – (*вообще здания*) добудувáння; (*только камен. или кирпичн.*) домурувáння.	***добудувáння***, -ння.	***добудувáння***, (*неоконч. действие – ещё*) добудóвування; ***домурувáння***, (*неоконч. действие – ещё*) домурóвування.	***добудувáння***, (*неоконч. д. – ещё*) добудóвування; ***домурувáння***, (*неоконч. д. – ещё*) домурóвування.	***добудувáння***, (*неоконч. д. – ещё*) добудóвування; ***домурувáння***, (*неоконч. д. – ещё*) домурóвування.	1. ***добудувáння***, (*неоконч. д. – ещё*) добудóвування (*с.*); (*о каменной, кирпичной кладке – ещё*) ***домурувáння***, (*неоконч. д. – ещё*) домурóвування;

					2. добудо́ва.
Досы́лка – 1) досила́ння, *сов.* досла́ння; 2) (*то, что дослано*) до́силка.	(*действие*) ***досила́ння, досла́ння***, -ння.	доси́лка; (*неоконч. действие – обычно*) ***досила́ння***.	***досла́ння***, (*неоконч. действие – обычно*) ***досила́ння***.	***досла́ння***, (*неоконч. действие – обычно*) ***досила́ння***.	***досла́ння*** (*с.*), *не реком.* доси́лка, (*неоконч. д. – ещё*) ***досила́ння***.
Досы́пка – 1) *см.* **Досыпа́ние**; 2) (*то, что досыпано*) до́си́пка. **Досыпа́ние** – 1) досипа́ння; 2) досипля́ння.	доси́пка, -ки; (*действие*) ***досипа́ння***, -ння.	доси́пка; (*неоконч. действие – обычно*) ***досипа́ння***.	***досипа́ння***.	***досипа́ння***.	***досипа́ння***.
Доу́чка – довча́ння, *сов.* довчиття́.	-	-	-	-	-
Доши́вка – дошива́ння, *сов.* дошиття́.	***дошива́ння***, -ння, ***дошиття́***, -ття́.	***дошиття́***, доши́вка; (*неоконч. действие – обычно*) ***дошива́ння***.	***дошиття́***, (*неоконч. д. – ещё*) ***дошива́ння***.	***дошиття́***, (*неоконч. д. – ещё*) ***дошива́ння***.	***дошиття́***, (*неоконч. д. – ещё*) ***дошива́ння***.
Драпиро́вка – драпува́ння	***драпува́ння***, -ння.	драпіро́вка; (*неоконч. действие – обычно*) драпірува́ння, ***драпува́ння***.	драпірува́ння, ***драпува́ння***.	***драп***[ір]***ува́ння***.	драпірува́ння, ***драпува́ння***.
Дрессиро́вка – муштрува́ння, му́штра, дресува́ння.	дресирува́ння, ***муштрува́ння***, -ння, ***му́штра***, -ри.	дресиро́вка; (*неоконч. действие – обычно*) дресирува́ння.	дресирува́ння; ***му́штра***, (*неоконч. д. – ещё*) ***муштрува́ння***.	-	дресирува́ння (*с.*), ***му́штра***, (*неоконч. д. – ещё*) ***муштрува́ння***.

Таблиця 2. Прикметники на *-видний, -подібний*

РУС-1933	РУС-1937	РУС-1948	РУС-1969	РУС-2003	РУС-2014
Бобови́дный, -обра́зный – бібча́стий.	-	-	бобови́дний.	бобча́стий, бобоподі́бний.	бобоподі́бний.
Богови́дный – богови́д(н)ий.	-	-	-	-	-
Богоподо́бный – богоподі́бний, богови́д(н)ий.	-	-	-	богоподі́бний.	богоподі́бний.
Бочкообра́зный – бочкува́тий.	бочкоподі́бний.	бочкоподі́бний.	бочкоподі́бний, ***бочкува́тий***.	бочкоподі́бний, ***бочкува́тий***.	бочкоподі́бний, ***бочкува́тий***.
Булавови́дный – таки́й як булава́, була́вистий, голова́тий.	-	-	-	-	-
Бутылкови́дный – пляшкува́тий.	-	-	-	-	-
Валикообра́зный – вальцюва́тий.	валикоподі́бний, -а, -е.	валикоподі́бний.	валикоподі́бний.	-	валикоподі́бний.
Валообра́зный – валува́тий.	валоподі́бний, -а, -е.	валоподі́бний.	-	-	-
Венцеви́дный – вінцеви́дий. *Срв.* **Венцеобра́зный.**	-	-	-	-	-
Венцеобра́зный – вінцюва́тий, вінкува́тий.	-	-	-	-	-
Венчикови́дный – віночкува́тий.	***віночкува́тий***, віночкоподі́бний, -а, -е.	*бот.* віночкови́дний.	*бот.* віночкоподі́бний, віночкови́дний.	вінчикоподі́бний, ***віночкува́тий***.	*бот.* віночкоподі́бний, вінчикоподі́бний, ***віночкува́тий***.
Веретенообра́зный – верете́нистий,	веретеноподі́бний, -а, -е.	веретеноподі́бний.	веретеноподі́бний.	веретеноподі́бний.	веретеноподі́бний.

веретенува́тий.					
Вилообра́зный – вилкува́тий, вилка́стий, розсохува́тий.	вилоподі́бний, ***вилкува́тий***, -а, -е.	вилоподі́бний.	вилоподі́бний, ***вилка́стий***.	вилоподі́бний, ***вил[к]ува́тий, вилка́стий, розсохува́тий***, розсоха́тий.	вилоподі́бний, ***вилка́стий, вилкува́тий, розсохува́тий***, розсоха́тий.
Винтообра́зный – ґвинтува́тий.	гвинтоподі́бний.	гвинтоподі́бний.	гвинтоподі́бний.	гвинтоподі́бний, ***гвинтува́тий***, як гвинт.	гвинтоподі́бний, ***гвинтува́тий***, як гвинт.
Воздухообра́зный, -ви́дный – пові́трюватий, повітри́стий.	-	-	-	-	*уст.* повітроподі́бний.
Волнообра́зный – хвили́стий, хвилюва́тий, хвилеви́дий.	хвилеподі́бний, хвилястий, -а, -е.	хвилеподі́бний; (*волнистый – ещё*) хвиля́стий.	хвилеподі́бний; (*волнистый*) хвиля́стий, хви́льний.	хвиля́стий, хвилеподі́бний.	хвилеподі́бний; (*волнистый*) хвиля́стий.
Волосови́дный – тонки́й, як волоси́на, волоси́нкуватий.	-	-	волосоподі́бний, волосови́дний.	волосоподі́бний, волоскува́тий.	волосоподі́бний, *разг.* волоскува́тий.
Волосообра́зный, *физ.* – волоси́нкуватий.	волосоподі́бний, -а, -е.	волосоподі́бний.	*см.* **волосови́дный**	волосоподі́бний, волоскува́тий.	*см.* **волосови́дный**
Воронкообра́зный – лійкува́тий.	***лійкува́тий***, лійкоподі́бний, -а, -е.	1) воронкоподі́бний; 2) лійкоподі́бний.	1) воронкоподі́бний; 2) лійкоподі́бний.	лійкоподі́бний, ***лійкува́тий***.	лійкоподі́бний, ***лійкува́тий***.
Воскообра́зный – воскува́тий, схо́жий (підхо́жий) до во́ску.	-	-	-	-	воскоподі́бний, ***воскува́тий***.
Газови́дный – газува́тий, (*неточно*) га́зо́вий.	-	-	-	-	-
Газообра́зный – газува́тий,	газоподі́бний, -а, -е.	газоподі́бний.	газоподі́бний.	газоподі́бний, ***газува́тий***.	*тех., физ.* газоподі́бний.

(*неточно*) га́зо́вий.					
Гвоздеобра́зный – гвіздкува́тий, цвяхува́тий.	-	-	-	цвяхоподі́бний.	цвяхоподі́бний.
Глинови́дный – глинува́тий.	-	-	-	глинкува́тий.	-
Глыбообра́зный – брилува́тий.	брилоподі́бний, ***брилува́тий***, -а, -е.	-	-	брилоподі́бний, ***брилува́тий***.	брилоподі́бний, ***брилува́тий***.
Горохови́дный – горо́шкуватий, горо́хуватий.	-	горохови́дний.	горохови́дний.	-	горохоподі́ний.
Гребневи́дный – гребіня́стий, гребенюва́тий.	***гребенюва́тий***, -а, -е.	гребневи́дний.	гребневи́дний.	гребенеподі́бний, ***гребенюва́тий***.	гребенеподі́бний, ***гребенюва́тий***.
Грибови́дный – гриба́стий, печери́чкуватий.	грибови́дний, -а, -е.	грибови́дний.	грибоподі́бний, грибови́дний.	грибоподі́бний, грибкува́ий.	грибоподі́бний.
Грушеви́дный, грушеобра́зный – грушкува́тий.	грушови́дний, -а, -е.	грушови́дний.	грушови́дний.	грушеподі́бний, як гру́ша.	грушеподі́бний, як гру́ша.
Губови́дный, губообра́зный – губи́стий.	губоподі́бний, -а, -е.	губови́дний.	губови́дний.	губоподі́бний, у фо́рмі губ[и́].	губоподі́бний, у фо́рмі губи́.
Дельтови́дный, -обра́зный – дельтува́тий.	дельтови́дний, дельтоподі́бний, -а, -е.	дельтови́дний.	дельтоподі́бний, дельтови́дний.	дельтоподі́бний.	дельтоподі́бний, ***дельтува́тий***, *не реком.* дельтови́дний.
Дикообра́зный – ди́кого ви́гляду, дичакува́тий, дивогля́дний, чудни́й, ди́вний.	-	-	-	-	-
Дискообра́зный – кружалува́тий.	дископоді́бний, -а, -е.	дископоді́бний.	дископоді́бний.	дископоді́бний.	дискува́тий, дископоді́бний, ***кружалува́тий***.

Дланеви́дный – долонюва́тий.	-	-	-	долонеподі́бний.	долонеподі́бний.
Древови́дный – деревува́тий, дереви́стий.	деревоподі́бний, -а, -е.	*бот.* деревови́дний.	*бот.* деревоподі́бний, деревови́дний.	*бот.* ***дереви́стий***, деревоподі́бний.	*бот.* деревоподі́бний, ***дереви́стий***.
Древообра́зный – деревува́тий, дереви́стий.	деревоподі́бний, -а, -е.	деревоподі́ний.	деревоподі́ний.	***дереви́стий***, деревоподі́бний.	-
Дугообра́зный – дугува́тий, ду́жни́й [Ду́жна́ сте́ля], дуга́стий, каблукува́тий, лучкува́тий, облукува́тий, ободи́стий.	***дугува́тий***, -а, -е.	дугоподі́бний.	дугоподі́бний, ***дугува́тий***, *редко* ***ободи́стий***.	дугоподі́бний, ***дугува́тий***, *реже* ***ободи́стий***.	-
Жаброви́дный – зябрува́тий.	зяброви́дний, -а, -е.	зяброви́дний.	зяброподі́бний, зяброви́дний, ***зябрува́тий***.	зяброподі́бний.	зяброподі́бний, ***зябрува́тий***.
Жгутообра́зный – джгутува́тий.	-	-	-	-	-
Желобообра́зный – жолобува́тий, уло́гвистий, рівчакува́тий.	жолобоподі́бний, -а, -е.	жолобоподі́бний.	-	-	-
Женообра́зный, женоподо́бный – жонови́дий, поді́бний до жі́нки, жінкува́тий.	жінкоподі́бний, жоноподі́бний, -а, -е.	***поді́бний до жі́нки***, женоподі́бний.	***поді́бний до жі́нки, жінкува́тий***, женоподі́бний.	женоподі́бний, *разг.* ***жінкува́тий***.	***жінкува́тий***, жінкоподі́бний.

Таблиця 3. Дієслова на *-и(і)рувати*

РУС-1933	РУС-1937	РУС-1948	РУС-1969	РУС-2003	РУС-2014
Абони́ровать *что*, **-ся** *на что* – передпла́чувати, передплати́ти що, абонува́ти, заабонува́ти що.	***абонува́ти***, -ну́ю, -ну́єш; **-ться** абонува́тися	***абонува́ти***, -ну́ю, -ну́єш; **-ться** абонува́тися	***абонува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	*несов. и сов., уст.* ***абонува́ти***[ся], -у́ю[ся], -у́єш[ся]; ***передпла́чувати***[ся], -ую, -уєш, -ує[ться] / ***передплати́ти***, -ачу́, -а́тиш.	(*получать по абонементу*) ***абонува́ти***, -у́ю, -у́єш, ***передпла́чувати***, -ую, -уєш / ***передплати́ти***, -ачу́, -а́тиш.
Агити́ровать – агітува́ти.	***агітува́ти***, -ту́ю.	***агітува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	***агітува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	***агітува́ти***, -у́ю, -у́єш, вести́ агіта́цію.	***агітува́ти***, -у́ю, -у́єш, вести́ (веду́, веде́ш) агіта́цію.
Агонизи́ровать – агонізува́ти, дохо́дити, кона́ти, часува́ти.	***агонізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***агонізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***агонізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш, ***кона́ти***, ***дохо́дити***, -джу, -диш, *реже* ***часува́ти***, -су́ю, -су́єш.	***агонізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш, ***кона́ти***, ***дохо́дити***, -джу, -диш, *реже* ***часува́ти***.	*несов.* ***агонізува́ти***, -у́ю, -у́єш, ***кона́ти***, ***дохо́дити***, -джу, -диш, *разг. реже* ***часува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Акклиматизи́ровать, -ся – акліматизува́ти, -ся, принату́рювати, -ся, принату́рити, -ся.	***акліматизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***акліматизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** акліматизува́тися.	***акліматизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***акліматизува́ти***[ся], -зу́ю[ся], -зу́єш[ся].	*несов. и сов.* ***акліматизува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Аккомпани́ровать, -ся – акомпаньюва́ти, -ся, пригрива́ти, -ся до чо́го, супрово́дити, -ся.	акомпанува́ти, -ну́ю, -ну́єш.	акомпанува́ти, -ну́ю, -ну́єш.	акомпанува́ти, -ну́ю, -ну́єш, ***пригрива́ти***, -граю́, -граєш́.	акомпанува́ти, -ну́ю, -ну́єш, супрово́джувати, -ую, -уєш.	*несов.* акомпанува́ти, -у́ю, -у́єш, ***пригрива́ти***, -граю́, -граєш́, супрово́джувати, -ую, -уєш.
Аккумули́ровать – акумулюва́ти.	-	***акумулюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш; **-ться**	*спец.* ***акумулюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	*в разн. знач.* ***акумулюва́ти***[ся], -ю́ю, -ю́єш, -ю́є[ться].	*несов. и сов., в разн. знач.* ***акумулюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш;

		акумулюва́тися.			нагрома́джувати, -ую, -уєш / нагрома́дити, -джу, -диш, накопи́чувати / накопи́чити.
Амальгами́ровать – амальгамува́ти.	-	***амальгамува́ти***, -му́ю, -му́єш.	***амальгамува́ти***, -му́ю, -му́єш.	*несов. и сов.* ***амальгамува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́[ється].	*несов. и сов.* ***амальгамува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Ампути́ровать – ампутува́ти, відтина́ти (ушко́джений або зара́жений о́рган).	***ампутува́ти***, -ту́ю.	*мед.* ***ампутува́ти***, -ту́ю, -ту́єш; **-ться** *мед.* ампутува́тися.	*мед.* ***ампутува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	*несов. и сов., мед.* ***ампутува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -ує[ться].	*несов. и сов., мед.* ***ампутува́ти***, -у́ю, -у́єш; ***відтина́ти*** / відітну́ти *и* відтя́ти, -дітну́, -дітне́ш, відсіка́ти / відсікти́, -січу́, -січе́ш.
Анализи́ровать – аналізува́ти, (*сов.*) заналізува́ти.	***аналізува́ти***, -зу́ю.	***аналізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** аналізува́тися.	***аналізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***аналізува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -ує[ться].	*несов. и сов.* ***аналізува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Анатоми́ровать – анатомува́ти, па́трати, розчиня́ти.	***анатомува́ти***, -му́ю, -му́єш.	***анатомува́ти***, -му́ю, -му́єш; **-ться** анатомува́тися	***анатомува́ти***, -му́ю, -му́єш.	*несов. и сов.* ***анатомува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -ує[ться].	*несов. и сов.* ***анатомува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Анестези́ровать – анестезува́ти.	***анестезува́ти***, -зу́ю, -зу́єш, знечу́лювати, -люю, -люєш.	*мед.* ***анестезува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** анестезува́тися.	*мед.* ***анестезува́ти***, -зу́ю, -зу́єш, знечу́лювати, -люю, -люєш.	*несов. и сов., мед.* ***анестезува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -ує[ться], знечу́лювати[ся], -юю, -юєш, -ює[ться] / знечу́лити, знебо́лювати[ся] / знебо́лити.	*несов. и сов., мед.* ***анестезува́ти***, -у́ю, -у́єш, знебо́лювати, -юю, -юєш / знебо́лити.
Аннули́ровать – анулюва́ти, скасува́ти; пусти́ти в небуття́.	***анулюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	***анулюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш; **-ться** анулюва́тися.	*несов. и сов.* ***анулюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш, скасо́вувати, -со́вую, -со́вуєш, ***скасува́ти***, -су́ю, -су́єш.	*несов. и сов.* ***анулюва́ти***[ся], -ю́ю, -ю́єш, -ю́є[ться], скасо́вувати[ся], -о́вую, -о́вуєш, -о́вує[ться] /	*несов. и сов.* ***анулюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш, скасо́вувати, -о́вую, -о́вуєш / ***скасува́ти***, -у́ю, -у́єш.

				скасува́ти, -су́ю, -су́єш.	
Апелли́ровать – апелюва́ти, (*сов.*) заапелюва́ти.	***апелюва́ти***, -лю́ю.	***апелюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	***апелюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	*несов. и сов.* ***апелюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш.	*несов. и сов.* ***апелюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш; (*к частному лицу – ещё*) зверта́тися.
Аперцепи́ровать – аперципіюва́ти.	-	-	-	-	-
Аплоди́ровать – плеска́ти, приплє́скувати.	аплодува́ти, -ду́ю.	аплодува́ти, -ду́ю, -ду́єш.	аплодува́ти, -ду́ю, -ду́єш, ***плеска́ти*** (плещу́, пле́щеш) [в долоні].	***плеска́ти*** (плещу́, пле́щеш) [в долоні], аплодува́ти, -у́ю, -у́єш.	*несов.* аплодува́ти, -у́ю, -у́єш, ***плеска́ти*** (плещу́, пле́щеш) [в долоні].
Аранжи́ровать – аранжува́ти, упорядкува́ти, упоряди́ти, уложи́ти.	***аранжува́ти***, -жу́ю.	*муз. –* ***аранжува́ти***, -жу́ю, -жу́єш; **-ться** – аранжува́тися	*муз. –* ***аранжува́ти***, -жу́ю, -жу́єш.	*муз., несов. и сов.* ***аранжува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов., муз.* ***аранжува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Ассимили́ровать *чему* – асимілюва́ти, приподобля́ти до чо́го; (*сов.*) засимілюва́ти, приподоби́ти до чо́го.	-	***асимілюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш; **-ться** асимілюва́тися	***асимілюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	*несов. и сов.* ***асимілюва́ти***[ся], -ю́ю[ся], -ю́єш[ся].	*несов. и сов., биол., лингв., этнол.* ***асимілюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш.
Атрофи́роваться – атрофува́тися.	***атрофува́тися***.	***атрофува́тися***, -фу́юся, -фу́єшся.	***атрофува́тися***, -фу́ється.	*несов. и сов.* ***атрофува́тися***, -у́ється.	*несов. и сов., мед., перен.* ***атрофува́тися***, -у́ється.
Бази́роваться – базува́тися на чо́му, ґрунтува́тися на чо́му, спира́тися на чо́му, стоя́ти на чо́му.	***базува́тися***; (*основываться ещё*) грунтува́тися, -ту́юся, -ту́єшся	***базува́тися***.	***базува́тися***, -зу́юся, -зу́єшся; (*основываться – ещё*) грунтува́тися, -ту́юся, -ту́єшся.	***базува́ти[ся],*** -у́ю[ся], -у́єш[ся]; (*основываться – ещё*) *возвр.* ***ґрунтува́ти[ся].***	***базува́ти,*** -у́ю, -у́єш; (*основывать – ещё*) *возвр.* ***ґрунтува́ти.***

Балансирова́ть – 1) балансува́ти; 2) рівнова́житися.	***балансува́ти***, -су́ю.	***балансува́ти***, -су́ю, -су́єш.	***балансува́ти***, -су́ю, -су́єш.	***балансува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*в разн. знач.* ***балансува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Баллотирова́ть – голосува́ти на ко́го; балотува́ти кого́, (*записками*) жеребкува́ти, (*шарами*) га́лки́ (ку́льки) кла́сти, ки́дати.	***балотува́ти***, -тую, -ту́єш; **-ться** балотува́тися.	***балотува́ти***, -тую, -ту́єш; **-ться** балотува́тися.	***балотува́ти***, -тую, -ту́єш.	***балотува́ти***[ся], -ую[ся], -у́єш[ся].	***балотува́ти***, -ую, -у́єш.
Бальзамирова́ть – бальзамува́ти кого́.	***бальзамува́ти***.	***бальзамува́ти***, -мую, -му́єш; **-ться** бальзамува́тися.	***бальзамува́ти***, -му́ю, -му́єш.	***бальзамува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***бальзамува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Блинди́ровать – бліндажува́ти.	***бліндажува́ти***, -жу́ю, -жу́єш.	*воен.* бліндирува́ти, -ру́ю, -ру́єш; **-ться** бліндирува́тися.	*воен., уст.* ***бліндажува́ти,*** -жу́ю, -жу́єш.	*несов. и сов.* бліндува́ти[ся].	*воен., уст.* ***бліндажува́ти,*** -у́ю, -у́єш.
Блоки́ровать – обляга́ти, обступа́ти.	блокува́ти, -ку́ю, -ку́єш; **-ться** блокува́тися.	*воен. и пр.* блокува́ти, -ку́ю, -ку́єш; **-ться** *воен. и пр.* блокува́тися.	блокува́ти, -ку́ю, -ку́єш.	*несов. и сов., в разн. знач.* блокува́ти[ся], -у́ю[ся], -у́єш[ся].	*в разн. знач.* блокува́ти, -у́ю, -у́єш.
Бокси́ровать – боксува́ти.	***боксува́ти***, -су́ю, -су́єш.	***боксува́ти***, -су́ю, -су́єш.	*спорт.* ***боксува́ти***, -су́ю, -су́єш.	***боксува́ти***, -у́ю, -у́єш.	*спорт.* ***боксува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Бомбардирова́ть – бомбардува́ти.	***бомбардува́ти***.	***бомбардува́ти***, -ду́ю, -ду́єш; **-ться** бомбардува́тися.	***бомбардува́ти***, -ду́ю, -ду́єш.	***бомбардува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -ує[ться], бомбува́ти.	***бомбардува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Ботанизи́ровать – ботанізува́ти.	-	***ботанізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***ботанізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*уст.* ***ботанізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*уст.* ***ботанізува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Брави́ровать – бравува́ти.	***бравува́ти***, -ву́ю, -ву́єш.	бравірувати, -рую, -руєш.	***бравува́ти*** (браву́ю, браву́єш).	***бравува́ти***, -ву́ю, -ву́єш, козиря́ти, хизува́тися, -у́юся, -у́єшся.	***бравува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Бронзирова́ть, -зова́ть –	***бронзува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***бронзува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться**	***бронзува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***бронзува́ти***[ся], -у́ю,	***бронзува́ти***, -у́ю, -у́єш.

бронзува́ти (*сов.* побронзува́ти)		бронзува́тися.		-у́єш, -у́є[ться].	
Буксирова́ть – буксирува́ти.	буксирува́ти, -ру́ю, -ру́єш;	буксирува́ти, -си́ру́ю, -си́ру́єш; **-ться** буксирува́тися	буксирува́ти, -ру́ю, -ру́єш; букси́рувати, -рую, -руєш.	букси́рува́ти[ся], -и́ру́ю, -и́ру́єш, -и́ру́є[ться].	буксирува́ти, -у́ю, -у́єш.
Вакцини́ровать – вакцинува́ти, щепи́ти (прище́плювати) вакци́ну.	***вакцинува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	*мед.* ***вакцинува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	*мед.* ***вакцинува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	*несов. и сов., вет., мед.* ***вакцинува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов., вет., мед.* ***вакцинува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Вальсирова́ть – вальсува́ти.	***вальсува́ти***.	***вальсува́ти***, -су́ю, -су́єш.	***вальсува́ти***, -су́ю, -су́єш.	***вальсува́ти***, -у́ю, -у́єш.	***вальсува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Варии́ровать – варіюва́ти, надава́ти рі́зних то́нів, відміня́ти.	***варіюва́ти***, (варію́ю, варію́єш).	***варіюва́ти***, -рію́ю, -рію́єш; **-ться** варіюва́тися.	***варіюва́ти***, -рію́ю, -рію́єш.	***варіюва́ти***[ся], -ю́ю, -ю́єш, -ю́є[ться].	***варіюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш.
Вентили́ровать – вентилюва́ти, провíтрювати.	***вентилюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш;	***вентилюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш; **-ться** вентилюва́тися.	***вентилюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	***вентилюва́ти***[ся], -ю́ю, -ю́єш, -ю́є[ться].	***вентилюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш, (*проветривать – ещё*) ***провíтрювати***, -юється, продува́тися.
Вибри́ровать – вібрува́ти, дрижа́ти, колива́тися, хвилюва́ти.	***вібрува́ти***, -ру́є.	***вібрува́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	***вібрува́ти***, -ру́є.	***вібрува́ти***, -у́є, бринíти.	***вібрува́ти***, -у́є, бринíти.
Визи́ровать – візува́ти.	***візува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***візува́ти***, -зу́ю, -зу́єш (*несоверш. и соверш.*) завізува́ти (*соверш.*); **-ться** візува́тися (*несоверш. и соверш.*) завізува́тися (*соверш.*).	***візува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***візува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	***візува́ти***, -у́ю, -у́єш.

Вокализи́ровать – ***вокалізува́ти***, *сов.* звокалізува́ти.	-	-	-	***вокалізува́ти***, -у́ю, -у́єш.	*муз.* ***вокалізува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Волтижи́ровать – вольтижува́тися, роби́ти вольтижі́.	***вольтижува́ти***, -жу́ю, -жу́єш.	-	-	-	-
Воти́ровать – голосува́ти.	вотува́ти, -ту́ю, -ту́єш; ***голосува́ти***, -су́ю, -су́єш.	вотува́ти, -ту́ю, -ту́єш; **-ться** вотува́тися.	вотува́ти, -ту́ю, -ту́єш; ***голосува́ти***, -су́ю, -су́єш.	*несов.и сов., спец.* вотува́ти[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться], ***голосува́ти***[ся] / проголосува́ти.	*несов.и сов., спец.* вотува́ти, -у́ю, -у́єш, ***голосува́ти*** / проголосува́ти.
Выбаллотиро́вы-вать, выбаллотировать – ви́бирати, ви́брати, обира́ти, обібра́ти кого́ – голосува́нням, ви́голосувати кого́; *см.* **Баллотирова́ть.**	-	-	-	ви́балотувати.	-
Вы́буксировать – ви́буксирувати, ви́тягти при́чалом.	ви́буксирувати, -рую, -руєш.	*мор.* ви́буксирувати, -рую, -руєш.	вибуксиро́вувати, -ро́вую, -ро́вуєш; ви́буксирувати, -рую, -руєш.	вибуксиро́вувати[ся], -о́вую, -о́вуєш, -о́вує[ться] / ви́буксирувати, -ую, -уєш.	вибуксиро́вувати, -о́вую, -о́вуєш / ви́буксирувати, -ую, -уєш.
Вы́глянсировать – ви́глянсувати; (*у сапожников*) ви́клисувати.	-	-	-	-	-
Вы́гравировать – ви́гравірува́ти, ви́різьбити.	ви́гравірувати, -рую, -руєш, ***вирізьбити***, -блю, -биш.	ви́гравірувати, -рую, -руєш.	ви́гравірувати, -рую, -руєш; ви́гравіювати, -віюю, -віюєш.	вигравіювати[ся], -юю, -юєш, -ює[ться], вигравірувати[ся], -ую, -уєш, -ує[ться].	ви́гравірувати, -ую, -уєш; ви́гравіювати, -юю, -юєш.
Вы́дрессировать – ви́муштрувати,	ви́дресирувати, -рую, -руєш,	ви́дресирувати, -рую, -руєш;	ви́дресирувати, -рую, -руєш;	ви́дресирувати, -ую, -уєш;	ви́дресирувати, -ую, -уєш;

ви́дресувати.	*ви́муштрувати*, -рую, -руєш.	(*вымуштровать*) ***ви́муштрувати***, -рую, -руєш.	(*вышколить – ещё*) ***ви́муштрувати***, -рую, -руєш.	(*перен.:вышколить – ещё*) *разг.* вишколити, ***ви́муштрувати***.	(*вышколить – ещё*) ***ви́муштрувати***.
Вы́копировать – скопіюва́ти.	-	-	-	***скопіюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш.	*проф.* викопійо́вувати, -йо́вую, -йо́вуєш / ви́копіювати, -юю, -юєш.
Вы́лакировать – полакува́ти.	-	-	-	-	-
Выпланирова́ть – ви́планува́ти, спланува́ти.	***ви́планувати***, -ную, -нуєш.	-	-	-	-
Вы́полировать – ви́полірувати, ви́лощити, ви́лоснити.	ви́полірувати, -рую, -руєш.	ви́полірувати, -рую, -руєш.	виполіро́вувати, -ро́вую, -ро́вуєш; ви́полірувати, -рую, -руєш.	виполіро́вувати[ся], -о́вую, -о́вуєш, -о́вує[ться] / ви́полірувати, -ую, -уєш.	виполіро́вувати, -о́вую, -о́вуєш / ви́полірувати, -ую, -уєш.
Галлюцини́ровать – ма́ти галюцина́цію, ома́ну, обма́ру, галюцинува́ти.	***галюцинува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	***галюцинува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	***галюцинува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	***галюцинува́ти***, -у́ю, -у́єш.	***галюцинува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Галопи́ровать – галопува́ти; (*о человеке*) скака́ти коне́м; (*о лошади*) бі́гти чвале́м, навска́ч, бі́гти в проскі́к (*гал.*), ско́ком, ско́чки.	***галопува́ти***, -пу́ю, -пу́єш.	***галопува́ти***, -пу́ю, -пу́єш.	***галопува́ти***, -пу́ю, -пу́єш.	***галопува́ти***, -у́ю, -у́єш, чвалува́ти, скака́ти учва́л.	***галопува́ти***, -у́ю, -у́єш, чвалува́ти, скака́ти учва́л.
Гальванизи́ровать – гальванізува́ти.	***гальванізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*спец.* ***гальванізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; -**ться** *спец.*	*спец.* ***гальванізува́ти,*** -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов., спец.* ***гальванізува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́єть[ся].	-

		гальванізува́тися.			
Гаранти́ровать – ґарантува́ти, заґарантува́ти, безпе́чити, забезпе́чувати, забезпе́чити, убезпеча́ти, убезпе́чити, да́ти зару́ку, запору́ку.	гарантува́ти, -ту́ю, -ту́єш; (*обеспечивать – ещё*) ***забезпе́чувати***, -чую, -чуєш.	гарантува́ти, -ту́ю, -ту́єш; **-ться** гарантува́тися.	гарантува́ти, -ту́ю, -ту́єш; *обл.* запевня́ти, запе́внити.	*несов. и сов.* гарантува́ти[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться], *разг.* руча́тися голово́ю.	*несов. и сов.* гарантува́ти, -у́ю, -у́єш, *разг.* запевня́ти / запе́внити.
Гармонизи́ровать – гармонізува́ти, згармонізува́ти.	***гармонізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*муз.* ***гармонізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** гармонізува́тися.	*муз.* ***гармонізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*в разн. знач., несов. и сов.* ***гармонізува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -ує[ться].	*несов. и сов., муз.* ***гармонізува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Гармони́ровать – гармоніюва́ти (з чим *и* до чо́го), ладна́ти з чим; (*подходить*) пасува́ти до чо́го, лицюва́ти до ко́го, до чо́го; не різни́ти з чим.	гармонува́ти, -ну́ю, -ну́єш.	***гармоніюва́ти***, -нію́ю, -нію́єш.	***гармоніюва́ти***, -нію́ю, -нію́єш.	гармонува́ти, -у́є; (*к чему – ещё*) ***пасува́ти***, ли́чити (до чого).	***гармоніюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш.
Гарнирова́ть – 1) (*о куш.*) кла́сти гарні́р; 2) (*об одежде*) убира́ти, прикраша́ти, оздо́блювати.	-	-	*несов. и. сов.* 1. *кул.* ***кла́сти (кладу́, кладе́ш) гарні́р***, покла́сти гарні́р, *несов. и. сов.* гарні́рувати, -рую, -руєш; 2. (*отделывать, украшать*) *уст.* гарні́рувати (*несов. и сов.*); ***оздо́блювати***, -люю, -люєш,	(*несов. и. сов.*) *кул.* ***кла́сти***, -аду́, -аде́ш / покла́сти ***гарні́р***, гарні́рува́ти[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться] (*несов. и. сов.*)	*несов. и. сов.* 1. *кул.* ***кла́сти (кладу́, кладе́ш) /*** покла́сти ***гарні́р***; 2. (*отделывать, украшать*) *уст.* ***оздо́блювати***, -юю, -юєш / оздо́бити, -блю, -биш, ***прикраша́ти*** *и* прикра́шувати, -у́ю, -у́єш /

			оздо́бити, -блю, -биш, ***прикраша́ти*** *и* прикра́шувати, -шу́ю, -шу́єш, прикраси́ти, -крашу́, -краси́ш *и* прикра́сити, -кра́шу, -кра́сиш.		прикраси́ти, -крашу́, -краси́ш.
Герборизи́ровать – герборизува́ти, збира́ти росли́ни для травника́ (гербáрія).	гербаризува́ти, -зу́ю, -зу́єш.	*бот.* гербаризува́ти, -зу́ю, -зу́єш.	*бот.* гербаризува́ти, -зу́ю, -зу́єш.	*бот.* гербаризува́ти[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*бот.* гербаризува́ти, -у́ю, -у́єш.
Гильотини́ровать – гільйотинува́ти, згільйотинува́ти.	***гільйотинува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	***гільйотинува́ти***, -ну́ю, -ну́єш; **-ться** гільйотинува́тися.	***гільйотинува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	*несов. и. сов.* ***гільйотинува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и. сов.* ***гільйотинува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Гипнотизи́ровать – гіпнотизува́ти, загіпнотизува́ти.	***гіпнотизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***гіпнотизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** гіпнотизува́тися.	***гіпнотизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***гіпнотизува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	***гіпнотизува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Глазирова́ть – 1) глазурува́ти, глянсува́ти; 2) (*посуду*) полива́ти.	1) ***глазурува́ти***, -ру́ю, -ру́єш, ***полива́ти***, -ва́ю, -ва́єш; 2) (*бумагу*) глазурува́ти, -ру́ю, -ру́єш, ***глянсува́ти***, -су́ю, -су́єш.	1) ***глазурува́ти***, -ру́ю, -ру́єш; 2) (*о посуде*) ***полива́ти*** (*несоверш.*), поли́ти, -ллю́, -лле́ш (*соверш.*).	*несов. и сов.* ***глазурува́ти***, -ру́ю, -ру́єш; (*посуду – обычно*) ***полива́ти***, поли́ти, -ллю́, -лле́ш; (*глянцевать – ещё*) ***глянсува́ти***, -су́ю, -су́єш, поглянсува́ти.	(*несов. и сов.*) ***глазурува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться] (*несов. и сов.*); (*о посуде – обычно*) ***полива́ти***[ся] / поли́ти, -ллю, -ллєш; (*глянцевать[ся] – ещё*) ***глянсува́ти***[ся] / поглянсува́ти.	*несов. и сов.* ***глазурува́ти***, -у́ю, -у́єш; (*посуду – обычно*) ***полива́ти*** / поли́ти, -ллю́, -лле́ш; (*глянцевать – ещё*) ***глянсува́ти***, -у́ю, -у́єш / поглянсува́ти.
Гофрирова́ть – плої́ти, гофрува́ти.	***гофрува́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	***гофрува́ти***, -ру́ю, -ру́єш; **-ться** гофрува́тися.	***гофрува́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	(*несов.*) *спец.* ***гофрува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться] (*несов. и сов.*).	***гофрува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Гравирова́ть, вы́гравировать, награвирова́ть –	гравірува́ти, -ру́ю, -ру́єш; (*по дереву – ещё*) ***ритува́ти***,	гравірува́ти, -ру́ю, -ру́єш; **-ться** гравірува́тися.	гравірува́ти, -ру́ю, -ру́єш; гравіюва́ти, -ю́ю, -ю́єш.	гравірува́ти[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться]; гравіюва́ти[ся], -ю́ю,	гравіюва́ти, -ю́ю, -ю́єш.

ритува́ти, ви́ритувати, наритува́ти, гравірува́ти, ви́гравірувати, ви́рити.	-ту́ю, -ту́єш.			-ю́єш, -ю́є[ться].	
Гради́ровать – гради́ти, традува́ти (ропу́).	***градува́ти***, -ду́ю, -ду́єш.	*горн.* градирува́ти, -ру́ю, -ру́єш; **-ться** градирува́тися.	*горн.* градирува́ти, -ру́ю, -ру́єш.	(*несов. и сов.*) градирува́ти[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов., техн.* градирува́ти, -у́ю, -у́єш.
Граси́ровать – гарка́вити, вимовля́ти по-гарка́вому.	-	граси́рувати, -рую, -руєш.	граси́рувати, -рую, -руєш; (*картавить*) ***гарка́вити***, -влю, -виш.	граси́рувати, -ую, -уєш; (*картавить*) ***гарка́вити***, -влю, -виш.	граси́рувати, -ую, -уєш; (*картавить*) ***гарка́вити***, -влю, -виш.
Гримирова́ть, -ся – гримува́ти, -ся.	***гримува́ти***, -му́ю, -му́єш.	***гримува́ти***, -му́ю, -му́єш; **-ться** гримува́тися.	***гримува́ти***, -му́ю, -му́єш.	***гримува́ти***[ся], -у́ю[ся], -у́єш[ся], наклада́ти грим.	***гримува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Группирова́ть, -ся – ку́пити, -ся, ску́пчувати, -ся, ку́пчити, -ся, гуртува́ти, -ся, групува́ти, -ся.	***групува́ти***, -пу́ю, -пу́єш, ***гуртува́ти***, -ту́ю, -ту́єш, ***скупчувати***, -чую, -чуєш.	***групува́ти***, -пу́ю, -пу́єш; (*сплачивать – ещё*) згурто́вувати, -то́вую, -то́вуєш; **-ться** групува́тися, згурто́вуватися.	***групува́ти***, -пу́ю, -пу́єш; (*сплачивать – ещё*) згурто́вувати, -то́вую, -то́вуєш; ***гуртува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	***групува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться]; (*сплачивать[ся] – ещё*) згурто́вувати[ся], ***гуртува́ти***[ся].	***групува́ти***, -у́ю, -у́єш; (*сплачивать – ещё*) згурто́вувати, -о́вую, -о́вуєш, ***гуртува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Дамаскирова́ть, -ся – дамаскува́ти, -ся.	***дамаскува́ти***, -ку́ю, -ку́єш.	-	-	-	-
Дати́ровать – датува́ти, *сов.* задатува́ти.	***датува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	***датува́ти***, -ту́ю, -ту́єш; **-ться** датува́тися.	***датува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	(*несов. и сов.*) ***датува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться], ста́вити (-влю, -виш) да́ту.	*несов. и сов.* ***датува́ти***, -у́ю, -у́єш, ста́вити (-влю, -виш) / поста́вити да́ту.
Дебюти́ровать – дебютува́ти, *сов.* задебютува́ти, виступа́ти впе́рше на сце́ні, в літерату́рі.	***дебютува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	***дебютува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	***дебютува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	(*несов. и сов.*) ***дебютува́ти***, -у́ю, -у́єш.	*несов. и сов.* ***дебютува́ти***, -у́ю, -у́єш.

Дезерти́ровать – дезертува́ти, тіка́ти (з ві́йська, від трудово́ї пови́нности).	дезерти́рувати, -рую, -руєш, утіка́ти, -ка́ю, -ка́єш.	дезерти́рувати, -рую, -руєш.	дезерти́рувати, -рую, -руєш, ***дезертува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	(*несов. и сов.*) ***дезерт***[ир]***ува́ти***, -у́ю, -у́єш.	*несов. и сов.* дезертирува́ти, -у́ю, -у́єш, ***дезертува́ти.***
Дезинфекци́ровать – дезинфікува́ти (*сов.* подезинфікува́ти) що, переве́сти дезинфе́кцію в чім, десь.	***дезинфікува́ти***, -ку́ю, -ку́єш.	***дезинфікува́ти***, -ку́ю, -ку́єш; **-ться** дезинфікува́тися.	***дезинфікува́ти***, -ку́ю, -ку́єш.	(*несов. и сов.*) ***дезінфікува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́єть[ся].	*несов. и сов., вет., мед., хим.* ***дезінфікува́ти***, -у́ю, -у́єш, знезара́жувати, -ую, -уєш.
Декати́ровать – декатирува́ти, промо́чувати (сукно́, щоб не збіга́лося).	-	*спец.* декати́рува́ти, -ти́ру́ю, -ти́ру́єш; **-ться** *спец.* декати́рува́тися.	*спец.* декати́рувати, -рую, -руєш *и* декатирува́ти, -ру́ю, -ру́єш.	*несов. и сов., техн.* декатирува́ти, -у́ю, -у́єш.	*несов. и сов., текст., техн.* декатирува́ти, -и́ру́ю, -и́ру́єш.
Деклами́ровать – декламува́ти, виголо́шувати.	***декламува́ти***, -му́ю, -му́єш.	***декламува́ти***, -му́ю, -му́єш; **-ться** декламува́тися.	***декламува́ти***, -му́ю, -му́єш.	***декламува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	***декламува́ти***, -у́ю, -у́єш, рецитува́ти.
Деклари́ровать – декларува́ти, задекларува́ти.	***декларува́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	***декларува́ти***, -ру́ю, -ру́єш; **-ться** декларува́тися.	***декларува́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	*несов. и сов.* ***декларува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***декларува́ти***, -у́ю, -у́єш, (*сов – ещё*) ***задекларува́ти***, проголо́шувати, -ую, -уєш / проголоси́ти, -ошу́, -о́сиш, оголо́шувати / оголоси́ти.
Деклассі́ровать, -ся – декласува́ти, -ся.	***декласува́ти***, -су́ю, -су́єш.	***декласува́ти***, -су́ю, -су́єш; **-ться** декласува́тися.	-	*несов. и сов.* ***декласува́ти***[ся], -у́ю[ся], -у́єш[ся].	*несов. и сов.* ***декласува́тися***, -у́юся, -у́єшся.
Декори́ровать – декорува́ти, задекорува́ти.	***декорува́ти***, -ру́ю, -ру́єш	***декорува́ти***, -ру́ю, -ру́єш; **-ться** декорува́тися.	***декорува́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	*несов. и сов.* ***декорува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***декорува́ти***, -у́ю, -у́єш, прикраша́ти / прикра́сити,

					-кра́шу, -кра́сиш, оздо́блювати, -юю, -юєш / оздо́бити, -блю, -биш.
Декрети́ровать– декретува́ти, задекретува́ти.	***декретува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	***декретува́ти***, -ту́ю, -ту́єш; **-ться** декретува́тися.	***декретува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	*несов. и сов., офиц.-дел.* ***декретува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***декретува́ти***, -у́ю, -у́єш, узако́нювати, -юю, -юєш / узако́нити, встано́влювати (-юю, -юєш) / встанови́ти (-овлю́, -о́виш) зако́ном, припи́сувати (-ую, -уєш) / приписа́ти (-пишу́, -пи́шеш) зако́ном.
Делеги́ровать – делегува́ти, ви́делегувати кого́.	***делегува́ти***, -гу́ю, -гу́єш.	***делегува́ти***, -гу́ю, -гу́єш; **-ться** делегува́тися.	***делегува́ти***, -гу́ю, -гу́єш.	*несов. и сов.* ***делегува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***делегува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Демаскирова́ть *кого* – зніма́ти ма́ску з ко́го, здира́ти з ко́го личи́ну, демаскува́ти, *сов.* здемаскува́ти; (*переносно*) виявля́ти щось (*напр.* батаре́ю), виво́дити кого́ на чи́сту во́ду.	***демаскува́ти***, -ку́ю, -ку́єш (кого́), ***зніма́ти ма́ску*** (з ко́го).	*воен.* ***демаскува́ти***, -ку́ю, -ку́єш; **-ться** *воен.* демаскува́тися.	***демаскува́ти***, -ку́ю, -ку́єш;	*несов. и сов.* ***демаскува́ти***[ся], -у́ю[ся], -у́єш[ся], -у́є[ться]; (*перен. – ещё*) розмаско́вувати[ся], -о́вую[ся], -о́вуєш[ся] / розмаскува́ти[ся], *разг.* ***виво́дити***[ся], -о́джу, -о́диш, -о́дить[ся] / ви́вести, -еду, -едеш ***на чи́сту во́ду***.	*несов. и сов.* ***демаскува́ти***, -у́ю, -у́єш; (*перен. – ещё*) розмаско́вувати, -о́вую, -о́вуєш / розмаскува́ти, *разг.* ***виво́дити***, (-джу, -диш) / ви́вести, (-веду, -ведеш) ***на чи́сту во́ду***, зрива́ти /зірва́ти (зірву́, зірве́ш) ма́ску, ***зніма́ти*** / зня́ти (зніму́, зні́меш) ***ма́ску***.

Демобилизи́ровать – демобілізува́ти, *сов.* здемобілізува́ти.	**Демобилизова́ть** ***демобілізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***демобілізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** демобілізува́тися.	**Демобилизова́ть** ***демобілізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***демобілізува́ти***[ся], -у́ю[ся], -у́єш[ся].	*несов. и сов.* ***демобілізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.
Демократизи́ровать – демократизува́ти, *сов.* здемократизува́ти.	***демократизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***демократизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** демократизува́тися.	***демократизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***демократизува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***демократизува́ти***, -у́ю, -у́єш, *сов., разг.* ***здемократизува́-ти***
Демонстри́ровать – демонструва́ти, *сов.* задемонструва́ти.	***демонструва́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	***демонструва́ти***, -ру́ю, -ру́єш; **-ться** демонструва́тися.	***демонструва́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	***демонструва́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться], пока́зувати, -ую, -уєш / показа́ти, -ажу́, -а́жеш.	***демонструва́ти***, -у́ю, -у́єш, пока́зувати, -ую, -уєш / показа́ти, -ажу́, -а́жеш.
Деморализи́ровать, -ся – деморалізува́ти, -ся, *сов.* здеморалізува́ти, -ся, розбе́щувати, -ся, *сов.* розбе́стити, -ся, розледащі́ти.	**Деморализова́ть.** ***деморалізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	**Деморализова́ть.** ***деморалізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** деморалізува́тися.	**Деморализова́ть.** *несов. и сов.* ***деморалізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; *сов.* ***здеморалізува́ти***.	*несов. и сов.* ***деморалізува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться], *сов.* ***здеморалізува́ти***.	-
Денационализи́ровать, -ся – денаціоналізува́ти, -ся, зденаціоналізува́ти, -ся, (*только о людях*) винародовля́ти, -ся, ви́народовити, -ся.	***денаціоналізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***денаціоналізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** деціоналізува́тися.	***денаціоналізува́ти,*** -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***денаціоналізува́ти*** [ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться], роздержа́влювати[ся], -юю, -юєш, -юєть[ся] / роздержа́вити, -влю, -виш.	*несов. и сов.* ***денаціоналізува́ти,*** -у́ю, -у́єш, роздержа́влювати, -юю, -юєш / роздержа́вити, -влю, -виш.
Детализи́ровать – деталізува́ти.	***деталізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***деталізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** деталізува́тися.	***деталізува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***деталізува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***деталізува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Детони́ровать –	***детонува́ти***, -ну́ю,	*спец., муз.*	*спец., муз.*	*спец., муз.*	*несов. и сов., муз.,*

різни́ти, не впада́ти в тон, детонува́ти.	-ну́єш.	***детонува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	***детонува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	***детонува́ти***, -у́ю, -у́єш.	*физ., хим.* ***детонува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Дефили́ровать, *воен.* – дефілюва́ти.	***дефілюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	***дефілюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	***дефілюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	*уст.* ***дефілюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш.	***дефілюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш.
Деформи́ровать – деформува́ти.	***деформува́ти***, -му́ю, -му́єш.	***деформува́ти***, -му́ю, -му́єш; **-ться** деформува́тися.	*несов. и сов.* ***деформува́ти***, -му́ю, -му́єш, *сов.* здеформува́ти.	*несов. и сов.* ***деформува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться], *сов.* здеформува́ти[ся].	*несов. и сов.* ***деформува́ти***, -у́ю, -у́єш, *сов.* здеформува́ти; (*многокр. – ещё*) здеформо́вувати, -о́вую, -о́вуєш.
Дешифри́ровать – розшифро́вувати, розшифрува́ти. **-**	дешифрува́ти, -ру́ю, -ру́єш; ***розшифро́вувати***, -ро́вую, -ро́вуєш, ***розшифрува́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	дешифрува́ти, -ру́ю, -ру́єш; **-ться** дешифрува́тися.	*несов. и сов.* дешифрува́ти, -ру́ю, -ру́єш; ***розшифро́вувати***, -ро́вую, -ро́вуєш, ***розшифрува́ти***.	*несов. и сов.* дешифрува́ти[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться], ***розшифро́вувати***[ся], -о́вую, -о́вуєш, -о́вує[ться] / ***розшифрува́ти***.	*несов. и сов., геол., информ., техн.* дешифрува́ти, -у́ю, -у́єш, ***розшифро́вувати***, -о́вую, -о́вуєш / ***розшифрува́ти***.
Дирижи́ровать – диригува́ти, дирижирува́ти, ору́дувати.	***диригува́ти***, -гу́ю, -гу́єш.	***диригува́ти***, -гу́ю, -гу́єш.	***диригува́ти***, -гу́ю, -гу́єш.	***диригува́ти***, -у́ю, -у́єш.	***диригува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Дисконти́ровать – дисконтува́ти.	***дисконтува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	*фин.* ***дисконтува́ти***, -ту́ю, -ту́єш; **-ться** *фин.* диконтува́тися.	*фин.* ***дисконтува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	*несов. и сов.* ***дисконтува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов., фин.* ***дисконтува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Дискредити́ровать – дискредитува́ти, (*сов.*) здискредитува́ти.	***дискредитува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	***дискредитува́ти***, -ту́ю, -ту́єш; **-ться** дискредитува́тися.	***дискредитува́ти***, -ту́ю, -ту́єш.	*несов. и сов.* ***дискредитува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***дискредитува́ти***, -у́ю, -у́єш, знесла́влювати, -юю, -юєш / знесла́вити, -влю, -виш.
Диспути́ровать –	***диспутува́ти***,	***диспутува́ти***,	***диспутува́ти***,	***диспутува́ти***, -у́ю,	***диспутува́ти***, у́ю,

диспутува́ти.	-ту́ю, -ту́єш.	-ту́ю, -ту́єш.	-ту́ю, -ту́єш.	-у́єш.	-у́єш, обгово́рювати, -юю, -юєш, бра́ти (беру́, бере́ш) у́часть у ди́путі.
Дистилли́ровать – дистилюва́ти, переганя́ти	дестилюва́ти, -лю́ю, -лю́єш.	***дистилюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш; **-ться** дистилюва́тися.	***дистилюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	*несов. и сов.* ***дистилюва́ти***[ся], -ю́ю, -ю́єш, -ю́є[ться].	*несов. и сов.* ***дистилюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш.
Дисциплини́ро-вать, -ся – дисциплінува́ти кого́ чим, -ся, муштрува́ти, -ся; *сов. в.* ви́дисциплінувати кого́ чим, -ся, ви́муштрувати, -ся.	***дисциплінува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	***дисциплінува́ти***, -ну́ю, -ну́єш; **-ться** дисциплінува́тися.	***дисциплінува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	*несов. и сов.* ***дисциплінува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***дисциплінува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Дифференци́ро-вать, -ся – диференціюва́ти, -ся.	***диференціюва́ти***, -цію́ю, -цію́єш.	***диференціюва́ти***, -цію́ю, -цію́єш; **-ться** дифенціюва́тися.	***диференціюва́ти***, -цію́ю, -цію́єш.	*несов. и сов.* ***диференціюва́ти***[ся], -ю́ю, -ю́єш, -ю́є[ться].	*несов. и сов.* ***диференціюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш, здиференційо́вува-ти, -йо́вую, -йо́вуєш (*мног.*) / розрізня́ти / розрізни́ти, розчлено́вувати, -о́вую, -о́вуєш / розчленува́ти, -у́ю, -у́єш.
Дози́ровать – дозува́ти, дава́ти до́зами.	***дозува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***дозува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** дозува́тися.	***дозува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***дозува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***дозува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Доминировать – домінува́ти, панува́ти над чим *или* де.	***домінува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	***домінува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	***домінува́ти***, -ну́є.	***домінува́ти***, -у́є, ***панува́ти***, переважа́ти, превалюва́ти, -ю́є.	*несов.* ***домінува́ти***, -у́є, ***панува́ти***, переважа́ти, превалюва́ти, -ю́є.

Драматизи́ровать – драматизува́ти.	***драматизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	***драматизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** драматизува́тися.	***драматизува́ти***, -зу́ю, -зу́єш.	*несов. и сов.* ***драматизува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́є[ться].	*несов. и сов.* ***драматизува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Драпирова́ть, -ся – драпува́ти, -ся, задрапува́ти, -ся.	***драпува́ти***, -пу́ю, -пу́єш.	драпірува́ти, -ру́ю, -ру́єш, ***драпува́ти***, -пу́ю, -пу́єш; **-ться** драпірува́тися, драпува́тися.	драпірува́ти, -ру́ю, -ру́єш, ***драпува́ти***, -пу́ю, -пу́єш.	***драп***[ір]***ува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш[ся], задрапо́вувати[ся], -ую, -уєш, -ує[ться].	драпірува́ти, -у́ю, -у́єш, ***драпува́ти***, задрапо́вувати, -о́вую, -о́вуєш.
Дрени́ровать – дренува́ти, дренажува́ти, (*медиц.*) руркува́ти.	***дренува́ти***, -ну́ю, -ну́єш; ***дренажува́ти***, -жу́ю, -жу́єш.	*тех.* ***дренува́ти***, -ну́ю, -ну́єш; **-ться** *тех.* дренува́тися.	*тех. мед.* ***дренува́ти***, -ну́ю, -ну́єш.	*несов. и сов., мед., техн.* ***дренува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́ть[ся].	*несов. и сов., техн., мед.,* ***дренува́ти***, -у́ю, -у́єш.
Дрессирова́ть, вы́дрессировать – муштрува́ти *и* винуштро́вувати, ви́муштрувати, дресува́ти, ви́дресувати, заправля́ти, запра́вити.	дресирува́ти, -ру́ю, -ру́єш, ***муштрува́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	дресирува́ти, -ру́ю, -ру́єш; **-ться** дресирува́тися.	дресирува́ти, -ру́ю, -ру́єш; (*школить – ещё*) ***муштрува́ти***, -ру́ю, -ру́єш.	***дрес***[ир]***ува́ти***[ся], -у́ю, -у́єш, -у́ть[ся]; (*школить – ещё*) ***муштрува́ти***[ся], вишко́лювати[ся], -юю, -юєш, -ює[ться].	дресирува́ти, -у́ю, -у́єш; (*школить – ещё*) ***муштрува́ти***, шко́лити, вишко́лювати, -юю, -юєш.
Европеизи́ровать, -ся – європеїзува́ти, -ся, європе́їти, -ся.	європеізува́ти, -зу́ю, -зу́єш;	***європеїзува́ти***, -зу́ю, -зу́єш; **-ться** європеїзува́тися.	***європеїзува́ти***, -зу́ю, -зу́єш;	*несов. и сов.* ***європеїзува́ти***[ся], -у́ю[ся], -у́єш[ся].	***європеїзува́ти***, -у́ю, -зу́єш.
Еллинизи́ровать – гелленізува́ти, еллінізува́ти, оберта́ти в ге́ллена (е́лліна).	-	-	-	-	-
Жестикули́ровать – жестикулюва́ти (-лю́ю, -лю́єш).	***жестикулюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	***жестикулюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	***жестикулюва́ти***, -лю́ю, -лю́єш.	***жестикулюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш, *разг.* розма́хувати (-ую, -уєш) рука́ми *и* говори́ти (-орю́, -о́риш) на ми́гах.	***жестикулюва́ти***, -ю́ю, -ю́єш.

Таблиця 4. Іменники-назви діячів на -*чик*, -*щик*

РУС-1933	РУС-1937	РУС-1948	РУС-1969	РУС-2003	РУС-2014
Алма́зчик – алма́зник.	-	-	-	-	-
Арте́льщик – арті́льник, спі́льник.	***арті́льник***, -ка	***арті́льник***.	***арті́льник***, арті́лець, -льця.	***арті́льник***, арті́лець, -льця.	*уст.* ***арті́льник***, арті́лець, -льця.
Баде́йщик – бо́ндар (*р.* -ря).	-	-	-	цебе́рник, *реже* баде́йник.	цебе́рник, *реже* баде́йник.
Ба́йщик – балаклі́й, балаку́н.	-	-	-	-	-
Бакале́йщик, -ник – бакалі́йник.	***бакалі́йник***, -ка.	*разг.* ***бакалі́йник***.	*уст.* ***бакалі́йник***.	*уст.* ***бакалі́йник***.	*уст.* ***бакалі́йник***.
Балага́нщик, -ца – 1) я́точник, -ця; 2) кумедія́нт, -ка.	1) балага́нщик; 2) ***я́точник***.	балага́нник, ***я́точник***.	1. балага́нник, ***я́точник***; 2. балага́нник; комедіа́нт; *уст.* ***кумедіа́нт***.	*в разн. знач.* балага́нник; ***я́точник***; комедіа́нт, *уст.* ***кумедіа́нт***.	*разг.* 1. *уст.* балага́нник; ***я́точник***; 2. бла́зень, -зня, блазню́к, -а́, комедіа́нт, кумедіа́нт (*уст.*) балага́нник; 3. бла́зень, блазню́к, комедіа́нт, ***кумедіа́нт***.
Бале́тчик – бале́тник.	-	*разг.* ***бале́тник***.	*уст.* ***бале́тник***.	-	*уст.* ***бале́тник***.
Ба́нщик – лазни́к, лазню́к, ми́льник.	ба́нщик, -ка.	ба́нщик.	ба́нщик, ***ла́зник***.	лазе́бник, ба́нник.	***лазни́к***, -а́, лазе́бник, ба́нник.
Бараба́нщик – бараба́нчик, -нщик.	бараба́нщик, -ка.	бараба́нщик.	бараба́нщик.	бараба́нник.	бараба́нник.
Бели́льщик, -ца – біля́р, -ка, біли́льник, -ниця. **-щик** *тканей* – бліха́р (*р.* -ря́).	***біли́льник***, -ка.	*спец.* ***біли́льник***.	*спец.* ***біли́льник, біля́р***, -а́.	*спец.* ***біли́льник, біля́р***, -а́.	*спец.* 1. (*специалист по побелке*) ***біли́льник, біля́р***, -а́; 2. (*специалист по отбеливанию*)

					вибільни́к, -á; (*ткани*) ***біліхáр***, -я́.
Бечевщи́к – бурлáк.	-	-	-	-	-
Борони́льщик *и* **-новáльщик** – борі́нник, скороді́льник, волочі́льник.	-	-	*с.-х.* боронувáльник, волочи́льник, скороди́льник.	*с.-х.* боронувáльник, волочи́льник, скороди́льник.	*с.-х.* боронувáльник, волочи́льник, скороди́льник.
Браковщи́к – браківвни́к.	браківвни́к, -кá.	бракувáльник.	бракувáльник, браківвни́к, -á.	бракувáльник, браківвни́к, -á.	бракувáльник, браківвни́к, -á.
Бронзовщи́к – брóнзови́к (*делающ. бронзу*), бронзівни́к (*бронзирующий*).	-	*мет.* бронзівни́к, -кá.	*спец.* бронзувáльник.	бронзувáльник.	*мет.* бронзівни́к, -а
Бросáльщик – ки́дальник, ки́дач.	***кидáльник***, -ка.	-	-	-	-
Броширóвщик, -щица – брошурувáльник, -ниця.	***брошурувáльник***.	*тип.* ***брошурувáльник***.	*тип.* ***брошурувáльник***.	***брошурувáльник***.	*полигр.* ***брошурувáльник***.
Бунтовщи́к – бунтівни́к, бунтáр (*р.* -ря́).	бунтівни́к, -кá, ***бунтáр***, -ря́.	бунтівни́к, -кá.	бунтівни́к, -кá, ***бунтáр***, -я́.	бунтівни́к, -á, ***бунтáр***, -я́, підбýрювач, баламýта.	бунтівни́к, -á, ***бунтáр***, -я́.
Бури́льщик – свердля́р (*р.* -рá), верті́льник.	***свердля́р***, -рá	*тех.* бури́льник.	*спец.* бури́льник, свердли́льник, свердлувáльник, ***свердля́р***, -á.	*спец.* бури́льник, свердли́льник, свердлувáльник, ***свердля́р***, -á.	*спец.* бури́льник, свердли́льник, свердлувáльник, ***свердля́р***, -á.
Буфéтчик – буфéтник.	***буфéтник***, -ка.	***буфéтник***.	***буфéтник***.	***буфéтник***.	***буфéтник***.
Буя́нщик – робітни́к-піднóщик на при́стані.	-	-	-	-	-
Вáбельщик, *охот.* – вабéць (*р.* -бця́),	-	-	*охотн.* ***вабéць***, -бця́, ***принáдник***.	-	*охотн.* ***вабéць***, -бця́, ***принáдник***.

ва́бник, прина́дник.					
Ва́льщик – накла́да́ч.	-	-	-	-	*спец.* лісору́б, ви́рубник.
Валя́льщик – шапова́л, вовня́р (*р.* -ра́).	валя́льник, -ка, ***шапова́л***, -ла.	*спец.* валя́льник, ***шапова́л***.	*спец.* валя́льник, валю́шник, ***шапова́л***.	*спец.* валя́льник, валю́шник, ***шапова́л***.	*спец.* валя́льник, валю́шник, ***шапова́л***.
Вандовщи́к – риба́лка, що ло́вить ва́ндою.	-	-	-	-	-
Вербо́вщик – вербовни́к, вербува́льник, затяга́ч.	***вербува́льник***, -ка.	***вербува́льник***.	***вербува́льник***.	***вербува́льник***.	***вербува́льник***.
Верете́нщик – верetі́нник, веретеня́р (*р.* -ра).	***вереті́нник***, -ка.	*спец.* ***вереté[і]нник***.	-	верете́нник.	-
Верте́льщик – ріжнови́к, верті́й.	-	-	-	-	-
Весовщи́к – вага́р (*р.* -ря́), вага́рник, ва́жник, важни́чий.	***вага́р***, -ря́.	***вага́р***, -ря́.	***вага́р***, -я́.	***вага́р***, -я́.	***вага́р***, -я́.
Вестовщи́к, -вщи́ца – вістоно́ша (*р.* -ші), новинка́р (*р.* -ря́).	***вістоно́ша***, -ші.	-	ві́сник; *разг.* вісту́н.	*уст.* пліткáр, -я́.	*уст.* 1. ві́сник, вісту́н, -а́, вістове́ць, -вця́, ***вістоно́ша***, -і (*м. и ж.*), *реже* вісто(і)вни́к, -а́; 2. пліткáр, -я́, вістоно́ша, -і.
Ве́яльщик – ві́яльник.	***ві́яльник***, -ка.	*с.-х.* ***ві́яльник***.	*с.-х.* ***ві́яльник***.	*с.-х.* ***ві́яльник***.	*с.-х.* ***ві́яльник***.
Виля́льщик, -щица, *см.* **Виля́ла. Виля́ка, виля́ла** (*общ. р.*) – виля́йло, крути́хвіст	-	-	-	-	-

(*р.* -хвоста), крутí́й (*р.* -ія), викрута́ч, (*о женщине*) крути́хвістка, крутí́йка, викрута́чка.					
Во́дчик – п(р)оводи́р (*р.* -ря́), повода́тар (*р.* -ря), водí́й.	-	-	-	-	-
Во́зчик – 1) ху́рщик, хурма́нщик, (*гал.*) фí́рман, пого́нич, підво́дчик, підво́да (*м. р.*); (*преимущественно кто возит с поля хлеб*) возí́льник, возí́й; (*сено*) сіновí́з (*р.* -во́за); 2) *см.* **Пого́нщик, Возни́ца.**	***возі́й***, -ія́, ***возильник***, -ка.	***возі́й***, -зія́, ***вози́льник***.	***возі́й***, -зія́; *разг.* ху́рщик; *обл.* ***вози́льник***.	візни́к, -а́, ***возі́й***, -я́, ху́рман, *разг.* ***ху́рник*** *и вози́льник*.	***возі́й***, -ія́; *разг.* ху́рщик; *диал.*. ***вози́льник***.
Воло́вщик – волови́к.	-	-	-	-	-
Волочи́льщик – дрота́р (*р.* -ря́), дротівни́к.	-	-	*спец.* волочи́льник.	*спец.* волочи́льник.	*спец.* волочи́льник.
Волы́ночник, волы́нщик – гуде́ць (*р.* -дця́), (на ко́зу) дуде́ць (*р.* -дця́).	-	-	*муз.* воли́нщик.	дуда́р, -я́.	*муз.* дуда́р, -я́, волинка́р, -я́.
Ворони́льщик, -щица – полірува́льник (чорноблиско́вий),	-	-	-	-	*спец.* воронува́льник.

-ниця.					
Ворси́льщик – ворсува́льник.	-	*спец.* ***ворсува́льник***.	*текст.* ***ворсува́льник***.	*текст.* ***ворсува́льник***.	*текст.* ***ворсува́льник***.
Временщи́к, -щица – тимчасо́вець, -виця, скоропа́дько, скоропа́да (*общ. р.*), пан (па́ні) на годи́ну, *а также* – (па́нський, царськи́й) спод́обанець, -нка, фавори́т, -тка.	-	*ист.* вре́менщик; (*фаворит*) ***фавори́т***.	тимчасо́вий прави́тель (-ля); (*фаворит*) ***фавори́т***.	тимчасо́вий прави́тель, ***тимчасо́вець***, (*фаворит*) ***фавори́т***.	тимчасо́вий прави́тель, (*фаворит*) ***фавори́т***.
Вста́вщик, -ица – вставля́ч, -я́чка, впра́вник, -ниця, впра́влювач, -чка.	***вставля́ч***, -ча́.	-	-	-	-
Всту́пщик – всту́пник, спі́рник.	-	-	-	-	-
Вы́бойщик – вибива́льник, димка́р (*р.* -ря́).	-	-	-	-	*текст., уст.* вибі́йник.
Вы́борщик – ви́борець (*р.* -рця).	***ви́борець***, -рця.	1) *спец.* вибірни́к, -ка́; 2) (*избиратель*) ***ви́борець***, -рця.	1. (*производящий выборку чего-л.*) вибірни́к, -а́; 2) (*избиратель*) ***ви́борець***, -рця.	(*производящий выборку чего-л.*) вибірни́к, -а́; (*избиратель*) ***ви́борець***, -рця.	1. (*производящий выборку чего-л.*) вибірни́к, -а́; 2. (*избиратель*) ***ви́борець***, -рця.
Вы́водчик – виво́дчик (Кр.), вивідни́к, випрова́дник, воді́й, виплідни́к (Кр.), вибавля́ч (плям).	-	-	-	***вивідни́к***, -а́.	*спец.* ***вивідни́к***, -а́.
Вы́возчик – вивізни́к.	-	-	-	-	-

Вы́гонщик – наго́нич (на ло́вах).	-	-	-	*охотн.* ви́гінник.	*охотн.* ***наго́нич***.
Вы́грузчик – вила́дувач, виладівни́к, виванта́жник, розванта́жник, вино́щик (*мн.* -ки́).	***виванта́жник***, -ка, виванта́жувач, -ча.	виванта́жувач, ***виванта́жник***.	виванта́жувач, ***виванта́жник***.	виванта́жувач, ***виванта́жник***.	виванта́жувач, ***виванта́жник***.
Вы́думщик – вига́дько, вига́дник, вимисли́вник; (*проказник*) чмут, чму́тник.	***вига́дник***, -ка.	***вига́дн***[ч]***ик***.	*разг.* ***вига́дник***; *разг.* ***вига́дько***.	*разг.* ***вига́дник***; *разг.* ***вига́дько***.	*разг.* ***вига́дник***; *разг.* ***вига́дько***.
Вы́кладчик – 1) *см.* **Вы́грузчик**; 2) вирахівни́к.	-	-	-	-	-
Выкупщи́к – викупни́к.	***викупни́к***, -ка́.	***викупни́к***, -ка́.	*уст.* ***викупни́к***, -а́.	-	*уст.* ***викупни́к***, -а́.
Вымета́льщик, -щица – виміта́льник, -льниця, мете́льник, мете́льниця, (*уменьш.*) мете́льничка, поміту́ха.	***виміта́льник***, -ка.	***виміта́льник***.	-	-	-
Вы́писчик – випи́сувач.	-	-	-	*уст.* ***випи́сувач***, передпла́тник.	*уст.* ***випи́сувач***; передпла́тник.
Вы́чинщик – га́рбар (*р.* -ря), чинба́р (*р.* -ря́).	***чинба́р***, -ря́.	-	-	-	-
Вышива́льщик – вишива́льник, гапта́р (*р.* -ря́).	***вишива́льник***, -ка.	***вишива́льник***.	***вишива́льник***.	***вишива́льник***.	***вишива́льник***.
Вяза́льщик –	***в'яза́льник***, -ка.	***в'яза́льник***.	***в'яза́льник***.	***в'яза́льник***.	***в'яза́льник***.

в’язі́льник, в’яза́льник, в’язі́й (*р.* -ія́); (*чулков*) плеті́й (*р.* -ія́).					
Гада́льщик – ворожби́т.	***ворожби́т***, -та.	-	***ворожби́т***.	***ворожби́т***, ворожи́ль.	***ворожби́т***, ворожи́ль.
Газе́тчик – газетя́р, газе́тник, дневника́р (*р.* -ря́).	***газетя́р***, -ра́.	газе́тчик, ***газетя́р***, -ра́.	***газетя́р***, -а́, ***газе́тник***.	***газетя́р***, -а́, *реже* ***газе́тник***.	***газетя́р***, -а́, *реже* ***газе́тник***.
Газопрово́дчик – газопрові́дник; (*рабочий*) га́зовий ма́йстер (*р.* -стра).	***газопрові́дник***, -ка.	-	*спец.* ***газопрові́дник***.	-	*техн.* ***газопрові́дник***.
Галантере́йщик – галантері́йник.	галантере́йник, -ка.	галантере́йник.	галантере́йник.	галантере́йник.	галантере́йник.
Галио́тчик – ґаліо́тник, ґаліо́тний моря́к.	-	-	-	-	-
Галу́нщик – галу́нник, (*гал.*) ґальо́нник, басама́нник.	галу́нщик, -ка.	-	-	***галу́нник***.	***галу́нник***.
Гардеро́бщик – гардеро́бник.	***гардеро́бник***, -ка.	***гардеро́бник***.	***гардеро́бник***.	***гардеро́бник***.	***гардеро́бник***.
Гаре́мщик, -щица – харе́мщик, харе́мщиця.	-	-	-	гаре́мник.	гаре́мник.
Гарпу́нщик – гарпу́нник, гарпуна́р (*р.* -ря́).	-	*мор., охотн.* ***гарпу́нник***.	*мор., охотн.* ***гарпу́нник***, гарпуне́р.	***гарпу́нник***, гарпуне́р.	*спец.* ***гарпу́нник***, гарпуне́р.
Гаси́тель, гаси́льщик – гаси́льник, гаси́тель, (*шутл. о гасящем свечи в церкви*)	***гаси́льник***, -ка.	*гех., перен.* ***гаси́тель***, -ля.	-	***гаси́льник***.	***гаси́льник***.

свічколáп.					
Гвозди́льщик – цвяхáр (*р.* -ря́), цвяхівни́к, гвіздя́р (*р.* -рá).	***цвяхáр***, -ря́.	*спец.* ***цвяхáр***, -ря́.	*спец.* ***цвяхáр***, -я́, цвяхівни́к, -á.	***цвяхáр***, -я́, цвяхівни́к, -á.	*спец.* ***цвяхáр***, -я́, цвяхівни́к, -á.
Глади́льщик, -льщица – 1) гладі́й, *ж. р.* гладія́, глади́[і́]льник, -льниця; 2) (*утюгом*) прасувáльник, -льниця.	1) ***глади́льник***, -ка; 2) (*утюгом*) глади́льник, ***прасувáльник***, -ка.	*спец.* ***глади́льник***.	*спец.* ***глади́льник; прасувáльник***.	*спец.* ***прасувáльник, глади́льник***.	***глади́льник***; (*утюгом*) ***прасувáльник.***
Говéльщик – гові́льник, спасéнник.	-	-	*церк.* ***гові́льник, спасéнник***.	***гові́льник, спасéнник***.	*церк.* ***гові́льник, спасéнник***.
Головщи́к, -щи́ца – кри́ласний рéгент, кри́ласна рéгентка.	-	-	-	-	-
Грáбельщик, -щица – 1) згрібáльник, -ниця, громаді́льник, -ниця; 2) грáбéльний мáйстер, грабля́р (*р.* -рá).	1) (*работающий граблями*) ***громаді́льник***, -ка; 2) (*мастер*) ***грабля́р***, -рá.	-	-	-	грáбельник.
Грани́льщик – граня́р (*р.* -рá), шліфувáльник.	гранувáльник, -ка.	*спец.* гранувáльник.	*спец.* гранувáльник.	*спец.* гранувáльник.	*спец.* гранувáльник.
Гребё́ночник, гребеньщи́к – гребі́нник.	***гребі́нник***, -ка.	-	*спец.* гребінни́к, -á *и* ***гребі́нник.***	***гребінни́к***, -á.	*спец.* ***гребінни́к***, -á.
Грё́бщик, *см.*	-	-	-	-	-

Гребе́ц. Гребе́ц – 1) (*на лодке*) гребе́ць (*р.* -бця́), весля́р (*р.* -ра́); 2) (*на сенокосе*) громаді́льник; 3) (*жук*) веслу́н.					
Гробовщи́к – трумна́р (*р.* -ря́), тру́нний ма́йстер (*короче – просто* ма́йстер, *р.* -стра).	труна́р, -ря́.	труна́р, -ря́.	труна́р, -я́.	труна́р, -я́.	труна́р, -я́.
Грузи́льщик – ванта́жник, навантáжник, наклада́ч.	-	-	-	-	-
Гуди́ло, гудильщик – гуде́ць (*р.* гудця́), гуді́й.	-	-	-	-	-
Гуля́льщиик, -льщица – гульли́вий, -ва, погуля́льник, -льниця.	-	-	-	-	-
Гуме́нщик – гуме́нний, токови́й.	-	-	-	-	-
Гурти́льщик – пояса́льник, обрубі́жник.	-	-	-	гурти́льник.	*уст.* гурти́льник.
Гуртовщи́к – гуртопра́в, гуртови́к, згі́нник.	***гуртови́к***, -ка́.	гуртівни́к, -ка́.	1. (*погонщик*) гуртівник, -а́, ***гуртови́к***, -а́; 2. (*владелец гурта, торговец*) *уст.* гуртівник; *обл.*	(*погонщик*) гуртівник, -а́, ***гуртови́к***, -а́; (*владелец гурта, торговец*) *уст.* гуртівник; ***згі́нник***.	1. (*погонщик*) гуртівник, -а́, ***гуртови́к***, -а́; 2. (*владелец гурта, торговец*) *уст.* гуртівник; ***згі́нник***.

			згі́нник.		
Дава́льщик (*предлагающий цену*) – дава́льник.	***дава́льник***, -ка.	-	-	-	-
Да́кальщик – еге́кало (*ср. р.*), та́кач; (*поддакиватель*) пота́кувач, пота́кач; (*поддерживающий чужую ложь*) підбре́хач.	-	-	-	-	-
Двои́льщик, двои́тель – 1) двої́льник; 2) переганя́льник, дистиля́тор.	-	-	-	***двої́льник***.	*спец.* ***двої́льник***.
Декатиро́вщик – декатирува́льник.	-	*спец.* ***декатирува́льник***.	*спец.* ***декатирува́льник.***	*спец.* ***декатирува́льник***.	*спец.* ***декатирува́льник***, пропа́рювальник.
Дели́льщик – ділі́й (*р.* -ія́), діля́ч.	-	-	-	-	-
Денщи́к – (*у запорожцев*) джу́ра́, (*в русском войске*) офіце́рів слуга́, деньщи́к.	денщи́к, -ка́.	*дорев.* денщи́к, -ка́.	*дорев.* денщи́к, -а́.	*ист.* денщи́к, -а́, ***джу́ра***.	*ист.* денщи́к, -а́, ***джу́ра***, ***слуга́***.
Дива́нщик – дива́нник (*р.* -ка).	***дива́нник***, -ка.	-	-	-	-
Добы́тчик – добувач (*радетель*) дба́ха.	***добува́ч***, -ча́.	*разг.* ***добува́ч***, -ча́; (*радетель*) ***дба́ха***.	1. *разг.* ***добува́ч***, -а́; (*радетель*) *разг.* ***дба́ха***, дбач, -а́; 2. (*работник, кормилец*) *прост.* годува́льник.	*разг.* ***добува́ч***, -а́, здобу́вець, -вця; (*радетель*) ***дба́ха***, дбач, -а́; (*работник, кормилец*) *прост.* годува́льник.	1. *разг.* ***добува́ч***, -а́, здобу́вець, -вця; (*радетель*) *разг.* ***дба́ха***, дбач, -а́; 2. (*работник, кормилец*) *прост.*

					годува́льник.
Дово́дчик – дока́зчик, дово́дич.	-	-	-	*спец.* довідни́к, -а́.	*спец.* довідни́к, -а́.
Дога́дчик, -чица – здога́дник, здога́дниця.	***здога́дник***, -ка.	-	-	-	-
Дозо́рщик, *см.* **Дозо́рный. Дозо́рный** – дозо́рець (*р.* дозо[і́]рця), дозо́[і́]рця (*м.*; *р.* дозо́рці), догля́да́ч.	***дозо́рець***, -рця.	-	-	*уст* . ***дозо́рець***, чатови́й.	*уст* . ***дозо́рець***, -рця, *сущ.* чатови́й, -о́го.
Дои́мщик – стяга́ч зале́глостей, недобо́рів.	-	-	-	-	-
Дои́льщик, -щица – доя́р, доя́рка, дої́льник, -ниця.	***доя́р***, -ра́.	***доя́р***, -ра́.	***доя́р***, -а́.	***доя́р***, -а́.	***доя́р***, -а́.
Дока́зчик – дока́зник, дово́дець (*р.* -дця), дово́дник, (*обличитель*) вика́зувач, виявни́к.	дока́жчик, -ка.	*разг.* дока́жчик; (*выдающий тайны*) ***вика́зувач***.	*уст., прост.* дока́жчик; (*выдающий тайны*) ***вика́зувач.***	*уст., прост.* дока́зувач; (*выдающий тайны*) ***виказувач***, вика́жчик.	*прост., уст.,* дока́зувач; (*выдающий тайны*) ***виказувач***, вика́жчик.
Докла́дчик – доповідник (*р.* -ка), доповідач (*р.* -ча).	***доповідач***, -ча.	***доповіда́ч***, -віда́ча.	***доповідач***, -а. *и* доповіда́ч, -а́.	***доповіда́ч***, -ідача́.	***доповіда́ч***, -ідача́.
Доно́счик, -чица, *см.* **Доноси́тель, -ница. Доноси́тель, -ница** – доно́щик, -щиця, (*предательский*) вика́зчик, -чиця, дока́зчик, -чиця,	доно́щик, -ка.	доно́щик.	доно́щик; *разг.* вика́зувач, вика́жчик.	дока́зувач, вика́зувач.	доно́сник, дока́зувач, вика́зувач, вика́жчик, дока́жчик, доно́щик, стука́ч, -а́.

(*клеветнический*) поклéпник, -ниця.					
Допрáвщик – доправля́ч.	***доправля́ч***, -чá.	-	-	-	-
Допрóсчик – допи́тувач, допи́тник.	***допи́тувач***, -ча.	***допи́тувач***.	***допи́тувач***.	***допи́тувач***.	*юр.* ***допи́тувач***.
Досáдчик, досáдчица – досадли́вець (*р.* -вця), дошкуля́ч; (*ж.*) досадли́виця, дошкýльниця.	-	-	-	-	-
Досмóтрщик – догля́дач, дозóрець (*р.* -рця), дозóрний.	***догля́дáч***, -чá, ***дозóрець***, -рця.	***догля́дáч***, -гля́дáча.	доглядáч, -á *и* ***догля́дач***, -а.	***догля́дáч***, -á.	***догля́дáч***, -я́дачá.
Доставщи́к – постачáльник, дові́зник, пристáвник.	***пристáвник***, -ка, доставни́к, -ка.	*спец.* достáвщик; (*поставщик*) ***постачáльник***.	*спец.* ***постачáльник***, достáвщик.	*спец.*доставéць, -вця́, доставни́к, -á.	*спец.* ***постачáльник***, достáвни́к, -áвникá, доставéць, -вця́.
Дрессирóвщик – муштрувáльник, муштрі́й.	дресирувáльник, ***муштрувáльник***.	дресирувáльник.	дресирувáльник.	дрес[ир]увáльник.	дресирувáльник, дрксувáльник, ***муштрувáльник***.
Дуби́льщик – чинбáр (*р.* -ря́), гарбáр (*р.* -ря́).	дуби́льник, -ка.	*спец.* дуби́льник.	*спец.* ***чинбáр***, -я́, дуби́льник.		*спец.* ***чинбáр***, -я́, дуби́льник.
Дýмальщик (*шуточн.*) – дýмайло, гадáйло.	-	-	-	-	-
Жáлобщик, -ца – жáлобник, -ниця; (*истец*) позóвни́к, -ни́ця, пози́вáч, -вáчка.	скáржник, -ка; (*истец*) ***позивáч***, -чá.	*юр.* скáржник, ***жáлобник***.	скáржник, -а *и* скаржни́к, -á; *уст.* суплікáтор.	скáржник, -а.	скáржни́к, (*род.* скáржника), *уст.* суплікáтор.

Таблиця 5. Прикметники на *-очний*, що походять від іменників жіночого роду на *-ка*

РУС-1933	РУС-1937	РУС-1948	РУС-1969	РУС-2003	РУС-2014
Ба́ночный – сло́їковий.	-	ба́нковий, сло́їковий.	1. ба́нковий, сло́їковий; 2. ба́нковий.	ба́ночний; сло́їковий.	ба́нковий, сло́їковий.
Бара́ночный – бу́бличний, бу́бликів (-ова, -ове), бубле́йний.	-	***бу́бличний***.	***бу́бличний***, бу́бликовий.	***бу́бличний***, бу́бликовий.	бу́бликовий, ***бу́бличний***.
Бахро́мный, -о́мочный – торочко́вий, бахрімни́й.	-	-	-	торочко́вий, бахро́мний.	торочко́вий, бахро́мний.
Безостано́вочный – безупи́нний, невпи́нний, невга́вний, невгамо́ваний, безуга́вний, безпере́рвний, неперери́вчастий, безпере́ста́нний, безнаста́нний, разура́зний, повсякча́сний, невсипу́щий.	***безупи́нний, безпере́рвний***, -а, -е.	***безупи́нний***, неспи́нний, ***невпи́нний, безпере́рвний***.	***безупи́нний, невпи́нний***, неспи́нний, ***безпере́рвний, безуга́вний***; (*совершающийся без остановок*) без зупи́нок.	***безупи́нний, нев***(с)***пи́нний***, ***безпере́рвний, безуга́вний***; (*совершающийся без остановок*) без зупи́нок.	***безупи́нний, невпи́нний***, неспи́нний, ***безпере́рвний, безуга́вний***; (*совершающийся без остановок*) без зупи́нок.
Безотгово́рочный – безвідмо́вний, несупере́чливий.	безумовний, обов'язковий, -а, -е.	беззапере́чний, безсупере́чний.	*разг.* беззапере́чний, безсупере́чний, без запере́чення; *разг.* без перекорів.	-	*разг.* беззапере́чний, безсупере́чний, без запере́чення; *разг.* без переко́рів.
Безоши́бочный – нехи́бний, непохи́бний, несхи́бний,	безпомилко́вий, -а, -е.	безпомилко́вий, ***непохи́бний, непоми́льний***.	безпомилко́вий, ***непоми́льний***, безпоми́льний, ***непохи́бний,***	***безпомилко́вий, не***(без)***поми́льний, непохи́бний, не***(с)***хи́бний***,	безпомилко́вий, ***непоми́льний***, *реже* безпоми́льний;

непоми́льний, безпомилко́вий, безпоми́лешний, непоми́лешний.			***несхи́бний, нехи́бний***.		***несхи́бний, нехи́бний***, *реже* ***непохи́бний.***
Беспро́волочный – бездрото́вий.	бездрото́вий, -а, -е.	бездрото́вий.	бездрото́вий.	бездротови́й.	бездротови́й.
Бесшу́точный, -но – не на жа́рт, без жа́рту.	-	-	-	-	-
Бечёвочный – моту́зя́ний, мотузко́вий.	– ***мотузя́ний***, мотузко́вий, -а, -е.	мотузко́вий; (*из бечёвки – ещё*) ***мотузя́ний***.	мотузко́вий; (*из бечёвки – ещё*) ***мотузя́ний***.	мотузко́вий; (*из бечёвки – ещё*) ***мотузя́ний***.	мотузко́вий; (*из бечёвки – обычно*) ***мотузя́ний***.
Блёсточный – блиску́тний.	-	-	-	-	-
Бу́дочный – будяни́й, нале́жний до бу́д(к)и.	бу́дочний, -а, -е.	бу́дочний.	бу́дочний.	бу́дочний.	бу́дочний.
Була́вочный – шпилько́вий.	шпилько́вий, -а, -е.	була́вочний, шпилькови́й.	шпилькови́й.	шпилькови́й.	шпилькови́й.
Бу́лочный – бу́лочний, паляни́чний.	-	бу́лочний.	бу́лочний, ***паляни́чний***.	бу́лочний, ***паляни́чний***.	бу́лочний, ***паляни́чний***.
Буты́лочный – пляшко́вий, плящ́аний, бутелько́вий.	пляшкови́й, -а́, -е́.	пляшко́ви́й.	пляшкови́й *и* пляшко́вий; *разг.* буте́льковий.	пляшко́вий; *разг.* буте́льковий.	пляшко́ви́й; *разг.* бутелько́вий; **б. цвет** те́мно-зеле́ний ко́лір, *уст.* плящ́аний (темно-оли́вний) колір.
Ввивно́й, вви́вочный – вплітни́й, заплітни́й.	-	-	-	-	-
Верёвочный – шво́рковий, мотузко́вий, шнурови́й,	мотузя́ний; вірьо́вочний, ***верівча́ний***, -а, -е.	мотузко́вий, вірьо́вочний; (*из верёвки – ещё*) мотузя́ний.	мотузя́ний, мотузко́вий, вірьо́вочний; шво́рковий.	мотузя́ний, мотузко́вий, *разг.* вірьовча́ний; шво́рковий.	мотузя́ний, мотузко́вий, вірьо́вочний, *разг.* вірьовча́ний;

верíвча́ний, верíвчатий, вірьо́вчатий, верев'я́ний.					шво́рковий.
Ви́лочный – виде́лковий.	-	1) виде́лковий; 2) *тех.* ви́лочний.	1) виде́лковий; 2) ви́лочний.	виде́лковий; ви́лковий.	1. виде́лковий; 2. ви́лковий.
Винто́вочный – 1) ґвинтівча́ний; 2) ґвинто́ваний.	-	гвинтíвковий.	гвинтíвковий, рушни́чний.	рушни́чний, гвинтíвковий.	гвинтíвковий, рушни́чний.
Во́дочный – горілча́ний.	***горíлчаний***, -а, -е.	***горілча́ний***, горíлочний.	***горілча́ний***, горíлочний.	***горілча́ний***, горíлочний.	***горілча́ний***, горíлочний.
Возго́ночный – визгíнний, переганя́льний	-	-	-	-	-
Воро́ночный – лійкува́тий	-	-	-	-	-
Вставно́й, вста́вочный – вставни́й, вста́влюваний, впра́влюваний.	***вставни́й***, -á, -é.	***вставни́й***.	***вставни́й***.	***вставни́й***.	***вставни́й***.
Вы́весочный – ви́вісковий, що на ви́вісках, табличко́вий.	-	ви́вісочний, ви́вісковий.	ви́вісковий, ви́вісочний.	вивіско́вий.	ви́вісковий, ви́вісочний.
Вы́емочный – 1) ви́їмочний; 2) ви́йнятий, ви́браний, ви́копаний.	ви́їмковий, -а, -е, виймови́й, -á, -é.	*спец.* ви́їмковий.	*спец.* ви́їмковий.	*спец.* ви́їмковий.	*спец.* ви́їмковий.
Вы́морочный – безхазя́йний, безгоспода́рний, (*юр.*) відме́рлий, відуме́рлий,	***безгоспода́рний***, -а, -е.	*юр. уст.* ви́морочний.	*юр.* ви́морочний, ***безгоспода́рний.***	*юр.* ви́морочний, ***безгоспода́рний***.	*юр.* ви́морочний, ***безгоспода́рний***.

відме́рший.					
Вы́садочный – висадко́вий.	висадко́вий, -а́, -е́.	*с.-х., мор.* ви́садочний.	*сад. с.-х. и пр.* висадко́вий, ви́садочний	висадко́вий.	*в разн. знач.* висадко́вий.
Вы́ставочный – виставо́вий.	виставочний, -а, -е.	ви́ставочний.	ви́ставочний, виставко́вий.	виставко́вий.	виставко́вий, ви́ставочний.
Вы́стилочный – 1) устілко́вий, вистілко́вий; 2) брукува́льний.	-	-	-	підстилко́вий, підстильни́й.	підстилко́вий, підсти́льний.
Гло́точный – горля́нковий, (*неточно*) горлови́й.	гло́тковий, горля́нковий, -а, -е.	гло́тковий́.	гло́тковий *и* глоткови́й.	гло́тковий.	гло́тковий.
Гребё́ночный – гребі́нний.	***гребі́нний***, -а, -е.	-	1. гребінце́вий, гребі́нковий; 2. *техн.* гребі́нковий.	гребінце́вий, гребінко́вий.	1. гребінце́вий, гребі́нковий; 2. *техн.* гребі́нковий.
Доба́вочный – додатко́вий.	додатко́вий, -а, -е.	додатко́вий.	додатко́вий.	додатко́вий.	додатко́вий.
Дога́дочный – здога́дний.	***здога́дний***, -а, -е.	-	-	-	-
Ду́дочный – ду́дко́вий, сопі́лковий, ду́дний, дуда́рський.	ду́дковий, сопі́лковий.	дудко́ви́й.	ду́дковий, ду́дочний; сопі́лковий.	ду́дковий, ду́дочний; сопі́лковий.	ду́дковий, ду́дочний; сопі́лковий.
Ёлочный – 1) *см.* **Ело́вый**; 2) яли́нко́вий, ги́льцевий.	яли́нковий, -а, -е.	яли́нковий.	яли́нковий.	яли́нко́вий.	яли́нко́вий.
Жестя́ночный – блашанко́вий.	жерстя́нковий, бляша́нковий, -а, -е.	жерстя́нковий, бляша́нковий.	жерстя́нковий, бляша́нковий.	бляша́нковий, жерстя́нковий.	бляша́нковий, жерстя́нковий.

Додаток Д

Імовірні матеріали російського реєстру IV тому РУСа-1933

	Російський реєстр IV тому РУСа-1933	Фрагменти словникових статей I – III тт. РУСа-1933
1	Раболéпствовать	**Поработéпствовать**, *см.* **Раболéпствовать**.
2	рабóтать	**Порабóтать** – .. *Срв.* **Рабóтать**.
3	равнодéнствие	**Межéнь** – .. *срв.* **Равнодéнствие**.
4	равномéрный	**Мéрный** – .. *срв.* **Равномéрный**.
5	радéтель, -ница	**Забóтник, -ница**, *см.* **Старáтель, Радéтель, -ница**.
6	радéть	**Зарадéть** – .. *срвн.* **Радéть**.
		Порадéть *о ком, о чём* – .. *Срв.* **Радéть**.
7	рáди	**Зарáди** – .. *см.* **Рáди**.
8	рáдиус	**Луч** – .. *см.* **Рáдиус**.
9	рáдовать	**Порáдовать** – .. *Срв.* **Рáдовать**.
10	рáдоваться	**Порáдоваться** *чему и за кого* – .. *Срв.* **Рáдоваться**.
11	разбéгаться	**Поразбéгаться**, *см.* **Разбéгаться**.
12	разбегáться	**Поразбегáться** – .. *срв.* **Разбегáться**.
13	разбежáться	**Поразбежáться**, *см.* **Разбежáться**.
14	разбивáть	**Колотúть** – .. *см.* **Разбивáть**.
15	разбирáть	**Поразобрáть**, *см.* **Разобрáть** (**Разбирáть**).
16	разбитнóй	**Живóй** – .. *см.* **Бóйкий, Подвúжный, Разбитнóй**.
		Заухáбистый – .. *см.* **Разухáбистый, Разбитнóй**.
17	разбúть	**Поражáть, поразúть** – .. *срв.* **Разбúть**.
18	разбогатéть	**Поразбогатéть**, *см.* **Разбогатéть**.
19	разбóйник	**Грабúтель** – .. *срвн.* **Разбóйник**.
20	разболтáть	**Поразболтáть**, *см.* **Разболтáть**.
21	разбранúть	**Изругáть** – .. *срвн.* **Разругáть, Разбранúть**.
		Отщелкáть *когó* – .. *См.* **Разбранúть**.
		Поразбранúть, *см.* **Разбранúть**.
22	разбрестúть	**Поразбрестúсь**, *см.* **Разбрестúсь**.
23	разбросáть, -ся	**Поразбросáть, -ся**, *см.* **Разбросáть, -ся**.
24	разбры́згать, -ся	**Поразбры́згать, -ся**, *см.* **Разбры́згать, -ся**.
25	разбудúть	**Пробуждáть, пробудúть** – ..*Срв.* **Будúть, Разбудúть**.
26	разбухáть	**Поразбухáть** – .. *срв.* **Разбухáть**.
27	разбýхнуть	**Поразбýхнуть**, *см.* **Разбýхнуть.**
28	рáзве	**Йли** *и* **Илú, Иль**, *союз* – .. *см.* **Рáзве, Ли**.
29	развéдать	**Поразвéдать**, *см.* **Развéдать**.
30	развёрстывать	**Извёрстывать, изверстáть** – .. *см.* **Развёрстывать**.
31	развéсить	**Поразвéсить, Поразвéшать**, *см.* **Развéсить, Развéшать**.
32	развéшать	**Поразвéсить, Поразвéшать**, *см.* **Развéсить, Развéшать**.
33	развинтúть	**Поразвúнчивать, Поразвинтúть**, *см.* **Развинтúть**.
34	развлечéние	**Потéха** – .. *срв.* **Забáва, Развлечéние**.
35	развлéчь, -ся	**Поразвлéчь, -ся**, *см.* **Развлéчь, -ся**.
36	разврáтник, -ница	**Непотрéбник, -ница** – .. *срв.* **Разврáтник, -ница**.
37	разврáтничать	**Потаскýшничать** – .. *см.* **Разврáтничать**.
38	развязáть, -ся	**Поразвязáть, -ся**, *и* **–вя́зывать, -ся**, *см.* **Развязáть, -ся**.
39	разгибáть, -ся	**Поразогнýть, -ся**, *см.* **Разогнýть, -ся** (**Разгибáть, -ся**).
40	разглагóльствовать	**Поразглагóльствовать** – .. *срв.* **Разглагóльствовать**.

41	разгласи́ть	**Поразгласи́ть**, *см.* **Разгласи́ть**.
42	разглаша́ть	**Прославля́ть, просла́вить** – .. *см.* **Разглаша́ть, Расславля́ть**.
43	разгляде́ть	**Поразгляде́ть**, *см.* **Разгляде́ть** (**Разгля́дывать**).
44	разгля́дывать	**Поразгляде́ть**, *см.* **Разгляде́ть** (**Разгля́дывать**).
45	разговори́ться	**Поразговори́ться**, *см.* **Разговори́ться**.
46	разгоня́ть	**Поразогна́ть**, *см.* **Разогна́ть** (**Разгоня́ть**).
47	разгора́ться	**Поразгоре́ться**, *см.* **Разгоре́ться** (**Разгора́ться**).
48	разгоре́ться	**Поразгоре́ться**, *см.* **Разгоре́ться** (**Разгора́ться**).
49	разгра́бить	**Поразгра́бить**, *см.* **Разгра́бить**.
50	раздава́ть	**Пораздава́ть** *и* **Поразда́ть**, *см.* **Разда́ть** (**Раздава́ть**).
51	раздава́ться	**Звуча́ть** – .. *срвн.* **Раздава́ться**.
52	разда́ривать	**Пораздари́ть**, *см.* **Раздари́ть** (**Разда́ривать**).
53	раздари́ть	**Пораздари́ть**, *см.* **Раздари́ть** (**Разда́ривать**).
54	разда́ть	**Пораздава́ть** *и* **Поразда́ть**, *см.* **Разда́ть** (**Раздава́ть**).
55	раздви́нуть, -ся	**Пораздви́нуть, -ся**, *см.* **Раздви́нуть, -ся**.
56	раздева́ть, -ся.	**Поразде́ть, -ся** *и* **-дева́ть, -ся**, *см.* **Разде́ть, -ся** (**Раздева́ть, -ся**).
57	раздева́ться	**Обнажа́ть, обнажи́ть** – .. 2) *см.* **Раздева́ться**.
58	разде́ть, -ся	**Поразде́ть, -ся** *и* **-дева́ть, -ся**, *см.* **Разде́ть, -ся** (**Раздева́ть, -ся**).
59	разду́мать	**Поразду́мать** – .. *срв.* **Разду́мать 1, Рассуди́ть**.
60	раз’е́хаться	**Пораз’е́хаться**, *см.* **Раз’е́хаться**.
61	разже́чь, -ся	**Поразже́чь, -ся**, *см.* **Разже́чь, -ся** (**Разжига́ть**).
62	разжига́ть, -ся	**Поразже́чь, -ся**, *см.* **Разже́чь, -ся** (**Разжига́ть**).
63	разжире́ть	**Зажире́ть** – .. *см.* **Разжире́ть**.
		Отжире́ть – .. *См.* **Разжире́ть**.
64	рази́ня	**Мимогля́д** – .. *см.* **Рази́ня**.
65	разла́комить, -ся	**Поразла́комить, -ся**, *см.* **Разла́комить, -ся**.
66	разлете́ться	**Поразлете́ться** – .. *см.* **Разлете́ться**.
67	разле́чься	**Поразле́чься**, *см.* **Разле́чься**.
68	разли́ть, -ся	**Поразли́ть, -ся**, *см.* **Разли́ть, -ся**.
69	разли́чие	**Отме́на** – .. 2) .. *см.* **Разли́чие**.
70	разложи́ть, -ся	**Поразложи́ть, -ся**, *см.* **Разложи́ть, -ся**.
71	разлома́ть	**Поразлома́ть**, *см.* **Разлома́ть**.
72	разма́шистый	**Отма́шистый**, *см.* **Разма́шистый**.
73	размежева́ть, -ся	**Поразмежева́ть, -ся**, *см.* **Размежева́ть, -ся**.
74	размести́ть	**Поразмести́ть**, *см.* **Размести́ть** (**Размеща́ть**).
75	размета́ть	**Поразмета́ть**, *см.* **Размета́ть**.
76	размеща́ть	**Поразмести́ть**, *см.* **Размести́ть** (**Размеща́ть**).
77	размина́ть, -ся	**Поразмя́ть, -ся**, *см.* **Размя́ть, -ся** (**Размина́ть, -ся**).
78	размо́л	**Измо́л, Измо́лка** – .. 2) .. *см.* **Размо́л**.
79	размота́ть, -ся	**Отку́тывать, отку́тать** – .. *см. ещё* **Раску́тать, Размота́ть, Откры́ть**.
		Поразмота́ть, -ся, *см.* **Размота́ть, -ся**.
80	размы́слить	**Поразмы́слить** – .. *срв.* **Размы́слить**.
81	размя́ть, -ся	**Поразмя́ть, -ся**, *см.* **Размя́ть, -ся** (**Размина́ть, -ся**).
82	разнести́, -ся	**Поразнести́, -ся**, *см.* **Разнести́, -ся**.
83	разобра́ть	**Поразобра́ть**, *см.* **Разобра́ть** (**Разбира́ть**).
84	разогна́ть	**Поразогна́ть**, *см.* **Разогна́ть** (**Разгоня́ть**).
85	разогну́ть, -ся	**Поразогну́ть, -ся**, *см.* **Разогну́ть, -ся** (**Разгиба́ть, -ся**).
86	разозли́ть	**Обозли́ть** – .. *См.* **Озли́ть, Разозли́ть**.

87	разойти́сь	**Поразойти́сь**, *см.* **Разойти́сь** (**Расходи́ться**).
		Порасходи́ться, *см.* **Разойти́сь** (**Расходи́ться**).
88	разорва́ть, -ся	**Поразорва́ть, -ся**, *см.* **Разорва́ть, -ся** (**Разрыва́ть, -ся**).
89	разоря́ть	**Зори́ть**, *см.* **Разоря́ть**.
90	разосла́ть	**Поразосла́ть**, *см.* **Разосла́ть** (**Рассыла́ть**).
91	разраста́ться	**Поразрасти́сь**, *см.* **Разрости́сь** (**Разраста́ться**).
92	разре́зать	**Поразре́зать**, *см.* **Разре́зать**.
93	разровня́ть	**Поразровня́ть**, *см.* **Разровня́ть**.
94	разро́знить	**Поро́знить** – 1) .. *срв.* **Разро́знить**.
95	разроня́ть	**Поразроня́ть**, *см.* **Разроня́ть**.
96	разрости́сь	**Поразрасти́сь**, *см.* **Разрости́сь** (**Разраста́ться**).
97	разруга́ть	**Изруга́ть** – ... *срвн.* **Разруга́ть, Разбрани́ть**.
98	разруша́ть, -ся	**Испроверга́ть, -ся, Испрове́ргнуть, -ся** – ... 2) **Разруша́ть, -ся**.
99	разрыва́ть, -ся	**Поразорва́ть, -ся**, *см.* **Разорва́ть, -ся** (**Разрыва́ть, -ся**).
100	разры́ть	**Поразры́ть**, *см.* **Разры́ть**.
101	разры́хлить	**Поры́хлить**, *см.* **Разры́хлить, Взры́хлить**.
102	разсо́л	**Засо́л** – .. 3) *см.* **Разсо́л**.
103	разуверя́ть	**Переуверя́ть, переуве́рить** *кого в чём* – .. *См.* **Разуверя́ть**.
104	разузнава́ть	**Дознава́ться, дозна́ться** – .. *срв.* **Узнава́ть, Разузнава́ть**.
		Прове́дывать, прове́дать – .. 2) *кого* – .. *см.* **Посеща́ть, Навеща́ть**.
105	разузна́ть	**Поразузна́ть**, *см.* **Разузна́ть**.
106	разукра́шивать, -ся	**Изукра́шивать, -ся, изукра́сить, -ся** – .. *срвн.* **Разукра́шивать, -ся.**
107	разу́мный	**Мы́слящий**, *прлг.* – .. 2) .. *срв.* **Разу́мный**.
108	разуха́бистый	**Зауха́бистый** – .. 2) *см.* **Разуха́бистый, Разбитно́й**.
109	раз’ясня́ть	**Из’ясня́ть, из’ясни́ть** – .. *срвн.* **Раз’ясня́ть, Об’ясня́ть**.
		Проясня́ть, проясни́ть *что* – .. *срв.* **Выясня́ть, Раз’ясня́ть**.
110	ра́нить	**Пора́нить** – .. *срв.* **Ра́нить**.
111	ра́нний	**Зау́тренний** – .. 2) .. *см.* **Ра́нний**.
112	ра́ньше	**Пе́ред** *и* **Пред** – .. 2) .. *См.* **Пре́жде, Напере̋д, Ра́ньше**.
		Пора́ньше – .. *см.* **Ра́ньше**.
		Пре́жде – 1) *нар.* .. *срв.* **Ра́ньше, Не́когда**.
113	раска́иваться	**Ка́яться, ка́иваться** – 1) (*сожалеть о сделанном*) .. *см.* **Раска́иваться**.
114	раскида́ть, -ся	**Пораскида́ть, -ся, пораски́нуть, -ся**, *см.* **Раскида́ть, -ся** *и* **Раски́нуть, -ся**.
115	раски́нуть, -ся	**Пораскида́ть, -ся, пораски́нуть, -ся**, *см.* **Раскида́ть, -ся** *и* **Раски́нуть, -ся**.
116	раскла́сть, -ся	**Пораскла́сть, -ся**, *см.* **Раскла́сть, -ся**.
117	раскле́иться	**Пораскле́иться**, *см.* **Раскле́иться**.
118	раскова́ть, -ся	**Пораскова́ть, -ся**, *см.* **Раскова́ть, -ся**.
119	расковыря́ть	**Порасковыря́ть**, *см.* **Расковыря́ть**.
120	расколо́ть, -ся	**Пораcколо́ть, -ся** – .. *см.* **Расколо́ть, -ся**.
121	раскопа́ть	**Пораскопа́ть** – .. *см.* **Раскопа́ть**.
122	раскорми́ть, -ся	**Пораскорми́ть, -ся**, *см.* **Раскорми́ть, -ся**.
123	раскра́сить	**Пораскра́сить**, *см.* **Раскра́сить**.
124	раскрасне́ться	**Запыла́ть** – .. 3) .. *см.* **Зарде́ть, -ся, Раскрасне́ться**.
125	раскра́сть	**Пораскра́сть** – .. *см.* **Раскра́сть**.
126	раскрича́ться	**Пораскрича́ться**, *см.* **Раскрича́ться**.

127	раскроши́ть	**Пораскроши́ть**, *см.* **Раскроши́ть**.
128	раскрыва́ть	**Нераскры́тый** – .. *срв.* **Раскры́тый** (*под* **Раскрыва́ть**).
		Пораскры́ть *и* **-крыва́ть**, *см.* **Раскры́ть** (**Раскрыва́ть**).
129	раскры́ть	**Пораскры́ть** *и* **–крыва́ть**, *см.* **Раскры́ть** (**Раскрыва́ть**).
130	раскры́тый	**Нераскры́тый** – .. *срв.* **Раскры́тый** (*под* **Раскрыва́ть**).
131	раскупи́ть	**Пораскупи́ть**, *см.* **Раскупи́ть**.
132	раскусти́ться	**Куст** – 1) .. *срвн.* **Раскусти́ться**.
133	раску́тать	**Отку́тывать, отку́тать** – .. *см. ещё* **Раску́тать, Размота́ть, Откры́ть**.
134	распа́рывать	**Поро́ть** – 1) .. *срв.* **Распа́рывать**.
135	распахну́ть	**Отпа́хивать, отпахну́ть** (*полу, занавеску*), *см.* **Распахну́ть**.
136	распили́ть	**Пораспили́ть** – .. *см.* **Распили́ть**.
137	распи́ть, -ся	**Пораспи́ть, -ся**, *см.* **Распи́ть, -ся**.
138	распиха́ть	**Пораспиха́ть**, *см.* **Распиха́ть**.
139	расплоди́ть	**Пораспloди́ть**, *см.* **Расплоди́ть**.
140	расползти́сь	**Пораспolзти́сь**, *см.* **Расползти́сь**.
141	располосова́ть	**Полоса́ть, располо́сать**, *см.* **Полосова́ть, располосова́ть**.
142	распоро́ть, -ся	**Пораспоро́ть, -ся**, *см.* **Распоро́ть, -ся**.
143	распра́вить	**Пораспра́вить**, *см.* **Распра́вить**.
144	распрода́ть, -ся	**Вы́продать**, *см.* **Распрода́ть**.
		Пораспрода́ть, -ся – ... *см.* **Распрода́ть, -ся**.
		Продава́ть, прода́ть – 1) .. *срв.* **Распрода́ть**.
145	распроси́ть	**Пораспроси́ть**, *см.* **Распроси́ть**.
146	распроща́ться	**Проща́ться, прости́ться** – .. 2) *взаим.: с кем* – .. *срв.* **Распроща́ться**.
147	распря́чь, -ся	**Пораспря́чь, -ся**, *см.* **Распря́чь, -ся**.
148	распуга́ть	**Пораспуга́ть**, *см.* **Распуга́ть**.
149	распуска́ть, -ся	**Нераспу́щенный** – .. *срв.* **Распу́щенный** (*под* **Распуска́ть**).
		Пораспуска́ть, -ся *и* **Пораспусти́ть, -ся**, *см.* **Распусти́ть, -ся** (**Распуска́ть, -ся**).
150	распусти́ть, -ся	**Пораспуска́ть, -ся** *и* **Пораспусти́ть, -ся**, *см.* **Распусти́ть, -ся** (**Распуска́ть, -ся**).
151	распу́тать	**Пораспу́тать**, *см.* **Распу́тать**.
152	распуха́ть	**Вспуха́ть, вспу́хнуть**, *см.* **Распуха́ть, распу́хнуть**.
153	распу́хнуть	**Пораспу́хнуть**, *см.* **Распу́хнуть**.
154	распу́хший	**Вспу́хлый, вспу́хший**, *см.* **Распу́хший**.
155	распу́щенный	**Нераспу́щенный** – .. *срв.* **Распу́щенный** (*под* **Распуска́ть**).
156	распя́тие	**Пропя́тие**, *см.* **Распя́тие**.
157	рассади́ть	**Порассади́ть**, *см.* **Рассади́ть**.
158	рассвета́ть	**Насвета́ть** – .. *срв.* **Рассвета́ть**.
		Ободня́ть, ободне́ть – .. *См.* **Рассвета́ть**.
159	расседла́ть, -ся	**Порасседла́ть, -ся**, *см.* **Расседла́ть, -ся**.
160	рассерди́ть, -ся	**Осерди́ть, -ся**, *см.* **Рассерди́ть, -ся**.
161	рассе́сться	**Порассе́сться** – .. *см.* **Рассе́сться**.
162	рассе́янный	**Непостоя́нный** – .. 5) .. *срв.* **Рассе́янный 3**.
163	рассказа́ть	**Порассказа́ть**, *см.* **Рассказа́ть**.
164	расславля́ть	**Прославля́ть, просла́вить** –.. 3) .. *см.* **Разглаша́ть, Расславля́ть**.
165	рассмотре́ть, -ся	**Порассмотре́ть, -ся**, *см.* **Рассмотре́ть, -ся**.
166	рассо́риваться	**Перессо́ривать, -ся, перессо́рить, -ся** – .. *Срв.* **Рассо́риваться, Рассо́риться**.

167	рассо́риться	**Перела́живать, перела́дить** – .. 2) **-ла́дить** *с кем*, *см.* **Рассо́риться**.
		Перессо́ривать, -ся, перессо́рить, -ся – .. *Срв.* **Рассо́риваться, Рассо́риться**.
168	расспроси́ть	**Порасспроси́ть**, *см.* **Расспроси́ть**.
169	расстоя́ние	**Отстоя́ние** – .. *См.* **Расстоя́ние**.
170	расста́вить	**Порасста́вить**, *см.* **Расста́вить**.
171	рассуди́ть	**Пораздýмать** – .. *срв.* **Раздýмать 1, Рассуди́ть**.
		Порассуди́ть, *см.* **Рассуди́ть**.
172	рассыла́ть	**Поразосла́ть**, *см.* **Разосла́ть** (**Рассыла́ть**).
173	рассыпа́ть, -ся	**I. Просыпа́ть, -ся, просы́пать, -ся** – ... *см.* **Рассыпа́ть, -ся**.
174	растава́ть	**Истаева́ть** *и* **Istáивать, иста́ять** – 1) .. *срвн.* **Та́ять, Растава́ть**.
175	растаска́ть	**Порастаска́ть**, *см.* **Растаска́ть**.
176	растá́ять	**Пораста́ять** – .. *срв.* **Раста́ять**.
177	раствори́ть, -ся	**Порастворить, -ся** *и* **-ря́ть, -ся**, *см.* **Раствори́ть, -ся**.
178	растворя́ть	**Отворя́ть, отвори́ть** – .. *Срв.* **Приотворя́ть, Растворя́ть**.
179	растереби́ть	**Порастереби́ть**, *см.* **Растереби́ть**.
180	растере́ть	**Порастере́ть** *и* **-тира́ть**, *см.* **Растере́ть** (**Растира́ть**).
181	растеря́ть	**Порастеря́ть**, *см.* **Растеря́ть**.
182	растира́ть	**Порастере́ть** *и* **-тира́ть**, *см.* **Растере́ть** (**Растира́ть**).
183	расти́ть	**Вы́растить, Выраща́ть**, *см.* **Расти́ть**.
		Вы́ростить, *см.* **Расти́ть**.
184	растолка́ть	**Порастолка́ть**, *см.* **Растолка́ть**.
185	растолко́вывать	**Протолко́вывать, -толкова́ть** – 1) *см.* **Растолко́вывать, Истолко́вывать**.
186	растоло́чь	**Порастоло́чь**, *см.* **Растоло́чь**.
187	растолсте́ть	**Порастолсте́ть**, *см.* **Растолсте́ть**.
188	растопи́ть	**Иста́пливать, истопи́ть** – .. 2) .. *см.* **Растопи́ть**.
189	растопта́ть	**Порастопта́ть**, *см.* **Растопта́ть**.
190	растопы́рить	**Порастопы́рить**, *см.* **Растопы́рить**.
191	растормози́ть	**Оттормози́ть**, *см.* **Растормози́ть**.
192	расторо́пный	**Прело́вкий** – 1) .. *см.* **Ло́вкий, Прово́рный, Расторо́пный**.
193	расточа́ть	**Источа́ть, источи́ть** *что* – .. 2) *см.* **Расточа́ть**.
194	расточи́тель	**Мот** – 1) .. *срв.* **Расточи́тель**.
195	растра́тить	**Порастра́тить**, *см.* **Растра́тить**.
196	растрево́жить, -ся	**Порастрево́жить, -ся**, *см.* **Растрево́жить, -ся**.
197	растрё́панный	**Всклочивать, -ся, всклочи́ть, -ся** – .. *Срв.* **Растрё́панный, Вз'еро́шенный**.
198	растрепа́ть	**Всклочивать, -ся, всклочи́ть, -ся** – ..*Срв.* **Растрепа́ть** *и* **Вз'еро́шивать**.
199	растрё́пывать	**Взлохма́чивать, -ся, -ма́тить, -ся** – .. *См.* **Растрё́пывать**.
200	растре́скаться	**Порастре́скаться**, *см.* **Растре́скаться**.
201	растрясти́, -ся	**Порастрясти́, -ся**, *см.* **Растрясти́, -ся**.
202	расты́кать	**Порасты́кать**, *см.* **Расты́кать**.
203	растяну́ть	**Порастяну́ть**, *см.* **Растяну́ть**.
204	расхвата́ть	**Порасхвата́ть**, *см.* **Расхвата́ть**.
205	расходи́ться	**Порасходи́ться**, *см.* **Разойти́сь** (**Расходи́ться**).
206	расхо́довать	**Изде́рживать, издержа́ть** – .. *срвн.* **Истра́чивать, Расхо́довать**.
		Израсхо́дывать, израсхо́довать – .. *срвн.* **Расхо́довать,**

		Тра́тить.
207	расхо́доваться	**Израсхо́дываться, израсхо́доваться** – .. *срвн.* **Расхо́доваться**.
208	расхолоди́ть	**Порасхолоди́ть**, *см.* **Расхолоди́ть**.
209	расцве́чивать	**Нацве́чивать** *и* **Нацвеча́ть, нацвети́ть** – .. *см.* **Расцве́чивать**.
210	расцелова́ть	**Отцелова́ть** *кого* – .. *См.* **Расцелова́ть**.
211	расчеса́ть	**Порасчеса́ть**, *см.* **Расчеса́ть**.
212	расчё́т	**Принима́ть, приня́ть** – .. 2) .. *срв.* **Соображе́ние**, **Расчё́т**.
213	расчи́стить	**Порасчи́стить**, *см.* **Расчи́стить**.
214	расшата́ть	**Порасшата́ть**, *см.* **Расшата́ть**.
215	расши́рить	**Порасши́рить**, *см.* **Расши́рить**.
216	рвать	**Порва́ть** – 1) .. *см.* **Рвать**; 2) .. *срв.* **Рвать**.
217	рва́ться	**Порва́ться** – .. *срв.* **Рва́ться**.
218	ребя́читься	**Поребя́читься** – .. 2) .. *Срв.* **Ребя́читься**.
219	реве́ть	**Пореве́ть** – .. *Срв.* **Реве́ть**.
220	реде́ть	**Пореде́ть** – .. *Срв.* **Реде́ть**.
221	ре́зать	**Кусо́к, Кусо́чек** – 1) .. *срвн.* **Ре́зать, Кроши́ть**.
		Наре́занный – .. 4) .. *срв.* **Ре́зать**.
		Поре́зать – 1) .. *срв.* **Ре́зать**.
222	резви́ться	**Порезви́ться** – .. *срв.* **Резви́ться**.
223	резно́й	**Вырезно́й**, *см.* **Резно́й, Вы́резанный**.
224	резь	**Про́резь** – .. 3) *см.* **Резь**.
225	резьба́	**На́резь** – .. 2) .. *срв.* **Резьба́**.
226	ре́крут	**Лобови́к**, *см.* **Ре́крут**.
227	репе́йник	**Лопу́х**, *бот.* – .. 2) *см.* **Репе́йник**.
		Лопу́ха́, *бот.* – .. 2) *см.* **Репе́йник**.
228	рехну́ться	**Повиха́ться, повихну́ться** – .. *Срв.* **Рехну́ться**.
229	реше́ние	**Принима́ть, приня́ть** – .. 2) .. *см.* **Реше́ние**.
230	решети́на	**Ла́твина** – .. *см.* **Решети́на**.
231	реши́ть	**Пореши́ть** – 1) .. *срв.* **Реши́ть**.
232	ре́ять	**Поре́ять** – .. 2) .. *См.* **Ре́ять**.
233	ржа́веть	**Поржа́веть** – .. *см.* **Ржа́веть**.
234	ржано́й	**Оржано́й**, *см.* **Ржано́й**.
235	ржать	**Поржа́ть** – .. *срв.* **Ржать**.
236	рискова́ть	**Отва́живать, отва́жить** – .. 2) .. *Срв.* **Рискова́ть**.
237	рисова́ть	**Порисова́ть** – .. *срв.* **Рисова́ть**.
238	риста́лище	**По́прище** – 1) .. *см.* **Риста́лище**.
239	риф	**Ка́мень** – 1) .. *срвн.* **Риф** *и* **Поро́г 2**.
240	ро́бкий	**Неразвя́зный** – .. *срв.* **Неразбитно́й, Ро́бкий**.
241	роди́минка	**Пятно́** – 1) .. *см.* **Ро́динка, Роди́минка**.
242	роди́мчик	**Младе́нческая**, *сщ.* – .. *срв.* **Роди́мчик**.
243	ро́дина	**Край** – .. 3) .. *срвн.* **Ро́дина**.
244	ро́динка	**Пятно́** – 1) .. *см.* **Ро́динка, Роди́минка**.
245	роди́ть	**Напороди́ть** – .. *срв.* **Роди́ть**.
		Порожда́ть, породи́ть – .. *срв.* **Роди́ть**.
246	рододе́ндрон	**Пьяни́чник**, *бот.* Azalia pontica L. – .. *см. ещё* **Рододе́ндрон**.
247	родонача́льный	**Началоро́дный** – 1) *см.* **Родонача́льный**.
248	ро́жа	**Мурло́** – .. *срв.* **Мо́рда 2, Ро́жа, Ры́ло**.
		Образи́на – .. *См.* **Ро́жа**.
249	рожда́ть	**Отрожда́ть, отроди́ть** – 1) .. *Срв.* **Рожда́ть**.
250	ро́звальни	**О́бшевни**, *см.* **Ро́звальни**.

251	рок	**Предопределе́ние** – .. *см.* **Судьба́, Рок**.
252	ропта́ть	**Поропта́ть** – .. *срв.* **Ропта́ть**.
253	роси́ть	**Пороси́ть** – .. *срв.* **Роси́ть**.
254	ро́ститься	**Наро́стовать(ся)** – 1) (*о курах*), *см.* **Ро́ститься**.
255	ростовщи́к, -щи́ца	**Каще́й** *и* **Коще́й** – .. 4) .. *см.* **Ростовщи́к**.
		Лихои́мщик, -щица – .. 2) .. *срв.* **Ростовщи́к, -щи́ца**.
		Проце́нтщик, *см.* **Ростовщи́к**.
256	ротозе́й	**Му́ньга** – 1) .. *срв.* **Ротозе́й**.
		Пучегла́з – .. 2) .. *см.* **Зева́ка, Ротозе́й**.
257	ротозе́йничать	**Лови́ть, ла́вливать** – 1) .. *срв.* **Глазе́ть, Ротозе́йничать**.
		Лопоу́шить – .. *срв.* **Ротозе́йничать**.
258	ро́ща	**Лес** – 1) .. *срвн.* **Лесо́к** *и* **Ро́ща**.
259	рубе́ц	**Край** – 1) .. *см.* **Рубе́ц**.
260	руководи́тель	**Путеводи́тель** – 1) .. *см.* **Проводни́к, Руководи́тель**.
261	руководство	**Путево́дство** – .. *см.* **Руководство 1**.
262	рукоде́лье	**Изде́лие** – .. 2) .. *срвн.* **Рукоде́лье**.
263	рукоплеска́ть	**Зарукоплеска́ть** – .. *см.* **Рукоплеска́ть**.
264	рукоя́ть	**Му́ньга** – .. 2) .. *срв.* **Рукоя́ть**.
265	ру́хнуть	**Нару́хнуть(ся)** – .. *срв.* **Ру́хнуть**.
266	руча́ться	**Емствова́ть** (*брать на поруки*), *стар.*, *см.* **Пору́ка, Руча́ться**.
267	рыболо́вство	**Ло́вля** – 1) .. *см.* **Рыболо́вство**.
268	ры́ло	**Мурло́** – .. *срв.* **Мо́рда 2, Ро́жа, Ры́ло**.
269	ры́скать	**Проры́скать** – .. *см.* **Ры́скать**.
270	рысь	**Острови́д**, *см.* **Рысь**.
271	рыча́г	**Под’ё́м** – .. 5) .. **Рыча́г**.
		Под’ё́мный – .. *см.* **Рыча́г, Под’ё́м 5**.
272	ря́дом	**По́дле** – .. *См.* **Близ, Во́зле, О́коло, Ря́дом**.
273	ря́женый	**Наря́жен(н)ый**, *прлг.*, *см.* **Ря́женый**.
274	сади́ться	**Оседа́ть, осе́сть** – 1) .. *см.* **Сади́ться, сесть**.
275	самооблада́ние	**Облада́ние** – .. **Самооблада́ние** самообла́да.
276	самопря́лка	**Пря́слица** – 1) .. *см.* **Пря́лка, Самопря́лка**.
277	сапфи́р	**Лал** – .. *см.* **Сапфи́р**.
278	сатана́	**Де́мон** – .. *см.* **Бес, Дья́вол, Чорт, Сатана́**.
279	сбавля́ть	**Посба́вить**, *см.* **Сбавля́ть**.
280	сби́тень	**Зби́тень**, *см.* **Сби́тень**.
281	сболтну́ть	**Необду́манно**, *нрч.* – .. *срв.* **Сболтну́ть**.
282	сбыва́ться	**Исполня́ться, испо́лниться** – .. 2) .. *срвн.* **Осуществля́ться, Сбыва́ться**.
283	сбы́ться	**Посбы́ть** – .. *см.* **Сбы́ться**.
284	сва́тать	**Посяга́ть, посягну́ть** – .. *см.* **Сва́тать, Бра́читься**.
285	све́дение	**Принима́ть, приня́ть** – .. 2) .. *срв.* **Све́дение**.
286	све́дущий	**Ве́дущий** – .. *См.* **Све́дущий**.
287	свё́кла	**Бура́к**, *см.* **Свё́кла**.
288	сверка́ние	**Горе́ние** – .. *См.* **Пыла́ние, Блиста́ние, Сверка́ние, Мерцание**.
289	сверка́ть	**Засверка́ть** – .. *срвн.* **Сверка́ть**.
290	сверло́	**Коловоро́т** – .. 2) .. *срвн.* **Сверло́**.
291	свё́рток	**Обё́рток**, *см.* **Свё́рток**.
292	сверх	**Ли́ше** – 1) .. *см.* **Сверх**.
293	сверчо́к	**Кузне́чик** – 1) .. *см.* **Сверчо́к**.

294	светопреставлéние	**Преставлéние** – .. *см.* **Светопреставлéние**.
295	свивáльник	**Повивáльник** – .. *См.* **Свивáльник**.
296	свидéтель	**Показáтель** – .. 2) .. *Срв.* **Свидéтель**.
297	свидéтельница	**Показáтельница** – .. *Срв.* **Свидéтельница**.
298	свинúна	**Мя́со** –.. **-со** *свиное*, *см.* **Свинúна**.
299	свобóдный	**Простóй** – .. 2) .. *см.* **Порóжний, Пустóй**, (*о времени*) **Свобóдный**.
300	своевóльный	**Необýзданный** – .. 2) .. *срв.* **Неукротúмый, Своевóльный**.
301	свыкáться	**Притерпéться** *к чему* – .. *см.* **Свыкáться**.
302	свя́зка	**Пáчка** – .. *См.* **Свя́зка**.
303	свящéнник	**Бáтюшка** – 1) *см.* **Отéц, Свящéнник**.
304	сгиб	**Отгúб** – .. 3) *см.* **Сгиб**.
305	сгибáть	**Посогнýть** – .. *срв.* **Согнýть** (**Сгибáть**).
306	сглаз	**Прúтка, прúтча** – .. 3) *см.* **Пóрча, Сглаз**.
307	сглáзить	**Испóртить** – .. 3) .. *срвн.* **Сглáзить**.
		Посглáзить – .. *см.* **Сглáзить**.
308	сгнивáть	**Изгнивáть, изгнúть** – .. *срвн.* **Сгнивáть, Гнить**.
309	сгнить	**Истлевáть, истлéть** – .. *срвн.* **Сгнить**.
		Погнивáть, погнúть – .. *Срв.* **Гнить, Сгнить**.
		Посгнúть – .. *см.* **Сгнить**.
310	сгнойúть	**Посгнойúть** – .. *см.* **Сгнойúть**.
311	сгоня́ть	**Изгоня́ть, изгнáть** – .. *срвн.* **Гнать, Выгоня́ть, Сгоня́ть**.
312	сгустúть	**Огущáть, огустúть**, *см.* **Сгущáть, сгустúть**.
313	сгущáть	**Огущáть, огустúть**, *см.* **Сгущáть, сгустúть**.
314	сдвигáть	**Посдвúнуть** – .. *см.* **Сдвигáть, сдвúнуть**.
315	сдвúнуть	**Посдвúнуть** – .. *см.* **Сдвигáть, сдвúнуть**.
316	сдвúнуться	**Посдвúнуться** – .. *см.* **Сдвúнуться**.
317	сдéрживать	**Останáвливать** *и* **Остановля́ть, остановúть** – .. *Срв.* **Задéрживать, Сдéрживать, Удéрживать**.
318	сдобровáть	**Несдобровáть**, *см.* **Сдобровáть** (*Не* **-вáть**).
319	сердúтый	**Злой, Зол** – .. 2) .. *см.* **Сердúтый**.
320	сердúть	**Злить** – .. *см.* **Гневúть, Сердúть**.
321	сердúться	**Ерепéнитися** – .. *См.* **Сердúться**.
322	серчáть	**Осерчáть**, *см.* **Серчáть**.
323	сесть	**Оседáть, осéсть** – 1) .. *см.* **Садúться, сесть**.
324	сечéние	**Высекáние** – .. 3) (*розгами*) *см.* **Сечéние, Пóрка**.
325	сечь	**Высекáть, вы́сечь** – .. 3) (*розгами*) *см.* **Сечь, Порóть**.
		Вы́сечь, *см.* **Сечь**.
		Драть, дирáть – .. *см.* **Сечь**.
		Зудúть *кого* – .. 2) *см.* **Бить, Колотúть, Сечь**.
		Отбузовáть – .. *См.* **Сечь**.
		Пáрить – .. 4) .. *См.* **Сечь, Порóть, Бить**.
		Пересекáть, пересéчь – .. 3) .. *См.* **Сечь**.
		Посекáть, -ся, посéчь, -ся – .. 3) *см.* **Сечь, Порóть**.
326	сéчься	**Просекáть, просéчь** – .. 3) (*о ткани*) *см.* **Сéчься**.
327	сéять, -ся	**Посéять, -ся**; *см.* **Посевáть, Сéять, -ся**.
328	сжáлиться	**Пожалéть** – .. *Срв.* **Жалéть, Сжáлиться**.
329	сжать	**Обжимáть, обжáть**, *см.* **Сжимáть, сжать**.
330	сжимáть	**Обжимáть, обжáть**, *см.* **Сжимáть, сжать**.
331	сидéлка	**Посидéлка** – .. *см.* **Сидéлка**.

332	си́ла	**I. Мочь**, *сщ. – .. срв.* **Могота́, Мощь, Си́ла**.
		Ока́зываться, оказа́ться – 1) .. *см.* **Си́ла, Состоя́ние**.
333	си́литься	**Пру́житься** *и* **Пры́житься**, *см.* **Напряга́ться, Си́литься; Пы́житься**.
334	сило́к	**Лову́шка** – 1) .. *срв.* **Западня́, Сило́к**.
		Мото́к – .. 3) *см.* **Сило́к**.
335	си́льный	**Неси́льный** – .. *срв.* **Си́льный**.
		Преси́льный – .. *см.* **Си́льный**.
336	си́филис	**Не́мочь**, *сщ. – .. см.* **Си́филис**.
337	сия́ть	**Лучи́ться** – .. *срв.* **Сия́ть**.
338	сказа́ть	**Мо́лвить, мо́лвливать, мо́лвить** – .. *срв.* **Говори́ть 1, Сказа́ть** *и* **Произноси́ть 1**.
339	скаме́йка	**Козу́ля** – .. 3) .. *срвн.* **Скамья́, Скаме́йка**.
340	скамья́	**Козу́ля** – .. 3) .. *срвн.* **Скамья́, Скаме́йка**.
341	скат	**Отко́с** (*горы, берега, плотины, дороги, вала и т. д.*) – .. *См. Ещё* **Склон, Скат, Пока́тость**.
342	ска́терть	**Насто́льник** – .. *срв.* **Ска́терть**.
		Пелена́ – .. *см.* **Ска́терть**.
343	скве́рный	**Прескве́рный** – .. *см.* **Скве́рный**.
344	скеле́т	**О́стов** – .. *См.* **Скеле́т**.
345	склон	**Искло́н** – .. *см.* **Склон**.
		Откло́н – .. 2) (*откос*), *см.* **Укло́н, Склон**.
		Отко́с (*горы, берега, плотины, дороги, вала и т. д.*) – .. *См. Ещё* **Склон, Скат, Пока́тость**.
346	скло́нность	**Прекло́нность** – 1) .. *см.* **Скло́нность, Накло́нность**.
347	скло́нный	**Прекло́нный** – 1) .. *см.* **Скло́нный, Накло́нный** (*к чему*).
348	склоня́ть	**Преклоня́ть, преклони́ть** – .. *см.* **Склоня́ть, Угова́ривать, Убежда́ть**.
349	скобли́ть	**Заска́бливать, заскобли́ть** – .. *см.* **Скобли́ть**.
350	сколь	**Коль**, *нрч.*, *см.* **Ско́лько, Сколь**.
351	ско́лько	**Коль**, *нрч.*, *см.* **Ско́лько, Сколь**.
		Нибу́дь, *част. .. см.* **Ско́лько**.
352	скользи́ть	**Заскользи́ть** – .. *см.* **Скользи́ть**.
353	скоморо́х	**Мата́с** – .. *срв.* **Фигля́р** *и* **Скоморо́х**.
354	сконча́ться	**Преставля́ться, преста́виться** – .. *срв.* **Умира́ть, Сконча́ться**.
355	скопи́ть	**Прика́пливать, -ся, прикопи́ть, -ся** – .. *срв.* **Скопи́ть**.
356	скорлупа́	**Оболо́чка** (*всё, что кроет, оболокает*) – .. *см.* **Скорлупа́**.
357	скорня́чить	**Ко́жа** – 1) .. *см.* **Скорня́чить**.
358	ско́ро	**Поспе́шно** – .. *срв.* **Ско́ро, Торопли́во**.
359	скоропи́сец	**Борзопи́сец** – .. 2) (*стар.*) *см.***Скоропи́сец**.
360	скоропреходя́щий	**Преходя́щий** – .. *Срв.* **Скоропреходя́щий**.
361	скрежета́ть	**Заскрежета́ть** – .. *см.* **Скрежета́ть**.
362	скрыва́ть	**Закрыва́ть, закры́ть** – .. 5) *см.* **Скрыва́ть, Укрыва́ть**.
363	скря́га	**Каплю́жка, Каплю́жник** – .. 3) .. *см.* **Скря́га**.
		Копе́ечник, -ница – 1) .. *см.* **Скря́га**.
		Крохобо́р, -ка – .. 2) .. *см.* **Скря́га**.
364	скупи́ться	**Коры́стничать** – .. *срвн.* **Жа́дничать, Скупи́ться**.
365	скупо́й	**Крохобо́рный** – .. 2) *см.* **Скупо́й**.
		Прескупо́й – .. *см.* **Скупо́й**.
366	ску́чный	**Преску́чный** – .. *см.* **Ску́чный**.
367	слаби́тельное	**Проно́сное** – .. *срв.* **Слаби́тельное**.

368	слаби́тельные	**Очисти́тельный** – .. *см.* **Слаби́тельные** *травы.*
369	слабоу́мие	**Малоу́мие** – .. 2) *см.* **Слабоу́мие**.
370	слабоу́мный	**Малоу́мный** – .. 2) *см.* **Слабоу́мный**.
371	сла́бый	**Нера́жий** – .. 2) .. *срв.* **Сла́бый**.
372	сла́вный	**Пресла́вный** – .. *См.* **Сла́вный**.
373	слага́ть	**Отка́зываться, отказа́ться** – 1) .. *См.* **Слага́ть**.
374	сла́дкий	**Еле́йный** – .. 2) .. *См. Ещё* **Сла́дкий**.
375	сластёна	**Медови́к** – .. 3) *см.* **Ла́комка, Сластёна**.
376	сла́сти	**Заку́ска** – .. 3) *см.* **Десе́рт, Сла́сти**.
377	слегка́	**Излегка́** – .. *см.* **Слегка́**.
378	след	**Знак** – .. 6) .. *см.* **След**.
379	следи́ть	**Последи́ть**, *см.* **Следи́ть**.
		Просле́живать (прослежа́ть), проследи́ть – .. 2) .. *срв.* **Следи́ть, Высле́живать**.
380	сле́дователь	**Иссле́дователь, -ница** – .. 2) .. *см.* **Сле́дователь**.
381	сле́довательно	**Зна́чить** – .. 3) .. *см.* **Сле́довательно, Ита́к**.
		Ита́к, *заключ. Союз-нрч.* – .. *срвн.* **Сле́довательно**.
382	слёживаться	**Перелёживаться, -лежа́ться** – .. *Срв.* **Слёживаться**.
383	слепи́ть	**Заслепля́ть, заслепи́ть** – .. *см.* **Слепи́ть**.
384	сле́пнуть	**Осле́пнуть** – .. *см.* **Сле́пнуть**.
385	сли́знуть	**Осли́знуть** – .. *См.* **Сли́знуть**.
386	слова́рный	**Лексико́нный** – .. *срвн.* **Слова́рный**.
387	слова́рчик	**Лексико́нчик** – .. *срвн.* **Слова́рчик**.
388	слова́рь	**Лексико́н** – .. *срвн.* **Слова́рь**.
389	сло́вно	**Подо́бно** *кому, чему* – 1) .. *Срв.* **Сло́вно, То́чно, Бу́дто**.
390	слоня́ться	**Заслоня́ться** – 1) .. *см.* **Слоня́ться**.
391	слуга́	**Прислу́га** – .. 2) .. *см.* **Служа́нка, Слуга́**.
392	слу́ги	**Дома́шний** – .. 2) .. *ср.* **Слу́ги**.
393	служа́нка	**Прислу́га** – .. 3) .. *см.* **Служа́нка, Слуга́**.
394	слу́чай	**Инциде́нт** – .. *см.* **Слу́чай**.
		Приключе́ние – .. *срв.* **Слу́чай, Происше́ствие**.
		Происше́ствие – .. *Срв.* **Собы́тие, Слу́чай, Приключе́ние**.
395	случа́ться	**Приключа́ться, приключи́ться** *кому, с кем* – .. *срв.* **Случа́ться, Соверша́ться, Происходи́ть**.
		Происходи́ть, произойти́ – 1) .. *Срв.* **Случа́ться, Твори́ться**.
396	слу́чка	**Обго́н, обго́нка** – .. 3) *см.* **Слу́чка**.
397	слюби́ться	**Любо́вный** – 1) .. *срв.* **Слюби́ться 2**.
		Облюби́ться – .. *См.* **Слюби́ться**.
		Обмилова́ться – .. 2) *см.* **Слюби́ться**.
		Полюби́ться – .. 2) .. *Срв.* **Слюби́ться**.
398	сля́пать	**Ля́пать, -пывать, -пнуть** – .. 2) .. *срв.* **Сля́пать**.
399	сма́зка	**По́мазь**, *см.* **Мазь, Сма́зка**.
400	смека́ть	**Куме́кать** – .. *см.* **Смека́ть**.
		Мере́кать – .. *см.* **Смека́ть**.
401	смекну́ть	**Намере́кать** – .. *см.* **Смекну́ть**.
402	сме́лый	**Пресме́лый** – .. *См.* **Сме́лый**.
403	смерть	**Преставле́ние** – .. *см.* **Кончи́на, Смерть**.
404	сметь	**Посме́ть** – .. *срв.* **Сметь** *и* **Осме́ливаться**.
405	смешно́й	**Пресмешно́й** – .. *См.* **Смешно́й**.
406	смея́ться	**Осме́ивать, осмея́ть** – .. *Срв.* **Смея́ться** *над кем*, **Насмеха́ться**.

		Посмéиваться – .. *срв.* **Смея́ться**.
		Посмея́ться – .. 2) .. *Срв.* **Смея́ться**.
		Потешáться, потéшиться – .. *см.* **Смея́ться** (*над кем*).
407	смóлкнуть	**Посмóлкнуть** – .. *срв.* **Смóлкнуть**.
408	смóлоду	**Измлáда** – .. *см.* **Смóлоду**.
409	смолчáть	**Посмолчáть** – .. *срв.* **Смолчáть**.
410	смотр	**Парáд** – 1) .. *См.* **Смотр**.
411	смотрéть	**Глядéть, гля́нуть**, *см.* **Смотрéть, взглянýть**.
412	смотрéться	**Глядéться, гля́нуться**, *см.* **Смотрéться, посмотрéться**.
413	смýта	**Непокóй** – .. *см. Ещё* **Волнéние 2** *и* **3**, **Смýта**.
414	смутья́н	**Мятéжник** – .. *срв.* **Бунтовщи́к, Смутья́н**.
		Непокóйный – .. *срв.* **Смутья́н**.
415	смутья́нка	**Мятéжница** – .. *срв.* **Бунтовщи́ца, Смутья́нка**.
416	смывáть	**Посмывáть, Посмы́ть** – .. *срв.* **Смывáть**.
417	смягчáть	**Мягчи́ть** – .. *срв.* **Смягчáть**.
418	смягчáться	**Мя́гкий** – .. *срв.* **Смягчáться**.
		Мягчи́ться – .. *срв.* **Смягчáться**.
		Обмягчáться, обмягчи́ться, *см.* **Смягчáться**.
419	снабжáть	**Довóльствовать** *кого чем* (*войско и т. п. одеждою, обувью*) – .. *Срвн.* **Снабжáть**.
		Продовóльствовать *кого чем* – .. **Довóльствовать, Снабжáть**.
420	снáдобье	**Нáдобье** – .. 2) *см.* **Снáдобье**.
421	снарýжи	**Нарýжи**, *нрч.* – .. *срв.* **Снарýжи**.
422	снаряжáться	**Заправля́ться** *и* **Заправливаться, запрáвиться** – .. 2) .. *см.* **Снаряжáться**.
423	сначáла	**Начáло** – .. 2) .. *см. Ещё* **Сначáла**.
		Прéжде – .. 2) .. **Спервá, Сначáла**.
424	снести́	**Поснести́, поснéсть** – .. *срв.* **Снести́** (**Сноси́ть**).
425	снимáть	**Купи́ть** – .. 4) *см.* **Снимáть** *в аренду*, **Заарендóвывать**.
		Поснимáть, -ся – .. *срв.* **Снимáть**.
426	сни́ться	**Ви́деть** – 1) .. *см.* **Сон** *и* **Сни́ться**.
		Присни́ться – .. *Срв.* **Сни́ться**.
427	снóва	**Йзнова** – .. *см.* **Сы́знова, Снóва**.
		Наизнóвь, *см.* **Снóва, Сы́знова**.
428	сновáть	**Посновáть** – .. 2) .. *Срв.* **Сновáть**.
429	сноси́ть	**Поснести́, поснéсть** – .. *срв.* **Снести́** (**Сноси́ть**).
430	снотвóрный	**Наркоти́ческий** *и* **Наркоти́чный** – .. *срв.* **Снотвóрный**.
431	сношéние	**Имéть** – .. *см.* **Сношéние**.
432	собáчка	**Крючóк, Крючóчек** – 1) .. *срвн.* **Собáчка**.
433	собирáть, -ся	**Насобирáть** *и* **Насобрáть** – .. *срв.* **Собирáть, -ся**.
		Пособрáть, -ся – .. *Срв.* **Собрáть** (**Собирáть**).
434	соблáзн	**Прéлесть** – 1) .. *см.* **Обольщéние, Соблáзн**.
435	соблазни́тель, -ница	**Нагрéшник, -ница** – .. 2) .. *срв.* **Соблазни́тель, -ница**.
		Обольсти́тель – .. 2) .. *Срв.* **Соблазни́тель**.
		Повáдчик, -чица – .. 2) *см.* **Соблазни́тель**.
		Прельсти́тель, -тельница – .. *срв.* **Прелéстник, -ница, Соблазни́тель, -ница, Искуси́тель, -ница**.
436	соблазни́тельный	**Замáнчивый** – .. *см.* **Привлекáтельный, Соблазни́тельный, Лáкомый**.
437	соблазниться	**Зальсти́ться** *на кого, что* – .. *см.* **Прельститься, Соблазниться** *Чем.*

438	соблазня́ть	**Искуша́ть, искуси́ть** – .. 2) .. *срвн.* **Соблазня́ть**.
439	соболе́зновать	**Боле́зновать**, *см.* **Соболе́зновать**.
440	собра́ть	**Пособра́ть, -ся** – .. *Срв.* **Собра́ть** (**Собира́ть**).
441	со́бственность	**Принадле́жность** – .. 2) .. *см.* **Со́бственность, Достоя́ние**.
442	собуты́льник, -ное	**Пья́нственный** – .. *см.* **Собуты́льник**, **-ное** *питие.*
443	собы́тие	**Происше́ствие** – .. *Срв.* **Собы́тие, Слу́чай, Приключе́ние**.
444	сова́ть, -ся	**Насо́вывать, насова́ть** *чего* – .. *срв.* **Сова́ть, -ся**.
445	соверша́ть	**Несоверше̃нный** – .. *срв.* **Соверше̃нный** (*под* **Соверша́ть**).
446	соверша́ться	**Приключа́ться, приключи́ться** *кому, с кем* – .. *срв.* **Случа́ться, Соверша́ться, Происходи́ть**.
447	соверше̃нный	**Несоверше̃нный** – .. *срв.* **Соверше̃нный** (*под* **Соверша́ть**).
448	соверше́нно	**Оконча́тельно** – .. 2) .. *Срв.* **Соверше́нно**.
449	со́веститься	**Посо́веститься** – .. *срв.* **Со́веститься**.
450	сове́товать	**Посове́товать** *кому что* – .. *Срв.* **Сове́товать**.
451	согласи́ть	**Посогласи́ть**, *см.* **Согласи́ть.**
452	соглаша́ться	**Приходи́ть, прийти́, притти́** *и* **придти́** – 1) .. *срв.* **Соглаша́ться**.
453	соглядa̍тай, -тайка	**Назира́тель, -ница** – .. 2) *см.* **Соглядa̍тай, -тайка.**
454	согна́ть	**Посогна́ть** – .. *срв.* **Согна́ть**.
455	согну́ть, -ся	**Погну́ть, -ться** – .. *Срв.* **Согну́ть, -ся**. **Посогну́ть** – .. *срв.* **Согну́ть** (**Сгиба́ть**).
456	согре́ть	**Посогре́ть** – .. *срв.* **Согре́ть**.
457	соде́йствовать	**Посоде́йствовать** *кому, чему* – .. *срв.* **Соде́йствовать**.
458	содра́ть	**Посодра́ть** – .. *срв.* **Содра́ть**.
459	сожра́ть	**Истре́скать** *что* – .. *см.* **Сожра́ть**.
460	созида́ть	**Зи́ждить** – 1) .. *см.* **Созида́ть, Стро́ить**.
461	созида́ться	**Зи́ждиться** – 1) .. *см.* **Созида́ться, Стро́иться**.
462	сознава́ться	**Признава́ться, призна́ться** – .. 2) .. *срв.* **Сознава́ться**.
463	созрева́ть	**Поспева́ть, поспе́ть** – 1) .. *срв.* **Вызрева́ть, Дозрева́ть, Созрева́ть**.
464	созре́ть	**Посозре́ть** – .. *срв.* **Созре́ть**.
465	соизволе́ние	**Изволе́ние** – .. *срвн.* **Соизволе́ние**.
466	соизволя́ть	**Изволя́ть, изво́лить** – .. *см.* **Соизволя́ть**. **Произволя́ть, произво́лить** – .. *см.* **Изволя́ть, Соизволя́ть, Благоволи́ть**.
467	сократи́ть	**Посократи́ть** – .. *срв.* **Сократи́ть**.
468	соли́ть	**Посоли́ть** – .. *срв.* **Соли́ть**.
469	соль	**Лиза́льный** *камень –срвн.* **Ка́менная** *соль* (*под* **Соль** *и* **Ка́менный 2**).
470	сомнева́ться	**Обинова́ться, обину́ться** – 1) .. *См.* **Сомнева́ться, Недоверя́ть**.
471	сон	**Ви́деть** – 1) .. *см.* **Сон** *и* **Сни́ться**.
472	со́ня	**Нахра́п** – .. 2) .. *срв.* **Со́ня**.
473	соображa̍ться	**Приме́ренный** – .. 2) .. *см.* **Соображa̍ться** (*с чем*), **Принора́вливаться** *к чему*.
474	соображе́ние	**Принима́ть, приня́ть** – .. 2) .. *срв.* **Соображе́ние**, **Расче̃т**.
475	сооружа́ть	**Изоружа́ть, -ся, изоруди́ть, -ся** – .. *см.* **Сооружа́ть**.
476	соотве́тствовать	**Отвеча́ть, отве́тить** – .. 3) .. *См.* **Соотве́тствовать**.
477	соотве́тствующий	**Отвеча́ть, отве́тить** – .. 3) .. *см.* **Соотве́тствующий**.
478	сопе́ть	**Посопе́ть** – .. *срв.* **Сопе́ть**.
479	соприкоснове́ние	**Прикоснове́ние** – .. *см.* **Соприкоснове́ние**.

480	сопротивля́ться	**Посопротивля́ться** – .. *срв.* **Сопротивля́ться**.
		Противостоя́ть, противоста́ть – .. 2) .. *Срв.* **Проти́виться, Сопротивля́ться, Противоде́йствовать**.
481	сори́ть	**Посори́ть** – .. *Срв.* **Сори́ть**.
482	соса́ть	**Пососа́ть** – .. *срв.* **Соса́ть**.
483	соста́реться	**Пососта́реться** – .. *Срв.* **Соста́реться**.
		Постаре́ть – .. *срв.* **Старе́ть, -ся, Соста́реться**.
484	соста́риться	**Исста́реть, Исста́риться** – .. *см.* **Соста́риться**.
		Пристаре́ть – .. *см.* **Соста́риться**.
485	состоя́ние	**Ока́зываться, оказа́ться** – 1) .. *см.* **Си́ла, Состоя́ние**.
486	состоя́ть	**Находи́ться, наха́живаться, найти́сь** – .. 3) .. *см. ещё* **Состоя́щий** (*под* **Состоя́ть**).
487	состоя́щий	**Находи́ться, наха́живаться, найти́сь** – .. 3) .. *см. ещё* **Состоя́щий** (*под* **Состоя́ть**).
488	сострада́ние	**Мягкосе́рдие** – .. *срв.* **Сострада́ние**.
489	сострада́тельно	**Мягкосе́рдо**, *нрч.* – .. *срв.* **Сострада́тельно**.
490	сострада́тельность	**Мягкосе́рдость** – .. *срв.* **Сострада́тельность**.
491	сострада́тельный	**Мягкосе́рдый** – .. *срв.* **Сострада́тельный**.
492	состяза́ться	**Препира́ться** – .. *срв.* **Спо́рить, Состяза́ться**.
493	сосчи́тывать	**Исчисля́ть, исчи́слить** – .. *см.* **Сосчи́тывать**.
		Пересчи́тывать, пересчита́ть *и* **перече́сть** – .. *Срв.* **Сосчи́тывать**.
494	сотле́ть	**Перетлева́ть, перетле́ть** – .. *См.* **Истле́ть, Сотле́ть**.
495	со́ус	**Обли́в, -ка** – .. 2) .. *см.* **Подли́вка, Со́ус**.
496	сочи́ться	**Засочи́ться** – .. *см.* **Сочи́ться**.
497	сочу́вствовать	**Посочу́вствовать** (*кому*) – .. *См.* **Сочу́вствовать**.
498	спада́ть	**Поспа́сть** – .. *Срв.* **Спасть** (**Спада́ть**).
499	спа́зма	**Корко́та**, *стар.* – .. *срвн.* **Ко́рчи** *и* **Спа́зма**.
500	спа́ржа	**Ко́рень** – .. 2) .. *см.* **Спа́ржа**.
501	спаса́ть	**Наспаса́ть** – .. *срв.* **Спаса́ть**.
502	спаса́ться	**Наспаса́ть** – .. *срв.* **Спаса́ться**.
503	спасть	**Поспа́сть** – .. *Срв.* **Спасть** (**Спада́ть**).
504	сперва́	**Исперва́** – .. 2) *см.* **Сперва́**.
		Перве́е, *см.* **Сперва́, Напере́д**.
		Пе́рво́, пе́рва́ – .. *См.* **Сперва́**.
		Пора́ – 1) .. *срв.* **Сперва́**.
		Пре́жде – .. 2) .. *см.* **Сперва́, Снача́ла**.
505	спеси́веть	**Поспеси́веть** – .. *срв.* **Спеси́веть**.
506	спеси́вец	**Надме́ц** – .. *срв.* **Спеси́вец**.
507	спеси́виться	**Павли́ниться** – .. *Срв.* **Чва́ниться, Спеси́виться**.
		Поспеси́виться – .. *срв.* **Спеси́виться**.
		Превозноси́ться, превознести́ся – .. 2) .. *см.* **Ва́жничать, Велича́ться, Горди́ться, Кичи́ться, Спеси́виться, Чва́ниться**.
508	спеси́вость	**Превозно́сливость** – .. *см.* **Спеси́вость, Чванли́вость**.
509	спеси́вый	**Превозно́сливый** – .. *срв.* **Го́рдый, Спеси́вый, Чванли́вый**.
510	спеть	**II. Зреть** – 1) .. *см.* **Спеть, Дозрева́ть**.
511	спеши́ть	**Поспеша́ть, поспеши́ть** – .. *срв.* **Спеши́ть**.
512	спе́шиться	**Опе́шиться**, *см.* **Спе́шиться**.
513	спива́ть	**Поспи́ть** – .. *срв.* **Спить** (**Спива́ть**).
514	спили́ть	**Поспили́ть, -ся** – .. *срв.* **Спили́ть**.

515	спира́нт	**Придувно́й** – .. 2) .. *см.* **Спира́нт**.
516	списа́ть	**Посписа́ть** *и* **–сывать** – .. *срв.* **Списа́ть**.
517	спить	**Поспи́ть** – .. *срв.* **Спить** (**Спива́ть**).
518	сплéтни	**Напле́тни** – .. *срв.* **Сплéтни, Клевета́**.
		Переска́з – .. 2) .. *Срв.* **Сплéтни, Перено́сы**.
519	сплéтник	**Переска́зч[щ]ик** – .. 2) .. *Срв.* **Сплéтник, Перено́счик**.
520	сплéтница	**Острохво́стка** – .. 2) (*о женщ.*), *см.* **Сплéтница**.
		Переска́зч[щ]ица – .. 2) .. *Срв.* **Сплéтница, Перено́счица**.
521	сплéтничать	**Поспле́тничать** – .. *срв.* **Сплéтничать**.
522	сплéтня	**На́хворость** – .. 2) *см.* **Сплéтня**.
523	сплéтник, -ница	**Злоязы́чник, -ница** – .. *см.* **Сплéтник, -ница, Поноси́тель**.
		Мокрохво́ст, -хво́стка, *см.* **Сплéтник, -ница**.
524	сплéтничание	**Клепа́ние** – .. 2) .. *срвн.* **Сплéтничание**.
525	сплéтничать	**Дря́нить** – .. 2) (*сплетничать*) *см.* **Сплéтничать**.
526	сплéтня	**Кля́уза** – .. 2) .. *см.* **Сплéтня, Я́беда**.
527	сплошь	**Наспло́шь**, *нрч.* – .. *срв.* **Сплошь**.
528	сподру́чно	**Подру́чно**, *см.* **Удо́бно, Сподру́чно**.
529	сподру́чный	**Подру́чный** – .. 2) (*удобный*), *см.* **Сподру́чный, Удо́бный**.
530	сполна́	**И́сполна**, *нрч.*, *см.* **Сполна́, Вполне́**.
531	спо́рить	**Заспо́ривать, заспо́рить** *о чём* – .. *см.* **Спо́рить**.
		Препира́ться – .. *срв.* **Спо́рить, Состяза́ться**.
		Пререка́ться, *см.* **Препира́ться, Спо́рить**.
532	спо́рщик	**Пререка́тель, -ница** – .. *см.* **Спо́рщик, Прекосло́в**.
533	спосо́бный	**До́шлый** – .. *см.* **До́ка, Спосо́бный, Уме́лый**.
		Ока́зываться, оказа́ться – 1) .. *см.* **Годи́ться, Спосо́бный**.
534	спосо́бствовать	**Посо́бствовать**, *см.* **Пособля́ть** *и* **Спосо́бствовать**.
		Поспосо́бствовать *чему, кому в чём* – .. *Срв.* **Спосо́бствовать, Посоде́йствовать**.
535	спотыка́ться	**Напотыка́ться, напоткну́ться** – .. *см.* **Спотыка́ться**.
		Поткну́ться – 1) .. *см.* **Спотыка́ться**.
		Претыка́ть, -ся, преткну́ть, -ся – .. *Срв.* **Спотыка́ться**.
536	спра́шивание	**Вопроше́ние**, *см.* **Вопро́с, Спра́шивание**.
537	спрясть	**Испря́сть** – .. *срвн.* **Вы́прясть, Спрясть**.
538	спрят	**Пря́таться, спря́таться** – .. 2) .. *см.* **Спрят**.
539	спря́танный	**Пря́тать, спря́тать** – .. 2) .. **Спря́танный**.
540	спу́гивать	**Поспу́гивать** – .. *срв.* **Спу́гивать**.
541	спуска́ть	**Поспуска́ть** – .. *срв.* **Спуска́ть**.
542	сра́внивать	**Прира́внивать, приро[а]вня́ть** – .. 3) .. *См.* **Сра́внивать**.
543	сравня́ть	**Посровня́ть** – .. *срв.* **Сравня́ть**.
544	сража́ться	**Насража́ться** – .. *срв.* **Сража́ться**.
545	срам	**Неприли́чие** – 1) .. *срв.* **Срам**.
		Посрамле́ние – .. *Срв.* **Срам**.
546	среди́	**Насреди́**, *предл. с род. п.* – .. *срв.* **Среди́**.
		Посреди́, *предл. с род. пад.* – .. *срв.* **Среди́**.
547	среди́на	**Преполове́ние** – 1) *см.* **Полови́на, Среди́на**.
548	сре́зать	**Посре́зать** – .. *срв.* **Сре́зать**.
549	сруб	**Обру́б** *и* **О́брубь** – ... *Срв.* **Сруб**.
550	сруби́ть	**Посруби́ть** – .. *срв.* **Сруби́ть**.
551	сря́ду	**Наподря́д**, *нрч.*– .. 2) .. *срв.* **II. Подря́д, Сря́ду**.
552	ссади́ть	**Поссади́ть** – .. 2) .. *Срв.* **Ссади́ть** (**Сса́живать**).

553	сса́живать	**Поссади́ть** – .. 2) .. *Срв.* **Ссади́ть** (**Сса́живать**).
554	ссо́ра	**Неми́рье** – 1) .. *срв.* **Нелады́, Ссо́ра**.
		Непола́дка – 1) .. *срв.* **Ссо́ра**.
555	ссо́рить	**Поссо́рить** *кого с кем* – .. *срв.* **Ссо́рить**.
556	ссыла́ть	**Засыла́ть, засла́ть** – 1) .. *см.* **Ссыла́ть**.
557	ссыла́ться	**Посыла́ться, посла́ться** – .. 2) .. *См.* **Ссыла́ться**.
558	ста́вить	**Поста́вить** – 1) .. *см.* **Ста́вить**.
		Поставля́ть, поста́вить – 1) .. *срв.* **Ста́вить** *и* **Поста́вить**.
559	ста́вленник	**Креату́ра** – .. *см.* **Ста́вленник**.
560	ста́до	**Поста́дно** – .. *срв.* **Ста́до**.
561	стара́ться	**Постара́ться** *о чём* – .. *Срв.* **Стара́ться**.
562	старе́ть, -ся	**Матoréть** – .. 4) .. *срв.* **Старе́ть**.
		Постаре́ть – *срв.* **Старе́ть, -ся, Поста́реться**.
563	старшинство́	**Первонача́лие** – 1) першенство́; *см.* **Старшинство́**.
564	ста́рый	**Преста́рый** – .. *см.* **Ста́рый**.
565	ста́туя	**Извая́ние** – .. 2) .. *см.* **Ста́туя**.
566	стача́ть	**Истача́ть** – .. *срвн.* **Стача́ть**.
567	ство́рчатый	**Притво́рчатый**, *см.* **Ство́рчатый**.
568	стега́ть	**Постега́ть** – .. 2) .. *Срв.* **Стега́ть**.
569	стеклова́ть	**Остеклова́ть**, *см.* **Стеклова́ть**.
		Остекля́ть, -кли́ть – .. 2) *см.* **Стеклова́ть**.
570	стере́ть	**Постере́ть, -ся** – .. *срв.* **Стере́ть** (**Стира́ть**).
571	стере́чь	**Постере́чь** *кого, что* – .. *Срв.* **Стере́чь**.
572	стиль	**По́ши́б** – .. *срв.* **Мане́ра, Стиль**.
573	стира́ть	**Постере́ть, -ся** – .. *срв.* **Стере́ть** (**Стира́ть**).
574	сто́ить	**Ничто́**, *мест.* – .. *см.* **Сто́ить**.
575	сток	**Отто́к** – .. *См.* **Сток**.
576	сто́льный	**Насто́льный** – .. 2) *см.* **Сто́льный**.
577	сторо́нник	**Клевре́т** – .. *срвн.* **Приве́рженец, Сторо́нник, Прислу́жник**.
578	страж	**Оберега́тель** – .. *Срв.* **Охрани́тель, Защи́тник, Страж**.
579	стра́нность	**Оригина́льность** – .. 3) .. *См.* **Стра́нность**.
580	стра́нный	**Престра́нный** – .. *см.* **Стра́нный**.
581	страх	**Запу́га** – .. *Ещё* **Боя́знь, Страх**.
		Перетря́ска – .. 2) *см.* **Страх, Испу́г**.
582	страхова́ние	**Застрахо́вывание** – .. *см.* **Страхова́ние**.
583	страхова́ть, -ся	**Застрахо́вывать, -ся, застрахова́ть, -ся** – .. *см.* **Страхова́ть, -ся**.
584	стрека́ть	**Настрека́ться** – .. 4) .. *Срв.* **Стрека́ть**.
585	стрекоза́	**Коромы́сло** – .. 2) *см.* **Стрекоза́**.
586	строи́тельство	**Зижди́тельство** – .. *срвн.* **Строи́тельство**.
587	стро́ить	**Зи́ждить** – 1) .. *см.* **Созида́ть, Стро́ить**.
		Настра́ивать, настро́ить – .. *Срв.* **Стро́ить**.
		Подстра́ивать, подстро́ить – .. 3) .. *см.* **Подла́живать, Стро́ить**.
588	стро́иться	**Зи́ждиться** – 1) .. *см.* **Созида́ться, Стро́иться**.
589	строчи́ть	**Настра́чивать, настрочи́ть** – .. 3) .. *срв.* **Строчи́ть**.
590	струг	**Медве́[ё́]дка** – .. 2) .. *см.* **Струг**.
591	стря́пать	**Настря́пывать, настря́пать** – .. 2) .. **Стря́пать**.
592	стуча́ть	**Настуча́ть** – .. *срв.* **Стуча́ть**.
593	стяжа́тель, -ница	**Притяжа́тель, -ница**, *см.* **Стяжа́тель, -ница, Приобрета́тель, -ница**.

594	стяжа́тельный	**Притяжа́тельный** – .. 2) *см.* **Стяжа́тельный**.
595	суда́чить	**Засуда́чить** – .. *см.* **Суда́чить**.
596	суди́мость	**Подсу́дность** – .. 2) .. *см.* **Суди́мость**.
597	судьба́	**Предопределе́ние** – .. *см.* **Судьба́, Рок**.
598	суети́ться	**Засуети́ться** – .. *см.* **Суети́ться**.
599	су́ка	**Пси́ца** – .. *см.* **Су́ка**.
600	сукнова́льня	**Ме́льница** – 1) .. *срв.* **Сукнова́льня**.
601	сума́	**Коше́ль** – .. 3) .. *срвн.* **Сума́** *перемётная.*
602	сумасбро́д	**Легкоу́м, -мок** – 1) *см.* **Сумасбро́д**.
603	сумасше́ствие	**Помеша́тельство** – .. 2) .. *см.* **Сумасше́ствие**.
604	су́мерки	**Натёмок** *и* **Натёмки** – .. *см.* **Су́мерки**.
605	су́слик	**Овра́жка**, *зоол. См.* **Су́слик**.
606	сухова́то	**И́ссуха**, *нрч.* – .. *см.* **Сухова́то**.
607	су́чить	**Вить** – 1) .. *см.* **Су́чить**.
608	сучи́ть	**Засу́чивать, -ча́ть, засучи́ть** – 1) .. *см.* **Сучи́ть**.
609	сушня́к	**Обло́мник**, *см.* **Хво́рост, Сушня́к**.
610	существова́ть	**Быть** – .. *Срв.* **Существова́ть, Находи́ться, Име́ться**.
611	су́щий	**И́стинный** – .. в) .. *срвн.* **Правди́вый 3, По́длинный, Су́щий**.
612	схо́дство	**Подо́бие** – .. 2) .. *см.* **Схо́дство**.
613	схо́дствовать	**Подходи́ть, подойти́** – .. 4) .. *срв.* **Схо́дствовать, Походи́ть** (*на кого*).
614	схо́жий	**Подо́бный** *кому, чему* – .. *Срв.* **С[По]хо́жий**.
615	схорони́ть	**Похорони́ть** – 1) .. *Срв.* **Погреба́ть, Схорони́ть**.
616	счита́ть	**Класть** – 1) .. *срвн.* **Счита́ть**.
		Признава́ть, призна́ть – .. 2) .. *см.***Счита́ть**.
617	счита́ться	**Зна́читься** (*где*) – *см.* **Счита́ться, Чи́слиться**.
618	сы́змала	**И́змала** – .. *см.* **Сы́змала**.
619	сы́знова	**И́знова** – .. *см.* **Сы́знова, Сно́ва**.
		Наизно́вь, *см.* **Сно́ва, Сы́знова**.
620	сы́пать	**Насыпа́ть, насы́пать** – .. 3) .. *Срв.* **Сы́пать**.
621	сюда	**Направле́ние** – .. 2) .. *срв.* **Сюда́**.
622	та́зовые	**Подвздо́шный** – .. *см.* **Та́зовые** *ко́сти.*
623	та́кже	**Же** *и* **ж** – .. 2) .. *Срв.* **Та́кже**.
624	так как	**Поне́же** (*стар.*) – .. *См.* **Так как**.
625	талисма́н	**I. О́берег** – .. 3) *см.* **За́говоры, Талисма́н, Ла́данка**.
626	та́мошний	**Отту́дошний** – .. *См.* **Та́мошний**.
627	тарато́рить	**Жа́рить** – .. 2) .. *См. Ещё* **Колоти́ть, Дуба́сить, Тузи́ть, Мча́ться, Тарато́рить**.
		Колоко́лить – .. 2) .. *срвн.* **Тарато́рить**.
		Лезжа́ть – .. 2) .. *срвн.* **Тарато́рить**.
628	тара́щить	**Запу́чивать, запу́чить** – .. 2) (*о глазах*), *см.* **Тара́щить, Пу́чить**.
		Пя́лить (*растягивать*) – .. *срв.* **Пу́чить, Выпу́чивать, Тара́щить** *глаза.*
629	таскать, -ся	**Натаскивать, натаскать** *и* **натащить** – .. 5) .. *Срв.* **Таскать, -ся**.
		Пу́таться – .. 6) .. *см.* **Волочи́ться 2, Таска́ться**.
630	тасова́ть	**Потасова́ть** (*карты*) – .. *см.* **Тасова́ть**.
631	та́чка	**Ко́йка** – .. 2) .. *срвн.* **Та́чка**.
632	тащи́ть	**Потащи́ть** – .. *см.* **Тащи́ть**.
633	та́ять	**Выта́ивать**, *см.* **Та́ять**.

		Истаева́ть *и* **Иста́ивать, иста́ять** – 1) .. *срвн.* **Та́ять, Растава́ть**.
634	твердить	**Натверживать, натвердить** – .. 2) .. *срв.* **Твердить** *и* **Зубрить 3**.
635	творить	**Натворять, натворить** – .. *Срв.* **Творить**.
636	твори́ться	**Происходи́ть, произойти́** – 1) .. *Срв.* **Случа́ться, Твори́ться**.
637	тво́рческий	**Зижди́тельный** – .. *см.* **Тво́рческий**.
638	темнота́	**Мрак** (*в прямом и перен. Знач.*) – .. *срв.* **Темнота́, Тьма**.
639	тепло́	**Ле́то** – .. 6) .. *см.* **Тепло́**, *сщ.*
640	тереби́ть	**Натере́бливать** *и* **Натеребля́ть, натереби́ть** – .. 2) .. *срв.* **Тереби́ть**.
		Потере́бливать, потереби́ть – .. *срв.* **Тереби́ть**.
641	тере́ть, -ся	**Натира́ть, нати́рывать, натере́ть** – .. 3) .. *срв.* **Тере́ть, -ся**.
642	терза́ть	**Истерза́ть** *кого, что* – 1) .. *см.* **Терза́ть**.
643	терпе́ть	**Нетерпе́ться**, *см.* **Терпе́ть** (*Не* **-ться**).
644	тёрпнуть	**Обомлева́ть, обомле́ть** – .. 3) .. *См.* **Тёрпнуть**.
645	течь	**Протека́ть, проте́чь** – 1) .. *срв.* **Течь**.
646	ти́брить	**Лимо́нить** – .. *срвн.* **Ти́брить**.
647	ти́гель	**Плави́льный** – .. *см.* **Ти́гель**.
648	тира́н	**Де́спот, -ка** – 1) .. *срв.* **Тира́н**.
649	ти́скать	**Нати́скаться** – .. 2) .. *Срв.* **Ти́скать**.
650	тиски	**Прижи́м** – .. 2) *см.* **Пресс, Жом, Тиски**.
651	ти́ше	**Поти́ше** – .. *см.* **Ти́ше**.
652	тлен	**Прах** – 1) .. *Срв.* **Пыль, Персть, Тлен**.
653	тля	**Листово́й** – 1) .. *см.* **Тля**.
		Мучни́стый – .. 2) .. *срв.* **Тля** *травяная.*
654	токова́ть	**Затокова́ть** (*о птицах*) – .. *см.* **Токова́ть**.
655	толк	**Путь** – .. 2) .. *см.* **Прок, Толк**.
656	толо́чи́ть	**Натола́кивать, натоло́чи́ть** – .. *срв.* **Толо́чи́ть**.
657	толсту́ха	**Лепёха** – .. 2) .. *см.* **Толсту́ха**.
658	то́лстый	**О́блый** – .. 2) *см.* **Пло́тный, То́лстый**.
659	толстя́к	**По́лный, по́лон** – .. 4) .. *Срв.* **Толстя́к**.
660	томи́ться	**Изныва́ть, изны́ть** – .. *см. Ещё* **Томи́ться, Истоми́ться, Изгрусти́ться**.
661	тони́ть	**Выта́нивать**, *см.* **Тони́ть**.
		Вы́тонить, *см.* **Тони́ть**.
662	то́нкий	**Лёгкий** *и* **-гок** – .. 2) .. *срвн.* **То́нкий**.
663	тону́ть	**Потопа́ть, пото́пнуть** *или* **потону́ть** – .. *срв.* **Тону́ть**.
664	топи́ть	**Жа́рить** – 1) .. *См.* **Топи́ть**.
		Ната́пливать *и* **Натопля́ть, натопи́ть** – .. 2) .. *Срв.* **Топи́ть**.
665	топо́рный	**Ломова́тый** – .. *срв.* **Неуклю́жий** *и* **Топо́рный**.
666	топта́ть, -ся	**Ната́птывать, натопта́ть** – .. *Срв.* **Топта́ть, -ся**.
667	торговец	**Купе́ц** – 1) .. *срвн.* **Торговец**.
668	торго́вля	**Ку́пля** – .. 3) *см.* **Торго́вля**.
669	тормоши́ть	**Вы́тормошить**, *см.* **Тормоши́ть**.
		Затормоши́ть – .. *см.* **Тормоши́ть**.
		Мыта́рить – .. 3) .. *срв.* **Тормоши́ть**.
		Потормоши́ть – .. *срв.* **Тормоши́ть**.
670	тороплúво	**Поспе́шно** – .. *срв.* **Ско́ро, Торопли́во**.
671	торцо́вый	**Мостовая**, *сщ.* – 1) .. *см.* **Торцо́вый**.
672	торча́щий	**Выступа́ющий**, *см.* **Торча́щий**.

673	тоска́	**Го́ре** – 1) .. *См. Ещё* **Печа́ль, Тоска́, Бе́дствие, Несча́стье**.
		Ностальги́я – .. *срв.* **Тоска** *по родине.*
674	тосκова́ть	**Затоскова́ть** – .. *срвн.* **Тоскова́ть**.
		Протоскова́ть – .. *срв.* **Тоскова́ть**.
675	точить	**Натачивать, наточить** – .. *срв.* **Точить**.
676	то́чно	**Подо́бно** *кому, чему* – 1) .. *Срв.* **Сло́вно, То́чно, Бу́дто**.
677	тошни́ть, -ться	**Ну́ди́ть**, *безл.* – .. *см.* **Тошни́ть, -ться**.
678	трави́ть	**Натра́вливать** *и* **Натравля́ть, натрави́ть** – .. *срв.* **Трави́ть**.
679	трамбова́ть	**Вы́трамбовать**, *см.* **Трамбова́ть**.
680	транжи́рить	**Затранжи́рить** – .. *см.* **Транжи́рить**.
681	тра́тить	**Израсхо́дывать, израсхо́довать** – .. *срвн.* **Расхо́довать, Тра́тить**.
682	тре́бовательный	**Притяза́тельный** – .. *см.* **Взыска́тельный, Тре́бовательный**.
683	тре́бовать	**Истре́бовать** – .. 2) .. *см.* **Тре́бовать**.
		Натре́бовать, -ся – .. *срв.* **Тре́бовать**.
684	трево́жит	**Встрево́жить**, *см.* **Трево́жит**.
685	трево́жить, -ся	**Встрево́живать, -ся**, *см.* **Трево́жить, -ся**.
		Обеспоко́ивать, обеспоко́ить – .. *См.* **Трево́жить, Докуча́ть**.
		Потрево́живать, *см.* **Трево́жить**.
686	трево́житься	**Обеспоко́иваться, обеспоко́иться** – .. *см.* **Забо́титься, Трево́житься**.
687	трепа́ть, -ся	**Истрёпывать, истрепа́ть** – .. 3)... *См.* **Трепа́ть**.
		Натрёпанный – .. 2) .. *срв.* **Трепа́ть, -ся**.
		Потрёпывать *лён, коноплю* – .. *см.* **Трепа́ть, Потрепа́ть**.
688	трепета́ть	**Затрепета́ть, -ся** – .. *срвн.* **Трепета́ть**.
689	тре́скать	**Есть, еда́ть** – .. *см.* **Жрать, Ло́пать, Тре́скать, Убира́ть, Умина́ть, Упи́сывать, Уплета́ть**.
690	тре́снуть	**Переседа́ть, пересе́сть** – .. 2) *см.* **Ло́пнуть, Тре́снуть**.
691	трещáть	**Затреща́ть** – 1) .. *срвн.* **Треща́ть**.
		Протреща́ть – .. 2) .. *См. Ещё* **Треща́ть**.
692	тре́щина	**Пересе́дина** – .. *См.* **Тре́щина, Щель**.
693	три́ппер	**Гонорре́я**, *см.* **Три́ппер**.
694	тропа́	**Протор**, *см.* **Тропа́, Тропи́нка**.
695	тропи́нка	**Протор**, *см.* **Тропа́, Тропи́нка**.
696	тротуа́р	**Пане́ль** – .. 3) *см.* **Тротуа́р**.
		Пешехо́дня (*на мосту, на улице*) – .. *См.* **Тротуа́р**.
697	труба́	**Надтру́бный** – .. *срв.* **Труба́**.
		Печно́й – .. *срв.* **Труба́**.
698	тру́дный	**Нелёгкий** – 1) .. *срв.* **Тяжёлый, Тру́дный**.
699	труни́ть	**Затруни́ть** – .. *срвн.* **Труни́ть**.
		Протруни́ть – .. *срв.* **Труни́ть**.
700	трюм	**Интрю́м**, *см.* **Трюм**.
701	тря́пка	**Ло́скут** – .. *срв. ещё* **Тря́пка**.
702	тряпочка	**Лоскуто́к** – .. *срв.* **Ло́скут** *и* **Тря́почка**.
703	тряпьё́	**По́ротье** – .. 2) .. *срв.* **Тряпьё́**.
704	трясогу́зка	**Подколо́дник** – 1) .. *Срв.* **Ольша́нка, Трясогу́зка**.
705	тугоу́хость	**Неслы́шка** – .. 2) *см.* **Тугоу́хость**.
706	туда́	**Направле́ние** – 2) .. *срв.* **Туда́**.
707	тужи́ть	**Затужи́ть** – .. *срвн.* **Тужи́ть**.
708	ту́житься	**Нату́живать** *и* **Натужа́ть, нату́жить** – .. *срв.* **Ту́житься**.
709	тузи́ть	**Жа́рить** – .. 2) .. *См. Ещё* **Колоти́ть, Дуба́сить, Тузи́ть,**

		Мча́ться, Тарато́рить.
710	тума́к	**Ко́ко́ва, Коко́вка** – .. 4) .. *срвн.* **Тума́к**.
711	тупеё	**Обу́х** (*топора*) – .. *Срв.* **Тупеё**.
712	тупе́ть	**Затупе́ть** – .. *срвн.* **Тупе́ть**.
713	тупи́к	**Непроездно́й** – .. *срв.* **Тупи́к**.
		Непроходно́й – .. *срв.* **Тупи́к**.
		Приходи́ть, прийти́, притти́ *и* **придти́** – 1) .. *см.* **Тупи́к**.
714	тупи́ть	**Вытупля́ть, вы́тупить**, *см.* **Тупи́ть**.
715	ты	**Вы**, *мест. Личн. I л. Мн. Ч.* – ви; *срв.* **Ты**.
716	ты́кать	**Натыка́ть, наты́кать** – .. *срв.* **Ты́кать**.
717	тьма	**Мрак** (*в прямом и перен. Знач.*) – .. *срв.* **Темнота́, Тьма**.
		Потёмки – 1) .. *см.* **Тьма**.
718	тюле́нь	**Лев** – .. 2) **лев** *морской*, Phoca vitulina L. – .. *срвн.* **Тюле́нь**.
		Лысу́н – .. 2) *см.* **Тюле́нь**.
		Не́рпа, *зоол.* Phoca groenlandica fabr. – .. *срв.* **Тюле́нь**.
719	тяжёлый	**Нелёгкий** – 1) .. *срв.* **Тяжёлый, Тру́дный**.
720	тяну́ть	**Натя́гивать, натяну́ть** – .. 4) .. *срв.* **Тяну́ть**.
		Потяну́ть – .. 7 – 9) .. *Срв.* **Тяну́ть**.
		Проволáкивать, проволо́чь *и* **проволочи́ть** – .. 2) .. *см.* **Длить, Тяну́ть**.
721	тяну́ться	**Потяну́ться** – .. 4) *см.* **Потя́гиваться.** *Срв.* **Тяну́ться**.
722	убавля́ть	**Отбавля́ть, отба́вить** – .. *Срв.* **Убавля́ть**.
723	убежда́ть	**Преклоня́ть, преклони́ть** – .. *см.* **Склоня́ть, Угова́ривать, Убежда́ть**.
724	убира́ть	**Есть, еда́ть** – .. *см.* **Жрать, Ло́пать, Тре́скать, Убира́ть, Умина́ть, Упи́сывать, Уплета́ть**.
		Принима́ть, приня́ть – .. 6) .. *срв.* **Убира́ть**, **Взять**.
		Прихора́шивать, прихороши́ть – .. *срв.* **Украша́ть, Убира́ть**.
725	убира́ться	**Прихора́шиваться, прихороши́ться** – .. *срв.* **Прибира́ться, Прикраша́ться, Принаряжа́ться, Убира́ться, Украша́ться**.
726	убра́ть	**Поубра́ть** – .. *Срв.* **Убра́ть**.
727	убра́ться	**Поубра́ться** – .. 3) .. *Срв.* **Убра́ться**.
728	убыва́ть	**Поубы́ть** – .. *Срв.* **Убы́ть** (**Убыва́ть**).
729	у́быль	**Нау́быль**, *нрч.* – .. *см.* **У́быль**.
730	убы́ток	**Из’я́н, Из’я́нец** – 1) .. *см.* **Убы́ток, Поте́ря**.
731	убы́точный	**Из’я́нный** – .. 2) *см.* **Убы́точный**.
		Надкла́дистый – .. *см.* **Накладно́й 2** *и* **Убы́точный**.
732	убы́ть	**Поубы́ть** – .. *Срв.* **Убы́ть** (**Убыва́ть**).
733	увалень	**Коло́да** – .. 15) (*перен. о человеке*) .. *срвн.* **Пень 3** *и* **У́валень**.
		Неподви́га – .. *срв.* **Лежебо́к, У́валень**.
734	уведомле́ние	**Извеще́ние** – .. *срвн.* **Уведомле́ние**.
735	уведомля́ть	**Извеща́ть, извести́ть** *кого* – .. *срвн.* **Уведомля́ть**.
736	увезти́	**Поувезти́, поуве́зть** – .. *См.* **Увезти́** (**Увози́ть**).
737	увеличе́ние	**Возвели́чение** – 1) *см.* **Увеличе́ние**.
738	увели́ченный	**Возвели́ченный** – 1) *см.* **Увели́ченный**.
739	увели́чивать, -ся	**Возвели́чивать, -ся, возвели́чить, -ся** – 1) *см.* **Увели́чивать, -ся**.
		Приумножа́ть, -ся, приумно́жить, -ся – .. *срв.* **Увели́чивать.**
740	увести́	**Поувести́, поуве́сть** – .. *См.* **Увести́** (**Уводи́ть**).
741	уве́чный	**Изуве́чный**, *см.* **Уве́чный**.
742	увлека́ть	**Восхища́ть, восхити́ть** – .. *См.* **Восторга́ть, Увлека́ть,**

		Очаро́вывать.
743	увлека́ться	**Восхища́ться, восхити́ться** – .. *См.* **Восторга́ться, Увлека́ться, Очаро́вываться**.
744	уводи́ть	**Поувести́, поуве́сть** – .. *См.* **Увести́** (**Уводи́ть**).
745	увози́ть	**Поувезти́, поуве́зть** – .. *См.* **Увезти́** (**Увози́ть**).
746	увольня́ть	**Отка́зывать, отказа́ть** – .. 3) *кому от чего* (*отрешать, увольнять*) .. *См.* **Увольня́ть, Отреша́ть**.
747	увяда́ть	**Извяда́ть, извя́нуть** – .. *срвн.* **Увяда́ть**.
		Поувяда́ть – .. *См.* **Увяда́ть**.
748	увяза́ть	**Поувяза́ть** – .. *См.* **Увяза́ть** (**Увя́зывать**).
749	увя́зывать	**Поувяза́ть** – .. *См.* **Увяза́ть** (**Увя́зывать**).
750	угаса́ть	**Поугаса́ть, поуга́снуть** – .. *См.* **Уга́снуть** (**Угаса́ть**).
751	уга́снуть	**Поугаса́ть, поуга́снуть** – .. *См.* **Уга́снуть** (**Угаса́ть**).
752	углеро́дистый	**Елеоро́дный** *или* **елеотво́рный** (*газ*), *хим.*, *см.* **Углеро́дистый**.
753	углуби́ть	**Поуглуби́ть** – .. *Срв.* **Углуби́ть** (**Углубля́ть**).
754	углубля́ть	**Поуглуби́ть** – .. *Срв.* **Углуби́ть** (**Углубля́ть**).
755	угнета́ть	**Пригнета́ть, пригнести́** – .. 2) .. *срв.* **Угнета́ть, Притесня́ть**.
		Прижима́ть, прижа́ть – .. 2) *см.* **Притесня́ть, Угнета́ть**.
		Притесня́ть, притесни́ть – .. 2) *кого* (*угнетать*) .. *срв.* **Угнета́ть, Прижима́ть**.
756	угнете́ние	**Пригнете́ние** – .. 2) .. *См.* **Угнете́ние, Притесне́ние**.
		Прижима́ние, прижа́тие – .. 2) *см.* **Притесне́ние, Угнете́ние**.
757	угнетённый	**Пригнетё́нный** – .. 2) .. *срв.* **Угнетё́нный**.
		Прижа́тый – .. 2) *см.* **Притеснё́нный, Угнетё́нный**.
758	угова́ривать	**Обла́мывать, облома́ть, обломи́ть** – .. 3) (*уломать, уговаривать*), *см.* **Угова́ривать**.
		Обраба́[о́]тывать, обрабо́тать – .. 3) (*уговорить, обобрать*), *см.* **Угова́ривать, Обира́ть**.
		Преклоня́ть, преклони́ть – .. *см.* **Склоня́ть, Угова́ривать, Убежда́ть**.
759	уговори́ть	**Поугова́ривать, поуговори́ть** – .. *Срв.* **Уговори́ть**.
760	уговори́ться	**Поуговори́ться** – .. *Срв.* **Уговори́ться**.
761	уго́дник	**Лебеза́** – 1) .. *срвн. ещё* **Уго́дник, Льстец**.
762	уго́дничать	**Лебези́ть** – 1) .. *срвн. ещё* **Заи́скивать, Уго́дничать**.
		Подслу́живать, подслу́жить *кому* – .. *Срв.* **Прислу́живать, -ся, Уго́дничать**.
		Прислу́жничать – .. *см.* **Уго́дничать**.
763	угомони́ть	**Гомони́ть**, *см.* **Угомони́ть**.
764	угомони́ться	**Поугомони́ть, -ся** – .. *См.* **Угомони́ться**.
765	угоре́ть	**Поугара́ть** – .. *См.* **Угоре́ть**.
		Поугоре́ть – .. *См.* **Угоре́ть**.
766	угости́ть, -ся	**Поугости́ть** – .. *См.* **Угости́ть, -ся** (**Угоща́ть, -ся**).
767	угоща́ть, -ся	**Подноси́ть, поднести́** – .. 4) .. *Срв.* **Угоща́ть, По́тчевать.**
		По́тче[и]вать, попо́тче[и]вать *кого, чем* – .. *срв.* **Угоща́ть**.
		Поугости́ть – .. *См.* **Угости́ть, -ся** (**Угоща́ть, -ся**).
768	угоща́ться	**По́тче[и]вать, попо́тче[и]вать** *кого, чем* – .. *срв.* **Угоща́ться**.
769	угрю́мый	**Мра́чный** – .. 2) .. *срв.* **Угрю́мый**.
		Мы́мра – .. *срв.* **Угрю́мый**.
770	удали́ть	**Поудали́ть, поудаля́ть** – .. *См.* **Удали́ть**.
771	ударе́ние	**Облека́ть, обле́чь** – .. *см.* **Ударе́ние**.
		О́страя, *грам.*, *см.* **Ударе́ние**.

772	уда́рить	**Лизну́ть** – .. 2) .. *см.* **Уда́рить**.
		Лу́знуть – .. *см.* **Уда́рить**.
773	уда́чный	**Прело́вкий** – .. 3) .. *см.* **Уда́чный, Ме́ткий**.
774	удержа́ние	**Одержа́ние**, *см.* **Удержа́ние**.
775	уде́рживать	**Оде́рживать, одержа́ть**, *см.* **Уде́рживать**.
		Остана́вливать *и* **Остановля́ть, останови́ть** – .. *Срв.* **Заде́рживать, Сде́рживать, Уде́рживать**.
		Приуде́рживать, приудержа́ть, *см.* **Уде́рживать, Приде́рживать**.
776	удивля́ться	**Поража́ться, порази́ться** – .. 2) .. *срв.* **Удивля́ться**.
777	уди́ть	**Лови́ть, ла́вливать** – .. *срв.* **Уди́ть**.
		Поуди́ть – .. *См.* **Уди́ть**.
778	удо́бно	**Подру́чно**, *см.* **Удо́бно, Сподру́чно**.
779	удо́бный	**Подру́чный** – .. 2) (*удобный*), *см.* **Сподру́чный, Удо́бный**.
		Прело́вкий – .. 2) .. *см.* **Удо́бный**.
780	удобовари́мость	**Легковари́мость** – .. 2) .. *срвн.* **Удобовари́мость**.
781	удобовари́мый	**Легковари́мый** – .. 2) .. *см. ещё* **Удобовари́мый**.
782	удо́брить	**Поудо́брить** – .. *Срв.* **Удо́брить**.
783	удо́д	**Вдо́д**, *см.* **Удо́д**.
		Потату́йка, *зоол.* (*пт.*) Upupa Epops – .. **Удо́д**.
784	удо́й	**Надой**, *см.* **Удо́й**.
785	удружи́ть	**Надружи́ть** *кому* – .. *см.* **Удружи́ть**.
		Подраде́ть *кому* – 1) *см.* **Услужи́ть, Удружи́ть**.
786	уду́шье	**Кошма́р** – .. 3) *см.* **Уду́шье** (*во сне*).
787	уедине́ние	**Отше́льничество** – .. *Срв.* **Уедине́ние**.
788	уе́хать	**Отбыва́ть, отбы́ть** – .. 2) .. *См.* **Уе́хать**.
789	узако́нить	**Обзаконя́ть, обзако́нить**, *см.* **Узаконя́ть, узако́нить**.
790	узаконя́ть	**Обзаконя́ть, обзако́нить**, *см.* **Узаконя́ть, узако́нить**.
791	узи́ть, -ся	**Поу́зить** – .. *См.* **Узи́ть, -ся**.
792	узнава́ть	**Дознава́ться, дозна́ться** – .. *срв.* **Узнава́ть, Разузнава́ть**.
		Признава́ть, призна́ть – .. 3) *кого, что* (*узнать, распознать*) – .. *см.* **Узнава́ть**.
793	у́зник	**Подстра́жник**, *см.* **Ареста́нт, У́зник**.
794	уката́ть	**Поуката́ть** (*дорогу*) – .. *См.* **Уката́ть** (**Ука́тывать**).
795	укатить	**Отка́тывать, откати́ть** – .. 3) .. *См.* **Укатить**.
796	ука́тывание	**Зака́тка, Зака́тывание** – 1) (*катком*), *см.* **Ука́тывание**.
797	ука́тывать	**Зака́тывать, заката́ть** – 1) *см.* **Ука́тывать**.
		Поуката́ть (*дорогу*) – .. *См.* **Уката́ть** (**Ука́тывать**).
798	укача́ть, -ся	**Закача́ть, -ся** – .. 2) *см.* **Укача́ть, -ся**.
799	ука́чивание	**Зака́чивание**, *см.* **Ука́чивание**.
800	ука́чивать	**II. Зака́чивать**, *см.* **Ука́чивать**.
801	укипе́ть	**Поукипе́ть** – .. *см.* **Укипе́ть**.
802	укло́н	**Откло́н** – .. 2) (*откос*), *см.* **Укло́н, Склон**.
803	укло́нчивый	**Откло́нчивый** (*о человеке*), *см.* **Укло́нчивый**.
804	уклоня́ться	**Отбыва́ть, отбы́ть** – .. 3) *от чего, что*, *см.* **Уклоня́ться, Отлы́нивать, Отде́лываться**.
		Отклоня́ться, отклони́ться – .. *см.* **Уклоня́ться, Устраня́ться**.
		Пови́ливать (*уклоняться от работы*) – .. *см.* **Уклоня́ться**.
805	укоко́шить	**Присту́кать, присту́кнуть** – .. *срв.* **Укоко́шить**.
806	уко́р	**Наро́к** – 1) .. *см.* **Уко́р**.

807	укора́чивать	**Коро́ткий** – 1) .. *см.* **Короти́ть** *и* **Укора́чивать**.
808	укореня́ться	**Закореня́ться, закорени́ться** – .. *см.* **Укореня́ться**.
809	укори́зна	**Кори́зна, Кори́зненый**, *см.* **Укори́зна, Укори́зненый**.
810	укори́зненный	**Кори́зна, Кори́зненый**, *см.* **Укори́зна, Укори́зненый**.
811	укра́сить	**Поукра́сить, -ся** – .. *См.* **Укра́сить**.
812	украша́ть, -ся	**Закра́шивать, закра́сить** – .. 2) .. *см.* **Украша́ть**.
		Приукраша́ть, -ся, приукра́сить, -ся – .. *срв.* **Украша́ть, -ся, Прикраша́ть, -ся**.
		Прихора́шивать, прихороши́ть – .. *срв.* **Украша́ть, Убира́ть**.
813	украша́ться	**Прихора́шиваться, прихороши́ться** – .. *срв.* **Прибира́ться, Прикраша́ться, Принаряжа́ться, Убира́ться, Украша́ться**.
814	укрепи́ть	**Поукрепи́ть**, *см.* **Укрепи́ть**.
815	укроти́тель	**Кроти́льщик**, *см.* **Укроти́тель**.
816	укроти́ть	**Поукроти́ть** – .. *См.* **Укроти́ть**.
817	укроща́ть	**Кроти́ть** – 1) .. *см.* **Укроща́ть**.
818	укрыва́тель	**Прикры́тчик** – .. *см.* **Пристанодержа́тель, Укрыва́тель**.
819	укрыва́ть	**Закрыва́ть, закры́ть** – .. 5) *см.* **Скрыва́ть, Укрыва́ть**.
820	у́ксус	**О́цет, о́цтяный**, *см.* **У́ксус, у́ксусный**.
821	у́ксусный	**О́цет, о́цтяный**, *см.* **У́ксус, у́ксусный**.
822	у́лей	**На́узень** – .. *срв.* **У́лей**.
823	уле́чься	**Поуле́чься** – .. *См.* **Уле́чься**.
824	улизну́ть	**Лызну́ть, Лызгону́ть**, *см.* **Улизну́ть**.
825	ули́ка	**Прили́ка**, *см.* **Ули́ка**.
826	ули́тка	**Лизу́н** – .. 3) .. *см.* **Ули́тка**.
827	улича́ть	**Изоблича́ть, изобличи́ть** – .. *см.* **Облича́ть, Улича́ть**.
		Лови́ть, ла́вливать – .. 2) **-ви́ть** *в чём, на чём*; *см.* **Улича́ть**.
		Прилича́ть, приличи́ть, *см.* **Изоблича́ть, Улича́ть**.
828	уло́в	**Зало́в** – .. 2) (*улов*) (*о зверях, птицах, рыбе*) .. *см.* **Уло́в.**
		Ло́вля – .. 2) *см.* **Уло́в**.
829	улуча́ть	**Излуча́ть** *и* **Излу́чивать, излучи́ть** – 1) *см.* **Улуча́ть**.
		Изнора́вливать, изнорови́ть – 1) *см.* **Улуча́ть**.
830	улучша́ться	**Лу́чше** – .. 2) .. *срв.* **Улучша́ться, Хороше́ть**.
831	улуче́ние	**Излуче́ние** – 1) *см.* **Улуче́ние**.
832	ума́литься	**Измале́ть** – .. *срвн.* **Ума́литься**.
833	ума́лчивать	**Замолча́ть** – 1) *см.* **Зама́лчивать** (*что*), **Ума́лчивать** (*о чём*).
834	умаща́ть, -ся	**Пома́дить, напома́дить** – .. *Срв.* **Умаща́ть, -ся**.
835	ума́яться	**Зама́яться**, *см.* **Ума́яться**.
836	уме́лый	**До́шлый** – .. *см.* **До́ка, Спосо́бный, Уме́лый**.
837	умилостивля́ть	**Ми́лостивить**, *см.* **Умилостивля́ть**.
838	умина́ть	**Есть, еда́ть** – .. *см.* **Жрать, Ло́пать, Тре́скать, Убира́ть, Умина́ть, Упи́сывать, Уплета́ть**.
839	умира́ть	**Преставля́ться, преста́виться** – .. *срв.* **Умира́ть, Сконча́ться**.
840	умиротворя́ть	**Миротво́рить** *кого*, *см.* **Мири́ть** *и* **Умиротворя́ть**.
841	у́мничать	**Мозголо́вить** – .. 2) .. *срв.* **У́мничать**.
		Поу́мничать – .. *см.* **У́мничать**.
842	умножа́ть	**Помножа́ть, -ся, помно́жить, -ся** – .. *Срв.* **Умножа́ть**.
843	у́мный	**Преу́мный** – .. *см.* **У́мный**.
844	умолка́ть	**Замолка́ть, замо́лкнуть** – .. *см.* **Умолка́ть, Утиха́ть**.
		Поумо́лкнуть – .. *См.* **Умо́лкнуть** (**Умолка́ть**).
		Приумолка́ть, приумо́лкнуть – .. *срв.* **Умолка́ть**.
845	умо́лкнуть	**Поумо́лкнуть** – .. *См.* **Умо́лкнуть** (**Умолка́ть**).

846	умоля́ющий	**Моли́ть** – .. 2) .. *срв.* **Умоля́ющий**.
847	умо́ра	**Помо́ра**, *см.* **Умо́ра**.
848	униже́ние	**Прини́женность** – .. *срв.* **Униже́ние**.
849	унима́ть	**Поуня́ть** – .. *См.* **Уня́ть** (**Унима́ть**).
850	уничтожа́ть	**Истребля́ть, истреби́ть** – .. 2) .. *см.* **Уничтожа́ть**.
		Ничто́жить – .. *см.* **Уничтожа́ть**.
851	уничто́жить	**Изничто́жить**, *вульг.*, *см.* **Уничто́жить**.
852	уны́лый	**Приуны́лый** – .. *см.* **Уны́лый**.
853	уня́ть	**Поуня́ть** – .. *См.* **Уня́ть** (**Унима́ть**).
854	упи́сывать	**Есть, еда́ть** – .. *см.* **Жрать, Ло́пать, Тре́скать, Убира́ть, Умина́ть, Упи́сывать, Уплета́ть**.
855	уплати́ть	**Поуплати́ть** (*долги*) – .. *См.* **Уплати́ть** (**Упла́чивать**).
856	упла́чивать	**Поуплати́ть** (*долги*) – .. *См.* **Уплати́ть** (**Упла́чивать**).
857	уплета́ть	**Есть, еда́ть** – .. *см.* **Жрать, Ло́пать, Тре́скать, Убира́ть, Умина́ть, Упи́сывать, Уплета́ть**.
		Оплета́ть, оплести́ – .. 3) *см.* **Уплета́ть**.
		Подплета́ть, подпле́сть – .. 2) (*поедать*), *см.* **Уплета́ть, Пожира́ть**.
858	уподобля́ться	**Подо́биться** – .. *см.* **Уподобля́ться, Походи́ть**.
859	уполномо́ченный	**Доверя́ть, -ся, дове́рить, -ся** – .. *срв.* **Уполномо́ченный**.
860	упо́р	**Припо́р** – .. 6) *Стрелять в* **-пор**, *см.* **Упо́р**.
861	упо́рный	**Неподáтливый** – .. *срв.* **Упо́рный**.
862	упо́рствовать	**Корени́ться** – .. 2) .. *срв.* **Упо́рствовать** *и* **Упря́миться**.
863	употребле́ние	**Примене́ние** – .. 2) .. *см.* **Употребле́ние**.
864	управля́ть	**Ору́довать** *чем* – .. *См. Ещё* **Управля́ть**.
		Поуправлять (*некоторое время делами, хозяйством, имением*) – .. *Срв.* **Управлять** *и* **Править, Поправить**.
		Прика́зывать, приказа́ть – .. 2) .. *см.* **Верхово́дить, Управля́ть, Нача́льствовать**.
865	упраздня́ть	**Испраздня́ть, испраздни́ть** – .. 2) *см.* **Упраздня́ть**.
866	упре́к	**Пе́ня** – 1) .. *см.* **Вы́говор, Упре́к**.
		Попре́к – .. *Срв.* **Упре́к**.
867	упря́миться	**Корени́ться** – .. 2) .. *срв.* **Упо́рствовать** *и* **Упря́миться**.
		Кочевря́житься – .. *срвн.* **Лома́ться, Упря́миться**.
		Поупрямиться – .. *См.* **Упрямиться** *и* **Поупорствовать**.
868	упря́мый	**Кочевря́жистый** – .. *срвн.* **Упря́мый**.
869	упуска́ть	**Пропуска́ть** *и* **Пропуща́ть, пропусти́ть** –5) .. *срв.* **Упуска́ть**.
870	упусти́ть	**Прора́нивать, нророня́ть, нророни́ть** – .. *срв.* **Упусти́ть, Пропусти́ть** (*случай, время*).
871	урони́ть	**Зара́нивать, зарони́ть** – 1) .. *срвн.* **Урони́ть**.
		Прора́нивать, нророня́ть, нророни́ть – .. *срв.* **Урони́ть, Вы́ронить**.
872	урочный	**Поурочный**, *см.* **Урочный**.
873	уры́вками	**Прихва́тка**, *см.* **Прихва́тывание.** *В* **-ку** – .. *срв.* **Уры́вками**.
874	усадить	**Поусадить** – .. 2) .. *См.* **Усадить** (**Усаживать**).
875	уса́дьба	**Земля́** – .. 6) (*угодье, иногда с усадьбой*) .. *срвн.* **Уса́дьба**.
876	услажда́ть	**Наслажда́ть, наслади́ть** – .. *срв.* **Услажда́ть**.
877	усаживать	**Поусадить** – .. 2) .. *См.* **Усадить** (**Усаживать**).
878	усва́ивать	**Осва́[о́]ивать, осво́ить** – 1) .. *См.* **Усва́ивать**.
879	усесться	**Поусесться** – .. *См.* **Усесться**.
880	усечёный	**Отрезно́й** – .. 2) .. *см.* **Усечённый**.

881	уси́дчиво	**Присе́дливо, Присе́дливость, Присе́дливый**, *см.* **Уси́дчиво, Уси́дчивость, Уси́дчивый**.
882	уси́дчивость	**Присе́дливо, Присе́дливость, Присе́дливый**, *см.* **Уси́дчиво, Уси́дчивость, Уси́дчивый**.
883	уси́дчивый	**Присе́дливо, Присе́дливость, Присе́дливый**, *см.* **Уси́дчиво, Уси́дчивость, Уси́дчивый**.
884	ускорить	**Поускорить** – .. *См.* **Ускорить**.
885	услужи́ть	**Подраде́ть** *кому* – 1) *см.* **Услужи́ть, Удружи́ть**.
886	услы́шать	**Прослы́шать** *что, о чём* – .. *срв.* **Услы́шать**.
887	усмеха́ться	**Просме́иваться**, *см.* **Посме́иваться, Усмеха́ться**.
888	усмирять	**Поусмирить** – .. *См.* **Усмирять**.
889	усовестить	**Поусовестить** – .. *См.* **Усовестить** (**Усовещать**).
890	усовещать	**Поусовестить** – .. *См.* **Усовестить** (**Усовещать**).
891	успокоить, -ся	**Поуспокоить, -ся** – .. *См.* **Успокоить, -ся**.
892	уставлять	**Поуставить, поуставлять** *что, чем* – .. *См.* **Уставлять**.
893	уста́лость	**Истомле́ние** – .. *см.* **Уста́лость**.
894	устареть	**Поустареть** – .. *Срв.* **Устареть**.
895	уста́ть	**Истомля́ться, истоми́ться** – .. *срвн.* **Уста́ть**.
		Приуста́ть – .. *см.* **Уста́ть**.
896	устилать	**Поустлать, поустилать** – .. *См.* **Устлать** (**Устилать**).
897	устлать	**Поустлать, поустилать** – .. *См.* **Устлать** (**Устилать**).
898	устра́ивать	**Новоустро́енный** – .. *срв.* **Устро́енный** (*под* **Устра́ивать**).
		Предустра́ивать, -устро́ить – .. *Срв.* **Устра́ивать**.
899	устрани́ть	**Отстраня́ть, отстрани́ть** – .. *Срв.* **Устраня́ть, устрани́ть**.
900	устраня́ть	**Отстраня́ть, отстрани́ть** – .. *Срв.* **Устраня́ть, устрани́ть**.
901	устраня́ться	**Отклоня́ться, отклони́ться** – .. *см.* **Уклоня́ться, Устраня́ться**.
902	устро́енный	**Новоустро́енный** – .. *срв.* **Устро́енный** (*под* **Устра́ивать**).
903	устроить, -ся	**Поустроить, -ся** – .. *См.* **Устроить, -ся**.
904	усту́п	**Обло́м** – .. 3) *см.* **Усту́п, Обры́в**.
905	уступа́ть	**Передава́ть, переда́ть** – 1) .. *Срв.* **Уступа́ть**.
		Переуступа́ть, -пи́ть *что* – .. *Срв.* **Уступа́ть**.
906	усту́пчивый	**Посту́пчивый**, *см.* **Усту́пчивый**.
907	усугубля́ть	**Приусугубля́ть**, *см.* **Усугубля́ть**.
908	утаптывать	**Поутоптать** – .. *См.* **Утоптать** (**Утаптывать**).
909	утесне́ние	**Притесне́ние** *кого* – 1) .. *срв.* **Утесне́ние**.
910	утиха́ть	**Замолка́ть, замо́лкнуть** – .. *см.* **Умолка́ть, Утиха́ть**.
		Поутихнуть – .. *См.* **Утихнуть** (**Утихать**).
911	утихнуть	**Поутихнуть** – .. *См.* **Утихнуть** (**Утихать**).
912	утишить	**Поутишить** – .. *См.* **Утишить**.
913	утоми́тельный	**Истоми́тельный**, *см.* **Утоми́тельный**.
		Исто́мный – 1) *см.* **Утоми́тельный**.
914	утоми́ть, -ся	**Поутомить, -ся** – .. *См.* **Утомить, -ся**.
		Притомля́ть, притоми́ть – .. *срв.* **Истоми́ть, Утоми́ть**.
915	утоптать	**Поутоптать** – .. *См.* **Утоптать** (**Утаптывать**).
916	утратить, -ся	**Поутратить, -ся** – .. *См.* **Утратить, -ся**.
917	у́тренник	**Моро́з** – .. *срв.* **За́морозок** *и* **У́тренник**.
		По́дстыл – .. *см.* **У́тренник**.
918	утюжить	**Поутюжить** – .. *См.* **Утюжить**.
919	ухаже́р	**Ловела́с** – .. *срв.* **Ухаже́р, Обольсти́тель**.
920	уха́живание	**Любе́зничанье** – .. 2) .. *срв.* **Уха́живание**.

921	уха́живать	**Ловела́сничать** – .. *срв.* **Уха́живать, Волоки́тничать**.
		Любе́зничать (*с кем*) – .. 2) .. *срв.* **Уха́живать**.
		Присма́тривать, присмотре́ть – .. 2) .. *срв.* **Уха́живать**.
		Приуда́ривать, приударя́ть *за кем* (*ухаживать*) – .. *см.* **Уха́живать**.
		Проуха́живать – .. 2) .. *Срв.* **Уха́живать**.
922	ухва́тка	**Пове̋ртка, пове̋рток** – .. 2) .. *см.* **Ухва́тка**.
923	ухло́пать	**Прихло́пывать, прихло́пнуть** – .. 4) (*убить*), *см.* **Ухло́пать**.
924	уцеле́ть	**Исцеле́ть** – 1) .. *см.* **Уцеле́ть**.
		Поуцелеть – .. *см.* **Уцелеть**.
925	уча́стие	**Интере́с** – .. 3) .. *см.* **Уча́стие**.
926	учить	**Поучить** – .. 2) .. *См.* **Учить**.
927	ушиби́ться	**Зашиба́ть, зашиби́ть** – .. 3) .. *см.* **Ушиби́ться**.
928	фавори́т	**Миньо́н** – 1) .. *см.* **Фавори́т**.
929	фа́ллос	**Линга́м** – .. *срв.* **Фа́ллос**.
930	фальши́вый	**Подставно́й** – .. 2) *см.* **Подло́жный, Фальши́вый**.
931	фантазировать	**Пофантазировать** – .. 2) .. *См.* **Фантазировать**.
932	фасо́ль	**Боб**, *бот.* – .. *см.* **Фасо́ль**.
933	фаши́на	**Кубы́ш**, *см.* **Фаши́на**.
934	фигля́р	**Мата́с** – .. *срв.* **Фигля́р** *и* **Скоморо́х**.
935	флю́гер	**Ко́чет** – .. 4) *см.* **Флю́гер**.
936	фо́кусник	**Престидижита́тор, -та́торша** – .. *см.* **Фо́кусник**.
937	фона́рь	**Мегаско́п** – .. 2) .. *см.* **Фона́рь** *волшебный.*
938	франти́ть	**Пофранти́ть** – .. *См.* **Франти́ть**.
939	фрикаде́ль, -лька	**Кнель**, *см.* **Фрикаде́ль, -лька**.
940	фуражи́р	**Кормовщи́к**, *стар.*, *см.* **Фуражи́р**.
941	фы́ркать	**Пофырка́ть** – .. *См.* **Фы́ркать**.
942	характери́стика	**Лиценачерта́ние** – .. 2) *см.* **Характери́стика**.
943	хвали́ть	**Похвали́ть** – 1) .. *см.* **Хвали́ть**.
944	хвали́ться	**Похвали́ться** – 1) .. *См.* **Хвали́ться**.
945	хват	**Зале̋т** – .. 2) .. *см.* **Хват**.
946	хвата́ть	**Достава́ть, доста́ть** – .. 4) .. *срв.* **Хвата́ть**.
947	хво́йный	**Иго́льчатый** – .. *см.* **Хво́йный**.
948	хво́рост	**Друзг** – .. *Срв.* **Хво́рост**.
		Обло́мник, *см.* **Хво́рост, Сушня́к**.
949	хворости́на	**Лоза́** – 1) .. *см.* **Лози́на, Пру́т(ик), Хворости́на**.
950	хвощ	**Конехво́ст** – 1) *бот.* Equisetum arvense L. – .. *см.* **Хвощ**.
951	хе́рить	**Нахе́рить** – .. 2) .. *Срв.* **Хе́рить**.
952	хи́жина	**Изба́**, *ум.* **Избу́шка** – 1) .. *срвн.* **Хи́жина, Лачу́га**.
		Избе̋нка, Избе̋ночка – .. *см. Ещё* **Изба́, Хи́жина**.
953	хитре́ц	**Лука́вец, -вица** – .. *срв.* **Хитре́ц**.
954	хлам	**Дрязг** – 1) .. *Срвн.* **Хлам**.
955	хлеб	**Нахле́бный** – 1) .. **Хлеб**.
956	хлеста́ть	**Нахле̋стывать, нахлеста́ть** *кого, что* – .. *срв.* **Хлеста́ть**.
		Похле̋стывать, похлеста́ть (*чем*) – .. *Срв.* **Хлеста́ть**.
		Прохлеста́ть – .. *срв.* **Хлеста́ть**.
957	хло́пать	**Нахло́пывать, нахло́пать** – .. *срв.* **Хло́пать**.
		Прохло́пать – .. *срв.* **Хло́пать**.
958	хлопота́ть	**Похлопота́ть** *о ком, о чём* – .. *см.* **Хлопота́ть**.
		Прохлопота́ть – .. *срв.* **Хлопота́ть**.

959	хны́кать	**Похны́кать** – .. *См.* **Хны́кать**.
		Прохны́кать – .. *срв.* **Хны́кать**.
960	ход	**Прохо́д** – .. 2) .. *срв.* **Ход**.
961	хода́тайствовать	**Предста́тельствовать** *о ком, за кого перед кем* – .. *см.* **Хода́тайствовать**.
962	ходи́ть	**Наха́живаться, находи́ться** – .. 2) .. *срв.* **Ходи́ть**.
		Пойти́ – 1) .. *См.* **Итти́, Ходи́ть**.
		I. Походи́ть, *сов.* – .. *см.* **Ходи́ть, Поха́живать**.
963	хозя́йственный	**Обихо́дный** – .. 3) *см.* **Хозя́йственный, Опря́тный**.
964	хо́лить	**Нахо́литься** – .. *срв.* **Хо́лить**.
965	холм	**Го́рка** – 1) *см.* **Гора́** *и* **Холм**.
		Наго́рок – .. *срв.* **Холм**.
		Приго́рок – .. *срв.* **Холм**.
966	холоде́ть	**Похолоде́ть** – .. *См.* **Холоде́ть**.
967	холоди́ть	**Зноби́ть** – .. *срвн.* **Моро́зить, Холоди́ть**.
968	хорово́д	**II. Лик** – .. 3) *см.* **Хорово́д**.
969	хорони́ть	**Погреба́ть, погре(б)сти́** – .. *срв.* **Хорони́ть**.
		Похороня́ть, *см.* **Хорони́ть**.
970	хорохо́риться	**Ерихо́ниться**, *см.* (*по смыслу*) **Хорохо́риться, Ерепе́ниться, Ва́жничать, Лома́ться**.
		Нахорохо́риться – .. 2) .. *срв.* **Хорохо́риться**.
971	хороше́ть	**Краси́веть** – .. *см.* **Хороше́ть**.
		Краси́вый – .. *срвн.* **Хороше́ть, Похороше́ть**.
		Лу́чше – .. 2) .. *срв.* **Улучша́ться, Хороше́ть**.
972	хоро́ший	**Лу́чший** – 1) (*ср. Ст. от* **Хоро́ший**) *чем кто, что*.
		Прехоро́ший – .. *См.* **Хоро́ший**.
973	хорошо́	**Лу́чше** – 1) (*ср. Ст. от* **Хорошо́**).
974	хохота́ть	**Похохота́ть** – .. *См.* **Хохота́ть**.
975	храбри́ться	**Похрабри́ться** – .. *см.* **Храбри́ться**.
976	храпе́ть	**Похра́пывать, похрапе́ть** – .. *Срв.* **Храпе́ть**.
977	хрипе́ть	**Похрипе́ть** – .. *См.* **Хрипе́ть**.
978	хрома́ть	**Похрома́ть** – .. *См.* **Хрома́ть**.
		Прихра́мывать – .. *срв.* **Хрома́ть**.
		Прохрома́ть – .. *срв.* **Хрома́ть**.
979	хромо́й	**Криво́й** – .. 2) .. *см.* **Хромо́й**.
980	хрусте́ть	**Похрусте́ть** – .. *Срв.* **Хрусте́ть**.
981	хрю́кать	**Похрю́кать** – .. *см.* **Хрю́кать**.
982	хули́тель, -ница	**Охужда́тель, -ница**, *см.* **Хули́тель, -ница, Порица́тель, -ница**.
983	хули́ть	**Зазира́ть, зазре́ть** – .. 2) *см.* **Порица́ть, Хули́ть, Осужда́ть**.
		Похули́ть – .. *См.* **Хули́ть**.
984	цара́пать, -ся	**Поцара́пать, -ся** – .. *См.* **Цара́пать, -ся**.
985	цара́пина	**Оцара́пина**, *см.* **Цара́пина**.
986	ца́рствовать	**Поца́рствовать** – .. *см.* **Ца́рствовать**.
987	цвести́	**Нацвести́сь** – .. *срв.* **Цвести́**.
		Поцвести́ – .. 2) .. *См.* **Цвести́**.
988	цеди́ть	**Наце́живать** *и* **Нацежа́ть, нацеди́ть** – .. *срв.* **Цеди́ть**.
		Поцеди́ть – .. *см.* **Цеди́ть**.
989	це́лить	**Изнора́вливать, изнорови́ть** – .. 2) *в кого, во что чему*, *см.* **Це́лить, Ме́тить**.
990	це́литься	**Прице́ливаться, прице́литься** (*во что*) – .. *срв.* **Це́литься**.
991	це́лый	**Кру́глый** – .. 2) .. *см.* **Це́лый**.

992	цепля́ться	**Привя́зываться, привяза́ться** – .. 3) .. *срв.* **Пристава́ть, Придира́ться, Цепля́ться**.
993	цифербла́т	**Личи́нка** – .. 4) (*часовая*), *см.* **Цифербла́т**.
994	цы́почки	**На**, *предл.* – .. *см.* **Цы́почки**.
995	ча́вкать	**Поча́вкивать, поча́вкать** – .. *срв.* **Ча́вкать**.
996	ча́до	**Исча́дие** – .. *см.* **Ча́до, Пле́мя**.
997	ча́лить	**Нача́ливать, нача́лить** – .. *срв.* **Ча́лить**.
998	чан	**Нача́нник** – .. *срв.* **Чан**.
		Нача́нный – .. *Срв.* **Чан**.
999	чароде́йство	**Ма́гия** – .. *срв.* **Чароде́йство**.
1000	чахо́точный	**Лё́гочный**, *анат.* Pulmonalis – .. *срвн.* **Чахо́точный**.
1001	ча́ща	**Куста́рник** – 1) .. *срвн.* **Ча́ща**.
		Непродо́рный – .. *срв.* **Непродо́р, Ча́ща**.
1002	чва́ниться	**Павли́ниться** – .. *Срв.* **Чва́ниться, Спеси́виться**.
		Превозноси́ться, превознести́ся – .. 2) .. *см.* **Ва́жничать, Велича́ться, Горди́ться, Кичи́ться, Спеси́виться, Чва́ниться**.
1003	чванли́вость	**Превозно́сливость** – .. *см.* **Спеси́вость, Чванли́вость**.
1004	чванли́вый	**Превозно́сливый** – .. *срв.* **Го́рдый, Спеси́вый, Чванли́вый**.
1005	чека́нить	**Начека́нивать, начека́нить** – .. *срв.* **Чека́нить**.
1006	чёлн	**Ло́дка** – .. *Срв.* **Чёлн**.
1007	чело́	**Лоб** (*р.* **Лба**) – 1) .. *срв.* **Чело́**.
1008	чепуха́	**Нести́** – .. 7) .. *см.* **Вздор, Околё́сная 2, Чепуха́**.
1009	чередова́ться	**Очередова́ться**, *см.* **Чередова́ться**.
		Перемежа́ться, перемежи́ться – 1) .. *См.* **Чередова́ться**.
1010	черепо́к	**Ко́ланец, -нчик** – .. *срвн.* **Черепо́к** *и* **Оско́лок**.
		Отко́лок, *см.* **Й́верень, Ще́па, Черепо́к**.
1011	чё́ркать	**Начё́ркивать, начё́ркать, начеркну́ть** *что* – .. *срв.* **Чё́ркать**.
1012	черне́ть	**Почерне́ть** – .. *Срв.* **Черне́ть**.
1013	черни́ть	**Запя́тнывать, -ся, запятна́ть, -ся** – .. 3) .. *срвн.* **Позо́рить, Клейми́ть 2, Черни́ть**.
		Пятна́ть, попятна́ть – .. 4) .. *см.* **Бесче́стить, Черни́ть**.
1014	чернови́к	**Брульо́н**, *см.* **Чернови́к**.
1015	черпа́льный	**Исчерпно́й** – .. *см.* **Черпа́льный**.
1016	черпа́к	**Ле́ечка** – 1) .. **Черпа́к**.
		Ле́йка – 1) .. *срвн.* **Черпа́к**.
1017	черстве́ть	**Почерстве́ть** – .. *см.* **Черстве́ть**.
1018	черти́ть	**Почерти́ть** – .. *См.* **Черти́ть**.
1019	чеса́ть, -ся	**Начё́сывать, начеса́ть** – .. 2) .. *срв.* **Чеса́ть, -ся.**
		Почеса́ться – .. 2) .. *Срв.* **Чеса́ться**.
1020	чесо́тка	**Коро́ста** – 1) .. *срвн.* **Чесо́тка**.
1021	че́стный	**Пречестный** – .. *см.* **Че́стный**.
1022	честолю́бец	**Люби́тель** – 1) .. *см.* **Честолю́бец**.
1023	честолю́бие	**Любоче́стие, -чести́вость, -ти́вый** – .. *срв.* **Честолю́бие**.
1024	честь	**Почё́т** – .. *Срв.* **Честь, По́честь, Почте́ние**.
1025	чета́	**Дво́ица** – .. *см.* **Чета́**.
1026	четвере́ньки	**Кара́чки, на-кара́чках**, *нрч.* – .. *см.* **Четвере́ньки**.
		На, *предл.* – .. **На** *четвереньках*, *см.* **Четвере́ньки**.
1027	чини́ть	**Исправля́ть, испра́вить** – .. 2) .. *см.* **Поправля́ть, Чини́ть**.
		Начи́нивать, начини́ть – .. *срв.* **Чини́ть**.
1028	чири́кать	**Почири́кать** – .. *См.* **Чири́кать**.

1029	чи́слить	**Почи́слить**, *см.* **Чи́слить**.
1030	чи́слиться	**Зна́читься** (*где*) – .. *см.* **Счита́ться, Чи́слиться**.
1031	чи́стить	**Начища́ть, начи́стить** – 1) .. *срв.* **Чи́стить**.
		Почи́стить, -ся – .. *См.* **Чи́стить**.
1032	чита́ть	**Почита́ть** – .. *см.* **Чита́ть**.
1033	чорт	**Де́мон** – ... *см.* **Бес, Дья́вол, Чорт, Сатана́**.
		Лихо́й, *сщ.* – 1) .. *см.* **Дья́вол** *и* **Чорт**.
1034	чревоуго́дник	**Люби́тель** – 1) .. *срв.* **Чревоуго́дник**.
1035	чрезме́рный	**Непоме́рный** – .. *срв.* **Чрезме́рный**.
1036	чтить	**Почита́ть, почти́ть** – .. *Срв.* **Чтить**.
1037	что	**Ли́бо**, *союз* – .. *см.* **Как 4, Како́й 2, Когда́ 3, Кто 3, Куда́ 3, Что**.
		Нибу́дь, *част. Где*-**нибу́дь** – .. *см.* **Что**.
1038	чуда́к	**Оригина́л** – .. 3) .. *См. Ещё* **Чуда́к**.
1039	чуда́чить	**Причуда́чивать** – .. *см.* **Чуда́чить**.
1040	чу́дный	**Преле́стный** – .. 2) .. *см.* **Чу́дный**.
1041	чужестра́нец	**Не́русь** – .. *срв.* **Чужестра́нец**.
1042	чула́н	**Камо́рка** – .. *срвн.* **Чула́н**.
1043	чу́точка	**Кро́шечка** – .. 2) .. *см.* **Чу́точка**.
		Кро́шка, Кро́шечка, Кро́хотка – .. 2) .. *см.* **Чу́точка**.
1044	чу́ять	**Почу́ять** – .. *Срв.* **Чу́ять**.
1045	шага́ть	**Нашага́ться** – .. *срв.* **Шага́ть**.
		Пошага́ть – .. *Срв.* **Шага́ть**.
1046	ша́йка	**Кли́ка** – .. *срвн.* **Ша́йка**.
1047	шале́ть	**Пошале́ть** – .. *См.* **Шале́ть**.
1048	ша́рить	**Лазе́йничать** – 1) .. *срвн.* **Ша́рить**.
		Поша́рить – .. *Срв.* **Ша́рить**.
1049	ша́ркать	**Поша́ркать** – .. *см.* **Ша́ркать**.
1050	шата́ть, -ся	**Наша́тывать, нашата́ть** – .. *Срв.* **Шата́ть, -ся**.
		Поша́тывать, пошата́ть *и* **пошатну́ть** – .. *Срв.* **Шата́ть**.
1051	шата́ться	**Пома́тывать, помота́ть** – .. *срв.* **Шата́ться, Болта́ться 3**.
1052	шатёр	**Ку́ща** – .. *срвн.* **Шатёр, Пала́тка**.
1053	швыря́ть	**Вышвы́ривать, вышвыря́ть, вы́швырнуть**, *см.* **Швыря́ть, швырну́ть**.
		Нашвы́ривать, нашвыря́ть – .. *срв.* **Швыря́ть**.
1054	шевели́ть	**Копоши́ть** – .. *срв.* **Шевели́ть, Копа́ться** (*в чём*).
1055	шелуши́ть, -ся	**Нашелу́шивать, нашелуши́ть** – .. *срв.* **Шелуши́ть, -ся**.
		Отлу́пливать, -па́ть, -пля́ть, -пи́ть – 1) .. *см.* **Лу́щить, Шелуши́ть**.
1056	шесто́к	**Оча́г** – .. *См.* **Шесто́к**.
1057	ши́ло	**Мешо́к** – 1) .. *см.* **Ши́ло**.
1058	широкопо́лый	**Край** – 1) .. *срвн.* **Широкопо́лый**.
1059	шлак	**Вы́гарок** – .. 2) .. *Срв.* **Шлак**.
1060	шлёпать	**Лебези́ть** – .. 2) .. *срвн. Ещё* **Шлёпать** *по грязи.*
		Нашлёпывать, нашлёпать – .. *срв.* **Шлёпать**.
1061	шмель	**Медвя́ник**, *см.* **Шмель**.
		Медови́к – .. 5) *см.* **Шмель**.
		Медуни́ца – .. 2) *см.* **Шмель**.
1062	шпи́лька	**Зашпи́лька** – .. 2) .. *см.* **Шпи́лька**.
1063	шпио́н	**Подо́сланец** – .. *Срв.* **Шпио́н**.
1064	што́пать	**Пошто́пать** – .. *срв.* **Што́пать**.

1065	штукату́рить	**Вы́штукатурить**, *см.* **Штукату́рить**.
1066	шуме́ть	**Пошуме́ть** – .. *см.* **Шуме́ть**.
1067	шурша́ть	**Издава́ть, изда́ть** – 1) .. *см.* **Шурша́ть**.
		Пошурша́ть – .. *см.* **Шурша́ть**.
1068	шут	**Буфо́н**, *см.* **Шут**.
		Пая́ц – .. *См.* **Шут**.
1069	шутни́к, -ница	**Зате́йник, -ница** – .. *срвн.* **Заба́вник, -ница, Шутни́к, -ни́ца**.
1070	шу́точный	**Нашу́точный**, *см.* **Шу́точный**.
1071	щёбень	**Ка́мень** – 1) .. *см.* **Ка́мешек** *и* **Щёбень**.
1072	щёголь	**Лев** – .. 6) .. *срвн. Ещё* **Ловела́с** *и* **Щёголь**.
1073	щека́	**Лани́та** – .. *Срвн.* **Щека́**.
1074	щёлкать	**Кла́цать, Кла́цнуть** – .. *срвн.* **Щёлкать**.
		Нащёлкивать, нащёлкать – .. *срв.* **Щёлкать**.
1075	щель	**Пересе́дина** – .. *См.* **Тре́щина, Щель**.
1076	щено́к	**Па́щенок** (*бранно*), *см.* **Щено́к**.
1077	ще́па	**Отко́лок**, *см.* **И́верень, Ще́па, Черепо́к**.
1078	щипа́ть	**Куса́ться** – .. *срвн.* **Щипа́ть**.
		Нащи́пывать, нащипа́ть – .. *срв.* **Щипа́ть**.
1079	щу́рить	**Жму́рить, -ся** – .. *Срв.* **Щу́рить**.
1080	экзаменова́ть	**Испы́тывать, испыта́ть** – .. 3) .. *срвн.* **Экзаменова́ть**.
1081	экзеку́ция	**Правёж** – .. *см.* **Экзеку́ция**.
1082	экипа́ж	**Легково́й** – .. *срвн.* **Экипа́ж**.
1083	эпилепсия	**Паду́чий** – .. *см.* **Эпиле́псия**.
1084	эпиле́птик	**Паду́чий** – .. *см.* **Эпиле́птик**.
1085	эфи́р	**Ефи́р** – .. *см.* **Эфи́р**.
1086	э́хо	**Вто́рье**, *см.* **Э́хо**.
		Отраже́ние – .. 2) .. *Срв.* **О́тзвук, Э́хо**.
1087	эшафо́т	**Площа́дка** – .. 2) .. *см.* **Эшафо́т**.
1088	юг	**Ле́то** – .. 4) .. *см.* **Юг**.
1089	я́беда	**Кля́уза** – .. 2) .. *см.* **Спле́тня, Я́беда**.
1090	явля́ть	**Проявля́ть, прояви́ть** – 1) .. *срв.* **Выка́зывать, Явля́ть**.
1091	явля́ться	**Проявля́ться, прояви́ться** – 1) .. *срв.* **Обнару́живаться 2, Явля́ться**.
1092	Яга́-ба́ба	**Ега́-ба́ба**, *см.* **Яга́-ба́ба**.
1093	ягни́ться	**Поягни́ться** – .. *см.* **Ягни́ться**.
1094	ядрёный	**Едрёный**, *см.* **Ядрёный**.
1095	яи́чница	**Пря́женица** – .. *см.* **Яи́чница**.
1096	я́корь	**Ко́шка** – .. 2) .. *см.* **Я́корь**.
1097	ярлы́к	**Ерлы́к**, *см.* **Ярлы́к**.
1098	яру́шка	**Ежо́в** *глаз*, *см.* **Яру́шка**.
1099	ябы́га	**Еры́га**, *см.* **Ябы́га**.
1100	ячея́	**Обече́йка**, *см.* **Ячея́**.

Додаток Е

Дослідницький список джерел РУСа-1933

Праці, установлені О.М. Тищенко за матеріалами архівної картотеки [248; 249], подано з точнішим бібліографічним описом і позначено *.

Таблиця 1. Художня й публіцистична література

Скорочення у списку РУСа-1933	Скорочення, виявлені в тексті РУСа-1933	Пояснення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела
Ант.-Давид., Б. Ант.-Давид.	Ант.-Давид.	Б. Антоненко-Давидович	Антоненко-Давидович Б.Д.
Аф.-Чужб.-Шевч.	–	А. Афанасьевъ (Чужбинскій), «Воспоминания о Шевченкѣ»	–
Бажан	Бажан	М. Бажан	Бажан М.П. Будівлі. – 1924.
			* Бажан М.П. Різьблена тінь: лірика / М.П. Бажан. – Харків: Книгоспілка, 1927. – 32 с.
			* Бажан М.П. Дорога: вибрані поезії / М.П. Бажан. –К.: Трест «Київ-Друк», 1930. – 44 с.
Г. Барв.	Г. Барв., Барв.	Ганна Барвінок	Барвінок Г. Оповидання з народних уст: З портретом авторкы / Ганна Барвинок (О.М. Кулишева); З передмовою [«Ганна Барвинок»] Б. Гринченка. – К.: Друк. П. Барського, 1902. – XXVIII, 544 с., 1 с. портр. [УК, том І: 379]; [СлГр-1909: 31].
Біл.-Нос.	Біл.-Нос.	Білецький-Носенко П.	* Білецький-Носенко П.П. Приказки [байки]: В чотырох частях / Скомпоновав Павло Білецкій-Носенко. – К.: Друк. Е.Я. Федорова, 1871. – 553 с. [УК, том І: 66].
	Бодянський		Бодянський О.М.
	Бордуляк, Борд.		Бордуляк Т.Г.
Боров., Боровик	Боров., Боровик, Боровиковський Л.	Боровиковський Л.	* Боровиковський Л.І. Байки й прибаютки Левка Боровыковського / [Передм. МТЛ. [А.Л. Метлинський]]. – К.: [Вид. А.Л. Метлинський]. Унив. Тип., 1852. – 118 с. [УК, том І: 20].
			* Боровиковський Л.І. Маруся: Українська баляда / Видав і пояснив [та авт. передм.] Іван Франко. – Львів: [Накладом Укр.-Руської Видавн. Спілки]. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1902. – 45 с. [УК, том І: 379].
	С. Буда		Буда С.О.
Васильч.	Васильч.	Васильченко С.	* Васильченко С.В. Оповідання. – К.: Вік. Друк. В.П. Бондаренка та П.Ф. Гніздовського, 1915. – 404 с. – (Укр. б-ка; № 23). – Зміст: Волошки; У панів; Оксана; *Осінній ескиз*; Мужицька арихметика; Дома; Королівна; Дощ; В хуртовину; Осіння казка; Роман; *За мурами*; Над Россю; Пацанок; Божественя Галя; Спасенник; В темряві; З самого початку; З дитячих вражінь; Чарівний млин; На чужину; *Вова*; Гріх; Увечері; Обивательські жарти; На хуторі; Святкові мініятюри; Під

			школою; Крамольна ніч; По асоціяції; Свекор; В тінях липневої ночі; *Відьма*; Крізь дрімоти; Ся; Інспектор; На світанні; Ювилейні легенди; На роскоші; *Циганка*. [УК, том II: 117].
			* Васильченко С.В. Талант. – 1924.
	М. Вербицьк.		Вербицький М.А. Плач Ярославни / М.А. Вербицький // Літературно-науковий вісник. – 1901. – т. XIV. – №4. – С. 116.
Вин., Винн., Виннич.	Виннич.	Винниченко В.	Винниченко В.К. Соняшна машина / В.К. Винниченко. – К.: ДВУ, 1928.
	Ів. Виш.		Вишенський І.
Влизько	Влизько	О. Влизько	Влизько О.Ф. Згиньте, романтики! Ви – останні! – 1930.
Марко В., М. Вовч., М. В.	М. Вовч., Марко В., М. В., М. Вов.	Марко Вовчок	Вовчок М. Народні оповідання Марка Вовчка / [Передм. П.О. Куліша]. – СПб.: Издав П.А. Куліш. [Тип. П.А. Кулиша], 1858. – X, 189 с. [УК, том I: 27].
			Вовчок М. Народні оповідання Марка Вовчка. – СПб.: Коштом П.А. Лобка. [Тип. Департамента Уделов], 1862. – Т. 2. – 206 с. [УК, том I: 40]; [СлГр-1909: 35].
			Вовчок М. Інститутка // Основи. -1862. – кн.III. [СлГр-1909: 35].
			* Дяк, Три долі, Козачка, Одарка, Данило Гурч, Гайдамаки, Пройдисвіт, Павло Чорнокрил та ін.
	Воробкевич		Воробкевич С.І. Старий млин.
Вороний, М. Ворон.	Вороний, М. Ворон., М. Вороний	М. Вороний	Вороний М.К. Легенда / М.К. Вороний // Нова громада. – 1906. – №1. – С. 80 – 81.
			Вороний М.К. Ліричні поезії. – К.: Дзвін, [1911]. [УК, том II: 705].
В. Гжицьк.	В. Гжицьк.	В. Гжицький	Гжицький В. З.
Гл., Гліб., Глібів, Глібов	Гліб., Глібів, Глібов	Глібів Л.	Глібов Л.І. Байкы Леонида Глибова / [Передм. Б.Г. [Б.Д. Грінченко]]. – К.: Вик. Друк. П. Барського, 1904. – IV, 189, II с. [УК, том I: 438]; [СлГр-1909: 31].
Головко	Головко	Андр. Головко	* Головко А.В. Червоний роман / А.В. Головко // Червоний шлях. – 1923. – №4 – 5.
			* Головко А.В. Бур’ян / А.В. Головко. – Харків: ДВУ, 1927. – 354 с.
			* Головко А.В. Можу. Повісті й оповідання / А.В. Головко. – Харків, 1926.
			* Головко А.В. Мати. Пролог до роману «Три брати». – 1932.
Греб.	Греб., Гребінка	Гребінка Є.	Гребінка Є.П. Малороссійскія приказки. – 1834.
Г. Григор., Григор.	Г. Григор., Гр. Григор, Григор., Григ., Гр. Григ., Гр.-Григ., Гр. Гр.	Григоренко Г.	Григоренко Г.
Гр., Грін., Грінч.	Гр., Грін., Грінч.	Грінченко Б.	Грінченко Б.Д. Без хлиба: Оповидання В. Чайченка. – К.: Вид. кныгарни С. И. Гомолинського. Друк. б[ывшая] Федор[ова], ар[енд]. Л. И. Блехманом, 1890. – 32 с. [УК, том I: 193].
			Грінченко Б.Д. Сестрыця Галя: Оповидання В. Чайченка. – К.: Вид. кныгарни С.И. Гомолинського. Друк. ген[ерала] Бруна, ар[енд]. Л.И. Блехманом, 1890. – 16 с.

			[УК, том І: 194].
			* Грінченко Б.Д. Сонячний промінь / Б.Д. Грінченко // Зоря. – 1891.
			Грінченко Б.Д. Батько та дочка: Оповидання про те, як чоловикови пид землею в шахти прыгода трапылася / Напысав В. Чайченко [псевд.]. – Чернигов: Друк. Губерн. Правл., 1894. – 36 с. [УК, том І: 232].
			* Грінченко Б.Д. Хатка в Балци: Оповидання / Б. Гринченко. – Чернигов: Друк. Губерн. Земства, 1897. – 233 с. [УК, том І: 276].
			Грінченко Б.Д. Смилыва дивчына: Казка / Написав Б. Гринченко. – [Чернигів]: Видав Б. Грінченко. [Друк. Губ[ерн]. Земства, 1899]. – 22 с [УК, том І: 310].
			* Грінченко Б.Д. Серед бурі: Драма на пять дій Бориса Грінченка. – Львів: Накладом Ред. «Літ.-Наук. Вістника». Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1899. – 71 с. [УК, том І: 310].
			Грінченко Б.Д. Дух і тіло. – 1889.
			* Грінченко Б.Д. Серед темнои ночы: Повисть / Б. Гринченко. – К.: Друк. Акціонер. О-ва Н.Т. Корчак-Новыцького, 1901. – 190 с. [УК, том І: 352].
			* Грінченко Б.Д. Болотяна квітка. – Чернігів, 1901.
			* Грінченко Б.Д. Пид тыхымы вербамы: Повисть / Б. Гринченко. – К.: [Тип. Имп. Ун-та св. Владиміра Акц[іонер.] О-ва Н.Т. Корчак-Новицкаго, 1902. – 233 с. [УК, том І: 385].
			* Грінченко Б.Д. Пысання: [Поезії]. – [К.: Друк. П. Барського, 1903]. Т. 1. – 500 с. [УК, том І: 412].
			* Грінченко Б.Д. Пысання: [Проза]. – [К.]: Вик. [Друк. П. Барського, 1905]. Т. 2. – 422 с. [УК, том І: 464 - 465].
			Грінченко Б.Д. На роспутті. – 1907.
			* Грінченко Б.Д. Перед широким світом. – К., 1907. – 320 с.
			Грінченко Б.Д. Брат на брата: Оповідання. – [Львів]: Накладом авт. [Друк. І. Айхельбергера, 1910]. – 66 с. [УК, том І: 663].
			* Грінченко Б.Д. Листи з України Наддніпрянської. – К., 1917. – 180 с.
			* Грінченко Б.Д. Чудова дівчина. – К.: Союз, 1919.
			* Грінченко Б.Д. Екзамен. – К.: Рух, 1927. – 16 с.
			* Національна ідея, Дон Кіхот, Ксеня, перекл. Шиллера: Марія Стюарт, Вільгельм Тель.
Гулак, Гул.-Арт., Гул.-Артем.	Гул.-Арт., Гул.-Артем., Г. Арт.	П. Гулак-Артемовський	Гулак-Артемовський П.П. Твори П. Гулака-Артемовського. – Черкаси: [Сіяч]. Друк. «Черкас. Волі», 1917. – 28 с. [УК, том ІІ: 172].
			Гулак-Артемовський П.П. *Пан та собака*; До Пархома / П. Артемовський-Гулак. – [К.: Вид. Т-ва «Час». Друк. В. П. Бондаренка та П. Ф. Гніздовського, 1914]. – 12 с. [УК,

			том ІІ: 84].
			Гулак-Артемовський П.П. Рибалка. – 1818.
Ґ. Шкур.	Ґ. Шкур.	Шкурупій	Ґео Шкурупій
Дніпр. Ч., Дн. Чайка, Дн. Ч., Дніпр. Чайка	Дніпр. Ч., Дн. Чайка, Дн. Ч., Дніпр. Чайка	Дніпрова Чайка	Дніпрова Чайка. Скеля // Зоря. – 1893. – №12.
			Дніпрова Чайка. Дві птиці // Зоря. – 1894. – №4.
			* Дніпрова Чайка. Дивний ткач // Літературний річник українських і польських авторів. – К.,1909.
Добровольськ.	Добровольськ.	С. Добровольський	Добровольський С.П. Залізний кінь. – Харків: Плужанин, 1929. – 172 с.
Дом., Доман.	Дом., Доман.	Доманицький В.	* Доманицький В.М. Доля селянська. – К.: Друк. Н.А. Гирич, 1906. – 56 с. – На обкл. назва: Селянська доля. Передрук із газ.: Громад. думка. [УК, том І: 503].
Дорошкев.	Дорошкев., Дорош.	Ол. Дорошкевич	Дорошкевич О.К.
Еварн., Яворн.	Еварн., Яворн.	Д. Яворницький (Д. Еварницький)	Еварницький Д.І.
Еллан	Еллан	В. Еллан (В. Блакитний)	Еллан-Блакитний В. Мандрівники (Валер’янові Поліщукові)
Епік	Епік	Гр. Епік	Епік Г.Д.
Єфр.	Єфр.	Єфремов С.	Єфремов С.О. Історія українського письменства. – [К.]: Укр. Учитель. Видано за допомогою М. Дмитрієва; [СПб.]: Тип. Т-ва п[од] ф[ирмою] «Электро-Тип. Н.Я. Стойковой», [1911]. – 466 с. [УК, том І: 709].
			Єфремов С.О. Коротка історія українського письменства. – К.: Видавн. Т-во «Криниця». Друк. Т-ва «Криниця», 1918. – 215 с. [УК, том ІІ: 252].
			Українознавство: Покажчик потрібнішої до самоосвіти літератури / Зложив С. Єфремов. – К.: [Всеукр. Кооперат. Видавн. Союз. Друк. Всеукр. Кооперат. Видавн. Союзу], 1920. – 64 с. [УК, том ІІ: 467].
			Єфремов С.О. Під обухом: Большевики в Києві. – К.: Вік. Друк. Акц[іонер.] Т-ва «П. Барський», 1918. – 64 с. [УК, том ІІ: 252].
	Забіла		Забіла В.М. Гуде вітер вельми в полі. – 1838.
Загір., Загірня, М. Грінч.	Загір., Зігірн., Загірня, М. Грінч., М. Гр., М. Грін.	М. Загірня (М. Грінченкова)	Загірня М.М.
Зеров, М. Зер.	М. Зеров	М. Зеров	Зеров М.К.
	Зизаній		Зизаній Л.І.
Івч.	Івч.	М. Івченко	Івченко М.Є. Шуми весняні: Збірка новель. – 1-е вид. – К.: Сяйво. [Друк. «Друкарь Пол.», 1919]. – Кн. 1. – 158, [1] с. [УК, том ІІ: 367].
М. Калин.	М. Калин.	М. Калинович	Калинович М.Я. перекл. Р.Л. Стівенсон «Ночівля Франсуа Війона». – 1877.
	Кас., Касян.		Касяненко Є.І.
Кв., Квіт., Квітка	Квітка, Кв., Квіт., Квітка-Осн., Кв.-Осн.	Г. Квітка-Основяненко	Квітка-Основ’яненко Г.Ф. Малороссійскія повісти, разсказываемыя Грыцьком Основъяненком: [У 2-х кн.]. – М.: Изд. А. Глазунова. Тип. Лазаревых Ин-та Восточных языков, 1834. – Зміст: *Салдацькій патрет; Маруся; Мертвецькій Велык-День*. Кн. 1. – 380 с.: мал. [УК, том І: 8].
			Квітка-Основ’яненко Г.Ф. Сватанье: Малороссійская опера в трех действіях / Соч[инение] Грицка Основъяненка [псевд.]. –

			Х.: Губерн. Тип., 1836. – 184 с. [УК, том I: 9].
			Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Малороссійскія повести, разсказываемыя Грыцьком Основъяненком: [У 2-х кн.]. – М.: [Изд. А. Глазунова.]. Тип. Лазаревых Ин-та Вост. яз., 1837. – Зміст: *Добре робы, добре и буде*; Конотопська видьма; *От тоби и скарб*. Кн. 2. – 441 с.. [УК, том I: 9].
			Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Козырь-дивка: [Малороссійская повість Гр. Основьяненка]. – СПб.: Тип. 3 Департамента Гос. Имущества, 1838. – 144 с. [УК, том I: 10].
			Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Повісті Григория Квітки (Основъяненка). – СПб.: Издав П.А. Куліш. Тип. П.А. Кулиша, 1858. – Зміст: Маруся; Салдацький патрет; *Сердешна Оксана;* Мертвецький Великдень. Т. 1. – [4], 264 с. [УК, том I: 27].
			Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Повісті Григория Квітки (Основъяненка). – СПб.: Издав П.А. Куліш. [Тип. П.А. Кулиша], 1858. – Зміст: Добре роби, добре й буде; Конотопська відьма; От тобі й скарб; Козирь-дівка; *Перекотиполе; Пархімове сніданнє*. Т. 2. – 335 с. [УК, том I: 27].
			Квітка-Основ'яненко Г.Ф. *Підбрехач*; На пущання як завъязано: Оповідання Григория Квітки (Основъяненка). – Пб.: [Друк. П.А. Куліша], 1860. – 11 с. [УК, том I: 31]
			Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Драматическія сочиненія Григорія Квитки (Основъяненка): В двух томах / [Передм. А.С. Великанова]. – Пб.: Изд. Одесскаго книгопродавца А.С. Великанова. [Тип. П.А. Кулиша], 1862. – Передм. рос. – Зміст: Шельменко, волостной писарь; Шельменко-денщик; Сватання на Гончарівці; *Щира любовь*. – 2 т. в одній оправі. – 335 с. [УК, том I: 42].
			Малороссійскій повѣсти, разск. Грицькомъ Основъяненкомъ. Подъ ред. А.А. Потебни. Х. 1887 [СлГр-1909: 33].
	О. Бургардт		Клен Юрій
Кирил., Кириленко	–	Ів. Кириленко	–
Ком., Комар.	Ком., Комар.	Комаров М.	Комаров М.Ф. Розмова про земні сили А. Иванова [СлГр-1909: 33]
Кон., Конис., Кониськ.	Кон., Конис., Кониськ.	Кониський О.	* Кониський О.Я. Оповіданя О.Я. Кониського. – Львів: Накладом вид-ва «Діла». Друк. Т-ва им. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1889. – 141 с. – Зміст: *Конокрад Иван Дранка*; Казенный млын; *Не люби двох*; За кригою; Півень. [УК, том I: 185].
			Кониський О.Я. Дид Евмен: Спомынкы бабы Уляны Красючкы. – 1892.
			* Кониський О.Я. Грішники: Роман-хроніка / Написав О.Я. Кониський. – Львів: Виданє В. Лукича. Накладом ред. «Зорі». Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1895. – 192 с. [УК, том I: 251].
			* Кониський О.Я. Твори О.Я. Конисского-Перебенди. – Одесса: Тип. и Хромо-литогр.

			Е.И. Фесенко, 1899. – Зміст: Дид Евмен; Непрымыренна; *Баба Явдоха*; *Хвора душа*. Т. 1: Оповидання. – 224 с. [УК, том I: 319].
			* Кониський О.Я. Твори О.Я. Конисского-Перебенди. – Одесса: Тип. Е.И. Фесенко, 1903. – Зміст: Жывый про жыве дбайе; Стельмахы; Старци; И мы за Ным; Чернычка; Пожежа; Пивнив празнык; Драма в тюрми; Мои давни знайоми; *Наввыпередкы*; Пастух Кузьма Шыло; *Доля одного пысьменныка*. Т. 4: Оповидання. – 285 с. [УК, том I: 420].
	Косинка		Косинка Г.М. В житах // Життя й революція. – 1925. – №6 – 7.
Костом., Костомар.	Кост., Костом., Костомар.	М. Костомаров	Костомаров М.І. Переяславська ніч // Сніп. – 1841.
Котл., Котляр.	Кот., Котл., Котляр.	Котляревський І.	Котляревський І.П. Енеида на малороссійскій языкъ перелицїованная И. Котляревскимъ: [У 3 ч.]. – СПб.: Иждивеніем М. Парпуры, 1798. [УК, том I: 5]
			Котляревський І.П. Наталка Полтавка: Украинская опера И. П. Котляревскаго. – Пб.: [Тип. Департамента уделов], 1862. – 80 с. [УК, том I: 32]
Коц., Коцюб.	Коц., Коцюб., Коцюбин., Коцюбинськ.	Коцюбинський М.	Коцюбинський М.М. Твори. – [К.: Видавн. Т-во «Криниця». Друк. А. Гросмана, 1917]. – Зміст: Пятизлотник; Помстився; *Для загального добра*; *На крилах пісні*; «Пе-Коптьор»; Посол від чорного царя; *На віру*; *Харитя*; *Ялинка*. – Т. 1. – 189 с. [УК, том II: 185].
			Коцюбинський М.М. Твори. – [К.: Видавн. Т-во «Криниця». Друк. А. Гросмана, 1918]. – Зміст: Маленький грішник; *Ціповяз*; *Хо*; *В путах шайтана*; По людському; *Лялечка*; *На камені*; Поєдинок; *Цвіт яблуні*. – Т. 2. – 165 с. [УК, том II: 270].
			Коцюбинський М.М. Твори. – [К.: Видавн. Т-во «Криниця». Друк. А. Гросмана, 1918]. – Зміст: Дорогою ціною; *Fata Morgana*; *Під Мінаретами*. – Т. 3. – 185 с. [УК, том II: 270].
			Коцюбинський М.М. Твори. – [К.: Видавн. Т-во «Криниця». Друк. Акц[іонер.] Т-ва «П. Барський», 1918]. – Зміст: У грішний світ; З глибини; Сміх; Він іде!; Невідомий; *В дорозі*; *Persona grata*; *Intermezzo*; Як ми їздили до Криниці; *Дебют*; Сон. – Т. 4. – 168 с. [УК, том II: 270].
			Коцюбинський М.М. Твори. – [К.: Видавн. Т-во «Криниця». Друк. А. Гросмана, 1918]. – Зміст: Тіні забутих предків; Лист; Що записано в книгу життя; *Подарунок на іменини*; *Коні не винні*; Хвала життю; На острові; Відьма; *Сон*. – Т. 5. – 160 с. [УК, том II: 271].
Кр., Крим., Кримськ.	Крм., Крим., Кримськ., Кримський	Кримський А.	Кримський А.Ю. Повістки і ескізи з украіньского життя / Написав А. Кримський. – Львів: Видано під доглядом М. Павлика; Коломия: Друк. М. Білоуса і В. Манєцкого, 1895. – 332 с. – Зміст: *Батьківське право*; Істория однієї подорожі; Та хто ж справді тут винен; Перші дебюти одного радікала; Сирота Захарко; Виривки з мемуарів одного старого

			гріховоди; В народ; Psychopathia nationalis; Не порозуміються. [УК, том I: 252].
			* Кримський А.Ю. Пальмове гилля: Екзотичні поезиї (1898-1901). – Львів: Вид. Укр.-Руської Видавн. Спілки. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1901. – 152 с. [УК, том I: 363].
			Кримський А.Ю. Андрій Лаговський: Повість: [У 2 ч.]. – Львів: [Накладом Укр.-Руської Видавн. Спілки]. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1905. – VIII, 252 с. [УК, том I: 478].
			Кримський А.Ю. Деякі непевні крітерії для діялєктольогічної клясифікації старо-руських рукописів / А.Е. Кримський. – Львів: Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1906. – 63 с. [УК, том I: 517].
			Кримський А.Ю. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназій и семинарій Приднепровья: Научно-практический курс сознательного изученія центрально-украинской речи... / А. Крымскій. – М.: Тип. В.А. Гатцук. [Тип. Русскаго т-ва], 1907. – Т. 1, вып. 1. – 272 с. [УК, том I: 555].
Кропивн.	Кроп., Кропивн.	М. Кропивницький	Кропивницький М.Л.
Кузьмич	Кузьмич	М. Кузьмич	* Кузьмич В.С. Турбіни. – Х.: Молодий більшовик, 1932.
			* Кузьмич В.С. Крила. – Х., 1930.
Кулик	Кулик	І. Кулик	Кулик І.Ю.
Кул., Куліш	Кул., Куліш, К. Цн.	Куліш П.	Куліш П.О. Чорна Рада, хроніка 1663 року / Написав П. Куліш. – СПб.: [Тип. А. Якобсона], 1857. – 428 с. [УК, том 1: 26]; [СлГр-1909: 33].
			Куліш П.О. Дівоче серце: Идилія П.А. Куліша. – К.: Изд. Кн. Магазина В.П. Наголкина. Тип. М.П. Фрица, 1876. – 35 с. [УК, том I: 97]; [СлГр-1909: 32].
			Куліш П.О. Драмована трылогія / Панько Олельковыч Кулиш. – Х.: Печатня «Печ. Діло» князя [К.Н.] Гагарина, 1900. – 150, 316, [3] с. – Зміст: Ч. 1. Байда, Князь Дм. Вышневецькій; Ч. 2. Гетьман Петро Сагайдашный; Ч. 3. Наказный Гетьман Северын Налывайко; «Благословляю день той и годыну...». – Кожній частині передує окр. тит. арк. – На шмуцтитулах до кожної частини назви: Байда Князь Вышневецькій; Петро Сагайдашный; Царь Налывай. – [УК, том I: 342]; [СлГр-1909: 33].
			Куліш П.О. Маруся Богуславка. Поема (Літературно-науковий Вістник, 1899, кн. X, XI, XII; 1901, кн. II и III) [СлГр-1909: 32].
			* Куліш П.О. Макбет. – Львів, 1900.
			Старець, Солониця, Великі проводи
	Кух., Кухар.		Кухаренко Я. І. Чорноморський побит. – 1836.
Ле	Ле	І. Ле	* Ле І. Юхим Кудря (із 13 епізодів). – Х., 1927.
			* Роман міжгір’я (на звороті цит.з Безвірника №12 1935).
М. Лев., М. Левиц.	М. Лев., М. Левиц., М. Левицьк.	Левицький М.	Левицький М.П. Куди соколи літають, туди ворон не пускають // Літературно-науковий вісник. – 1904. – Т. 28. – С. 42 – 53.

			Левицький М.П. Ніобея. – 1907.
О. Лев., Ор. Лев., Ор. Левиц.	О. Лев., Ор. Лев., Ор. Левиц., Ор. Левицьк., Лев. Ор.	Орест Левицький	* Левицький О.І. Волинські Оповідання: З житя XVI і XVII вв.: З портретом Анни Альоїзи Острозької. – Львів: Виданнє Т-ва прихильників укр. літ., науки і штуки; [К.]: Друк. 1-ої Київ. Друк. Спілки, 1914. – 214 с. [УК, том II: 93].
Ледянко	Ледянко	М. Ледянко	* Ледянко М.П. Всі на-гора-а-а. Ч. 1. – К.: ДВОУ: Література і мистецтво, 1933. – 236 с.; Ч. II. – К.: ДВОУ: Література і мистецтво, 1933. – 303 с.;
Леонт.	Леонт.	Леонтович В.	Леонтович В.М.
Лепк.	Лепк., Б. Лепк., Лепкий	Б. Лепкий	Лепкий Б.С. Писання. Т. 1. Вірші. – Київ-Ляйпціг, 1922.
Лобод.	М. Лобод.	Лободовський М.	Лободовський М.Ф.
А. Любч., Арк. Любч.	А. Любч.	Арк. Любченко	Любченко А.П. Буремна путь. – Харків: ДВУ, 1926.
			Любченко А.П. Дні юності. – Харків: ДВУ, 1927.
			Любченко А.П. Вона. – Харків: ДВУ, 1929.
Макар., Макаров., Мкр., М. Макар.	Макар., М. Макар., Мкр.	М. Макаровський	Макаровський М.М. Гарасько, або талан и в неволи. Повисть в стыхахъ Мих. Макаровського («Южный Русскій Зборникъ», изданіе А. Метлинскаго. Х. 1848) [СлГр-1909: 36].
Маков., Маковей	Маков., Маковей	О. Маковей	* Маковей О.С. Ярошенко: Історична повість. – Львів: Накладом С. Горука. Друк. В.А. Шийковського, 1905. – 324 с. [УК, том I: 479].
Дм. Марков.	Марков., Д. Марк., Д. Марков., Маркович, Дм. Марков.	Дм. Маркович	Маркович Д.В. Твори. – К.: Дзвін. Друк. б[увш.] 1-ої Київ. Друк. Спілки, 1918. – Кн. 1: По степах та хуторах. – 244 с. [УК, том II: 279].
			Маркович Д.В. Твори. – К.: Видавн. Т-во «Дзвін». Друк. Акц[іонер.] т-ва «П. Барський», 1919. – Кн. 2: Поміж людей. – 160, с. [УК, том II: 383].
Микит., Микитенко	Микит.	Ів. Микитенко	Микитенко І.К.
Мир., Мирн., Мирний	Мир., Мирн., Мирний, П. Мирн., П. Мирний	П. Мирний	Мирний П., Рудченко І.Я. Хіба ревуть воли, йак йасла повні?: Роман з народнього життьа П. Мирного та І. Білика. – Geneve: H. Georg Libraire – Editeur, 1880. – 418 с. [УК, том I: 115]; [СлГр-1909: 36].
			Повія. Романъ въ трехъ частинахъ. І. Мирного. Чч. I и II (Рада, альманахъ, двѣ части, К. 1883, 1884) [СлГр-1909: 35].
			Мирний П. Перемудрыв: Комедія в пьяты справах Панаса Мирного. – К.: Тип. К.Н. Милевскаго, 1886. – 214 с. [УК, том I: 159].
			Мирний П. Лимерівна: Драма в 5 справах і 6 постановах Панаса Мирного. – Львів: Виданє В. Лукича. Коштом Т-ва «Руська Бесіда у Львові». Друк. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1892. – 67 с. [УК, том I: 215].
			Мирний П. Серед степів: Оповіданя. – [Львів]: Накладом Укр.-Руської Видавн. Спілки, 1903. –211 с. – Зміст: В дорогу; *Серед степів*; Лихо давнє й сьогочасне; *Як ведеть ся – так і живеть ся*. [УК, том I: 424].

Михайлич.	Михайлич.	Гн. Михайличенко	Михайличенко Г. В.
Млак., Млака	Млака, Млак.,	Млака Д.	Воробкевич С.І. Над Прутом: Збірник поезий / Данило Млака (Ізидор Воробкевич); [Передм. І.Я. Франка]. – Львів: Накладом Укр.-Руської Видавн. Спілки. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1901. – 125 с. [УК, том І: 351]; [СлГр-1909: 36].
Мова	Мова	В. Мова (Лиманський)	Мова В.С. Старе гніздо й молоді птахи, драматичні образи / В.С. Мова // Літературно-науковий вістник. – 1907. – Том 38. – С. 62 – 88.
Морд., Мордов., Мордовець	Морд., Мордовець	Мордовцев Д.	Мордовцев Д.Л. Оповидання. – СПб.: Тип. В.С. Балашева, 1885. – [2], 95 с. [УК, том І: 150]; [СлГр-1909: 36].
	Некрашевич		Некрашевич І.Г.
Неч.-Лев., Н.-Л., Н.-Лев.	Н.-Лев., Н. Лев., Неч.-Лев., Н.-Л.,	Нечуй-Левицький	Нечуй-Левицький І.С. Повісті Ивана Нечуя. – Львів: Коштом авт. [Печатня Ин-та Ставропиг. Під зарядом С. Гучковського], 1872. – Зміст: Словце от видавництва; Дві Московки; Рибалка Панас Круть; *Причепа*. – Т. 1. – 543 с. [УК, том І: 74]; [СлГр-1909: 34].
			Нечуй-Левицький І.С. Повісті Івана Левіцького. – К.: Тип. М.П. Фрица, 1874. – 375 с. – Зміст: Хмари; *Неможна бабі Парасці вдержатись на селі*; Запорожці. [УК, том І: 85]; [СлГр-1909: 34].
			Нечуй-Левицький І.С. Кайдашева симя: Повисть / Иван Левицкий. – К.: Тип. Г.Л. Фронцкевича, 1887. – 211 с. [УК, том І: 171]; [СлГр-1909: 34].
			Нечуй-Левицький І.С. Маруся Богуславка: Оперета на 4 діи Ивана Левицького. – 2-е вид. – К.: Тип. Г.Л. Фронцкевича, 1887. – 79 с. [УК, том І: 171]; [СлГр-1909: 34].
			Нечуй-Левицький І.С. Пропащі: Повість Нечуя. – Львів: Накладом ред. «Правди». Друк. т-ва ім. Шевченка, 1889. – 47 с. [УК, том І: 187].
			Нечуй-Левицький І.С. Поміж ворогами: Повість Івана Левіцького. – Львів: Коштом Наук. Т-ва ім. Шевченка. Виданнє В. Лукича. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1893. – 180 с. [УК, том І: 226].
			Нечуй-Левицький І.С. Не той став: Повисть Ивана Левицького. – К.: Тип. Г. Л. Фронцкевича, 1896. – 207 с. [УК, том І: 269].
			Нечуй-Левицький І.С. Повисти й оповидання / Иван Левицькый. – К.: Тип. П. Барскаго, 1901. – Т. 3: Нахаба. Навижена. – 470 с. [УК, том І: 370].
			Нечуй-Левицький І.С. Над Чорным морем: Повисть. – 1888.
			Нечуй-Левицький І.С. Старосьвицьки Батюшкы та Матушкы: Повисьть-хроныка // Зоря. – 1888.
			Нечуй-Левицький І.С. Микола Джеря // Правда. – 1878. – №1.Львів, 1898
			Чорні Хмари, Живцем поховані, Навіжена
	Башт., Баштов.		Нечуй-Левицький І.С. Украинство на літературных позвах з Московщиною / Написав И. Баштовый [псевд.]. – Львів: Друк.

			Т-ва им. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1891. – 214 с. [УК, том І: 208].
Ніков.	Ніков.	Ніковський А.	Ніковський А.В. Микола Джеря (Літературний аналіз), 1926.
	Ніщ., Ніщин., Ніщинськ.		Ніщинський П.І.
Олесь	Олесь	О. Олесь	Олесь О. З журбою радість обнялась / О. Олесь. – 1906
Павлик	Павлик, М. Павлик	М. Павлик	Павлик М.І.
Пачов.	Пачов., Пачовськ., Пачовський	Пачовський В.	Пачовський В.М.
	В. Петров		Петров В.П.
В. Підм., В. Підмог.	В. Підм., В. Підмог.	В. Підмогильний	Підмогильний В.П. Місто / В.П. Підмогильний. – Харків: Книгоспілка, 1928. – 256 с.
	Д. Пісочинець		Пісочинець Д.І.
Проскур., Проскурівна, Проскур. Уляся	Проскур., Проскурів., Проскурівна	М. Проскурівна, «Уляся»	Проскурівна М. Уляся: Повість. – К.: [Накладом Вид-ва] «Відродженнє». [Друк. Київ. 2-ї Артілі], 1913. – 124 с. [УК, том ІІ: 66]
О. Пчілка, Ол. Пчілка	О. Пчілка, Ол. Пчілка, О. Пч.	Олена Пчілка	* Пчілка Олена. Рідний край.
Раєвськ.	Раєвськ.	П. Раєвський	Раєвський П.І.
Рильськ.	М. Рильськ., перекл. М. Рильськ., Рильськ.	М. Рильський	* Рильський М.Т. Крізь бурю і сніг / М.Т. Рильський. – К.: В-во «Слово», 1925. – 80 с.
			* Рильський М.Т. Тринадцята весна / М.Т. Рильський. – К.: Державидав України, 1926.
			* Пан Тадеуш / А. Міцкевич; пер. і вступ. ст. М. Рильського. – К.: Сяйво, 1927. – 326 с.
			* Рильський М.Т. Де сходяться дороги / М.Т. Рильський. – К.: Слово, 1929. – 101 с.
Руд., Рудан.	Руд., Рудан., Руданськ.	Руданський С.	Руданський С.В. Твори Степана Руданьского. – Львів: Накладом Т-ва «Просьвіта». Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1913. –В кн. поеми, вірші, байки, драма «Чумак», пер. «Слова о полку Ігоревім» під назвою *«Ігор Сіверський»*, пер. поем М.Ю. Лермонтова «Демон», Вергілія «Енеїда» під назвою «Енеянка», комедії Гомера «Війна мишей і жаб» та ст. Ю.С. Романчука «Степан Руданський і єго твори». –456 с. [УК, том ІІ: 67]
			Руданський С.В. Байки світовії // Зоря. – 1895.
			Руданський С.В. Студент // Зоря. – 1896. – Ч. 16. – С. 307.
			Руданський С.В. Павло Апостол // Правда. – 1888. – Ч. 1. – С. 130 – 133.
			Руданський С.В. Твори. Том ІІІ. – Львів, 1897.
	Русова		Русова С.Ф.
Ст. Савч.	–	Ст. Савченко	–
Я. Савч.	Я. Савч	Я. Савченко	Савченко Я.Г.
Сам., Самійл.	Сам., Самійл., Самійлен.	Самійленко В.	* Мольєр. Тартюф / Переклад В.І. Самійленка. – Львів, 1901.
			Самійленко В.І. Ридання душі. – 1884.
			Самійленко В.І. На роковини смерті Шевченка. – 1888.
			Самійленко В.І. Патріотична праця. – 1891.
Свидн., Свидниц., Св. Л.	Свид., Свидн., Свидниц.	Свидницький, Люборацькі	Свидницький А.П. Люборацьки: Симейна хроника / Анатоль Свыдныцькый. – К.: Друк. П. Барського, 1901. – 326 с.

			[УК, том I: 372]
М. Сем.	М. Сем.	М. Семенко	Семенко М.В.
Сим.	Сим.	М. Симонов (Номис)	Симонов М.Т. Разсказы М.Т. Симонова. – Изданіе «Кіевской Старины». К.1900 [СлГр-1909: 37].
М. Скрипн.	М. Скрипн.	М. Скрипник	Скрипник М.О.
	О. Сліс.		Слісаренко О.А.
Сосюра	Сосюра	В. Сосюра	* Сосюра В.М. Поезії. – [Суми]: Всеукр. Держ. Вид-во. [Сум. філія]. 1-а Рад. друк., [1921]. – 14 с. [УК, том II: 512].
Стар.-Чернях.	Стар.-Черн., Стар.-Чернях.	Старицька-Черняхівська Л.	* Старицька-Черняхівська Л.М. Останній сніп: Драматичний етюд на 1 дію. – К.: Вид. Т-ва «Час». Друк. «Час», 1917. – 28 с. [УК, том II: 207].
М. Стариц., Стариц.	Стариц., М. Стар., М. Стариц.	М. Старицький	Старицький М.П.
Стебн.	Стебн., Стебниц.	Стебницький П.	Стебницький П.Я.
Степ.	Степовик	О. Степовик	Степовик О.
Стеф., Стефаник	Стеф., Стефаник	Стефаник В.	* Стефаник В.С. Дорога: Новелї. – Львів: Накладом Укр.-Руської Видавн. Спілки. [Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського], 1901. – 90 с. [УК, том I: 373].
Стор., Сторож.	Стор.,Сторож.	Стороженко О.	Стороженко О.П. Марко проклятый: Поэма [у прозі] на малороссійском языке из преданій и поверій Запорожской Старины А.П. Стороженка: (С портретом автора) / [Передм. В. Бєлого]. – Одесса: Тип. Л. Нитче, 1879. – 170 с. [УК, том I: 113], [СлГр-1909: 38].
			Стороженко О.П. Українські оповідання Олекси Стороженка. – СПб.: [Тип. П.А. Кулиша], 1863. – Кн. 1. – [4], 263 с. [УК, том I: 49], [СлГр-1909: 38].
			Стороженко О.П. Українські оповідання Олекси Стороженка. – СПб.: [Тип. П.А. Куліша], 1863. – Ч. 2. – 279 с. [УК, том I: 49], [СлГр-1909: 38].
Терещ., Терещенко	М. Терещ., Терещенко	Мик. Терещенко	* Терещенко М.І. Чорнозем. – 1925.
Тесл.	Тесл.	Тесленко А.	* Тесленко А.Ю. З книги життя: Оповідання / [Передм. «Архип Тесленко» С.Ф. Черкасенка]. – К.: Вік. Друк. 1-ої Київ. Друк. Спілки, 1912. – XX, 306 с.: портр. – Зміст: За пашпортом; Хуторяночка; Син; Радощі; Школяр; Любов до ближнього; У схимника; У городі; Наука; Поганяй до ями; Немає матусі; Прощай, життя; В тюрмі; На чужині; *Що робити*; *Страчене життя*; Да здравствуєт небитіє; Як же так; В пазурях у людини [УК, том I: 34].
Тичина	П. Тичина, Тич., Тичина	П. Тичина	* Тичина П.Г. Соняшні кларнети: Поезії. – [К.: Сяйво. Друк. Польська, 1918]. – 62 с. [УК, том II: 317].
			* Тичина П.Г. Замість сонетів і октав. – К.: Вид[авн.] Т-во «Друкарь». [Печатня Видавн. Т-ва «Друкарь»], 1920. – 29 с. [УК, том II: 466]
			* Тичина П.Г. Плуг. – К.: Вид[авн.] Т-во «Друкарь». [Печатня Видавн. Т-ва «Друкарь»], 1920. – 48 с. [УК, том II: 466]
			* Тичина П.Г. Вітер з України. – Харків: Червоний шлях, 1924.
Тоб., Тобіл.	Тоб., Тобіл.	Тобілевич І.	* Тобілевич І.К. Бондарівна: Драма на 4 дії й 5

			одмін / І. Тобілевич. – [К.: Видавн. Т-во «Криниця». Друк. Акц[іонер.] Т-[ва] «П. Барський»], 1918. – 64 с. [УК, том II2: 261].
			* Тобілевич І.К. Бурлака: (Чабан): Драма на 5 дій. – [К.: Видавн. Т-во «Криниця». Друк. Т-ва «Криниця», 1918]. – 88 с. [УК, том II: 261].
Леся Укр., Л. Укр.	Л. Укр.	Леся Українка	Українка Л. Роберт Брюс король шотланський: Шотланська легенда / Зложила Леся Українка. – Коломия: Видав М. Павлик. Друк. Я. Брука і Спілки, 1894. – 22 с. [УК, том I: 241].
			Українка Л. Думи і мрії: Поезиї Лесї Українки. – [Львів]: Накладом Укр.-Руської Видавн. Спілки. [Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського], 1899. – [2], 123 с. – [УК, том I: 327]
			Українка Л. Лісова пісня: Драма-феерія в 3-х діях. – К.: Друк. В.П. Бондаренка та П.Ф. Гніздовського, 1914. – 80 с. [УК, том II: 108].
			Українка Л. В катакомбах: [П’єса на 1 дію]. – [Полтава: Друк. О.Л. Брауде, 1917]. – 24 с. [УК, том II: 212].
			Бояриня, Мій шлях, Подорож до моря, Літо краснеє минуло, Роберт Брюс, король шотландський, Ви щасливі, пречистії зорі, Невільничі пісні «Fiat nox», Руфін і Прісцілла, Самсон, Кримські відгуки. Іфігенія в Тавріді, Кінець обох держав, Якщо прийде журба, Думи і мрії «To be or not to be?», Історія індусів Первісні арійці, Історія давніх народів Сходу Історія асірійців та вавілонців, Історія давніх народів Сходу Історія індусів Браманська громада Закони Ману, Історія давніх народів Сходу Історія єгиптян Пам’ятники, Адвокат Мартіан, Досвітні вогні, Місячна легенда, Поет під час облоги, Давня казка.
	Усенко		Усенко П.М.
Федьк.	Федьк.	Федькович О.	* Федькович О. А. Писаня Осипа Юрія Федьковича. – 1-е повн. і критич. виданє. – Львів: Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1902. – Т. 1: Поезиї Осипа Юрія Федьковича / З перводруків і автографів зібрав, упорядкував і поясненя додав [та авт. передм.] Іван Франко. – XXII, 806 с. [УК, том I: 403]
П. Филип.	П. Филип., Филип.	П. Филипович	Филипович П.П.
Філян.	Філян.	Філянський	Філянський М.Г.
Франко, Фр., Фран.	Франко, Фр., Фр. Пр., Франко Пр.	Франко Ів.	Франко І.Я. Boa constrictor / Повість Ивана Франка. – Львів: Накладом ред. «Зорі». Печатня Ин-та Ставропиг. Під зарядом С. Гучковского, 1884. – 114 с. [УК, том I: 144].
			Франко І.Я. В поті чола: Образки з житя робучого люду / Написав Іван Франко; [Передм. М. Драгоманова]. – Львів: Накладом О. Франковоі. Друк. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1890. – XVI, 320 с. – Зміст: Відривок з листу Ів. Франка до М. Драгоманова [автобіогр. нарис]; Лесишина челядь; Два приятелі; Муляр; Малий Мирон;

			Грицева шкільна наука; *Оловець*; Schön Schreiben; На дні; Сам собі винен; Слимак; Добрий заробок; Хлопська комісія; Історія моеі січкарні; *Цигани*; Ліси і пасовиска; Довбанюк; Домашній промисл; Маніпулянтка; До світла; Між добрими людьми. [УК, том І: 201].
			Франко І.Я. Іван Вишенський: Руский писатель XVI віку / Написав Іван Франко. – Коломия: Накладом ред. «Хлібороба». Друк. М. Білоуса, 1892. – 26 с. [УК, том І: 217].
			Франко І.Я. Коваль Бассім: Арабська казка [у віршах]. – Львів: Накладом Русько-Укр. Видавн. Спілки. Друк. Ставропиг. Ін-та. Під зарядом І. Данилюка, 1901. – 139 с. [УК, том І: 373].
			Франко І.Я. Мойсей: Поема. – Львів: Накладом авт. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1905. – 102 с. [УК, том І: 491].
			Давнє й нове, Каменярі, Борислав сміється, Похорон, Поема про білу сорочку, На Святоюрській горі, Сідоглавому, Декадент. В. Щуратові, Гримить! Благодатна пора наступає..., Лист із Бразилії, Довбанюк.
М. Хвильов.	М. Хвильов., Хвильовий, Хвильов.	М. Хвильовий	Хвильовий М. Сині етюди / М. Хвильовий. – Харків: ДВУ, 1923.
	А. Чайківський		Чайківський А.Я.
	Черемшина		Черемшина Марко
Черк., Черкас.	Черк., Черкас., С. Черкас., Черкасенко	Черкасенко С.	Черкасенко С.Ф.
Черн., Черняв.	Черн., Черняв., Чернявськ.	Чернявський М.	Чернявський М.Ф. Зори: Збирнык поезій / М. Чернявськый. – К.: Вик. Друк. П. Барського, 1903. – 276 с. [УК, том І: 433].
	Чик.		Чикаленко Є.Х. Спогади. 1861 – 1907 / Є.Х. Чикаленко. – Ч.І – ІІІ. – Львів, 1925 – 1926.
Чуб.	Чуб., Чубин.	Чубинський П.	Чубинський П.П.
Чупр.	Чупр., Чупринка	Чупринка І.	Чупринка Г.А. Огнецвіт / Пролог Олекси Коваленка. – [К.]: Укр. вид-во «Ранок». [Друк. Акц[іонер.] Т-ва «П. Барський», 1910]. – 128 с. [УК, том І: 694].
			Чупринка Г.А. Метеор: [Збірка поезій] / Пролог [передм.] Олекси Коваленка. – [К.]: Ранок. [Друк. Акц[іонер.] Т-ва «П. Барський», 1910]. – 32 с. [УК, том І: 694].
Шашк.	Шашк., М. Шашк.	М. Шашкевич	Шашкевич М.С.
Шевч., Шевчен.	Шевч.	Шевченко	Шевченко Т.Г. Катерина, Реве та стогне Дніпр широкий, Єретик, Коло гаю в чистім полі, До Основ'яненка, Княжна, Утоплена, На вічну пам'ять Котляревському, І мертвим, і живим..., Минають дні, минають ночі, Назар Стодоля, Розрита могила, Сон, Перебендя, Неначе степом чумаки, Причинна, Гайдамаки, Із-за гаю сонце сходить, Юродивий, Москалева криниця, Марія, Лілея, Тополя, О люди! Люди небораки!
Шиян	Шиян	Ан. Шиян	* Шиян А.І. Баланда. – 1930.
Щог., Щогол.	Щог., Щогол.,	Щоголів Я.	Щоголів Я.І. Слобожанщына: Лирна поэзія. –

	Щоголів		Х.: Печатня «Печ. Дело», 1898. – 143, ІІІ с. [УК, том І: 306]; [СлГр-1909: 39].
			Щоголів Я.І. Ворскло: Лірна поэзія. – Х.: Друк. Окруж. Штаба, 1883. – [2], 154, ІІІ с.[УК, том І: 137]; [СлГр-1909: 39].
			Щоголів Я.І. Гречкосій // Хата. – 1860.
	Янов.		Яновський Ю.І.
Г. Велз	Велз, Г. Велза	Г. Велз, «Повість про дні майбутні», переклад	Велз Г. Повість про дні майбутні / переклад за редакцією М.Я. Калиновича. – К.: Книгоспілка, 1930.
Країна Сліпих	Країна Сліпих	Г. Велз, «Країна Сліпих», переклад М. Калиновича	Велз Г. Країна Сліпих / перекл. М.Я. Калиновича. – К.: Слово, 1927.
	Вергарн, перекл. М. Терещ.		Верхарн Е. Поезії / [Пер. М.І. Терещенка; Худож. Ш. Верн'є]. – К.: Спілка, 1922. – 60, [4] с. [УК, том ІІ: 527].
Кандід	Кандід	Вольтер, «Кандід або оптимізм», переклад В. Підмогильного за редакцією М. Зерова	Вольтер. Кандід або оптимізм / Пер. В.П. Підмогильного / За ред. М.К. Зерова. – К.: «Слово», 1927.
Гоголь	Гоголь	М. Гоголь, «Твори», т. 1, переклад за стилістичною редакцією А. Ніковського	Гоголь М. Твори. – Т. 1. / переклад за стилістичною редакцією А. Ніковського.
Едґ. По	Едґ. По	Едґ. По, «Вибрані твори», переклад М. Йогансена та Б. Ткаченка	Е. По. Вибрані твори / Пер. М.Г. Йогансенсена, Б.Д. Ткаченка. – Харків, 1928.
Кінець Неволі	Кінець Неволі	Д. Конрад, «Кінець Неволі», переклад М. Калиновича	Конрад Д. Кінець неволі / переклад М.Я. Калиновича. – К.: Слово, 1928.
Олм. Примха	Олм. Примха	Дж. Конрад, «Олмейрова Примха», переклад В. Петровського, за редакцією М. Калиновича	Конрад Д. Олмейрова примха / переклад В. Петровського, за редакцією М. Калиновича – Х., 1929.
Корол., Короленко	Корол., Короленко, В. Корол., Кор.	В. Короленко, «Вибрані твори», переклад за редакцією В. Арнаутова	Короленко В.Г. Вибрані твори для дітей / Упор. акад. С. Єфремов. Загальна редакція та передмова В. Арнаутова. – К., 1929.
Потеб., Потебня, Пот. Одис.	Потебня, Пот., Потеб. Одис.	Потебня О., Потебня Одиссея	Потебня А.А. Отрывки изъ перевода Одиссеи / А.А. Потебня // Изъ записокъ по теоріи словесности. – Харьковъ, 1905. – Приложенія. – С. 538 – 583.
	Пушкін, перекл. М. Драй-Хмари		Пушкін О.С.
Остр. Скарбів	Остр. Скарбів	Р.-Л. Стівенсон, «Острів Скарбів», переклад С. Буди, за редакцією М. Калиновича	Стівенсон Р.Л. Остров з закопаними скарбами: Переклад з англійського / Р.Л. Стівензон. – Львів: Накладом Видавн. Т-ва «Укр. Літ. Скарбниця». Друк. «Діло», 1918. – 191 с. [УК, том ІІ: 311]

Таблиця 2. Матеріали польових записів

Скорочення у списку РУСа-1933	Скорочення, виявлені в тексті РУСа-1933	Пояснення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела (територія збору записів)
Балк.	–	Балківщина	Балківщина
Балтщ.	Балтщ., Балт. п.	Балтщина	Балтщина
Бердич.	Бердич., Берд., Бердич. п.	Бердичівщина	Бердичівщина
Бердянщ.	Бердянщ., Бердян.,	Бердянщина	Бердянщина

	Бердян. п.		
Білоцерк.	–	Білоцерківщина	Білоцерківщина
Богодух., Богодухівщ.	Богодух., Богодухівщ., Богод. п., Богодух. п.	Богодухівщина	Богодухівщина (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко, В.А. Яблоновського)
Борз., Борзен.	Борз., Борзен., Борзенщ., Борз. п., Борзен. п., Бор. п.	Борзенщина	Борзенщина
Бруцл., Брацлавщ.	Брацл., Брацлавщ., Брацл. п.	Брацлавщина	Брацлавщина
Васильківщ.	Васильк., Васильківщ., Васильк. п.	Васильківщина	Васильківщина (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко)
Верхнедн.	Верх., Верхньодніпр., Верхнедн. п.	Верхнедніпрівщина	Верхньодніпровщина
Віннич.	Вінниччина, Вінниц., Вінницький п., Він. п., Вінницьк. п.	Вінниччина	Вінниччина
Вовч., Вовчанщ., Волч.	Вовч., Вовчанщ., Вовч. п., Волч. п., Волч. пов., Волч. п.	Вовчанщина, Волчанськ	Вовчанщина
	Волинь		Волинь
Ворон.	Ворон.	Вороніжчина	Вороніжчина
Гайсин., Гайсинщ.	Гайсинщ., Гайс. окр., Гайсин. п.	Гайсинщина	Гайсинщина
	Галич., Галичина		Галичина
	Дінщина		Дінщина
Житом.	Житом., Житомирщ., Житом. п., Житом. пов.	Житомирщина	Житомирщина
	Запоріжжя		Запоріжжя
Звин., Звиног.	Звин., Звиног., Звиногор.	Звиногородщина	Звенигородщина (записи А.Ю. Кримського)
Зіньківщ.	Зіньк.	Зіньківщина	Зіньківщина
Зміїв. п., Зміївщ.	Зміївщ., Змієв. п., Зміїв., Зміїв. п.	Зміївський повіт, Зміївщина	Зміївщина (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко)
Золотон.	Золотон., Золотон. п., Золотоніщ.	Золотонощина	Золотонощина
Каменечч., Кам'янеч., Кам. п., Кам'ян. п.	Кам'янеч., Каменец., Камен., Камен. п., Кам. п., Кам'ян., Кам'янец.	Кам'янеччина, Кам'янецький повіт	Кам'янеччина
Канівщ.	Канів., Канівщ., Канів. п., Кан. п.	Канівщина	Канівщина
Катериносл., Дніпропетр.	Катерин., Катер. п., Катериносл.,	Катеринославщина (Дніпропетрівщина), Дніпропетровщина	Катеринославщина (записи Д.І. Еварницького)

	Кат. п., Дінпропетр., Дніпропетрівщ.		
Київщ.	Київ, Київщ., Київ. п., Київ. пов., Київськ. п., Київщина	Київщина	Київщина (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко, Є.К. Волошина, К.В. Квітки, А.Ю. Кримського, І.С. Левицького)
Кобел., Кобеляч.	Кобел., Кобеляч., Кобел. п.	Кобеляччина	Кобеляччина
	Ковельщ., Ков. п.		Ковельщина
Козелеч.	Козелеч., Козел., Козелец., Козелецьк. п., Козел. п.	Козелеччина	Козелеччина (записи В.М. Ганцова)
Конотіпщ., Конот. п.	Конотіпщ., Конотіп., Конот. п., Кон. п.	Конотіпщина, Конотопський повіт	Конотіпщина
Конгр., Червоногр.	Конгр., Конгр. п., Конгр. пов., Конст. пов., Кост. п., Червоногр.	Константиноградщина (Червоноградщина)	Константиноградщина (Червоноградщина) (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко)
Короcт.	–	Коростенщина	Коростенщина
Кременеч.	Кременеч.	Кременеччина	Кременеччина
Кременч., Кременчуч.	Кременч., Кременчуч., Кременч. п.	Кременчуччина	Кременчуччина
Кролевеч.	Кролевеч., Крол., Крол. п., Кролев., Кролев., Кролев. п.	Кролевеччина	Кролевеччина (записи А.П. Грищенка, Б. Кристаловського)
	Кубань		Кубань
Лебед., Лебедин., Лебединщ.	Лебед., Лебединщ., Лебед. п., Лебед. пов., Леб. п.	Лебединщина	Лебединщина
Липовеч., Липов. п.	Липов., Липовеч., Липов. п., Лип. п.	Липовеччина, Липовецький повіт	Липовеччина (записи І. Оппоків)
	Літин. п.		Літинщина
Лохв., Лохвич.	Лохв., Лохвич., Лохв. п.	Лохвиччина	Лохвиччина (записи В.В. Дорошенка)
Луб., Лубенщ.	Луб., Лубенщ., Лубен., Луб. п.	Лубенщина	Лубенщина (записи В.І. Леонтовича, В.П. Тутківського)
	Львів.		Львівщина
	Любеч.		Любеччина
Мирг., Миргор., Миргород., Миргородщ.	Мирг., Миргор., Мирг. п., Миргор. п., Миргородщ.	Миргородщина	Миргородщина
Міуськ., Міущ., Міюс.	Міущ., Міющ., Міюс., Міуськ. окр.	Міющина	Міющина
Могилівщ.	Могилівщ., Мог.-Под., Мог.	Могилівщина	Могилівщина
	Мозирщ.		Мозирщина

Ніженщ.	Ніженщ., Ніж., Ніжен., Ніжен. п., Ніж. п., Ніжин.	Ніженщина	Ніженщина (записи П.В. Данилова)
	Новг.-Сів.		Новгород-Сіверський повіт
Н.-Вол. п., Звяг., Звягельщ.	Н. Вол., Н.-Вол. п., Н. Вол. п., Звяг., Звяг. п., Звягельщ., Звягельськ. п.	Новгород-Волинський повіт (Звягельщина), Звягельщина	Новоград-Волинський повіт (Звягельщина)
Новомоск., Новомосковщ.	Новомоск., Новомосковщ., Новомоск. п., Новомоск. пов., Новом. п.	Новомосковщина	Новомосковщина (записи Г.А. Залюбовського)
Одещ.	Одеса	Одещина	Одещина
Олександр., Олександрівщ.	Олекс., Олександр., Олекс. п.	Олександрівщина	Олександрівщина
Остерщ.	Остерщ., Остр. п.	Остерщина	Остерщина (записи О.Б. Курило)
	Павлогр., Павл. п., Павлогр. п.		Павлоградщина
Переясл., Переяславщ.	Переясл., Переясл. п., Переяславщ.	Переяславщина	Переяславщина
Пирят., Пирятинщ.	Пирят., Пирятинщ., Пирят. п.	Пирятинщина	Пирятинщина (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко, О.Б. Курило)
Под., Под. губ.	Поділля, Поділ., Под. г., Под. губ.	Поділля, Подільська губ.	Поділля
Полт.	Полт., Полт. п., Полтавщ., Полт. г., Полт. губ.	Полтавщина	Полтавщина (записи Д.І. Еварницького, С.І. Маслова, В. Шемета)
	Прил. п., Прилуцьк. п.		Прилуччина
Проскурівщ.	Проскурівщ., Проск. п.	Проскурівщина	Проскурівщина
Радом., Радомищ.	Радом., Радомищ. п., Радом. п.	Радомищина	Радомищина
Ржищівщ.	Ржищівщ.	Ржищівщина	Ржищівщина
Роменщ.	Ром. п., Ромен., Роменщ.	Роменщина	Роменщина
Сквир. у., Сквирщ.	Сквирщ., Сквир., Сквирщина	Сквирський п., Сквирщина	Сквирщина
Слов'яносербщ.	Слов'яносербщ., Слов'янос. п., Слов'яносерб. п.	Слов'яносербщина	Слов'яносербщина (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко)
Сосн.	Сосн., Сосн. п.	Сосницький район	Сосницький повіт (записи О.Б. Курило)
Старобільщ.	Старобільщ.	Старобільщина	Старобільщина
	Стародуб., Старод. п.		Стародубщина
Сумщ.	Сумщ.	Сумщина	Сумщина (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко)
Тульч., Тульчинщ.	–	Тульчинщина	Тульчинщина
	Угор.		Угорщина

Гуманщ.	Гуманщ., Гуман., Гуманщина, Гумань, Гум., Ум. п.	Гуманщина	Уманщина
Харк. п., Харк., Харківщ.	Харк. п., Харк., Харківщ.	Харківський повіт, Харківщина	Харківщина (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко, Д.І. Еварницького)
Херс., Херсонщ.	Херс., Херсонщ.	Херсонщина	Херсонщина (записи В.А. Яблоновського)
Хорольщ., Хор. п.	Хорольщ., Хорол., Хорол. п., Хор. п., Хорольськ. п.	Хорольщина, Хорольський п.	Хорольщина
Хотин п., Хотинщ.	Хотин. п., Хот., Хот. п., Хотинщ.	Хотинський п., Хотинщина	Хотинщина (записи В.А. Яблоновського)
Черкащ.	Черкащ., Черк. п., Черкас. п., Черкаськ. п., Черкащина, Черк. пов.	Черкащина	Черкащина
Черніг., Чернігівщ.	Черніг., Чернігів., Чернігівщ., Черн. г., Черніг. п., Черн. г.	Чернігівщина	Чернігівщина (записи Б.Д. Грінченка, М.М. Грінченко, О.Б. Курило, С.І. Маслова, Д.П. Теремець)
Чигир., Чигиринщ.	Чигиринщ., Чигир. п., Чигир., Чиг. п.	Чигиринщина	Чигиринщина
Чорномор.	Чорном., Черном.	Чорномор'я	Чорномор'я

Таблиця 3. Етнографічні матеріали (матеріали збірок)

Скорочення у списку РУСа-1933	Скорочення, виявлені в тексті РУСа-1933	Пояснення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела
АД, Ант.-Драг.	АД, АД I, А.-Д., А. Д., Ант.-Драг., Ант.-Драг. I., Ант.-Драг. II.	Б. Антоновичъ и М. Драгомановъ, «Историческая пѣсня малорусскаго народа», тт. 1 – 2.	Историческія песни малорусскаго народа / С объясненіями, [передм. Та приміт.] Вл. Антоновича и М. Драгоманова. – К.: Тип. М.П. Фрица. – Т. 1. – 1874. – 336 с. [УК, том I: 83]; Т. 2, вып. 1. – 1875. – 166 с. [УК, том I: 90].
Вас.	Вас., Васил., Василенко	Б. Василенко, «Этнографические матеріалы»	Василенко В.І. Опыт толковаго словаря народной технической терминологии по Полтавской губерніи: Этнографическіе матеріалы, собранные по Полтавской губерніи / В.И. Василенко. – Х.: Тип. «Печ. Дело», 1902. – 80 с. Відб. зі: Сборник Харьк. Ист.-Филол. О-ва. – 1902. – Т. 13. [УК, том I: 380].
Гнатюк	Гнатюк, Гнат., Гн., Гн. I., Гн. II	В. Гнатюк, «Галицько-руські народні легенди»	Галицько-руські народні легенди. Зібрав Володимир Гнатюк. Тт. I и II. Л. 1902. (XII и XIII томъ «Етнографічного збірника» «Наук. Товар. ім. Шевч.») [СлГр-1909: 31].
Гнід., Гнідич	Гнед., Гнід., Гнідич	П. Гнѣдичъ, «Матеріалы по народной словесности Полтавской губерніи»	Матеріалы по народной словесности Полтавской губерніи, Роменскій уезд. – Полтава: Изд. Полтав. Ученой Арх. Комис., 1915 – 1916. – Вып. 1: Песни обрядовыя: С картой уезда и 20 рисунками в 13 таблицях /

			[Авт. запису, передм. та поясн.] П. Гнедич. – IX, 150, [3] с.; Вып. 2, ч. 1: Песни необрядовыя / [Авт. запису, передм. та поясн.] П. Гнедич. – 5, 224, IV с.; Вып. 2, ч. 2: Песни необрядовыя / [Авт. запису, передм. та поясн.] П. Гнедич. – С. 225-327, IV, [2] с., 5 арк. фот.; Вып. 3: Повествованія козаков / [Уклад. та авт. передм.] П. Гнедич. – VIII, 79 с., 4 арк. фот.; Вып. 4: Сказки, легенды, разсказы / [Авт. запису, передм. та поясн.] П. Гнедич. – VI, 128, [1] с.: фот., мал. [УК, т. II: 126 – 127, 144].
Гол., Голов., Головац. I – IV	Гол., Голов. I – V	Я. Головацкій, «Народныя песни галицкой и угорской Руси»	Народныя песни Галицкой и Угорской Руси, собранныя Я.Ф. Головацким. – М.: Изданіе Имп. О-ва Исторіи и Древностей Рос. при Моск. Ун-те. Унив. тип. (М. Катков), 1878. – Ч. 1: Думы и думки / [Уклад., авт. запису Я.Ф. Головацький]. – [1], 557-747, 24, 388, II с., 1 арк карт, 5 арк. мал. Ч. 2.: Обрядныя песни / [Уклад., авт. запису та приміт. Я.Ф. Головацький]. – 841, II, 6 арк. іл. Ч. 3: Разночтенія и дополненія, отд-ние 1: Думы и думки / [Уклад., авт. запису Я.Ф. Головацький]. – 523, III с., 5 арк. мал. [УК, том I: 108].
Гр., Грін., Грінч. I, II, III	Гр. I, Грінч. I, II, III, Гринч. II	Б. Гринченко, «Этнографическіе матеріалы», тт. I. – III.	Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣдних съ ней губерніяхъ… Б.Д. Гринченко. Ч. 1895, 1896, 1899. Три тома [СлГр-1909: 31].
Драг., Драгом., Драг. Пр., Драг. Пред.	Драг., Драгом.	М. Драгомановъ, «Малорусскія народныя преданія и разсказы»	Малорусскія народныя преданія и разсказы / Свод [з передм. та приміт.] Михаила Драгоманова. – К.: Изданіе Юго-Зап. Отд. Имп. Рус. Геогр. О-ва. Тип. М.П. Фрица, 1876. – XXV, 434, [2] с. [УК, том I: 97].
Етн. Зб	Етн. Зб., Етн. Збірн. V, Е, З., Етн. Зб. V	«Етнографічний Збірник» тт. I, III, IV, VI	Этнографическій сборник. – СПб.: Изд. Имп. Рус. Геогр. О-ва. Тип. М-ва внутрен. дел, 1853. Вып. 1. – 371 с. [УК, том I: 22]. Етнографічний збірник / Видає Наукове Товариство імени Шевченка. – Львів: Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. 1897. – Т. 3. – 236 с. [УК, том I: 278]. Етнографічний збірник / Видає Етнографічна комісия Наукового Товариства імени Шевченка. – Львів: Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1898. – 254 с. [УК, том I: 294]. Етнографічний збірник / Выдає Етнографічна комісия Наукового Товариства імени Шевченка. – Львів:. Наук. Т-ва ім. Шевченка. 1899. – Т. 6. – 370 с. [УК, том I: 312].
	Иванов		«Игры крестьянскихъ дѣтей въ Купянскомъ уѣздѣ» Собралъ П. Ивановъ (Съ предисл. Проф. Н.Ѳ. Сумцова). Х. 1889 [СлГр-1909: 32].
Клин.	Клин.	З. Клиновецька, «Страви й напитки на Україні»	Клиновецька З. Страви й напитки на Україні: [Куховарська книга]. – Львів; К.: [Друк. 1-ої Київ. Друк. Спілки], 1911. – 160 с. [УК, том I: 715].
Кольб., Kolb.	Kolb.	Osk. Kolberg, «Pokucie»	Pokucie. Obraz etnograficzny, skrestil Oskar Kolberg. I. К. 1882 [СлГр-1909: 33].
ЗОЮР	ЗОЮР, ЗОЮР I,	П. Кулішъ, «Записки о	Записки о Южной Руси. – СПб.: Издал

	ЗОЮР II	южной Руси», тт. I - II	П. Кулиш. [Тип. А. Якобсона], 1856. – Т. 1 / [Уклад., авт. передм., приміт., поясн. П.О. Куліш]. – 322 с. [УК, том 1: 24]. Записки о Южной Руси. – СПб.: Издал П. Кулиш. [Тип. А. Якобсона], 1857. –Т. 2 / [Уклад., авт. приміт., поясн. П.О. Куліш]. – 354 с. [УК, том I: 25].
	К. Кр.		Куліш П.О. Крашанка русинам и полякам на Великдень 1882 року: З додатком послісловъя / П.А. Куліш. – 2-м типом. – Львів: [Накладом Авт.]. Друк. Т-ва им. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1882. – 40 с. [УК, том I: 125]; [СлГр-1909: 32].
Лавр.	Лавр.	Д. Лавренко, «Пісні українського люду»	Пісні українського люду: Пісні про кохання / Видав [уклад.] Д. Лавренко. – К.: Друк. Хведорова, 1864. – IV, 168 с. [УК, том I: 52].
	Лис.		«Збірникъ українськихъ пісень». Зібравъ й у ноти завівъ М. Лисенко. К. Шесть выпусковъ [СлГр-1909: 34].
Лукаш.	Лукаш.	П. Лукашевичъ, «Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и песни»	Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и песни / [Уклад., авт. приміт. та поясн. П.Я. Лукашевич; Передм. Издателя [П.Я. Лукашевич]]. – СПб.: [Вид. П.Я. Лукашевич]. Тип. Э. Праца и К., 1836. – 170 с. [УК, том I: 9].
Макс., Максим.	Макс., Максим.	Максимович М.	Украинскія народныя песни, изданныя Михаилом Максимовичем / [Уклад., авт. передм. та приміт. М.О. Максимович]. – М.: Унив. Тип., 1834. – Ч. 1, кн. 1-3: Украинскія Думы. Пісни Козацкія былевыя. Пісни Козацкія бытовыя. – XI, [1], 180 с. [УК, том I: 8]; [СлГр-1909: 35].
			Сборникъ украинскихъ пѣсенъ, издаваемый Михаиломъ Максимовичемъ. Часть первая. К. 1849 [СлГр-1909: 35].
Манж., Манжура, Мнж.	Манж., Манжура, Мнж.	Манжура І.	Сказки, пословицы и т. п., записанныя въ Екатеринославской и Харьковской губ. И.И. Манжурою (Второй выпускъ II тома «Сборника Харьков. Ист.-фил. О-ва»). Харьк. 1890 [СлГр-1909: 36].
Марк., Маркев.	Марк., Маркев.	Н. Маркевичъ, «Обычаи, повѣрья, кухня и напитки малороссіянъ»	Маркевич М.А. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссіян: (С гравюрою) / Извлечено из нынешняго народнаго быта и составлено Николаем Маркевичем. – К.: Издал И. Давиденко. Тип. И. и А. Давиденко, 1860. – [2], 171, [2] с. [УК, том I: 31].
Март., Мартин.	Март., Мартин., Мартинов.	П. Мартинович, «Українські записи»	Украиньськи Записи Порфирія Мартиновича: [Збірка укр. нар. пісень, дум, казок, оповідань] / [Уклад., авт. запису та приміт. П.Д. Мартинович]. – К.: Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира Акц[ионер]. О-ва печ. и изд. дела Н. Т. Корчак-Новицкаго, 1906. – 317 с. [УК, том I: 532].
Мет., Метл.	Мет., Метл.	Метлинський А.	Народныя южнорусскія песни / [Уклад., авт. передм. та приміт.] Амвросій Метлинскій. – К.: Изданіе А. Метлинскаго. Унив. тип., 1854. – XVIII, [2], 472, IV, [2] с. – [УК, том I: 22]; [СлГр-1909: 35].
	Могил.		Метлинський А.Л. Думки и пісни та шче де-шчо Амвросія Могилы. – Х.: [Вид. А.Л. Метлинський]. Унив. тип., 1839. – VIII, 210 с., [УК, том I: 11]; [СлГр-1909: 36].

Мил., Милор., Милорад.	Мил., Милор., Милорад.	В. Милорадович	Милорадовичъ В.П. Народные обряды и пѣсни Лубенскаго уѣзда, Полтавской губ., записанные въ 1888 – 1895 г. (Х-й т. «Сборника Харьк. Ист.-фил. О-ва», 1897) [СлГр-1909: 35].
Мат. Укр. Етн.	МУЕ	«Матеріали до української етнольогії»	Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. Материяли до украінсько-руської етнольогії. Видання етнографичної коммісиї за редакциєю Хв. Вовка. Л. 1899, 1900. т. т. I и III (иніе томі см. Шух.). Мѣста записей: т. I, стр. 33 – 52 – Добруджа, 53 – 67 – Черниговщина, 68 – 78 – Галиція, 79 – 95 – Черниговщина, 96 – 110 – Галиція, 111 – 156 – Гадяцкій у., 157 – 168 – записи Максимовича. Т. III, стр. 12 – 26 – Галиція, 27 -32 – Каменец. у. въ Галиціи, 33 – 60 – Старомиській у. Въ Галиціи, 70 – 173 – Черниговщина. [СлГр-1909: 36].
Ном., Номис	Ном., Номис	М. Номис, «Українські приказки, прислівъя и таке инше»	Українські приказки, прислівъя и таке инше: Збірники О.В. Марковича и других / Спорудив [з передм.] М. Номис. – СПб.: Друк. Тиблена и Комп. Друк. [П.О.] Куліша, 1864. – VII, 304, XVII с. [УК, том I: 5361]; [СлГр-1909: 36].
Ніс	Ніс	Ст. Носъ «О народной медицинѣ южноросовъ»	Нос С.Д. У всякого народа своя природа: (Путешествия к родному пепелищу): [О нар. Медицине] / Степан Данилов[ич] Нос, врач. – Чернигов: Тип. Губерн. Правления, 1888. – 31, [1] с. [КУ, вип. 11: 176].
	Охримович		Охримович В. Ю.
Рудч., Рудч. Казки	Рудч., Рудченко	И. Рудченко, «Народныя южнорусскія сказки»	Народныя южнорусскія сказки / [Уклад., авт. передм. та приміт. И. Р-ко [І.Я. Рудченко]]. – К.: Издал И. Рудченко. Тип. Е. Федорова, 1869 [УК, том I: 62]; [СлГр-1909: 37].
Хвед. б., Хведор., Хведор. Зб., Хведорович	Хвед., Хведор.	Ал. Хведоровичъ «Збирнычокъ украинськыхъ писень»	Хведорович А. Збирнычокъ украинськыхъ писень / Упоряд. А. Хведорович. – 2-е вид. – Одеса: Друкарня Є. Фесенка, 1898. – 112 с.
Чуб. I – VII	Чуб. I – VII	П. Чубинскій, «Матеріалы и изслѣдованія», тт. I – VII	Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Географическимъ Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. «Матеріалы и изслѣдованія, собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ», Спб. 1872 – 1878. Семь томовъ [СлГр-1909: 38].
Шух., Шухевич	Шух., Шухевич	В. Шухевич, «Гуцульщина», 1 – 2 чч.	Гуцульщина. Написав Проф. Володимир Шухевич. 2 части. Л. 1899, 1901 [Томы II и IV «Матеріялів до укр.-р. етнольогії» Наук. т-ва ім. Шевч.] [СлГр-1909: 39].
Яворськ.	Яворськ.	Ю. Яворскій, «Памятники гал.-русской народной словесности»	Памятники галицко-русской народной словесности. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1915. – Вып. 1: Легенды. Сказки. Разсказы и анекдоты / [Уклад., авт. передм., поясн., приміт.] Ю. Яворскій. – 336 с. [УК, том II: 128].

Таблиця 4. Фольклорні матеріали

Скорочення у списку РУСа-1933	Скорочення, виявлені в тексті РУСа-1933	Пояснення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела (жанр твору)
	велик. вірша		великодня вірша
Вес. пісня	вес. пісня	весільна пісня	весільна пісня
	веснянка		веснянка
	вірша		вірша
	вірша XVIII в.		вірша XVIII в.
	вірша 1791 р.		вірша 1791 р.
	гал. пісня		галицька пісня
	голосіння		голосіння
	дитяча гра		дитяча гра
Дит. пісня	дит. пісня	дятича пісня	дитяча пісня
	дума		дума
	жарт. лайка		жартівлива лайка
Жарт. пісня	жарт. пісня	жартівлива пісня	жартівлива пісня
	загадка		загадка
	іст. пісня		історична пісня
	казка		казка
	колядка		колядка
Купал. пісня	купал. пісня	купалова пісня	купалова пісня
	нар. пісня		народна пісня
	народнє повір'я		народнє повір'я
	пісня		пісня
	поговорка		поговорка
	пословиця		пословиця
Прик.	приказка	приказка	приказка
	примовка		примовка
	приповідка		приповідка
	присл., прислів'я		прислів'я
	солд. пісня		солдатська пісня
	чум.пісня		чумацька пісня
	щедрівка		щедрівка

Таблиця 5. Лексикографічні матеріали

Скорочення у списку РУСа-1933	Скорочення, виявлені у тексті РУСа-1933	Пояснення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела
	Анн.		Ботаническій словарь... Составилъ Н. Анненковъ. Новое испр., пополн. и разшир. Изданіе. Спб. 1878 [СлГр-1909: 30].
Сл. Аф.	Сл. Аф., Сл. Афан., Аф., Афан.	А. Афанасьевъ «Словарь малорусскаго нарѣчія»	Матеріалы для сравнительнаго и объяснительнаго словаря и грамматики русскаго языка и другихъ славянскихъ наречій. – СПб.: Изданіе втораго отделенія Имп. Акад. Наук, 1855. – Т. 3: Словарь малорусскаго наречія, составленный А. Афанасьевым-Чужбинским, [тетр.] 1: А – З. – 176 с. [УК, том I: 23].
Верхр., Вх., Вхр.	Верхр., Вх., Вхр.	Ів. Верхратський	Верхратський І.Г. Говір Батюків / Написав І. Верхратський. – Львів: Накладом Наук. Т-ва ім. Шевченка. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1912. – 306 с. [УК, том II: 5].
Сл. Гр., Сл. Грінч.	Сл. Гр., Гр. Сл.	Б. Грінченко, «Словарь української мови»	Словарь української мови: зібрала редакція журнала «Кіевская Старина» / Упорядкував, з додатком власного матеріялу Борис

			Грінченко. – Томи I – IV. – Київ, 1907 – 1909 [СлГр-1909].
	Сл. Дубр.		Дубровський В.Г. Українсько-російський словник / Редакція І. Стешенка; [Передм. Вид-ва]. – К.: Час. [Друк. 1-ої Київ. Артілі Друк. Справи, 1909]. – [3], 318, [1] с. [УК, том II: 631].
Жел., Желех., Сл. Жел., Сл. Желех.	Жел., Желех., Сл. Желех.	С. Желеховский і С. Недільский, «Малорусско-німецкий словар»	Малоруско-німецкий словар / Уложили Євгений Желеховский та Софрон Недільский: у 2-х т. – Львів: Друк. Т-ва им. Шевченка, 1886. – Т. 1: (А – О). – Т. 2: (П – Я). – 1117 с. [СлЖН-1886].
Закр.	Сл. Закр.	Н. Закревскій, «Словарь Малороссійскихъ идіомовъ»	Старосветскій бандуриста. – М.: Унив. тип., 1861. – Передм. рос. – 3-и кн. в одній обкл. – Кн. 3: Словарь малороссийских идиомов / Составил [з передм.] Николай Закревскій. – С. 245 – 628. [УК, том I: 38].
Сл. Йог.	–	М. Йогансен, М. Наконечний, К. Німчинов, Б. Ткаченко, «Практичний російсько-український словник»	–
Мат. Сл.	Мат. Сл.	Ф. Калинович, «Словник математичної термінології»	Калинович Ф. Словник математичої термінології. – К., 1926.
	Сл. Кміцикевича		Німецько-український Словар / Зладили В. Кміцикевич і В. Спілка [колект. Псевд.]; [Передм. В.Ф. Кміцикевича]. – Чернівці: Накладом «Укр. Накладні». [Друк. Т-ва «Руська Рада»], 1912. – 672 с. [УК, том II: 28].
Сл. хем. терм.	Сл. хем. терм.	«Словник хемічної термінології», за редакцією О. Курило	Курило О.Б. Словник хемичної термінології: (Проєкт) / [Передм. О.А. Янати]. – К.: Держ. Вид-во України, 1923. – IX, 140, [4] с. [УК, том II: 601].
Сл. Левч.	Сл. Левч., Левч., М. Левч., С. Л., Словн. Левч.	М. Левченко, «Опыть русско-украинскаго словаря»	Опыт русско-украинскаго словаря / Составил [з передм.] Михаил Левченко. – К.: Тип. Губерн. Управленія, 1874. – IV, 188, 2 с. [УК, том I: 85].
Мед. слов.	Мед. Сл.	«Медичний словник»	Курило О.Б. Російсько-Український словничок Медичної Термінольогії / [Ред. Є.К. Тимченко]. – К.: Вид. «Укр. Мед. Вістей». Друк. Р.К. Лубковського, 1918. – 31 с. [УК, том II: 273].
Правн. Сл., Сл. пр. м., Сл. правн. м.	Сл. пр. м.	«Російсько-український словник правничої мови» 1926 р.	Російсько-український словник правничої мови / За ред. А.Ю Кримського . – К.: ВУАН, 1926. – 228 с.
	Рук. Левиц.		Рукопис Левицкаго – записи народныхъ словъ, разсказовъ и пр.., сделанныя И.С. Левицкимъ въ Кіевской губ. [СлГр-1909: 37]
Сл. Яв.	Сл. Яворн.	Слова з рукописної збірки Яворницького (СлГр)	Слова изъ рукописнаго собранія Д. Эварницкаго [СлГр-1909: 37].
	Геол. Сл.		Тутковський П.А. Словник геологичної термінології: (Проєкт). – К.: [Вид. Всеукр. Акад. Наук]: Держ. Вид-во України, 1923. – X, 202 с. [УК, том II: 623].
Сл. Ум.	Сл. Ум., Ум., Уман., Уманець	М. Уманець і А. Спілка, «Словарь російсько-український»	Словарь російсько-український / Зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка: У 4-х т. – Львів: Друк. Т-ва ім. Шевченка, 1893 – 1898.

			Т. 1: А – К. – 1893. – 318 с. Т. 2: К – П. – 1894. – 293 с. Т. 3: П – С. – 1896– 286 с. Т. 4.: С – Я. – 1898. – 238 с. [СлУм-1898].
Сл. Шейк., Шейк	Сл. Шейк., Шейк.	К. Шейковскій, «Опыт южнорусскаго словаря»	Шейковський К.В. Опыт Южнорусскаго словаря: В 4 т. / Труд К. Шейковскаго. – К.: Тип. И. и А. Давиденко, 1861. – Т. 1: А – З, вып. 1: А – Б. – XVII с., 224 с. [УК, том I: 39].

Таблиця 6. Періодика (матеріали альманахів, газет і журналів)

Скорочення у списку РУСа-1933	Скорочення, виявлені у тексті РУСа-1933	Пояснення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела
Безвірник 1930	Безвірник 1930	«Безвірник», 1930 р.	«Безвірник», 1930 р.
Буков.	Буков.	«Буковина», 1892 – 4 рр.	«Буковина», 1892 – 4 рр.
Вісті	Вісті	«Вісті ВУЦВК», 1930 – 32 рр.	«Вісті ВУЦВК», 1930 – 32 рр.
Глобус	Глобус	«Глобус», 1930 р.	«Глобус», 1930 р.
Г. Думка, Гр. Думка	Г. Думка, Гр. Думка	«Громадська думка», 1906 р.	«Громадська думка», 1906 р.
Діло	Діло	«Діло», 1929 р.	«Діло», 1929 р.
Ж. й р.	Ж. й. р.	«Життя й революція», 1929, 1930 рр.	«Життя й революція», 1929, 1930 рр.
Зеркало	Зеркало	«Зеркало», 1892 р.	«Зеркало», 1892 р.
К. Ст., К. Стар., К. Старина	К. С., К. Ст., Кіев. Стар., К. Стар., К. Старина	«Кіевская Старина»	«Киевская Старина»
Комуніст	Комуніст	«Комуніст», 1930 р.	«Комуніст», 1930 р.
Критика	Критика	«Критика», 1930 р.	«Критика», 1930 р.
Млр. лит. сб.	Млр. лит. сб., Зб. Морд., Мл. Сб.	Д. Мордовцевъ, «Малорусскій литературный сборникъ»	Малорусскій литературный сборник / [Уклад. Д.Л. Мордовець]. – Саратов: Изд. Д. Мордовцев. [Тип. губерн. правленія], 1859. – 376 с. [УК, том I: 28].
Н. Громада	Н. Гром., Н. Громада, Нова Гром.	«Нова Громада», 1906 р.	«Нова Громада», 1906 р.
Н. Рада	Н. Рада, Н.-Рада, Н. Р.	«Нова Рада», 1918 р.	«Нова Рада», 1918 р.
Основа 1861, 1862, О. 1862	О., Ос., Осн., Основа 1861, 1862, 1863, 1915	«Основа», 1861, 1862 рр.	«Основа» 1861, 1862, 1863, 1915 рр.
	Правда		«Правда», письмо наукове, літературне і політичне, Львів 1867 – 1880 [СлЖН-1886, том I: V].
Пр. Правда, Пролет. Правда	Пр. Правда, П. Пр., Пр. Пр.	«Пролетарська Правда», 1928 – 31 рр.	«Пролетарська Правда», 1928 – 31 рр.
Рада	Рада	«Рада», 1908 – 1914 рр.	«Рада», 1908 – 1914 рр.
Р. Край, Рідний Край	Рідний Край, Рідн. Край, Р. Край	«Рідний Край»	«Рідний Край»
	Рус. Дн.		Русалка Дністровая: [Альманах]. – Будим: Письмом Корол. Всеучилища Пештанского, 1837. – 133 с. [УК, том I: 9].
Сніп	Сніп	«Сніпъ», 1841 р.	Сніп, украинській новорочник / Зкрутив Александр Корсун. – Х.: Унив.штампарня, 1841. [УК, том I: 12]; [СлГр-1909: 37].
Україна	Україна	«Україна», 1928 – 30 рр.	«Україна», 1928 – 30 рр.

Харьк. Зб., Харьк. Збірн., Харьк. Сб.	Харк. Збірн., Харьк. Сб., Харк. Сб.	«Харьковскій Сборникъ», вып. I - VII	Харьковскій сборникъ. Литературно-научное приложеніе къ «Харьковскому Календарю» Вып. I – VII. Харьк. 1887 – 1893 [СлГр-1909: 38].
Хата	Хата	«Хата», 1860 р.	Хата, 1860: [Альманах]. – [1-е вид.]. – Пб.: Іздав П.А. Куліш. Друк. П.А. Куліша, [1860]. – XXII, 215 с. [УК, том I: 32-33]; [СлГр-1909: 38].

Таблиця 7. Наукова та офіційно-ділова література

Скорочення у списку РУСа-1933	Скорочення, виявлені в тексті РУСа-1933	Пояснення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела
Браун.	Браун.	Браунер А.	Браунеръ А. Замѣтки о рыболовствѣ на р. Днѣстрѣ и Днѣстровскомъ лиманѣ въ предѣлахъ Одесскаго у. Оттискъ изъ «Сборника Херс. Земства» [СлГр-1909: 30].
Азб. Комун.	Азб. Ком., Азб. Комун., Азб. Комн.	Азбука комунізма	Бухарін М.І., Преображенський Є.О. Азбука комунізму: Популярний виклад Програми Російської Коммуністичної Партії Більшовиків / Н. Бухарин і Е. Преображенський; Переклав Евг[ен] Касяненко. – К.: Всеукр. Держ. Вид-во. 2-а Рад. друк., 1920. – 412, [2] с. [УК, том II: 425].
	В. Ганцов		Ганцов В.М. Діялектологічна класифікація українських говорів: (З картою). – К.: [Вид.] Укр. Акад. Наук. Друк. Укр. Акад. Наук, 1923. – 67 с., 1 к. – Відб. із: Зап. Іст.-філол. відділу. – 1923. – Кн. 4. [УК, том II: 580].
Гатцук	Гатц.	М. Гаццук, «Українська абетка»	Гатцук М.О. Українська абетка / Вистачив Микола Гаццук. – М.: Унів. друк., 1861. – 117 с. [УК, том I: 34].
Герин.	Герин.	Б. Ґеринович, «Фізична географія»	Геринович В.О. Фізична географія: Для ужитку 12 кляси. – Кам'янець на Поділлю: Видавн. Т-во «Дністер». Друк. Т-ва «Дністер», 1920. – 82, [1] с. [УК, том II: 430].
	Груш., М. Груш.		Грушевський М.С. Ілюстрована історія України / Написав Михайло Грушевський. – Львів; К.: [Друк. С.В. Кульженко], 1912. – 556 с. [УК, том II: 10 – 11].
			Грушевський М.С. Історія України-Руси / Написав М. Грушевський. – Львів: Накладом [Наук.] Т-ва ім. Шевченка. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського: Т. 1: До початку XI віка. – 1898. – 496 с., [УК, том I: 293]; Т. 2: XI-XIII в. – 1899. – 403 с., [УК, том I: 311]; Т. 3: До року 1340. – 1900. – 700 с. [УК, том I: 334] Т. 4: XIV-XVI віки – відносини політичні. – 1903. – 532 с.: [УК, том I: 413].
Ек. Наука, Екон. Наука, Економ. Н.	Екон. Наука	К. Кавтський, «Економічна наука К. Маркса», переклад Вікула	Каутський К**.** Економічна наука Карла Маркса / З девятого німецького видання переклав С. Вікул; [Під редакцією М. Порша]. – К.: [Знаття – то сила]. Друк. Акц[іонер.] Т-ва «П. Барський», 1918. – 162 с. [УК, том II: 261].
Калит.	Калит.	Калитовський О.	Калитовський О. Географія для середніх шкіл: З 93 ілюстраціями в тексті / Уложив Омелян Калитовський. – 2-е вид., перероб. і допов. –

			Львів: Книгарня Г. Сейфарта. [Друк. Якубовського і Сп.], 1912. – IV, 304 с.: табл., іл. [КУ, Вип. 8, ч. 1: 64].
Корольов	Корольов	В. Корольов, «Скотолічебник»	Королів-Старий В.К. Скотолічебник: (Ветеринарні поради): З 46 малюнками / Написав В. Корольов. – 2-е допов. й випр. вид. – [К.: Лан. Друк. Київ. 2-ої Артілі, 1913]. – 274, IV, [2] с.: іл. – (Вид-во «Лан»; [№ 10]). [УК, том II: 60].
	Кревецьк.		Кревецький І.І.
Ленін	Ленін	Ленін, «Твори», т. 1, переклад Касяненка	Ленін В.І.
Люб., Урядж. Лабор.	Урядж. Лабор.	Ю. Любченко, «Урядження лабораторії для виробу селекційних буряків»	ЛюбченкоЮ.Д. Урядження лабораторій для вибору селекційних буряків: (З рисунками). – К.: Київцукор. 9-а Рад. Друк., 1920. – 22, [2] с.: табл. [УК, том II: 450].
Навроцьк.	Навроцьк.	В. Навроцький	Навроцький В.М. Творы Володимира Навроцкого. – Выданє посмертне з портр. и житєписом. – Львів: Заходом Етногр.-стат. кружка. Накладом «Акад. Братства». Друк. т-ва им. Шевченка. Під зарядом К. Беднарского, 1884 (обкл. 1885). – (Руска Б-ка. Нова сер.; Т. 1). – В кн. поет. твори, розвідки з геогр., етногр., фольклористики, історії, літературознавства, худож.-публіцист. і дорожні нариси та вірш І.Я. Франка «На смерть Володимира Навроцкого», нарис О.С. Терлецького «Згадка про житє Володимира Навроцкого» і укр. нар. пісні, приказки, перекази, жарти. Т. 1. – [2], XLVIII, 204, [3] с. [УК, том I: 142].
Наш	Наш, Гр. Наш	Г. Наш, «Мораль»	Наш Г. Мораль
Огон.	Огон.	О. Огоновський	Studien auf dem Gebiete der Ruthenischen Sprahe von Dr. Emil Ogonowski. Lemb. 1880 [СлГр-1909: 37].
С. Оран.	С. Оран.	С. Оранський, «Основні питання марксистської соціології», т. I, переклад І. Ширенка	Оранський С.А. Основні питання марксистської соціології. – Л.: Прибій,1929.
Павл.	–	Павловський О.	–
Бонд. виробн.	Бонд. виробн.	Свирський та Турченко-Тур. «Бондарне виробництво	Світський В., Турченко-Тур Н.В. Бондарне виробництво: Кустарне і ремісниче / Склали В. Свірський та Н. Турченко-Тур. – [К.]: Вид. Київ. Губсоюзу – б[увш.] Дніпросоюзу. Друк. Київ. Губсоюзу, 1922. – 42 с.: мал., табл. [УК, том II: 555].
Сім., Сімович	Симов.	В. Сімович	Сімович В.І.
Стат. Ак. Н., Статут Ак. Наук	Стат. Ак. Н., Статут Ак. Н., Статут Ак. Наук, Стат. Акад., Стат. Акад. Наук, Стат. Ак. Наук, Ст. УАН	Статут Української Академії Наук	Статут і Штати Української Академії Наук у Київі. – К.: Вид. Укр. Акад. Наук. Друк. Укр. Наук. Т-ва, 1919. – 22, [1] с. [УК, том II: 404].
Beta Vulg.	Beta Vulg.	О. Табенцький, «Атлас малюнків з анатомії та біології цукрового буряка» (Beta Vulgaris)	Табенцький О.О. Атлас малюнків з анатомії та біології цукрового буряка: систематизований звід малюнків з праць різних авторів / О.О. Табенцький. – К.: Редакційно-видавничий відділ правління цукротесту, 1922. – 142 с. .[УК, том II: 523].
Троян.	Троян.	Трояновський І.	Трояновський І.І. Природознавство:

			Підручник: З 300-ми ілюстраціями. – К., 1923. – 320 с.: мал. [УК, том II: 623].
Тур., Тур. Охор. роб.	Тур.	Турченко, «Охорона робітників од каліцтва»	Турченко-Тур Н.В. Охорона робітників од каліцтва по цукроварнях та прицукроварницьких господарствах. – К.: Вид. Цукротресту, 1922. – 100 с. [УК, том II: 560].
Тутк.	Тутк.	Тутківський А.	Тутківський П.А.
	Укр. Правопис		Український правопис. – Харків: Державне вид-во України, 1929. – Вид. 1.
	Шарко		Шарко В.В. Арихметика: Систематичний курс. – К.: Вид. Т-ва шк. освіти. Друк. Акц[іонер.] Т-ва «П. Барський», 1917. Ч. 1: (Цілі числа) – 76 с.: мал., табл. [УК, том II: 219].
Шахм., Шахмат.	Шах., Шахм., Шахмат.	Ол. Шахматов – Аг. Кримський «Нариси з історії української мови»	Шахматов О.О., Кримський А.Ю. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI-XVIII вв. – К.: Видавн. Т-во «Друкар». [Друк. Всеукр. Акад. Наук], 1922. – 182, II с. [УК, том II: 567].

Таблиця 8. Релігійна література

Скорочення у списку РУСа-1933	Скорочення, виявлені в тексті РУСа-1933	Пояснення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела
Бібл.	Бібл., Біблія	Біблія	Біблія / Переклад П.О. Куліша, І.П. Пулюя, І.С. Нечуя-Левицького (Відень, 1901 р.).
Єванг.	Єв., Єв. І., Єван., Єванг., Євангеліє	Євангеліє	
Єв. Луки	Єв. Л., Єв. Луки	Євангеліє Луки	
	Єв. Мт., Єв. Мат.		
Св. П., Св. Пис.	Св. П., Св. Пис., Св. Письмо	Святе Письмо	
Дещо	Дещо	«Де-що про світ Божій», 4-те вид., 1882 р.	Де-що про світ Божій. – 4-е вид. – К.: Л.В. Ильницький. Тип. Г.Т. Корчак-Новицкаго, 1882. – 101, [1] с. [УК, том І: 123].
Еккл., Екклез.	Еккл., Кн. Еккл., Кн. Екклез.	Екклезіяст	Екклезіяст
	Кн. Іова, Кн. Йова,		Иов / Переспів Павла Ратая [П.О. Куліш]. – Львів: Коштом и заходом «Правди». [Друк. Ставропиг. Ин-та. Під зарядом С. Гучковського], 1869. – 96 с. [УК, том І: 61], [СлГр-1909: 32].
	Молитва		Молитва
Єв. Морач., Морач.	Морач., Єв. Мр.	Євангеліє, переклад П. Морачевського 1906 р.	Морачевський П.С. Святе Євангеліє. – К., 1906.
	Опат.		Опатович С.І. Оповідання з Святого Писання / Зложив Стефан Опатович. – Пб.: Печатня Имп. Акад. Наук, 1863. Вип. 1: Церков Божа патриархальна: (В Семьі). – 91 с. [УК, том І: 48].
	Пісня Пісень		Пісня Пісень
	К. п., Псал.		Псалтир або книга хвали Божої / Переспів український Павла Ратая [П.О. Куліш]. – Львів: Накладом авт. [Друк. К. Будвайсера], 1871. – 329 с. [УК, том І: 68], [СлГр-1909: 33].

Таблиця 9. Історичні джерела (матеріали грамот, літописів і статутів)

Скорочення у списку РУСа-1933	Скорочення, виявлені в тексті РУСа-1933	Пояснення в РУСі-1933	Імовірна назва джерела
	Галицька грамота 1359 р.		Галицька грамота 1359 р.
	Грамота XV в.		Грамота XV в.
Іпат. літ.	Іпат. літ.	Іпатський літопис	Іпатіївський літопис
	Літ. Величка		Лѣтопись событій въ Югозападной Россіи въ XVII в. Составиль С. Величко. К. 1884 [СлУм-1898, том I: X].
	Самовид.		Лѣтопись Самовидца о войнахъ Богдана Хмельницкаго и о междоусобіяхъ, бывшихъ въ Малой Россіи по єго смерти. М. 1846 [СлУм-1898, том I: X].
Стат. Лит., Ст. Лит.	Стат. Лит., Лит. Статут, Статут Лит., Ст. Лит.	Статут Литовський	Статутъ великого князства Литовского (Пысля видання 1599 року). Москва. 1858 [СлУм-1898, том I: XI].

Додаток Є

Динаміка співвідношення джерел у РУСі-1933

Рис. 1. Загальне співвідношення джерел у РУСі-1933

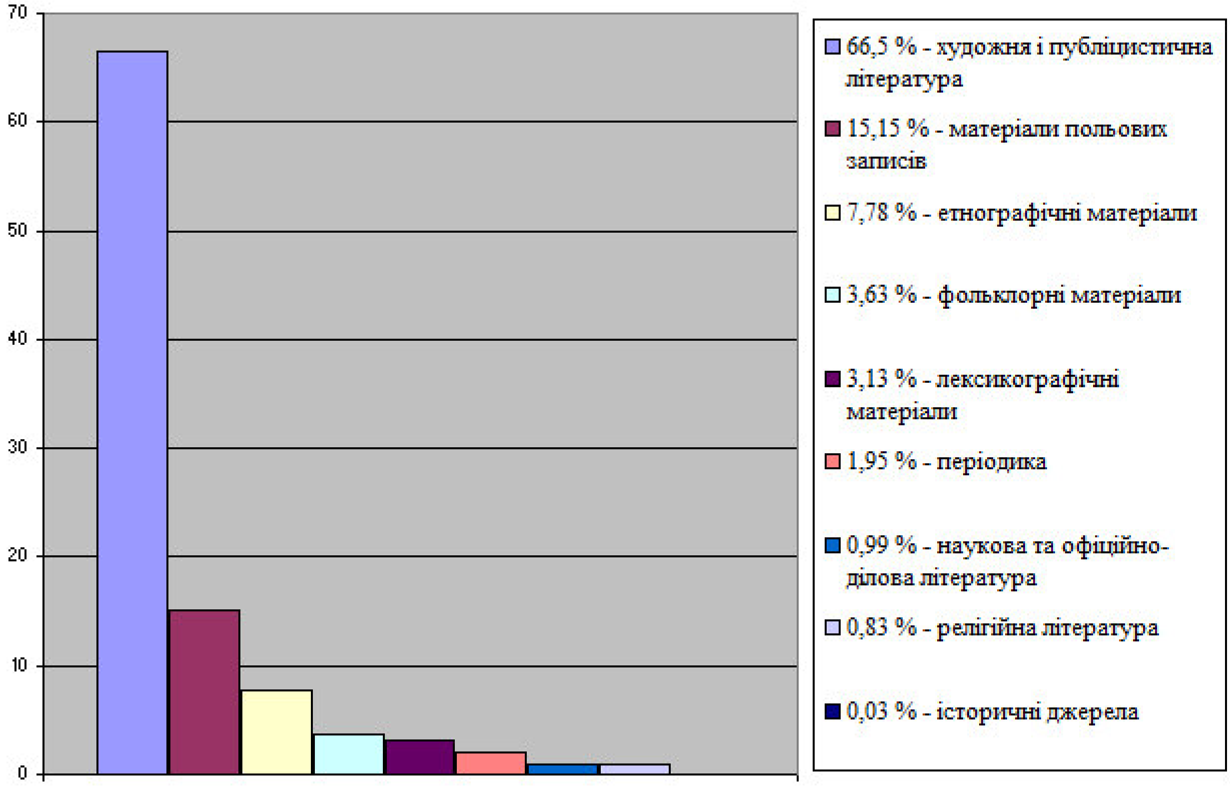

Рис. 2. Співвідношення джерел у І томі РУСа-1933

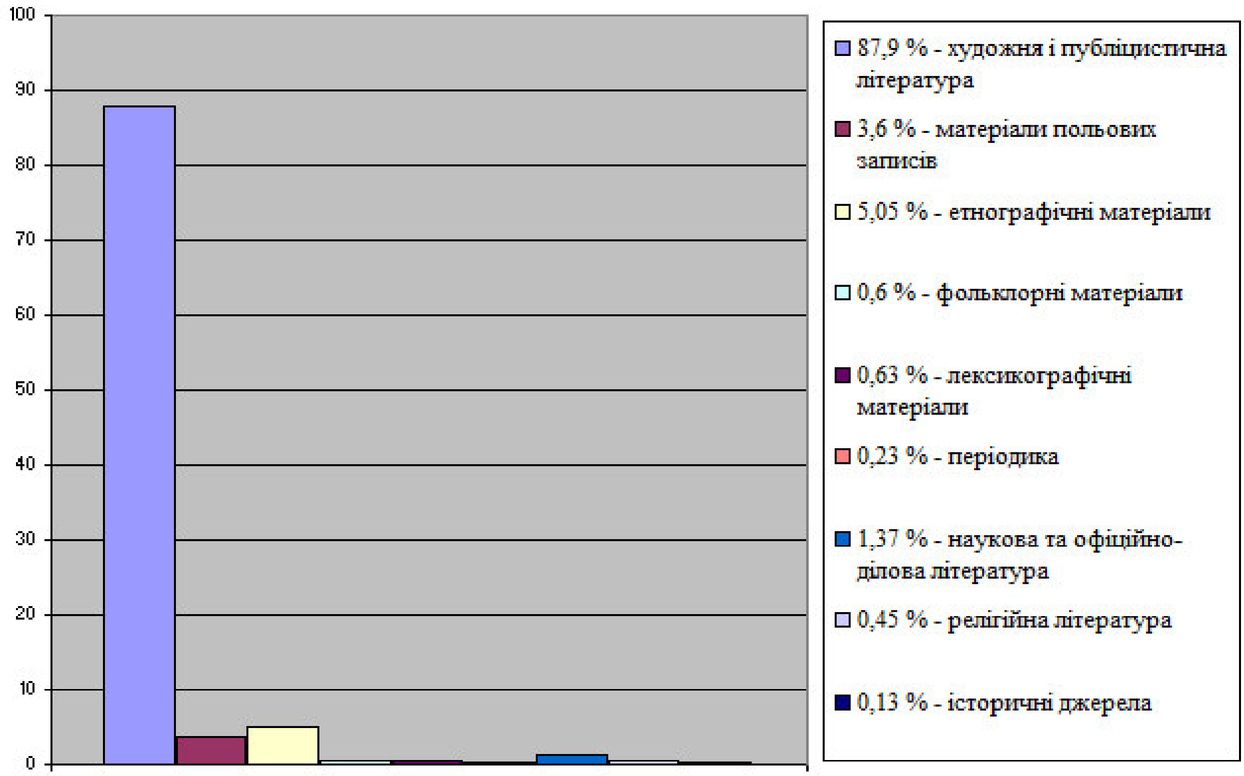

Рис. 3. Співвідношення джерел у ІІ томі РУСа-1933

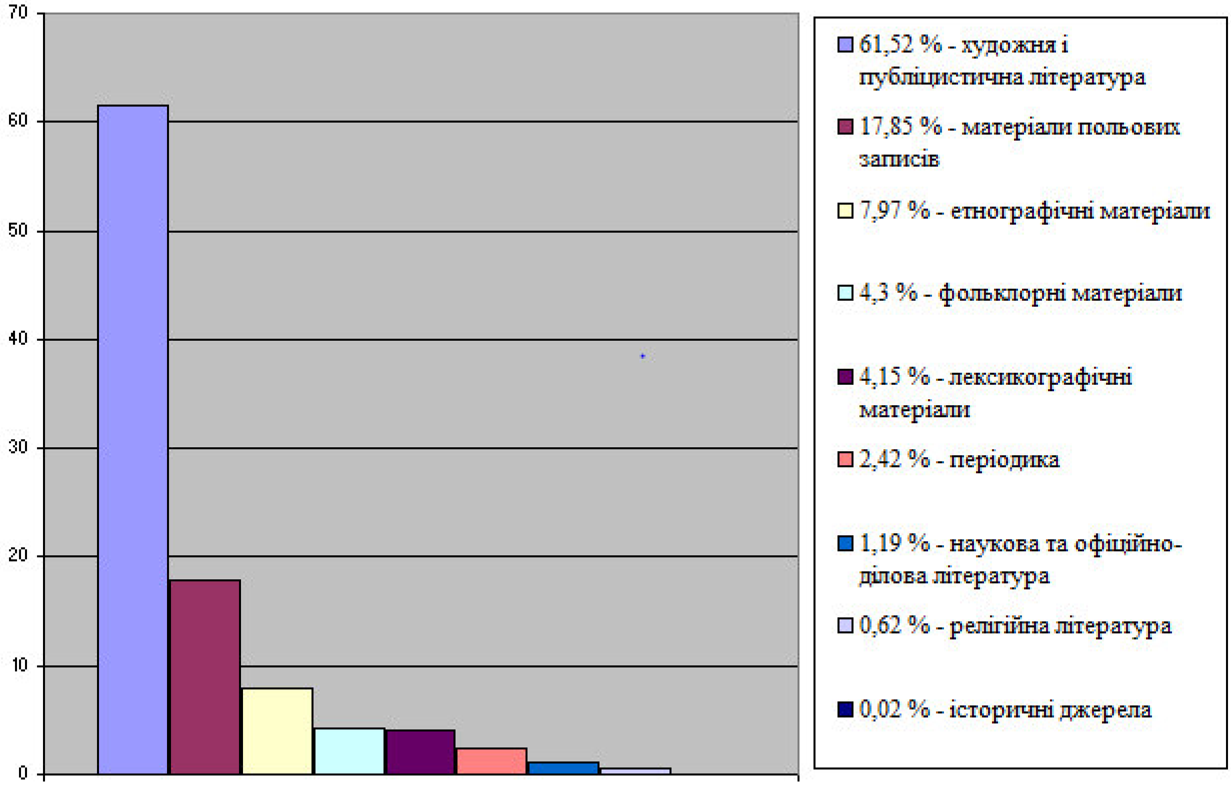
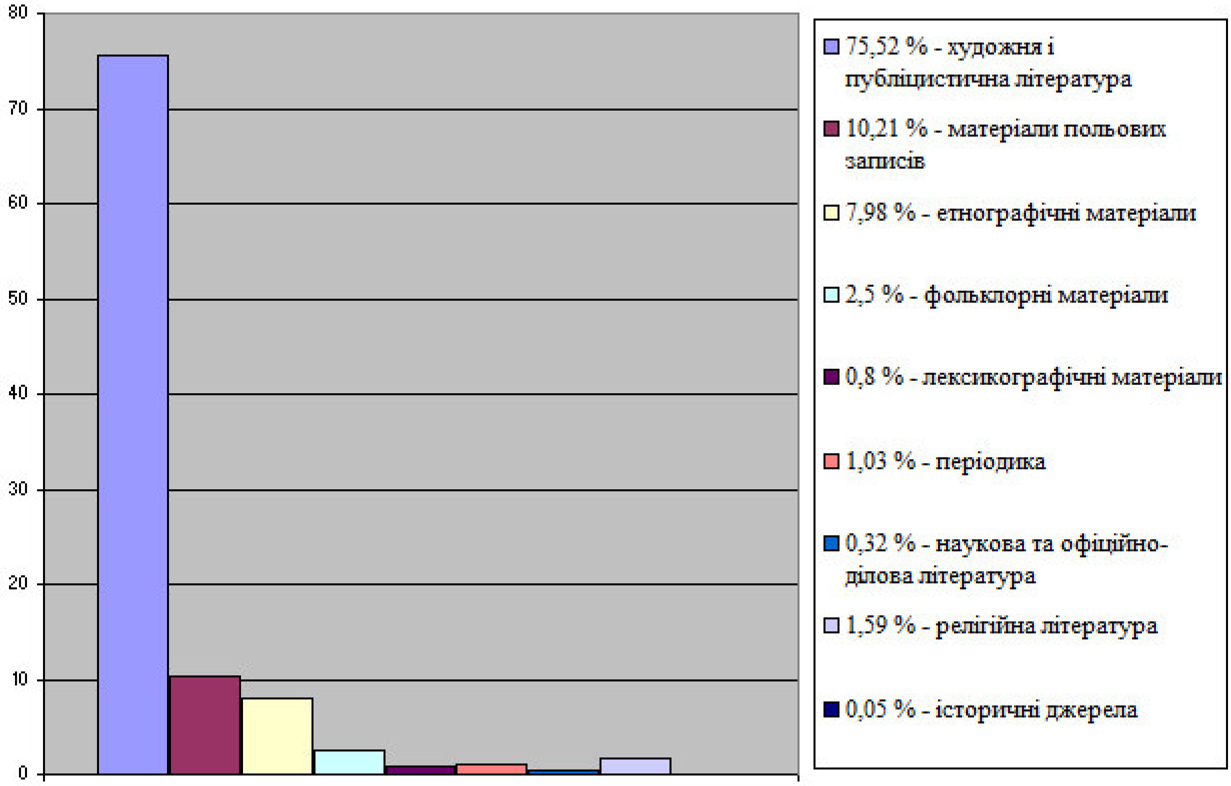

Рис. 4. Співвідношення джерел у ІІІ томі РУСа-1933

Додаток Ж

Динаміка використання джерел РУСа-1933 в межах виділених груп

Таблиця 1. Художня й публіцистична література

Автор	Відносна кількість покликань у РУСі-1933	Абсолютна кількість покликань у РУСі-1933			
		Всього	I том	II том	III том
Антоненко-Давидович Б.Д.	0,008 %	2	-	2	-
Бажан М.П.	0,008 %	2	-	2	-
Барвінок Ганна	1,77 %	415	32	239	144
Білецький-Носенко П.П.	0,11 %	26	2	18	6
Бодянський О.М.	0,004 %	1	-	1	-
Бордуляк Т.Г.	0,02 %	5	-	4	1
Боровиковський Л.І.	0,13 %	32	1	24	7
Буда С.О.	0,08 %	19	-	18	1
Васильченко С.В.	1,83 %	429	23	278	128
Вербицький М.А.	0,004 %	1	-	1	-
Винниченко В.К.	0,23 %	55	3	44	8
Вишенський Іван	0,008 %	2	-	2	-
Влизько О.Ф.	0,07 %	18	-	18	-
Вовчок Марко	4,21 %	985	113	542	330
Воробкевич С.І.	0,004 %	1	-	-	1
Вороний М.К.	0,39 %	93	2	84	7
Гжицький В.З.	0,01 %	4	-	4	-
Глібов Л.І.	0,61 %	143	18	87	38
Головко А.В.	0,04 %	11	-	11	-
Гребінка Є.П.	0,35 %	82	15	49	18
Григоренко Грицько	0,21 %	51	3	33	15
Грінченко Б.Д.	10,7 %	2499	194	1544	761
Гулак-Артемовський П.П.	0,11 %	26	3	16	7
Дніпрова Чайка	0,26 %	62	4	47	11
Добровольський С.П.	0,004 %	1	-	1	-
Доманицький В.М.	0,6 %	142	8	104	30
Дорошкевич О.К.	0,008 %	2	-	1	1
Еварницький Д.І.	0,68 %	161	3	132	26
Еллан-Блакитний Василь	0,03 %	9	-	9	-
Епік Г.Д.	0,05 %	14	-	14	-
Єфремов С.О.	3,1 %	724	129	435	160
Забіла В.М.	0,004 %	1	-	-	1
Загірня М.М.	1,64 %	383	2	331	50

Зеров М.К.	0,1 %	24	-	22	2
Зизаній Л.І.	0,004 %	1	-	1	-
Івченко М.С.	0,004 %	1	-	1	-
Калинович М.Я.	0,28 %	67	-	67	-
Касяненко Є.І.	0,06 %	16	-	5	11
Квітка-Основ'яненко Г.Ф.	2,21 %	516	54	302	160
Клен Юрій	0,004 %	1	-	1	-
Комаров М.Ф.	0,28 %	67	19	34	14
Кониський О.О.	3,8 %	888	58	519	311
Косинка Г.М.	0,004 %	1	-	1	-
Костомаров М.І.	0,02 %	7	-	5	2
Котляревський І.П.	1,26 %	295	30	183	82
Коцюбинський М.М.	5,32 %	1244	105	806	333
Кримський А.Ю.	8,17 %	1908	198	1412	298
Кропивницький М.Л.	0,02 %	6	-	6	-
Кузьмич В.С.	0,01 %	3	-	3	-
Кулик І.Ю.	0,008 %	2	-	2	-
Куліш П.О.	8,68 %	2028	209	1151	668
Кухаренко Я.І.	0,008 %	2	-	-	2
Ле Іван	0,17 %	42	-	42	-
Левицький М.П.	0,5 %	118	10	87	21
Левицький О.І.	0,52 %	122	10	77	35
Ледянко М.П.	0,07 %	18	-	18	-
Леонтович В.М.	0,19 %	46	4	22	20
Лепкий Б.С.	0,02 %	5	-	5	-
Лободовський М.Ф.	0,008 %	2	1	-	1
Любченко А.П.	0,07 %	18	-	18	-
Макаровський М.М.	0,18 %	43	2	28	13
Маковей О.С.	0,24 %	57	-	35	22
Маркович Д.В.	0,04 %	11	-	8	3
Микитенко І.К.	0,06 %	15	-	15	-
Мирний Панас	2,51 %	587	53	353	181
Михайличенко Г.В.	0,01 %	3	-	3	-
Млака Данило	0,04 %	11	2	5	4
Мова В.С.	0,37 %	87	5	54	28
Мордовцев Д.Л.	0,05 %	14	3	8	3
Некрашевич І.Г.	0,004 %	1	1	-	-
Нечуй-Левицький І.С.	5,49 %	1282	92	870	320
Ніковський А.В.	0,32 %	75	2	63	10
Ніщинський П.І.	0,01 %	4	-	-	4
Олесь Олександр	0,25 %	60	2	31	17
Павлик М.І.	0,26 %	63	3	53	7
Пачовський В.М.	0,05 %	12	1	9	2

Петров В.П.	0,004 %	1	-	1	-
Підмогильний В.П.	0,5 %	117	-	117	-
Пісочинець Д.І.	0,004 %	1	-	1	-
Проскурівна М.С.	0,13 %	32	2	22	8
Пчілка Олена	0,21 %	51	4	33	14
Раєвський П.І.	0,004 %	1	-	1	-
Рильський М.Т.	0,3 %	71	-	70	1
Руданський С.В.	2,35 %	550	46	354	150
Русова С.Ф.	0,008 %	2	1	1	-
Савченко Я.Г.	0,004 %	1	-	1	-
Самійленко В.І.	1,81 %	423	33	287	103
Свидницький А.П.	1,47 %	344	27	173	144
Семенко М.В.	0,004 %	1	-	1	-
Симонов М.Т.	0,05 %	14	-	10	4
Скрипник М.О.	0,03 %	8	-	8	-
Слісаренко О.А.	0,004 %	1	-	-	1
Сосюра В.М.	0,18 %	44	-	42	2
Старицька-Черняхівська Л.М.	0,04 %	11	2	7	2
Старицький М.П.	0,03 %	9	-	6	3
Стебницький П.Я.	0,08 %	20	1	15	4
Степовик О.	0,01 %	3	-	3	-
Стефаник В.С.	0,35 %	83	5	45	33
Стороженко О.П.	0,99 %	233	3	145	85
Терещенко М.І.	0,01 %	3	-	3	-
Тесленко А.Ю.	0,63 %	148	11	86	51
Тичина П.І.	0,29 %	69	-	55	14
Тобілевич І.К.	0,33 %	78	5	44	29
Українка Леся	5,9 %	1378	131	860	387
Усенко М.П.	0,01 %	4	-	4	-
Федькович О.А.	0,48 %	113	8	67	38
Филипович П.П.	0,02 %	6	-	5	1
Філянський М.Г.	0,06 %	15	1	13	1
Франко І.Я.	5,49 %	1283	77	867	339
Хвильовий Микола	0,07 %	18	-	17	1
Чайківський А.Я.	0,004 %	1	-	1	-
Черемшина Марко	0,004 %	1	-	-	1
Черкасенко С.Ф.	0,46 %	109	3	78	28
Чернявський М.Ф.	0,27 %	64	3	45	16
Чикаленко Є.Х.	0,004 %	1	-	-	1
Чубинський П.П.	0,73 %	171	-	57	114
Чупринка Г.А.	0,14 %	33	3	24	6
Шашкевич М.С.	0,008 %	2	-	1	1
Шевченко Т.Г.	5,42 %	1267	140	848	279

Шиян А.І.	0,008 %	2	-	2	-
Шкурупій Ґео	0,01 %	4	-	4	-
Щоголів Я.І.	0,15 %	36	3	21	12
Яновський Ю.І.	0,004 %	1	-	1	-
Конрад Джосеф (переклад Калиновича М.Я. та Петровського В.)	0,06 %	15	-	15	-
Короленко В.Г. (переклад Арнаутова В.)	1,27 %	298	1	218	79
По Едгар (переклад Йогансена М.Г. та Ткаченка Б.Д.)	0,03 %	8	-	8	-
Потебня О.О. («Отрывки изъ перевода Одиссеи»)	0,08 %	20	4	14	2
Пушкін О.С. (переклад Филиповича П.П., Драй-Хмари М.О.)	0,01 %	3	-	3	-

Таблиця 2. Матеріали польових записів

Територія збирання матеріалів	Відносна кількість покликань у РУСі-1933	Абсолютна кількість покликань у РУСі-1933			
		Всього	І том	ІІ том	ІІІ том
Балтщина	0,03 %	2	-	2	-
Бердичівщина	0,26 %	14	-	11	3
Бердянщина	0,3 %	16	-	15	1
Богодухівщина	3,62 %	193	-	188	5
Борзенщина	3,85 %	205	-	139	66
Брацлавщина	3,72 %	198	-	198	-
Васильківщина	0,45 %	24	-	16	8
Верхньодніпровщина	0,09 %	5	-	2	3
Вінниччина	0,26 %	14	-	11	3
Вовчанщина	1,31 %	70	1	52	17
Волинь	0,3 %	16	-	14	2
Вороніжчина	0,8 %	43	6	21	16
Гайсинщина	0,43 %	23	-	23	-
Галичина	0,03 %	2	-	2	-
Дінщина	0,01 %	1	-	1	-
Житомирщина	0,48 %	26	-	16	10
Запоріжжя	0,03 %	2	-	2	-
Звенигородщина	26,56 %	1413	51	1097	265

Зіньківщина	0,07 %	4	-	2	2
Зміївщина	0,07 %	29	1	16	12
Золотонощина	0,15 %	8	-	6	2
Кам’янеччина	1,5 %	80	3	55	22
Канівщина	2,44 %	130	-	124	6
Катеринославщина	0,71 %	38	-	31	7
Київщина	19,02 %	1012	2	967	43
Кобеляччина	0,24 %	13	-	11	2
Ковельщина	0,03 %	2	-	2	-
Козелеччина	0,52 %	28	-	20	8
Конотіпщина	0,28 %	15	1	11	3
Константиноградщина (Червоноградщина)	0,75 %	40	-	31	9
Кременеччина	0,05 %	3	-	1	2
Кременчуччина	0,09 %	5	-	5	-
Кролевеччина	0,45 %	24	-	16	8
Кубань	0,01 %	1	-	1	-
Лебединщина	0,82 %	44	-	34	10
Липовеччина	3,29 %	175	1	138	36
Літинщина	0,01 %	1	-	1	-
Лохвиччина	0,26 %	14	-	10	4
Лубенщина	1,67 %	89	1	76	12
Львівщина	0,09 %	5	-	3	2
Любеччина	0,01 %	1	-	1	-
Миргородщина	1,05 %	56	-	54	2
Міющина	0,15 %	8	-	7	1
Могилівщина	0,15 %	8	-	7	1
Мозирщина	0,01 %	1	-	1	-
Ніженщина	0,15 %	8	-	8	-
Новгород-Сіверський повіт	0,01 %	1	-	-	1
Новоград-Волинський повіт (Звягельщина)	1,86 %	99	-	64	35
Новомосковщина	1,07 %	57	-	43	14
Одещина	0,01 %	1	-	1	-
Олександрівщина	0,13 %	7	-	5	2
Остерщина	0,15 %	8	-	8	-
Павлоградщина	0,15 %	8	-	4	4
Переяславщина	0,71 %	38	1	24	13
Пирятинщина	0,28 %	15	-	12	3
Поділля	1,07 %	57	3	37	17
Полтавщина	3,06 %	163	2	146	15
Прилуччина	0,09 %	5	-	4	1
Проскурівщина	0,2 %	11	-	9	2

Радомищина	0,18 %	10	-	7	3
Ржищівщина	0,01 %	1	-	1	-
Роменщина	0,15 %	8	-	3	5
Сквирщина	0,18 %	10	1	6	3
Слов'яносербщина	0,22 %	12	-	12	-
Сосницький повіт	0,03 %	2	-	2	-
Старобільщина	0,01 %	1	-	1	-
Стародубщина	0,03 %	2	-	2	-
Сумщина	0,05 %	3	-	3	-
Угорщина	0,03 %	2	-	1	1
Уманщина	0,5 %	27	-	24	3
Харківщина	6,5 %	346	2	276	68
Херсонщина	0,84 %	45	-	41	4
Хорольщина	0,92 %	49	-	37	12
Хотинщина	0,22 %	12	1	10	1
Черкащина	1,31 %	70	-	49	21
Чернігівщина	1,31 %	70	2	59	9
Чигиринщина	1,22 %	65	-	46	19
Чорномор'я	0,09 %	5	-	5	-

Таблиця 3. Етнографічні матеріали (матеріали збірок)

Назва праці	Відносна кількість покликань у РУСі-1933	Абсолютна кількість покликань у РУСі-1933			
		Всього	І том	ІІ том	ІІІ том
Антонович В.Б., Драгоманов М.П. Историческія песни малорусскаго народа	1,79 %	49	-	37	12
Василенко В.І. Этнографическіе матеріалы, собранные по Полтавской губ.	0,58 %	16	9	2	5
Гнатюк В.М. Галицько-руські народні легенди	0,76 %	21	-	7	14
Гнідич П.О. Матеріалы по народной словесности Полтавской губерніи, Роменскій уезд	1,17 %	32	-	31	1
Головацький Я.Ф. Народныя песни галицкой и угорской Руси	3,14 %	86	2	61	23

Грінченко Б.Д. Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихсъ ней губерніяхъ	5,85 %	160	-	106	54
Драгоманов М.П. Малорусскія народныя преданія и разсказы	1,9 %	52	1	31	20
Етнографічний Збірник. – I, III, IV, VI тт.	0,65 %	18	-	10	8
Іванов П.В. Игры крестьянскихъ дѣтей въ Купянскомъ уѣздѣ	0,03 %	1	1	-	-
Клиновецька З. Страви й напитки на Україні	0,07 %	2	-	2	-
Кольберг О.Г. Pokucie	0,1 %	3	-	3	-
Куліш П.О. Записки о южной Руси. – I, II тт.	2,37 %	65	-	51	14
Куліш П.О. Крашанка русинам и полякам на Великдень	0,03 %	1	-	-	1
Лавренко Д.К. Пісні українського люду. Пісні про кохання	0,18 %	5	-	5	-
Лисенко М.В. Збірникъ украінскихъ пісень	0,03 %	1	-	-	1
Лукашевич П.А. Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и песни	0,43 %	12	-	7	5
Максимович М.О. Украинскіе народныя пѣсни; Максимович М.О. Сборникъ украинскихъ пѣсень	1,6 %	44	2	26	16
Манжура І.І. Сказки, пословицы и т.п., записанныя въ Екатеринославской и Харьковской губ.	4,06 %	111	7	72	32
Маркевич М.А. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссіян	0,32 %	9	-	6	3
Мартинович П.Д. Українські записи	1,82 %	50	1	36	13
Матеріали до української етнольогії	0,18 %	5	-	4	1

Метлинський А.Л. Народныя южнорусскія пѣсни; в тому числі «Думкы и пѣсни та шче де-шчо», видана під псевдонімом «Амвросій Могила»	5,45 %	149	4	91	54
Милорадович В.П. Народныя обряды и пѣсни Лубенскаго уѣзда, Полтавской губ.	1,53 %	42	-	33	9
Номис М.Т. Українські приказки, прислівъя и таке инше	38,45 %	1051	45	778	228
Нос С.Т. У всякого народа своя природа: (Путешествия к родному пепелищу): [О народной медицине]	0,1 %	3	-	3	-
Охримович В.Ю.	0,03 %	1	-	1	-
Рудченко І.Я. Народныя южнорусскія сказки	12,62 %	345	10	224	111
Хведорович А. Збирнычокъ украинськыхъ писень	0,21 %	6	-	5	1
Чубинський П.П. Матеріалы и изслѣдованія	12,84 %	351	23	296	32
Шухевич В.О. Гуцульщина	1,13 %	31	6	22	3
Яворський Ю.А. Памятники галицко-русской народной словесности	0,4 %	11	-	9	2

Таблиця 4. Фольклорні матеріали

Жанр твору	Відносна кількість покликань у РУСі-1933	Абсолютна кількість покликань у РУСі-1933			
		Всього	I том	II том	III том
Великодня вірша	0,15 %	2	-	2	-
весільна пісня	0,31 %	4	-	4	-
веснянка	0,07 %	1	-	1	-
вірша	0,15 %	2	-	1	1
вірша XVIII в.	0,15 %	2	1	1	-
вірша 1791 р.	0,07 %	1	-	1	-
галицька пісня	0,07 %	1	-	-	1
голосіння	0,07 %	1	-	1	-
дитяча гра	0,07 %	1	-	1	-

дитяча пісня	0,07 %	1	-	1	-
дума	4,39 %	56	2	32	22
жартівлива лайка	0,07 %	1	-	1	-
жартівлива пісня	0,07 %	1	-	1	-
загадка	0,39 %	5	-	5	-
історична пісня	0,07 %	1	-	-	1
казка	2,82 %	36	2	33	1
колядка	0,7 %	9	-	9	-
купалова пісня	0,15 %	2	-	2	-
народна пісня	0,07 %	1	-	-	1
народнє повір’я	0,07 %	1	-	1	-
пісня	47,56 %	606	5	498	103
поговорка	0,15 %	2	1	-	1
пословиця	0,07 %	1	1	-	-
приказка	41,13 %	524	-	451	73
примовка	0,15 %	2	-	1	1
приповідка	0,07 %	1	-	-	1
прислів’я	0,31 %	4	1	1	2
солдатська пісня	0,07 %	1	-	1	-
чумацька пісня	0,15 %	2	-	2	-
щедрівка	0,15 %	2	-	2	-

Таблиця 5. Лексикографічні матеріали

Назва праці	Відносна кількість покликань у РУСі-1933	Абсолютна кількість покликань у РУСі-1933			
		Всього	I том	II том	III том
Анненков Н. Ботаническій словарь	0,18 %	2	-	-	2
Афанасьев-Чужбинский А. Словарь малорусскаго наречія	0,63 %	7	-	6	1
Верхратський І.Г. Говір Батюків	4,18 %	46	10	33	3
Грінченко Б.Д. Словарь української мови	56,86 %	625	3	616	6
Дубровський В.Г. Українсько-російський словник	0,09 %	1	-	1	-
Желехівський Є.І., Недільський С.І. Малоруско-німецкий словар	1,72 %	19	-	18	1
Закревскій Н. Словарь малороссійских идіомов	0,54 %	6	-	6	-

Калинович Ф.Словник математичої термінології	0,18 %	2	-	2	-
Кміцикевич В., Спілка В. Німецько-український Словар	0,09 %	1	-	1	-
Кримський А.Ю. Російсько-український словник правничої мови	0,72 %	8	-	8	-
Курило О.Б. Російсько-Український словничок Медичної Термінольогії	0,81 %	9	-	9	-
Курило О.Б. Словник хемичної термінології	0,09 %	1	-	1	-
Левченко М. Опыт русско-украинскаго словаря	1,63 %	18	-	8	10
Рукопис Левицкаго – записи народныхъ словъ, разсказовъ и пр.., сделанныя И. С. Левицкимъ въ Кіевской губ.	0,09 %	1	-	-	1
Слова изъ рукописнаго собранія Д. Эварницкаго	0,36 %	4	-	4	-
Тутковський П.А. Словник геологичної термінології	0,09 %	1	-	1	-
Уманець М., Спілка А. Словарь російсько-український	30,57 %	336	-	296	40
Шейковський К.В. Опыт Южнорусскаго словаря	1,09 %	12	1	9	2

Таблиця 6. Періодика (матеріали альманахів, газет і журналів)

Назва видання	Відносна кількість покликань у РУСі-1933	Абсолютна кількість покликань у РУСі-1933			
		Всього	I том	II том	III том
«Безвірник»	0,43 %	3	-	3	-
«Буковина»	0,14 %	1	-	1	-
«Вісті»	0,87 %	6	-	6	-
«Глобус»	0,29 %	2	-	2	-
«Громадська Думка»	2,47 %	17	-	17	-
«Діло»	0,72 %	5	-	5	-
«Життя й революція»	0,43 %	3	-	3	-
«Зеркало»	0,43 %	3	-	3	-

«Киевская Старина»	3,64 %	25	-	19	6
«Комуніст»	1,02 %	7	-	7	-
«Критика»	0,14 %	1	-	1	-
«Малорусскій литературный сборникъ»	0,43 %	3	-	3	-
«Нова громада»	4,08 %	28	-	28	-
«Нова Рада»	11,95 %	82	3	44	25
«Основа»	24,48 %	168	2	134	32
«Правда»	0,14 %	1	-	-	1
«Пролетарська Правда»	13,26 %	91	-	89	2
«Рада»	23,76 %	163	-	163	-
«Рідний Край»	7,43 %	51	-	43	8
«Русалка Дністрова»	0,14 %	1	-	1	-
«Сніп»	0,72 %	5	-	4	1
«Україна»	1,02 %	7	-	6	1
«Харьковскій Сборникъ»	0,72 %	5	-	5	-
«Хата»	1,16 %	8	-	8	-

Таблиця 7. Наукова та офіційно-ділова література

Назва видання	Відносна кількість покликань у РУСі-1933	Абсолютна кількість покликань у РУСі-1933			
		Всього	І том	ІІ том	ІІІ том
Браунеръ А. Замѣтки о рыболовствѣ на р. Днѣстрѣ и Днѣстровскомъ лиманѣ въ предѣлахъ Одесскаго у.	0,28 %	1	1	-	-
Бухарін М.І., Преображенський Є.О. Азбука комунізму: Популярний виклад Програми Російської Коммуністичної Партії Більшовиків	23,2 %	81	3	70	8
Ганцов В.М.	0,57 %	2	-	2	-
Гатцук М.О. Українська абетка	0,57 %	2	-	1	1
Геринович В.О. Фізична географія	4,29 %	15	3	11	1
Грушевський М.С. Ілюстрована історія України	1,14 %	4	-	4	-
Грушевський М.С. Історія України-Руси	0,28 %	1	-	1	-

Каутський К. Економічна наука Карла Маркса	3,15 %	11	-	11	-
Калитовський О.	8,59 %	30	1	27	2
Королів-Старий В.К. Скотолічебник: (Ветеринарні поради)	4,29 %	15	2	12	1
Кревецький І.І.	0,28 %	1	-	1	-
Ленін В.І.	0,57 %	2	-	2	-
Любченко Ю. Урядження лабораторії для виробу селекційних буряків	0,57 %	2	-	2	-
Навроцький В.М.	0,28 %	1	-	1	-
Наш Г. Мораль	16,04 %	56	1	50	5
Огоновський О.М. Studien auf dem Gebiete der Ruthenischen Sprahe von Dr. Emil Ogonowski	0,28 %	1	-	1	-
Оранський С.А. Основні питання марксистської соціології	0,28 %	1	-	1	-
Свірський В., Турченко-Тур Н.В. Бондарне виробництво: Кустарне і ремісниче	2,29 %	8	-	8	-
Сімович В.І.	0,57 %	2	-	2	-
Статут Української Академії Наук	5,73 %	20	-	17	3
Табенцький О.О. Атлас малюнків з анатомії та біології цукрового буряка: систематизований звід малюнків з праць різних авторів	0,85 %	3	-	3	-
Трояновський І.І.	14,04 %	49	8	38	3
Турченко-Тур Н.В. Охорона робітників од каліцтва по цукроварнях та прицукроварницьких господарствах	1,71 %	6	-	6	-
Тутківський П.А.	7,44 %	26	10	14	2
Український правопис.	0,57 %	2	-	2	-
Шарко В.В. Арихметика: Систематичний курс	0,57 %	2	1	1	-
Шахматов О.О.,	1,43 %	5	-	4	1

Кримський А.Ю. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI-XVIII вв.					

Таблиця 8. Релігійна література

Назва видання	Відносна кількість покликань у РУСі-1933	Абсолютна кількість покликань у РУСі-1933			
		Всього	І том	ІІ том	ІІІ том
Біблія / Переклад П.О. Куліша, І.П. Пулюя, І.С. Нечуя-Левицького	81,29 %	239	5	124	110
Де-що про світ Божій.	2,04 %	6	-	-	-
Екклезіяст	6,8 %	20	4	2	14
Иов / Переспів Павла Ратая [П.О. Куліш].	2,04 %	6	-	4	2
Молитва	0,34 %	1	1	-	-
Морачевський П.С. Святе Євангеліє	5,44 %	16	-	14	2
Опатович С.І. Оповідання з Святого Писання	0,34 %	1	-	1	-
Пісня Пісень	1,02 %	3	-	1	2
Псалтир або книга хвали Божої / Переспів український Павла Ратая [П.О. Куліш].	0,68 %	2	-	-	2

Таблиця 9. Історичні джерела (матеріали грамот, літописів і статутів)

Назва джерела	Відносна кількість покликань у РУСі-1933	Абсолютна кількість покликань у РУСі-1933			
		Всього	І том	ІІ том	ІІІ том
Галицька грамота 1359 р.	8,33 %	1	1	-	-
Грамота XV в.	8,33 %	1	-	1	-
Іпатіївський літопис	16,66 %	2	2	-	-
Літопис Величка	8,33 %	1	-	1	-
Літопис Самовидця	8,33 %	1	-	-	1
Статут Литовський	50 %	6	-	3	3

Додаток З

Система параметрів опису реєстрової одиниці в РУСі-1933

Систему параметрів розроблено за Ю.М. Карауловим [100]. Наявність, вираження та глибину параметрів СлГр-1909 та СУМа-1980 подано за результатами дослідження В.О. Балог [7]. Параметри, які ми ввели додатково за результатами аналізу РУСа-1933, позначено *.

№ п/п	Параметри	СлГр-1909	РУС-1933	СУМ-1980	РУС-2014
1	Мова (мови)	Українська російська	Російська, українська	Українська	Російська, українська
2	Спосіб розташування слів у реєстрі	Прямий алфавітний	Прямий алфавітний	Прямий алфавітний	Прямий алфавітний з елементами гніздового розташування
3	Хронологічний параметр	XIX ст.	Використано джерела лексичного матеріалу від 1798 р. (найдавніше встановлене джерело) до 1933 р. (найновіше встановлене джерело)	Кінець XVIII – XX ст.	Кінець XX – поч. XXI ст.
4	Кількісний параметр (кількість слів у словнику)	70000	64426 російських реєстрових слів на літери А – П та 1100 – на літери Р – Я; 211986 українських відповідників (відповідники, які повторюються в кількох словникових статтях, враховано 1 раз)	135000	Понад 180000 російських слів
5	Спосіб подання реєстрових одиниць	Побуквено	Побуквено	Побуквено	Побуквено
6	Графічна довжина слова (кількість букв)	–	–	–	–
7	Наголос	Знак ′ над наголошеним звуком у всіх словах, крім односкладових. Наголоси позначаються й у формах відмінюваних слів.	Знак ′ над наголошеним звуком	Знак ′ над наголошеним звуком у всіх словах, крім односкладових. Наголоси позначаються й у формах відмінюваних слів, у фразеологізмах в ілюстративній частині.	Знак ′ над наголошеним звуком

8	Відображення / невідображення варіантів слова	Подано фонетичні варіанти реєстрових слів, що вживаються паралельно	Подано фонетичні варіанти українських відповідників, що вживаються паралельно. До фонетичних варіантів російських реєстрових слів зроблено відсилання за допомогою ремарок *см.* (смотреть) і *срв.* (сравнить)	Подано фонетичні варіанти реєстрових слів, що вживаються паралельно	Фонетичні варіанти подано в одній реєстровій позиції (переважно через кому, рідше зі сполучником *и*; між ними може бути також позначка *реже*)
9	Складоподіл (складова довжина слова, кількість складів)	–	–	–	–
10	Частина мови (категорійний параметр)	*Гл.* (дієслово)	*глаг.*, *глг.* – глагол (дієслово)	–	*глаг.* – глагол
		–	*сущ., сщ.* – имя существительное (іменник); *отгл. сущ.* – отглагольное существительное (віддієслівний іменник)	*у знач. ім.* – у значенні іменника	*сущ.* – существительное
		–	*прил., прилаг., прл., прлг.* – прилагательное имя (прикметник); *прит. пр., прит. прил.* – притяжательное прилагательное (присвійний прикметник)	*у знач. прикм.* – у значенні прикметника	*прил.* – прилагательное
		мѢст. (займенник)	*мест.* – местоимение (займенник)	*займ.*	*мест.* – местоимение; *относит.* – относительное (местоимение); *притяжат.* – притяжательное (местоимение); *неопред.* – неопределенное (местоимение)
		числ.	–	*числ.*	*числ.* – числительное *колич. числ.* – количественное числительное *порядк. числ.* – порядковое числительное
		нар. (прислівник)	*нар., нареч., нрч.* – наречие (прислівник); *глаг. нрч.* – глагольное наречие (віддієслівний	*присл., у знач. присл.* – у значенні прислівника	*нареч.* – наречие

			прислівник); *нар. врем.* – наречие времени (прислівник часу)		
		пред. (прийменник)	*предл*. – предлог (прийменник)	*прийм.*	*предл.* – предлог
		сз. (сполучник)	*сз*. – союз (сполучник)	*спол.*	*перечислит.* – перечислительный (союз); *повторит.* – повторительный (союз); *пояснит.* – пояснительный (союз); *присоединит.* – присоединительный (союз); *присоединит.-усилит.* – присоединительно-усилительный (союз); *противит.* – противительный (союз); *разделит.* – разделительный (союз); *соединит.* – соединительный (союз); *сопоставит.* – сопоставительный (союз)
		–	*част.* – частица (частка)	*част.*	*част.* – частица; *отрицат.* – отрицательная (частица); *утвердит.* – утвердительная (частица)
		меж. (вигук)	*межд., междом.* – междометие (вигук); *отгл. межд.* – отглагольное междометие (віддієслівний вигук)	*виг.*	*межд* – междометие
		–	–	–	*дееприч.* – деепричастие
					Замість вказівки на частину мови (в її традиційному розумінні) у значенні граматико-категоріальної характеристики слова можуть подаватися у відповідних випадках

					позначки *предик.,* тобто предикатив, і *вводн. сл.,* тобто вставне слово.
11	Граматичний рід іменника	*ж., м., с.*	*ж. р.* – женский род (жіночий рід); *сущ. ж. р.* – существительное женск. рода (іменник жіночого роду)	*ж., ч., с., ч.* і *ж.* на (позначення спільного роду)	*ж.* – женский род
			м., м. р., муж. – мужеский род (чоловічий рід)		*м.* – мужской род
			с. р., ср. р., ср. – средний род (середній рід)		*с.* – средний род
			об. р., общ., общ. р. – общего рода (спільний рід); *сущ. общ.* – существительное общего рода (іменник спільного роду)		
12	Число	*мн.* (при іменниках, що мають тільки форму множини або частіше вживаються в такій формі),	*мн., мн. ч., множ., м. ч.* (множественное число), *б. употреб. мн.* (более употребительно множ. число) біля іменників, що мають тільки форму множини або частіше вживаються в такій формі	*мн.* (при іменниках, що мають тільки форму множини або частіше вживаються в такій формі) і спеціальні позначення *тільки мн.*	*мн.* (множественное число) при множинних іменниках та інших іменниках, що подаються в реєстрі у формі множини
		одн. (при іменниках у формі однини, якщо на вході вони подаються у формі множини)	*ед., ед. ч.* (единственное число) біля іменників у формі однини, якщо на вході їх подано у формі множини	*одн.* (при іменниках у формі однини, якщо на вході вони подаються у формі множини) і спеціальні позначення *тільки одн.*	*ед.* (единственное число) при іменниках у формі однини, якщо на вході вони подаються у формі множини
13	Збірність	*соб.* (збірний іменник)	*соб., собир.* – собирательное имя (збірний іменник)	*збірн.*	*собир.* – собирательное (существительное)
14*	Істота / неістота	–	*неодуш., неодушевл.* – неодушевленный; *одуш., одушевл.* – одушевленный; у дефініції *о человеке* (про людину)	–	–
15	Відмінювання іменників	Закінчення в *род. в.* або ремарка *нескл.* –	Закінчення: *им.* – именительный падеж;	Закінчення в *род. в.* або ремарка *невідм.*	Закінчення: *п.* – падеж;

		несклоняемое	*р., р. п., род.* – родительный падеж; *род. мн.* – родительный падеж множ. числа; *вин. п.* – винительный падеж; *оруд., оруд. пад.* – орудный (творительный) падеж; *тв. п.* – творительный падеж; *зват.* – звательный падеж. Ремарки: *неполноскл.* – неполносклоняемое; *неск., нескл., несклон.* – несклоняемое слово, форма *неспряг.* – неспрягаемое слово, форма		*имен., имен. п.* – именительный падеж; *род., род. п.* – родительный падеж; *дат., дат. п.* – дательный падеж; *вин., вин. п.* – винительный падеж; *твор., твор. п.* – творительный падеж; *предложн., предложн. п.* – предложный падеж; *зват.* – звательная форма. Ремарки: *нескл.* – несклоняемое (существительное)
16	Граматичний рід прикметника	При початкових формах слів подаються закінчення їх жіночого та середнього роду	Подекуди наведено закінчення жіночого та середнього роду прикметників	При початкових формах слів подаються закінчення їх жіночого та середнього роду. Окремо виділено субстантивати з певними значеннями для прикметників та дієприкметників	Подекуди наведено закінчення жіночого та середнього роду прикметників
17	Короткі форми прикметника	Подаються в окремій словниковій статті; наводяться біля основного слова як варіант	У словниковій статті короткі форми прикметників наведено серед інших відповідників із ремаркою *усеч.* (усеченная форма)	Подаються в окремій словниковій статті; наводяться біля основного слова як варіант	Подаються в окремій словниковій статті. Ті з них, що мають тільки коротку форму, подано в реєстрі з позначкою *предик.* Ті, що вживаються переважно в короткій формі, у реєстрі наведено в повній формі з позкачками *кратк. ф., обычно кратк. ф., только кратк. ф.* зазвичай в одному зі значень; *полн. ф.* – полная форма (прилагательного)
18	Відмінювання прикметника	–	Подекуди наведено закінчення родового відмінка прикметників.	–	Незмінювані прикметники позначено ремаркою *неизм.* – неизменяемое

			Незмінювані прикметники позначено ремаркою *неизм.* (неизменяемое)		(прилагательное)
19	Ступені порівнянь прикметників та прислівників	Подаються в окремій словниковій статті із зазначенням *ср. ст. отъ*... або *сравн. ст. отъ*... (порівняльний ступінь від ...)	У словниковій статті ступені порівняння прикметників наведено серед інших відповідників із ремарками: *сравн. степ., ср. ст., срв. ст.* (сравнительная степень) – вищий ступінь порівняння; *превосх.* (превосходный, превосходная степень) – найвищий ступінь порівняння	Подаються в окремій словниковій статті з ремарками *вищ. ст.* і *найвищ. ст.* та відсиланням до основного слова. У разі утворення від іншої основи подається як додаткова форма при відповідних прикметниках з ремаркою	Подаються в окремій словниковій статті *превосх. ст.* – превосходная степень; *сравн. ст.* – сравнительная степень. Із форм вищого ступеня порівняння прикметників подано ті, що мають суплетивне й суфіксальне непродуктивне (із суфіксом -е, -ше) творення, а також форми з продуктивним суфіксом -ее в разі їх варіантності (синонімічності) з формами на -е
20	Вид дієслова	*сов. в.* або *с. в.* (доконаний вид)	У словниковій статті з вхідним російським дієсловом у формі недоконаного виду на першому місці розташовано український відповідник недоконаного виду, далі наведено відповідник доконаного виду з ремаркою *сов., сов. в.* (совершенный вид), *оконч.* (оконченное действие); у словниковій статті з вхідним російським дієсловом у формі доконаного виду на першому місці розташовано український відповідник доконаного виду, далі наведено відповідник недоконаного виду з ремаркою *несов., несов. в.* (несовершенный вид),	*док., недок.* і для двовидових *недок.* і *док.,* а також ремарки *тільки док., тільки недок.*	Члени видових дієслівних пар, що подаються в одній статті, розділенол скісною рискою. Позначено ремарками в разі відмінності в наявності видових форм для російських і українських дієслів: *неоконч. д.* – неоконченное действие; *несов.* – несовершенный вид (глагола); *оконч., оконч. д.* – оконченное (действие); *сов.* – совершенный вид

			неоконч. (неоконченное действие)		
21	Перехідність	–	–	*перех., неперех*. (в окремих випадках, коли слово в якомусь із значень є неперехідним)	*неперех.* – непереходный (глагол); *перех.* – переходный (глагол);
22	Безособовість	*безл*. (безособове)	У словниковій статті безособові дієслова наведено серед інших відповідників із ремаркою *безл*. (безлично)	*безос*.	*безл.* – безличный глагол
23	Керування дієслова	За необхідності подається відповідне питання у круглих дужках	У разі потреби подано відповідне питання у круглих дужках	За необхідності подається відповідне питання	–
24	Зворотне дієслово	–	У разі фіксування корелятивної пари біля активного дієслова подано через кому постфікс -ся. Зворотнє дієслово, що не має безафіксної пари подано в окремій словниковій статті	У деяких випадках *пас. до ...*	Зворотні дієслова подано в окремих словникових статтях
25	Стан дієслова	–	Дієслова категорії стану подано з ремарками: *з., зал.* – залог; *взаим., вз. з.* – взаимный залог; *возвр., возвр. з.* – возвратный залог; *действ. з., действ. зал.* – действительный залог; *ср. з., ср. зал.* – средний залог; *страд., страд. зал., стр. з.* – страдательный залог.	У деяких випадках *акт., пас. до...*	Дієслова категорії стану подано з ремарками: *действ.* – действительный залог; *страд.* – страдательный залог.
26	Умовний спосіб	–	–	–	Форми умовного способу подано з ремаркою *условн.* (условный)
27	Наказовий спосіб	–	Форми наказового способу подано у словниковій статті серед інших відповідників із ремарками *повел., пов. н.* (повелительное наклонение)	У деяких випадках *наказ. сп.*	Форми наказового способу подано з ремаркою *повелит.* (повелительное наклонение)

28	Інфінітиви	Дієслово у формі інфінітива подається на вході у словник	Дієслова у формі інфінітива подано на вході у словник	Дієслово у формі інфінітива подається на вході у словник	Дієслово у формі інфінітива подається на вході у словник
29	Відмінювання дієслова	Наводяться основні форми:1) при особових – форми 1-ї та 2-ї особи однини тепер. часу (для недок. виду) або майб. часу (док. виду); 2) при дієсловах, що не мають 1-ї та 2-ї особи однини тепер. (майб.) часу, а також при дієсловах на –ся середньо-зворотного стану – форма 3-ї особи однини; 3) при безособових – ремарка *безос*.	Подекуди наведено форми 1-ї та 2-ї особи однини тепер. часу (для особових дієслів недоконаного виду) або майбутнього часу (доконаного виду виду)	Наводяться основні форми:1) при особових – форми 1-ї та 2-ї особи однини тепер. часу (для недок. виду) або майб. часу (док. виду); 2) при дієсловах, що не мають 1-ї та 2-ї особи однини тепер. (майб.) часу, а також при дієсловах на –ся середньо-зворотного стану – форма 3-ї особи однини; 3) при безособових – форма 3-ї особи однини тепер. (майб.) часу, ремарка *безос*.	У перекладній частині безпосередньо після дієслова зазначаються такі додаткові граматичні форми: I і II особи однини (в окремих випадках – II і III, а для безособових дієслів і дієслів, що практично не вживаються в I і II особі, –III) теперішнього й майбутнього простого часу дієслів: 1) якщо в основі дієслова наявне чергування чи випадання звуків, зміна наголосу чи ін.; 2) якщо при збігові в обох мовах основ інфінітива часові форми утворюються по-різному.
30	Допоміжні дієслова в дієслівній парадигмі	–	–	–	*вспомог.* – вспомогательное слово
31	Дієприкметник (або основа минулого часу)	–	Подано в окремій словниковій статті з ремаркою *прч.* – причастие (дієприкметник); *страд. прич.* – страдательное причастие (пасивний дієприкметник)	На вході подається в окремій словниковій статті; вказується стан та час: *дієпр. акт. тепер. ч.*, *дієпр. пас. мин. ч.* тощо	Подано в окремій словниковій статті з ремаркою *прич.* – причастие
32*	Теперішній час	–	*н. вр., наст. вр.* – настоящее время	Подекуди теп. ч. – теперішній час	*наст.* – настоящее время
33	Майбутній час (майбутні часи)	–	Подекуди наведено форми майбутнього часу, позначено ремаркою *б. вр.* (будущее время)	*Майб .ч.* у разі потреби, при допоміжних дієсловах	Подекуди наведено форми майбутнього часу, позначено ремаркою *буд.* (будущее время)
34	Минулий час (минулі часи)	–	Подекуди наведено форми минулого часу, позначено ремарками *прош. врем., пр., пр. вр.* (прошедшее время)	*Мин.ч.* у разі потреби, при дієсловах, дієприкметниках	Подекуди наведено форми минулого часу, позначено ремаркою *прош.* (прошедшее время)
35*	Кратність	–	*многокр.* – многократный вид, многократное действие;	*Однокр.* до...	*многокр.* – многократный вид (глагола);

			однокр. – однократная форма, однократный вид, однократное действие		*однокр.* – однократный вид (глагола)
36	Словотвірний параметр	Реалізовано у власне формулах тлумачення та тлумаченнях відсильного типу: *ув. отъ..., ум. отъ..., ласк. отъ...* тощо. Також при багатьох словах додатково подаються зменшувальні та збільшувальні форми з відповідними ремарками *ум.* (зменшувальне) та *ув.* (збільшувальне)	Реалізовано у власне формулах тлумачення та тлумаченнях відсильного типу *ув. от.., ум. от..* При багатьох словах додатково подано зменшувальні та збільшувальні форми з відповідними ремарками *ув., увел., увелич.* (увеличительная форма) та *ум., умен., уменьш.* (уменьшительная форма); *произв.* – произведение, производный	Реалізовано у власне формулах тлумачення та тлумаченнях відсильного типу: *дія за знач. ...*; *жін. до...*; *прикм. до...*; *зменш-пест. до...* тощо.	Реалізовано у власне формулах тлумачення та тлумаченнях відсильного типу: *увел.* – увеличительный; *уменьш.* – уменьшительный
37	Виділення активних словотворчих засобів (формантів)	–	–	В окремій словниковій статті подаються деякі продуктивні засоби творення композитів: авіа..., авто..., багато..., дво...	–
38	Семантика (семантичний еквівалент, словникове тлумачення, дефініція)	Лінгвістичне тлумачення, переклад російською мовою. Несистемні уточнення в дужках, напр., *о жидкостяхъ*, *о массивномъ,* *о птицахъ,* *о лошадяхъ,* *о времени* тощо.	Лінгвістичне тлумачення, переклад українською мовою. Уточнення в дужках: *изв.* – ивестный; *неопр.* – неопределенно; *обычн.* – обычно; *о мног.* – о многих, о многом; *о множ.* – о множестве; *о мужч.* – о мужчине; жовті – в параметр транспозиції? *особ.* – особенно; *отвлеч.* – отвлеченно; *отдал.* – отдаленно; *отриц.* – отрицание, отрицательный, отрицательно; *о челов.* – о человеке; *преим.* – преимущественно;	Лінгвістичне тлумачення. Уточнення за допомогою ремарок: *запереч.* – заперечний, заперечення; *перев.* – переважно; *признач, для...* – призначений для... тощо.	Лінгвістичне тлумачення, переклад українською мовою. Уточнення в дужках: *вопросит.* – вопросительное слово (выражение); *в разн. знач.* – в разных значениях; *мног.* – о многом, о многих (лицах, предметах, явлениях); *огранич.* – ограничительный; *преим.* – преимущественно; *разн.* – разный; *сравн.* – сравнительный; *указат.* – указательный; *уступит.* – уступительный

			принадлежн. – принадлежность		
39	Наявність / відсутність у слова семантичної парадигми	Кожне значення полісемічного слова наведено під окремим порядковим номером. Однозначні слова подано без нумерації.	Кожне значення полісемічного слова наведено під окремим порядковим номером. Однозначні слова подано без нумерації	Кожне значення полісемічного слова наведено під окремим порядковим номером. Однозначні слова подано без нумерації, відтінки значень подано за похилими рисками, після зірочки (*Образно), а також в окремій фразеологічній частині – фразеологізовані значення	Кожне значення полісемічного слова наведено під окремим порядковим номером. Можливе подвійне членування значень – римськими та арабськими цифрами. Однозначні слова подаються без нумерації
40	Параметр семантичної транспозиції	Указується в словниковій статті після слова *„переносно:”* або *„в переносном смыслѢ”*	Указується в словниковій статті після ремарок: *перен.* – переносно; *в перен. знач.* – в переносном значении; *иноск.* – иносказательно, иносказательный	Слово в переносному значенні оформлюється як відтінок значення (після скісних рисок) або подається під окремим порядковим номером з ремаркою *перен.*	Указується у словниковій статті після ремарки: *перен.* (переносное значение)
41	Ареальний параметр	Подаються діалектні слова з позначкою *об.* (обласне)	Діалектну лексику подано з ремарками: *диал., диалект.* – диалектизм, диалектическое слово; *пров., провинц.* – провинциализм; *гал., галицк.* – галицкое слово *гуц. – гуцульское слово* *зап.* – западное украинское слово *зах.* – західне *правобер.* – правобережное слово	Подаються діалектні слова з відповідною позначками *діал.*, *зах. – західноукраїнське слово.*	Біля діалектних слів наведено позначку *диал.* (диалектическое слово, выражение). Діалектні слова введено обмежено, подано тільки найпоширеніші
42	Синтагматичний параметр (вільна сполучуваність)	–	–	–	–
43	Фразеологічний параметр (невільна сполучуваність)	Фразеологізми подано у словниковій статті основного слова й виділено іншим шрифтом	Фразеологізми подано у словниковій статті основного слова серед інших відповідників	Фразеологізми подано в словниковій статті основного слова після знака ◊.	Фразеологізми подано в загальній частині словникової статті при опорному слові
44	Екземпліфікаційно-ілюстративний	Словосполучення,	Словосполучення, речення,	Словосполучення, речення,	Словосполучення,

	параметр	речення, літературні цитати, фразеологізми, крилаті вислови (не до кожного слова)	літературні цитати, фразеологізми, крилаті вислови (не до кожного слова).	літературні цитати, фразеологізми, крилаті вислови (не до кожного слова)	фразеологізми (не до кожного слова)
45	Стилістичний параметр	*об*. (обласне); *дѢтск*. (дитяче); *презр*. (зневажливе); *ум*. (зменшувальне); *ув*. (збільшувальне); *пт*. (птаха); *жив*. (тварина); *раст*. (рослина); *насѢк*. (комаха); *рыбацк*. (рибальське).	*варв.* – варваризм; *возвыш.* – возвышенно (возвышенный стиль); *во мн. местах* – во многих местах; *дет., детс., детск.* – детское слово; *жарг.* – жаргонное слово, -ное выражение; *канц.* – канцелярское слово, канцелярское выражение; *канцел.* – канцелярский термин; *книжн.* – книжное слово; *народ., народн.* – народное слово; *нар. тв.* – народное творчество; *песен.* – песенное, в песнях; *поэтич.* – поэтически; *смехотв.* – смехотворное слово; *сокр.* – сокращенно, сокращенный; *спец.* – специальное; *стихосл.* – в стихосложении; *ув., увел., увелич.* – увеличительная форма; *ум., умен., уменьш.* – уменьшительная форма; *умств.* – умственно; *усил., усилит.* – усилительно, усилительный; *церк., церковн.* – церковное слово, -ное выражение; *эвфем.* – эвфемистически, эвфемистический.	Розмовна лексика: *розм., вульг., жарт., зневажл., іфрон., лайл., фам., обмеж.,* урочиста: *уроч*.; поетична: *поет., нар.-поет.;* церковно-слов'янська: *ц.-с*.; книжна: *книж., наук*.; застаріла*: заст., істор*.; галузева: *спец*. (якщо слово є загальнотермінологічним або галузь чітко не окреслена) або відповідні галузеві ремарки (усього 85)	*дет.* – детское слово (выражение); *жарг.* – жаргонное слово (выражение); *книжн.* – книжное слово (выражение); *офиц.-дел.* – официально-деловое слово (выражение); *погов.* – поговорка; *посл.* – пословица; *поэт.* – поэтическое слово (выражение), поэтика; *прост.* – просторечное слово (выражение); *проф.* – профессионально-разговорное слово; *разг.* – разговорное слово (выражение); *спец.* – специализированное значение (употребление), специальность; *фольк.* – фольклорное слово (выражение).
46	Емоційно-оцінний параметр	*презр*. (зневажливе);	*вежл.* – вежливо;	*жарт.* – жартівливе слово,	*бран.* – бранное слово

		дЂтск. (дитяче); *ум*. (зменшувальне); *ув*. (збільшувальне).	*вульг.* – вульгарно; *делик.* – деликатно; *ирон., иронич.* – иронически; *ласк., ласкат.* – ласкательно, -ная форма, слово; *ласк. назв.* – ласкательное название; *напыщ.* – напыщенно; *насм., насмеш., насмешл.* – насмешливо; *неодобр.* – неодобрительно; *полож.* – положительный; *презр., презрит.* – презрительно, -ная форма; *прен., пренебр., пренебреж.* – пренебрежительно, -ная форма; *принуд.* – принудительный, принудительно; *психич.* – психически; *ругат.* – ругательно, -ное слово; *саркаст.* – саркастически; *т.н.* – так называемый; *торж., торжеств.* – торжественно; *ув.-презр.* – увеличительно-презрительная форма; *уничиж.* – уничижительно, -ная форма; *фам., фамил.* – фамильярно; *шут., шутл., шутлив.* – шутливо; *шуточн.* – шуточно.	*зневажл.* – зневажливе, *iрон.* – іронічне, *лайл.* – лайливе, *фам.* – фамільярне; *зменш.* – зменшувальне; *зменш.-пест.* – зменшувально-пестливе	(выражение); *высок.* – слово (выражение), передающее экспрессию приподнятости, торжественности; *груб.* – грубое слово (выражение); *груб.-прост.* – грубо-просторечное слово (выражение); *ирон.* – в ироническом смысле; *ласк.* – ласкательное слово; *неодобр.* – неодобрительное слово (выражение); *побудит.* – побудительный; *презр* – презрительно; *прен.* – пренебрежительное слово (выражение); *уменьш.-ласк.* – уменьшительно-ласкательный; *уменьш.-уничиж.* – уменьшительно-уничижительный; *уничиж.* – уничижительный; *усилит.* – усилительное слово (выражение); *шутл.* – шутливое слово (выражение).
47	Нормативний параметр	–	Слова і форми слів, що не відповідають нормам літературної мови, подано з ремарками: *нелит., нелитер.* – нелитературное слово; *сомнит.* – сомнительное слово, форма; *испорч.* – испорченное	–	Для характеристики одиниць, які не зовсім або й зовсім не відповідають нормам сучасного українського літературного слововживання, але поки що характеризуються високою частотністю функціонування, подаються в словниках і

			слово, форма; *ц.-сл., црк. сл., црксл.* – церковно-славянское слово, церковнославянизм.		можуть помилково сприйматися як цілком нормативні та навіть основні позначення відповідник понять використано позначки *менее реком.* (менее рекомендуемое слово, выражение) і *не реком.* (не рекомендуемое слово, выражение)
48	Ступінь уживаності слова	–	Рідковживані слова подано з ремаркою *малоупотр.* (малоупотребительное слово)	Рідковживані слова подано з ремаркою *рідко*	Рідковживані слова подано з ремаркою *реже* – реже встречающееся слово (выражение), реже встречающаяся форма
49	Лінгвокраїнознавчий (етнокультурно-історичний) параметр	До слів з етнокультурним навантаженням подаються видові слова, назви елементів, частин цілого, еквівалентів; часто уточнюється територія побутування слова	До слів з етнокультурним навантаженням подаються видові слова, назви елементів, частин цілого, еквівалентів; часто уточнюється територія побутування слова	Виявляється в деяких дефініціях, а також в ілюстративному матеріалі	Виявляється в доборі перекладних еквівалентів
50	Етимологічний параметр (генетична спільність)	–	*слав., славян.* – славянизм *укр.* – украинизм, украинское слово	–	*библ.* – библейское слово *церк.* – церковное слово (выражение)
51	Запозичення	–	*араб.* – арабское слово *восточ.* – восточное слово *москов.* – московское слово *перс.* – персидское слово *полон.* – полонизм *рус.* – руссизм *татар.* – татарское *турец., турк.* – турецкое слово *тюрк.* – тюркское слово	–	–
52	Синоніми	Іноді як різновид дефініції або після знака „=”	Синоніми розташовано в перекладній частині словникової статті за принципом семантичної близькості: на першому місці стоїть український відповідник, який	Реалізовано через формулу тлумачення *Те саме, що +…*. Крім того, часто як дефініція стилістично зарядженого слова подано нормативну одиницю.	Синоніми розташовано в перекладній частині словникової статті за принципом семантичної близькості: на першому місці стоїть український відповідник, який

			найточніше передає зміст вхідного російського слова і найчастіше вживається в українській мові; далі наведено синонімійні відповідники рівнозначні з попереднім словом, але мають нижчу частоту вживання		найточніше передає зміст вхідного російського слова і найчастіше вживається в українській мові; далі наведено синонімійні відповідники рівнозначні з попереднім словом, але мають нижчу частоту вживання
53	Антоніми	–	–	Реалізовано через формулу тлумачення *протилежне*	–
54	Омоніми	Подано в окремих словникових статтях, позначено римськими цифрами	Подано в окремих словникових статтях, позначено римськими цифрами	Подано в окремих статтях, позначено цифровими індексами	Подано в окремих статтях
55	Асоціативний параметр	–	–	–	–
56	Семантичне поле	Родо-видові відношення іноді використовуються для побудови тлумачень, особливо до слів з етнокультурним навантаженням	Родо-видові відношення іноді використовуються для побудови тлумачень, особливо до слів з етнокультурним навантаженням	Родо-видові відношення використовуються для побудови тлумачень і систематизації лексики у словнику, відображення семантичних відношень між словами (однотипні формули тлумачення для слів певних категорій, тематичних груп лексики).	–
57	Тематична група	–	–	Відображено у будові тлумачень членів однієї тематичної групи	–
58	Ономастичний параметр	–	До реєстру введено назви окремих країн, міст, річок	–	
59	Термінологічний параметр (сфери функціонування мови)	*пт*. (птаха); *жив*. (тварина); *раст*. (рослина); *насЂк*. (комаха); *рыбацк*. (рибальське).	*авиац.* – авиационный термин; *агрон.* – в агрономии, агрономический; *анат.* – в анатомии, анатомический; *антроп.* – в антропологии, антропологический; *аптек.* – аптекарский термин; *ариф., арифм.* –	*ав.* – авіація *анат.* – анатомія *антр.* – антропологія *архл.* – археологія *архт.* – архітектура *астр.* – астрономія *бакт.* – бактеріологія *біол.* – біологія *біох.* – біохімія *бот.* – ботаніка *буд.* – будівельна справа	*авиа* – авиация; *авто* – автодело; *анат.* – анатомия; *антр.* – антропология; *археол.* – археология; *архит.* – архитектура; *астр.* – астрономия; *астрол.* – астрология; *библиогр.* – библиография; *биол.* – биология; *биофиз.* – биофизика;

			арифметический термин; *археол.* – в археологии, археологический; *архит.* – архитектурный термин, в архитектуре, архитектурный; *астр., астрон.* – астрономический термин; *биол.* – биологический термин; *бот.* – ботанический термин; *бухг.* – в бухгалтерии, бухгалтерский; *ветер.* – в ветеринарии, ветеринарный; *воен., военн.* – военный термин; *геогр.* – географический термин; *геод.* – в геодезии, геодезический; *геол., геолог.* – геологический термин; *геом.* – геометрический термин; *герб.* – гербовый; *горн.* – в горном деле, горнозаводский; *грам., грамм.* – грамматический термин; *земледельч.* – земледельческий; *зоол.* – зоологический термин; *зоотехн.* – в зоотехнике, зоотехнически; *инстр.* – инструмент; *ист., истор.* – в истории, исторический; *ист.-лит.* – историко-литературный термин; *ихтиол.* – в ихтиологии,	*бухг.* – бухгалтерія *вет.* – ветеринарія *військ.* – військова справа *геогр.* – географія *геод.* – геодезія *геол.* – геологія *гідр.* – гідрологія *гірн.* – гірництво *грам.* – граматика *дипл.* – дипломатія *друк.* – друкарська справа *ек.* – економіка *ел.* – електрика *ент.* – ентомологія *етн.* – етнографія *жив.* – живопис *зал.* – залізничний термін *зоол.* – зоологія *іст.* – історія *іхт.* – іхтіологія *канц.* – канцелярське слово *карт.* – карточний термін *кін.* – кінематографія *книжн.* – книжне слово, вираз *крав.* – кравецтво *кул.* – кулінарія *лінгв.* – лінгвістика *літ.* – літературознавство *лог.* – логіка *мат.* – математика *мед.* – медицина *мет.* – металургія *метеор.* –метеорологія *мех.* – механіка *мисл.* – мисливство *мист.* – мистецтво *міф.* – міфологія *мор.* – морська справа *муз.* – музика *нар.-поет.* – народно-поетичне слово *наук.* – науковий термін *орн.* – орнітологія	*биохим.* – биохимия; *бот.* – ботаника; *бухг.* – бухгалтерский термин; *вет.* – ветеринария; *винодел.* – виноделие; *воен.* – военное дело; *ген.* – генетика; *геогр.* – география; *геод.* – геодезия; *геокриол.* – геокриология; *геол.* – геология; *геофиз.* – геофизика; *геохим.* – геохимия; *гидрол.* – гидрология; *гидротехн.* – гидротехника; *горн.* – горное дело; *дипл.* – дипломатия; *ж.-д.* – железнодорожный термин; *жив.* – живопись; *журн.* – журналистика; *зоол.* – зоология; *информ.* – информатика; *иск.* – искусствоведение; *карт.* – слово (выражение) в карточной игре; *картогр.* – картография; *киб.* – кибернетика; *кино* – кинематография; *кинол.* – кинология; *кожев.* – кожевенное производство; *ком.* – коммерческое дело; *косм.* – космонавтика; *космет.* – косметика; *крист.* – кристаллография; *кул.* – кулинария; *лес.* – лесоводство; *лингв.* – лингвистика; *лит.* – литературоведение; *лог.* – логика; *мат.* – математика;

			ихтиологический; *кожев.* – в кожевенном деле; *комм.* – коммерческий термин; *кулин.* – в кулинарии, кулинарный; *лингв.* – в лингвистике, лингвистический; *лит.* – в литературном языке, литературный; литературоведный термин; *литогр.* – в литографском деле, литографский; *лог.* – логический термин; *мат., матем.* – математический термин; *мед., медиц., медиц. терм.* – медицинский термин; *метал., металлург.* – в металлургии, металлургический; *метеор.* – в метеорологии, метеорологический; *механ.* – термин в механике; *мин., минер.* – термин в минералогии; *миф., мифол.* – в мифологии, мифологический; *мор., морск.* – морской термин; *муз., музык.* – музыкальный термин; *насек.* – насекомое; *науч., научн.* – научный термин; *нумизм.* – термин в нумизматике; *оптич.* – оптический; *орнит.* – в орнитологии, орнитологический; *охот.* – термин у охотников; *палеонт.* – в палеонтологии, палеонтологический;	*поет.* – поетичне слово *політ.* – політика *псих.* – психологія *радіо* – радіо *рел.* – релігія *риб.* – рибальство *сад.* – садівництво *с. г.* – сільське господарство *соц.* – соціологія *спец.* – спеціальне слово *спорт.* – спортивний термін *стат.* – статистика *стол.* – столярство *театр.* – театральний термін *текст.* – термін текстильної промисловості *техн.* – техніка *фарм.* – фармацевтика *фіз.* – фізика *фізк.* – фізкультура *фізл.* – фізіологія *філос.* – філософія *фін.* – фінансова справа *фольк.* – фольклор *фот.* – фотографія *хім.* – хімія *церк.* – церковне слово, вираз *шах.* – шаховий термін *шк.* – слово, вираз шкільного вжитку *юр.* – юридичний термін	*матер.* – материаловедение; *маш.* – машиностроение; *мед.* – медицина; *мет.* – металлургия; *метео* – метеорология; *мех.* – механика; *микробиол.* – микробиология; *мин.* – минералогия; *миф.* – мифология; *мор.* – морской термин; *муз.* – музыка; *научн.* – научный термин, применяющийся в разных отраслях науки; *опт.* – оптика; *орн.* – орнитология; *охотн.* – охотничий термин; *палеонт.* – палеонтология; *парф.* – парфюмерия; *пед.* – педагогика; *пищ.* – пищевой термин; *плотн.* – плотническое дело; *полигр.* – полиграфия; *политол.* – политология; *портн.* – портняжное дело; *почв.* – почвоведение; *психол.* – психология; *пчел.* – пчеловодство; *радио* – радиотехника; *радиобиол.* – радиобиология; *рел.* – религия; *рыб.* – рыболовство; *сад.* – садоводство; *санит.* – санитария; *сапожн.* – сапожное дело; *сейсм.* – сейсмология; *социол.* – социология; *спорт.* – спортивный термин; *стат.* – статистика; *стол.* – столярное дело; *строит.* – строительное дело; *судостр.* – судостроение;

			политич. – политический, в политических науках; *почт.* – почтовый; *пт.* – птица; *радио* – в радиотехнике, радиотехнический; *раст.* – растение, растительний; *ритор.* – в риторике, риторический; *росл.* – рослина (растение); *слес.* – в слесарном ремесле; *спорт.* – спортивный термин; *столяр.* – в столярном деле; *строит.* – в строительном деле, строительный; *театр.* – театральный термин; *текст.* – в текстильной промышленности, текстильный; *техн.* – технический термин; *тип., типогр.* – типографский термин; *торг.* – торговый, в торговле; *фабр.* – фабричный; *фармак.* – в фармакологии, фармакологический; *физ., физич.* – термин в физике; *физиол.* – физиологический термин; *филол.* – в филологии, филологический; *филос.* – философский термин; *форт., фортиф.* – фортификационный термин; *хим., химич.* – химический термин; *хирург.* – в хирургии,		*с.-х.* – сельськохозяйственный термин; *театр.* – театральный термин; *текст.* – текстильный термин; *телеком.* – телекоммуникация; *техн.* – техника; *топогр.* – топография; *фарм.* – фармакология, фармацевтика; *физ.* – физика; *физиол.* – физиология; *филол.* – филология; *филос.* – философия; *фин.* – финансовый термин; *фото* – фотография; *хим.* – химия; *хореогр.* – хореография; *цирк.* – цирковое слово (выражение); *шахм.* – шахматный термин; *экол.* – экология; *экон.* – экономика; *эл.* – электротехника; *электрон.* – электроника; *энтом.* – энтомология; *этногр.* – этнография; *этнол.* – этнология; *юр.* – юридический термин.

			хирургический; *церк. утв.* – церковная утварь; *экон.* – в экономических науках, экономический; *электротехн.* – в электротехнике, электротехнический; *энтом.* – в энтомологии, энтомологический; *юр., юрид., юрид. терм.* – юридический термин.		
60	Лінгво-історичний параметр	–	Лексику марковано ремарками: *арх., архаич.* – архаическое слово; *неол.* – неологизм; *стар.* – старое слово; *старинн.* – старинное слово; *устар.* – устарелое слово; *хронол.* – хронологически	Частково, тільки в ремарках *ц.-с.*, *заст.*, *арх.*, *дорев.*, *іст.*	Лексику марковано ремарками: *ист.* – история; историзм; *уст.* – устаревшее слово (выражение); *устарев.* – устаревающее слово (выражение)
61	Бібліографічний параметр	Реалізовано в паспортизації цитат, у переліку джерел	Реалізовано в паспортизації цитат, у переліку джерел	Реалізовано в паспортизації цитат, у переліку джерел	–
62	Лексикографічний параметр (вказівка на словники, в яких фіксується це слово)	Слова та ілюстативні цитати, взяті з інших словників, подано з паспортизацією	Слова та ілюстативні цитати, взяті з інших словників, подано з паспортизацією	Слова та ілюстативні цитати, взяті з інших словників, подано з паспортизацією	–
63	Лексична сполучуваність	За необхідності подається відповідне питання чи слово у круглих дужках	У разі потреби подається відповідне питання чи слово у круглих дужках	Указується за допомогою ремарки *у сполуч.*, а також курсивом перед дефініцією, напр.: *кому і без додатка, кого* тощо	–
64*	Синтаксична функція	–	Вказівка на синтаксичну функцію одиниці дається переважно щодо слів, які вживаються тільки в позиції присудка: *сказ.* – сказуемое; *сказ. безл. предл.* – сказуемое безличного предложения	На синтаксичну функцію вказують ремарки: *у знач. вставн. сл.* – у значенні вставного слова, *присудк.* – присудкове слово	Вказівка на синтаксичну функцію одиниці дається переважно щодо слів, які вживаються тільки в позиції присудка двоскладного речення *сказ.* (сказуемое). В окремих випадках у перекладній частині можуть даватися вказівки на інші

					синтаксичні функції (*доп.* – дополнение), якщо це має значення для перекладу
65	Абревіатури	–	–	Широковживані абревіатури	–
66	Рима	–	–	–	–
67	Пароніми	–	–	–	–
68	Картинний параметр (ілюстрації малюнком)	Наприклад, при слові НАЧИННЯ (Т. 2)	–	–	–
	Загальна кількість параметрів	38	54	53	50